

Biblioteka
Główna
UMK Toruń
216

1157718

*Att Dr. W. Kempner
med hjärtlig hälsning
skaps-Samfundet i Uppsala. 21:1. frän J. J.*

HOLSTEIN-GOTTORP, SVERIGE
OCH DEN NORDISKA LIGAN
I DEN POLITISKA KRISEN
1713—1714

AF

HELGE ALMQUIST

UPPSALA
A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

o 122047
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 21:1.

HOLSTEIN-GOTTORP, SVERIGE
OCH DEN NORDISKA LIGAN
I DEN POLITISKA KRISEN
1713—1714

AF

HELGE ALMQUIST

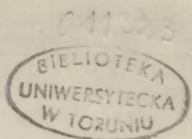
UPPSALA
A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord	XI.
Källor och litteratur	XVIII.
Inledning	XXVIII—LII.

Freden i Traventhal; Holstein-Gottorps militära resurser, s. xxviii. Hedvig Sofias och Christian Augusts samregering; de gottorpska statsmännen, s. xxix. Görtz hos Karl XII 1707; dansk-gottorpska förhandlingar i Hamburg, s. xxx. Hedvig Sofias död, Christian Augusts administrator, s. xxx. Närmande till Danmark 1709; inför det svensk-danska kriget 1709—1710, s. xxxi. Brytningen mellan Görtz och Wedderkop, Wedderkops fängslande, Görtz allrådande, s. xxxi f. Svensk intervention för Wedderkop, Vellingks ställning, s. xxxiii. Fabrice hos Karl XII, von Dernath i Köpenhamn 1710, uppgörelse i Hamburg 1711, s. xxxiv. Lilliensteds förbittring, s. xxxv. Görtz' erbjudanden till Sverige, Karl XII:s hållning, s. xxxv. Det kyliga förhållandet mellan Sverige och Holstein-Gottorp, s. xxxvi. Den svenska successionsfrågan, s. xxxvi. Frågan om Karl Fredriks vistelseort, s. xxxvii. Stenbocks expedition till Pommern, hans inryckning i Holstein, s. xxxviii. Frågan om Tönningens upplåtande, traktaten af 21 jan. 1713, Stenbock i Tönningen, s. xxxix. Administratörn till Hamburg, danskarna besätta Holstein-Gottorp, s. xl. Restitutionsfrågan, Görtz' planer, s. xl. Görtz' vädjan till kejsaren och sjömakterna, s. xli. Kapitulationsplanen, s. xli. Görtz' inviter till danskarna mars 1713, s. xlii. Flemming som Görtz' vän och gynnare, s. xlii. Förhandlingar mellan Görtz och Flemming mars 1713, s. xliii. Konung Fredriks säkerhetsakt af 30 mars 1713, Görtz' påtryckningar i Tönningen, kapitulationsförhandlingarna, s. xliv. Mensjikovs hållning, dansk ovilja mot Görtz' medling, s. xlv. Görtz afvisad af danskarna, Flemming ingriper till Görtz' förmån, s. xlvi. Samverkan mellan Görtz och Flemming, Görtz' försök att hindra en kapitulation utan hans medverkan, s. xlvii. Flemming neutral i den dansk-gottorpska tvisten; Mensjikov stöder F:s neutralitetspolitik, s. xlviii. Kapitulationen i Oldenswort 16 maj 1713, s. xlix. Flemmings och Mensjikovs försäkringsakter, s. xlix. Tönningen blockeradt, administratörns barn afhysta från Gottorp, s. l. Administratörn får behålla Eutin, s. li.

1157718

UPPSALA 1918
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
17378

R. 2845/56.

I. Preussens ingripande i den nordiska krisen.

Den gottorpsk-preussiska sekvesterpolitiken juni—juli 1713

1—56

Karakteristiska yttranden af Frisendorff och Görtz, s. 1. Preussen efter tronskiftet 1713, s. 2. Preussiska expansionstendenser, s. 3. Bassewitz' beskickning till Berlin mars 1713, s. 4; de första förhandlingarna, s. 5; frågan om Preussens garanti af kapitulationen, s. 6; intetsägande förespeglingar, s. 7; Preussens intresse af Pommerns öde, s. 8; de första inviterna, s. 8; Bassewitz om den svenska successionen, s. 9; dansk-preussiska slitningar, s. 10. Bassewitz' traktatförslag, s. 10. Frisendorffs hållning, Vellingks ståndpunkt, s. 12. Konventionen af 10 juni 1713, s. 14. Sekvesterförhandlingar i Berlin, s. 15. Hänsyn till andra makter, s. 17. Hänsynen till Ryssland, s. 18. Borcks beskickning till Mensjikov, s. 19. Vellingks påtryckningar, s. 21. Brunell i Stettin, s. 22. Fortsatta sekvesterförhandlingar i Berlin, s. 22. Traktaten af 22 juni 1713, s. 26. Frisendorffs passivitet, s. 29. Preussiska påtryckningar på Meijerfeldt, s. 31. Schlippenbach i Stettin, Meijerfeldts orubblighet, s. 32. Bassewitz i Stettin, s. 33. Görtz' afresa till Berlin juli 1713, s. 34. Görtz i Berlin, s. 35; preussisk misslynthet, s. 36. Vellingks hållning, s. 37. Borcks andra beskickning till Mensjikov, s. 39. Flemmings ställning till sekvesterpolitiken, s. 41. Konung August mot sekvesterpolitiken, s. 41. Danmarks opposition, s. 43; danska farhågor, Hagedorns beskickning till Mensjikov, s. 44; Dewitz' beskickning till Schwedt, s. 45. Förhandlingar i Schwedt juli 1713, s. 46. Krigsförnödenheter från Preussen?, s. 48. Preussisk-sachsiska separاتفörhandlingar, s. 49. De allierades ståndpunkt, s. 50. Preussens afvisande hållning, s. 51. Förhandlingarna afbrutna, s. 52. Den gottorpska restitutionsfrågan, s. 52. Görtz' påtryckningar i Berlin, s. 53. Fortsatta förhandlingar i Berlin, s. 54. Preussens definitiva afslag, s. 55. Rysk och sachsisk misslynthet, s. 55.

II. Den gottorpska restitutionsfrågan juli—sept. 1713. Görtz' förhandlingar med danskarna i Gottorp

57—72

Preussisk passivitet i restitutionsfrågan, s. 57. Görtz' kraf, s. 58. Bassewitz sänd till Stettin, s. 59. Preussisk retlighet, s. 59. Preussisk aktion i restitutionsfrågan, danska erbjudanden, s. 60. Frågan om direkta gottorpsk-danska förhandlingar, s. 61. Görtz går med på Tönningens sekvestrering, s. 62. Bassewitz sänd till Mensjikov, s. 62. Preussiska påtryckningar gent emot Danmark, s. 63. Görtz' resa till danska hofvet, s. 63. Preussens ljumhet i restitutionsfrågan, Mardefelds beskickning, s. 65. Görtz och Mardefeld i Hannover, s. 66. Förhandlingar på Gottorp, s. 67. Tönningens proviantering, s. 68. Tvister om Tönningens sekvestrering, s. 68; den danska ståndpunkten, s. 69. Görtz' besvikelse, s. 70. Görtz lämnar Gottorp, s. 71.

III. De fortsatta förhandlingarna om Stettins sekvestrering. Traktaten i Schwedt (aug.—okt. 1713)

73—121

Gottorpsk-sachsiska sekvesterförhandlingar, s. 73; konventionen af 20 aug. 1713, s. 74; konventionens rättsliga karaktär och innehåll, s. 75. Flemmings förhandlingar med Mensjikov, s. 76; konventionen af 28 aug. 1713, s. 77; hänsyn till Danmark, s. 77. Konung August mot sekvesterpolitiken, s. 78; mot den gottorpsk-sachsiska sekvesterplanen, s. 79. Flemming och hans afundsmän, s. 80. Flemmings resa till polska hofvet; öfverläggningar i Warschau, s. 81; Flemmings triumf, s. 82. Flemmings nya instruktioner, s. 83. Sachsisk beskickning till Danmark (Debrosses), s. 83. Stettins belägring, s. 84. Borgerskapets knot, s. 84; dess förhandlingar med Schlippenbach, s. 85; inviter till Bassewitz, s. 86. Preussisk rådvillhet, s. 87. Preussens ståndpunkt, s. 89. Bassewitz' förhandlingar med Mensjikov, s. 89; hans inviter till Meijerfeldt, s. 90. Demoralisation i Stettin, s. 90. Förhandlingar mellan Bassewitz och Meijerfeldt, s. 91. Stettin bombarderadt, s. 91. Bassewitz hos Meijerfeldt; krigsrådet 29 sept. 1713, s. 92. Meijerfeldts förklaring af 29 sept. 1713, s. 93. Svenska bataljoner i gottorpsk sold, Bassewitz som Stettins guvernör, s. 93. Bassewitz' inviter till preussarna, s. 95; mötet i Schwedt, s. 96. Traktaterna i Schwedt af 6 och 7 okt. 1713, s. 97. Preussiska trupper i Stettin, s. 100. Flemmings stämningar gent emot Schwedttraktaten, s. 101. Konung August vid Stettins fall, s. 102; polska inflytelser, s. 103; konungens bekymmer, s. 104; försök att kvarhålla Mensjikov i Pommern, s. 105. Flemmings förhandlingar i Berlin, s. 105. Konung August ratificerar Schwedttraktaten, s. 106. Ahlefeldt inför Schwedttraktaten, s. 108; danska regeringens hållning, s. 108; dansk bitterhet mot Flemming, s. 109. Flemmings försvar inför danskarna, s. 111. Dansk ovilja mot Mensjikov före Schwedttraktaten, s. 112. Tsar Peters ståndpunkt i sekvesterfrågan, s. 112. Dansk förbittring mot Mensjikov efter Schwedttraktaten, s. 114; danska påtryckningar i Petersburg, s. 115; Mensjikov i Petersburg, s. 116. Sekvesterpolitiken bedömd i Wien, s. 117; Schwedttraktaten bedömd i Wien, s. 118. Sekvesterpolitiken bedömd i Hannover, s. 119. Görtz' uppfattning af Schwedttraktaten, s. 119.

IV. Förhandlingarna om det gottorpska husets restitution och Tönningens räddande. Preussens påtryckningsförsök gent emot Danmark (okt—dec. 1713)

122—146

Görtz' påtryckningar i restitutionsfrågan, s. 123; preussiska utfästelser, Fredrik Wilhelms löften, s. 123; preussiska demonstrationer mot Danmark, s. 124. Det gottorpska hofvet i Wolfenbüttel, s. 124. Danska farhågor, s. 125. Flemmings ändrade hållning, s. 126. Rysk-sachsisk medling i restitutionsfrågan, s. 127; medlingsförslaget, s. 128; preussarnas hållning, s. 129; Görtz' påtryckningar, s. 130.

Sid.

Dansk förhandlingsvillighet, s. 131. Uppgörelsen af 27 nov. 1713, s. 132. Preussen inför Görtz' fordringar, s. 133. Danska regeringens hållning, s. 134. Görtz' resa till Hannover, s. 135. Tsarens deklaration af 12 dec. 1713, s. 135; intrycket i Berlin, s. 136, på gottorparne, s. 138. Ahlefeldts hållning, s. 138. Uppgörelsen af 23 dec. 1713, s. 139. Tönningens proviantering, s. 140; danska utsvältningsplaner, s. 141; gottorpskt undsättningsförsök, s. 141. Tönningens kapitulation (febr. 1714); arkivfyndet, s. 142; danskt jubel, s. 143; gottorpska stämningar, s. 144; intrycket i Dresden, s. 145, i Wien, s. 146.

V. Negeleins och Bassewitz' beskickningar till Ryssland

147—203

Uppslaget till Bassewitz' beskickning, s. 147; Mensjikovs och Görtz' afsikter, s. 148; Görtz' senare apologier, s. 149. Negeleins instruktion, s. 150; Negelein i Petersburg, hos Mensjikov, s. 151; hans promemoria, s. 152. Stämningar i Petersburg, s. 152. Negeleins fortsatta förhandlingar med Mensjikov, s. 153; Mensjikovs förbehållsamhet, s. 153; nya order från Görtz, s. 154; Löwenwoldes förtroenden, s. 155; den danska diplomatins verksamhet, s. 156. Görtz' missnöje med Negelein, s. 158. Bassewitz' instruktion, s. 158, biinstruktion, s. 160. Schlippenbachs instruktion, s. 161. Bassewitz' resa till Petersburg, 164; möte med tsaren i Riga, s. 165; ryssarnas förbehållsamhet, s. 165; audiens hos tsaren, s. 166; budskapet om Tönningens fall, s. 167. Bassewitz i Petersburg, hos Mensjikov, s. 168; hos Golovkin, s. 169; underrättelser från Görtz, s. 169; Bassewitz' villrådighet, s. 170; tsarens danskvänliga demonstration, s. 171. Schlippenbachs uppträdande, s. 171. Den danska diplomatins verksamhet, s. 172. Arkivfyndets återverkan i Petersburg, s. 173. Bassewitz' hemliga möte med tsaren, s. 173; hans promemoria, s. 174; hans spegelfakteri gent emot Schlippenbach och Loss, s. 175. Varningar från Görtz, s. 176. Omdöme om Bassewitz' promemoria, s. 177. Schlippenbachs första konferenser, s. 178; frågan om ömsesidig rysk-preussisk garantitraktat, s. 179. Bassewitz' sista ansträngningar, tsarens svar på hans promemoria, s. 180; hans afskedsaudiens, ytterligare frågor till honom, s. 182; hans svar, s. 183; hans besvikelse, s. 183. Nya inviter till Bassewitz, s. 184; hans definitiva afskedande, s. 186. Preussiska föreställningar till Holstein-Gottorps förmån, s. 187. Efterspelet till Bassewitz' beskickning, s. 188; Görtz' varningar, s. 189, hans missnöje, s. 190; Christs försök att draga sig ur spelet, s. 190; Bassewitz' första apologi, s. 191; Christs projekt, s. 193; Görtz' förebråelser mot Bassewitz, s. 193; hans taktik, s. 194; hans hemliga beräkningar, s. 195. Bassewitz' och Christs hemresa, s. 195; Christs skålmstycke, s. 196; Bassewitz reser efter Christ och återtar papperen, s. 197; Christs rapport till Görtz, s. 198; hans bekymmer, s. 199. Bassewitz söker preussiskt beskydd, s. 201, hans resa till Sverige, s. 202.

Sid.

VI. Görtz' förhållande till Karl XII från våren 1713. Fabrices verksamhet i Turkiet

204—226

Planen på en svensk-sachsisk separatfred, s. 204. Görtz' instruktioner för Fabrice, Stenbocks kapitulation, Karl Fredriks successionsanspråk, s. 205. Fabrice som Görtz' språkrör, s. 206. Karl om Stenbocks kapitulation, s. 206, om tronföljdsfrågan, s. 207. Fabrices argument för separatfreden, s. 207; Müllern understöder honom, s. 208; Fabrice bearbetar Stanislaus, s. 209; nya påtryckningar på Karl, som synes acceptera separatfredstanken, s. 210. Karl inför den pommerska sekvesterfrågan, gillar Meijerfeldts hållning, s. 211. Törnskölds beskickning, hans instruktion, s. 212; hans resa uppskjuten, s. 212. Görtz' nya inviter, s. 212; Hahns beskickning till Karl, s. 213; hans och Fabrices öfverläggningar, s. 214; Fabrices memorial af 22 sept./3 okt. 1713, s. 214; Müllerns nya påtryckningar, s. 215; resolution på Fabrices memorial, s. 216. Fabrices plan på direkt uppgörelse mellan Stanislaus och August, s. 216; Hahn sänd till Stanislaus, s. 217. Fabrice till Konstantinopel, s. 217. Karls missnöje med Hahn, s. 218. Görtz' ståndpunkt, s. 218. Törnsköld hos Stanislaus, s. 218; Adlerfeld sänd till Lagnasco, s. 219; Törnsköld och Bieber i Breslau, s. 220. Lagnasco desavuerar Hahn, förhandlingarna afbrutna, s. 221. Görtz missbelåten, söker få förhandlingarna återknutna, s. 222; Frisendorffs roll, s. 223.

VII. Den gottorpska politiken och den svenska rådsregeringen 1713—1714

227—289

Görtz' begäran om hjälp till Tönningen, s. 227; Reventlows beskickning till Stockholm, s. 228; Steffens' roll, s. 229. Rådsregeringen om sekvesterpolitiken, s. 230; dödsordern angående Wedderkop, s. 231; Steffens i Tönningen, s. 231; hans förbindelser med Königstein, s. 232; hans anklagelser mot Görtz, s. 232. Rådsregeringen om majorennitetsfrågan, s. 233. Hagens beskickning till Stockholm, hans instruktion, s. 235; frågan om Karl Fredriks utresa, s. 237. Hagens memorial inför rådsregeringen, s. 238; svaret på hans propositioner, s. 241. Rådsregeringen varnar Sveriges ministrar, s. 243; Vellingks erinringar, s. 243. Von Dernaths beskickning till Stockholm, s. 244; hans instruktion, s. 245. Administratorns klagomål, s. 245. Rådsregeringens plan på förhandlingar med Danmark genom Wedderkop och Stenbock, s. 246; Lütke-manns och Steffens' afresa, s. 247; Wedderkop förräder rådsregeringen, s. 247; olika omdömen om det diplomatiska fiaskot, s. 248. Von Dernath i Stockholm, förhandlingar med Horn, s. 249; audiens vid hofvet, s. 251; besök hos Tessin, s. 252, hos Cronhielm, s. 253, nya föreställningar till Horn, s. 254; Horns misstro mot Görtz, s. 255, hans klagomål, s. 256; diskussion om Bassewitz och Hagen, s. 257; von Dernath mot de gottorpska mal-kontenterna, ss. 258, 266; hans memorial af 18/29 juni 1714, s. 259; diskussion om majorennitetsfrågan, s. 260; von Dernaths nya klagomål, s. 261; Karl Fredriks hofhållning, s. 262; von Dernaths memorial af 30 juli/10 aug.

1714; frågan om Karl Fredriks juveler, s. 263; Steffens' sak, s. 264; von Dernath mot Bassewitz, s. 265, mot Steffens, s. 266; administratören om majorenitetsfrågan, s. 267; von Dernaths apologi för Görtz mot Bassewitz, s. 269. Bassewitz i Stockholm, s. 270. Rådsregeringen öfverlägger om Bassewitz' sak, s. 272; von Dernath förvisas från hofvet, s. 274; ytterligare öfverläggningar i rådet, s. 276. Svaret till von Dernath, s. 277. Frågan om Karl Fredriks underhåll, s. 279. Von Dernaths afresa, hans slutintryck, s. 280; stämningar vid administratörns hof, s. 281. Rådsregeringens nya varning till Sveriges ministrar, s. 283; dess bref till konungen om Bassewitz' afslöjanden, s. 284; dess hållning gent emot Bassewitz, s. 285. Vellingk och Frisendorff taga Görtz i försvar, s. 286. Rådet till konungen om majorenitetsfrågan, s. 288. Bassewitz' plan att uppsöka Karl, s. 288.

VIII. Görtz' restitutionspolitik i början af år 1714.

Kongressen i Braunschweig intill juni 1714 290—321

Görtz' program för den preussiska politiken dec. 1713, s. 290; hans plan på en riksexekution, på understöd från Frankrike, s. 291. Fredrik Wilhelms löften, hans närmande till Frankrike och Sachsen, s. 292. Den gottorpska politikens två alternativ, s. 293. Görtz' arbete på en koncert mellan Preussen och Hannover, s. 294. Preussens förhållande till kejsaren, s. 295. De kejsrerliga kongressplanernas ursprung, s. 296, sjömakternas medlingsplaner, kejsarens initiativ, s. 297; Karls svar till kejsaren, s. 298; sjömakternas misslynthet, s. 300. Holstein-Gottorps hänvändelse till tyska riksdagen, s. 301. Görtz i Braunschweig, hans instruktioner för Reventlow, s. 303. Preussens kongressombud, s. 304; Danmarks kongressombud, s. 305; frågan om Rysslands och Sachsens representation, ss. 306, 307; dansk aktion mot Flemming, s. 308; Hannovers kongressombud, s. 309. Kongressens konstituering, s. 310. De danska ombudens resa, s. 311; Danmarks taktik, s. 312. Reventlow förhandlar med de kejsrerlige, s. 313. Nya fullmaktssvärigheter, s. 315. Kejsrerliga löften, s. 315; kejsrerlig påtryckning mot Danmark, s. 316. Frisendorff i Braunschweig, s. 317; Flemmings och Wackerbarths besök, s. 318. De gottorpska krafven, s. 319. Afbrott i förhandlingarna, s. 320. Kejsrerligt kommissionsdecret, s. 320.

IX. Brytningen mellan Preussen och Holstein-Gottorp (maj—juli 1714) 322—356

Preussiska inviter till Frankrike, s. 322. Frankrikes diplomatiska aktion, Rottembourgs instruktion, s. 323; Sparres instruktion, s. 324. Rottembourg och Sparre i Berlin, Görtz' hållning, s. 325; preussiska synpunkter, hänsynen till Ryssland, s. 326. Sparre som diplomat, s. 328; Görtz' ingripande, s. 329. Preussiskt svar till Sparre och Rottembourg, s. 330. Preussisk-danska förhandlingar, s. 331; Görtz' aktion med anledning af dessa, hans memorial af 18 maj 1714, s. 334; preussiskt svar, s. 335; den preussiska diplomatin öfverger Holstein-Gottorp, s. 336; Görtz' memorial af 29 maj 1714, s. 336; fortsatta preussisk-danska förhandlingar, s. 337. Sparre stannar i Berlin,

Sid.

s. 338. Sparres, Görtz', Frisendorffs och Brettons stora påtryckningsaktion, s. 339; Görtz' memorial af 20 juni 1714, s. 339; brytning mellan Görtz och Ilgen, s. 340; aktionens verkan, s. 340; preussiskt svar till Görtz, s. 341; Görtz' replik, s. 342; hans nya planer, s. 342. Görtz i Hamburg, s. 343. Bassewitz i Berlin, s. 343. Fredrik Wilhelm begär Görtz' återkallande, s. 344; Görtz' återkomst till Berlin, s. 344; administratörns hållning, s. 345; Ilgens hållning, s. 346; Görtz' aktion mot Ilgen, s. 347. Görtz' utvisning och afresa från Berlin, s. 348; hans bref till de preussiska ministrarna, s. 349; diplomaternas protest mot hans utvisning, s. 351; det nya diplomatiska reglementet, s. 352; Görtz' brytning med Grumkow, s. 352. Preussens ställning till Holstein-Gottorp, s. 353. Förstärkning af den preussiska garnisonen i Stettin, s. 354; svensk protest, s. 355.

Sid.

X. Holstein-Gottorps närmande till kejsaren. Kongressen i Braunschweig i sitt senare skede 357—369

Tronskiftet i England, s. 357. Görtz' resa till Braunschweig, s. 358; hans plan att uppsöka Karl, s. 359; hans besök i Hannover, s. 359, i Wien, s. 360. Instruktion för Reventlow, s. 360; dennes verksamhet i Wien, s. 361; kejsrerlig påtryckning gent emot Danmark, s. 362; afkylande kommentarer, s. 363; konung Fredriks svar till kejsaren, s. 364. De fortsatta kongressförhandlingarna i Braunschweig, Paulssen som gottorpskt ombud, s. 365; kejsrerlig påtryckning gent emot danskarna, s. 366. Det nya danska dokumentfyndet, s. 368. Danmark besätter stiftet Lübeck, s. 369. Dess vägran att erkänna Paulssen, s. 369.

XI. Görtz' resa till orienten och till Stralsund. Karl XII såsom skiljedomare mellan Görtz och rådsregeringen 370—391

Görtz' program för Sveriges politik, s. 370; hans argument för sitt program, s. 371; det afgörande motivet för hans resa till Karl, s. 372. Fabrices fortsatta verksamhet hos Karl, s. 373; hans memorial af 23 mars/3 april 1714, s. 374; Karls svar, s. 374. Gottorpska trupper tagas i svensk tjänst, s. 375; Karl om rådets uppträdande mot Hagen, s. 376, om Karl Fredriks myndigförklarande, s. 377, inför konflikten mellan Görtz och Bassewitz, s. 378, om Hahns beskickning, s. 380, om rådets uppträdande mot von Dernath, s. 381. Görtz' resa till orienten, s. 382, hans ankomst till Stralsund, s. 383. Müllern och Reventlow i Wien, s. 383. Administratören i Stralsund, s. 384; Görtz' promemoria till dennes ledning, s. 384. Vellingk i Stralsund, s. 385. Görtz' apologi för den gottorpska politiken, s. 386. Ulrika Eleonora mot gottorparne, s. 388. Bassewitz i Berlin, s. 389; han närmar sig Danmark, s. 390; hans resa för att möta konungen, s. 390, hans besök i Stralsund, s. 391.

Personregister 392—397
Rättelser och tillägg 398

Förord.

Föreliggande afhandling afser att belysa ett händelseförlopp, som hittills varit mycket ofullständigt känt: Görtz' diplomati och framför allt hans restitutionspolitik från Stenbocks kapitulation (maj 1713) till Karl XII:s hemkomst (nov. 1714). Detta ämne är i sig själf af största intresse: den gottorpska politiken blir under denna period den axel, kring hvilken hela det nordiska kriget vänder sig. Men det har också betydelse såsom inledning till Görtz' följande verksamhet i svensk tjänst; hans ställning under åren 1715—1718 kan icke förstås utan ett studium af hans verksamhet 1713—1714, och i processakterna från år 1719 är Görtz' politik vid tiden för Bassewitz' beskickning till Ryssland en hufvudpunkt.

Den gottorpska politiken 1713—1714 bestämmes af hertigdömet's förhållande till Sverige och den nordiska ligans makter, till Preussen, Hannover och kejsaren. Äfven Frankrike och sjömakterna voro intresserade i den nordiska krisen, men endast mer tillfälligt, såsom vid Sparres och Rottembourgs beskickning till Preussen på våren 1714, sökte någon af dessa makter att direkt och verksamt ingripa i händelsernas utveckling, visserligen utan någon framgång. I enlighet därmed har jag endast undantagsvis behandlat deras ställning till den gottorpska krisens utveckling; en skildring af hela förloppet af deras förhandlingar med den gottorpska diplomatin skulle gifva ett enformigt upprepande af sympatyttringar, som icke förpliktade till något, och halfva löften, som aldrig efterföljdes af handling. För öfrigt har jag också lämnat å sido frågan om den Stenbockska härens öde, ehuru Görtz hade någon del i förhandlingarna om dess utlösning; jag hänvisar rörande detta ämne till A. P. TUXENS framställning i *Karolinska Förbundets Årsbok* 1913 och till skildringen i *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie* V, kap. 7.

Holstein-Gottorps politik under den tid, som det här gäller (1713—1714), behärskas af Görtz' sträfvan att genomdrifva sin furstlige herres restitution, återställandet af de gottorpska områden, som danskarna tagit i besittning. För att klarlägga förutsättnin-

garna för denna restitutionspolitik är det tillräckligt att gå tillbaka till händelserna på vintern 1712—1713 och våren 1713, och i det följande ägnas också tillbörlig uppmärksamhet åt detta skede. Men den gottorpska politiken fullföljer visserligen också andra syften, som äga sina förutsättningar längre tillbaka i tiden; man erinrar sig dess sträfvan att försäkra hertig Karl Fredrik om tronföljden i Sverige och Görtz' oafslåtliga omsorg att hindra sina år 1709 undanträngda rivaler, Wedderkop, Königstein och andra, att åter sticka upp hufvudet. Från denna synpunkt sedt borde en återblick göras på den gottorpska politiken åtminstone alltifrån dec. 1709, då Görtz blef administratörns allsmäktige rådgifvare. Därvid skulle tillfälle gifvas att belysa hans politiska system och hans politiska resurser, hans förhållande till sina kolleger inom konseljen och till sina klienter, hans vänskap med Vellingk och andra svenska statsmän, hans fiendskap till Lillienstedt, hans obestämda förhållande till Horn. Men äfven administrationsregeringens fortsatta bestånd blef under åren 1713—1714 satt i fråga genom den hemligt eller öppet dryftade planen, att den unge hertigen skulle förklaras myndig. Från denna synpunkt borde en inledning taga sin början med hertiginnan Hedvig Sofias död år 1708, som gaf administratörn anledning att förklara sig för ensam förmyndare, och därvid skulle tillfälle gifvas att belysa Danmarks och Sveriges olika intressen i fråga om regeringens organisation. Blicken drages visserligen vid en sådan betraktelse ovillkorligt till den tidigare uppgörelsen efter hertig Fredriks död år 1702, då Christian August och Hedvig Sofia gemensamt öfvertogo regeringen och då samma motsats mellan Sveriges och Danmarks intressen gjorde sig gällande. Bortser man åter från frågan om regeringens organisation och fäster uppmärksamheten vid furstedörets internationella ställning, blir freden i Traventhal år 1700 helt naturligt slutpunkten för en retrospektiv betraktelse.

Jag har samlat ett ganska stort, ehuru långt ifrån uttömmande material för en skildring af hufvudpunkterna i Holstein-Gottorps politik under åren 1700—1713 (till tiden för Stenbocks kapitulation) och hoppas på snart tillfälle att få offentliggöra densamma. I det att jag för öfrigt hänvisar till denna blifvande skildring, som skall vara på vanligt sätt dokumenterad, har jag dock icke velat underlåta att i en kortfattad *inledning*¹ utan källhänvisningar gifva min framställning af 1713—1714 års händelser en fast utgångspunkt.

Till grund för min egentliga afhandling (åren 1713—1714) ligga omfattande arkivforskningar på ett flertal svenska och utländska orter, framför allt Oldenburg (i. Gr.), Köpenhamn, Berlin och Dresden. Trots upprepade besök i dessa arkiv är jag visserligen medveten om att ytterligare material skall kunna framletas, men knappast

¹ Se nedan s. xxviii ff.

något af väsentlig betydelse. Särskildt i Wien och Hannover ligga ännu källor, som jag icke använt; jag vill framför allt nämna de kejserliga ministrarnas depescher från Braunschweig 1714 och den hannoverske ministern Heuschs bref från Berlin 1713—1714. Hvad de ryska arkiven kunna innehålla, har jag icke varit i tillfälle att undersöka; det hithörande material, som finnes upptaget i *Archiv Kniazia F. A. Kurakina*, lämnar i hvarje fall någon ersättning. En forskare i det nordiska krigets häfder har mer eller mindre att lära sig begränsningens konst och resignation; han bör erinra sig Carl Schirrens många efterlämnade excerptfasciklar och oskrifna volymer.

Stommen i detta material har det rika arkivet i Oldenburg lämnat. Där finner man Görtz' relationer till administratörn och hans brevväxling med Holstein-Gottorps olika diplomatiska ombud liksom dessas till administratörn ställda officiella depescher. Af särskildt intresse är Görtz' korrespondens med Fabrice, som endast delvis är känd genom den bekanta publikationen *Anecdotes du séjour du Roi de Suède à Bender ou lettres de M^r le Baron de Fabrice* (Hamburg 1760). Ur denna har man tämligen konsekvent bortrensat allt, som direkt angår Sveriges och Holstein-Gottorps politiska förbindelser, och flere af Fabrices bref äro alldeles utelämnade. Dennes till administratörn ställda depescher äro för öfrigt affattade på tyska, de mer intima brefven till Görtz åter på franska, något som äger sin motsvarighet äfven i diplomatiska korrespondenser från andra länder vid denna tid. Görtz' i koncept bevarade bref till Fabrice lämna den bästa vägledningen beträffande hans afsikter och metoder i sin politik gent emot Sverige. En ställning för sig intaga också C. A. Callisens bref till Görtz; man kan i dem ganska noggrant följa stämningarna vid administratörns lilla hof och får en inblick i de konfidentiella förhandlingarna mellan detta och Mauritz Vellingk. För framställningen af Bassewitz' kända beskickning till Ryssland 1713—1714 och af von Dernaths märkliga negociation i Sverige år 1714 har jag kunnat använda deras utförliga och nästan fullständigt bevarade depescher, som ställa ämnet i helt ny belysning.

Om det från Köpenhamn hämtade materialet är det onödigt att närmare orda; det tillhör kända serier, som användts af många andra forskare. Detsamma gäller det i Berlin befintliga materialet, som i serien *Nordischer Krieg* ligger sammanfördt månad efter månad. De skatter, som förvaras i arkivet i Dresden, äro däremot icke lika lätt öfverskådade; ett stort antal aktbuntar måste genomgås, stundom nästan på måfå, då rubrikerna mången gång äro vilseledande. Det rikaste utbytet gifva de fyra digra volymerna *Die Sequestration derer Schwedisch-Pommerischen Lande . . . betreffend . . .*, men sin intimaste belysning får dock den sachsiska liksom den

preussiska politiken i Flemmings brevväxling med Manteuffel. — De svenska arkiven hafva i förhållande till arkiven i Oldenburg och Köpenhamn haft en mer sekundär betydelse för min afhandling. Jag är visserligen medveten om att Riksarkivets samlingar vid fortsatta forskning kunna väntas lämna ett och annat ytterligare bidrag till belysningen af mitt ämne. Ogynnsamma yttre omständigheter hafva begränsat mina tillfällen att bedrifva arkivstudier i Stockholm på detta område.

Mina hänvisningar till olika serier och aktbuntar i de olika arkiven torde utan vidare vara begripliga. Det må dock påpekas, att då i fråga om ett aktstycke endast fyndorten (*Old., Dr. o. s. v.*) är angifven utan bifogad siffra, detsamma återfinnes i den aktbunt (*Old. 1, 2, 3 o. s. v.*), till hvilken hänvisning senast skett. I fråga om de kända serierna och samlingarna i vårt Riksarkiv har jag ansett onödigt att angifva hvarje särskildt aktstyckes fyndort i de fall, då denna kan betraktas såsom själfklar; bref till Vellingk återfinnas sålunda i Vellingks samling, bref till Müllern i Müllerns o. s. v. Då motsatsen ej särskildt angifves, är det fråga om original.

Då sålunda föreliggande afhandling i största möjliga omfattning är byggd på otryckta arkivaliska källor, har litteraturen i ämnet fått en ganska underordnad betydelse för densamma. Jag har naturligtvis använt samtida ströskrifter och polemiska inlägg, som sedermera delvis uppsamlats i *Theatrum Europaeum* (XX, 1734), och får kanske tillfälle att ägna denna kategori af källor en särskild bibliografisk undersökning.¹ Men att alltför mycket betunga framställningen i denna afhandling med dithörande hänvisningar och analyser har jag ansett mindre lämpligt. Jag har också vid tillfälle anlitat den samling af källutdrag, som H. RATJEN publicerat under titeln *Der Fürstlich Holstein-Gottorpische Hof und seine Verhandlungen im Jahre 1713* i *Nordalbingische Studien* II, 1858 (cit. *NAlbSt* II), men vill därvid framhålla, att jag i regel haft tillgång till originalen i Oldenburg, medan nämnda publikation stöder sig på en afskriftsamling i universitetsbiblioteket i Kiel. Om den tryckta editionen af FABRICES depescher har redan talats i annat sammanhang. Af senare bearbetningar äger den bekanta *Geschichte des Herzoglich Schleswig-Holstein Gottorpischen Hofes . . .* (1774)² ett visst intresse och värde, men dock endast i den mån, som de primära källorna icke komma till användning. Jag har därför i det hela kunnat lämna det å sido liksom ock P. VON KOBES för sin tid förtjänstfulla *Schleswig-Holsteinische Geschichte vom Tode des Herzogs Christian Albrecht bis zum Tode Königs Christian VII* (1694 bis 1808, 1834).

¹ Till vidare må hänvisas till bibliografierna i *Bibliotheca Danica* III och i *SvFörhFrM.*

² Se om denna KOBES nedan citerade arbete, s. 24, n. 2.

Af svenska källpublikationer har jag haft största nyttan af den i en följd af *Historiska Handlingar* intagna *Brefväxling mellan Carl XII och rådet* och af von Kockens innehållsrika dagbok (*Karolinska krigares dagböcker* IV, 1908). Senare bearbetningar äro föga gifvande för perioden 1713—1714. NORDBERGS stora verk (1740) ägnar visserligen också uppmärksamhet åt de gottorpska förvecklingarna och behåller sitt värde särskildt genom de aftryckta aktstyckena. FRYXELLS framställning (XXV, 1857) var för sin tid orienterande, men på ett så obearbetadt område, som han icke behandlade monografiskt, måste hans urval af källor blifva tillfälligt och godtyckligt. Därtill komma hans kända brist på kritik och smak för det pikanta och anekdotiska.¹ Hans antagonist BERNH. VON BESKOW, hvilkens förtjänster om utforskandet af Karl XII:s historia för öfrigt icke böra underskattas, ägnade åt Görtz en biografi (1868), som dock icke innehåller något af värde för tiden intill 1715.² C. G. MALMSTRÖM hade icke anledning att närmare utforska den gottorpska politikens skiften före 1719, men har (i *Sveriges politiska historia* I, kap. 1) gifvit åtminstone några antydningar om orsakerna till brytningen mellan Görtz och rådsregeringen år 1714. Af nyare monografier må för öfrigt endast erinras om B. LUNDBERGS förtjänstfulla afhandling *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen . . . 1709—1715* (1893), hvars framställning jag visserligen, i den mån den berör mitt ämne, genomgående kunnat utfylla med nytt material. Rörande en episod, Erik Sparres beskickning till Berlin år 1714, är SIGRID LEIJONHUFVUDS biografiska teckning *Erik Sparre och Stina Lillie* (1911) af ett visst intresse; i sina förtroliga bref har den halft gallicerade svensken temperamentsfulla uttalanden om Preussens politik, sådan den framstod vid sin skilsmässa från Holstein-Gottorps.

Af senare utländska källpublikationer har den af V. LOEWE utgifna *Preussens Staatsverträge* (1913) varit af betydelse; den låter oss bittert sakna motsvarande urkundsverk för Sveriges, Danmarks och Holstein-Gottorps del i det nordiska krigets tidsålder. Det yttre händelseförloppet, i den mån det kunde iakttagas från Berlins horisont, speglas detaljrikt i de af E. FRIEDLAENDER utgifna *Berliner geschriebene Zeitungen* (1902); de härröra från korrespondenter, som för det ostfriesiska hofvets räkning sökte utspeja den preussiska politikens växlingar och uppsnappa hof- och diplomatskvallret. Af senare bearbetningar af Preussens historia under denna period står alltjämt J. G. DROYSSENS *Geschichte der Preussischen Politik* (IV: 1

¹ Jfr nedan s. 147.

² Egendomligt verkar Beskows uttalande s. 193: »Det var i Stralsund, den 19 december 1715 [], som konungen och Görtz första gången sammanträdde».

1869) öfverträffad; den ägnar all tillbörlig uppmärksamhet åt förvecklingarna med Holstein-Gottorp och framhåller det från preussisk synpunkt epokgörande i 1713 års traktatpolitik, samtidigt med att den ger uttryck åt författarens beundran inför Görtz' diplomati, som med ens gjorde det gottorpska restitutionskrävet till en europeisk fråga. Att framställningen, byggd nästan enbart på preussiskt arkivmaterial, har blifvit ensidig, är tillräckligt känt, och det må särskildt framhållas, att de gottorpska arkivalierna satt mig i tillfälle att gifva en mer allsidig och ingående skildring af Preussens traktatpolitik. Man måste emellertid beklaga, att den kejsrerliga politiken ännu icke på samma sätt funnit sin historieskrifvare; i Wien finnes naturligtvis rikt material för en skildring af Karl VI:s rikspolitik, som bland annat också hade att taga ställning till Holstein-Gottorp och Preussen. Det är som bekant icke bättre ställt med konung Augusts historia; det hade varit önskligt att kunna i ett större sammanhang inställa de resultat, till hvilka jag kommit beträffande hans nordiska politik under åren 1713—1714.

Danmarks historia i det nordiska krigets skede har däremot blifvit föremål för ingående och kritisk behandling. Man saknar vägledande källpublikationer, men är desto tacksammare för den danska generalstabens monumentala *Bidrag til den nordiske Krigs Historie* (V, 1915), som aldeles ställt tidigare framställningar (HOJER, PALUDAN-MÜLLER) i skuggan. Den 5:te delen af detta arbete behandlar, delvis och från en synpunkt sedt, samma ämne som föreliggande afhandling, och jag har därför särskild anledning att angifva förhållandet dem emellan. Det må framför allt betonas, att *Bidrag V* skildrar den danska politiken, min afhandling däremot den gottorpska, och att det förra arbetet principiellt är en krigshistorisk framställning, det senare åter ett bidrag till den diplomatiska historien. Holstein-Gottorp var under åren 1713—1714 icke i stånd att föra krig ty hela dess militära styrka utgjordes af en blockerad fästning med dess garnison, och i febr. 1714 föll också denna i danskarnas händer. I den ringa mån som jag haft att beröra krigshändelserna, har jag haft så mycket större skäl att enbart hänvisa till det danska arbetet, hvars kritiska omsikt och beundransvärda vederhäftighet på detta område äro kända och uppskattade. Som bakgrund för krigshändelserna tecknas i nämnda arbete också de diplomatiska förhandlingarna, äfven de i möjligaste mån på grundval af arkivmaterial. Det är emellertid själfklart, att denna teckning blifvit kortfattad och fragmentarisk, och det arkivmaterial, som stått till mitt förfogande, har varit långt rikare och mångsidigare. Då för öfrigt *Bidrag V* utkom först sedan mitt arbete till väsentliga delar blifvit i manuskript fullbordadt, har jag ansett det riktigast att undvika allt beroende af det förra, om också en och annan hänvisning gjorts. De båda framställningarna äro

sålunda fullt själfständiga gent emot hvarandra; tillfället till erinringar och diskussion är ju därmed icke försuttet.

I fråga om *dateringen* följes genomgående den i Tyskland och Danmark använda nya stilen, men de citerade svenska källorna använda själfvallet den gamla; då händelsekedjan i Tyskland korsat händelsekedjan i Sverige, har dubbeldatering ansetts påkallad.

Vissa smärre inkonsekvenser vid återgifvande af namn och dylikt är jag den förste att beklaga; de förklaras i någon mån af den långa tid, som af vissa skäl åtgått till afhandlingens tryckning och under hvilken jag måst ägna mig åt andra arbeten.

Det är mig till sist en kär plikt att framföra mitt tack till de olika arkivförvaltningar, som underlättat mina forskningar. Framför allt riktas detta tack till direktionen för Grossherzogl. Haus- und Centralarchiv i Oldenburg, som med utsökt tillmötesgående tillåtit mig låna en del af dess skatter för begagnande i Sverige.

Göteborg, januari 1918.

Författaren.

Källor och litteratur.¹

I. Primära källor.

A. Otryckta källor.

Grossherz. Haus- und Centralarchiv, Oldenburg (i. Gr.).

- Gesandtschaftsarchiv I, 2 a—2 b. Briefe Callisens an Görtz 1709—1717. *Old.* 1.
— I, 4. Lettres de Fabrice à Goertz 1705—1715. *Old.* 2.
— I, 5. Lettres de Goertz à Fabrice 1709—1714. *Old.* 3.
Acta Schlesw.-Holst., Tit. N I, n:o 1 b och n:o 1 c. Acta betreffend die Negotiation zu Berlin 1713—1715. *Old.* 4 och 5.
— Tit. N I, n:o 11. Acta betreffend die Negotiation am Preussischen Hofe 1713. *Old.* 6.
— Tit. N I, n:o 13. Acta betreffend Negeleins Negotiation am Russischen Hofe 1713. *Old.* 7.
—, Tit. N I, n:o 14. *Old.* 8.
—, Tit. N I, n:o 18. [Görtz' besök vid danska hofvet 1713.] *Old.* 9.
—, CV, litt. B, n:o 4 a. Correspondence mit Bassewitz 1713. *Old.* 10.
—, CV, litt. B, n:o 4 b. Correspondence mit Bassewitz [beskickningen till Ryssland] 1713—1715. *Old.* 11.
—, CV, litt. D, n:o 1 c. Correspondence mit von Dernath 1714—1715. *Old.* 12.

¹ Här upptagas endast källor, som användts för den egentliga afhandlingen (åren 1713—1714), icke de, som användts för inledningen. I litteraturförteckningen är det endast fråga om *citerade* arbeten.

- Acta Schlesw.-Holst., CV, litt. G, n:o 2 d. Correspondence Görtz' mit der Landesherrschaft 1713—1714. *Old.* 13.
—, CV, litt. R, n:o 4 bb. *Old.* 14.
—, CV, litt. G., n:o 2 G. [Banérs brevväxling med Görtz.] *Old.* 15.
—, CV, litt. P, n:o 5 q. [Petkums beskickningshandlingar 1714.] *Old.* 15 b.
—, CV, litt. R, n:o 4 q. [Reventlows bref till administratören 1714.] *Old.* 16 a.
—, CV, litt. R, n:o 4 x. Reventlows bref till Görtz 1714.] *Old.* 16 b.
—, CV, litt. R, n:o 4 w. [Görtz' bref till Reventlow 1714.] *Old.* 16 c.
—, CV, litt. D, n:o 4 a. [Görtz' brevväxling med Dumont.] *Old.* 17.
—, CV, litt. C, n:o 4 b. [Creutz' bref till Görtz.] *Old.* 18.
—, Tit. N I, n:o 16. [Paulssens beskickning till Braunschweig.] *Old.* 19.
—, CV, litt. K, n:o 2. [Görtz' korrespondens med Kirchmann.] *Old.* 20.

Rigsarkivet, Köpenhamn.

- Geheimeregistratur. *Köp.* 1.
Relationes aus Preussen 1713—1714. *Köp.* 2 a.
Preussen. Frantz Joachim v. Dewitz. Kopibog og Relationer 1713—1715. *Köp.* 2 b.
Relationes aus Hamburg 1713—1714. *Köp.* 3.
Relationes aus Pohlen 1712—1714. *Köp.* 4.
» » Wien 1713—1716. *Köp.* 5.
» » Russland 1713—1714. *Köp.* 6.
» » England 1713—1714. *Köp.* 7.
» » Holland 1714. *Köp.* 8.
» » Hannover 1713—1714. *Köp.* 9.
Konselj-Relationer (orig.) till Kongen (i Sager henh. til Tyske Kancelli samt Generalkommissariaterne for Land- og Søetaten) 1713—1715. *Köp.* 10.
Overkrigssekretaires indkomne Sager 1712—1713. *Köp.* 11.
Relationes aus Braunschweig 1714—1716. *Köp.* 12.
Gott. Ark. n:o 399. [H. Reventlows korrespondens med Görtz 1709—1718.] *Köp.* 13.
Kejseren. Brevveksling . . . 1705—1740. *Köp.* 14.
Jobst Scholtens Arkiv. Capitulationer m. m. fra Tønningen. II. *Köp.* 15.

Königl. Geheimes Staatsarchiv, Berlin.

Repositur XI, 247^{II} (Nordischer Krieg 1700—1721) Fasc. 63—78.

Königl. Sächsisches Hauptstaatsarchiv, Dresden.

- Flemmings brevväxling. *Dr. 1.*
 Genomgången är hans brevväxling med Braun (vol. 23), Le Coq (33), Fabrice (67), Gaultier (84), Hahn (95), Loss (134), Manteuffel (146—147), Pauli (177), Wackerbarth, Werthern (317—318). (Loc. 681—715.)
- Die Operationes in Pommern und Hollstein . . . a:o 1713.
 Vol. 1. Jan.—Apr. — Vol. 2. Maj. — Vol. 3. Juni—Okt.
 (Loc. 3630.) *Dr. 2 a—c.*
- Des Raths Le Coq Abschickung an den Königl. Preussischen Hof . . . betreffend, A:o 1714. (Loc. 3630.) *Dr. 3.*
- Die Sequestration derer Schwedisch-Pommerischen Lande und den zu Schwedt errichteten Tractat, ingleichen die Misshelligkeiten zwischen der Cron Dännemark und dem Hollstein-Gottorff betreffend . . . A:o 1713. (Loc. 3631.)
 Vol. 1—4. *Dr. 4 a—d.*
- Die im Eyderstädtischen bekommene Schwedische Gefangene betreffend. A:o 1713, 1714—1719. *Dr. 5.*
- Sachen mit dem Königl. Dähnischen Hoffē . . . (Loc. 2705). *Dr. 6.*
- Hollsteinische und Stettinsche Sachen A:o 1713. (Loc. 2972). *Dr. 7.*
- Vermischte Briefe, grösstentheils an den Kabinetsminister Grafen von Werthern 1713. (Loc. 3278.) *Dr. 8.*
- Vermischte von der Gesandtschaft zu Kopenhagen herrührende grösstentheils auf Dänische Angelegenheiten und den Nordischen Krieg bezügliche Papiere aus den Jahren 1710—1715. (Loc. 2704.) *Dr. 9.*
- Des Cammer-Junckers und Legation-Raths von Loss Negotiation am Czarischen Hofe . . . (Loc. 3550.)
 Vol. 1—2 (1713). *Dr. 10.*
- Relations et Correspondance de Mr de Loss, Envoié auprès du Czar 1714. (Loc. 3384.)
 Vol. 1. *Dr. 10.*

- Sachen mit Dännemark, den Nordischen Krieg betreffend . . .
 A:o 1714. (Loc. 2706.)
 Vol. 1—2. *Dr. 11 a—b.*
- Den Nordischen Krieg und die besorgte Türkische Ruptur betreffend. (Loc. 3629.)
 Vol. 1—4 (jan.—dec. 1713). *Dr. 12 a—d.*
- Des Geheimbden Raths Grafens von Lagnasc Verschickung nach Kamminieck betreffend. A:o 1713, 1714. (Loc. 3556.) *Dr. 13.*
- Der Nordischen Krieg betr. A:o 1714 anhebend vom 5:ten Januar. (Loc. 3632.) *Dr. 14.*
- Den Marsch derer Truppen aus Holstein nach Pohlen betreffend A:o 1713. (Loc. 3632.) *Dr. 15.*
- Die wieder eine Invasion in Sachsen zu machende Veranstaltungen und Abschickung des Herrn Generalfeldmarschalls Gr. von Flemming an den Königl. Preussischen Hof betreffend. A:o 1714, 1715. (Loc. 3633.) *Dr. 16.*
- Vermischte auf die Nordischen Angelegenheiten bezügliche Papiere, welche dem Sekretär Kirchmann (zu Hamburg) angehört haben sollen. 1714. (Loc. 3376.) *Dr. 17.*

Königl. Preussisches Staatsarchiv, Hannover. [Han.]

- Cal. Br. Arch. Des. 11. E I. N:r 127^a.
 Innehåller Joh. Ludw. Fabrices bref från kongressen i Braunschweig 1714—1718.
- Cal. Br. Arch. Des. 24. Schweden N:r 186.
 Innehåller Chr. Schreibers depescher från Stockholm 1714.

Kaiserl. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien.

- Reichskanzlei 8^a. Berichte aus Berlin 1710—1713.
 » 8^b. » » » 1714.
 » 8^b. » » Hamburg 1713.
 » 9^a. » » » 1714 und 1715.

Archiwum ks. Czartoryskich, Krakau.

- N:o 466. Collectionis Szembekianæ vol. XIX. [Storkanslern Jan Szembeks brevväxling]

Riksarkivet, Stockholm. [*St.*]

Rådsprotokoll.

Beteckningen *Rådsprot.* i texten afser den renskrifna serien; vid användandet af koncepten är sekreterarens namn utsatt (Carlson, Sahlin o. s. v.).

Senatens registratur.

Kanslikollegii protokoll.

Kommerskollegii protokoll.

Rådets bref till konungen.

Dessa äro visserligen tryckta i *Hist. Handl.*, men icke alla bilagor.

Skrifvelser till konungen.

Skrifvelser till rådet.

Skrifvelser till kansliämbetsmän.

Riksdagshandlingar.

Sekreta Utskottets protokoll vid riksdagen 1713—1714.

Pommeranica.

Bref från generalguvenörer och kommandanter.

Brandenburgico-Borussica. [*Boruss.*]

Envoyén Frih. Carl Gustaf von Frisendorffs bref till Kungl. Maj:t och hofkanslern von Müllern 1712—1715.
Densammes bref till Kanslikollegium och kanslipresidenten.
Kommissionssekreteraren Nils Brunells bref till Kungl. Maj:t 1710—1714.

Germanica.

Kejsaren. Kommissionssekreteraren Johan Carl Stiernhööks bref till Kungl. Maj:t 1713—1714.

Densammes bref till hofkanslern von Müllern 1713—1714.

Riksdagen. Abgesanten Justus Henrik Storrens bref till Kungl. Maj:t, hofkanslern von Müllern och kanslikollegium 1713.

Holstein. [*Holsat.*] Se Meddelanden från Svenska Riksarkivet, VIII (Stockholm 1884), s. 181 ff.

Polonica.

Kammarherre Carl Törnkölds bref till Kungl. Maj:t och hofkanslern 1711—1720.

Densammes beskickningshandlingar.

Diplomatiska aktstycken. Holstein.

Mauritz Vellingks samling.

Gustaf Henrik von Müllerns samling.

Kungl. Biblioteket, Stockholm. [*KB*]

Handlingar och bref m. m. rörande Arvid Horns guvernörskap för Karl Fredrik af Holstein.

Universitetsbiblioteket, Upsala. [*Ups.*]

J. A. Meijerfeldts samling.

Citerade äro volymerna F 178, 181, 182, 188, 196, 198.

Erik Sparres samling.

Citerade äro volymerna F 158, 164.

Stiftsbiblioteket, Linköping.

Citerad är volym H. 81.

B. Tryckta källor.

Abdruck der an Se. Czaarische Majest. von dem Hollstein-Gottorfischen Hofe durch den Envoyé von Bassewitz geschenehen Propositionen und der darauf erfolgten Antwort, nebst einigen anderen occasione dieser Affaire zum Vorschein gekommenen Piécen. Amsterdam 1715. Gedruckt bey Henrich Betkio.

Anecdotes du séjour du Roi de Suède à Bender ou Lettres de M^r le Baron DE FABRICE pour servir à l'histoire de Charles XII. Hambourg 1760. [*Anecdotes.*]

Archiv kniazja F. A. Kurakina. Kniga 6, 9. Saratov 1896, Astrachan 1902. [*Arch. Kn. Kur.*]

[Beweis:] In jure et factu gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten so das jetzt-regierende Allerdurchlauchtigste Königl. Dänische Haus von dem Fürstl., Holstein-Gottorfischen bisher erlitten. Kopenhagen im Jahre 1715.

Bibliotheca Danica, en systematisk Fortegnelse over den danske Litteratur fra 1482—1830 . . . Udgiven . . . ved CHR. V. BRUUN. III. Kjøbenhavn 1896.

Brefvexling mellan Konung Carl XII och Rådet 1713—1714. (I Historiska Handlingar, till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia XI, XIV. Stockholm 1889, 1892.)

[Dagböcker:] Karolinska Krigares Dagböcker. [Utgifna af A. QUENNERSTEDT]. IV. Lund 1908.

Eclaircissemens sur plusieurs faits relatifs au règne de Pierre le Grand [Bidrag till H. F. von Bassewitz' biografi.] (I Magazin für die neue Historie und Geographie, angelegt von D. ANTON FRIEDERICH BÜSCHING, IX. Hamburg 1775.)

[*Eclaircissemens*]

FABRICE se Anecdotes.

[Handlingar:] Historiska Handlingar, se Brefvexling . . . Handlingar hörande till Konung Carl XII:s regering (I Handlingar rörande Skandinaviens historia. Åttonde delen. Stockholm 1820).

[KARL XII:] Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af ERNST CARLSON. Stockholm, 1893.

LAMBERTY, GUILLAUME DE, Mémoires pour servir à l'histoire du 18e siècle. VIII. Haag 1730.

Magazin für die neue Historie und Geographie, se Eclaircissemens.

[Nachricht:] In facto gegründete umständliche Nachricht, wie der Königl. Dänische Hoff des Fürstl. Holstein-Gottorfischen Hauses Untergang und Ruin beständig gesucht . . . U. å. 1714.

RATJEN, H., Der Fürstlich Holstein-Gottorpische Hof und seine Verhandlungen im Jahre 1713. (I Nordalbingische Studien. Neues Archiv der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte. II. Neue Ausgabe. Kiel 1858.)

Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution Française. XVI. Prusse . . . par ALBERT WADDINGTON. Paris 1901.

[Skrifter:] Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till fremmande magter. [Bibliografi upprättad af] G. E. K[LEMMING.] (I Kongl. Bibliotekets Handlingar 3—5. Stockholm 1881—1883.) [*Sv Förh Fr M*]

[Staatsverträge:] Preussens Staatsverträge aus der Regierungszeit König Friedrich Wilhelms I. Herausgegeben von Dr. VICTOR LOEWE (Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven Band 87). Leipzig 1913.

[Studien:] Nordalbingische Studien [*N Alb St*], se RATJEN.

WARMHOLTZ, C. G., Bibliotheca historica Sveo-Gothica . . . Del X. Upsala 1805.

[WOLF, ZACHARIAS:] Abdruck des von dem Fürstlichen Gottorffischen General-Majorn und gewesenen Commandanten der Festung Tönningen Zacharia Wolf . . . vom 1ten Januarii des vergangenen 1713 bisz auf den 30 Januarii anni currentis continuirten Journals . . . Kopenhagen [u. å.]. [*Wolfs journal.*]

[Zeitungen:] Berliner geschriebene Zeitungen aus den Jahren 1713 bis 1717 und 1735. Ein Beitrag zur Preussischen Geschichte unter König Friedrich Wilhelm I. Herausgegeben von ERNST FRIEDLAENDER. (Schriften des Vereins für die Geschichte Berlins. Heft 38.) Berlin 1902.

II. Bearbetningar.

ALMQUIST, HELGE, Bidrag till kändedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl. Göteborg 1916.

—, Görtz' resa till orienten år 1714. (I Karolinska Förbundets Årsbok 1911. Lund 1912.)

ANNERSTEDT, CL., Fältmarskalken Grefve Magnus Stenbock. Minnes-teckning. (I Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. Del 20. Stockholm 1906.)

- BANTYSJ-KAMENSKIJ, N. N., Obzor vnesjnich snosjenij Rossii (po 1800 god.). Del 3. Moskva 1897.
- V. BESKOW, BERNH., Friherre Georg Henrik von Görtz, statsman och statsoffer. (I Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796. D. 43. Stockholm 1868.)
- Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. I—V. Köpenhamn 1899—1915. [*Bidr Nkr H*]
- BOVALLIUS, R. M., Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714. (I Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796. Del 22. Stockholm 1847.)
- BRUUN, CHR., Frederik Rostgaard og hans Samtid. I—II. Köpenhamn 1870—71.
- CARLSON, FREDRIK FERD., Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718. Ett bidrag till Carl XII:s historia. Stockholm 1857.
- CHANCE, J. F., George I and the Northern War. A Study of British-Hannoverian Policy in the North of Europe in the years 1709 to 1721. London 1909.
- DROYSEN, JOH. GUST., Geschichte der Preussischen Politik. Vierter Theil. Zweite Abtheilung. Friedrich Wilhelm I. Band I. Leipzig 1869.
- FRYXELL, AND., Berättelser ur svenska historien. Del 25. Stockholm 1857.
- Geschichte des Herzoglich Schleswig-Holstein Gottorfischen Hofes und dessen vornehmsten Staats-Bedienten unter der Regierung Herzog Friedrichs IV. und dessen Sohnes Herzog Carl Friedrichs . . . Frankfurth und Leipzig 1774.
- GOLIKOV, I. I., Dejanija Petra Velikago mudrago preobrazitelja Rossii. 2:e izd. Tom V. Moskva 1838.
- HANSEN, J. E. A., Nogle Oplysninger om de to gottorpske Himmelglober. (I Industriforeningens Maanedskrift. Köpenhamn 1879.)
- HOJER, A., König Friedrich des Vierten gloriwürdigstes Leben. I—II. Tondern 1829.
- VON KOBBE, P., Schleswig-Holsteinische Geschichte vom Tode des Herzogs Christian Albrecht bis zum Tode Königs Christian VII (1694 bis 1808). Altona 1834.
- KOSER, REINHOLD, Die Gründung des Auswärtigen Amtes durch König Friedrich Wilhelm I. im Jahre 1728. (I Forsch BrPG II, Leipzig 1889.)
- LEIJONHUFVUD, SIGRID, Erik Sparre och Stina Lillie. Skildring efter bref från karolinska tiden. Stockholm 1911.
- LUNDBERG, BENGT, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsrottet 1715. Akad. afhandl. Lund 1893.
- MALMSTRÖM, C. G., Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. 2:a uppl. I. Stockholm 1893.

- [NORDBERG, J.,] Konung Carl XII historia. I—II. Stockholm 1740.
- NORDBERG, J., Leben Carl des Zwölften Königs in Schweden. Dritter Theil. [Bilagor.] Hamburg 1752.
- SCHARTAU, SIGURD, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Akad. afhandl. Lund 1905.
- SCHIRREN, C., Zur Geschichte des Nordischen Krieges. Rezensionen. Kiel 1913.
- SOLOVIEV, S., Istoriija Rossii s drevnejsjich vremen. 2:e izd. Kniga 4. Tom XVI—XX. Petersburg u. å.
- Theatri Europæi zwanzigster Theil oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegs-Beschreibung . . . Frankfurt am Main 1734.
- TUXEN, A., De nordiska allierades ställning till Oldensworttraktatens § 2. (I Karolinska Förbundets Årsskrift 1913, Lund 1914.)
- WEHRMANN, M., Geschichte der Stadt Stettin. Stettin 1911.

Inledning.

*Freden i
Traventhal.*

Holstein-Gottorps förhållande till Danmark hade ordnats genom traktaten i Traventhal af den 18 aug. 1700.¹ Genom denna bekräftades de gamla unionerna och kommunionen (samregeringen öfver prelater, ridderskap och vissa städer); hertigens *ius armorum* erkändes, men hverken han eller konungen skulle i Schleswig-Holstein förlägga mer än 6000 man; af denna styrka ägde hertigen rätt att öfvertaga hälften från sina allierade i nedersachsiska kretsen. Konungen erkände det aftal, som det gottorpska huset år 1647 slutit med domkapitlet i Lübeck och enligt hvilket sex furstar af nämnda hus efter hvarandra skulle väljas till biskopar i stiftet.

*Holstein-Got-
torps militära
resurser.*

Under åren närmast efter Traventhalfreden skedde vissa förändringar i hertigdömet's försvarsväsen, hvilka sträckte sina verkningar ända till åren 1713—1714.² Det yttrades i nov. 1702 i det svenska rådet om de gottorpska stridskrafterna: »de äro det landet för starka i fredstider, och då upplåta de dem gemenligen åt andra potentater». I själfva verket blefvo redan på våren 1703 två dragon- och två infanteriregementen uthyrda åt Holland, men senare bestämdes det, att sjömakterna gemensamt ägde att disponera öfver dessa trupper, och hvardera öfvertog två regementen. Man hade därvid visserligen gjort det vanliga förbehållet, att de i händelse af ett angrepp på Holstein-Gottorp omedelbart skulle få dragas tillbaka. Vid en hotande konflikt med Danmark kunde man från gottorpsk sida åberopa denna bestämmelse och därmed påkalla Hollands och Englands diplomatiska ingripande; en sådan påtryckning visade sig i regel ganska verksam. Denna reduktion af hertigdö-

¹ *Bidr NKrH* I, s. 463 ff.

² *Bidr NKrH* II, s. 156 ff.

mets väpnade styrka var dock kännbar, men motverkades i någon mån däraf, att två svenska bataljoner (c:a 1200 man) äfven efter fredsslutet stannade i Holstein-Gottorp. Det skulle dock snart framstå såsom ett politiskt önskemål för hertigdömet att öka denna krigsmakt (c:a 3000 man), så att icke Danmarks öfvermakt behöfde kännas alltför tryckande.

Efter hertig Fedrik IV:s död år 1702 öfvertogs regeringen i hertigdömet och förmynderskapet för den tvååriga Karl Fredrik (född den 19 apr. 1700) af hans änka hertiginnan Hedvig Sofia och hans broder hertig Christian August (född år 1673). De danska statsmännen hade gärna velat utestänga Hedvig Sofia från hvarje andel i administrationsregeringen och sågo med ovilja, att Karl Fredrik uppfostrades i Sverige med en svensk guvernör (sedan år 1707 Arvid Horn) och svenska lärare (sedan år 1706 Germund Cederhielm). Samregeringen mellan Hedvig Sofia och Christian August gaf anledning till slitningar, men icke till någon brytning. Hertiginnans mest betrodde rådgifvare var Johan Christian Fritz; i administratörns konselj märktes dess president Magnus von Wedderkop (född 1637), hans svåger Johan Ludvig von Pincier (vanligen kallad efter sitt friherreskap von Königstein, född år 1660), Georg Heinrich von Görtz (född år 1668) och den svenskfödde frih. Johan Banér (född år 1659). Af dessa var Wedderkop redan gränad i Holstein-Gottorps tjänst och framför andra bärare af dess politiska traditioner från hertig Christian Albrechts tid; hans svenska adelskap var liksom symbolen för hans andel i dessa traditioner, som hänvisade furstendömet till Sverige såsom dess enda pålitliga skyddsmakt. Görtz var yngre, mer energisk och mer obunden af dylika traditioner, för öfrigt målmedveten och hänsynslös, en skarp människokännare och en genialisk diplomat. På förord af sin farbroder, kammarpresident i Hannover, hade han fått anställning vid hertig Fredriks hof, hade sändts på beskickningar till Wien 1700 och 1701—02 och åtföljt hertigen till Polen, där han befann sig vid dennes död. Ut-nämnd till geheimeråd 1702, blef han ledare af furstendömet's finansförvaltning och gaf prof på sin förmåga att finna nya inkomstkällor, men gjorde sig genom sin hårda hand icke omtyckt och valde stundom ganska tvifvelaktiga personer (såsom Breyer) till sina verktyg. Han anslöt sig i början nära till Wedderkop, men förhål-landet dem emellan blef sämre, då han år 1705 ifrade för grefskapet

*Hedvig Sofias
och Christian
Augusts sam-
regering.*

*De gottorpska
statsmännen.*

Wedderkop.

Görtz.

Rantzaus införlifvande med Holstein-Gottorp, men rönste motstånd af den mer försiktige Wedderkop. Då Karl XII:s infall i Sachsen tycktes bereda furstendömet möjlighet att med Sveriges diplomatiska hjälp vinna ett fördelaktigt afgörande af de sväfvande tvisterna med Danmark, gjorde sig Görtz ånyo till målsman för en aktiv och i viss mån aggressiv politik; man började på den danska sidan tala om hans *violente und hitzige consilia*. Under sitt besök i det svenska fältlägret (febr.—sept. 1707) sökte han förmå Karl att öfverlåta mer trupper åt furstendömet, hvarigenom man skulle få ett starkt argument under förhandlingarna med Danmark, och att understödja krafvet på kommunions upphäfvande. Karl var icke ovillig, men Piper var mer betänksam och lyckades draga ut på tiden. Och i samma mån som den svenska hären aflägsnade sig åt öster, blef man från dansk sida mindre benägen för eftergifter.

Görtz' besök hos Karl XII 1707.

Dansk-gottorpska förhandlingar i Hamburg.

Under trycket af den svenska militärdemonstrationen i Sachsen hade emellertid danskarna gått med på att förhandlingar om de gottorpska gravamina öppnades i Hamburg (maj 1707) under garantimakternas medverkan. Wedderkop ville därvid visa en moderation, som verkligen kunde leda till vänskaplig uppgörelse, och Görtz tog sig däraf anledning att beskylla honom för skadlig eftergifvenhet. Görtz steg allt högre i administratorns gunst, men stod väl också hos hertiginnan; han hade lyckats vinna Fritz, som tills vidare befanns god nog att göra honom tjänster.

Hedvig Sofias död.

Förhandlingarna i Hamburg hade ännu icke bragts till något slut, då Hedvig Sofia afled (den 12/23 dec. 1708). Fritz ville ogärna uppgifva sin inflytelserika ställning i Stockholm och sökte därför genomdrifva, att änkedrottningen skulle efterträda prinsessan i administrationen. Den danska diplomatin motarbetade ifrigt denna plan och kunde därvid samverka med Christian August och Görtz, som redan vid denna tid synas hafva formulerat ett gemensamt program: den politiska makten inom hertigdömet borde till namnet odelad tillfalla administratorn, men i själfva verket utöfvas af Görtz. Wedderkop däremot önskade, att några förmynderskapsråd skulle ställas vid administratorns sida, och vann därvid understöd af Sveriges minister i den nedersachsiska kretsen, Johan Lillienstedt, som från denna tid började räknas till Görtz'

Christian August ensam administrator.

fiender. Görtz förmådde emellertid Christian August att (den 13 jan. 1709) förklara sig för ensam förmyndare och administrator och

att mot Fritz inleda en aktion, som slutade med att denne afskedades ur gottorpsk tjänst och därvid drog sin närmaste man, sekreteraren Ovens, med i fallet. Wedderkop vägrade att svära administratorn ny trohetsed, men lämnades tills vidare åtminstone till namnet i besittning af sitt ämbete.

Administratorn hade kommit till makten med Danmarks goda minne, och den gottorpska utrikespolitiken fick från början af 1709 sin prägel af ett tydligt närmande till Danmark. De gemensamma intressen, som de båda landsherrarna hade att häfda gent emot den själfsväldiga adeln, åberopades därvid såsom ofta bland skälen till en vänskaplig uppgörelse. Man började hemliga förhandlingar, som redan i mars 1709 ledde till ett preliminärt aftal, och ett möte mellan konungen och administratorn kom till stånd i Rendsburg (juli). Genom den kort därpå ratificerade recessen i Rendsburg afgjordes en hel rad af de tvistiga frågorna, men ännu återstod tillräckligt, för att kommissionen i Hamburg icke skulle blifva sysslolös. Katastrofen i Ukrajna gjorde danskarna mindre benägna än förut att göra några eftergifter, och i nov. 1709 afbröto de förhandlingarna i Hamburg.

Närmande till Danmark 1709.

Recessen i Rendsburg.

Krigsutbrottet ställde de gottorpska statsmännen inför en ny uppgift; furstendömet måste tills vidare hålla sig ur spelet, men frågan var, hur det skulle ställa sig, om svenskarna ville angripa Jutland från söder. Man befarade i Köpenhamn, att dessa då skulle tilltvinga sig Tönningen såsom stödjepunkt, men administratorn afgaf lugnande försäkringar i sådant afseende och förklarade, att han skulle förblifva *bon Holsteinois* utan att försvära sig vare sig åt Sverige eller åt Danmark. Görtz lät förstå, att en formlig neutralitetsdeklaration från gottorpsk sida vore tänkbar i sammanhang med den uppgörelse, som åsyftades genom förhandlingarna i Hamburg. Den svenska rådsregeringen begärde att återfå de båda svenska bataljoner, som voro förlagda till gottorpskt område, och administratorn ansåg sig icke kunna vägra, ehuru danskarna gjorde sura miner. Emellertid förstod den danska regeringen att lägga hinder i vägen för deras bortmarsch.

Holstein-Gottorp inför det svensk-danska kriget 1709—1710.

Under tiden hade förhållandet mellan Görtz och Wedderkop blifvit alltmer tillspetsadt, och det blef tydligt, att den förre arbetade på att störta sin rival. Han förklarade det omöjligt att samarbeta med denne och uppsade sitt geheimerådsämbete med sex månaders

Brytningen mellan Görtz och Wedderkop.

frist; det var en stark påtryckningsåtgärd gent emot administratören. Han ansåg sig emellertid behöfva inflytelserika medhjälpare i den afgörande kraftmätningen, och han hade särskildt utvalt generalen greve Gerhard von Dernath, en smidig och intelligent man, som kommenderat de gottorpska hjälptrupperna i Nederländerna, men hemkallades på hösten 1709. Denne lofvade att göra gemensam sak med Görtz; lönen skulle blifva en plats i konseljen. Wedderkop var icke okunnig om de ränker, som smiddes emot honom, men skulle dock sticka in hufvudet i snaran, då den räcktes. Han litade måhända till beskydd från svensk sida och riktade blicken framåt mot den tid, då den unge hertigen skulle öfvertaga regeringen; han tänkte sig möjligheten, att rådsregeringen kunde besluta sig för en majorennitetsförklaring snarare än någon anade. Det var ett uppslag, som skulle återkomma under de kritiska åren 1713—1714 och äfven då i samband med Wedderkops namn.

*Wedderkops
fängslande.*

I dec. 1709 hade Görtz slutat sina förberedelser och riktade dödshugget mot sin rival. Wedderkop inbjöds af administratören till Gottorp och blef vänligt mottagen — men på kvällen (den 20 dec. 1709) blef han utan vidare arresterad och genast under bevakning fördd till Tönningen, som skulle förblifva hans fängelse i mer än fyra års tid. Hans papper togos i beslag, och Görtz lät samla material till en vidlyftig anklagelseakt. Mycket tyder på att Görtz samtidigt ämnat oskadliggöra Königstein, men denne anade oråd och skyndade, sedan han fått veta svågerns öde, att höra sig för, om icke konung Fredrik ville taga honom i sitt beskydd.

*Görtz allrå-
dande; hans
verktyg.*

Görtz var från denna tid administratörns allrådande gunstling och gaf sina vänner och klienter inflytelserika ställningar i hofvet och förvaltningen. Von Dernath fick en plats i konseljen, och Chr. A. Callisen blef dess sekreterare; den senare blef för öfrigt administratörns personlige förtrogne och Görtz' pålitliga verktyg. I mer underordnade befattningar blefvo också S. F. Hagen, H. Chr. Stryke, Chr. Eyben, F. J. von Creutz och andra det nya systemets nitiska tjänare; mer i skuggan höll sig tills vidare mecklenburgaren Henning Friedrich von Bassewitz, som blef amtman i Husum.

*Wedderkops
vänner.*

Högmålsprocessen mot Wedderkop drog ut på tiden; Görtz måste gå försiktigt till väga med hänsyn till den anklagades utländska förbindelser. Wedderkop var svensk adelsman, bar en svensk

titel och hade sedan gammalt vänner i Sverige; han tillhörde det schleswig-holsteinska ridderskapet och kunde därför vädja till konung Fredriks ingripande; hans dotter var förlofvad med den engelske ministern i den nedersachsiska kretsen Wich, som genast satte sig i rörelse för att rädda honom. Hans maka och son liksom också Königstein voro ifrigt verksamma i samma syfte; den senare utnyttjade särskildt sina danska förbindelser, sedan han i maj 1710 blifvit försäkrad om konung Fredriks protektion och i aug. samma år fått titeln af danskt geheimeråd. En af Görtz' angelägnaste uppgifter blef att bryta udden af den propaganda, som utvecklades till Wedderkops förmån, och tankarna på statsfången i Tönningen skulle ofta under de kommande åren störa hans lugn.

Wedderkop var en rik man; den som gjorde honom tjänster behöfde icke gå olönad, ehuru det var ovisst, i hvad mån han i fångenskapen hade rätt att disponera öfver sina medel. Hans maka vände sig till den svenska rådsregeringen med bön, att den skulle genomdrifva hans frigifvande, och lofvade att i så fall lämna Sveriges krona ett ansenligt lån. Anbudet verkade lockande, och Mauritz Vellingk hänvände sig å rådets vägnar till administratören, sedan han träffat aftal om lånet med Wedderkops fru (maj 1710). Svaret blef artigt afböjande, och en ny hänvändelse senare på året var lika litet framgångsrik.

*Svensk inter-
vention för
Wedderkop.*

Förhållandet mellan Vellingk och den nya regimens män i Holstein-Gottorp hade under tiden blifvit alltmer tillspetsadt; han hade liksom Lillienstedt också personligen tagit Wedderkops parti, men var också af andra skäl missnöjd med Görtz. Han intresserade sig särskildt för geheimerådet Johan Banér, som sedan år 1707 var hans mäg, och hade tagit illa upp, att administratören minskat dennes löneförmåner. När sedermera aktionen till Wedderkops förmån afstannat och administratören ånyo visat sig gifmild mot Banér, grep Vellingk gärna tillfället att söka försoning med Görtz, och sedan slutet af år 1711 kan han betraktas som dennes pålitlige vän och medhjälpare. Det är för öfrigt bestyrkt, att han vid samma tid afböjde ett anbud från Görtz att erhålla en årlig pension af gottorpska medel.

*Vellingks
ställning.*

För Görtz och administratören hade det framstått som ett viktigt intresse att hos den svenske konungen äga ett ombud, som skulle tyda allt till det bästa för deras del, icke minst i Wedderkops

Fabrice såsom gottorpsk minister hos Karl XII. sak, och om möjligt vinna honom för deras politiska synpunkter. Friedrich Ernst von Fabrice ansågs vara rätte mannen för ett sådant uppdrag, och med sin smidighet och gladlynthet, som icke uteslöto energi och klok beräkning, kom han med tiden högt i Karls gunst. Han anlände till Bender i slutet af juni 1710. Wedderkops maka och vänner hade vändt sig också till Karl med bön om intercession, men under intrycket af Fabricers föreställningar fick konungens hänvändelse en ytterst moderat form och innebörd; det var endast fråga om fångens förflyttning till ett mildare fängelse och om tillåtelse för honom att träffa hustru och barn. För Königstein intresserade man sig däremot icke vare sig i Stockholm eller i Bender, eftersom han sökte dansk protektion, och Görtz kunde opåtaladt rensa den gottorpska förvaltningen från hans släktingar och klienter, hvarvid bland andra kammarrådet Holmer förlorade sin plats. Äfven intresset för Wedderkop slappnade, då dennes anhöriga vände sig till konung Fredrik med samma förslag som tidigare till den svenska rådsregeringen och äfven lyckades utverka en intercessionsskrifvelse, som kräde den fångnes frigifvande, visserligen utan resultat. Ännu på sommaren 1711 upprepade Karl emellertid sina föreställningar till Wedderkops förmån, och de verkade åtminstone så mycket, att denne fick tillstånd att återse sina närmaste.

Von Dernath i Köpenhamn 1710.

Den danska aktionen till Wedderkops förmån måste för Görtz te sig såsom en allvarlig sak, så mycket hellre som många andra tvistefrågor ännu voro oafgjorda. Von Dernath sändes därför till Köpenhamn (nov. 1710) med uppdrag att söka förmå de danska statsmännen till en uppgörelse, som naturligtvis bland annat skulle innebära, att konung Fredrik lämnade Wedderkop åt sitt öde. Genom förmedling af den sachsiske ministern von Manteuffel sökte von Dernath inleda direkta förhandlingar med konungen, men synes hafva blifvit hänvisad att gå den vanliga vägen till hans rådgifvare. De gottorpska anbuden voro emellertid ganska frestande, bland annat eftergift i frakturtvisten, ett lån på 160,000 rdr af Wedderkops egendom, och möjlighet att lägga en ny skattebörd på de båda landsherrarnas gemensamma undersåtar. En uppgörelse kom hastigt nog till stånd; det definitiva fördraget afslöts inför garantimakternas ministrar i Hamburg den 5 jan. 1711; det rörde utom länetransaktionen de gamla tvistefrågorna om samregeringen,

Dansk-gottorpsk uppgörelse i Hamburg jan. 1711.

jurisdiktionen m. m. Wedderkop prisgafs från dansk sida liksom ock Königsteins gods på gottorpskt område. Lillienstedt hade icke velat medverka till uppgörelsen, och Görtz lät därför genom Fabrice förnya sina klagomål öfver hans uppträdande. Dessa föreställningar hade i själfva verket gjort intryck på konungen, och Lillienstedt förflyttades på hösten 1711 till landshöfdingämbetet i Linköping. Han hyste naturligtvis bittra känslor gent emot Görtz, och dessa skulle under 1714 års kris taga sig öppet uttryck.

Görtz hade sålunda låtit den gottorpska politiken fullborda den svängning åt Danmark, som hade förberedts från början af år 1709; situationen var efter katastrofen i Ukrajna en annan än då Karl stod med sina segrande vapen i Sachsen. Men han afsåg naturligtvis icke någon brytning med Sverige, och han sökte på allt sätt förebygga, att den nya kursen väckte alltför stark misstämning i Bender och i Stockholm. Han erbjöd också Sverige betydliga lån; 100,000 rdr öfversändes till Fabrice, och ytterligare 200,000 rdr höllos i beredskap, allt visserligen mot hypotek af Elbetullen vid Stade. Då man från svensk sida icke ville afhända sig denna tillgång och i stället erbjöd vissa områden i Pommern, ledde icke förhandlingarna till något resultat. Görtz kunde i hvarje fall göra gällande, att han efter uppgörelsen med Danmark var i bättre tillfälle än någonsin förut att göra Sverige tjänster såsom medlare, om en separatfred med Danmark skulle komma på tal. Von Dernath stannade i Köpenhamn för att bland annat sondera de danska statsmännen i denna fråga, men han talade för döfva öron.

Den dansk-gottorpska traktaten hade icke kunnat göra något gladt intryck på rådsregeringen, och Lillienstedts försäkringar, att han varit helt och hållet undanskjuten vid förhandlingarna, ökade dess misstämning. Icke heller Karl var otillgänglig för Lillienstedts klagomål, men han ville med vanlig samvetsgrannhet icke fälla någon slutlig dom, innan alla omständigheter i saken blifvit upplysta. Fabrice, som fått i uppdrag att utverka konungens garanti af fördraget, hade fullt upp att göra med att söka urskulda Görtz' handlingssätt både i denna fråga och beträffande förfarandet emot Wedderkop. Bland dem, som beredde honom svårigheter, märkes utom Lillienstedt särskildt generallöjtnanten Valentin Daldorf, som stod i gottorpsk tjänst, men blifvit förbigången vid en befordran och därför sällade sig till Görtz' vedersakare. Äfven

Lillienstedts förbittring.

Görtz' erbjudanden till Sverige.

Karl XII:s hållning.

generallöjtnanten J. A. Meijerfeldt hade börjat orientera sig åt samma håll, och hans åtgöranden bevakades misstänksamt från gottorpsk sida.

Det kyliga förhållandet mellan Sverige och Holstein-Gottorp.

Förhållandet mellan Sverige och Holstein-Gottorp under året närmast efter den dansk-gottorpska traktaten måste öfver hufvud betecknas såsom kyligt, men icke som vänskapligt. Det är i det fallet betecknande, att konungen väl till administratören aflät flere intercessionsskrifvelser till Wedderkops förmån, men för öfrigt lämnade hans artiga och inställsamma bref obesvarade. Från slutet af år 1711 började förhållandet att förbättras, och detta berodde icke blott på Fabrices smidiga diplomati, utan i kanske högre grad på Vellingks försäkringar, att Görtz' politik, ehuru till synes närmast danskvänlig, endast var betingad af Holstein-Gottorps svåra läge och nödvändigheten att icke gifva Danmark förevändning till ett angrepp. Görtz försummade icke heller att genom smärre penningförsträckningar visa sin goda vilja gent emot Sverige, och på hans inrådan förklarade sig administratören icke hafva något att invända emot att den unge hertigens juveler vid tillfälle realiserades för att skaffa medel till hans underhåll.

Den svenska successionsfrågan.

Fabrice hade från början också andra uppdrag än dem, som ägde samband med Wedderkops sak och närmandet mellan Danmark och Holstein-Gottorp. Han var ålagd att i försiktig form väcka den svenska successionsfrågan på tal och att om möjligt förmå konungen att göra något förfogande till den unge hertigens förmån. Den tysta striden mellan anhängarna af dennes arfsanspråk och Ulrika Eleonoras vänner hade redan börjat, ehuru det ännu knappast kan talas om partibildning på denna grundval. De stundom kringflygande ryktena, att konungen aflidit eller befann sig i dödsfara, voro i hvarje fall ägnade att göra denna fråga aktuell. Det kyliga förhållandet mellan Sverige och det nya systemets män i Holstein-Gottorp gjorde det emellertid icke lätt för Fabricen att vinna något resultat på detta ömtåliga område. Han vågade icke beröra saken inför konungen, men förhandlade i stället med Müllern och Feif och tog därvid till utgångspunkt ryktena om tronföljdsintriger i Stockholm till Ulrika Eleonoras förmån. Han fick nöja sig med att bearbeta dessa konungens förtroendemän i önskad riktning och måste för öfrigt följa deras råd att ställa saken på framtiden.

Då frågan om successionens ordnande sålunda måste lämnas

öppen, ansåg Görtz det vara både onödigt och olämpligt, att den unge hertigen stannade i Stockholm under rådsregeringens uppsikt. Hans person kunde lätt blifva en magnet, som drog till sig de gottorpska malkontenterna, och rådsregeringen kunde blifva frestad att gifva sin medverkan åt planen, att han skulle förklaras myndig före den lagliga åldern. Därmed kunde administrationsregeringen få en bråd ändalykt, och under ett nytt system skulle plats knappast finnas för Görtz, men kanske för Wedderkop; vägen mellan Gottorp och Tönningen var icke lång. Måhända ansåg också Görtz, att den unge hertigens uppfostran i Stockholm gaf ett väl tydligt uttryck åt Holstein-Gottorps klientförhållande till Sverige och därmed lade ett band på hans diplomati. Fabrice fick i hvarje fall i uppdrag att inför konungen väcka frågan om hertigens utresa på tal och stödja förslaget med argument, som icke voro stort mer än förevändningar. Han skulle erinra om hertigens svaga hälsa, som kräfde anhörigas ömma vård, och om de faror, som kunde hota denne under den farsot, som år 1710 rasade i Sverige. Dessutom lät Görtz förstå, att om konungen plötsligt aflede och striden om tronföljden blossade upp, vissa farhågor måste hysas för hertigens personliga säkerhet.

Fabrice behöfde icke beträffande denna sak ålägga sig samma försiktighet som i fråga om hertigens successionsanspråk. Han gjorde också både muntliga och skriftliga framställningar, men fick icke tillfälle att glädja Görtz med ett bestämdt besked i önskad riktning. Konungens svar gick ut på att hertigens utresa icke skulle möta något hinder, när fred en gång blifvit sluten med Danmark, och därmed var också denna fråga ställd på framtiden. Görtz förklarade sig ur stånd att fatta, hvad det väckta förslaget hade för samband med en svensk-dansk fred, men konungen uppgaf icke sin ståndpunkt.

* * *

Görtz hade uppmärksamt följt de storpolitiska händelserna i Europa och icke minst i orienten för att i tid kunna afgöra, om icke spelet kunde kastas om till Sveriges fördel, och han var utan tvifvel beredd att i sådant fall låta omsvängningen spåras också i Holstein-Gottorps politik. Ännu på hösten 1712 ansåg han emellertid, att

Frågan om Karl Fredriks vistelseort.

Sverige, om icke den turkiska politiken ånyo skulle gifva Karl trumf på hand, gjorde bäst i att hålla sig på defensiven och afvakta det fredsslut mellan Frankrike och dess fiender, som oförtydbart närmade sig och som skulle gifva både Frankrike och England möjlighet att inblanda sig i det nordiska kriget till Sveriges fromma. Då emellertid Sverige genom Stenbocks expedition till Pommern visade ny militärisk aktivitet, förlorade alla dylika råd sin mening, och Görtz hade ingenting annat att göra än följa händelsernas utveckling med spänning och uppmärksamhet.¹ Den svenska härens inryckning i Mecklenburg synes till en början icke hafva oroat honom, men i Stenbocks stillestånd med de allierade och Stanislaus' resa till Bender sågo både han och Vellingk ett ödesdigert missgrepp, som äfventyrade hela planen på en marsch genom Polen. Segern vid Gadebusch var i Görtz' ögon *une espèce de miracle*, och nyheterna från orienten, Turkiets nya brytning med Ryssland, läto honom hoppas, att Stenbock trots allt skulle utföra sin plan att tåga genom Polen; han befarade annars, att Holstein-Gottorp lätt kunde blifva krigsskådeplats.

Stenbocks expedition till Pommern.

Det är bekant, att Stenbock under förhållandenas tryck och på Vellingks råd beslöt att rycka in i Holstein och samtidigt att öffra Altona åt lågorna. Holstein-Gottorps läge måste därigenom blifva kritiskt, och Görtz' diplomati blef satt på ett hårdt prof. Samtidigt med att han gratulerat Stenbock till segern vid Gadebusch, hade han sökt förmå denne att stanna vid Trave, men Callisen, som betrots med denna beskickning, fick ett mycket kyligt mottagande. Stenbock stod liksom rådsregeringen ännu under intryck af Holstein-Gottorps danskvänliga politik, sådan den tagit sig uttryck i fördraget af den 5 jan. 1711, och hvarken han eller Vellingk ville af hänsyn till hertigdömetns intressen låta hindra sig från att göra upp räkningen med Danmark. Stenbock tvekade icke heller att utskrifva kontributioner af de gottopska amten, men administratörns protester och Vellingks föreställningar förmådde honom dock att inställa denna åtgärd. Samtidigt började danskarna taga gottorpskt område i anspråk för inkvartering, och den ryska soldatesken började

¹ Se för det följande *Bidr NKrH* IV, passim, och CL. ANNERSTEDT, *Fältmarskalken greve Magnus Stenbock*, kap. 4—5. Jag har emellertid själf genomarbetat källmaterialet och tror mig i vissa punkter kunna häfda en annan mening än den i de citerade arbetena företrädda.

snart plundra utan åtskillnad i danska och gottorpska amt; hertigdömet pressades hårdt från alla sidor. Görtz gorde ansatser att medla en separatfred mellan Sverige och Danmark, men konung Fredrik stod under sina allierades stränga tillsyn, och detta uppslag fick förfalla. Situationen blef allt outhärdligare, och Görtz beslöt sig för ett djärft spel. Han visste, att Stenbock hade sina blickar riktade på Tönningen, som kunde erbjuda den svenska hären skydd, tills händelserna i orienten återverkat på den nordliga krigsskådeplatsen och jämte diplomatiska påtryckningar förmått ryssar och sachsare att tåga bort. Han hade tillfälle att genom en väntjänst återvinna det förtroende från svensk sida, som han genom sin danskvänliga politik hade förspilt, och han kunde hoppas att, om lyckan gynnade Sverige, vinna den fördelaktiga uppgörelse med Danmark, om hvilken han år 1707 hade drömt. Men han ville visserligen icke genom att *öppet* taga Sveriges parti bryta med den nordiska ligan och gifva Danmark anledning till en våldsam exekution. Administratörn skulle till synes bibehålla en sträng neutralitet och till synes ådraga sig Sveriges misshag, medan åter den unge hertigen skulle hetas taga ansvaret för fästningens upplåtande åt den svenska hären.

Det är bekant, hur denna plan blef utförd: genom en hemlig traktat mellan administratörn och Stenbock (af den 21 jan. 1713) fick den senare tillåtelse att med sin här taga skydd af Tönningens kanoner och i nödfall marschera in i densamma, dock med förbehåll att den gottorpske kommandanten Zacharias Wolf alltjämt skulle behålla sitt befäl och att Wedderkop under inga förhållanden skulle frigifvas. I hertig Karl Fredriks namn uppsattes en förfalskad order till Wolf (daterad 23 juli 1712) att upplåta fästningen åt Stenbock, och samtidigt förfärdigades två för offentligheten afsedda skrivelser, den ena innehållande en begäran af Stenbock till administratörn, att denne skulle lämna honom tillträde till Tönningen, den andra innehållande administratörns officiella vägrande svar härpå.

I midten af febr. 1713 hade krigshändelserna utvecklats sig därhän, att Stenbock måste begagna sig af den möjlighet, som skapats genom dessa illistiga transaktioner, och därmed hade Holstein-Gottorp brutit mot sina neutralitetsplikter, ehuru sakernas verkliga sammanhang först efter ett års förlopp skulle blifva klart för dess vänner och fiender. Emellertid hade Görtz inför tsaren och

Frågan om Tönningens upplåtande.

Traktaten af den 21 jan. 1713.

Stenbock i Tönningen.

Flemming gjort sig en förtjänst af administratörns nekande svar till Stenbock och förmått dem till ett löfte, att de i denna för Holstein-Gottorp svåra situation, då det ådragit sig Sveriges ovilja, åtminstone skulle söka förmå Danmark att visa sig tacksamt. Det var också under sken af att befara öfvergrepp från svensk sida, som administratören i slutet af jan. 1713 lämnade Gottorp och slog sig ned i Hamburg, som sedan med korta afbrott förblef hans vistelseort för flere år framåt. I själfva verket fruktade han repressalier från dansk sida — och icke utan skäl.

Administratören flyttar till Hamburg.

Trots den skickligt spelade komedien och trots nya försäkringar från administratörns sida, att Wolf handlat mot gifna instruktioner, ansågo sig de danska statsmännen kunna utgå ifrån att Holstein-Gottorp brutit sin neutralitet och gjort gemensam sak med Sverige. Det var från deras synpunkt tämligen likgiltigt, om administratören spelat falskt eller om den unge hertigen verkligen ingripit i furstendömet's politiska ledning. De praktiska konsekvenserna här af blefvo genast dragna: danska trupper besatte redan den 18 febr. 1713 Gottorp och Kiel, de fåtaliga gottorpska trupperna gjordes till krigsfångar, hela det gottorpska statsområdet ockuperades och lades under dansk förvaltning. Äfven till stiftet Lübeck förlades ett danskt dragonregemente. Danmarks representanter hos främmande makter fingo i uppdrag att förklara och försvara dessa åtgärder såsom den naturliga följden af Holstein-Gottorps neutralitetsbrott.

Restitutionsfrågan; Görtz' planer.

För Görtz blef det från denna tid en allt behärskande uppgift att genomdrifva sin furstlige herres *restitution* i hans förlorade länder och rättigheter, och allt efter som tiden framskred, stärktes också krafvet på *satisfaktion* för lidna förluster. I första hand kunde Görtz tänka på att komma till sitt mål genom att vädja till tsarens och Flemmings medling, men åtminstone den förre visade sig från början benägen att gilla danskarnas handlingssätt. Görtz' uppfinningsrika hjärna började säkert också tidigt att arbeta med frågan, om han icke kunde göra den nordiska ligans makter någon storartad diplomatisk tjänst, som kunde åberopas som stöd för restitutionskrafvet. I andra hand kunde han vädja till Altonafredens garantier och till kejsaren, hvilken å ämbetets vägnar icke kunde taga det gottorpska Holsteins ockupation med ro. Till sist, om sådan diplomatisk hjälp icke visade sig förslå, måste

han tänka på att för sin furstlige herres sak vinna någon potentat, som var beredd att sätta *makt* bakom ordet. I själfva verket skulle hans diplomati komma att röra sig i allt vidare cirklar — och den skulle snart, ehuru representerande en furste utan land, blifva en af de bestämmande faktorerna i det nordeuropeiska maktspelet.

Medan Görtz nöjde sig med att i Wien låta Holstein-Gottorps fast anställda anbud Morhof bemöta de danska argumenten, begaf han sig själf i midten af febr. 1713 till Hannover och lät von Dernath resa till Holland och sedermera till England för att kräfva hjälp mot den danska ockupationen. Det visade sig dock öfver allt, att ingen ville rätt tro på administratörns oskuld; det föreföll särskildt misstänkt, att Stenbock icke frigaf Wedderkop, som ju alltid kunnat räkna på svenskt deltagande, eller åtminstone mildrade hans fångenskap. Något verkligt understöd från kejsaren eller Altonafredens garantier kunde Görtz alltså icke räkna på, och han hade redan uppgjort en plan, som kunde väntas leda säkrare till målet.

Görtz' vädjan till kejsaren och sjömakterna.

I samma mån, som Görtz fick klarhet om de allierades afsikt att icke släppa Stenbocks här ur Tönningen, måste han känna sig plågad af tanken, att vid en katastrof både de svenska trupperna och den gottorpska fästningen skulle vara tillspillogifna. Han måste fråga sig, om han icke kunde rädda fästningen, sin herres enda återstående besittning, genom att offra de svenska trupperna, och om han icke genom att förmå Stenbock till kapitulation skulle kunna förvärfva den lysande merit, som kunde stöda restitutionskrafvet. Det inflytande han ägde hos både Vellingk och Stenbock var det kapital, med hvilket han kunde börja; men det gällde att också vinna danskarnas eller åtminstone deras allierades förtroende, och detta stod knappast att köpa för den, som icke förlorat svenskarnas. Han måste fråga sig, om han icke skulle kunna *inbilla* danskarna, att en brytning mellan honom och den svenska politikens målsmän, närmaste Vellingk, stod för dörren, och han behöfde icke söka efter argument, som kunde vara ägnade att stöda hans försäkringar i denna riktning. Vellingk hade nämligen under påtryckning af Wich ånyo formulerat krafvet på Wedderkops frigifvande, och det är tydligt nog, att hvarken Görtz eller Vellingk kunde underskatta betydelsen af att icke i en situation som den förevarande stöta ifrån sig Englands minister i den nedersachsiska kretsen. Vellingks intervention torde visserligen icke hafva tagit former,

Kapitulationsplanen.

som äfventyrade det goda förhållandet mellan honom och Görtz; deras vänskap både före och efter denna tidpunkt synes utesluta antagandet, att Vellingk haft minsta tanke att medverka till Wedderkops återupphöjelse på rivalens bekostnad. Men Görtz var i denna punkt ytterst känslig; och om han kunde rädda Tönningen genom att förmå Stenbock till kapitulation, skulle han därmed också vinna, att han helt återfick kontrollen öfver Wedderkops öde.

Görtz' inviter till danskarna mars 1713.

Vellingks intervention till Wedderkops förmån gaf i hvarje fall Görtz en utmärkt förevändning att närma sig danskarna. Han lät dessa (i början af mars 1713) förstå, att man på svensk sida umgicks med planer på Wedderkops frigifvande och i sammanhang därmed också på förmyndarregeringens omstörtande, hvarför administratorn önskade veta, om han kunde räkna på konung Fredriks beskydd mot dessa intriger. Samtidigt afslöjade Görtz sin plan att förmå Stenbock till kapitulation, hvarigenom han skulle göra Danmark en stor tjänst, och han utpekade Banér såsom den lämplige mannen att förmå Stenbock och hans krigsråd till själfuppgifvelse; argumenten skulle det icke vara svårt att finna.

Flemming som Görtz' vän och gynnare.

Då konung Fredrik fick kunskap om dessa inviter, inhämtade han genast Flemmings råd, och denne förklarade utan tvekan, att kapitulationsprojektet måste anses öfverensstämmande med den nordiska ligans intressen. Från denna tid uppträder Flemming öfver hufvud såsom Görtz' vän och gynnare, och detta berodde, bortsett från personliga sympatier, icke blott på den sachsiska fältmarskalkens gamla animositet mot danskarna, utan säkerligen också på en hemlig uppgörelse, att Görtz vid tillfälle skulle medverka till en separاتفred mellan Sveriges och Sachsen. Flemming vann de danska statsmännen för sin åsikt, hvarvid dessa icke minst läto bestämma sig af utsikten, att de genom en kapitulation snart skulle blifva kvitt den besvärliga ryska och sachsiska soldatesken. Konung Fredrik utställde (den 5 mars 1713) en förklaring, att han med hänsyn till Görtz' erbjudande tog administratorn i beskydd mot alla svenska anslag, och samtidigt fick Flemming fullmakt att med Görtz träffa närmare aftal om kapitulationsplanens utförande. Han lofvade därvid att afkräfva administratorn en förklaring, att denne skulle öfvergifva Sveriges sak, och åtog sig att söka skaffa konung Fredrik territoriella fördelar i utbyte mot

dennes försäkran att hålla administratorn kvar vid förmyndarregeringen; slutligen skulle han söka utverka, att efter den svenska garnisonens aflägsnande från Tönningen en del danska trupper i stället skulle dit förläggas.

Under de följande förhandlingarna mellan Görtz och Flemming (i Hamburg mars 1713) yrkade den förre, att försoningen mellan Danmark och det gottorpska huset skulle beseglas genom dettas omedelbara restitution, men Flemming genomdref, att frågan därom uppsköts. På tal om danskarnas kraf på andel i Tönningens garnison ansåg han det vara mest diplomatiskt att i första hand tala om både danska och sachsiska trupper, men sedan Görtz gifvit efter för detta yrkande, drog han tillbaka anspråket på en sachsisk kontingent. I fråga om kapitulationsprojektet sammanfattade Görtz i en promemoria de argument, som lämpligen kunde användas för att bryta Stenbocks motstånd. Både han och administratorn afgåfvo försäkringsakter, i hvilka de betygade sin afsikt att bryta med Sverige och iakttaga en lojal hållning gent emot de allierade. Själfva kapitulationsprojektet berördes i dessa endast på det sätt, att Görtz förklarade sig vilja resa till Tönningen och utfäste sig att därvid icke företaga något, som kunde strida mot de allierades afsikter. Administratorn åter lofvade att taga 300 man danska trupper i sin tjänst på samma villkor som tidigare de svenska bataljonerna; han skulle därigenom blifva satt i stånd att för framtiden afvärja sådana kupper som den senaste från svensk sida. Flemming åter förband sig att af konung Fredrik skaffa en försäkran, att i sammanhang med Stenbocks kapitulation de ockuperade gottorpska områdena skulle återställas till administratorn, hvilken sålunda alljämt skulle erkännas i egenskap af den unge hertigens förmyndare.

Flemming sökte på allt sätt göra den föreslagna uppgörelsen smaklig för konung Fredrik och framhöll bland annat, att Danmark genom densamma skulle öfvertaga Sveriges roll såsom Holstein-Gottorps skyddsmakt. Danmark borde icke visa något begär att komma i varaktig besittning af furstendömet område, administratorns svaga maktställning borde icke förvilla konungens omdöme, ty både England och andra makter kunde lätt förmås att taga hans parti. Det blef snart tydligt, att de danska statsmännen i det hela gillade kapitulationsplanen, men stötte sig på restitutionskravet och själfva ansågo sig kunna resa skadestands-

Förhandlingar mellan Görtz och Flemming mars 1713.

anspråk gent emot det gottorpska huset. Görtz förklarade sig emellertid beredd att förhandla om en ny formulering af »sekuritetsakten», men måste lämna det danska högkvarteret med oförrättadt ärende. Genom Flemmings ingripande blefvo dock förhandlingarna ånyo återknutna, och den 30 mars 1713 kom man ändtligen till enighet.

Konung Fredriks säkerhetsakt af den 30 mars 1713.

Konung Fredrik undertecknade en säkerhetsakt, som öfverlämnades i Flemmings vård för att af honom tillställas Görtz, så snart Stenbock hade kapitulerat. Det heter i detta aktstycke, att konungen, sedan Stenbock genom Görtz' medling förmåtts till kapitulatation, känner sig öfvertygad, att administratören och hans ministrar icke haft någon del i Tönningens upplåtande åt den svenska hären. De besatta gottorpska områdena skola därför restitueras, och administratören skall fortfarande erkännas som den unge hertigens förmyndare. Om skadeståndsanspråk af den ena eller andra parten är det icke tal.

Görtz hade sålunda, icke minst genom Flemmings understöd, lyckats att skaffa det gottorpska restitutionskravet erkännande från dansk sida, och sekuritetsakten måste anses äga en viss *moralisk* innebörd äfven för det fall, att den angifna rättsliga förutsättningen icke blefve uppfylld. Det gällde emellertid för Görtz att med all den energi och förslagenhet, hvaraf han var mäktig, söka bryta Stenbocks motstånd i fråga om kapitulationsplanen.

Görtz' påtryckningar i Tönningen.

Gången af Görtz' påtryckningar i Tönningen kan icke här skildras. Det är bekant, att Stenbock förklarade sig önska Vellingks råd i saken och att Görtz reste till Hamburg för att påverka denne i önskad riktning. Vellingk undvek att gifva något råd i en angelägenhet, som han betecknade såsom en rent militär fråga, men han framställde i ett bref till Stenbock den politiska situationen såsom till den grad hopplös, att han därmed anförde det starkaste argument för en kapitulatation. Såsom naturligt var, lånade också administratören sin medverkan till påtryckningarna: han lät försäkra Stenbock, att han inför Karl XII påtog sig ansvaret för en kapitulatation och för öfrigt på allt sätt skulle underlätta härens transport till Sverige.

Kapitulatationsförhandlingarna.

De fortsatta kapitulatationsförhandlingarna, som inleddes med Görtz' andra besök i Tönningen den 10 apr. 1713, äro väl kända genom tidigare framställningar. Svenska kommissarier med uppdrag att förhandla om kapitulatation utsågos vid krigsrådets samman-

träde den 12 april, men då Stenbock kort därpå mottog Karl XII:s bref af den 17 dec. 1712, som skarpt tadlade den under fälttåget i Mecklenburg afslutna vapenhvilan, blefvo många tveksamma, om de borde fortsätta på den inslagna vägen. Det var med anledning därpå, som man beslöt affärda ett ombud till Stockholm för att inhämta rådsregeringens mening. Vid sitt besök i Tönningen den 16 april använde Görtz hela sin dialektik för att häfva alla slika betänkligheter; han sökte framför allt bevisa, att konungens bref icke ägde någon som helst tillämpning på den föreliggande situationen, och hans argument föllo i god jordmån. Förhandlingar mellan de svenska kommissarierna och särskildt utsedda danska började den 20 april, men det egentliga meningsutbytet kom att föras mellan krigsrådet och det danska högkvarteret under Görtz' nitiska förmedling. Flemming å sin sida gjorde allt för att icke förhandlingarna mellan Görtz och danskarna skulle gifva anledning till slitningar, och han sökte också förmå konung Fredrik att något pruta af på sina anspråk i fråga om kapitulationsvillkoren.

Det intima samarbetet mellan Görtz och Flemming var utan tvifvel ägnadt att irritera danskarna, och dessa kunde icke heller gärna se, att den förre också lyckades innästla sig hos Mensjikov. Görtz hade redan under sin vistelse i Hamburg bedt Flemming att inviga Mensjikov i kapitulatationsplanen, och redan den 15 april deltog ryska ombud i förhandlingarna om dennas utförande. Vid en konferens denna dag hade Flemming i starka uttryck prisat Görtz såsom oumbärlig för planens verkställighet, och den ryske ambassadören hade uttalat, att icke heller han kunde tänka sig någon annan medlare. Om Görtz' förhandlingar med Mensjikov är icke mycket bekant, men det är mycket sannolikt, att denne frestades med gottorpskt guld och icke afvisade anbudet. De danska statsmännen måste för öfrigt med obehag tänka på konung Fredriks utfästelse att restituera administratören, så snart kapitulatationen genom Görtz' förmedling blifvit en verklighet, och det måste ligga frestande nära att sätta holsteinaren ur spelet, innan detta resultat förelåg. Flemming antyder i sina bref till konung August, att vissa enskilda intressen därvid gjorde sig gällande; men kan därvid tänka på de amtmansposter och andra mer eller mindre indräktiga platser inom den gottorpska förvaltningen, som kunde vara föremål för danska ambitioner. Särskildt de i Köpenhamn kvarblifna re-

Mensjikovs hållning.

Dansk ovilja mot Görtz' medling.

geringsherrarna, Sehested och andra, hade för öfrigt från början med stor misstro åsett Görtz' inblandning, och konungen var icke oemottaglig för deras synpunkter. En förevändning att aflägsna Görtz erbjöd sig snart: denne lät den 27 april Flemming och Mensjikov förstå, att Stenbock fått gynnsamma underrättelser från Turkiet och därför blifvit mindre benägen för kapitulation, men samtidigt uppgaf han för danskarna, att förhandlingarna hade sin gilla gång. Detta kunde utläggas som tvetalan, och konung Fredrik lät också Görtz förstå, att man med förvåning tagit del af hans olika uppgifter. Samtidigt framställdes från danskt håll fordringar, som inneburo en skärpning af kapitulationsvillkoren, och åtminstone för Flemming tog sig detta ut såsom ett försök att få kapitulationsförhandlingarna afbrutna. Görtz fortsatte emellertid sina påtryckningar i Tönningen, och Stenbock gaf efter för de danska krafven; danskarna blefvo så mycket säkrare, att de icke vidare behöfde Görtz' medling. Från den 3 maj afbröto de ock förhandlingarna med denne, och två dagar senare mottog han en kunglig resolution af innehåll, att hans ansträngningar icke ledt till någon för konungen antaglig uppgörelse och att hans olika uppgifter åstadkommit missförstånd, hvadan han hälst borde resa tillbaka till Hamburg. Görtz förstod väl, att han höll på att förlora hela sitt fint anlagda spel, men han visste också, att han icke stod utan mäktiga vänner.

Görtz afvisad af danskarna.

Flemming ingriper till Görtz' förmån.

Flemming hade med stor ovilja iakttagit danskarnas uppträdande mot Görtz, i hvilken han alltjämt såg en oumbärlig medhjälpare vid kapitulationsverket. Hans växande sympatier för Görtz motsvarades af växande motvilja för danskarna, och han var bestämd att icke göra sig delaktig i en dansk aktion mot Holstein-Gottorp. I första hand hade han gjort hvad han kunnat för att hindra brytningen mellan Görtz och danskarna genom att öfva påtryckning på de senare; särskildt i ett vidlyftigt memorial till konung Fredrik af den 4 maj hade han tagit bladet från munnen. Han framhöll starkt de vanskligheter, som svenskarna i Tönningen ännu kunde bereda de allierade, och möjligheten af en vändning till det sämre i hela den europeiska situationen; han uppkallade minnena från år 1700 och hänvisade till det turkiska oroscentrum. Kapitulationsplanen vore fördelaktig både för ligan i allmänhet och för Danmark i synnerhet, och Görtz hade inlagt stor förtjänst

vid dess främjande; det gottorpska huset hade påtagligt bevisat sin neutralitetsvilja, och man hade ingen anledning att förklara det för fiende. Om konungen önskade utvidgning på det gottorpska territoriets bekostnad, hade han all anledning att söka i vänskap göra upp saken med administratören, hvilkens rätt till landet aldrig satts i fråga af de stora makterna.

Dessa föreställningar rubbade icke danskarnas beslut att aflägsna Görtz från förhandlingarna och att därmed underkänna alla gottorpska anspråk på erkänsla. Flemming trodde visserligen i början, att åtgärden uteslutande var riktad mot Görtz' person och att man icke skulle afvisa ett annat gottorpskt ombud, men han blef snart öfvertygad om motsatsen. Då Banér hos konung Fredrik anmälde sig som Görtz' ställföreträdare, blef nämligen också han afvisad; det hjälpte icke, att han sökte både Flemmings och Mensjikovs förord och erhöi åtminstone den förres. Flemming tog i viss mån repressalier, då han vägrade efterkomma danskarnas anmodan att till dem utlämna sekuritetsakten af den 30 mars; han handlade därvid i full öfverensstämmelse med Görtz' önskningsar. Denne behöfde alltså icke förgäfvos bedja Flemming att erinra sig, hvarifrån kapitulationsplanen först kommit, och att icke *participer à l'ingratitude des Danois*; det intima förhållandet tog sig också uttryck däruti, att han gaf sachsaren fullmakt att å det furstliga husets vägnar, om så visade sig nödvändigt, köpa ryssarnas välvilja med guld. Han trodde för öfrigt icke, att man i längden skulle kunna umbära honom vid kapitulationsförhandlingarna, och var beredd att mot fullgod säkerhet återvända. Det visade sig snart, att han öfverskattade sin oumbärlighet.

Samverkan mellan Görtz och Flemming.

Görtz gjorde visserligen genom påtryckningar hos Stenbock allt för att hindra, att någon kapitulation kom till stånd utan hans medverkan, men han hade själf tidigare sökt bryta udden af de argument, med hvilka kan nu sökte mana Tönningens försvarare till uthållighet. Direkta förhandlingar med danskarna stode i strid med konungens gifna order, och från svensk synpunkt vore det viktigare att rädda Tönningen än att rädda trupperna. Vellingk understödde hans bemödanden genom att också för sin del ifrigt afråda Stenbock från direkta förhandlingar med de allierade och i elfte timmen ställa snar undsättning i utsikt. Stenbock begaf sig emellertid själf till Oldenswort, där han den 8 maj deltog i en

Görtz' försök att hindra en kapitulation utan hans medverkan.

konferens med danskarna, Flemming och Mensjikov. Han gjorde därvid hvad han kunde för att rädda Tönningen åt det gottorpska huset, och han fritog både administratören och den unge hertigen från hvarje skuld till fästningens upplåtande åt hans här. Under de fortsatta förhandlingarna yrkades från svensk sida, att en gottorpsk minister skulle få deltaga, men danskarna fasthöllo vid sin vägran. Flemming gjorde sig i ett bref till konung Fredrik och muntligen inför de danska ministrarna till tolk för samma önskemål; han lät de senare i ganska skarpa ordalag förstå, att om man velat utesluta gottorparna från förhandlingarna, man kunnat göra det *de meilleure grâce et garder au moins le decorum*, och att man med tanke på framtiden icke borde trotsa för mycket på sin militäriska öfvermakt. Ehuru också Stenbock under intryck af uppmuntrande bref från Vellingk förklarade, att han hellre ville våga det yttersta än uppgifva krafvet på gottorpsk medling, var det omöjligt att bryta det danska motståndet i denna fråga.

*Flemming
neutral i den
dansk-gottorpska
tvisten.*

Flemming och Mensjikov hade emellertid blifvit ense om att de icke hade någon anledning att följa danskarnas exempel, om dessa som följd af brytningen med Görtz förklarade det gottorpska huset för fiende. Flemming förklarade uttryckligen, till en början muntligt, att han icke utan sin kunglige herres befallning kunde taga ett sådant steg.

Denna Flemmings deklARATION väckte naturligtvis den största förbittring hos danskarna, och konung Fredrik lät omedelbart affordra honom en förklaring; det kom därvid å båda sidor till skarpa ord. De danska ombuden förelade honom särskildt frågan, om han i händelse af ett bombardement af Tönningen ville förblifva overksam och om han icke, för det fall att gottorpska trupper tillsammans med de svenska gjorde ett utfall från fästningen, ville samverka med de allierade för att afvärja detta. Flemming svarade med en hänvisning till sin deklARATION, som han numera (den 12 maj 1713) afgaf skriftligen, och framställde det såsom något själfklart, att han i hvarje fall skulle besvara fientligheter från gottorpsk sida med samma mynt.

*Mensjikov stöder
Flemmings
neutralitets-
politik.*

Spänningen mellan Flemming och danskarna hade blifvit så stark, att den förre trodde sina antagonister beredda att bygga enbart på ryssarnas samverkan; det visade sig dock, att Mensjikov icke var något lydigt redskap för den danska politiken, utan hade

öppet öra för Görtz' ingifvelser. Redan den 10 maj hade han förklarat sig gilla Flemmings neutralitetspolitik och yttrat, att han kommit till Holstein för att bekämpa svenskarna men icke någon annan. Då danskarna något senare ifrigt yrkade på Tönningens bombardement, framhöll han starkt de allierades begränsade resurser för ett sådant och önskvärldheten af att spara soldaterna. Konung Fredrik, som också trodde, att fursten in i det sista lofvat Stenbock den största hänsyn till Holstein-Gottorp såsom medlare, gaf tydligt uttryck åt sin misstämning och skall till och med hafva gifvit honom repliken: *je n'ai rien à faire avec vous*. Till yttermera visso nedlade Mensjikov sin ståndpunkt i ett memorial: han förklarade, att tsarens intressen ingalunda fordrade ett bombardement af fästningen och att han för att medverka till ett sådant i hvarje fall måste äga garanti mot inblandning af Holstein-Gottorps skyddsmakter; han häfdade också alltjämt sitt kraf på andel i bytet. Flemming anslöt sig i det hela till denna ståndpunkt, men lät slutligen förmå sig till en förklaring, att han ville gå med på Tönningens bombardement, om Stenbock afvisade en sista vädjan; men denna borde innehålla ett löfte, att fästningen i händelse af kapitulation skulle skonas. Konung Fredrik måste till sist göra ett sådant medgifvande, som i förening med Mensjikovs påtryckningar förmådde Stenbock och krigsrådet att för öfrigt antaga de danska kapitulationsvillkoren.

Det i Oldenswort den 16 maj 1713 underskrifna kapitulationsinstrumentet kom att innehålla blott en artikel, som direkt berörde Holstein-Gottorps intressen. Konung Fredrik förband sig (i art. 17) att, under förutsättning att de svenska trupperna fullständigt utrymde fästningen, icke bombardera denna under loppet af år 1713, och han medgaf också, att de från dansk sida uppförda belägringsverken skulle få demoleras af svenskarna vid deras utmarsch.

Kapitulationsinstrumentet blef ratificeradt af Flemming och Mensjikov, som för öfrigt den 17 maj utfärdade särskilda försäkringsakter af innehåll, att de efter svenskarnas utmarsch icke skulle företaga något fientligt mot Tönningen eller öfver hufvud mot det gottorpska husets besittningar. Det var därmed utsagdt, att Danmark vid en fortsatt aktion mot Holstein-Gottorp icke kunde räkna på rysk eller sachsisk hjälp, och om detta också närmast gällde militärisk handräckning, som var obehöflig, skulle det snart visa sig, att, i den mån Flemming och Mensjikov kunde göra sin vilja

Kapitulationen i Oldenswort den 16 maj 1713.

Flemmings och Mensjikovs försäkringsakter af 17 maj 1713.

gällande, konung Fredrik fåfångt skulle begära också diplomatiskt understöd. — Denna deklaration var naturligtvis från gottorpsk synpunkt mycket välkommen, och Görtz tvekade icke att göra Flemming en gentjänst, som denne begärde. Han förband sig (den 29 maj 1713) att icke på något sätt medverka till avslutandet af en separatfred mellan Sverige och Danmark — en försäkran, som utan tvifvel hade sin motsvarighet i muntliga erbjudanden att i stället på anmodan medla mellan Sverige och konung August.

Tönningen
blockeradt.

Tönningen hade sålunda tills vidare räddats undan de danska kanonerna, men det skulle med tiden visa sig, att hungern var en lika farlig fiende. Konung Fredrik ansåg sig oförhindrad att hålla fästningen afspärrad till lands och sjöss från all tillförsel, och denna omedelbart genomförda blockad kom att tära på dess motståndskraft.¹ För Görtz blef tanken på att rädda fästningen undan denna smygande fara oskiljaktig från hans omsorger om sin furstlige herres restitution i alla hans ockuperade besittningar.

Administratörens barn afhysta från
Gottorp.

Administratören hade på slottet Gottorp kvarlämnat sina barn under vård af hofmästarinnan Dühring, men konung Fredrik var icke nöjd, innan han fått det hertigligena residenset i okvald besittning. Han föregaf sig vara af en epidemi tvungen att lämna Husum och flytta till Gottorp, och han lät anmoda hofmästarinnan att med de furstliga barnen begifva sig till Kiel eller Eutin; vagnar skulle ställas till deras förfogande. Svaret blef en vägran, med särskild hänvisning till att ett par af barnen voro sjuka, men konungen stod likafullt fast vid sin fordran. De sjuka barnen forslades till hofmästarinnans bostad i staden Schleswig, medan åter de friska fördes till Kiel. Konungen synes efteråt haft något dåligt samvete; i hvarje fall fruktade han, att man från gottorpsk sida skulle offentligen beskylla honom för brutalitet, och han lät därför tillstålla främmande makter en utförlig relation om det skedda.² Görtz försummade i själfva verket icke att inför den europeiska publiken

¹ Se *Bidr NKr H V*, s. 92 ff.

² Reskript t. sändebuden i London, Haag och Hamburg, Husum 19 juni 1713. *Köp.* I. — Burchards depesch af Hamburg 20 juni. *Berl.* 63. B. menar, att administratören ålagt hofmästarinnan att vägra, »umb dadurch die Possession der Residenz und folglich des Herzogtum Holstein Fürstl. Antheils wenigstens per fictionem civilem zu erhalten».

anklaga danskarna för att vid detta tillfälle hafva gått till väga med onödig hårdhet och brutalitet.¹

Den danska regeringen hade visserligen funnit det klokast att icke ställa administratören fullständigt på bar backe, ty han skulle därigenom endast i ännu högre grad blifva föremål för de europeiska hofvens medkänsla; ett visst tillmötesgående kunde däremot gifva konung Fredrik anspråk att beteckna sig som foglig och storsint. Man beslöt därför att åter ställa stiftet Lübeck till hans fria förfogande, och ett reskript därom utfärdades den 5 juni 1713² för att genom Hagedorn meddelas både administratören och de främmande representanterna i Hamburg. Samtidigt sökte man förmå den preussiske residenten att sondera administratören, huruvida denne icke mot en årlig pension af 30 000 thaler skulle vilja finna sig i den fortsatta ockupationen af de gottorpska arflanden.³ Vid det furstliga hofvet, som icke inlät sig i någon muntlig förhandling med Hagedorn, var man på sin vakt mot danskarnas plan att genom välvilliga erbjudanden till administratören söndra dennes och hans myndlings intressen⁴, men man tvekade naturligtvis icke att mottaga det restituerade stiftet såsom ett slags afbetalning. Görtz försedde sig med ett reskript från administratören⁵, hvori den gottorpska ståndpunkten vidlyftigt utvecklades: beskyllningen för neutralitetsbrott bemöttes ånyo, och skulden för det skedda lades på danskarna, som genom slaget vid Gadebusch dragit svenskarna in i landet. Det framhölls såsom en egendomlig motsägelse, att konungen lade i dagen en viss välvilja mot administratören trots alla beskyllningar mot denne, men däremot alltjämt ville beröfva den

Administratören får behålla stiftet Lübeck.

¹ Se *In factu gegründete umständliche Nachricht . . . 1714*, s. 52 f. Svar från dansk sida i *In jure et factu gegründeter Beweis . . . 1715*, s. 78.

² Tryckt *Theatr. Eur.* XX (1713) s. 606. Det synes hafva tillsändts Hagedorn först senare med ett den 19 juni dateradt bref från Sehested.

³ Burchards depesch af Hamburg 16 juni 1713. Kon. Fredrik Wilhelm t. Burchard, Berlin 27 juni. *Berl.*

⁴ Görtz t. Hagedorn, Hamburg 22 juni 1713. *Köp.* (Jfr Hagedorns depesch af Hamburg 23 juni, *ib.*) »Vous êtes apparemment dans la même erreur où votre cour semble être que Mgr l'administrateur pourroit être disposé à separer les intérêts de son Ser:me pupille d'avec les siens propres. Comme ce principe est entièrement faux je puis vous assurer, Monsieur, que tout ce qui pourroit être bati là-dessus seroit très mal fondé.»

⁵ Dateradt Hamburg 17 juni 1713. *Köp.* *Tryckt Theatr. Eur.* XX (1713), s. 606 ff.

omyndige hertigen hans rättmätiga arf, ehuru den senare i hvarje fall måste vara skuldlös. Efter ett skarpt utfall mot konungens rådgifvare, som af egennyttig beräkning vägrade att fullständigt godtgöra sina onda anslag¹, ålades Görtz att alltjämt påyrka fullständig restitution och satisfaktion, och äfven för stiftet Lübecks del reserverades ett skadeersättningsanspråk.

¹ Här göres samma insinuation, som tidigare framkommit från Flemming, att de danska herrarna för ingen del ville förlora sina nyförvärvade förläningar på gottorpskt område.

I.

**Preussens ingripande i den nordiska krisen. Den
gottorpsk-preussiska sekvesterpolitiken
juni—juli 1713.**

I juni 1713 skref Sveriges minister i Berlin till hofkanslern: »Nous voici dans l'état à permettre et même à souhaiter que les autres prennent nos provinces en custode, au lieu que nous étions en passe il y a quelques années de sequestrer celles d'autrui. Mais ce sont des choses passées, und *glücklich ist wer vergisst, was doch nicht zu ändern ist.*»¹ — Ett par månader senare skref Görtz till Fabrice: »Nous sommes en vérité bien malheureux. Tout le monde nous laisse à l'abandon. Même la Suède paraît être insensible à nos souffrances. . . Enfin, Monsieur, *nisi deus ex machina*, nous sommes perdus sans ressources et il ne nous restera que la seule consolation de ne nous point être attiré nos malheurs.»² — Båda dessa yttranden göra ett egendomligt intryck, men de visa, att sekvesterpolitikens anhängare, den passivaste så väl som den verksammaste, hade sina mörka stunder. Görtz' missmod var i hvarje fall tillfälligt, och hans verksamhet under sommaren 1713 var i själfva verket en rad hårdt tillkämpade diplomatiska segrar. Hvad som för Sveriges del trots allt måste betraktas som en begynnande (eller fortsatt) själfuppgivelse var för Holstein-Gottorp ett djärft försök att resa sig upp efter ett hårdt slag. Görtz utnyttjade till det yttersta och utan skrupler sina politiska resurser, icke minst Vellingks inflytande, som denne gifmildt och utan betänkande ställde till hans förfogande.

¹ Frisendorff t. Müllern, Berlin 4/14 juni 1713.

² Görtz t. Fabrice, Berlin 13 aug. 1713. Konc. *Old.* 3.

Frisendorff var med all sin intelligens, med all sin behärskning af diplomatens teknik endast ett underordnad verktyg, som kunde användas — och efter användningen ratas.¹ Meijerfeldt med sin hårda panna och sin soldatdisciplin var ingen diplomat, men en *man* af Karl XII:s skola; det skulle visa sig, att han hade mycket litet sinne för sekvesterplanen, Görtz' och Vellingks *deus ex machina*.

* * *

Preussen efter
tronskiftet
1713.

Görtz hade redan tidigt varit betänkt att hos Preussen söka ett stöd för sin politik, och en hänvändelse till dess unge konung såsom *director agens* i den nedersachsiska kretsen måste framstå som en nära liggande, om än icke särdeles hoppgivande resurs för det betryckta furstendömet; en diplomatisk parallellaktion från svensk sida hade därvid sina fördelar, ehuru skenet af Holstein-Gottorps principiella neutralitet i hvarje fall måste uppehållas. Tronskiftet kunde dessutom i sin mån lofva en ny, mer energisk politik från Preussens sida; Fredrik Wilhelms alla åtgärder, hans räfster inom förvaltningen, hans personliga ingripande i styrelsens alla grenar, hans sparsamhet i fråga om civila behof och hans militära rustningsifver läto världen från början tydligt förstå, att en ny tid höll på att bryta in för Preussen — liksom den för Sverige kommit i och med Karl XI:s regeringstillträde.² På de nordiska allierades sida hade man ögonen öppna för dessa nya möjligheter, och tsar Peter aflade på återvägen från Holstein ett politiskt icke alldeles betydelsefullt besök vid det preussiska hofvet³; motpartiet hade så mycket större skäl att vara på sin vakt och åtminstone söka förhindra, att Preussen, som efter hvad hela världen visste kastade giriga blickar

¹ Görtz t. Fabrice, [Berlin] 8 aug. 1713. *Konc. Old.* »Il n'y a rien à faire avec le Baron de Frisendorff pour les intérêts de son Roi...»

² Om Fredrik Wilhelms första regeringsåtgärder: DROYSEN IV: 2, s. 7 ff.

³ Flemmings depech af Husum 2 mars 1713; (*Dr.* 2a): »On vient de recevoir la nouvelle que le Roy de Prusse est mort. Je crois qu'il est de grande conséquence de tacher de profiter de cette conjoncture pour tirer parti, s'il est possible, de la Cour de Prusse. Le Czar avec qui nous avons raisonné sur ce cas avant son départ d'icy, était dans l'intention de passer par Berlin pour voir ce qu'il y auroit à faire. Je vais donc m'y rendre incessamment aussi pour veiller aux intérêts de V. M. en particulier et à ceux de la Ligue en général». — Om tsarens besök: DROYSEN IV: 2, s. 43, LUNDBERG, s. 82.

på Stettin, sökte sin framtid i en anslutning till den nordiska ligan. Tsarens besök och den unge konungens rustningsifver gäfvö redan i mars 1713 anledning till rykten, att man från preussisk sida förberedde en kupp mot Stettin, och om också Sveriges minister i Berlin bedömde situationen (och dess herre) lugnare och riktigare, kunde han dock själf af de preussiska statsmännen höra uttalanden, som ställde deras expansionstendenser utom allt tvifvel.¹ Tills vidare hade man i Berlin valt neutraliteten till politisk formel, men det var tydligt nog, att man med sina rustningar sökte »sätta sig i position» för att vid gynnsamt tillfälle »bortsnappa något efter sin konvens» — om också det inre reformarbetet i början absorberade en god del af den politiska energien.² Den utrikespolitiska situationen syntes i hvarje fall på våren 1713 ännu tala för neutralitet i den nordiska krisen. England och Frankrike fingo genom fredsslutet i Utrecht tillfälle att i handling omsätta sitt intresse för Sveriges konservation, och talet om en engelsk flottexpedition till de nordiska farvattnen tog ny fart — men å andra sidan stod tsarens makt obruten bakom den nordiska ligan, och man var i Berlin öfvertygad, att de engelska statsmännen i det längsta skulle bäfva tillbaka för hotet om de repressalier, som skulle drabba de engelska handelsintressena i Ryssland. Den något öfverdrifna respekt för tsar Peters maktställning, som skulle sätta sin prägel på Fredrik

¹ Frisendorff t. Kanslikoll. 12/22 apr. 1713. »H. von Ilgen lät sig i går i så måtto undfalla, att denne orten [Stettin] wore dem här framgent *sudes in oculis*; tiänte oss föga ting, men gofwe Preussen dy större ombrage, som at wi sådan kunde obehindrade komma in under Berlin, när wi behagade. Derföre han tillstod, att man ey ogiärna hade lägenheet densamma at för-tiäna eller derom at handla.» Jfr dens. t. dets. 15/25 mars 1713.

² Frisendorffs depecher af 17/27 maj och 25 maj/3 juni 1713. I den senare anföres ett yttrande af Printz, »att Konungen nu är mächta inwecklad uti sin domestique inrättning, hwilken aldeles omstöpes ifrån det som war till-förande och altså mycken tijdh erfordrar, så att H. M. ofta låtit sig förliuda, att der han nu inläte sig uti annan wijdlyftigheet, skulle hans sysslor wisserr-ligen råka uti största confusion.» Jfr Frisendorffs depech af 14/24 juni 1713, där det talas om »Konungens ofta för detta anförde heemssysslor, dem man giärna skulle skiöta, tillijka dock fuller derjempte taga något uthwärtes för-wärf till goda, allenast man ey måtte derigenom förfalla uti krig.» — Jfr också Manteuffels bref t. Flemming, Berlin 9 apr. *Dr.* 1: »D'ailleurs on fait jusqu'à present si peu d'attention à tout ce qui peut s'appeler affaires étranges que fort souvent on ne lit pas seulement les lettres qui arrivent.»

Wilhelms hela utrikespolitiska system, synes hafva framträdt redan från början, och om icke många tecken bedraga, har konungens utrikesminister Ilgen¹ framför sina båda kolleger Dohna och Printz bidragit till den politiska orientering, som omsider skulle leda till fördraget af den 12 juni 1714.

För Stettin och närliggande del af Pommern hade Sverige måhända trots allt kunnat köpa hjälp i någon form af Preussens här, vid hvars nyorganisation den unge konungen dock knappt lagt första handen; för guld hade något understöd svårigen kunnat vinnas, äfven om guldets stätt Sverige till buds; för deduktioner om rikshjäl och kretshjäl åt ett betryckt riksstånd fick man endast andra deduktioner i utbyte. Frisendorff hemställde upprepade gånger, under återopande af den preussiske konungens plikter som krets-direktor, om hans understöd eller bona officia i den för Stenbock så ytterst kritiska situationen; Ilgen svarade ständigt, att hans herre vore beredd att för sin del göra allt, hvad på honom ankomme — men först måste en kretsdag sammanträda för formligt beslut i frågan, och redan dess sammankallande mötte svårigheter i en rangtvist, som hertigen af Wolfenbüttel öppnat med konungen.²

Om de preussiska statsmännen sålunda förhårdade sig mot alla föreställningar från svenskt håll, hade Holstein-Gottorp tydligen icke mycket att vänta af deras goda hjärta. Redan i mars 1713 bestämde sig emellertid Görtz för att sända ett särskildt ombud till Berlin, och hans val föll därvid på den under närmast följande tid ofta omtalade Henning Friedrich von Bassewitz. Om dennes dygder och lyten som diplomat skall intet ordas i detta sammanhang; man får tillfälle att senare döma honom efter hans gärningar.³ Hans upp-

¹ Om Ilgens person se DROYSEN, passim, och KOSER, *Die Gründung des Auswärtigen Amtes durch König Friedrich Wilhelm I. im Jahre 1728* (Forsch BrPG II, Leipzig 1889), ss. 166 n. 1, 163 ff. Frisendorff karakteriserar hans inflytande på följande sätt (t. Müllern 4/14 aug. 1713): «... c'est le ministre qui au bout du compte fait tout. Il est l'organe et donne aisement l'accord de la simphonie aux autres. De plus, M. de Printz est son intime et M. Gromkov aussi qui a beaucoup de credit et qui ne laisse pas d'agir sous main quoy qu'il n'est pas proprement dans les affaires étrangères.»

² Frisendorffs depesch af 26 apr./6 maj 1713.

³ Manteuffels första intryck var, att Bassewitz var »doué d'un esprit fort gauche». Cit. br. t. Flemming af 9 apr.

drag var i början icke alltför maktpåliggande: han skulle efter att hafva framfört vederbörlig kondoleans och gratulation besvära sig öfver danskarnas våldsamma förfarande mot en furste, som obrottsligt lagt sig vinn om neutralitet, och han skulle under återopande af det romerska rikets konstitutioner häfda, att en sådan *modus procedendi*, om den ej i tid beifrades, skulle blifva ett mycket farligt exempel. Han skulle vidare anhålla om Preussens bona officia och understöd mot de båda krigförande parterna, som borde tvingas att utrymma hertigdömet territorium och erlægga skäligen skadestånd för sitt ohägn.¹ — Som man finner, var Holstein-Gottorps neutralitet tydligt betonad, och hvarje *formell* samverkan mellan Bassewitz och Frisendorff var alltså principiellt utesluten.

Då Bassewitz, som anlände till Berlin den 30 mars², tre dagar senare hade sin första audiens hos den preussiske konungen och antydde sin mission, sparade denne naturligtvis icke på allmänna vänskapsförsäkringar, men lät samtidigt mycket tydligt förstå, att administratören själf förskyllt sin olycka genom att upplåta Tönningen åt Sveriges fiender; det hjälpte föga, att Bassewitz sade sig med tillförsikt motse en opartisk rättslig undersökning af furstendömet neutralitetspolitik.³ Under de följande diskussionerna med Dohna blef holsteinaren mer förhoppningsfull, och särskildt trodde han sig kunna spekulera i den unge konungens militäriska verksamhetslust och begär att föra kommando i fält; den erfarnare Frisendorff hade fått en riktigare uppfattning om arten af dennes exercisintresse. Dohna visade sig för öfrigt rätt frikostig med löften om en preussisk aktion i Holstein — men de voro alla bundna vid det förbehållet, att England, kejsaren och Hannover (eller åtminstone det förstnämnda) skulle visa sig redo att medverka⁴, och värdet af sådana deklARATIONER började stå klart för Bassewitz, då Dohna mer förtroligt lät honom förstå, att konungen måste betänka sig länge, innan han kunde utsätta sig för krigs-risk och för alla med en expedition förenade omkostnader.⁵ I samma mån som Ilgen började göra sig gällande vid Dohnas sida

¹ Odat. konc. *Old.* 6. Kreditiv, dat. mars 1713. *Berl.* 63.

² Ahlefeldts depesch af Berlin 1 apr. 1713. *Köp.* 2 a.

³ Bassewitz' depesch af 3 apr. 1713. *Old.*

⁴ Bassewitz' depesch af 5 apr. 1713; dens. t. Görtz och t. Reventlow 15 apr.

⁵ Dens. t. Görtz 8 apr. 1713.

i förhandlingarna, blef Bassewitz för öfrigt tillbörligt misstrogen mot de preussiska förespeglingarna, som alltid åtföljdes af mycket tungt vägande förbehåll. Han började något sent att inse, att »das liebe Interesse» hade det afgörande ordet i Berlin, och han fann i själfva verket en karakteristisk formel, då han samlade sina intryck af den preussiska taktiken i ordet: »Geld vor die Fische ist lieber hier die Losung».¹

Frågan om
Preussens ga-
ranti af kapi-
tulationen.

Om sålunda frågan om »reell» hjälp från preussisk sida måste ställas på framtiden, trodde sig Görtz med större tillförsikt kunna begära en diplomatisk tjänst från detta håll. Dohna hade vid ett tillfälle framkastat tanken, att den schleswig-holsteinska krisen skulle kunna lösas genom ett återförande af Stenbocks här till Sverige², och sedan Görtz gjort en liknande kombination till medelpunkten i sin diplomati, lät han Bassewitz anhålla, först att en preussisk representant skulle sändas till Husum för att deltaga i kapitulationsförhandlingarna och sedermera också att Preussen rent af skulle garantera en blifvande uppgörelse.³ Men en sådan inblandning hade ingen plats i preussarnas realpolitiska beräkningar: Bassewitz fick till svar, att konungen, som gärna i samförstånd med kejsaren och opartiska grannständer ville hjälpa Holstein-Gottorp ur dess betryck, måste tveka att ingripa i kapitulationsförhandlingarna — icke minst emedan detta af vissa antydningar att döma icke skulle vara de nordiska allierade till behag.⁴ Man hade i själfva verket delgifvit den ryske ministern Golovkin holsteinarens invit och uppenbarligen i en eller annan form mött dennes gensaga.⁵ Något senare fick Bassewitz besked också i fråga om sin andra begäran: konungen förklarade sig hafva så mycket mindre skäl att tänka på någon garanti, som vid denna tid (början af maj 1713) förhandlingarna syntes afbrutna och afgörandet ånyo tycktes hänga på värjspetsen.⁶

¹ Dens:s depescher af 19, 29 apr. *Old.* 5.

² Dens:s cit. depesch af 3 apr. 1713.

³ Görtz t. Bassewitz, Hamburg 7 apr., Husum 29 apr. 1713. *Konc. Old.* 6.

⁴ Resolution af Berlin 25 apr. 1713. *Konc. Berl.* 63.

⁵ Frisendorff t. Kanslikoll. 12/22 apr. 1713. — Ahlefeldts depesch af 22 apr. *Köp.* 2 a.

⁶ Bassewitz' memorial af 24 apr. (or.), konc:s resolution af 6 maj 1713 (*konc.*) *Berl.* — Antydningen hos DROYSEN IV: 2, s. 46, är ej fullt korrekt. — Frisendorff uttalar sig (t. Müllern 19/29 apr. 1713) mycket kyligt om dessa holsteinska inviter: »L'Envoyé de Holstein a eu ici réponse du Roy qu'il ne

Bassewitz hade föga tröst att hämta af konungens i detta sammanhang afgifna löfte, att han ville rådslå med sin condirector, hertigen af Wolfenbüttel, om medel att hjälpa administratören ur hans betryck; den hänvändelse, som från Preussens sida verkligen gjordes, medförde endast ett instämmande i dess passiva politik.¹ Men både från preussiskt, kejsarligt, holländskt och engelskt håll mottog Bassewitz vid samma tid försäkringar, att situationen skulle vända sig till Holstein-Gottorps förmån, så snart Stenbocks här kommit bort från landet: än så länge måste de nordiska allierade i hvarje åt administratören lämnad hjälp se ett maskeradt understöd åt deras uppenbara fiender. Den kejsarlige ministern greve Schönborn, som naturligtvis samtidigt moraliserade öfver administratörens bristande tillit till kejsarens mäktiga hjälp, gick i god för att det furstliga huset skulle återfå hvarje fotsbredd af sitt territorium, och hänvisade till det allmänna intresse, som fordrade, att Danmark icke blefve allsmäktigt kring nedre Elbe. Samma synpunkt framhölls också af den holländske ministern under hänvisning till hans principalers häfdvunna politik — och denne gick därvid så långt, att han med Bassewitz slog vad om hundra dukater, att administratören efter år och dag åter skulle vara herre i sitt land.²

Den nya situation, som skapades genom Stenbocks kapitulation och Danmarks annexionsbeslut, var tydligen icke ägnad att inlösa Berlinerdiplomaternas storsinta löften och försäkringar till Bassewitz. Flemmings och Mensjikovs neutralitetsdeklarationer gjorde naturligtvis ett för Holstein-Gottorp gynnsamt intryck på de preussiska statsmännen, men intet tydde på att dessa därför ämnade taga sig an det furstliga husets sak gent emot Danmark; de ordade alltjämt endast om en ordentligt beslutet »kretshjälp» och om en »concert» mellan intresserade makter. Bassewitz ingaf

sçaurat se meler des affaires de ce pays là sans la concurrence des autres. Même il ne veut pas y envoyer quelqu'un. Et pour n'avoir pas voulu garantir une convention honteuse pour que le Capricorne se fit transporter ailleurs à laquelle Mons. Görtz a travaillé, il me semble que nous ne devons pas en savoir mauvais gré à cette Cour. Car au bout du compte, ce n'est que la faim qui devra nous en faire venir à cette extrémité, et peut-être qu'avant d'expirer ils auront encore des provisions.»

¹ Fredrik Wilhelm t. hert. August Wilhelm 25 apr. (*konc.*), den senares svar af 4 maj 1713. *Berl.*

² Bassewitz t. Görtz 13 maj, t. adm. 16 maj 1713. *Old.* 6.

Intetsägande
förespeglin-
gar.

ett nytt memorial, i hvilket han under hänvisning till de nämnda neutralitetsdeklarationerna från sachsiskt och ryskt håll anhöll om en försäkran af konungen, att han ville deltaga i hvarje aktion till Holstein-Gottorps fördel, som kunde komma att beslutas från Englands, Hollands och Hannovers sida; men förmodligen väntade han själf föga af denna nya hänvändelse.¹ Om Holstein-Gottorps öde sålunda lämnade preussarna skäligen oberörda, intresserade de sig så mycket mer för Pommerns (och Wismars) — ty ingenting syntes vissare än att den nordiska allierade efter Stenbocks kapitulation skulle kasta sig öfver denna Sveriges strategiska bastion i Tyskland.² Att svenskarna jagades däriifrån kunde icke annat än glädja Fredrik Wilhelm och hans ministrar, och de drogo sig icke för att vid tillfälle egga Flemmings handlingsbegär i detta afseende,³ men de kunde icke utan oro och afund se ryssar eller sachsare taga arvet i besittning; Preussens intresse i en sådan konjunktur syntes dem så självklart och legitimt, att de mer än en gång öppet talat därom med Sveriges minister. Men det gällde för dem att finna någon utväg att *i tanke* tillvarataga detta intresse så kraftigt som möjligt — ty Preussens militära styrka hade konungen icke lust att ännu pröfva. För holsteinarna åter kunde den tanken ligga nära till hands, att Preussens maskerade expansionsintresse på något sätt skulle kunna indirekt tagas i det furstliga husets tjänst — och att de därvid kunde hafva användning för en af dettas få återstående politiska resurser, dess kända om än icke alltid erkända intima förhållande till Sveriges krona och dynasti. Det är visserligen uppenbart, att hvarje sådan kombination af begynnelsen måste stå i tvetydighetens tecken.

Vid ett besök, som Bassewitz och Frisendorff gjorde hos Ilgen i midten af maj 1713, kom den politiska situationen som vanligt på tal, och preussaren utvecklade därvid som sin mening, att sommarens fälttåg skulle komma att afgöra både Wismars, Stralsunds och Stettins öde och att öfvermakten därvid ofelbart skulle vara

¹ Bassewitz' memor. af 3 juni 1713. *Berl.*

² Om de allierades planer och konventionen i Wandsbeck den 20 juni 1713: *BidrNKrH*, V, s. 5 ff.; *ArchKnKur.*, IX, s. 15.

³ Manteuffel t. Flemming, Berlin 23 apr. 1713. *Dr.* 1 »Il. d'I[lggen] recommence à nous insinuer sous main qu'il ne faut pas que nous abandonnions le dessein de conquérir la Pomméranie, comme nous paroissions, dit-il, vouloir faire. Peut-être le fait-il pour nous tirer le verd du nez, peut-être aussi dans l'espérance que le Roy de Prusse pourra un jour en profiter.»

på de allierades sida. Då Frisendorff därvid frågade honom, om man från preussisk sida alltjämt verkligen ämnade åse det hela med armarna i kors, svarade han menande, att svenskarna ingenting gjorde för att förvärfva sig vänner. Bassewitz inföll då, att man från svensk sida måhända icke skulle visa sig ovillig att erbjuda Preussen Stettin, men Frisendorff inflikade skeptiskt, att dess konung kanske äfven inför ett sådant anbud skulle yrka på andra makters deltagande i aktionen. Ilgen, som helt säkert satt med spetsade öron, vände sig genast *mot* detta yttrande: konungen skulle helt säkert under sådana förhållanden på eget ansvar taga Sverige under armarna — men dock endast på det villkor, att man till Stettin lade området söder om Peene. — Samtalet hölls i lätt ton och förpliktade till intet, men Frisendorff tänkte sig redan möjligheten, att det kunde komma att bilda inledningen till allvarliga förhandlingar, om också han själf saknade både fullmakt och förvägenhet att inlåta sig i sådana.¹ Då han något senare berörde samma ämne i ett samtal med Dohna, lät denne förstå, att konungen för sin personliga del icke gärna toge något initiativ till en aktion, men att tanken på ryssarna som grannar i Stettin vore honom motbjudande och att man om-sider skulle kunna öfvertala honom till ett ingripande — mot af Ilgen antydd ersättning. Samtidigt trodde sig dock den preussiske statsmannen kunna förutse, att de pommerska fästningarna redan skulle hafva fallit i de allierades våld, innan Karl XII gifve något besked.²

Ungefär samtidigt med att Frisendorff bragte dessa trefvande förhandlingar till Vellingks kännedom, utvecklade Bassewitz för Görtz en plan att vinna Preussens snara och effektiva hjälp mot de danska inkräktarna. Äfven om man från svensk sida icke skulle kunna besluta sig för att utrymma Stettin, kunde Holstein-Gottorp locka med detta byte och därvid använda den politiska resurs, som låge i den unge hertigens successionsutsikter. Man kunde nämligen låta denne genom administratorns mun förbinda sig att efter uppstigandet på Sveriges tron afstå Stettin till Preussen. Denna makt skulle i utbyte dels i sinom tid, ledd af sitt eget intresse, förhjälpa hertigen åtminstone till Sveriges tyska besittningar, dels omedelbart uppställa en tillräcklig härs-makt för att tvinga Danmark till eftergift i den gottorpska restitutionsfrågan.³

¹ Frisendorff t. Vellingk 13/23 maj 1713.

² Dens. t. dens. 27 maj 1713.

³ Bassewitz t. Görtz 31 maj 1713. *Old.*

Bassewitz om den svenska successionen.

Preussens intresse af Pommerns öde.

*De första in-
viterna maj
1713.*

Dansk-preussiska slötningar.

Dessa planer gynnades i viss mån af det förhållandet, att Preussen just vid denna tid fått anledning till klagomål mot Danmark: en del skepp från Königsberg hade på fart till svenska hamnar blifvit antastade af danska kapare. En sådan tvistefråga skulle under vanliga förhållanden knappast fått storpolitisk betydelse, men den synes dock i ganska hög grad hafva irriterat Fredrik Wilhelm, och den kunde vid den preussiska politikens nya orientering användas till att rättfärdiga ett skarpt språk mot Danmark. Från preussisk sida gjorde man därför genast stor affär af det skedda, och Ahlefeldt uppmanades gång på gång att afgifva förklaringar¹; han kunde därvid icke undgå att märka, hur saken af danskfientliga kretsar användes till att upphetsa konungen. Han blef snart i tillfälle att utlofva undersökning och ett varsammare uppträdande för framtiden², men tvisten hölls ännu länge vid lif och kunde därför när som helst framdragas som bevis på Danmarks hänsynslöshet mot Preussen.³ Att man ännu långt senare erinrade sig dess roll vid tillkomsten af den preussisk-gottorpska alliansen, därom äger man ett intressant vittnesbörd från år 1714 af kejsarens representant i Berlin.⁴

Bassewitz' traktatförslag.

Innan Bassewitz hunnit erhålla något utlåtande af Görtz öfver sitt anförda projekt, synes han alldeles på eget ansvar hafva framlagt det för konungen (den 24 maj/3 juni 1713), som uppenbarligen

¹ Ahlefeldts deusch af Berlin 10 juni 1713. *Köp.* 2 a.

² Sehedet t. Ahlefeldt, Husum 12 juni 1713. *Köp.*

³ Utom denna tvistefråga nämnes i kon. Fredrik Wilhelms reskript t. Mörlin, Berlin 20 juni 1713 (konc. *Berl.*) också en annan: man vill från dansk sida ej erkänna konung som *director agens* i den nedersachsiska kretsen, utan häfdar, att konung Fredrik såsom innehafvare af stiftet Bremen bör erkännas som sådan. — Efter nya klagomål gaf kon. Fredrik den 12 aug. 1713 order, att de tagna skeppen skulle frigifvas och skadestånd lämnas. Ordern förnyades den 20 sept. Kon. Fredrik t. geheimeråden, Gottorp angifna data. *Köp.* 1. Jfr om denna tvistefråga *BidrNKrH*, V, s. 75 f.

⁴ Vossius' deusch af Berlin 16 juni 1714. *Wien.* V. säger sig i dagarna hafva erfarit »einen curieusen Umstand» i fråga om det holsteinska väsendet. Preussen har från början aldrig på allvar tänkt taga Holstein-Gottorps parti, men då Danmark efter Stenbocks kapitulation »etwas übermütig» kapade danska skepp och konungen just ämnade taga repressalier med köpta eller hyrda holländska kapare, framlade Bassewitz sina propositioner. Konungen vanns för planen att genom förbund med Holstein-Gottorp hämnas på Danmark; han satte vissefligen som villkor, att han icke därigenom finge bringas i konflikt med tsaren eller konung August.

fann det förtjänt af det största beaktande och omedelbart lät sina kabinettsministrar hålla en formelig konferens med holsteinaren angående detsamma. Enligt det protokoll, som därvid upptogs och af Bassewitz undertecknades¹, föreslog denne följande öfverenskommelse: administratören skulle af Sverige söka utverka, att hela Vorpommern med alla sina fasta platser samt Wismar *per modum sequestri* upplåtes åt preussiska resp. holstein-gottorpska trupper till lika antal (hvarvid dock i fråga om Stettin den *preussiska* garnisonen inom två månader skulle förstärkas med en tredjedel), och att provinsens intrader finge disponeras för deras och den civila förvaltningens räkning; hvad som därutöver kunde krävas, skulle konungen förskjuta af egna medel. Afsikten med sekvestern skulle vara att göra slut på kriget i Nordtyskland; konungen skulle intill blifvande fred icke upplåta de sekvestrerade orterna till någon af de krigförande parterna. Om den unge hertigen en gång blefve Sveriges konung, skulle han till Preussen afträda Stettin jämte Vorpommern söder om Peene. I utbyte skulle konungen af Preussen vid kommande tronskifte i Sverige förhjälpas hertigen till kronan och allt framgent garantera honom besittningen af denna så väl som af hans arfländer i Schleswig-Holstein; dessutom skulle han omedelbart för England, Holland och Hannover deklarerat sitt ogillande af danskarnas fortsatta ockupation och förklara sig villig att med nämnda makter deltaga i hvarje aktion, som dessa kunde finna tjänlig för att genomdrifva det furstliga husets restitution. Administratören önskade för öfrigt att för sin personliga del kunna räkna på konungens medverkan, om han vid sin unge frändes uppstigande på Sveriges tron gjorde anspråk på förbättradt underhåll.

Som man finner, har Bassewitz i detta förslag, med eller utan påtryckning från preussisk sida, lagt hufvudvikten vid det kraftiga stöd, som Preussen skulle gifva den unge hertigens successionsanspråk, och nöjt sig med ganska intetsägande förpliktelser för Preussens del i fråga om det furstliga husets långt mer trängande restitutionskraft.² Om utkastet sålunda kan synas lända Ilgens diplomati

¹ Or. (Ilgens hand), dat. Berlin 5 juni 1713. *Berl.* 63. — Uppgifterna hos DROYSEN IV: 2, s. 47 och LUNDBERG, s. 88 f. korrigeras, som man lätt finner, af här gifna framställning.

² Formuleringen är därvid hämtad från Bassewitz' ofvan refererade memor. af 3 juni.

till större heder än Bassewitz', ville man dock från preussisk sida ålägga Holstein-Gottorp ännu en tjänst: man önskade dess medverkan för genomdrifvande af det gamla krafvet, att den svenska kronan skulle uppgifva sin rätt till *homagium eventuale* i Hinterpommern och Neumark.¹

Frisendorffs
hållning.

De preussiska statsmännen måste tydligen vara angelägna att snarast möjligt få veta, hvad Görtz och Vellingk tänkte om Bassewitz' propositioner, och den senare måste därför på konungens uttryckliga begäran resa till Hamburg för att aflägga redogörelse och inhämta instruktioner.² Vid Frisendorffs utlåtelse fäste man ingen större vikt, då denne var endast halft invigd i saken och visligen undandrog sig hvarje ansvar; han blef visserligen underrättad om Bassewitz' audiens hos konungen och om hufvuddragen af det framlagda projektet, men erfor först något senare på omvägar, att holsteinaren inlämnat skriftliga propositioner och att den svenska successionsfrågan kombinerats med sekvesterplanen. Han såg i den senare en utväg att åt Sverige rädda, hvad som räddas kunde, och han styrktes i denna mening af Schlippenbach, för hvilken han hyste stort förtroende; de af tydlig modlöshet präglade bref, som både han och Vellingk vid denna tid mottogo från det kungliga rådet Cronhielm, bidrogo att framkalla en sådan stämning. Det måste dock ingifva honom vissa betänkligheter, att som han trodde sig märka Preussen rörande sekvesterfrågan stod i samförstånd med de nordiska allierade, och han ansåg det i början osannolikt, att Vellingk skulle godkänna det ifrågavarande projektet.³

Vellingks
ståndpunkt.

Det är emellertid intet som tyder på att Vellingk skulle hafva kämpat någon strid med sig själf, innan han i princip gaf sekvesterplanen sin fulla medverkan; ett bref till Frisendorff ger närmast uttryck åt förargelse öfver att denne kunnat tro honom om någon tveksamhet.⁴ Men han var ingalunda villig att antaga den i Berlin uppgjorda planen alldeles oförändrad; han kunde icke alldeles bortse från sitt ansvar inför konungen och Sveriges rike, och han måste naturligtvis inse, att Karl XII med sträng kritik skulle nagelfara

¹ Konc. af Ilgen 5 juni 1713. *Berl.*

² Bassewitz t. Görtz 6 juni 1713. *Old.*

³ Frisendorff t. Vellingk 7, 10 juni 1713. — Jfr dens. t. Müllern 25 maj (g. st.). »L'affaire de Basswitz est hardie mais il agit pour son maître. Et dans les extrémités il faut parfois employer d'extrêmes remèdes.»

⁴ Vellingk t. Frisendorff, Hamburg 13 juni 1713.

hvarje uppgörelse, som afhände Sveriges krona någon af dess höghetsrättigheter. Han föresatte sig därför att låta planen undergå de modifikationer, som Sveriges intressen oafvisligen syntes kräva, och dessa blefvo i själfva verket ganska betydelsefulla. Framför allt kunde han icke medgifva, att utom Wismar *hela* det svenska Pommern neutraliserades, hvarigenom Sverige skulle afskära sig möjligheten af hvarje strategisk offensiv i Nordtyskland; redan denna möjlighet beredde ju städse dess fiender en hälsosam skräck, och man hade däri en politisk resurs, som ej borde bortkastas. Stralsund måste alltså under alla förhållanden undantagas från sekvestern. Vidare måste han finna det olämpligt och vådligt, att den preussiska andelen i Stettins garnison med en tredjedel skulle öfverstiga den holstein-gottorpska, och han kunde i det afseendet naturligtvis räkna på Görtz' principiella instämmande; fullständig jämnlikhet borde råda mellan de båda sekvestrerande makterna. Han gjorde också gällande, att den civila regeringen i det sekvestrerade området alltjämt skulle handhafvas af sittande svensk myndighet, och han åberopade därvid som precedens motsvarande bestämmelse i traktaten med Hannover.¹ Slutligen synes han hafva tvekat att på något sätt *direkt* inlåta sig med Preussen och föredragit att uppgöra saken med Holstein-Gottorp, som emellertid skulle äga att gifva »en annan neutral makt» andel i sekvestern; reellt sedt blef ju skillnaden ingen annan än att Preussen icke kunde åberopa någon *rätt* gent emot *Sverige*, — men äfven detta kunde hafva sin betydelse, och för Vellingk kunde det te sig som mindre ansvarsfullt att i första hand lämna fästningarna i det intimt förbundna furstliga husets händer än i Preussens. Å andra sidan erhöll Holstein-Gottorp genom en sådan ordning den oskattbara fördelen att utan all inblandning kunna göra *sina* intressen gällande, då man i Berlin för-

¹ Se SCHARTAU, s. 104 f. — Ännu i Bassewitz' nedan refererade instruktion af 2 juni utgick man från att civilregeringen skulle gemensamt handhafvas af de sekvestrerande makterna alldeles som det militära kommandot, men i bref t. Bassewitz 10 juni (konc. *Old.*) meddelar Görtz, att Vellingk yrkat på en annan ordning: »Es hat derselbe wegen des einen Punkts, nemlich der Civiladministration der Pommerschen Lande eine kleine Änderung haben wollen, welche Ih. Durchl. auch zustehen müssen. Die Uhrsach, warumb der Hr Gr. Vellingk diese Änderung absolute prætendiret, ist dass er die Übertragung der Festungen gern einigermaßen nach dem Exempel dessen, so er am Hannover ratione des Vehrdischen gethan, einrichten wollen.»

handlade om priset för Stettins upplåtande åt preussiska trupper; om Sveriges behöfde det icke blifva alltför mycket tal. Man skulle alltså kunna säga, att medan Ilgen i Berlin öfverlistat Bassewitz, vann i stället i Hamburg Görtz spelet mot Vellingk — om icke den misstanken låge nära till hands, att den senare lät Holstein-Gottorps intresse väga lika tungt som Sveriges.

Konventionen
af 10 juni
1713.

I hvarje fall undertecknades den 10 juni 1713 den för alla följande sekvesterförhandlingar grundläggande konventionen mellan administratören och Vellingk.¹ Öfverenskommelsen motiverades för den förres del med hans osjälfviska nit att rädda Sveriges hotade och utblottade besittningar i Tyskland, och som dess förebild åberopades uttryckligen 1712 års konvention med kurfursten af Hannover angående Verden.² Vellingk förband sig att upplåta Stettin och Wismar åt det gottorpska huset, som af den borttågande garnisonen skulle på hvardera stället taga två bataljoner i sin tjänst, tills dess egna trupper hunne anlända från Brabant. Det skulle också äga att taga i sin tjänst lika mycket trupper tillhörande en annan neutral furste för att tillika med de gottorpska utgöra garnison i de båda fästningarna. Administratören och denna neutrala makt skulle gemensamt garantera den borttågande svenska garnisonen ostörd passering till Rügen; de skulle i det följande med tillräcklig härmakt förhindra hvarje angrepp mot Stettin eller Wismar, och administratören skulle förmå den neutrala makten att genom en postering skydda också Stralsund mot hvarje fiende. Till garnisonernas underhåll skulle anslås inkomsterna dels från de till fästningen Wismar hörande amten, dels från Pommern söder om Peene; medlens indrivande öfverlämnades åt det furstliga huset, men vid öfverskott resp. balans skulle afräkning ske mellan detta och Sverige. Den civila administrationen skulle alltjämt utöfvas af Sveriges krona utan inblandning af garnisonen, och förutsättningen för hela uppgörelsen var, att fästningarna skulle återlämnas åt Sveriges konung vid fredsslutet — eller redan tidigare, i händelse denne

¹ Tryckt *Theatr. Eur.* XX, s. 609 ff., *NORDBERG II*, s. 327 f. (på svenska).

² Bassewitz ålades visserligen att i Berlin främhålla, hur mycket gynnammare anbudet till Preussen var än det tidigare till Hannover. »Hannover hat keinen festen oder haltbaren Ort im Vehrdischen bekommen. Es ist dem Churfürsten weder eine Civil- noch oeconomische Administration accordiret. Seine Troupen müssen vor ihr eigen Geld zehren...» Görtz t. Bassewitz, Hamburg 10 juni 1713. *Konc. Old. — NAlbSt II*, s. 76.

i Tyskland uppsatte en armé nog stark att skydda hans besittningar.

Görtz och Vellingk voro eniga om att sekvesterverket i hög grad brådskade och att uppgörelsen borde vara träffad, innan de ryska och sachsiska trupperna hunnit in i Mecklenburg¹; den senare var särskildt angelägen om att Wismar icke mindre än Stettin skulle på angifvet sätt neutraliseras², uppenbarligen närmast Danmark till förfång. Redan dagen innan konventionen undertecknades, affärdades därför Bassewitz till Berlin med instruktioner³, som visade de preussiska fordringarna allt tillmötesgående, men samtidigt inneburo en betydligt skärpt formulering af Holstein-Gottorps motkraf. Sekvesterns omfattning och organisation föreslogos lämpade efter de principer, som sedan nedlades i konventionen af den 10 juni. Kommandot öfver de blandade garnisonerna kunde sedan lämpligen föras gemensamt af en preussisk och en gottorpsk officer af samma rang. — I fråga om Preussens kraf, att hertig Karl Fredrik efter sitt uppstigande på Sveriges tron skulle afträda Stettin med området mellan Peene och hafvet, borde Bassewitz göra gällande, att man visserligen måste anse det såsom något mycket ömtåligt att i den svenske konungens lifstid ingå ett dylikt aftal, men att administratören med hänsyn till sin myndlings betryckta läge dock ville bortse från eventuella efterräkningar från svensk sida och afgifva den äskade förbindelsen. I utbyte kunde man icke nöja sig med obestämda försäkringar från konungens sida, att denne ville samverka med England, Holland och Hannover i syfte att utverka det furstliga husets restitution, utan man måste begära en klar och bindande utfästelse, att han snarast skulle genomdrifva densamma. Man måste nämligen på detta sätt söka ersättning för det understöd mot Danmark, som redan ställts i utsikt från sachsisk och rysk sida, men som troligen skulle indragas, när Holstein-Gottorp komprometterade sig genom deltagande i sekvestern. Med hänsyn till Danmarks i det hela försonliga hållning, som bland annat tagit sig uttryck i transplantationsinviterna, skulle restitutionen för öfrigt icke erbjuda några större svårigheter; det furstliga

¹ Om de allierades utmarsch ur Holstein: *BidrNKrH*, IV, s. 376 ff.

² Görtz t. Bassewitz 10 juni 1713. *Old.* — Jfr *NAlbSt II*, s. 76.

³ Or. (Christ's piktur) med adm:s underskrift och sigill, dat. Hamburg 9 juni 1713. *Konc.* (Stamkes piktur) dat. 8 juni. *Old.* — Bassewitz åtföljdes till Berlin af Christ såsom sekreterare. Jfr *NAlbSt II*, s. 69 ff.

Sekvesterför-
handlingar
i Berlin.

huset måste emellertid därutöver utbedja sig konungens traktatfästa understöd i krafvet på skälig skadeersättning. Preussen hade så mycket större skäl att taga sig an Holstein-Gottorps sak, som det garanterat Altonafördraget och numera innehade kretsdirektoriet, men med hänsyn till de kostnader, som en hjälpkaktion måste medföra, vore det furstliga huset icke ovilligt att efteråt ersätta dessa med en summa af 200,000 rdr. För sin personliga del ville administratören icke betinga sig någon som helst fördel, emedan ett aftal därom skulle kunna stöta den svenske konungen; vid det förutsedda tronskiftet i Sverige kunde han ju icke dess mindre vara innesluten i Berlinhofvets välvilja. Det preussiska krafvet på eventualhyllning i Hinterpommern och Neumark måste man afböja, emedan det lätt kunde fördärfva allt, som annars kunde stå att vinna hos den svenske konungen, och vid närmare granskning skulle det för öfrigt befinnas vara skäligan värdelöst för Preussen själf. — Bassewitz erhöi till sist fullmakt att på ofvan angifna villkor avsluta en traktat med de preussiska ministrarna. — Denna instruktion blef i det följande något kompletterad och modifierad genom särskilda order från Görtz till Bassewitz. Den förre inskräppte därvid, att restitutions- och satisfaktionskrafvet vore det väsentligaste i hela uppgörelsen, men han uppställde dock ett alternativ, för den händelse man från preussisk sida skulle afböja de begärda utfästelserna: konungen kunde i stället mot den ofvan angifna ersättningssumman åt administratören öfverlåta 20,000 man, som denne i ett fälttåg mot Danmark själf skulle underhålla. Vidare skulle Bassewitz påyrka en bestämmelse, att Holstein-Gottorp skulle äga att utverka andra maktens garanti af den blifvande traktaten; det var naturligtvis närmast England, som kunde komma i fråga. Men de bestämmelser, som rörde konungens och hertig Karl Fredriks ömsesidiga förpliktelser i händelse af ett tronskifte i Sverige¹, skulle på grund af sin delikata natur icke intagas i själfva traktaten, utan i separatartiklar.² — Med hänsyn till förhandlingarnas utomordentliga vikt

¹ I instruktionen af 9 juni talas visserligen icke om någon förpliktelse för konungen af Preussen att stödja Karl Fredriks svenska successionsanspråk. Detta torde vara ett förbiseende, äfven om Preussens eget intresse visade det vägen i en sådan kombination. Både i projektet af 5 juni och i den senare traktaten af 22 juni är saken beaktad.

² Görtz t. Bassewitz 13 juni 1713. *Old.* — Jfr *NALbSt* II, s. 78.

och Bassewitz' oerfarenhet som diplomat beslöt Görtz för öfrigt snart nog att sända sin svåger greve H. Reventlow till hans hjälp; denne anlände till Berlin den 18 juni.¹ Bassewitz, som fick befallning att icke på egen hand fatta något definitivt afgörande, kände sig något kränkt och besvärad af denna åtgärd, och lät Görtz tydligt och i karakteristiskt själfmedveten ton förstå sitt missnöje.² Han påstod också sedermera med större eller mindre rätt, att Reventlow genom sitt uppträdande i onödan stött sig med Dohna och att traktatverket därigenom ytterligare fördröjts.³

Under de följande förhandlingarna i Berlin hade de preussiska statsmännen andra hänsyn att taga än till de närmast intresserade parternas intressen. Sverige frågade de visserligen icke mycket efter, kejsaren och Hannover höllo de principiellt utanför saken, men med Flemming och Mensjikov räknade de dess mer. Om den sachsiske fältmarskalkens välvilliga hållning voro de sedan en tid försäkrade. Manteuffel hade redan i maj efter Flemmings anvisning låtit förstå, att de allierade icke ämnade låta Sverige behålla sin hotande position i Pommern och att de ville ordna denna fråga i samförstånd med Preussen.⁴ Manteuffels egentliga bekymmer hade varit, att preussarna icke velat gifva klart besked om sina afsikter, ehuru det

Hänsyn till
andra makter.

¹ Borcks nedan cit. bref af 17 juni.

² Bassewitz t. Görtz, Berlin 18 juni 1713. *Egenh. Old.* 6. »Ihro Excellenz nehmen nicht ungnädig, das ich Ihnen schreibe, wie mir es ein nicht geringer Chagrin, das man mir anbefohlen, bis auf des Grafen Herkunft nur preaplement zu agiren, indem es scheint, als wen meine Mühe und Arbeit anderen zur honeür geschehen. Der Ausgang wird es wie schon weisen, das meine Negotiation doch nur allein reussiret; bin auch versichert, das wen gleich ein erfahrner käme, selbiger nicht so bey dem König reussiren würde. Indessen machen solche Sachen einem in der Arbeit matt, den Gott weis, das weder Tag noch Nacht ruhe und solches wird alle Welt mir Zeugnis geben, zu geschweigen das solches einem seinen Crediet verringert.» — Jfr *NALbSt* II, s. 83.

³ Dens. t. dens. 27 juni 1713. *Egenh. Old.* (*NALbSt* II, s. 95). Uppgiften bestyrkes af Frisendorffs bref t. Vellingk af Berlin 1 juli 1713, som talar om »disputes, soubçons ou reproches» från Reventlows sida.

⁴ I sitt svar på Manteuffels s. 8 n. 2 citerade bref yttrar Flemming (Husum 2 maj 1713, konc. *Dr.* 1): »Quant à ce que M. Ilgen insinue que nous ne devrions pas abandonner le dessein de conquérir la Pomeranie, nous y consentirons et même que cela se fasse de concert avec la cour de Prusse. Conduisez bien cette affaire mais il faut la traiter comme de vous même, en leur faisant connoître que vous vous engagez de porter le Roi à agir à cet égard suivant leurs desseins».

var tydligt nog, att de hade ögonen öppna för situationens möjligheter.¹ Han blef för öfrigt icke i tillfälle att ytterligare förhandla om saken, ty han lämnade Berlin för en tid i juni; hans ställföreträdare Le Coq blef ett mer underordnad redskap för Flemming², som genom Görtz höll preussarna underrättade om sitt gillande af det preussisk-gottorpska sekvestersprojektet.

Hänsynen till
Ryssland.

Om man sålunda icke hade att frukta någon opposition från Flemmings sida, synes man dock alltjämt hafva betraktat den sachsiska politiken med en traditionell misstro, och man var i hvarje fall mån att i första hand vinna Mensjikov för sekvestersplanen; man kunde eventuellt behöfva ryssarnas understöd, och man ville i hvarje fall vara försäkrad mot deras hämnd. Görtz var icke okunnig om de preussiska statsmännens stora hänsynsfullhet gent emot Ryssland, och han lät Bassewitz försäkra, att Mensjikov redan vore vunnin för sekvestersplanen.³ Tsarens representant i Berlin, som af Bassewitz invigts i saken, synes för öfrigt vid detta tillfälle själf hafva tagit initiativet till vänskapliga förhandlingar i sekvestersfrågan; de gottorpska inviterna hade kommit till hans öron, och han ville icke vara satt utanför det politiska spelet; han befarade måhända icke minst, att Sverige med Stettin som köpeskillning skulle förvärfva sig Preussens understöd. Med den välvilligt neutrala ställning, som Mensjikov i likhet med Flemming intagit gent emot Holstein-Gottorp, kunde han icke taga någon anstöt af dess andel i saken, och han måste hafva vetat, att fursten icke hade något emot en neutralisering af Sveriges tyska besittningar⁴; Rysslands delta-

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 7 maj 1713. *Dr.* »V. E. se trompe si elle croit que cette cour s'expliquera au sujet de la Pomeranie. Elle sera peut-être bien aise que nous la conquérons parce qu'elle espérera toujours d'en attraper aile ou cuisse mais je doute qu'elle entre en aucun concert là dessus. Elle ne voudra se mêler non plus de nos negociations Holsteinoises.» — Flemming ansåg sig under sådana förhållanden böra anbefalla en viss reservation: »Quant à la sequestration, je crois que vous ne devez pas marquer beaucoup d'empressement à cet égard. Il faut attendre que l'on revienne à vous.» Till Manteuffel, Husum 5 juni. *Konc. Dr.*

² Manteuffel hade åtminstone den 13 juni lämnat Berlin; han reste till Schlesien för att gifta sig. Le Coq, hvilkens kreditiv och instruktion äro af Warschau 8 juni 1713 (*Dr.* 3), hade närmast i uppdrag att söka förmå en del reformerta handverkare att öfverflytta till Sachsen.

³ Bassewitz t. Görtz, Berlin 19 juni 1713. *Old.*

⁴ Jfr *ArchKnKur*, IX, s. 16.

gande i sekvestersförhandlingarna kunde i hvarje fall motverka hvarje närmande mellan Preussen och Sverige. Vid en audiens, som Golovkin hade hos konungen den 13 juni 1713, berödes sekvestersfrågan i vänskapligaste form; den förre ansåg sig kunna förklara, att man från rysk sida icke motsatte sig sekvestern och rent af ville bistå konungen mot försök att sedan frånrycka honom Stettin, förutsatt att han handlade i samförstånd med tsaren och förbunde sig att hindra hvarje svensk offensiv från Pommern mot Polen. Man kom öfverens, att konungen skulle sända ett ombud till Mensjikov, som enligt Golovkin var instruerad rörande sekvestersfrågan, för att närmare dryfta saken med fursten¹; valet föll på generalmajor A. B. Borck.

Borck hade enligt sin instruktion² att meddela Mensjikov, hurusom man från svensk sida erbjudit sig att på vissa villkor öfverlämna Stettin i Preussens vård; det hade varit lätt att därom träffa närmare aftal med svenskarna, men konungen hade först velat försäkra sig om Rysslands bifall till planen, hvarom Golovkins uttalanden gifvit godt hopp. Om från svensk sida sådana villkor uppställdes, att tsarens intressen och det goda förhållandet mellan Ryssland och Preussen äfventyrades, ville konungen emellertid hellre mottaga Stettin ur Mensjikovs händer och vore beredd att medverka till dess fall genom att afskåra all spannmålstillförsel. Såsom Stettins herre skulle han de allierade till behag spärra svenskarnas väg från Pommern till Polen, men tsaren borde då också förbinda sig att icke sluta fred med Sverige, utan att Preussen tillförsäkrades besittningen af Stettin med Pommern söder om Peene. Borck borde vidare på tal om sekvestersplanen framhålla, att ett par svenska bataljoner visserligen skulle komma att stanna i Stettin, men endast för kort tid och sedan de tagits i holsteinsk sold; denna anordning borde därför icke gifva anledning till bekymmer, och detsamma gällde den borttågande svenska garnisonen: dels blefve nämligen vägen till Polen spärrad, dels vore förplägningsmöjligheterna i Pommern så begränsade, att trupperna snart måste transporteras öfver till Sverige. Om Mensjikov väckte frågan om Wismar på tal, skulle Borck häfda Preussens successionsrätt till alla meck-

Borcks be-
skickning till
Mensjikov.

¹ Printz t. [Ilgen] 13 juni 1713. *Berl.* Jfr SOLOVIEV IV, s. 314. A. G. Golovkin t. Kurakin, Berlin 9 juni (g. st.) 1713. *ArchKnKur*, VIII, s. 92 f.

² *Dat.* Berlin 6/17 juni 1713. *Konc. Berl.*

lenburgska områden och låta förstå, att man gärna ville räkna på Mensjikovs eventuella medverkan till stadens eröfring; en sådan förändring skulle också skaffa Danmark den trygghet från denna sida, som det aldrig kunde vinna, så länge Wismar vore svenskt. För öfrigt borde Borck också uppsöka Flemming, underrätta honom om sitt ärende och anhålla om hans förord hos Mensjikov, men om ett sachsiskt deltagande i en aktion mot Stettin hade han så mycket mindre skäl att tala, som alla sachsiska stridskrafter syntes vara bestämda att tagas i anspråk på den polska sidan. Äfven den holsteinske administratören skulle Borck göra sin uppvaktning¹, men därvid icke säga mer om sitt ärende, än att han kommit för att söka vinna Mensjikov och Flemming för de preussisk-holsteinska planerna.

Borck anlände till Hamburg den 20 juni och uppsökte i första hand Flemming, som uttryckte sitt lifliga gillande af sekvesterplanen, men ansåg, att den borde utsträckas också till Stralsund; han erbjöd sig själfmant att med en truppkontingent bidra till Stettins eröfring, ehuru han reserverade sig i fråga om de svårigheter, som dess förplägning kunde erbjuda.² Följande dag uppvaktade Borck administratören och sammanträffade både med Görtz och Vellingk.³ Sedan Flemming förberedt Mensjikov på de preussiska förslagen, infann sig också Borck hos fursten, som redan den 24 juni afgaf sitt skriftliga svar på hans andragande; man ser tydligt nog, att det tillkommit under Flemmings ingifvelser.⁴ Den ryske fältherren lofvade att till sekvesterplanens främjande eventuellt angripa Stettin, men han utbad sig därvid både artilleri och proviant af Preussen, och han väntade också, att preussiska trupper skulle disponeras på andra sidan Oder för att afskåra tillförseln. Han kunde också medgifva, att den eröfrade staden blefve tills vidare öfverlämnad åt enbart preussiska trupper, men han betonade eftertryckligt, att tsaren traktatsenligt erkände konung Augusts anspråk på Pommern; sakens slutliga afgörande måste därför bero af vänskapliga förhand-

¹ Hans kreditiv till denne, dat. Berlin 17 juni 1713, finnes i *Old*.

² Borcks devesch, Hamburg 20 juni 1713. *Berl.*

³ Burchards devesch af 23 juni 1713. *Berl.* — Hagedorn (t. Sehested 21 juni) säger efter meddelande, att B. ätit middag med Flemming hos Görtz: »Le Baron Görtz est rempli de joye du depuis». *Köp.* 3.

⁴ Flemming hade till och med ämnat att ställa ett utkast till svar till Mensjikovs förfogande, men den senare förekom honom. Flemming t. »Mon-sieur» [Braun], Schleswig 26 juni 1713. *Dr.* 4 a.

lingar mellan den senare och Preussen, och till dessas främjande ställdes tsarens bona officia i utsikt. Om svenskarna frivilligt (ehuru visserligen under intrycket af det ryska krigshotet) utrymde staden, erkände fursten Holstein-Gottorps¹ rätt till andel i garnisonen, men äfven för detta fall borde konungen af Preussen förbinda sig att ovillkorligen hindra svenskarna att använda det sekvestrerade området såsom operationsbas eller reträttspunkt. Fursten utgick därvid från den förutsättningen, att också Stralsund skulle sekvestreras och att samtliga garnisoner skulle öfverföras till Sverige.²

Vellingk hade å andra sidan gent emot Görtz åtagit sig att vinna Meijerfeldts och Schultz' oundgängliga medverkan till sekvesterplanens utförande. Till Schultz skref Vellingk direkt i detta ärende; Meijerfeldt åter skulle göras till föremål för personliga bearbetningar af Frisendorff, som ombads att själf resa till Stettin i sådant syfte. Bassewitz skulle sedan följa efter och taga två svenska bataljoner i det furstliga husets sold utan att behöfva afvakta den blifvande gottorpsk-preussiska traktatens ratifikation. Han skulle hela tiden låta påskina, att också de preussiska bataljonerna skulle tråda i Holstein-Gottorps tjänst; man kunde annars befara, att de båda svenska guvernörerna skulle finna hela transaktionen betänklig.³

För att göra Meijerfeldt och Schultz mottagliga för sekvesterplanen höll Vellingk dem underrättade om de allierades afsikt att angripa Wismar och Rügen samt att blockera Stralsund och Stettin; han framhöll också penningnöden i Sverige och det fåvitska i att hoppas på allvarligt understöd af turkarna.⁴ Uttrycken voro försiktigt valda, men retoriken erinrade påtagligt om Görtz' mästareprof i Tönningen. Frisendorff skref i samma anda och underrättade samtidigt om att planer på en sekvestering voro å bane.⁵ Han var emellertid obenägen att själf resa till Stettin för att gent emot Mei-

¹ Holstein-Gottorp nämnes icke uttryckligen; det talas om »die welche an der Sequestration Theil haben» och om »andere an der Sequestration Theil habende Troupen».

² Mensjikovs resolution, Gnöen 12/23 juni 1713. *Or. Berl.* Sänd med ett bref af samma dato. — *Id.* Borcks propositioner, som naturligtvis nära öfverensstämman med instruktionen.

³ Görtz t. Bassewitz, Hamburg 10, 13 juni 1713. *Old.*

⁴ Vellingk t. Meijerfeldt, Hamburg 9 juni 1713. *Ups.* F 188.

⁵ Frisendorff t. Meijerfeldt 9 juni 1713. *Ups.* F 182.

jerfeldt föra klokhetens och själfuppgifvelsens talan eller ville åtminstone uppskjuta det, tills förhandlingarna i Berlin slutförts. Han sände i stället sin närmaste man, kommissionssekreteraren Brunell, som medförde konventionen af den 10 juni och kommenterande bref från honom själf och Vellingk.

Brunell i
Stettin.

Brunell fann Meijerfeldt febersjuk och sängliggande; han öfverlämnade de medförda brefven, men generalen öppnade dem icke, utan bad honom muntligen framföra sitt ärende. Brunell gjorde så och erbjöd sig till sist att uppläsa konventionen, men Meijerfeldt förklarade genast, att han med hänsyn till konungens uttryckliga order omöjligt kunde inlåta sig på den föreslagna transaktionen; han skulle hellre låta det komma till »den yttersta extremitet», och han hade under sin sjukdom ålagt kommandanten, generalmajor Stuart, att handla på samma sätt. Fästningen vore i godt försvarstillstånd, garnisonen tillräcklig och i bästa stämning, förråden beräknades räcka till slutet af november; under sådana förhållanden skulle generalen icke ens ställa sig en kunglig order att neutralisera fästningen till omedelbar efterrättelse, utan först underrätta konungen om de goda utsikterna att försvara den. Det vore egentligen endast penningar som saknades i Stettin, men generalen hade fullmakt att förpanta kungliga domäner i Pommern på sådana villkor, att Vellingk och Frisendorff borde kunna skaffa honom nödig kredit. Till sist ålade han Brunell absolut tystlåtenhet om det, som varit å bane; för hvarje rykte därom i Stettin skulle sekreteraren få stå till svars.¹

Fortsatta
sekvesterför-
handlingar i
Berlin.

Under tiden hade i Berlin förhandlingarna mellan preussare och holsteinare fortfarit. Trots den af båda parterna erkända nödvändigheten att påskynda traktatverket blef det icke någon så alldeles lätt sak för Bassewitz att i alla enskildheter komma till enighet med de preussiska ministrarna. Sekvesterns begränsning till Stettin och Wismar mötte väl intet allvarligt motstånd², men däremot

¹ Brunell t. Vellingk, Berlin 16, 27 juni 1713. Jfr LUNDBERG, s. 91.

² Bassewitz antyder visserligen motsatsen (bref t. Görtz, Hamburg — läs Berlin — 12 juni 1713. *Old.*): »Und habe ich nicht wenig Disputirens gehabt, dass ich Stralsund vor Schweden sauviret und disseits man gleichwohl selbige Festung nebst allen Pommerischen Landen wieder alle feindliche Anfälle zu defendiren sich verbindlich gemacht». Men själfva datum talar ett tydligt språk, och Bassewitz var något benägen att öfverdrifva intensiteten af sitt diplomatiska arbete.

stötte sig preussarna på förslaget, att en del af de svenska garnisonerna skulle tills vidare kvarstanna, sedan de svurit administratorn trohet; de kunde med viss rätt göra gällande, att de nordiska allierade däri skulle se en oegentlighet och en fara¹, och de önskade naturligtvis innerst också för egen del, att Stettin skulle genast alldeles rensas från svenska trupper. Då några holstein-gottorpska trupper ovedersägligen icke funnos till hands, måste man emellertid råda bot på svårigheten, och Ilgen var ingalunda rädlös: han föreslog den enkla utvägen, att Holstein-Gottorp tills vidare skulle öfvertaga fyra *preussiska* bataljoner i stället för fyra svenska.² Han gjorde för öfrigt gällande, att en garnison af föreslagen styrka knappast vore tillräcklig för Wismar, som på grund af sitt afskilda läge svårigen senare skulle undsättas, medan detta borde vara möjligt i fråga om Stettin; man ville därför från preussisk sida gärna ditsända *sex* bataljoner och hade intet emot att holsteinarna gjorde på samma sätt.³ Man lät dock småningom dessa kraf falla, men fasthöll i det längsta vid en annan fordran: den preussiske konungen borde äga befogenhet att tillsätta *militärguvernörer* i de båda fästningarna, visserligen efter samråd med administratorn⁴, eller åtminstone säkerhet för, att till *kommendant*er utsåges preussiska officerare, hvarvid personvalet kunde öfverlämnas åt administratorn.⁵ Men sökte därvid bryta Bassewitz' motstånd med argumentet, att det holsteinska förslaget i denna fråga innebure utsikter till missförstånd och slitningar mellan de båda sekvestrerande makterna, men all dialektik kunde i denna och andra tvistefrågor endast nödortfittigt skylta den egoistiska maktpolitiken. Olika kompromissförslag framlades och diskuterades, men från holsteinsk sida ville man på sin höjd medgifva, att i Wismar en preussisk guvernör skulle residera jämte en holsteinsk kommandant, i Stettin åter en holsteinsk guvernör och en preussisk kommandant⁶; preussarna hade emellertid helt naturligt önskat en omvänd ordning⁷ och föredrogo till sist det ursprungliga förslaget. — Frågan, hvart de från Wismar och Stettin dragna sven-

¹ Jfr s. 42.

² Ilgens projekt af 12 juni 1713. *Berl.*

³ Bassewitz t. Görtz 12 juni 1713. *Old.* — Jfr *NAIbSt* II, s. 77.

⁴ Ilgens projekt af 12 juni.

⁵ Bassewitz t. Görtz 18 juni.

⁶ Bassewitz och Reventlow t. adm. 22 juni 1713. *Old.* — Jfr *NAIbSt* II, s. 92.

⁷ Jfr Borcks uttalanden i bref t. Ilgen (?), Kiritz 17 juni 1713. *Berl.*

ska *garnisonerna* skulle disponeras, blef också föremål för en tids diskussion, hvarvid man från holsteinsk sida häfdade den rimliga ståndpunkten, att de borde föras till Stralsund och Rügen och att deras användning för öfrigt måste ställas i svenskarnas fria skön; Ilgen åter sökte förgäfvat genomdrifva, att de inom 2—3 månader skulle transporteras öfver till Sverige och att administratören dessutom skulle söka få garnisonen i Stralsund nedbragt till 1000—1200 man.¹ — Det i konventionen mellan administratören och Vellingk upptagna krafvet, att Preussen genom en tillräckligt stark *postering* skulle hindra hvarje fientligt anfall mot Stralsund, mötte från preussisk sida starkt motstånd; Ilgen gjorde i det längsta gällande, att en sådan förpliktelse skulle ådraga konungen för stor risk och för dryga kostnader. Vid avslutandet af det preliminära fördraget den 22 juni gaf han dock efter i denna punkt — mot en förklaring af holsteinarna, att det furstliga huset garanterade ersättning af alla kostnader; men ett par dagar senare uppreps frågan, som det förefaller på konungens personliga initiativ, och den hölls sedan öppen ända till dagen för traktatens undertecknande.² — Särskildt angelägna visade sig preussarna att gifva bestämmelsen om Sveriges *ersättningsskyldighet* (för sekvesterns omkostnader) en så vid och tänjbar formulering som möjligt; holsteinarna, som naturligtvis genomskådade deras afsikt att göra Stettin till sin eviga besittning, sökte förgäfvat i det längsta att korsa denna plan — ehuru de själfva i viss mån därvid kunde synas hafva samma intresse som Preussen. Om de i denna fråga häfdade Sveriges intressen, skedde detta dock endast i beräkning att göra traktaten någorlunda antaglig för den svenske konungen; de skydde ju icke att samtidigt träffa ett hemligt aftal, för den unge hertigens del, om Stettins formliga afträdande till Preussen.³

Som man finner, var det företrädesvis frågor rörande sekvesterns organisation, som erbjödo svårigheter och fördröjde uppgörelsen; för öfrigt kom man tämligen lätt till enighet. Preussarna tänkte i första hand endast på Stettins förvärf och hade tydligen klart för sig, att den gynnsamma konjunkturen under alla förhållanden måste utnyttjas; det låg nästan något af lättfärdighet i deras

¹ Ilgens projekt af 12 juni.

² Bassewitz' och Reventlows depesch af 22 juni.

³ Bassewitz' och Reventlows nyss cit. depesch.

håg att köpa detta förvärf genom tyngande förpliktelser. Ilgen erkände från början det holsteinska restitutions- och satisfaktionskrafvets berättigande och gjorde ingen svårighet att afstå från villkoret om Hannovers och Hollands medverkan, om blott England ställde sin i utsikt. I fråga om påtryckningsmedlen lofvade han i början visserligen endast kraftiga föreställningar och ospard möda¹, men han synes icke hafva satt något märkbart motstånd mot den definitiva formuleringen, som aflägsnade också villkoret om Englands deltagande och stadgade den preussiska konungens plikt att med tjänliga medel genomdrifva restitutionen.

Den 22 juni 1713 hade förhandlingarna kommit så långt, att man nått enighet i alla punkter och kunde parafera aftalet, men det formliga undertecknandet uppsköts ännu några dagar²; från preussisk sida gjorde man vissa formella svårigheter och kräde för Bassewitz' del en särskild fullmakt att underteckna³, ehuru han var utrustad med både kreditiv och instruktioner. I själfva verket torde man hafva väntat på den för tillfället frånvarande konungens återkomst till Berlin och framför allt på ett definitivt besked om Mensjikovs ställning till sekvesterplanen. Efter konungens ankomst urgerade man icke längre de formella betänkligheterna, men yrkade i stället mycket bestämdt, att stadgandet om en preussisk postering till Stralsunds skydd skulle utgå; man framhöll utom dess kostsamhet provianteringssvårigheterna och nödvändigheten att vid behof kunna kasta alla disponibla stridskrafter mot Danmark. Det egentliga motivet kom dock snarare fram, då man betonade hänsynen till de nordiska allierade, som man icke ville stöta för hufvudet genom en dylik demonstration⁴; det vore alldeles tillräck-

¹ Ilgens projekt af 12 juni. Bassewitz t. Görtz 12 juni 1713.

² Bassewitz' och Reventlows depesch af Berlin 24 juni 1713. *Old.*

³ Ilgen t. Bassewitz 23 juni 1713. *Kop. Old.* Frisendorff (i bref t. Vellingk, Berlin 1 juli 1713) säger öfverdrifvet, att man trodde negociationen »rompue à toute perpétuité». Han trodde sig f. ö. med orätt själf hafva spelat en roll vid uppskofvet. — Jfr *NAlbSt* II, s. 93.

⁴ »... wie sie denn auch nur zu dem Ende, umb die Alliierte, welchen man allenfalls den Tractat vorzuzeigen bedacht seyn müste, nicht vor den Kopf zu stossen, ihnen nicht die Augen dadurch zu eröffnen und durch einen aus der versprochenen Postirung gar zu sehr hervorblickenden Schein einer grossen Partialität sich dieselbe mal-à-propos auf den Hals zu ziehen, solchen Punct von der Postirung nicht eingehen zu können sich vernehmen lassen»

ligt, att man åtog sig en allmän förpliktelse och skydda den nämnda fästningen. Då Bassewitz icke för denna saks skull ville äfventyra hela traktatverket och dessutom fann Frisendorff rätt likgiltigt för densamma, släppte han posteringskrafvet, och traktaten kunde så den 28 juni 1713 äntligen undertecknas.¹

Traktaten af
22 juni 1713.

Traktaten i sin definitiva formulering² uttrycker inledningsvis de båda fördragsslutande parternas önskan att, i full öfverensstämmelse med kejsarens och andra stora makters afsikt, förekomma de hotande krigiska förvecklingarna i den nedersachsiska kretsen, och den omnämner sedan, att administratören försäkrat sig om medverkan från svensk sida till främjande af detta mål. I *art. 1* fastställas sekvesterns³ hufvudvillkor: Wismars och Stettins besättande med resp. två preussiska och två gottorpska bataljoner, hvarvid tills vidare svenska trupper skola stanna för att tagas i det furstliga husets tjänst; de svenska bataljonernas aflösning af de gottorpska från Brabant kommande snarast möjligt och senast inom två månader; bestämmelse om durchtåg för de senare. *Art. 2* innehåller stadgandena om de öfriga svenska truppers bortmarsch till Stralsund Bassewitz' depesch af 28 juni 1713. *Old.* — Bassewitz ansåg, att man också hade att räkna med konungens ömhet för sina soldater: »wobey noch ferner zu consideriren ist, dass der König ein ganz eigener Herr und mit gar extra ordinaire Liebe vor seine Soldaten portiret sey, wie er sich denn auch vernemen lassen, es ihm gar zu sehr jammern würde, wenn die Leute den ganzen Sommer durch auf der Postirung in einem verwüestet-aufgefressenem Lande liegen, sich fatigiren und crepiren solten, zumahlen da es ganz unnötig seyn und ihn niemand angreifen würde». Bassewitz' depesch af 27 juni 1713. *Old.* — *NALSt* II, s. 95.

¹ Bassewitz' depesch af 28 juni. Traktaten liksom de separata artiklarna undertecknades från gottorpsk sida af Bassewitz (Reventlow hade redan lämnat Berlin), från preussisk af Dohna, Printz och Ilgen. — Bassewitz satte i fråga, att administratören i enlighet med tidens sed skulle gifva de tre kabinettsministrarna skänker, åt hvar och en hertigens porträtt besatt med briljanter. Ilgen hade visserligen förklarar sig icke vilja mottaga någon skänk, Printz hade endast begärt att få en rättmätig fordran inlöst, Dohna hade hänvisat till ett förbud af konungen, men för öfrigt tyckts något sväfva på målet. Bassewitz t. Görtz 28 juni. Egenh. *Old.*

² Tr. i *Preussens Staatsverträge* som n:o 3 (s. 15 ff.). Om äldre tryck (samtliga utan separatartiklarna) se *ib.*

³ Ordet sekvester undvikes här och öfverallt i traktaten. — Det gottorpska huset betecknas öfverallt som *Fürstlich*. Därmed har det preussiska kansliet vunnit en liten seger: holsteinarna hade i det längsta påyrkat titeln *Hochfürstlich*. Bassewitz' och Reventlows depesch af 22 juni 1713.

och Rügen och om Preussens plikt att därunder skydda dem. Enligt *art. 3* skall befälsmyndigheten i hvardera fästningen utöfvas gemensamt af en preussisk och en gottorpsk officer af samma grad och med samma rättigheter; i viktiga angelägenheter skall ingendera kunna handla på eget ansvar, men för öfrigt skall kommandot dagligen alternera. *Art. 4* fastställer en ömsesidig förpliktelse för de fördragsslutande parterna att icke, så länge det nordiska kriget varar, öfverlåta de sekvestrerade fästningarna till någon af de krigförande¹, men att skydda dem mot hvarje fientligt anfall och att vid kommande fred på anmodan ovägerligen återställa dem i orubbadt skick till konungen af Sverige. Dock skola de sekvestrerande makterna före utrymmandet kunna fordra kontant ersättning för alla sina omkostnader, i den mån dessa icke kunnat gäldas af landets intrader.² *Art. 5* uttrycker de fördragsslutande parternas vilja att skydda också Stralsund och Rügen mot hvarje fientligt anfall. I *art. 6* hänvisas i fråga om besättningstruppernas underhåll och den civila regeringens utöfning till konventionen mellan adminis-

¹ Så långt öfverensstämmer artikeln, visserligen icke aldeles ordagrant, med motsvarande (*art. 6*) i Ilgens projekt af 12 juni.

² Ersättningen skall gälla, »was Sie sowohl zum Unterhalt Ihrer in der Festung Stettin und Wismar verlegten Troupen als sonst zu Exequirung dieses Tractats anwenden werden». Administratören fann det sista uttrycket för allmänt och tänjbart och uttalade sin farhåga, att man från svensk sida skulle taga anstöt af det; administratören skulle därigenom hafva större svårigheter, då han sökte vinna Karl XII för uppgörelsen. Han sade sig förmoda, att konungen endast kunde afse de eventuella omkostnaderna för Stralsunds och Rügens skyddande, och han föreslog en ny formulering i sådan riktning. Adm. t. Bassewitz 29 juni 1713. *Old.* — De gottorpska ombuden hade haft sin uppmärksamhet riktad åt samma håll; det heter i deras cit. depesch af 22 juni: »So viel aber (4) diesen Punct wegen Ersetzung der Unkosten betrifft, so haben wir die gegenseitige Intention gar wohl absehen können, wie man nemlich darauf bedacht sey, dereinst eine weitläufige Liquidation zuzulegen, umb dadurch ein stärker Recht, denn man vielleicht sonst haben würde, an Stettin zu bekommen. Welchem dann vorzubeugen und Ew. Durchl. die merite zu machen, dass sie sich vor Schweden bestmöglichst interessiret hätten, wir in dem Tractat artic. IV ad verba *Zum Unterhalt ihrer in die Festungen Stettin und Wismar verlegeten Troupen als sonst zu Exequirung dieses Tractats* noch dieses hinzusetzen lassen, inseratur zu Folge des *darüber mit einander zu nehmenden Concerts*. Worauf wir denn so feste bestanden, dass erstlich in der anderen Conference darauf, nachdem es auf dem point war, dass die ganze Negotiation abrumpiret werden solte, wir einzugehen, dass solches daraus gelassen würde, uns genötiget gesehen.»

tratorn och Vellingk af 10 juni¹ 1713. *Art. 7* innehåller i korthet konungens förbindelse att genom medling söka åvägabringa en fred i Norden på skäliga villkor.² *Art. 8* uttrycker konungens erkännande af det furstliga husets restitutions- och satisfaktionskraft såsom fullkomligt befogade och hans villighet att med England, Hannover och Holland eftertryckligt mana Danmark till förlikning och framför allt till upphäfvande af den Tönningsska blockaden.³ För den händelse det skulle draga ut på tiden med nämnda makters medverkan, förbinder sig konungen att på egen hand med alla tjänliga och nödiga medel genomdrifva blockadens häfvande och det furstliga husets restitution.⁴ *Art. 9* innehåller slutligen bestämmelsen om traktatens ratifikation inom 14 dagar.

Traktaten åtföljdes af tre separatartiklar.⁵ I en af dem nedlades administratörns förklaring, att han med hänsyn till den stora tjänst, som Preussen gjorde den svenske konungen genom att ställa Wismar, Stettin, Stralsund och Rügen under sitt beskydd, skulle göra allt för att förmå denne att till Preussen afträda Stettin med tillhörande distrikt.⁶ — En andra som särskildt hemlig betecknad separatartikel innehåller konungens löfte att vid blifvande tronskifte i Sverige lämna hertig Karl Fredrik kraftig hjälp i hans successionsanspråk och att sedan framgent garantera honom både hans svenska krona och hans gottorpska arfländer. Administratören å sin sida lofvar i ännu mer förbindande ordalag, i eget och i den unge hertigens namn, att när Sveriges krona en gång tillfaller denne eller hans arfvingar, Stettin med tillhörande distrikt söder om Peene

¹ Motsvarar art. 7 i Ilgens projekt af 12 juni.

² Motsvarar art. 10 i Ilgens projekt.

³ Så långt är artikelns formulering alldeles identisk med motsvarande (art. 11) i Ilgens projekt.

⁴ Formuleringens skärpa framgår vid en jämförelse med motsvarande (art. 11) i Ilgens projekt af 12 juni. Det heter där: »Im Fall aber auch wieder besseres Vermuten Chur Braunschweig und die HH. Generalstaaden zu Procurirung dieser Satisfaction nicht mit concurriren wolten, so erbiethen sich S. K. M., dass Sie alsdann mit der Crohn Engelland allein solche Satisfaction dem Fürstl. Hause zu verschaffen sich aufs äusserste bemühen wollen.»

⁵ Görtz hade (i bref t. Bassewitz 13 juni *Old.*) framhållit lämpligheten af sådana för de bestämmelser, som nedan återfinnas i den första och andra. Traktaten själf borde ej innehålla något, som man ej kunde framvisa.

⁶ Motsvarar art. 9 i Ilgens projekt. I det gottorpska betänkanDET öfver detta heter det: »Hierüber würde ein Separatarticul zu errichten seyn».

skall afträdas till Preussen och att samtidigt den svenska kronans successionsanspråk på Neumark och Hinterpommern skola uppgifvas. Administratören förbinder sig att vid hertigens myndighetsförklaring utverka dennes ratifikation af denna bestämmelse och öfver hufvud icke nedlägga förmynderskapet, innan den ernåtts.¹ — En tredje separatartikel utvecklar närmare den i hufvudtraktatens art. 8 berörda frågan om det furstliga husets satisfaktion; konungen lofvar att med eftertryck taga sig an detta kraft, medan åter administratören förbinder sig att till konungen afstå en tredjedel af skadesättningens värde. — De båda förra af dessa separatartiklar slutade hvardera med en bestämmelse om, att de skulle äga förbindande kraft, äfven om hufvudtraktaten af någon anledning icke skulle komma till utförande.

Sälunda hade Holstein-Gottorp och Preussen träffat aftal om frågor, som på det närmaste angingo Sveriges intressen, utan att Sverige på något sätt direkt haft sitt ord med i laget. Frisendorff hade under förhandlingarna spelat en egendomlig roll: lätt vunnit för Vellingks sekvestrationspolitik, hade han under hand på allt sätt gynnat denna och sökt förmå Meijerfeldt till eftergifvenhet; Sveriges intressen hade han utan reservation anførtrott åt Bassewitz och Ilgen, ehuru han hade tämligen klart för sig, att den förre dref köpenskap med den svenska successionen² och att den senare sökte

Frisendorffs
passivitet.

¹ Det använda uttrycket, att konungen ville förhjälpa den unge hertigen till successionen »durch alle zureichende kräftige, existente casu oder auch noch vorher mit einander zu concertirende Mittel» hade väckt de gottorpska ombudens misstro. De skrifva (i depeschen af 22 juni 1713): »In dem Separaten Articul, der von der Succession handelt, haben wir die Worte admittiren müssen *existente casu etc.*, worüber sie dann diese Explication gegeben haben, dass sonsten, wann nicht ein formelles Project darüber formiret würde, es gar leicht geschehen könnte, dass wenn der casus existirete, Ew. Durchl. oder der junge Herzog die Hände in den Schoss legen könnten und auf solche Weise verlangen, dass Preussen alleine mit dem Kopfe gegen die Wand gehen möchte. Die wahre Intention, so viel wir glauben, ist wohl diese, dass sie sich nicht zu einer Assistenz in infinitum engagiren wollen, sondern einen förmlichen Tractat verlangen, worinnen denominiret sey, in wie vieler Mannschaft die Preussische Assistenz bestehen solle und in wie weit das Fürstl. Haus darzu würde cooperiren wollen.»

² Frisendorff t. Vellingk 10 juni 1713. Han yttrar om Bassewitz: »Il y a des gens icy de la première volée qui croient qu'il est allé bien loin et que ses avances visent sur la succession du jeune duc pour le throne en faveur de laquelle et pour y être appuyé de la Prusse une bonne partie de la

samförstånd med Sveriges fiender.¹ Officiellt höll han sig så mycket som möjligt tillbaka, och åtminstone i början synes han rent af låtsat, som om han icke kände till förhandlingarna.² Först i allra sista stund öfverlämnade han till Bassewitz vissa påminnelser, förestafvade af Sveriges intressen: man borde se till, att Preussen icke finge någon förevändning att förstärka sin kontingent i garnisonen, och man borde vara på sin vakt mot preussiska försök att formulera ohemula ersättningsanspråk gent emot Sverige.³ Åtminstone det senare af dessa önskemål hade ju holsteinarna af egen drift behjärtat, och Frisendorffs intervention var därför skäligen betydelselös; för öfrigt skydde han hvarje annat ansvar än att tillropa Meijerfeldt sitt *periculum in mora*. Han förblef denna ståndpunkt så trogen, att han ännu tre veckor efter den gottorpsk-preussiska traktatens afslutande icke kunde gifva sin herre upplysning om dess verkliga innehåll; utan särskild befallning dristade han icke begära att få del af den!⁴ Man kan visserligen icke vara alldeles säker, att Frisendorff i denna fråga verkligen var så okunnig, som han ställde sig; det saknas nämligen icke alldeles exempel på att han någon gång varsamt sökte föra sin konung bakom ljuset.⁵ Men i hvilket fall som helst är hans uppträdande oerhördt — och det abnormalt i det politiska läget framträder än bjärtare, då man uppmärksammar, att den *sachsiska* diplomaten genom Bassewitz fick kännedom om trakta-

Pomeraine sauterait moyennant que Sleswig et Holstein soient réunis à la Suède. Voilà des projets vastes et dont je ne me mele aucunement tant plus qu'on dit icy de bien scavoir que le Roy a établi M:me sa soeur Regente en son absence et qu'ainsi elle pourroit bien aussi disputer la succession à son cher nepveu.» LUNDBERGS framställning (s. 93 f.), bör alltså korrigeras.

¹ Dens. t. dens. 14 juni 1713.

² »... Doch kan H. M. imedlertidh med sequestren och fijendernes delande giöra nu för tiden god tjänst. om ält uprichtigt fulgiöres, hwarom man H. Bassewitz högeligen försäkrar. Ty iag anställer mig at intet weta derutaf.» Frisendorff t. kanslikoll. 3/12 juni 1713.

³ Frisendorffs cit. bref t. Vellingk af juli.

⁴ »Huru densamma [traktaten] egenteligen lyder, kan iag ey weta, efter som iag honom ey sedt eller begiärt att få läsan, så länge iag derom ey undfådt närmare befallning.» Holsteinarna påstå, att den är konform med den af Vellingk afslutna; den senare bilägges, ehuru konungen redan torde hafva fått del af den. Frisendorff t. Karl XII 5/15 juli 1713.

⁵ Hans bref t. Vellingk af 30 maj 1713 är i det fallet lärorikt. Alla medel voro goda, då det gällde att bryta Karl XII:s »persévérance» och »faire naitre la pensée di ritorno».

tens innehåll omedelbart efter dess undertecknande.¹ Och Frisendorffs verksamhet som svensk minister, i en utomordentligt kritisk situation, kommer i en något ironisk belysning, då man finner honom i ett bref till Meijerfeldt lägga denne på hjärtat att icke glömma den preussiske konungens vurm för långa karlar och vackra gevär.² Sådant var i hvarje fall oskyldigt välmenande — men ungefär samtidigt, då han till Meijerfeldt riktar en ny förebråelse för dennes ståndpunkt i sekvesterfrågan, vågar han framkomma med ett sådant påstående, som att enligt den aftalade planen, hvilken dock den 22 juni undergått så väsentliga förändringar, de preussiska bataljonerna skulle träda i Holstein-Gottorps tjänst.³ Till någon ursäkt kan det lända honom, att hans mästare Vellingk bedref sitt spel lika falskt och dristigt: då denne inför Müllern omtalade sekvesterplanen, låtsade han endast om konventionen af den 10 juni, för hvilken han direkt bar ansvaret, och framställde alltså saken, som om Holstein-Gottorp *ensamt* skulle äga *ius presidii* i de båda fästningarna.⁴

Frågan var närmast, om Meijerfeldt i sakens nya läge och under intrycket af de allierades hotande strategiska rörelser skulle låta vinna sig för den politik, i hvilken Vellingk och Frisendorff bedyrade sig se en utväg till fosterlandets underbara räddning.⁵ Ännu innan traktatförhandlingarna voro formellt afslutade, hade Fredrik Wilhelm beslutit sända Schlippenbach till Stettin för att söka, med större auktoritet än som kunnat stå till Brunells förfogande, öfvervinna Meijerfeldts motstånd; holsteinarna gaf man tills vidare ingen underrättelse om denna beskickning. Schlippenbachs instruktion⁶

Preussiska påtryckningar på Meijerfeldt.

¹ Loss t. Flemming(?), Berlin 28 juni 1713. Dr. Loss hade till och med fått taga afskrift af art. 5 och ett extrakt af art. 8. — Det måste dock anses själfklart, att Bassewitz icke visat separatartiklarna.

² Frisendorff t. Meijerfeldt 30 juni 1713. Ups. F 182.

³ Dens. t. dens. 7 juli 1713. Ib. Jfr dens. till Müllern, Berlin 1 juli (n. st.)

⁴ Vellingk t. Müllern, Hamburg 1 juli 1713. Han erinrar i detta sammanhang också om konventionens bestämmelse, att sekvestern skulle upphöra, om Sverige förmådde samla en tillräckligt stark här i Tyskland, »à quoy nous aurions pu facilement arriver, assemblant toutes nos garnisons au nombre de 22 bataillons sous Stralsund et l'île de Rugen, attendant le transport de Suède».

⁵ Jfr Frisendorffs uttryck (i bref t. Vellingk 13 juni 1713) om sekvestern såsom »seul remède miraculeux qui nous paroît reservé et auquel le gain surpasse de nostre côté le risque de beaucoup pourvu que l'on tienne bona fide le sequestre».

⁶ Konc., dat. 20 juni 1713. Berl.

försåg honom naturligtvis med en mängd argument, som mer eller mindre gån sig själfva vid en sådan förrättning: konungens högsinta medkänsla för Sverige, hvilken visserligen kunde åsamka honom de nordiska allierades missnöje; faran af en blockad, som på några få månader skulle göra staden försvarslös; konungens redobogenhet att tills vidare själf sörja för ockupationstruppernas underhåll; till allt annat också en försäkran, att Meijerfeldt alltjämt skulle blifva försörjd som den främste inom civilregeringen, och ett erbjudande af *ein Stück Geld* att utbetalas, så snart fästningen kommit i preussarnas händer. Om så behöfdes, skulle Schlippenbach emellertid använda en mindre len tonart: vid en eventuell blockad kunde konungen se sig föranlåten att göra gemensam sak med de allierade för att i alla händelser bevaka sina intressen, som i vissa fall kunde fordra Stettins besittning som en ofrånkomlig nödvändighet. För öfrigt borde Schlippenbach icke tveka att söka känning med stadens borgerskap, som borde försäkras om fred, ohindrad näring och orubbade privilegier under konungens militära öfverhöghet; dess rädsla för ryssarna borde han underblåsa, och vid uppsökandet af inflytelserika förbindelser i dess krets kunde han använda en mindre summa penningar. — Som man finner, talar detta aktstycke tydligt nog om den preussiske konungens ifriga begär att blifva herre i Stettin — och det är samtidigt hans lärospån i korrupsionens handverk.

Schlippenbach
i Stettin.
Meijerfeldts
orubblighet.

Schlippenbach blef snart öfvertygad, att han intet skulle förmå mot Meijerfeldts lugna plikttröhet: denne hänvisade till sin kunglige herres order från Bender och till det ogillande, som Vellingk måst uppbära vid Verdens inrymmande åt Hannover; då Schlippenbach framhöll de till Sveriges nackdel förändrade konjunkturerna och bland annat också faran för ett danskt anfall mot Skåne, svarade Meijerfeldt, att rådsregeringen icke gifvit honom några alltför nedslående meddelanden och att för öfrigt själfve Vellingk numera tycktes mindre ifrig för sekvesterplanen.¹ — Alldeles lika behjärtade som guvernören visade sig emellertid icke kommandanten Stuart och regeringsrådet Lagerström, som Schlippenbach sedan gammalt räk-

¹ Jfr Meijerfeldts bref t. Karl XII, Stettin 20 juni/1 juli 1713. *Pommer.* Det meddelar endast i korthet hans afslag och beslut att »alle Extremiteten abwarten». — I sitt bref t. Vellingk af 7 juli tillägger M., att han fått proviant från Danzig och har nog af sådan till december.

nade till sina vänner; preussaren fick det intrycket, att de i själ och hjärta voro för sekvestern, men dock samtidigt ville rädda sin ära; då han för Stuart föreläste utdrag af sin instruktion, yttrade sig denne lifligt instämmande. Hos Stuart och andra trodde han sig märka leda vid kriget och vid penningbristen, som ställt officerarna utan aflöning och kraft stora offer af borgerskapet; Schlippenbach försummade naturligtvis icke att underblåsa missnöjet hos borgarna och tillskref sig förtjänsten af att dessa visade sig allt ovilligare emot Meijerfeldts låne- och underhållskraf. Om någon egentlig brist på lifsförnödenheter kunde dock ännu icke vara tal, spannmålstillförseln var ej afbruten, och en rätt liflig sjöfart idkades under preussisk flagg. — Att söka köpa de tvekande med guld ansåg Schlippenbach vara en ömtålig sak, som i hvarje fall borde uppskjutas, tills de allierades trupper närmat sig Stettin; ty att det skulle gå därefter, fann han uppenbart med hänsyn till Meijerfeldts hållning.¹

Under en del af sin vistelse i Stettin hade Schlippenbach i sina påtryckningar understöd af Bassewitz, som efter att inför Görtz ganska skarpt hafva kritiserat preussarnas korrupsionsplaner² på ett par dagar rest dit från Berlin för att pröfva sin öfvertalningskonst. Man finner dock icke, att han därmed uträttat något: enligt Schlippenbachs uppgift skall Stuart hafva klagat öfver, att han icke på något sätt legitimerat sina propositioner, utan företett idel *chartèques*.³

Görtz hade i det längsta hoppats, att Meijerfeldt skulle gifva

¹ Schlippenbach t. Fredrik Wilhelm 30 juni, 3 juli; t. Ilgen 1 juli 1713. *Berl.* 63, 64.

² Penninganbudet voro enligt Bassewitz (t. Görtz 28 juni 1713, egenh. *Old.*) »eben ein Mojen, ihm und der Welt glauben zu machen, als wen wir Holsteiner es nicht aufrichtig meineten; wen aber dagegen solche Offerte von unserer Seite gekommen, es ganz anders hätte aufgenommen werden müssen».

³ Schlippenbachs cit. rapport af 3 juli. — Bassewitz reste t. Stettin 29 juni (Ahlefeldts depeesch af 1 juli 1713. *Köp.* 2 a); redan 1 juli omnämner Schlippenbach hans återresa; han kom till Berlin 3 juli — samma dag som Görtz. (Görtz t. adm. 4 juli 1713. *Old.* 13.) — Flemming yttrar (bref t. Le Coq, Hamburg 7 juli 1713, *Konc. Dr.* 3): »Si M. de Slippenbach n'a pas pu réussir avec de l'argent sauprès de Meyerfeld, je doute fort que Bassewitz puisse en venir à bout par on éloquence, car je ne le crois pas fort persuasif.»

Bassewitz i
Stettin.

efter för den starka påtryckningen¹; stötestenar för sekvesterverket hade han väntat egentligen blott från Preussens och de nordiska allierades sida. Hans misräkning och förbittring öfver denna *héroïsme hors de saison*² blefvo så mycket starkare och skulle för långa tider gifva sin prägel åt hans förhållande till Meijerfeldt³; denne stod efter dessa händelser i samma kurs hos honom som några år tidigare Lillienstedt. Situationen hade onekligen blifvit mer vanskelig och invecklad än förut, och Bassewitz var i Görtz' ögon knappast mannen att fullfölja underhandlingarna i deras brännpunkt — Berlin.

Görtz' afresa
till Berlin juli
1713.

Görtz hade i själfva verket mottagit uppmaningar både från denne och från den preussiske konungen⁴ att flytta sin verksamhet dit och till Stettin, och den 1 juli 1713 bröt han upp från Hamburg till den preussiska hufvudstaden; hans hustrus några dagar förut timade frånfälle fick icke distrahera honom från politiken. Till det yttre anträdde han ingen stor och pompös beskickning: han medförde endast en mycket blygsam svit.⁵ Hans legitimation för de blifvande förhandlingarna var dess mer imponerande: administratören gaf honom den oinskränktaste fullmakt att företråda Holstein-Gottorp vid alla utländska hof och att därvid icke blott förhandla i alla politiska angelägenheter utan också avsluta traktater och

¹ Han skref till Bassewitz 22 juni 1713: »Von Meierfelds Oppositionen bin ich nicht sehr embarrassiret und werden sich schon Mittel finden, dieselbe cessiren zu machen.» Tonen är förändrad 11 juli (Görtz och Bassewitz t. admin. *Old.*): »Des General Meierfeldts Widerspenstigkeit macht uns inzwischen noch gar viele Bekümmernis...»

² Görtz' uttryck i bref t. Fabrice 8 aug. 1713 (Konc.) *Old.* 3. Vellingk och Frisendorff hyste liknande känslor. Den senare öfversänder till Meijerfeldt ett utdrag af ett bref från Palmqvist t. Vellingk, i hvilket det hetter: »Est-il possible qu'un aussi bon projet ait pu être traversé par un bon patriote? Et ne reste-t-il plus aucune espérance de luy en faire goûter l'utilité?» Frisendorff t. Meijerfeldt, Berlin 10 juli. *Ups.* F. 182.

³ Utan att gå händelserna i förväg vill jag endast som ett exempel hänvisa till Görtz' uttalanden om Meijerfeldt, efter en personlig konflikt med denne, i bref t. Feif, Stockholm 15 mars 1716 (egenh. *Skr. t. kansliämb.*). Det heter där: »Mr le C. Meierfeld est arrivé ici. Il fait comme de coutume, c'est à dire que, quand il manque aux promesses qu'il a faites à son Maître, il en jette la faute sur d'autres.»

⁴ Borck t. Görtz, Berlin 28 juni 1713. Egenh. *Old.* 6.

⁵ Görtz t. Bassewitz 30 juni 1713. Konc. *Old.* »Ich werde keine equipage mit bringen, sondern nur einen Cammerdiener, ein paar laquais und einen marmiton bey mir haben.»

allianser, eventuellt också att vid allt detta sätta annan i sitt ställe.¹ Med denna fullmakt på hand ansåg sig Görtz icke behöfva något kreditiv till den preussiske konungen, liksom också behöfvet af hvarje instruktion bortföll. Från strängt formell synpunkt blef han alltså icke ackrediteradt sändebud vid det preussiska hofvet — och de preussiska ministrarna skulle i själfva verket, efter ett helt års mycket reella förhandlingar, finna lämpligt att häfda just denna formella synpunkt.²

Då Görtz anlände till Berlin (3 juli 1713), hade man redan utom *Görtz i Berlin.* de invigdas krets kännedom om Meijerfeldts afvisande hållning i sekvesterfrågan, och Danmarks minister satte den i sammanhang med tronföljdsintrigerna: han menade, att man i Sverige allmänt önskade prinsessan Ulrikas succession och därför ogärna skulle se holsteinarna innästla sig i de tyska fästningarna.³ Denna förmodan träffade väl icke sakens kärna, men hedrar dock den danske diplomatens skarpsinne — ty Schlippenbach, som ännu några dagar stannade i Stettin, sökte samtidigt öfvertyga sin regering om lämpligheten af att man från holsteinsk sida gjorde något för att vinna Meijerfeldt, en öfvertygad anhängare af prinsessan, för den unge hertigen; detta skulle sedan i sin mån återverka på guvernörens hållning i de fortsatta sekvesterförhandlingarna.⁴ Görtz fick omedelbart tillfälle att af den från Stettin återvändande Bassewitz erhålla närmare uppgifter om situationen därstädes, och det började stå klart för honom, att man i stället skulle nödgas använda de allie-

¹ Kop. dat. Hamburg 28 juni 1713. *Old.* 5. (Or. *Berl.* 67.) Till yttermera visso heter det i fullmakten: »Nicht weniger ist unsere Intention und Meynung, dass wann bey ein- oder anderen emergenti unser plenipotentiarius eines noch expressern oder auch specialern mandati von nöthen haben möchte, solches unter gegenwärtiger unserer Vollmacht ebenso vollenkommen begriffen seyn sollen, als ob wir ihn desfalls mit einem absonderlichen mandato versehen hätten.» — Jfr Bassewitz' *Eclaircissemens*, s. 289.

² Vid konflikten i juli 1714. — Det kan antagas, att preussarnas gent emot Bassewitz framställda kraf på en fullmakt *utom* hans kreditiv (se s. 25) var anledningen till att Görtz medtog fullmakt — *utan* kreditiv.

³ Ahlefeldts depesch af Berlin 1 juli 1713. *Köp.* 2 a.

⁴ Schlippenbachs cit. rapport af 3 juli. — Görtz hade öppet öga för samma sida af saken; han skrifver t. Vellingk 5 juli 1713: »M. de Slippenbach vient d'écrire au ministère d'ici et dit avoir découvert le mistère de l'héroïsme qui est ce que j'ai toujours dit, à scavoir l'affaire de la succession et non pas ce prétendu ordre.»

rades stridskrafter som tvångsmedel mot den gensträfvige Meijerfeldt — en tanke som för öfrigt redan länge föresväfvat de preussiska statsmännen såsom *ultima ratio*. Då han i ett bref till Flemming notificerade denne sin ankomst till Berlin, gaf han också en antydan, att en sådan hänvändelse till äfventyrs snart skulle följa; han försäkrade för öfrigt, att Preussens hållning vore den samma som förut.¹ — Det senare var en sanning, som behöft förtydligande och reservation.

Preussisk
misslynthet.

Görtz erfor i själfva verket tydligt nog, att Meijerfeldts motstånd var föremål för onda uttydningar från de preussiska ministrarnas sida; hela transaktionen måste framstå som illa förberedd af Vellingk och Görtz; särskildt den senare kunde dessutom lätt blifva misstänkt för falskt spel, just emedan han förstått att göra Preussens förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp oberoende af sekvesterverkets utgång. Han måste inse, att Preussen på allt sätt skulle söka undandraga sig dessa förpliktelser, om dess vid sekvestern knutna intressen bortföle med denna, och han kunde inför Vellingk och Frisendorff med rätta göra gällande, att den unge konungen i sin förbittring skulle helt och hållet kasta om sin politik och närma sig den nordiska ligan — och en sådan vändning gällde det framför allt att förhindra.² En preussisk deklaration (af 5 juli) till de gottorpska ministrarna tycktes förebåda den nya orienteringen: det hette i denna, att sedan Meijerfeldt afböjt konungens anbud att rädda Sveriges återstående tyska provinser, man måste vara betänkt att bevaka Preussens intressen genom en anslutning till de nordiska allierade.³ I första hand kunde man visserligen ännu söka intala

¹ Görtz t. Flemming, Berlin 4 juli 1713. *Dr.* 4 a. I ett 1 juli dateradt bref från Hamburg hade han underrättat F. om sin resa till Berlin i och för traktatverkets afslutande. Han hade tillagt: »Le Roi de Danemarc pourroit avoir lieu de se repentir de n'avoir pas profité des bonnes intentions de V. E. et de ses sages conseils.»

² Frisendorff hade samma uppfattning. Han skrifver t. Vellingk 1/11 juli 1713: »Il est certain que non seulement l'affaire de Holstein ou ne se fera pas ou se fera du moins fort tièdement si celle de Pomeranie s'accroche dans laquelle on entroit avec avidité, mais que du reste cette Cour sera aussi fort irrité contre nous si tout cela recule.»

³ Äfven ss. bil. t. Vellingks bref t. Meijerfeldt af 11 juli 1713. *Ups.* F 188. Tryckt *Theatr. Eur.* XX, s. 612 f., *NORDBERG II*, s. 331 f. Jfr *DROYSEN*, s. 49. Vellingk menade, kanske med rätta, att det var Görtz, som utverkat deklarationen i syfte att skrämja Meijerfeldt till eftergift. Callisen t. Görtz 11 juli 1713. *Old.* 1.

preussarna, att Meijerfeldt skulle gifva efter för nya öfvertalningar från administratörns och andras sida, men i själfva verket byggde Görtz själf icke mycket på denna förhoppning. Han såg emellertid en annan utväg: sekvesterverket kunde sättas i gång från en annan sida, oberoende af Meijerfeldts resolution i fråga om Stettin; kunde icke kommandanten i *Wismar* förmås att öfverlämna fästningen till en preussisk-gottorpsk garnison och sända sina egna trupper till Stralsund? Det var visserligen tydligt, att Preussen icke med samma tillfredsställelse kunde inlägga sina bataljoner i Wismar som i det åtrådta Stettin, men man kunde söka intala preussarna, att Wismars sekvestrering och den preussiske konungens i och med detsamma erbjudna skydd skulle påverka Meijerfeldt såsom ett efterföljansvärdt exempel och såsom en utsträckt hand. Frisendorff lät utan svårighet vinna sig för denna plan, men de preussiska ministrarna visade sig länge tveksamma; det var en ny triumf för Görtz' dialektik, att de till sist läto sitt motstånd falla.¹ Möjligheten för politiskt samarbete mellan Preussen och Holstein-Gottorp tycktes alltjämt bestå, och det föll sig under sådana förhållanden naturligt, att traktaten af 22 juni 1713 blef definitiv; ratifikationerna utbötos i själfva verket den 10 juli.² Preussens förpliktelse att förhjälpa det furstliga huset till dess rätt var därmed oåterkalleligt fastslagen — men Preussens vinst på affären berodde af ovissa konjunkturer.

För Görtz gällde det sedan i första hand att vinna Vellingk för den modifierade sekvesterplanen och att genom denne söka erhålla den wismarske kommandantens oundgängliga medverkan. Men då Vellingk i Callisens närvaro genomläst Görtz' bref³, kunde han endast skaka på hufvudet och gifva ett nedslående besked: »*das ist alles sehr gut, es stehet aber nicht in meiner Macht*». Callisen behöfde visserligen icke för döfva öron tala om planens förträfflighet, om nödvändigheten att få Preussen att taga första steget på den rätta vägen; Vellingk betviflade endast dess praktiska utförbarhet, ty Wismars kommandant berodde i militära frågor icke af hans befallningar, utan af Meijerfeldts, och denne hade nyligen sändt en

Vellingks
hållning.

¹ Görtz till Vellingk 6 juli 1713, Frisendorff t. dens. samma dag.

² Görtz' och Bassewitz' depesch af 11 juli 1713. *Old.* 13. Den preuss. sekreteraren W. H. Culeman t. Bassewitz 17 juli 1713. *Old.* 5. Culeman hade de tre kabinetsministrarnas uppdrag att verkställa utväxlingen.

³ Det ofvan citerade af 4 juli 1713.

förtrogen med vissa order till Schultz. Om också den senare vid mot-tagen underrättelse om sekvesterplanen icke ställt sig ovillig att medverka till denna, kunde man alltså förmoda, att han numera hade ålagts att handla såsom hans förman i Stettin; Vellingk lofvade emellertid att ånyo tillskrifva Schultz för att höra hans ståndpunkt.¹ — Vellingk uppfyllde också detta löfte, men Schultz' svarsskrifvelse visade, att hans farhågor varit grundade: Wismars kommandant hänvisade till sin förmans uttryckliga förbud mot alla neutraliserings- eller sekvesteråtgärder.² Görtz' politik hade därmed lidit en ny motgång, och den hetlefrade holsteinaren lät en del af sin vrede häröfver drabba Vellingk: han menade med större eller mindre rätt, att denne under de förberedande förhandlingarna framställt Schultz såsom sitt lydiga redskap, och han fick åtminstone Frisendorffs instämmande i denna uppfattning.³ Att man från preussisk sida skulle hafva fäst någon större förhoppning vid hela detta misslyckade uppslag, förefaller ingalunda troligt, men det hindrar icke, att Görtz i det sammanhanget bland annat af Dohna fick höra bittra utlåtelse om en politik, som så blottställt den unge konungen och gäckat hans goda afsikter.⁴

Under tiden hade Callisen gjort ännu ett försök att sätta Vellingks auktoritet i rörelse för att bryta Meijerfeldts motstånd, men han fann honom tämligen obenägen att utsätta sig för ett nytt afslag, och därmed en ny förödmjukelse, från den själfmedvetne guvernörens sida. Dock utfäste sig Vellingk till sist att tillsända denne den preussiska deklARATIONEN af 5 juli; han menade, att denna äfven utan kommentarier skulle innebära en ny och ganska kraftig på-

¹ Callisen t. Görtz, Hamburg 7 juli 1713. *Old.* 1.

² Jfr Callisen t. Görtz, Hamburg 14 juli 1713. *Old.*

³ Frisendorff t. Vellingk 1/11, 4/15 juli 1713. Görtz t. Vellingk 18 juli 1713. »Je suis d'autant plus fâché du changement arrivé touchant Wismar que cela donne occasion à la Cour d'icy de dire que nous sommes nous mêmes cause de l'inexécution de notre plan.»

⁴ Görtz t. Vellingk, Berlin 19 juli 1713. »M. le C. Dona vient de sortir de chez moi. Il m'a chanté pouille sur la déclaration que M. de Frisendorff lui a faite que le Commandant de Wismar s'étoit ravié aussi et ne vouloit plus s'en tenir au plan, se plaignant extrêmement de ce que nous prostituions un jeune Roi qui avoit eu de très bonnes intentions: à quoi il n'y avoit pas grand chose à repliquer. Car assurément il vaudroit mieux pour les intérêts de la Suède qu'on n'eut jamais commencé l'affaire.»

tryckning.¹ I full öfverensstämmelse med denna ståndpunkt formulerade han de rader, som han lät åtfölja den öfversända deklARATIONEN: han afhöll sig alldeles från råd eller förmaningar och sade sig allenast resigneradt afvakta händelsernas utveckling, sedan Meijerfeldt ansett sig nödgad afböja det förslag, som enligt hans förmenande kunnat bevara Pommern åt Sverige och förskaffa det Preussens vänskap. Han antydde endast i förbigående, att Sveriges besittningar i Tyskland dess värre tycktes blifva lämnade utan hjälp från moderlandet och väl knappast kunde bevaras med egna krafter, men han lät tydligt förstå, att han icke skulle vara i stånd att understödja Meijerfeldt med penningar. Vid hänvisningen till den preussiska deklARATIONEN anförde han endast, att också administratören såg sig besviken i sina förhoppningar på det furstliga husets restitution och på Tönningens befrielse.²

Meijerfeldts fortsatta motspänstighet gjorde de styrande i Berlin allt angelägnare att hetsa ryssarna mot Stettin³, och Borck betrodde därför med en ny mission till den ryske fursten, hvilkens svar ju i det hela varit tillmötesgående; ryktet visste emellertid att berätta, att tsaren ämnade lämna Pommern åt sitt öde och draga sina samtliga trupper till Polen. Borck skulle föreställa Mensjikov⁴, att denne i hvarje fall borde kunna disponera en tillräcklig styrka mot Stettin, men med hänsyn till den ryssfientliga stämningen i staden borde han från början låta utsprida, att eröfringen endast afsåge att förbereda den preussiska sekvestern. Om den senares utsträckning till Stralsund hade intet ännu aftalats, men fursten kunde utan vidare förstå, att Preussens eget intresse pekade åt detta håll. Man förväntade, att fursten för att underlätta transaktionen, i den omfattning som redan planlagts, icke skulle vägra att utställa förbindelser, att Stettins resp. Wismars garnison icke skulle af de allierade ofredas på vägen till Stralsund. I fråga om truppernas underhåll

¹ Callisen t. Görtz, Hamburg 11 juli 1713. *Old.* 1.

² Vellingk t. Meijerfeldt, Hamburg 11 juli 1713. *Ups.* F 188.

³ Golovkin underrättade den 6 juli (n. st.?) Ilgen, att Mensjikov med sin här gärna skulle stanna i Pommern för att medverka till sekvestern, om han kunde påräkna hjälp med proviant från preussisk sida. — För att söka bryta Meijerfeldts motstånd lät den preussiska regeringen samtidigt i största hemlighet afskära tillförseln till Stettin från Hinterpommern och Polen. Fredrik Wilhelm t. von Massow (i Stargard) 4, 6 juli 1713. *Konc. Berl.* 64.

⁴ Instr. dat. Berlin 6 juli 1713. *Berl.* 64.

*Borcks andra
beskickning
till Mensjikov.*

borde han i första hand anlita Mecklenburg och Vorpommern såsom rekvisitionsorter, men konungen var icke villig att vid behof träda hjälpare emellan; frågan om undsättning med artilleri och ammunition kunde lämnas öppen, tills det visat sig, om det verkligen behöfde komma till en belägring; till blockaden ville konungen i hvarje fall bidra, och utförelsen från Hinterpommern vore redan spärrad. Om Mensjikovs förbehåll i fråga om konung Augusts anspråk på Pommern kunde man icke närmare yttra sig, så länge man icke kände traktatens lydelse, men för den händelse Preussen med hjälp af konung August komme i besittning af hela svenska Pommern, vore konungen villig att med antagande af tsarens erbjudna bona officia träffa en vänskaplig öfverenskommelse med denne. — Den preussiske konungen angaf sålunda tydligt nog, att han ville köpa Stettin så billigt som möjligt och att de sachsiska anspråken på Pommern voro honom ganska obekväma.

Borcks nya beskickning¹ blef icke af någon betydelse, ehuru denne till och med hade fullmakt att avsluta en konvention af ofvan angifna innehåll: Mensjikov synes nämligen från första stund hafva uttalat sin önskan att uppskjuta förhandlingarna till ett personligt möte med konungen och synes själf hafva utsatt tid och ort, i Schwedt den 14 juli. Konungen förklarade sig tillfreds med detta förslag², och Flemming inbjöds samtidigt genom ett ilbud till konferensen.³ Äfven Görtz hade fått mottaga konungens inbjudan, och ehuru man sedan från preussisk sida icke visade sig särdeles angelägen om hans närvaro⁴, inställde han sig i Bassewitz' sällskap, bland annat ledd af förhoppningen, att han genom sitt inflytande hos Flemming skulle lyckas förhindra hvarje skadligt närmande mellan Mensjikov och danskarna.⁵ De senare voro vid konferensen representerade af general Dewitz och Ahlefeldt samt den från Sachsen anlände Meijer, hvilka alltså hade att deklarerat Danmarks ställning till sekvesterpolitiken och till det gottorpska restitutionskravet. De skulle därvid alltjämt känna sig stå i motsättning till de båda

¹ Borck synes hafva träffat Mensjikov i Demmin. Frisendorff t. Karl XII 1/11 juli 1713.

² Fredrik Wilhelm t. Mensjikov 9 juli 1713. *Konc. Berl.*

³ Han hade redan 9 juli mottagit denna inbjudan från Borck. Callisen t. Görtz, Hamburg 10 juli 1713. *Old.*

⁴ Görtz t. Vellingk, Berlin 12 juli 1713.

⁵ Jfr Frisendorff t. Karl XII 1/11 juli 1713.

män, som i maj 1713 undandragit Danmark sitt stöd i den gottorpska frågan och som sedan dess mer eller mindre öppet gynnat den preussisk-gottorpska sekvesterplanen — Flemming och Mensjikov.

Det har sitt intresse att taga kännedom om de motiv, som från början förmådde Flemming att intaga en sådan ståndpunkt i sekvesterfrågan; han skulle i det följande, trots många svårigheter och obehag, kraftigt bidra till planens genomförande. Man måste därvid bortse från det rent personliga inflytande, som Görtz i denna sak liksom tidigare i kapitulationsfrågan torde hafva utöfvat på sin vän; källorna meddela intet därom, och man måste därför, efter ett påpekande af synpunktens vikt, öfvergå till Flemmings egen sakliga motivering af sin hållning. Han fäste naturligtvis främst afseende vid den stora lättnad, som man i Sachsen och Polen måste känna, om Sverige miste sin strategiska position på tysk mark och icke längre kunde använda den vare sig vid offensiv eller defensiv. De nordiska allierade skulle endast med stor möda och oviss utsikt kunna inlåta sig på försöket att vinna samma syfte med vapenmakt; truppernas underhåll vore framför allt en öm punkt, på ryssarnas medverkan kunde man vid komplikationer i orienten icke säkert räkna, danskarnas hjälp hade alltid visat sig nyckfull och opålitlig. Men sekvestern skulle också vara ett medel att knyta den preussiske konungens intressen vid de allierades, utan att han själf från början skulle märka det; förhållandet mellan Preussen och Sverige skulle blifva mycket ömtåligt, och på den förra makten skulle man snart besanna ordet *l'appétit vient en mangeant*; med Holstein-Gottorp behöfde Preussen knappt räkna som rival. För de allierade måste det vara af största vikt att hindra hvarje närmande mellan Sverige och Preussen, så mycket hellre som England och Frankrike kunde väntas samverka med det senare till den svenska sakens upphjälpare. Redan Preussens fortsatta neutralitet skulle vara billigt köpt med den ovissa utsikt till Stettins förvärf, som sekvestern skulle innebära, och med hänsyn till svårigheten att vinna kejsarens och rikets bifall till en landutvidgning inom Tyskland hade Flemming alltid varit *fort libéral de la Pomeranie*.¹

Konung August betraktade från början saken med något andra ögon, ehuru han såsom dömande på afstånd lämnade åt sin gunst-

¹ Flemmings depescher af Schleswig 26 juni och Schwedt 16 juli 1713. *Dr.* 4 a.

Flemmings ställning till sekvesterpolitiken.

Konung August mot sekvesterpolitiken.

ling att på eget ansvar handla efter konjunkturerna. Framför allt närde han stor misstro till Preussens afsikter: han hade gärna önskat en säkrare garant mot svenska offensivplaner och oroades af tanken, att en motgång för de allierade lätt kunde göra Fredrik Wilhelm till Karl XII:s vän; han misstänkte också, att Preussen skulle tillägna sig Pommern för all framtid och sålunda skörda vinsten af de allierades uppoffringar. Han ålade därför Flemming att vid en blifvande uppgörelse söka betryggande garantier i fråga om Preussens vakttjänst mot Sverige, och han förklarade sig också räkna på en ekvivalent, närmast Crossen, för det fall att den preussiske konungen verkligen skulle införlifva Pommern med sina besittningar.¹ Vid närmare eftersinnande fann han allt flere anledningar till misstro mot Preussen och befarade en hemlig komplot mellan denna makt, Sverige och England. Han tänkte sig möjligheten, att Hannover skulle inträda vid Preussens sida i sekvestern, hvarigenom dettas makt och myndighet i Pommern åtminstone blefve underkastad begränsning och kontroll.² Då han något senare fick spridda upplysningar om detaljerna i traktaten af den 22 juni 1713, särskildt om de svenska bataljonernas öfvergång i Holstein-Gottorps tjänst, stegrades hans farhåga, och han betecknade till och med hela sekvesterplanen som ett spegelfäkteri. Han var alltså mycket tillgänglig för de danska påtryckningarna i saken, och ledd af en tydlig misstro gent emot Görtz, varnade han Flemming att för inlåta sig med denne på något sätt, som kunde väcka ovilja i Köpenhamn³; man borde tvärtom från sachsisk sida i tvistefrågan mellan Danmark och Holstein-Gottorp taga sina allierades parti så långt det egna intresset tillåte.⁴ — Sådan var konung Augusts ståndpunkt — men händelsernas utveckling skulle visa, att Flemming alltjämt hade ledningen af den sachsiska politiken, äfven om konungen var hans främste rådgifvare, som han i många fall måste följa. För öfrigt lät konungen icke *utåt* märka något af denna meningsskiljaktighet:

¹ Kon. August t. Flemming, Warschau 28 juni 1713. *Dr.* 2 c.

² Dens. t. dens., Warschau 3 juli 1713. *Dr.* 4 a.

³ Dens. t. dens., Warschau 9 juli 1713. *Dr.* 4 a. Det heter bland annat: »Cette étroite correspondance et ces conventions entre les Prusse, la Suède et la maison de Holstein donnent bien à connoître, quelque beau dehors qu'on fasse, que ce n'est pas la ligue du Nord qui s'en doit promettre de l'advantage».

⁴ Dens. t. dens., Warschau 15 juli 1713. *Dr.*

då han med Danmarks representant afhandlade frågan om sekvestern, använde han synpunkter och argument, som icke voro främmande för Flemming.¹

Med oro och skärpt vaksamhet hade man från dansk sida sökt följa sekvesterförhandlingarna, hvilka togo sig ut såsom en gemensam intrig af den hatade Görtz, den misstrodde Flemming och den mot Danmark uppbragte preussiske konungen. Från början af juni 1713 hade ryktet om sekvesterplanen i skiftande formulering börjat komma till danskarnas öron. Det hette sålunda, att man från svensk sida önskade preussiska och hannoverska trupper till besättning i Wismar, och de danska representanterna i Berlin och Hannover fingo i uppdrag att motverka alla sådana förslag.² Samtidigt började man i Berlins diplomatiska kretsar allt ifrigare att diskutera sekvesterprojektet, och de preussiska ministrarna dristade icke längre inför Ahlefeldt förneka underhandlingarnas realitet; i samma mån markerades ett allt tydligare partitagande för Holstein-Gottorp emot Danmark, och ryktet om Flemmings och Mensjikovs neutralitetsförklaringar tycktes för Preussens del minska risken af ett ingripande.³ De preussiska ministrarna började tala om den nytta, som också Danmark skulle hafva af planens förverkligande: det skulle framför allt få ryggen fri vid ett angrepp mot Skåne; Ahlefeldt åter häfdade, att transaktionen endast kunde gagna Sverige: annat hade det varit, om man verkställt den vid tiden för Stenbocks inmarsch i Mecklenburg! Den danske diplomaten spelade också på en annan sträng: med hänsyn till sina successionsanspråk på Mecklenburg borde Preussen dock längta efter att få se svenskarna jagade ur landet; men Ilgen besvarade detta argument med en förklaring, att svenskarnas välde i Wismar traktatsenligt upphörde i och med landets öfvergång till den preussiska dynastien.⁴ Med större framgång sökte Ahlefeldt förmå sin ryske kollega att tala till Danmarks förmån och därvid varna för antagandet, att tsaren skulle af Mensjikov låta förleda sig till något för Danmark menligt steg; man kunde från

Danmarks
opposition.

¹ Meyer t. kon. Fredrik, Berlin 12 juli 1713. *Köp.* 4. Man bör enligt konungen söka »engager la Cour de Prusse dans nos intérêts quand mesme ou luy devroit faire des avantages».

² K. Fredriks reskript af 12 juni 1713. *Köp.* 1.

³ Ahlefeldts depescher af Berlin 13, 17 juni 1713. *Köp.* 2 a.

⁴ Ahlefeldts depescher af Berlin 20, 24 juni 1713.

dansk sida med skäl räkna på att Fredrik Wilhelm icke skulle önska stöta tsaren, men Golovkins deklaration kom för sent, och gottorparna kunde ännu mot honom utspela Mensjikovs auktoritet.¹ Sålunda slöt Preussen utan att akta på Danmarks föreställningar fördraget af 22 juni 1713, som visserligen ännu en tid förblef till sin bokstaf okänt för den danska diplomatien.

Danska far-
hågor.

Då man samtidigt från preussisk sida genom Borck underhandlade med Mensjikov, lämnade man hänsynen till Danmark alltjämt å sido, men Flemming ansåg lämpligt att gifva sin konungs allierade åtminstone ett meddelande i saken. Han fann de danska statsmännen tämligen okunniga om dess verkliga läge, men mycket oroliga öfver hvarje trupperörelse från preussisk sida; han mötte också genast krafvet, att den nordiska ligans makter skulle i fullt samförstånd motverka de preussisk-gottorpska intrigerna. Han sökte på allt sätt skingra danskarnas farhågor och afgaf det visserligen ganska intetsägande löftet att ställa sig på Danmarks sida, om Preussen skulle visa några mot ligan fientliga afsikter.² — Sedan de danska statsmännen fått underrättelse om Borcks beskickning till Mensjikov, funno de angeläget att på sitt håll söka binda furstens handlingsfrihet, och Hagedorn fick i uppdrag att från Hamburg resa efter denne och förelägga honom Danmarks ståndpunkt och kraf.³ Det visade sig emellertid, att Mensjikov, som på tillfrågan gaf kringgående och mindre sanningsenliga uppgifter om Borcks ärende, stod fast vid sin neutralitetsdeklaration i den gottorpska frågan och på tal om sekvestern kom med argument, som tycktes direkt hämtade — från Berlin. Han tog föga intryck af Hagedorns argument, att ett angrepp från preussisk sida skulle hindra Danmark från att bispringa sina allierade, och han var alldeles döf gent emot anmaningen att med sina trupper stanna i Mecklenburg för att gemensamt med de danska bjuda preussarna spetsen. Han kunde lugnande försäkra, att Preussen i hvarje fall skulle åtaga sig att

Hagedorns
beskickning
till Mensjikov.

¹ Dens:s depesch af 27 juni. Det heter där: »... le Roy a fermement resolu de ne point se brouiller avec le Czar». Händelsernas utveckling kom att ådagalägga den danske diplomatens skarpsynthet på denna punkt.

² Flemmings cit. bref af Schleswig 26 juni 1713. Protokollsutdrag från konferens af samma dag. *Dr.*

³ Ursprungligen var greve C. D. Reventlow utsedd att föra underhandlingen (kreditiv och instr. under 25, 26 juni 1713 i *Köp.* 1), men Hagedorn trädde såsom »subkommitterad» i hans ställe.

förhindra nya svenska transporter till den södra östersjökusten, och han ansåg sig kunna förutsäga, att Preussen i enlighet med Borcks inviter skulle mottaga Stettin ur de allierades, icke ur svenskarnas händer; Danmark skulle i hvarje fall hafva ryggen fri vid ett angrepp på Sverige! Men då Hagedorn frågade, hvad Danmark hade för säkerhet, att icke de svenska trupperna från Pommern och Wismar blefve förda exempelvis till Holstein, kunde han endast svara, att Ryssland lika litet kunde begära garanti för att de icke blefve använda emot *dess* gränser; Danmark kunde ju för öfrigt bevaka sina intressen genom att sända ett ombud till de blifvande förhandlingarna i Schwedt.¹

Det blef för de danska statsmännen tydligt nog, att både Flemming och Mensjikov voro fångna i Görtz' garn, och ett sista försök att vinna sachsaren genom mycket reella erbjudanden gaf denne endast ett icke ovälkommet tillfälle att inför konung August brösta sig med sin omutlighet.² Under sådana förhållanden hade man icke mycket att hoppas af ett deltagande i de förhandlingar, som i anslutning till Borcks inviter tycktes blifva nödvändiga mellan Preussen och de allierade, för det fall att Meijerfeldt icke frivilligt uppgåfve Stettin; men man kunde åtminstone formulera sina kraf och förbereda sina protester. General Dewitz utsågs till Danmarks representant vid dessa förhandlingar, och i hans instruktion (af 3 juli)³ utvecklades vidlyftigt de danska önskemålen. Redan något tidigare (i ett cirkulär af 29 juni) hade konungen inför alla intresserade parter deklarerat sin principiella ståndpunkt i sekvesterfrågan: han afvisade icke tanken på en anordning af föreslagen art, men satte som oeftergiftigt villkor, att sekvestern pålades af kejsaren och riket, icke af något enskildt riksstånd. Det var en ståndpunkt, som måste framkalla lifligt erkännande i Wien, men i Berlin däremot de suraste miner; och i själfva verket skulle den bilda inledningen till ett be-

Dewitz' be-
skickning till
Schwedt.

¹ Hagedorns memorial t. Mensjikov samt särskilda frågor med M:s svar, båda dat. Plaun [Plau i Mecklenburg] 30 juni 1713. *Köp.* 3.

² Flemmings depesch af 7 juli 1713.

³ I *Köp.* 1. Dess innehåll återgår väsentligen på ett »Bedenken des Conseils» af 1 juli (*ib.*) — Dewitz' till konungen af Preussen ställda kreditiv, dat. Gottorp 3 juli 1713, finnes *Berl.* — Dewitz afreste den 4 juli från Schleswig tillsammans med sekreteraren Neve. Holstein t. kon. Fredrik, Schleswig 5 juli 1713. *Köp.* 10. Från Hamburg fick han sällskap med Flemming den 8 juli. Dewitz t. kon., Hamburg 7 juli. *ib.*

tydelsefullt närmande mellan Danmark och kejsarmakten.¹ Dewitz fick i uppdrag att hålla sig till samma formulering och för öfrigt yrka, att Danmark med sina allierade finge trupper med i garnisonerna (åtminstone i Wismar), medan däremot de gottorpska borde uteslutas såsom *mutato nomine* svenska. I den holsteinska frågan skulle han, helst naturligtvis med understöd af Flemming och Mensjikov, affordra Preussen en uttrycklig förklaring, om det ämnade använda skarpere medel än bona officia till Holstein-Gottorps förmån, och vid denna frågas bejakande måste han göra sitt yttersta för att få den sachsiske och den ryske fältherren med på en deklaration, att Preussen i och med detsamma måste anses taga Sveriges parti mot den nordiska ligan och hade att bära konsekvenserna. Att de danska statsmännen i själfva verket misströdade om en dylik plötslig sinnesändring hos Flemming och Mensjikov, blir emellertid klart af de medgifvanden, som Dewitz (enligt en hemlig biinstruktion) i sista hand hade fullmakt att göra gent emot de gottorpska krafven. Såsom ett första bud skulle han erbjuda administratören och hans ministrar okvaldt njutande af deras inkomster för den tid kriget komme att vara; men naturligtvis räknade man då på, att de inställde alla vidare klagomål vid Europas hof.² Om detta anbud afvisades, var konungen till och med villig att till administratören afstå den furstliga delen af Holstein, blott han förbunde sig att vid freden utbyta denna mot skälig ekvivalent och medgåfve, att till dess halfva garnisonen i Tönningen blefve dansk; dessutom borde Wedderkop frigifvas mot försäkran att underkasta sig laga, opartisk dom.

Förhandlingar
i Schwedt juli
1713.

Danskarna kommo att på konferenserna i Schwedt intaga en ganska tillbakadragen hållning, då i själfva verket ingen plats fanns

¹ Sedan Weyberg uppläst deklarationen för de kejsarliga ministrarna 12 juli, yttrade Trautson: »Ja, das lasset sich hören»; och Sinzendorff instämde: »Le Roi prend le chemin droit qui est le plus sûr». Weybergs depech af 15 juli 1713. *Köp.* 5. — Schönborn (i Hamburg) uttalade sig i samma anda, »zumalen der Keyser doch ein vor allemal Oberhaupt bliebe und des Königs von Preussen demarches auf sehr gebrechlichem Grunde fusseten». Hagedorns depech af 14 juli. *Köp.* 3. — Ilgen åter visade sig irriterad och menade, att saken icke angick hela riket. Ahlefeldts depech af 8 juli. *Köp.* 2 a.

² Redan i midten af juni hade danskarna genom den preussiska residenten Burchard velat sondera administratören, om han ville nöja sig med en viss penningssumma årligen. Burchard mottog emellertid order från Berlin att hålla sig till det ovillkorliga restitutionsyrkandet. Fredrik Wilhelm t. Burchard 27 juni 1713. *Konc. Berl.*

för den ståndpunkt, som låg formulerad i Dewitz' instruktion: sekvester i rikets namn, trupper från de allierade i de eventuellt eröfrade svenska fästningarna. Att de icke voro särskildt väl sedda af den preussiske konungen, blef tydligt redan vid den första audiensen, då denne omständigt beklagade sig öfver de danska kaperierna; denna kyla föll särskildt i ögonen vid jämförelsen med hans förbindliga och hjärtliga hållning gent emot Mensjikov.¹ Ilgen, Flemming och Görtz togo ledningen af förhandlingarna; Mensjikov synes hafva ägnat större intresse åt vinet på gästabuden.² Den 14 juli hölls en första allmän konferens i konungens närvaro, och man blef därvid enig om att Stettin icke skulle kunna betvingas enbart genom blockad; Mensjikov trodde sig emellertid kunna försäkra, att han genom fjorton dagars ordnad belägring skulle bryta dess motståndskraft. Då ryssarna saknade belägringsartilleri, erbjöd Flemming det sachsiska artilleri, som från Glückstadt höll på att forslas uppför Elbe, men som detta delvis vore i mindre godt stånd, föreslog han preussarna att ur egna förråd komplettera det; ett sådant utbyte skulle svårligen komma till svenskarnas kännedom. För öfrigt visade han sig från första stund angelägen att erinra, hurusom Pommern enligt de allierades inbördes uppgörelse om det svenska bytet borde tillfalla konung August; om Preussen önskade komma i besittning af denna landsända, helt eller delvis, borde det därför träffa vänskapligt aftal med Sachsen. Flemming framställde också å de allierades vägnar krafvet, att den preussisk-gottorpska traktaten skulle företes, och preussarna ansågo sig med någon reservation böra tillmötesgå denna begäran.³ De lämnade afskrifter af traktatens sju första artiklar och gjorde alltså en hemlighet både af Preussens förpliktelser i restitutionsfrågan och af de ömsesidiga utfästelserna för det fall, att Sveriges tron skulle blifva ledig. Det kommunicerade akt

¹ Dewitz' depech af Schwedt 15 juli 1713. *Köp.* 2 b.

² Den 14 juli hölls ett stort dryckeslag, som gjorde slut på de ordnade förhandlingarna. Flemming skriver i sin depech af Schwedt 16 juli 1713. *Dr.* 4 a. »... Après cela on but terriblement. V. M. voit qu'on s'accommode à la manière des Russes... Quoy que je fusse incommodé des hemorrhoides, je n'ay pas été plus épargné qu'un autre.» — De uppgifter om kongressens yttre förlopp, som meddelas i *Berliner geschriebene Zeitungen*, s. 28 f. äro långt ifrån pålitliga, i flere enskildheter bevisligen felaktiga.

³ Ilgens egenhändigt skrifna »Journal von der Conferenz zu Schwedt». *Berl.* 64. Föreligger endast i ytterst svårläst koncept.

stycket åtföljdes af en förklaring, att traktatens bestämmelser icke syntes utförbara och att man förty måste vara betänkt på *des voies plus sérieuses*; de allierades representanter (äfven danskarna) ombådos därför att yttra sin mening i frågan, hur Stettin skulle kunna betvingas för att sedan öfverlämnas i Preussens vård.¹ — Det muntliga dryftandet af dessa spörsmål hade ju för öfrigt redan begynt.

Krigsförnödenheter från Preussen?

De allierades begäran, att man från preussisk sida skulle förse dem med krigsförnödenheter, försatte naturligtvis Fredrik Wilhelm och hans ministrar i en svår situation; en så uppenbart fientlig handling mot Sverige måste medföra den krigsrisk, som de från början beslutit att noga undvika. De skaffade sig något rådrum genom att till Görtz rikta en formlig förfrågan, om man från svensk sida oundvikligt skulle betrakta en sådan tjänst åt de allierade såsom liktydig med fredsbrott. Och följande dag uppvaktade de honom med en ännu närgångnare fråga: vore administratören villig att garantera Preussen ersättning för de omkostnader, som det kunde komma att ådraga sig genom att ställa krigsförnödenheter till de allierades förfogande; erkände han med andra ord, att traktatens art. 4 ägde tillämpning på ifrågavarande fall?² — Görtz hade onekligen anledning att finna dessa frågor något försåtliga, och hans svar blef i utbyte snarare kringgående än upplysande. Han sade sig förmena, att liksom öfver hufvud mänskliga handlingar bedömdes efter afsikten, så skulle den svenske konungen icke tyda till ondo ett ingripande af antydt slag från preussisk sida, naturligtvis förutsatt att man därmed endast afsåge fullföljandet af den plan, som man med Holstein-Gottorp aftalat i traktaten af den 22 juni. Ingen kunde visserligen drista sig att förutsäga den svenske konungens omdöme, men administratören skulle i hvarje fall göra allt för att påverka detta i den riktning, som vore önskvärd med hänsyn till en obruten preussisk-gottorpsk samverkan.³ Som kommentar till dessa

¹ Aktstycket, dat. Schwedt 15 juli 1713, finnes i *Köp.* 2b. Jfr Dewitz' cit. depech af samma dag. — Det starka drickandet den 14 juli hade föranledt, att aktstycket först följande dag öfverlämnades. Ilgens cit. journal.

² Ilgen t. Görtz [Schwedt], 15 juli 1713. Egenh. *Old.*

³ Dat. Schwedt 15 juli 1713. Ounderskrifvet memorial. *Berl.* — Bassewitz öfverlämnade detta svar till Ilgen och lämnade honom samtidigt ett utdrag af ett (11 juli dateradt) bref från Vellingk till Görtz, som afsåg att bevisa, att den förre, trots vissa rykten om motsatsen, fasthöll vid sin ståndpunkt i sekvestersfrågan.

uttalanden tjänar ett af Görtz dagen förut ingifvet memorial, i hvilket han på allt sätt sökte öfvertala preussarna att vid hvarje uppgörelse med de allierade hålla vägen öppen för den organisation af sekvestern, som i traktaten af den 22 juni aftalats. Endast mot en otvetydig försäkran, att Preussen annars icke ville inlåta sig med Sveriges fiender, kunde det furstliga huset å sin sida förbinda sig att alltfört vara dess saksförare hos Karl XII.¹ — På den andra preussiska frågan ville Görtz undvika att gifva något som helst skriftligt svar; han sade Ilgen rent ut, att Holstein-Gottorp icke kunde åtaga sig någon ersättningsplikt af föreslaget innehåll och att han för öfrigt med hänsyn till sina svenska förbindelser icke finge officiellt äga någon kännedom om Preussens plan att bispringa de allierade med krigsförnödenheter; han kunde annars se sig tvungen att offentligen protestera mot densamma.

Samtidigt fördes mellan Flemming och Ilgen bakom Mensjikovs och danskarnas rygg förtroliga underhandlingar; den sachsiske fältmarskalken lät bland annat förstå, att han gärna önskade taga del af den preussisk-gottorpska alliansen i dess fullständiga och autentiska form; i likhet med de allierades öfriga ministrar hyste han nämligen tvifvel, huruvida den icke innehölle äfven andra artiklar än de kommunicerade. Han anspelade därvid på Bassewitz' meddelsamhet i Berlin², men yrkade ingalunda, att också Mensjikov och Dewitz skulle få sin nyfikenhet tillfredsställd; sedan Ilgen villfarit hans begäran, lofvade han till och med att söfva sina förbundnas misstankar i denna fråga! För öfrigt sade han sig väl förstå den preussiske konungens ståndpunkt i den politiska krisen, hans motvilja för att blifva indragen i kriget på den ena eller andra sidan liksom hans ifver att skaffa sig fast fot i Stettin — under afvaktan, hur långt den revolutionära rörelsen i Sverige kunde gynna hans intressen. I det sammanhanget berörde Flemming ånyo de konkurrerande sachsiska anspråken och vågade till och med föreslå, att hans kunglige herre skulle få tillsätta en af de båda militärguvernörerna i Stettin eller att två sachsiska bataljoner skulle förläggas där jämte de båda preussiska. Dessa inviter, som tydligen åsyfta en preussisk-sachsisk sekvester, utgå så vidt man kan se från den förutsättningen,

Preussisk-sachsiska separatförhandlingar.

¹ Dat. Schwedt 14 juli 1713. Ounderskrifvet memorial. *Berl.* — Görtz' egenh. konc. *Old.* Tryckt *Theatr. Eur.* XX, s. 613 f.

² Se s. 30 f.

att Meijerfeldts hållning gjort traktaten af den 22 juni 1713 till en död bokstaf — en ståndpunkt rakt motsatt den af Görtz företrädde. Från Ilgens sida rönste de uppenbarligen ett mycket kyligt mottagande, liksom också Flemmings antydningar om den kompenstation, som man från sachsisk sida påräknade gent emot preussiska landförvärf vid en blifvande fred: om Preussen vunne endast Stettin, ville man nöja sig med Quedlinburg, men om hela distriktet söder om Peene skulle medfölja, gjorde man dessutom anspråk på Crossen.¹

De allierades
ståndpunkt.

Det var också Flemming, som formulerade de allierades svar² på de af Preussen framställda propositionerna; det anslöt sig i grunddragen nära till det besked, som Mensjikov gifvit vid Borcks beskickning, men de speciella sachsiska resp. danska intressena hade ju här tillfälle att göra sig gällande. Man förklarade sig till en början nöjd med den preussiske konungens deklaration, att den preussisk-gottorpska traktaten aldrig skulle kunna lända den nordiska ligan till förfång, men man yrkade, att denna deklaration i mer bindande form skulle upprepas till de allierade suveränerna. Man önskade likaså Preussens borgen för att de svenska garnisonerna transporterades till Sverige och att framgent inga svenska trupper från Pommern skulle få marschera mot Polen, Sachsen eller Schleswig-Holstein; sekvestern borde för öfrigt utsträckas till Stralsund och Rügen. Man skulle för sin del gärna medverka till att Preussen förvärfvade Stettin med distriktet söder om Peene, under förutsättning att Sachsen erhöle en skälig ekvivalent, och man föreslog en allmän ömsesidig garantitraktat mellan Preussen och de allierade i syfte att säkerställa deras eröfringar och att vinna kejsarens och rikets erkännande af dessa, i den mån detta vore nödigt; Danmark skulle därvid försäkras om Bremen och Verden. I fråga om Wismar *referevades* danskarnas speciella önskemål, att gottorpska trupper under inga förhållanden skulle få deltaga i dess sekvestrande och att jämte Preussen någon annan makt borde där inlägga besättning; för öfrigt reserverade de danska ombuden sitt votum rörande hela sekvesterfrågan, tills de erhållit nya instruktioner från Köpenhamn. För den händelse man skulle behöfva använda vapenmakt mot Stettin, ansåg man sig kunna af Preussen begära såväl tillräckligt

¹ Ilgens cit. journal.

² Memorialet ej dateradt eller undertecknad, i *Berl.* 64. Annan utskrift, dat. Schwedt 16 juli och undert. af Dewitz, Mensjikov och Flemming, i *Köp.* 2 b.

med artilleri och ammunition som också underhåll åt den i anspråk tagna ryska truppstyrkan, allt i noga angifven kvantitet. Men man förband sig då också att öfverlämna staden till Preussen, antingen i sekvester på redan angifna villkor eller med full äganderätt mot den omtalade ekvivalenten för Sachsens del.

Som man finner, uttryckte dessa inviter nästan allt för tydligt de allierades afsikt att insnärja Preussen i sin diplomatis nät, att nästan med ens påtruga det medlemskap i den nordiska ligan¹; de preussiska statsmännen voro också på sin vakt mot en sådan öfverrumpling och afböjde omedelbart de längst gående krafven. Under uttrycklig förklaring, att Preussen ämnade fasthålla vid sin neutralitet, betygade de dess villighet att med all makt söka hindra svenskarna från att använda Pommern såsom strategisk bas, men afvisade krafvet på en formlig garanti, som lätteligen kunde draga konungen in i kriget. Lika kallsinniga ställde de sig mot förslaget om en ömsesidig garanti (af gjorda landförvärf) mellan Preussen och Ryssland, och frågan om en ekvivalent åt konung August för Pommerns *förvärf* betecknade de såsom för tidigt väckt, då man ju endast förhandlade om dess *sekvestrering*.² — Flemming och Mensjikov måste alltså till sin förargelse finna, att man från preussisk sida alldeles förbigick deras ansökan om understöd i krigsförnödenheter, men de accepterade dock svaret som förhandlingsbas. De fordrade emellertid, alltjämt talande i ligans namn, en skärpning af Preussens utfästelse i fråga om Pommerns neutralisering: det borde rent af göra gemensam sak med de allierade, i händelse svenskarna sökte använda denna landsända såsom operationsbas. De yrkade också alltjämt på en ekvivalent åt konung August, för det fall att Preussen komme att behålla Stettin; den faktiska besittningen af staden, om ock i form af sekvester, innebure ju i hvarje fall en sådan utsikt.³

Preussens af-
visande håll-
ning.

² Jfr Flemmings uttalande i sin depeesch af 16 juli 1713 (*Dr.* 4 a) »... il me semble qu'il seroit très avantageux à la ligue de profiter de cette occasion pour faire entrer insensiblement dans notre jeu la Cour de Prusse, ou en joignant ses armes aux nôtres à quoy je ne vois pas beaucoup d'apparence, ou en plaidant notre cause pour nous aider à dépouiller cette Puissance de ses provinces situées en Allemagne».

³ Preussisk deklaration af 16 juli 1713. Or. (Ilgens hand.). *Dr.*

⁴ Memorialet, ej undertecknad, dat. Schwedt 17 juli 1713. *Berl.* 64. Annan utskrift, undert. af Dewitz, Mensjikov och Flemming, i *Köp.* 2 b.

Förhandlin-
garna af-
brutna.

Den gottorp-
ska restitu-
tionsfrågan.

På denna punkt afbrötes förhandlingarna i Schwedt för att sedan fullföljas i Berlin; ett uppskof föll sig naturligt äfven med hänsyn till danskarnas förbehåll i fråga om nya instruktioner; öfverste Meyer sändes till Köpenhamn för att inhämta sådana. De kräfdes icke blott i sekvesterfrågan, utan också i hvad som rörde det gottorpska restitutionsyrkandet: Görtz hade i själfva verket, understödd af Flemming, sörjt för att detta åtminstone i andra hand kom till behandling under meningsutbytena i Schwedt. Sedan Flemming under hand uppmanat Ilgen att tvinga danskarna till ställningstagande i restitutionsfrågan, höllos ett par konferenser om denna. Konungen själf, som annars i rätt förtrytsamma ordalag ånyo berört de danska kaperierna, anslog i fråga om den dansk-gottorpska tvisten en mer moderat ton; han sade sig icke ämna ingripa annat än med sina bona officia. Men efter konungens afresa hölls i Flemmings och Mensjikovs närvaro en ny konferens, vid hvilken de preussiska ministrarna ganska eftertryckligt formulerade krafvet på det furstliga husets restitution och blockadens upphäfvande. De vinkade därvid med det väntade kejsarliga konservatoriemandatet och hänvisade till Englands, Frankrikes och Hannovers hållning; de talade också i halft beslöjade ordalag om det oväder, som lätt kunde bryta löst öfver Danmark: just den holsteinska tvistefrågan kunde gifva Sveriges vänner en förevändning att ingripa i det nordiska kriget och frånrycka konung Fredrik allt hvad konjunkturerna syntes lofva som vinst. Då man från dansk sida invände, att ett kejsarligt konservatoriemandat i hvarje fall endast kunde gälla det furstliga Holstein, svarade preussarna mindre spetsfundigt, att restitutionsfrågan icke på sådant sätt kunde klyfvas, och då man försökte apologetiska utläggningar i vanlig stil, afvisade Ilgen och Dohna alla sådana såsom ägande blott akademiskt intresse. Dewitz framlade i enlighet med sin instruktion i första hand anbudet om fortsatt underhåll åt administratören och hans ministrar och sedan förslaget, att halfva garnisonen i Tönningen skulle blifva dansk, men preussarna ställde sig mycket kyliga och framkastade i stället tanken, att fästningen skulle tagas i sekvester af Preussen själf eller någon annan tysk makt. Under allt detta sökte Flemming och Mensjikov på intet sätt att lägga in ett godt ord för Danmark; de synas tvärtom hafva fasthållit vid sina neutralitetsdeklarationer — den ryske fursten med okonstlad öppen hjärtighet, sachsaren åter

i mer diplomatiska vändningar. Danskarna funno sig alltså ställda inför en mycket respektingivande koalition, i hvilken de sågo sina allierade vid sin dödsfiendes sida, och de misskände icke situationens allvar.¹

Görtz, som något senare »med en föraktfull min» skulle afvisa Dewitz' direkta invit om listidspension åt administratören och hans ministrar², lät Ilgen från första stund veta, att han fann danskarnas förslag till uppgörelse oantagligt och att han måste orubbligt fasthålla vid krafvet, att frågan skulle lösas i enlighet med traktaten af den 22 juni 1713.³

Efter återkomsten till Berlin sökte Görtz genom nya memorial att prätta de preussiska ministrarna till ett bestämdt uppträdande både i sekvesterfrågan och gent emot Danmark. Han begärde en kategorisk förklaring, om de fasthöll vid sekvesterplanen och alltfört räknade på Holstein-Gottorps diplomatiska medverkan till dess genomförande, och han sökte därvid göra troligt, att den vann allt flere inflytelserika anhängare både i Stockholm och inom Karl XII:s omgivning. Han begärde likaså ett klart besked, hvilka medel den preussiske konungen i sista hand ämnade tillgripa för att, under samverkan med England och Hannover, bryta Danmarks tredska i restitutionsfrågan, och han sökte egga till handlingslust genom att antyda Englands eventuella beredvillighet att stödja Holstein-Gottorp både till sjöss och till lands.⁴

Görtz' påtryck-
ningar i Ber-
lin.

Samtidigt sökte Görtz förmå Frisendorff att i enlighet med ett tidigare löfte själf resa till Stettin och pröfva sin öfvertalningsförmåga gent emot Meijerfeldt. Men Frisendorff hade icke lust att ut-

¹ Dewitz' depeesch af Schwedt 17 juli 1713. Kop. *Köp.* 2 b. Ilgens cit. relation. Görtz' depeesch af Schwedt 18 juli. *Old.* 13. (Jfr *NALbSt* II, s. 102.) — Dewitz t. Sehested 18 juli (Kop. *Köp.*). »Pour l'affaire de Gottorp, il est presqu'inexprimable, Monsieur, de quelle manière les Ministres s'intéressent pour cette maison. Quoy qu'ils n'avouent pas encore qu'on ait icy dessein de la restituer par force, nous avons pourtant lieu de craindre tout d'eux, car si les bons offices qu'ils offrent pour terminer cette affaire à l'amiable seroient rejettés, je ne sçais ce qui en pourra arriver».

² Görtz' depeesch af Berlin 12a ug. 1713. *Old.* 13. (Jfr *NALbSt* II, s. 106.)

³ Görtz [t. Ilgen] 16 juli 1713. *Berl.*

⁴ Görtz och Bassewitz [t. Ilgen] 19 juli 1713 (två särskilda memorial). *Berl.* — Konc. *Old.* 5. — Görtz kunde den 24 juli uttryckligt vederlägga Ilgens påstående, att Mensjikov icke önskade Gottorps deltagande i sekvestern, emedan det vore »trop partiale». Konc. *Old.*

sätta sig för det afslag, som efter allt att döma väntade honom, och han hade dessutom blifvit något betänksam inför de uttryckliga instruktioner, som generalguvernören återopade. För att komma undan Görtz' besvärliga påtryckningar valde han till sist det enkla medlet att utan vidare för några dagar lämna Berlin och bese dess omgifningar — en liten kupp, som mycket retade Görtz och gaf denne anledning till klagomål inför Vellingk.¹

Fortsatta för-
handlingar
i Berlin.

Görtz afvaktade naturligtvis med spänning den preussiska regeringens ställningstagande till de nordiska allierades inviter; han kunde trots lugnande uttalanden af Dohna² icke känna sig säker, att man vid en uppgörelse skulle lämna Holstein-Gottorp andel i den blifvande-sekvestern. Frisendorff fann det osannolikt, att Preussen skulle öfvergifva sin neutrala hållning, och han styrktes i sin förmodan af Ilgens något ängsliga förfrågningar, om man från svensk sida skulle betrakta den begärda leveransen af krigsförnödenheter som liktydig med fredsbrott. Han vågade icke i klara ord bejaka detta, men sade sig å andra sidan aldrig hafva hört, att en sådan transaktion gällt som tecken på vänskap; några energiska föreställningar gjorde han lika litet i detta som i andra fall.³ — Om de öfverläggningar, som föregingo de preussiska statsmännens afgörande, saknas fullt pålitliga vittnesbörd; Flemming fick i hvarje fall det bestämda intrycket, att Grumkow inlagt sitt tungt vägande ord *mot* hvarje samverkan med de allierade och att man framför allt fruktade att provocera ett svenskt-polskt angrepp; Stanislaus' parti ansåg man alltjämt vara ganska starkt.⁴

¹ Frisendorff t. Vellingk, Berlin 25 juli 1713. Görtz t. Vellingk, Berlin 19 juli. — Hur Vellingk tog saken, framgår af ett bref från Callisen t. Görtz, Hamburg 25 juli 1713. *Old.* 1: »So viel nun das andere, nemblich die ihm [Vellingk] gegebene Nachrichten betrifft, so approbirte er eben nicht, dass Frisendorff anjetzo dorten sich absentiret; er vermeynte aber, dass selbiger entweder aus guter Intention nach Stettin müsse gegangen sein oder, wie er lächelnd hinzufügte, dass er ein rendez-vous mit einem Mädgen an einem gewissen Ort haben müste».

² Frisendorff t. Vellingk, Berlin 23 juli 1713.

³ Frisendorffs depeesch af 19/29 juli 1713 och bref t. Vellingk samma dag.

⁴ Flemming t. Wackerbarth, Berlin 31 juli 1713. *Dr.* 1. »Tout alloit bien mais le seigneur de Grombkow rompit l'affaire». Denss depeesch af 1 aug. *Dr.* 4 c. »... il se trouve que M. de Gromkow seul est cause de ce changement. Aussi n'en fait-il pas la petite bouche; au contraire, il s'en glorifie sans dire et sans sçavoir peut-être pourquoi».

En kunglig deklaration af den 25 juli 1713¹ kungjorde slutligen Preussens obenägenhet att uppfylla de allierades begäran och utvecklade de officiella skälen för afslaget. Först talades om de materiella svårigheterna att på kort tid och under en ogynnsam årstid åvägabringa det begärda, och det framhölls med eftertryck, att de stora kostnaderna och risken icke uppvägdes af i utsikt ställda fördelar. Dessutom skulle Preussen genom ett sådant ingripande ådraga sig ovilja både vid kejsarhofvet och på andra håll; man skulle beskylla det för att hafva anstiftat ett nytt krig inom riket och därigenom indirekt gynnat Frankrikes förehafvanden. Ställningen i orienten tycktes förebåda en ny brytning mellan turkarna, Ryssland och Polen; de båda sistnämnda makterna kunde alltså blifva tvungna att draga sina trupper från Pommern, och Preussen skulle sedan till äfventyrs se sig nödsakadt att öfvertaga Stettins belägring. Alla dessa risker förklarade tillräckligt konungens tveksamhet, och han måste till sist också besinna, att han nyss tillträdtt regeringen och i det inre vore upptagen af genomgripande militära och civila reformer.

Både Flemming och Mensjikov blefvo mycket förstämnda öfver Preussens sätt att draga sig ur spelet², och den ryske fursten ämnade i sin första förbittring resa efter konungen för att beklaga sig och utverka en förnyad pröfning af frågan. Han nöjde sig dock med att genom Borck meddela konungen, att han skulle söka på egen hand bemäktiga sig Stettin, men sedan ämnade han förfoga öfver staden efter eget godtfinnande och utan att fråga efter preussiska önskemål. För en sådan misslynt förklaring var konungen synnerligen känslig³, och efter en skyndsam öfverläggning med sina mi-

Preussens de-
finitiva afslag.

Rysk och sach-
sisk misslynt-
het.

¹ *Konc. Berl.* 64.

² Flemmings depeesch af Berlin 25 juli. *Dr.* 4 a. Det heter »que cette cour se rétracte de tout ce qu'elle avoit avancé et que de la manière du monde la plus pauvre elle rompt toute la negociation».

³ »Le Prince de Menschikoff est extremement caressé icy». Dewitz t. Wibe, Berlin 25 juli 1713. *Kop. Köp.* 2 b. — För att blidka Mensjikov skänkte honom konungen vid hans afresa från Berlin (28 juli) ett par dyrbara örhängen för hans gemåls räkning. Dewitz t. Wibe Berlin 29 juli. *Kop. Köp.* Frisendorffs depeesch af 19/29 juli. — Jfr Frisendorff t. Vellingk, Berlin 29 juli: »Tant il y a que le Prince est parti et que les boucles d'oreilles qu'il a eu en present pour la signora Principissa d'Ingrie de la valeur dit-on de 6,000 écus ne l'ont pas empêché d'être fort mal content. Et il a fait des gros sermens qu'en revange il gobberoit la Pomeranie sans l'attirail de Prusse. Celuy de

nistrar lät han hälsa Mensjikov, att man visserligen icke kunde bryta freden med Sverige, men dock vore beredd att uppehålla blockaden och bistå de belägrande både med lifsmedel och penningar. Ehuru Flemming hela tiden sökte förmå Mensjikov till fortsatt diplomatisk förbindlighet gent emot Preussen, visade sig fursten föga tacksam för denna nya invit; han sade sig framför allt behöfva artilleri, och om någon af de allierade ville förse honom därmed, kunde denne i utbyte räkna på det eröfrade Stettin.¹

Mensjikov började i själfva verket omedelbart att förhandla med Flemming och Dewitz om anskaffande af sachsiskt resp. danskt belägringsartilleri, och han lät samtidigt förstå, att man också måste vara beredd att snart bidra till de ryska truppers underhåll, om man icke ville se dem marschera bort från det utsugna Pommern. Förhandlingarna med danskarna drogo ut på tiden, men Flemming visade stort tillmötesgående: han lät genast efterskicka sachsiskt artilleri, och han synes också hafva lofvat bidra till den ryska arméns underhåll. Han insåg, att Stettins eröfring skulle blifva ett ganska dyrt företag, och beräknade utgifterna till 200,000 rdr, men han tänkte sig möjligheten, att Preussen till sist skulle finnas hågadt köpa dess besittning, och han tröstade sig för öfrigt med reflexionen, att ryssarna i denna sak voro lika illa ställda som sachsarna: »si nous y brulons de la poudre, ils y auront bien des têtes cassées».²

Saxe viendra et passera malheureusement sur le canal devant ma fenêtre mais j'espère que ce sera bien lentement».

¹ Dewitz' devesch af Berlin 27 juli 1713. Kop. *Köp.* Flemmings devesch af Berlin 30 juli. *Dr.*

² Flemmings devescher af Berlin 30 juli, 14 aug. 1713. — Jfr om de danska och sachsiska artillerileveranserna *BidrNKrH*, V, s. 81. — I fråga om *krigshändelserna* i Pommern sommaren 1713 må öfver hufvud hänvisas till samma arbete, kap. II. Se om den inställda danska expeditionen mot Wismar s. 54 ff., om de danska sjöoperationerna s. 73 ff., om den sachsisk-ryska landstigningen på Rügen (23 juli) s. 77 f., om operationerna mot Stralsund s. 79 ff., om Mensjikovs belägring af Stettin s. 87 ff. (Jfr M. WEHRMANN, *Geschichte der Stadt Stettin*, Stettin 1911, s. 332 ff.)

II.

Den gottorpska restitutionsfrågan juli—sept. 1713. Görtz' förhandlingar med danskarna i Gottorp.

Såsom Görtz hela tiden hade förutsett, blefvo de preussiska ministrarna efter de många motigheterna i sekvesterfrågan tämligen döfva för alla påminnelser om konungens traktatfästa förpliktelser gent emot det furstliga huset; under tiden närmast efter den 25 juli blefvo Danmarks diplomatiska ombud icke ens besvärade med förfrågningar, när besked kunde väntas.¹ Preussarnas förargelse öfver att sekvestertransaktionen gått i baklås tog sig uttryck i häftiga förebräelser mot Görtz², och denne fann sig föranlåten att i ett till konungen ställt memorial försvara sitt handlings-sätt. Han erinrade bland annat, att man från gottorpsk sida icke öfverdrifvit sina diplomatiska resurser och att konungen redan varit underrättad om Meijerfeldts afvisande hållning, då han ratificerade traktaten af den 22 juni.³ Med begagnande af Grumkow som mellanhand sökte han också på allt sätt öfvertyga de preussiska ministrarna, att de aldeles oafsedt sekvestertransaktionen icke borde undandraga sig de åtagna förpliktelserna gent emot Holstein-Gottorp, och han spelade därvid skickligt på en sträng, för hvars ton man icke kunde

¹ Dewitz' devesch af Berlin 1 aug. 1713. *Köp.* 2 a (konc. 2 b).

² Annu den 3 sept. 1713 skrifver Frisendorff till Vellingk om Görtz: »Denna senare står nu för tiden hoos Herr v. Ilgen uti stor critique, hvilken säger honom vara farlig och slindrig uti negotierande och att hans manér detta Hofvet ey anstode. Men derjempte är och Bassvitz ratad, så att Konungen efter hans ord ey ville mer förtro sig åt honom. Bägges förbrytelse kommer ut på min forna spådom, att deras värk skulle fassna, om de ey kunde skaffa Preussen in uti Stettin». — Jfr Frisendorffs devesch af 4/14 aug. Man har låtit Görtz förstå, »det Konungen blefwe derföre så länge på landet, att han ey mehr wille weta utaf ett sådant spøgelfächte».

³ Memorialet dat. Berlin 26 juli 1713. *Old.*

vara döf: den unge konungens ambition och ansvar inför Europa, som uppmärksamt iakttog hvarje hans steg. Han sökte också bevisa Preussens direkta intresse af det furstliga husets restitution, särskildt med hänsyn till faran af Danmarks alltför starka maktutvidgning kring nedre Elbe, i Hamburgs och Lübecks grannskap, och han sökte framställa riskerna och omkostnaderna för en aktion såsom högst obetydliga. Han gjorde gällande, att Holstein-Gottorp för sin del verkligen uppfyllt traktatens villkor, och han slutade med en nästan alltför retorisk fråga — äfven om ingen traktat funnes att åberopa, skulle icke konungen ändå hafva tillräckliga skäl att ingripa, skulle han icke hafva *la justice, les obligations antérieures, l'intérêt, la gloire, la sûreté et le profit!*¹

Görtz' kraf i
restitutions-
frågan.

Ilgen hade utan tvifvel föga sinne för denna dialektik, men Görtz dröjde icke att precisera de diplomatiska åtgärder, som han ansåg sig i första hand kunna kräfvä från Preussens sida. Han yrkade, att konungen skulle hänvända sig till Altonatraktatens och Travendalfredens garantier och tillkännagifva sin afsikt att med allvar taga sig an Holstein-Gottorps sak; under hänvisning till sin egen krigsberedskap borde han mana öfriga makter att förbereda nödig samverkan. I sammanhang därmed borde han utvälja de regementen, som lämpligen kunde användas vid en eventuell aktion, och dessa borde snarast göras marschfärdiga. Danmarks allierade borde också underrättas om konungens beslut att skrida till handling och kunde samtidigt erhålla en vink, att de genom sina föreställningar måhända i tid kunde bringa den danske konungen på bättre tankar. Slutligen borde man också göra klart för dennes representant i Berlin, att nådatiden nu snart vore ute, men att om blockaden af Tönningen omedelbart häfdes, en uppgörelse i godo ännu stode att vinna.²

Man synes från preussisk sida icke haft mycket att i så att säga tekniskt afseende erinra mot dessa förslag, som Görtz för öfrigt kommenterade med försäkningar, att England, Hannover och Wolfenbüttel stode fullt redo att deltaga i en blifvande aktion.³ Men

¹ Görtz t. Grumkow, Berlin 31 juli 1713. Konc. *Old.* Bil. »Raisonnement» är dat. 29 juli. *Ib.*

² »Ohnmassgebliche Gedanken, was in der Holsteinischen Sache zu thun für nötig geachtet wird». Berlin 24 juli 1713. *Old.*

³ Görtz' och Bassewitz' memorial af Berlin 26 juli 1713.

man visade alltjämt en viss retlighet gent emot Görtz på grund af sekvesterfrågans läge och kände sig bedragen på den vinst, som från början lockat till utfästelserna. Man kunde visserligen icke hafva något emot att Görtz återigen sände Bassewitz till Stettin för att söka påverka den oböjliga Meijerfeldt, men man torde hafva väntat lika litet af denna hänvändelse som Frisendorff, hvilken trodde sig kunna befara, att Meijerfeldt i sin nya ställning som generalguvernör och kungligt råd skulle uppträda ännu mer nackstyft.¹ Det visade sig i själfva verket, att Bassewitz liksom förut talade för döfva öron, och det var ingen stor tröst, att hans sekreterare Christ lyckades stjåla sig till ett samtal med regeringsrådet Lagerström, hvarvid han (liksom tidigare Schlippenbach) fick det intrycket, att denne icke var otillgänglig för sekvesterpolitikens argument.² Den gottorpska diplomatin hade alltså endast gifvit ett nytt bevis på sin maktlöshet i sekvesterfrågan, och detta kunde endast stegra särskildt Ilgens retlighet, som från början haft svårt att förlikas med Görtz' hänsynslösa dialektik, hans *fierté* och *hauteur*.³ Det kom också snart (den 4 aug.) till en skarp personlig sammanstötning dem emellan, hvarvid Ilgen i ganska kärfvä ordalag synes hafva låtit förstå, att man från preussisk sida icke vidare erkände några förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp. Görtz begärde omedelbart skriftligen närmare förklaring af denna ståndpunkt: han anhöll om en uttrycklig kunglig deklaration af sådant innehåll, ty annars skulle han hafva mycket svårt att öfvertyga sin furstlige herre, att man i Berlin satte sig öfver både traktatens uttryckliga bestämmelser och konungens muntliga löften. Men han sade sig samtidigt mer böjd att tro, att Ilgen endast velat sporra honom till nya ansträngningar för vinnande af målet, Stettins förvärf genom de nordiska allierades understöd.⁴ Som Ilgen höll sig stram, sökte han ånyo Grumkows bemedling⁵, och det diplomatiska meningsutbytet synes ganska

Bassewitz
sänd till Stet-
tin.

Preussisk ret-
lighet.

¹ Frisendorff t. Vellingk 29 juli 1713.

² Christ t. Görtz, Danitzow 2 aug. 1713. *Old.*

³ Ilgens uttryck i ett senare samtal med Ahlefeldt. Se dennes depesch af 31 aug. 1713.

⁴ Görtz t. Ilgen, Berlin 5 aug. 1713. Konc. (egenh. och renskr.) *Old.*

⁵ Görtz t. Grumkow Berlin 5 aug. 1713. Konc. (egenh.) *Old.* Det heter: »je fus hier fort maltraité de M. le Baron d'Ilguen sans que je lui en eusse donné le moindre petit sujet, et si je devois aller au diable, je ne scaurois deviner.»

hastigt hafva återförts från öfverordens hetta till mer tempererade former.

Preussisk aktion i restitutionstrågan.

Konungen beslöt till och med att, såsom Görtz så enträget yrkat, äntligen göra allvar af den diplomatiska påtryckningen mot Danmark och därmed erkänna sina af Ilgen nyss bestridda förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp. Hans motiv därvid äro svåra att särskilja, men troligen medverkade både hans egen känsla för sin värdighet, Grumkows intervention till Holstein-Gottorps förmån och farhågorna, att Görtz i samförstånd med Flemming och Mensjikov skulle spela Stettin i händerna på någon obehörig; det var just vid denna tid, som planerna på en sachsisk-gottorpsk sekvester smiddes.¹ I hvarje fall lät han i anslutning till Görtz' förslag koncipiera både en deklARATION till Danmark och maningsskrifvelser till Travendalfredens garantier; Görtz var särskildt angelägen, att den engelska drottningen finge mottaga en sådan.² Men dessa akters expedierande fördröjdes något därigenom, att öfverste Meyer äntligen den 8 aug. återkom till Berlin med den danske konungens anbud till uppgörelse i den gottorpska tviste-frågan.

Danska erbjudanden.

De danska statsmännen hade i själfva verket, under intrycket af Flemmings, Mensjikovs och preussarnas hållning, bekvämat sig till vissa eftergifter för de gottorpska restitutionanspråken, dock utan att gå många fjät längre än de redan en månad tidigare varit villiga.³ Administratorn och Görtz skulle ånyo frestas med anbudet att få behålla sina inkomster, därefter skulle som förut det gottorpska Holstein erbjudas under villkor, att konungen intill freden finge behålla det gottorpska Schleswig såsom lämpligt skadestånd. I fråga om Tönningen framlades samma förslag som förut, men därutöfver erbjöd sig konungen subsidiärt att låta garnisonen bestå antingen af en dansk, en gottorpsk och en holländsk bataljon eller af uteslutande holländska trupper. Wedderkops obetingade frigifvande sattes icke längre som villkor, och konungen var benägen utfästa sig att icke taga honom i sin tjänst. Om administratorn befundes villig att ingå förlikning på dessa villkor, som uttryckligen betecknades såsom ett ultimatum, borde de

¹ Se s. 73 ff.

² Görtz t. Ilgen, Berlin 12 aug. 1713. Konc. (egenh.) *Old.*

³ Se s. 46.

afgörande förhandlingarna förläggas till det danska hofvet. Konungen ville därvid helst undvika främmande makters inblandning, men kunde dock tillstämja närvaron af ett preussiskt ombud.¹

Innan Görtz hunnit få någon kännedom om dessa propositioner, skyndade han att hos Ilgen inskräpa, att denne från första stund måste framställa häfvandet af Tönningens blockad som en oeftergiflig förutsättning för hvarje allvarlig underhandling om förlikning.² För öfrigt var han icke obenägen att träda i direkt förhandling med danskarna; redan den 23 juli, inför Preussens väntade diplomatiska reträtt, hade han gjort inviter i sådan riktning.³ Vid sin första konferens i detta ämne med Dewitz (den 11 aug.) framställde han själf bestämdt krafvet på blockadens häfvande, men mötte ett lika bestämdt afböjande. Då i det följande Dewitz något närmare utvecklade sitt ultimatum både i fråga om det hertiglaga Holsteins restitution och Tönningens sekvestrering, förklarade sig Görtz kunna förhandla endast om *fullständig* restitution: administratorn hade på intet sätt förbrutit sig mot konungen och kunde icke minska sin myndlings arf med en enda by.⁴ Vid ett senare möte diskuterades garniseringsfrågan, och Görtz afvisade därvid icke tanken på utländska truppers inläggande: fästningen hade aldrig haft något offensivt syfte, och man kunde finna sig i en preussisk-hannoveransk eller engelsk-holländsk sekvester.⁵ Om Görtz och Dewitz åtminstone i denna fråga intogo ståndpunkter, som lätt borde kunna sammanjämkas, fick den senare en het dust med Ilgen, då det blef tal om platsen för blifvande förhandlingar. Dewitz utvecklade en teori om att hans kunglige herre såsom *pars læsa* hade skäligt anspråk att få dessa förlagda till sitt hof; Ilgen åter häfdade i det längsta, att de med hänsyn till Preussens intresse i frågan åtminstone preliminärt borde föras i Berlin, men synes till sist hafva nöjt sig med löftet om en preussisk ministers deltagande.⁶

Frågan om direkta gottorpsk-danska förhandlingar.

¹ Kon. Fredriks instruktion för Dewitz, Gottorp 3 aug. 1713. *Köp.* 1, 2 b.

² Görtz t. Ilgen, [Berlin] 10 aug. 1713. Konc. egenh. *Old.*

³ Dewitz t. Wibe, Berlin 25 juli 1713. *Köp.* 2 b.

⁴ Dewitz' devesch af Berlin 12 aug. 1713. *Köp.* Görtz' devesch af Berlin samma dag. *Old.*

⁵ Görtz' devesch af Berlin 15 aug. 1713. *Old.* (Jfr *NAlbSt* II, s. 108.)

⁶ Dewitz' devesch af 12 aug.

Görtz går med på Tönningens sekvestering.

Görtz tänkte främst af allt på Tönningens räddande och förklarade sig (den 16 aug. 1713) inför de preussiska ministrarna principiellt antaga sekvesterförslaget med det därtill fogade erbjudandet om vänskapliga förhandlingar; garnisonen ansåge han lämpligen böra utgöras af preussiska trupper, antingen enbart eller i förening med andra (närmast hannoveranska).¹ Han liksom de preussiska ministrarna sväfvade ännu i ovisshet, hvilka utländska trupper man från dansk sida egentligen föredrog; detta hade nämligen den missrogne Dewitz icke yppat, då han från Berlin reste vidare till Mensjikovs läger. Görtz synes hafva förmodat, att man önskade ryska trupper eller åtminstone ämnade väcka förslag därom i syfte att grumla det goda förhållandet mellan det furstliga huset och Mensjikov: det förra kunde ju artagas vara ogynnsamt stämmt mot en sådan utväg, den senare åter kunde väntas acceptera den. För att korsa denna förmenta danska intrig sände Görtz Bassewitz till den ryske fursten med uppdrag att å administratörns vägnar väcka förslag om ryska och sachsiska truppers förläggande till Tönningen! Han glädde sig naturligtvis åt att kunna spela den danska diplomatin ett spratt och tröstade sig dessutom midt i sitt dubbelspel med tanken, att man i hvarje fall hellre såge fästningen i ryssars och sachsares händer än i danskarnas.² — Situationen blef i det följande onekligen komplicerad: Mensjikov fick af Bassewitz mottaga den invit, som han med större skäl kunnat vänta från Dewitz, och utvecklade sedan för de förvånade danskarna, hur fördelaktigt det gottorpska förslaget vore för den nordiska ligan: i en kommande fred skulle man kunna sätta Wismars raserande som villkor för Tönningens utrymmande!³ Ilgen måste känna sig icke mindre förvånad, då han sammanställde Görtz' invit till Mensjikov med hans ständiga tal om en preussisk-hannoveransk sekvester och med hans tidigare förklaringar, att man i Tönningen lika litet ville hafva Danmarks allierades trupper som Danmarks egna. Vid administratörns hof i

¹ Görtz' memorial af Berlin 16 aug. 1713. *Berl.* 65. — Helst hade han velat hålla Hannover utanför och besparat sig resan dit. Till Ilgen 18 aug. *Konc. Old.* 5.

² Görtz' cit. deפש af 12 aug. — Mensjikov visade sig »sehr content» med det gottorpska förslaget, som öfverste Meyer dock afvisade. Bassewitz t. Görtz, hufvudkvarteret vid Stettin 19 aug. 1713. *Old.* — Jfr också Frisen-dorffs deפש af 2/12 aug. (P. S.)

³ Ahlefeldts deפש af 31 aug. 1713. *Köp.* 2.

Hamburg uttalade man för en gångs skull sina allvarliga betänkligheter öfver en diplomatisk åtgärd af Görtz: Banér och Callisen voro eniga med sin furstlige herre om vådan af en rysk garnison, som genom intriger och korruption från dansk sida lätt skulle kunna förmas att bryta tro och lofven och viga fästningen åt förödelsen.¹ De danska statsmännen måste slutligen hafva känt någon undran öfver att deras i Dewitz' instruktion nedlagda förslag om en holländsk sekvester icke spelade någon roll i meningsutbytet.

Om Görtz sålunda mot sin vana gjort en *faux pas* och ytterligt förvirrat situationen i denna fråga, lyckades han åtminstone delvis sätta sin vilja igenom i hvad som gällde den uppskjutna diplomatiska aktionen till Holstein-Gottorps förmån. Han bestormade nästan hvarje dag de preussiska ministrarna med yrkanden, att de redan formulerade aktstyckena, särskildt brefven till garanterna, skulle expedieras, och framhöll med en viss otålighet, att det minsta man kunde begära af konungen vore sådana skriftliga remonstrationer.² Den 18 aug. fick Ahlefeldt mottaga en kunglig deklaration, som fordrade omedelbart häfvande af Tönningens blockad och erkände Preussens förpliktelse att genomdrifva det furstliga husets anspråk, åtminstone i fråga om fullständig restitution. Som tidigare föreställningar icke vunnit beaktande, kunde konungen blifva nödsakad att i samförstånd med Altona- och Travendaltraktaternas garantier använda *andra medel* att skaffa sig gehör. Sedan blockaden väl blifvit häfd, skulle konungen gärna medverka till ett fredligt biläggande af öfriga tvistefrågor, och därvid skulle också Danmarks berättigade kraf på säkerhet mot Tönningens missbrukande kunna tillgodoses.³ — Samtidigt öfverlämnades till Flemming och Golovkin skrifvelser från konungen till deras resp. suveräner, i fråga om innehållet nära öfverensstämmande med den nyss refererade deklarationen.

Görtz hade utan större svårighet blifvit enig med Dewitz om att han från Hannover skulle begifva sig till det danska hofvet (i Schleswig) och där fullfölja de påbörjade underhandlingarna. Men

¹ Callisen t. Görtz, Hamburg 19 aug. 1713. *Old.* 1.

² Görtz t. de preuss. ministrarne, Berlin 14 aug. 1713. *Old.* 5.

³ Deklarationen är daterad Berlin 9 aug. 1713. *Or. Köp.* 2 b. Jfr DROYSEN, s. 53. Ahlefeldts deפש af 19 aug. 1713. *Köp.* 2 a. Kopior af deklarationen lämnades till Flemming och Golovkin.

Preussiska påtryckningar gent emot Danmark.

Görtz' resa till danska hofvet.

med tanken på erfarenheterna från våren 1713, då han stundom fruktat danskt försåt, begärde han från början en speciell garanti för sin personliga säkerhet och anhöll dessutom om en försäkran, att så länge förhandlingarna varade, Tönningen hvar åttonde dag skulle få proviantera. Dewitz fann båda villkoren skäligen och lofvade att skaffa åtminstone den begärda lejden; han skulle gifva närmare besked efter sin ankomst till det danska hofvet, och Görtz skulle i Hannover afvakta hans svar.¹ Till de båda öfriga krafven lade Görtz sedan ett tredje: konungen borde på förhand afgifva en försäkran, att Tönningen skulle upplåtas åt neutrala trupper och omedelbart efter Görtz' ankomst med denne aftala, hvilka makter som därtill skulle inbjudas. Utan visshet i dessa tre »preliminära punkter» ville Görtz öfver hufvud icke företaga resan till Schleswig. — Det var efter de förda underhandlingarna själfklart, att Preussen skulle vara representeradt vid den blifvande konferensen, och konungen utsåg Gustav von Mardefeld att utföra detta uppdrag.² Görtz, som blef allt oroligare för Tönningens öde, sökte sedan genom otåliga påminnelser dag från dag utverka, att denne också verkligen affärdades; i ett bref till Ilgen präglade han därvid den ironiska frasen: *ce sera encore nous faire du bien que de ne pas nous amuser*.³ Den 27 aug. 1713 bröt han upp i Mardefelds och Stamkes sällskap; hans nervösa sinnesstämning i detta ögonblick tog sig uttryck i ett bref till Dewitz, som han påminte om den utlofvade lejden: hans furstlige herre kunde icke glömma vårens erfarenheter och droge därför i betänkande att öfver hufvud låta honom resa.⁴ Något senare lät han Dewitz förstå, att administratören hälst också på förhand ville se en redan utfärdad kunglig befallning om Tönningens proviantering, men han måste till sist nöja sig med Dewitz' skriftliga förklaring, att konungen ville uppfylla hans yrkande i denna punkt och efter hans ankomst också angifva sin mening i frågan, åt hvilka neutrala trupper fästningen borde upplåtas. Han mottog samtidigt det begärda passet.⁵ — Det behöfver

¹ Dewitz' depesch af Berlin 13 aug. (P. S.) och 22 aug. 1713. *Köp.* 2 a.

² Görtz' depesch af Berlin 22 aug. 1713. *Old.* 13.

³ Görtz t. Ilgen, Berlin 23 och 26 aug. 1713. *Konc. Old.* 5.

⁴ Görtz t. Dewitz, Berlin 27 aug. 1713. *Konc. Old.* 9.

⁵ Dewitz t. Görtz, Schleswig 31 aug. Görtz t. Dewitz, odat. *Konc. Kon. Fredriks pass för Görtz, dat. Gottorp 8 sept. 1713. Old.* 9. Det heter i Dewitz' bref (som Görtz mottog först efter afresan från Berlin; se nedan): »A

kanske icke särskildt framhållas, att Görtz i detta och liknande fall konstruerade administratörns farhågor, förbud och befallningar tämligen på fri hand; vädjandet till landsherrens meningyttringar var i regeln endast en af hans diplomatiska resurser.¹ Men visserligen mottog han vid samma tid från Callisen välmentade varningar mot svek från danskarnas sida; administratörns trotjänare såg i hela underhandlingen endast bakslug förhållningspolitik och hade med Banér gärna önskat, att en preussisk bataljon redan vore på marsch till fästningen; dessutom var han bekymrad för Görtz' personliga säkerhet.²

Om Görtz icke behöfde några varningar för att ändå betrakta de danska inviterna med skälig misstro, räknade han säkerligen på den preussiska diplomatins obetingade och kraftiga stöd. Det visade sig dock, att han till en viss grad öfverskattade denna resurs. I instruktionen för Mardefeld, som anbefalldes att taga sin väg öfver Hannover och söka förmå kurfursten att sända en representant till förhandlingarna, framhölls med ett visst eftertryck, att konungen aldrig ämnat med vapenmakt stödja de gottorpska anspråken och vid uppgörelsen gärna ville hafva också Danmarks berättigade intressen tillgodosedda. I fråga om förlikningens villkor hade konungen för egen del inga särskilda önskemål och ville därför acceptera hvarje uppgörelse, som öfver hufvud stode att vinna i striden mellan parternas intressen; det vore å andra sidan visserligen önskvärdt, att Holstein-Gottorp med preussisk hjälp finge sina anspråk så vidt möjligt genomdrifna för att därigenom blifva ännu fastare knutet till sin skyddsherre. Tönningens nya garnison borde ju i enlighet med Görtz' förslag lämpligen till en del utgöras af preussiska trupper, men konungen ville vara befriad från omsorgen om dessas underhåll; hvarifrån den öfriga kontingenten skulle tagas, lämnade han åt de båda intresserade parterna att afgöra.³ — Som man finner, är redan i dessa

*Preussens
ljumhet i re-
stitutionsfrå-
gan. Marde-
felds beskick-
ning.*

l'égard des troupes neutres qui feront la garnison de Tonningue, S. M. vous les fera nommer dès que vous serez arrivé ici. — Dewitz' bref är tryckt i *In facta gegr. Nachr.* (1714), s. 102 och flerstädes.

¹ Holtze citerar (depesch af Hannover 18 okt. 1713, *Köp.* 9) ett yttrande af hertigen af Wolfenbüttel om administratören »dass selbiger von dem Baron Görtz ganz und gar sich regieren liesse und selbsten nicht recht wüste, wie die affaires getrieben würden».

² Callisen t. Görtz, Hamburg 26 och 30 aug. 1713. *Old.* 1.

³ Instruktionen är daterad Berlin 26 aug. 1713. *Konc. Berl.* 65. Det betonas till sist, att konungen icke vill hafva några större utgifter för denna

K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XVIII:1.

direktiv tonen ganska kylig gent emot det furstliga huset — och som indirekt följd af ett danskt ingripande blef den ännu likgiltigare.

Mardefeld hade i Görtz' sällskap redan lämnat Berlin, då Ahlefeldt å den danske konungens vägnar formligen protesterade mot hans affärdande: såsom varande af svensk härkomst¹ måste han framstå i misstänkt dager, och äfven konung August hade vid ett tidigare tillfälle afböjt hans ackrediterande. Denna protest, som kan ledas tillbaka till Dolgorukijs och särskildt Westphals' intriger i Köpenhamn, upprepades gång efter annan¹ och föranledde Fredrik Wilhelm att ytterligare förmana Mardefeld till ett moderat uppträdande, som icke kunde få sken af partiskhet för Holstein-Gottorps intressen.²

Görtz och
Mardefeld i
Hannover.

Görtz och Mardefeld, som anlände till Hannover i de sista dagarna af aug. 1713, funno kurfursten oviss om Danmarks afsikter och i början obenägen att utan föregående sondering i Köpenhamn inlåta sig på frågan om Tönningens neutralisering. Han tog dock intryck af Görtz' erinringar (lamt stödda af Mardefeld)⁴, att fästningens kritiska läge icke tålde något uppskof, liksom af Dewitz' ofvan omtalade utfästelser⁵, och han bestämde sig att till det danbeskickning och att Mardefeld därför bör så mycket som möjligt påskynda förhandlingarna.

¹ Däröfver kunde visserligen tvistas; se DROYSEN IV: 2, s. 54 n. 2.

² Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Gottorp 21 aug., 11 sept. 1713. *Köp.* 1. Ahlefeldts noter af 30 aug., 9 sept. (*Berl.* 65, 66) och hans depesch af 5 sept. Jfr DROYSEN IV: 2, s. 54.

³ Kon. Fredrik Wilhelm t. Mardefeld, Berlin 2, 5, 16 sept. 1713. *Konc. Berl.* 66.

⁴ Enligt Holtzes nedan cit. depesch af 1 sept. lät Mardefeld denne förstå, »dass der Kön. Preusche Hof gar nicht mit dem Hause Gottorp zufrieden wäre, und bereute man, sich so weit mit selbigem eingelassen zu haben». — Inför de hannoverska ministrarna lät han förstå, att Preussen icke ämnade göra »något reellt» för Holstein-Gottorp. Görtz lät Bassewitz i Berlin klaga öfver denna ljunghet, och Ilgen tyckes hafva lofvat att rekommendera en mer energisk ton — men utan att hålla löftet. Det kom vid detta tillfälle till en något häftig scen, hvarvid Ilgen bl. a. förklarade, att Preussen ej kunde »sofort mit dem Schwert darin schlagen, weiln es noch nicht de tempore.» Bassewitz' depesch af Berlin 9 sept. 1713 och bref t. Görtz samma dag. *Old.* 10.

⁵ Görtz mottog i Hannover Dewitz' ofvan citerade bref af 31 aug. jämte den danske konungens pass och delgaf de hannoverska ministrarna innehållet. Mardefelds depesch af Celle 7 sept. 1713. *Berl.* 66. Görtz var f. ö. icke alldeles nöjd med ordalagen i Dewitz' bref; när han läst det, skakade han på hufvudet och sade, »er wäre zweimal duppe von der Sache gewesen und solte es nun zum dritten mal seyn.» Holtzes nedan cit. depesch af 5 sept.

ska hofvet såsom sin representant medsända Schulenburg, som ju redan på våren 1713 användts i liknande uppdrag. — Detta beslut oroade naturligtvis Danmarks ombud i Hannover, Holtze, som i hvarje fall hade önskat att valet fallit på någon af det danskvänliga partiet; Bernsdorff lugnade honom emellertid med försäkringar, att kurfursten icke ämnade gå längre än till bona officia och att man nog skulle öfvervaka Schulenburgs åtgöranden. — Kurfursten fick för öfrigt just vid denna tid en närmare liggande anledning att vända sig till Danmark med diplomatiska föreställningar: konung Fredrik hade med hänsyn till pestens grasserande i Hamburg afspärrat staden med trupper, och man misstänkte genast både i Hannover och i Berlin, att han i själfva verket hade onda afsikter mot densamma. Innan lugnande underrättelser kommo, var man på båda hållen mycket allarmerad, och Schulenburg så väl som Mardefeld instruerades att göra den danske konungen de allvarligaste föreställningar.¹

Görtz tog från Hannover vägen till Hamburg, dit han anlände den 6 sept. och där han hade konferenser både med sina vänner vid det gottorpska hofvet och med Vellingk; han var angelägen att inför Karl XII kunna hänvisa till, att han endast i samråd med den senare företoge sig något, som kunde te sig som *une scabreuse démarche*.² Efter ankomsten till Schleswig (11 sept.) tog han genast själf ledningen af förhandlingarna, medan åter Mardefeld och Schulenburg höllo sig tillbaka och endast under hand stödde Görtz' yrkande, att man före allt annat skulle träffa afgörande i de båda återstående med Dewitz aftalade preliminärpunkterna rörande Tönningens proviantering och därpå följande sekvestering.³ Görtz

Förhandlingar
på Gottorp.

¹ Holtzes depescher af Hannover 31 aug., 1, 5, 8, 15 sept. 1713. *Köp.* 9. — Ahlefeldts depesch af Berlin 12 sept. *Köp.* 2 a. »On ne connoit que trop icy que si cette Cour n'entre point dans les vues de V. M. tant touchant le Holstein que le Brehmen que c'est la crainte de Hambourg qui y a le plus de part, et je suis persuadé que si cette crainte pouvoit estre levée qu'ils n'y seraient pas si contraires à beaucoup près.» — Görtz kunde (i bref t. Bassewitz af Gottorp 14 sept. *Konc. Old.* 10) med visst skäl uttala en önskan, att man i Berlin ville taga sig an Holstein-Gottorps sak med samma ifver som Hamburgs.

² Hagedorns depesch af Hamburg 8 sept. 1713. *Köp.* 3. Jfr Callisen t. Görtz, Hamburg 2, 6 sept. *Old.* 1. Görtz t. Fabrice, Gottorp 16 sept. *Konc. Old.* 3.

³ Mardefelds depesch af Gottorp 2 okt. 1713. *Berl.* 67.

märkte från första stund, att han icke kunde dryfta dessa frågor med danskarna utan illvillig inblandning af Dolgorukij och Westphal, som icke dolde sina misstankar, att planer på en dansk-svensk separatfred under hans medling voro å bane, och som önskade honom snarast möjligt aflägsnad. Det var med hänsyn till dessa misstankar, som konung Fredrik vid förhandlingarnas början lät föra Stenbock bort från Schleswig till Flensburg¹, och det var också med hänsyn till dem, som Görtz fann sig föranlåten att i bref till Flemming afsvärja hvarje sådant uppsåt och häftigt beklaga sig öfver Westphals intriger.² Danskarna själfva visade sig i början icke omedgörliga, ehuru de förklarade sig obundna af Dewitz' utfästelser och voro beslutna att icke medgifva Tönningens neutralisering, innan Görtz gått med på, att frågan om det gottorpska Schleswigs öde skildes från frågan om det gottorpska Holsteins restitution.³ Tönningens provianterande var Görtz' närmaste bekymmer, och han fick också efter några dagar genom Dewitz' förmedling tillåtelse att från fästningens kommandant infordra specifikation på för åtta dagar erforderliga lifsmedel.⁴ Provianteringen ägde därefter rum (den 26 sept.) utan trakasserier⁵, men den återstående preliminärpunkten, Tönningens neutralisering, beredde så mycket större svårigheter. Görtz utgick ifrån att gottorpska och neutrala trupper till lika antal skulle inläggas och ställas under högsta befäl af en gottorpsk kommandant; det furstliga husets *ius praesidii* häfdades i det sammanhanget eftertryckligt. De neutrala makter, som skulle komma i fråga, borde gifva den danske konungen en försäkran, att han så länge kriget varade icke skulle behöfva frukta något från fästningens sida; denna skulle efter fredsslutet ovägerligen åter

Tönningens
proviantering.

Twister om
Tönningens
sekvestering.

¹ Jfr ANNERSTEDT, ss. 444, 455.

² Görtz t. Flemming, Gottorp 18 sept. (kop. *Dr.* 5) och 25 sept. (or. *Dr.* 8) 1713. — Jfr Westphals depech af Schleswig 25 sept. 1713. *Dr.* 6. Görtz har bedt W. besinna »que s'il avoit dessein de negocier quelque paix particuliere entre la Suède et le Dannemarc, s'il ne luy seroit pas facile de trouver le moyen sans avoir besoin de le faire sous les yeux de M. l'Ambassadeur et moy».

³ Mardefelds depech af Gottorp 25 sept. 1713. *Berl.* 66.

⁴ Görtz t. Dewitz, Gottorp 15 sept. 1713 (konc.) och t. Wolff samma dag (konc.). Wolffs svar med bilagd specifikation (or.) *Old.* 9.

⁵ Westphals depech af Schleswig 28 sept. 1713. *Dr.* 6. *Wolffs journal* under 26 sept.

ställas till det furstliga husets uteslutande disposition. Frågan om de neutrala truppers nationalitet lämnade Görtz tills vidare öppen, men danskarna kunde icke vara i tvifvel om att han hälst önskade preussiska och hannoveranska; han sökte redan på förhand utverka eventuell marschorder för dylika.¹ — Från dansk sida var man ingalunda villig att godkänna detta förslag: man häfdade framför allt, att om öfver hufvud gottorpska trupper skulle få stanna i fästningen, också danska borde intagas till motsvarande antal; af neutrala makter, som kunde komma i fråga, utpekade man England och Holland såsom de lämpligaste.² Görtz förklarade sig icke hafva något att invända mot det senare förslaget, men danska trupper ville han på inga villkor släppa in i Tönningen; han gjorde gällande, att konungen dessförutan kunde erhålla all önskad säkerhet och att likställigheten enligt det danska förslaget³ måste blifva illusorisk, eftersom ju konungen också för öfrigt hölle det gottorpska området starkt besatt; dessutom hade administratören ingen säker plats, där han kunde förlägga den borttågande delen af sin garnison.⁴ Den danska ståndpunkten vidhölls dock oförändrad, ända tills förhandlingarna afbrötos: i en deklaration af den 4 okt. häfdade de danska geheimeråden, att främmande maktens försäkringar icke kunde skänka konungen en tillräcklig garanti mot fästningens missbrukande⁵, och de upprepade för öfrigt sina alternativa förslag om dess garnisivering. Plats för den gottorpska garnisonen skulle med lätthet kunna beredas i det hertiglaga Holstein, som konungen

Den danska
ståndpunkten.

¹ Görtz' till Wibe öfverlämnade »Project» af Gottorp 17 sept. 1713. *Konc. Old.* 9. Mardefelds depech af Gottorp 14 sept. *Berl.*

² Danskt motförslag af Schleswig 30 sept. 1713. *Bil. A. t. Mardefelds depech af 2 okt. Kop. Berl.* 67.

³ Görtz kunde godkänna förslaget, emedan England och Holland garanterat Travendalfreden. Han måste dock befara, att engelska och holländska truppers transport skulle taga för lång tid i anspråk, och han framkastade därför preliminärt till Mardefeld och Schulenburg det förslaget, att preussiska och hannoveranska trupper tills vidare skulle inläggas i fästningen, men tråda i sjömakernas ed och tjänst. Förslaget togs ad referendum. Görtz t. Mardefeld och Schulenburg, Gottorp 1 okt. 1713. *Konc. Old. Or. (t. Mardefeld) Berl.*

⁴ Görtz' svar af Gottorp 1 okt. 1713. *Kop. Old.*

⁵ Erfarenheten visar nämligen, »dass sich dann und wann casus hervor-
thun, die man nicht allezeit vorsehen noch die Garantie bei Zeiten, ehe der
Coup geschehen, reclamiren könne».

vore beredd att restituera, under förutsättning att han såsom satisfaktion finge behålla det hertigligen Schleswig intill den allmänna freden.¹

Danskarnas afvisande hållning berodde på flere samverkande omständigheter och icke minst på det vid denna tid allmänt spridda ryktet, att Karl XII aflidit eller åtminstone låg svårt sjuk; det gällde att vara på sin vakt mot eventualiteten af Sveriges och Holstein-Gottorps förening under en spira.² Från Köpenhamn sökte Krabbe och Sehested att framställa Holstein-Gottorps politiska resurser såsom tämligen uttömda och yrkade (liksom i mars 1713) på Görtz' aflägsnande från det danska hofvet.³ Dolgorukijs och Westphals intriger hade samma syfte.

Görtz' besvi-
kelse.

Görtz hade å sin sida ingen lust att inlåta sig på förhandlingar, som gingo utöfver de med Dewitz aftalade preliminärpunkterna, och han lät under hand tydligt förstå, att han hellre skulle lämna Tönningen åt dess öde än låta nöja sig med det gottorpska Holsteins restitution. Han fick snart nog klart för sig, att danskarna voro omedgörliga och att Tönningens *andra* proviantering i hvarje fall icke skulle försiggå utan danska förhållningsförsök⁴; från Mardefelds och Schulenburgs sida kunde han endast räkna på lamt understöd, ehuru den förre i ett till danskarna ingifvet memorial visserligen i Görtz' anda yrkade på Tönningens sekvestrerande före hvarje annan förhandling.⁵ Med så mycket större uppmärksamhet måste Görtz lyssna till budskapen från Stettin om de pommerska sekvestrerhandlingarnas framskridande, som måste ställa i utsikt

¹ Deklarationen dat. Gottorp 4 okt. 1713. *Köp.* 1.

² Uppgifterna härom öfverflöda. Se t. ex. Mardefelds depech af Gottorp 18 sept. 1713 (*Berl.* 66), Holtzes af Hannover 3 okt. (*Köp.* 9), Görtz' af Gottorp 21 sept. (*Old.* 13).

³ Krabbe och Sehested t. kon. Fredrik, Köpenhamn 23, 26 sept. 1713, *Köp.* 10 anföra bl. a., att Holland synes vara »ziemlich indifferent» för Holstein-Gottorps sak, och på Preussen »ist wenig Reflexion zu machen». — Redan på förhand (i bref af Köpenhamn 12 sept. (*ib.*) hade de varnat konungen för att mottaga Görtz, som alltid uppfört sig »gar schlecht und mit lauter Betrug und Intriguen».

⁴ Görtz t. Dewitz, Gottorp 30 sept., t. Wibe s. l. 2 okt. 1713. *Konc. Old.* 9. (Jfr *NAlbSt* II, s. 114.) Enligt Mardefelds uppgift (i depech af Gottorp 5 okt. *Berl.* 67) skall konungen hafva afböjt provianteringen, »weil ohndem die Negotiation ein Ende hätte».

⁵ Mardefelds cit. depech af 18 sept.

ett mer energiskt inskridande af Preussen till Holstein-Gottorps förmån; men därmed blandade sig säkerligen bekymmer, att Bassewitz i det afgörande ögonblicket icke skulle visa sig situationen vuxen. Allt detta bidrog att hos Görtz stadga beslutet att plötsligt lämna det danska hofvet, och han gaf sig därvid icke ens tid att taga afsked; möjligen fruktade han, att danskarna i så fall skulle försäkra sig om hans person. Han synes hafva lämnat staden Schleswig den 3 okt. och reste närmast till Eutin; därifrån underrättade han Dewitz, att han måste uppsöka Vellingk i Harburg, och detta har möjligen också varit hans första tanke. I Lübeck skall han enligt egen uppgift hafva mottagit sådana meddelanden från Bassewitz angående de pommerska sekvestrerhandlingarna, att han i stället beslöt att öfver Lenzen direkt resa till Berlin.¹

Görtz lämnar
Gottorp.

Det blef under sådana förhållanden icke Görtz själf utan den i Schleswig kvarlämnade Stamke, som efter ett par dagars dröjsmål fick mottaga den ofvan omtalade danska resolutionen af den 4 okt. 1713.² Förhandlingarna voro definitivt afbrutna — de aflöstes omedelbart af en polemik rörande frågan, hvem som bure skulden för det skedda. Den danska regeringen häfdade naturligtvis, att man från gottorpsk sida ånyo bevisat sin brist på god vilja att komma till en skälig uppgörelse och att Görtz' beteende måste framstå som *un procédé irrégulier*. Görtz åter förklarade i Berlin, att han icke behöfde göra sig till offer för danskarnas förhållningstaktik och att han från olika håll blifvit varnad för danska anslag mot sin personliga frihet.³ Mardefeld lämnade samtidigt en del upplysningar, som syntes bestyrka denna uppfattning⁴, men de preussiska statsmännen

¹ Görtz t. Dewitz, Lenzen 8 okt. 1713. *Konc. Old.*

² Stamkes recepisse, dat. Gottorp 6 okt. 1713. *Konc. Old.* För händelserna närmast efter Görtz' afresa redogör Stamke i ett bref till denne af Gottorp 4 okt. 1713. *Or. ib.* — Efter allt att döma mottog Görtz i Lübeck Bassewitz' bref af Stettin 2 okt. (jfr s. 92, n. 2), som bland annat innehöll följande passus: »... weiln der H. Gr. Flemming in wenig Tagen hier wiederumb in der Nähe vermutet wird, so wäre wol das kürzeste, wann Ew. Exc. dorten so lange abbrechen und anhero kommen könnten».

³ Ahlefelds depech af Berlin 11 okt. 1713. *Köp.* 2 a.

⁴ Mardefelds cit. depech af 5 okt. »Dem Verlaut nach soll der Geheimte Rath Jessen über den itzigen statum mit consultiret und von ihm gefragt worden seyn, wie dan Sr K. M. Herr Vater gottseeligen Andenkens

sade sig i hvarje fall icke kunna gilla Görtz' sätt att afbryta förhandlingarna.

sich so lange in dem Holsteinischen conserviret hätten, worauf er geantwortet, dass dieselbe stätig trainiret, auch in solcher Absicht eine Reise in Norwegen gethan hätten, welche Methode dan der itzigen sehr ähnlich zu seyn scheint». — Det är tydligen fråga om Kristian V:s kupp mot Holstein-Gottorp 1684 och om hans resa till Norge 1685.

III.

De fortsatta förhandlingarna om Stettins sekvestrering. Traktaten i Schwedt (aug.—okt. 1713).

I afvaktan på det sachsiska artilleriet, som vattenvägen öfver Elbe och Oder transporterades mot Stettin¹, öfverlade Flemming med Görtz i frågan, hvad som skulle göras med staden efter dess eröfring. Ett visst dunkel hvilat öfver dessa förhandlingar; de båda diplomaterna lämnade icke mycket skriftligt efter sig och invigde endast nödortfigt sina suveräner i sina planer. Görtz måste naturligtvis vara angelägen att icke låta Holstein-Gottorp undanträngas vid uppgörelsen och att genom något kraftigt påtryckningsmedel förmå Preussen till fullgörande af sina förpliktelse gent emot det furstliga huset. Flemming hade icke öfvergifvit hoppet att draga Preussen in i den nordiska ligans intresse, med användande af Stettin som lockbete, och kunde icke vara obenägen att egga det genom att ånyo proklamera sin konungs anspråk på Pommern. Han befanns i hvarje fall villig att medverka till en kombination, som tydligt nog bär Görtz' signatur och i första ögonblicket måste tyckas sällsam nog: Sachsen skulle göra min af att i Preussens ställe inträda i sekvestern, under öfvertagande *mutatis mutandis* af dess rättigheter och förpliktelse — men man skulle icke afvisa Preussen, om det i en sådan situation åberopade sina äldre anspråk. Att Görtz icke på allvar kunde önska en sachsisk-gottorpsk sekvester, förefaller uppenbart redan med hänsyn till det intryck, som en sådan måste göra på det furstliga husets svenske skyddsherre, konung Augusts oförsonlige fiende; och för öfrigt kunde Sachsen naturligtvis aldrig ersätta Preussen, då det gällde att skaffa Holstein-Gottorp rätt mot Danmark. Görtz'

Gottorpsk-sachsiska sekvesterförhandlingar.

¹ Frisendorff t. Vellingk, Berlin 15 aug. 1713. »L'attirail de Vulcain qui a servi devant Stade se décharge en petits bateaux devant la fenêtre du Sr Baron Göthe alias Eosander. Si celuy de Dresden n'est pas meilleur, M. de Meyerfelt respirera longtemps.»

senare uttalanden ställa också utom allt tvifvel, att han afsåg en kraftig påtryckning gent emot Preussen och därutöfver ämnade begagna tillfället att låta denna makt återköpa sin försuttna rätt med reella utfästelser i fråga om restitutionens genomdrifvande.¹ Flemmings innersta afsikter äro vanskligare att genomskåda: gent emot konung August häfdade han, att en sachsisk-gottorpsk sekvester innebure stora fördelar, och han diskuterade i det följande dess enskildheter med sina kolleger i geheimerådet. Man kan därför anse troligt, att han räknade med *möjligheten* af fortsatt passivitet från Preussens sida och af planens verkliga genomförande — måhända tänkte han också, att sachsiska sekvestertrupper skulle vara ett lämpligt bytesobjekt vid de af Görtz så efterlängtrade fredsförhandlingarna med Sverige. Å andra sidan har man svårt att tro, att han icke skulle hafva genomskådat Görtz' afsikter med hela detta projekt, och det är mycket sannolikt, att han i första hand ville göra sin vän en tjänst gent emot det tredskande Preussen; han aktade sig blott noga att vid konung Augusts hof göra sig en merit af denna tjänstvillighet.

Konventionen
af 20 aug.
1713.

Eftersom man först och främst afsåg en påtryckning gent emot Preussen, gjorde man för de preussiska statsmännen ingen hemlighet af det nya aftalet, som daterades Berlin den 20 aug. 1713; man lät dessa till och med yttra sig om dess olika detaljer.² Att skaffa Mensjikovs bifall blef ett senare bekymmer, som föll

¹ I sin depech af Berlin 28 nov. 1713 (*Old.* 13) talar Görtz om två huvudafsikter med denna plan. »Die erste dass der Plan wegen des Pommerschen Wesens solte zur Execution gebracht werden, die andere dass Preussen noch mehr vinculiret werden solte, des Hochfürstl. Hauses sich mit Realitet anzunehmen, dann man wuste wohl, dass wie indifferent der Preussische Hof sich auch anstellte, er doch alles thun würde, umb in dem Pommerschen Wesen die Hände zu behalten und in Stettin einen Fues mit zu kriegen. Solchem nach war unser, des H. Feldmarschalls Flemming und mein Project, dass wann Preussen wolte Trouppen in Stettin haben, der König erst die Mittel zeigen solte, wodurch er den Tractat mit dem Hochfürstl. Hause wolte erfüllen und dass deswegen erst ein ordentliches Concert solte getroffen werden; und] alsdann würden meines Erachtens die 200,000 Rlr davor, dass Pohlen den König in Preussen wiederumb in seine Stelle liesse treten und die Sache zum ersten Plan wieder kommen, nicht übel angewandt worden seyn.»

² Detta framgår af Görtz' bref t. Ilgen af 21 aug. (konc. *Old.* 5) och af Manteuffels t. Flemming af 25 aug. 1713. *Dr.* 1.

på Flemmings lott; denne företog i sådant syfte en särskild resa till det ryska högkvarteret. Äfven danskarna ansåg man sig böra upplysa om den nya kombinationen, men man hade naturligtvis föresatt sig att icke låta deras misshag inverka på saken.

Om den nya öfverensskommelsens rättsliga karaktär är det svårt att vinna full klarhet, så mycket hellre som man icke äger den i original. Görtz betecknade den senare som *ein Project einer Verabredung*¹, och äfven Flemming visade sig angelägen att framställa den som allenast *de simples projets* och ingalunda någon *traité formel*²; men detta skedde först sedan konung August visat sig obenägen attinlåta sig på kombinationen i fråga och sedan därmed hvarje tanke på ratifikation förfallit. Man skulle vara frestad att beteckna den som en definitivt avsluten konvention, hvilken dock sedan från ingendera sidan blef ratificerad, men mot denna uppfattning strida två fakta: aktstycket själfvt omtalar öfverenskommelsen som slutet *efter* inhämtande af Sachsens allierades mening, och i konventionen mellan Flemming och Mensjikov af den 28 aug. betecknas öfverenskommelsen som *förestående*.³ Man torde därför äga skäl att betrakta aktstycket som ett utkast, åtminstone om man fäster sig vid dess datering (Berlin den 20 aug.); Mensjikovs senare gifna godkännande och inhämtandet af den danske ministerns mening bragte visserligen saken i ett nytt läge. Säkert är i hvarje fall, att aktstycket är ett troget uttryck för Görtz' och Flemmings politik vid den angifna tidpunkten.

En redogörelse för konventionens⁴ innehåll måste blifva ofullständig, emedan man saknar kännedom om innehållet i en åtföljande separatartikel; möjligen hafva också hemliga artiklar funnits. Den innebar i allmänhet, att konung August inträdde i den preussiske konungens ställe, men hänsyn var naturligtvis tagen till den förändrade situation, som nödvändiggjorde användande af vapenmakt mot Stettin. Administratorm skulle med

¹ Den cit. depechen af 26 nov.

² Flemming t. Rantzau, Berlin 28 nov. 1713. *Dr.* 6.

³ Jfr nedan. Det bör också anmärkas, att Görtz den 21 aug. begär Ilgens godkännande af vissa ändringar, som Flemming gjort i Görtz' utkast. Görtz' cit. bref af 21 aug.

⁴ Uttrycket användes med redan anförda reservation. Aktstycket publicerades redan 1715 under icke närmare kända omständigheter och är omtryckt hos NORDBERG, II, s. 333 f.

Konventionens
rättsliga ka-
raktär.

Konventionens
innehåll.

200,000 rdr betala omkostnaderna för belägringen och för truppers underhåll, sedan han först satts i besittning af sina länder; men denna summa skulle man sedan utkräfvä af Sverige, som förmentes vinna stor fördel af sekvestern. Denna skulle utom Stettin omfatta också Stralsund, hvarmed ett ofta framställt sachsiskt önskemål uppfylldes, men däremot icke Wismar, för hvars sekvestrering man i stället ville anlita Danmarks hjälp. De svenska garnisonerna skulle transporteras raka vägen till Sverige och städerna besättas hvardera med två sachsiska och två gottorpska bataljoner; kommandot ordnades på samma sätt som i traktaten af den 22 juni. Däremot afvek man i fråga om den civila regeringens ordnande från detta mönster: sekvestermakterna förbehöll sig att själfva handhafva denna genom gemensamt utsedda organ; tydligen har Flemmings misstro mot svenskarna i denna punkt varit bestämmande. Man skulle själfklart förhindra Sverige att föra nya trupper till Pommern, och administratören förband sig särskildt att icke tillåta någon svensk transport till tyskt område — något som för honom visserligen måste vara underligt att lofva och svårt att hålla. Konung August åter lofvade att icke från Pommern företaga några fientligheter mot Sverige samt att hindra sina allierade från att öfver hufvud operera på pommerskt område. Han förklarade sig å andra sidan löst från alla förbindelser, i den händelse svenska trupper landsattes i Pommern eller nalkades detta från annat håll. — I fråga om Holstein-Gottorps förhållande till Danmark lofvade han att hos denna makt med sina *bona officia* stödja restitutionskravet och att söka förmå tsaren till samma åtgärd, dock endast under förutsättning, att det furstliga huset icke på något sätt sökte Danmarks ofärd. Det är uppenbart, att Flemming icke utan vidare kunde öfvertaga Preussens långt skarpare formulerade förpliktelser i detta afseende; det var mycket nog, att han dock gick ett steg längre än i deklARATIONEN af den 12 maj, som väckt så mycket ond blod i Danmark. I sin konungs namn lofvade han slutligen att skaffa åtminstone tsarens garanti af uppgörelsen; de fördragsslutande parterna förbehöll sig dessutom att söka också andra makters garanti.

*Flemmings
förhandlingar
med Mensjikov.*

Omedelbart efter konventionens avslutande afreste Flemming till det ryska högkvarteret, medan åter Görtz några dagar senare anträdde sin beskickning till det danska hofvet — för att med

preussisk hjälp, *oberoende* af sekvesterförhandlingarna, söka en uppgörelse med detta. Flemming anmodade Ahlefeldt att medfölja till Stettin, och denne var naturligtvis angelägen att bevaka Danmarks intressen i de nya sekvesterförhandlingarna, hvilkas utgångspunkt han endast dunkelt anade. Det synes icke hafva varit någon större svårighet för Flemming att vinna Mensjikovs gillande af det sachsisk-gottorpska sekvesterprojektet, ehuru danskarna på allt sätt sökt väcka dennes misstro mot Holstein-Gottorp¹; och man kom också hastigt till enighet om fördelandet af belägringsverkets börda. Genom en den 28 aug. 1713 daterad konvention förband sig Mensjikov att med enbart ryska trupper belägra Stettin, Flemming åter att tillhandahålla artilleri och munition, dock endast mot löfte om ersättning för eventuell skadegörelse. Truppernas underhåll skulle åligga Ryssland, munitionen åter bekostas af Sachsen. Omedelbart efter fästningens eröfring skulle den öfverlämnas åt de båda sekvestermakterna, och inga ryska trupper skulle kvarstanna i densamma.² — Man delgaf genast Ahlefeldt såväl denna öfverenskommelse som hufvudpunkterna i det nya sekvesterprojektet; naturligtvis försummade man icke att därvid särskildt framhålla dess fördelar från dansk synpunkt i jämförelse med traktaten af den 22 juni: en allierad makts inträde i stället för en neutral och de svenska garnisonernas transport till Sverige. Man dolde visserligen icke, att en möjlighet hölls öppen för Preussen att återinträda i sina rättigheter mot skyldighet att bidraga till belägringskostnadernas gäldande, och man torde mycket väl hafva insett, att Holstein-Gottorps delaktighet i sekvestern nu som förut var den verkliga stötestenen för Danmark. Men å andra sidan hoppades man vinna de danska statsmännen genom ett erbjudande, som tydligen aftalats mellan Flemming och Görtz samtidigt med sekvesterprojektet: det skulle stå Danmark fritt att gemensamt med Holstein-Gottorp taga *Wismar* i sekvester. Ett sådant förslag kunde naturligtvis tagas på allvar endast då det betraktades i samband med de förestående direkta förhandlingarna mellan Görtz och de danska statsmännen om en vänskaplig uppgörelse. Ahlefeldt såg sig ur stånd att å

*Konventionen
af 28 aug.
1713.*

*Hänsyn till
Danmark.*

¹ Flemming t. Manteuffel, vid Stettin 24 aug. 1713. *Konc. Dr.* 1. Flemming ankom den 23 aug.

² *Kop. Dr.*

sin konungs vägnar omedelbart taga ställning till hela denna nya kombination; han nöjde sig med att söka närmare utforska Flemmings och Mensjikovs afsikter. Han hade från början icke klart för sig, att Holstein-Gottorps andel i sekvestern var tryggad äfven för det fall, att de allierade skulle nödgas vädja till vapnen — och ke blott till det furstliga husets inställsamma diplomati.¹

Under tiden hade Bassewitz, som alltjämt uppehöll sig i Mensjikovs närhet, inlåtit sig i vissa förhandlingar med Stettins borgerskap; hela dess råd sades önska ett dylikt närmande, som naturligtvis skedde bakom Meijerfeldts rygg. Bassewitz uppsatte skriftligen de skäl, som talade för sekvesterns genomförande, och han fann villiga öron, ehuru han förmärkte en viss misstro gent emot Preussens planer. Han lofvade för öfrigt de deputerade belöning, om de lyckades vinna generalguvernören för planen; han förutsåg visserligen fortsatt motstånd från dennes sida, icke minst på grund af hans sympatier för prinsessan Ulrika. Något omedelbart resultat följde väl icke af dessa förhandlingar, men det var tydligt nog, att det i rysskräck fångna borgerskapets hållning redan börjat undergräfvat Meijerfeldts politik och auktoritet.²

Då Flemming bestämde sin hållning i den nya situation, som skapats genom den preussiska deklARATIONEN af den 25 juli, hade han icke alldeles kunnat bortse från att konung August i allt bestämmande ordalag fördömde den gottorpsk-preussiska sekvesterplanen. Det Sverige närstående gottorpska husets medverkan, de svenska bataljonernas öfvergång i holsteinsk tjänst, Stralsunds och Rügens undantagande från sekvestern — allt syntes konungen vara ägnadt att karakterisera denna som *un jeu dont la ligue serait la dupe*, och han upptog som sitt danskarnas argument, att kejsaren och riket icke bort hållas utanför en sådan transaktion. Han misstänkte också, att England och Frankrike stodo i hemligt förstånd med Preussen, och han sade sig betrakta det som en stor

¹ Flemming t. Ahlefeldt, vid Stettin 28 aug. 1713. Kop. Dr. 6. Ahlefeldts depeesch af Berlin 31 aug. Köp.

² Bassewitz t. Görtz, Schwedt 12 aug., hufvudkvart. vid Stettin 19 och 29 aug. 1713. Old. 10. Som borgerskapets deputerade nämnas borgmästaren Freiberg och sekreteraren Neumann. — Senare (t. Görtz, Berlin 3 sept. *ib.*) meddelar B., att de deputerade förgäfvades önskat komma i förbindelse med Mensjikov och Flemming och att de skulle föredragit kejsaren och Hannover framför Preussen.

lycka, att Meijerfeldt icke följt uppmaningarna att gifva sig.¹ Då han sedermera erfor, att Preussen dragit sig ur spelet, visade han emellertid inkonsekvent nog närmast en viss förargelse; han ansåg det omöjligt att hinna framskaffa belägringsartilleri till Stettin före höstens inbrott; man kunde på sin höjd med ryssarnas hjälp blockera Stettin och taga Wollin. Operationerna mot Stralsund hade dock hela tiden legat honom närmast om hjärtat, och han visade stor glädje öfver den lyckliga landstigningen på Rügen.² Med orolig uppmärksamhet följde han samtidigt händelsernas utveckling på den turkiska sidan, och hvarje tecken till ett stundande fredsbrott mellan Turkiet och Ryssland gjorde honom allt mindre benägen för en aktion mot Stettin: den ryska hufvudstyrkan liksom den sachsiska krigsmakten borde vara disponibel till att möta den hotande stormen i sydost.³ Flemming sökte visserligen på allt sätt lugna konungens farhågor för komplikationer i orienten och uttalade som sin uppfattning, att i hvarje fall polackerna vore närmast att möta en sådan eventualitet.⁴

Konung August visade sig sedermera för sin del fullt ut lika kylig mot den gottorpsk-sachsiska sekvesterplanen som tidigare mot den gottorpsk-preussiska. Han fann vinsten obetydlig och osäker i förhållande till de stora uppoffringarna: de gottorpska trupperna måste betecknas som opålitliga och skulle kanske förr eller senare göra gemensam sak med borgerskapet, som förmodligen skulle förblifva sin svenska öfverhet troget; det furstliga huset skulle för intet erhålla den rättighet, som konung August så dyrt måste köpa, och dess traktatfästa ersättningsskyldighet skulle förmodligen vid utkräfvandet kompenseras af motanspråk. Hela transaktionen skulle snarast vara Sverige till gagn, ty dess garnison skulle frigöras till användning på annat håll, medan åter sachsiska trupper skulle bindas och vid ett afgörande kanske ligga överksamma; hela planen vore måhända från början endast en bakslug intrig af Görtz! För öfrigt var konungen som förut

¹ Kon. August t. Flemming, Warschau 23 juli 1713, Braun t. Flemming samma dag. Dr. 4 a.

² Kon. August t. Flemming, Warschau 31 juli 1713, Braun t. Flemming samma dag. Dr.

³ Kon. August t. Flemming, Warschau 8 aug. 1713.

⁴ Flemmings depeesch från lägret vid Stettin 27 aug. 1713.

Konung August mot sekvesterpolitiken.

Konung August mot den gottorpsk-sachsiska sekvesterplanen.

äfven från rent militär synpunkt föga böjd för aktionen mot Stettin, och han framhöll ånyo för Flemming alla dess vanskligheter.¹

Flemming åter betonade vikten af att svenskarna förlorade en operationsbas och ville göra troligt, att Stettins fall skulle återverka lika gynnsamt på turkarnas hållning som tidigare Stenbocks kapitulation; dessa fördelar vore så stora, att man i värsta fall kunde finna sig i en så oförmodad vändning som att ryssarna behölle fästningen. Konungens misstro mot Holstein-Gottorp sökte han skingra med det argumentet, att det furstliga huset visserligen vore Sveriges uppriktige vän, men ingalunda gynnade dess konungs nycker eller delade hans sympati för Stanislaus; holsteinarna hyste i det fallet samma åsikter som svenskarna i gemen och vågade ensamma också uttala dem. Med hänsyn till sina omstridda svenska successionsanspråk hade det furstliga huset dessutom en särskild anledning att ställa sig väl med de nordiska allierade, och i sitt förhållande till Sachsen skulle Görtz säkerligen icke våga uppträda bedrägligt, så länge den dansk-gottorpska tvisten fortfore.²

Flemming och hans afundsmän.

Då Flemming trots konungens alla betänkligheter och varningar ingick sekvesterkonventionen med Görtz och sände det sachsiska artilleriet mot Stettin, kunde han tyckas spela ett högt spel, tyckas skänka sina afundsmän goda utsikter att komma honom till lifs. Han kände visserligen sin makt öfver konungen, sin militäriska och diplomatiska oumbärlighet, men å andra sidan hade han tydligt spårat intrigerna och motståndet från herrarna i geheimerådet, som han och Manteuffel vant sig att ironiskt kalla *nos Mazarins*.³ På tal om Görtz' svårigheter i kampen mot Ilgens tredska fann han ett motiv till sympati i sin egen erfarenhet af *des gens qui opposent mille difficultés a nos meilleures intentions*.⁴ Han drog sig icke för att i häftiga och själfmedvetna ordalag delgifva ko-

¹ Kon. August t. Flemming, Warschau 20 aug. 1713. *Dr.* 2 c. I ett tidigare bref (af Warschau 6 aug.) hade konungen, vid första antydningen om den nya planen, skrivit: »Je ne scaurois comprendre ni les voyes ni les moyens que vous pouvez avoir pour parvenir à ce but que la Suède veuille livrer son pais en sequestre à son ennemi.»

² Flemmings depesch från lägret vid Stettin 1 sept. 1713. — Dens. t. geheimerådet gr. v. Haymb 19 aug. *Konc. Dr.* 4 a.

³ Manteuffel t. Flemming, Berlin 23 aug. 1713. *Dr.* 1.

⁴ Flemming t. Manteuffel, vid Stettin 27 aug. 1713. *Dr.*

nungen sin förtrytelse öfver den opposition och de intriger, af hvilka han trodde sig finna spåren i flere af dennes skrivelser.¹ I den situation, som hans aftal med Görtz och Mensjikov skapat, ansåg han det rådligast att icke nöja sig med skriftliga föreställningar och apologier; han beslöt att i egen person resa till hofvet för att rättfärdiga sin politik och slå sina afundsmän för munnen. Att aflägsna sig från Pommern och Berlin i ett sådant ögonblick, att lämna den planlagda aktionens ledning åt Mensjikov, Bassewitz och Ilgen kunde visserligen hafva sina vådor, och han måste i hvarje fall vara angelägen att i det ryska högkvarteret hafva en auktoritativ representant för de sachsiska intressena. Hans val föll på grefve A. C. von Wackerbarth, konung Augusts minister i Wien, hvilkens militäriska erfarenhet dessutom kunde komma väl till pass vid belägringen. Mensjikov hade rent af förklarar sig villig att afstå öfverbefälet till denne.² Händelsernas hastiga utveckling skulle dock gäcka denna kombination.

Sedan Flemming inspekterat de sachsiska trupperna i Pommern, reste han öfver Berlin till Warschau, dit han anlände den 14 sept. Öfverläggningarna med konungen och geheimeråden om situationen började omedelbart; den första konferensen, till hvilken också Danmarks minister mottog kallelse, upptogs väsentligen af Flemmings vidlyftiga apologi för sekvesterpolitiken. Öfverste Meyer måste med en känsla af besvikenhet iakttaga, hur fältmarskalkens nyss ganska storordiga antagonist icke vågade göra några inkast mot hans framställning, och under de närmast följande dagarna kunde han märka, hur Flemming återvann sitt inflytande öfver konungen och hur stämningen slog om till Danmarks nackdel.³ Under de fortsatta konferenserna, vid hvilka konventionen af den 20 aug. i detalj granskades, uttalade man sig först i frågan, om belägringen af Stettin öfverhufvud borde fullföljas, och det befanns, att samtliga geheimeråd numera liksom Flemming tillstyrkte

¹ Då kabinetssekreteraren Braun för konungen uppläst ett bref från Flemming med uttryck för sådan förtrytelse, yttrade denne med ett leende: »Mais il seroit bon aussi que le Felmarechal ne prit pas si tôt feu à chaque mot qu'il ne trouve pas à son gré dans mes lettres». Braun t. Flemming, Warschau 7 sept. 1713. *Dr.*

² Flemming t. Wackerbarth, vid Stettin 25 aug., Berlin 7 sept. 1713. *Dr.*

³ Meyers depescher af Warschau 21, 24 sept. 1713. *Köp.* 4. Konferensprotokoll dat. 15 sept. hora pomerid. (Wertherns piktur). *Dr.*

Flemmings resa till polska hofvet.

Öfverläggningar i Warschau.

detta. Hoym gjorde därvid visserligen en sur min och satte i fråga, att man skulle söka förmå Mensjikov att uppskjuta operationerna till våren; Flemming däremot framhöll särskildt det intryck, som fästningens fall skulle göra på turkarna, och det tryck, som utöfvades på de polska malkontenterna af de ryska trupperna i Pommern. Oppositionen riktade sig förnämligast mot den sachsisk-gottorpska sekvesterplanen; uttryck af misstro mot Holstein-Gottorp hördes från olika håll; det betonades i sammanhang därmed, att en med administratören slutet traktat skulle kunna upprifvas af den unge hertigen efter hans myndighetsförklaring; man erinrade också om den ringa utsikten, att Karl XII skulle godkänna transaktionen, äfven om rådsregeringen läte förmå sig därtill. Då äfven Werthern delade dessa betänkligheter och med de öfriga yrkade på sekvesterns öfverlåtande åt Preussen, ville Flemming icke längre göra motstånd, så mycket hellre som han i själfva konventionen förutsett denna eventualitet och måhända innerst önskade en sådan vändning. Han betonade dock in i det sista fördelen för Sachsen af att vinna fast fot i Stettin, och han framhöll eftertryckligt, att Preussen i det afgörande ögonblicket ingalunda skulle behöfva trugas till deltagande i sekvestern. För öfrigt nöjde sig icke opponenterna med den skärpning af sekvestermakternas skyldigheter gent emot de allierade, som Flemming i konventionen af den 20 aug. genomdrifvit; de yrkade därutöver, att garanti skulle gifvas mot svenska trupper landsättning jämväl i Wismar, alltså öfverhufvud på svenskt territorium i Tyskland. Slutligen framhöll de också som önskvärdt, att man på allt sätt, särskildt genom affärdande af en minister till Köpenhamn, skulle söka skingra Danmarks ovilja mot sekvesterpolitiken.¹

Flemmings
triumf.

Trots allt blef det verkliga resultatet af Flemmings resa till Warschau, att han återställde sin hotade auktoritet och vann konung August för sekvesterpolitiken enligt det program, för hvilket han ännu i juli ifrigt hade arbetat. Till Görtz kunde han med en känsla af triumf skrifva: *on se trompe fort de dire que je suis mal dans l'esprit du Roi*, och det låg endast en lindrig öfverdrift i hans tillägg: *tout ce que j'ai fait et dans le Holstein et à la cour de*

¹ Konferensprotokoll dat. 16 sept. (Wertherns piktur). *Dr.* 7. — »Vota über die Frage, ob die operationes in Pommern und insonderheit die Belagerung Stettins zu continuiren.» Or. med underskr. *Ib.*

*Prusse, en un mot toute la conduite que j'ai tenue depuis la bataille de Gadebousch a eu l'approbation de Sa Majesté.*¹

Man kan därför antaga, att Flemming själf i det väsentliga författat den instruktion², som han fick med sig på återresan till Stettin i början af okt. 1713 och som till och med innehöll ett allmänt gillande af den med Görtz afslutna konventionen. Samtidigt uttalade den visserligen, att Preussen helst borde förmås att tillsammans med Holstein-Gottorp åtaga sig sekvestern; för konung Augusts del borde Flemming dock begära satisfaktion för hans nedlagda pommerska anspråk. Quedlinburg, Nordhausen och Petersberg nämndes som skälig ersättning, men konungen ville dock, om Preussen gjorde svårigheter, nöja sig med den i konventionen med Mensjikov stipulerade summan af 500,000 rdr. Om man från preussisk sida öfver hufvud vägrade att inlåta sig på sekvestern, borde Flemming söka förmå Mensjikov att med sina trupper kvarstanna i Pommern, tills man på ett eller annat sätt försäkrat sig mot svenska trupptransporter till denna provins. Om åter Holstein-Gottorp mot förmodan skulle draga sig tillbaka, måste man dock fullfölja aktionen mot Stettin och sedan på skäliga villkor öfverlämna staden i *kejsarens och rikets* sekvester.

Flemmings
nya instruk-
tioner.

Om Flemmings — man kan också säga Görtz' — politik sålunda triumferade, befanns det dock i enlighet med geheimerådens mening tjänligt att till Köpenhamn affärda öfverste Debrosses med uppdrag att söka skingra de danska statsmännens misstro och ovilja mot sekvesterpolitiken. Hans instruktion³ innehöll intet uppslag till verkliga politiska förhandlingar; den utgjordes egentligen blott af en ordrik apologi för Flemmings politik allt sedan våren 1713 och till de senaste sekvesterförhandlingarna; argumenten och synpunkterna äro i allt väsentligt kända från annat håll. Det är emellertid icke troligt, att Flemming väntade sig någon synnerlig verkan af denna hänvändelse; hans egentliga syfte var till äfventyrs att visa danskarna, att hans konungs särskildt utsedda ombud talade med hans egen röst. — Han fick för öfrigt vid samma tid ett tillfälle att visa, hur obenägen han alltjämt var att låta danska synpunkter och intriger störa det fruktbara samarbetet med Görtz. Denne

Sachsisk be-
skickning till
Danmark.

¹ Flemming t. Görtz, Warschau 26 sept. 1713. *Konc. Dr.* 5.

² Dat. Warschau 2 okt. 1713. *Kop. Dr.* 4 b.

³ Dat. Warschau 2 okt. 1713. *Konc. och kop. Dr.* 6.

hade under sin vistelse vid det danska hofvet att beklaga sig öfver Westphal, som efter bästa förmåga motarbetade honom, och han försummade icke att påkalla Flemmings ingripande mot den själf-rådige diplomaten.¹ Fältmarskalken skyndade också att utverka en kunglig skrapa till denne; han ålades att icke vare sig direkt eller indirekt motverka Görtz' underhandlingar. Då Westphal som svar patetiskt åberopade, att han hade *le coeur heureusement constitué comme un véritable Danois*, och sade sig hellre vilja taga afsked än handla i strid med sin öfvertygelse, tog honom Flemming själf i skarp upptuktelse — och hans roll i Sachsen var utspelt.²

Öfverläggningarna i Warschau hade tagit mycken tid, och det skulle snart visa sig, att tiden varit dyrbar. Flemming bröt upp för att resa till det ryska högkvarteret den 4 okt. 1713. Han skulle icke hinna långt, innan han mottog underrättelse om att Stettins kapitulation var en fråga icke om dagar, utan om timmar. Han blef från den stunden icke blidare stämd mot *nos nouveaux Mazarins*, som tvungit honom att lämna de stora händelsernas skådeplats.³

Stettins belägring.

Under tiden hade belägringen af Stettin fortskridit under omständigheter, som här ej närmare skola skildras.⁴ Särskildt betydelsefullt blef Sternschanzes fall (13 sept.) och staden Damms utrymmande, som Meijerfeldt af militära skäl fann nödigt. Dessa händelser blefvo icke utan inflytande på det stettinska borgerskapets hållning; modlöshetens och själfuppgifvelsens anda började breda sig öfver staden. Råd och borgerskap samlades till öfverläggningar och framförde (den 15 sept. 1713) genom en deputation sina bekymmer till generalguvernören och regeringen. Dess talman, åldermannen Zastrow, hvilkens namn också i det följande ofta möter, gjorde därvid gällande, att Damms utrymmande för staden betydde början till slutet; förbindelsen med Preussen hade därigenom afskurits, på Stettin hade strupen så att säga blifvit tillsnörd. Fienden hade nästan grävt sig ända in i staden, fästningsartilleriet vore icke i bästa skick, och till råga på olyckan förspordes det, att konungen icke mer vore i lifvet.⁵ Borger-

Borgerskapets knot.

¹ Se s. 67 f.

² Flemming t. Werthern, Widawa 5 okt. 1713. Konc. Westphal t. kon. August, Köpenhamn 28 okt. — Flemming t. Westphal, Berlin 11 nov. Konc. Dr. 6.

³ Se vidare s. 101.

⁴ Jfr *BidrNKrH*, V, s. 87 f.; NORDBERG II, s. 335.

⁵ Jfr s. 70.

skapet, som måste befara att snart se sina hus förvandlade till stenhögar, kunde icke se någon annan utväg än att staden öfverlämnades i sekvester åt i grannskapet varande potentater, och anhöll om nådigt svar på denna hemställan. Tonen i denna framställning var sådan, att generalguvernören med skäl kunde tala om att taga Zastrow för hufvudet, och Stuart frågade harmset, hur borgerskapet kunde drista inblanda sig i frågor, som endast anginge generalguvernören och generalitetet. Men Meijerfeldt sökte för öfrigt lugna borgerskapet med goda ord och gaf en helt annan bild af situationen; bland annat framhöll han, att man af rent militära skäl icke velat riskera en garnison i så utsatt läge som Damm, men att man höll vägen till Brandenburg öfver Podejuch öppen. Han talade också behjärtadt om fästningens resurser och fiendens slätta tillstånd, påminte också värtaligt om förfädrens tappra motstånd i farans stund; för öfrigt kunde han efter öfverläggning med regeringen icke gifva annat svar än att konungen förbjudit honom att intaga främmande trupper och ålagt honom att försvara sig på bästa sätt.¹

Borgerskapets stämplingar fortsattes samtidigt bakom Meijerfeldts rygg: dess deputerade uppsökte i Podejuch Schlippenbach och framställde en formlig anhållan om preussiskt skydd i händelse af öfverhängande fara; de gingo ända därhän, att de lofvade öppna stadspportarna med våld, om generalguvernören gjorde svårigheter. Långt mer ursäktligt var det, att magistraten i det utrymda Damm vände sig till Schlippenbach med en motsvarande anhållan och till och med omedelbart ville öfverlämna nycklarna till en af stadspportarna; en skara ryssar hade i själfva verket redan hunnit göra ett infall i den värnlösa staden för att plundra. Schlippenbach såg sig ur stånd att göra något utan närmare instruktion från Berlin, och han anmärkte dessutom, att de stettinska deputerade saknade hvarje skriftligt bemyndigande att underhandla å magistratens vägnar. Han ansåg sig emellertid, till förekommande af en rysk kupp, böra inlägga en mindre preussisk besättning i Podejuch, som började öfversvämmas af flyktingar (mest kvinnor) från Stettin.² För att utforska det verkliga läget i Stettin sände han dit ett par kunskapare,

Borgerskapets förhandlingar med Schlippenbach.

¹ »Extractus Protocollis Regiminis die 15 sept. horis pomeridianis.» *Ups. F* 196.

² Schlippenbachs depeesch af Podejuch 15 sept. 1713. Bil. protokoll öfver konferens med de deputerade från Damm, undertecknad af borgmästaren B. Voss, syndicus B. Schach och två andra deputerade. *Berl.* 66.

som återkommo med starka intryck af jäsningen inom borgerskapet och garnisonen och af den opposition, som mötte generalguvernören äfven inom regeringskretsar. Dessa uppgifter bestyrktes nästan omedelbart af en ny deputation, som kom för att underrätta Schlippenbach, att stämningen inom regeringens krets öfverensstämde med borgerskapets hållning; den, som åtagit sig detta värf, var — regeringsrådet Olthoffs fru, som åtföljdes af en borgardeputerad och för öfrigt hade med sig ett slags kreditiv af regeringsrådet Lagerström. Man anmodade Schlippenbach att i och för närmare öfverläggningar förfoga sig till Zollschanze, som man för öfrigt vore beredd att genast inrymma åt preussiska trupper, men den preussiske generalen fasthöll vid sin ståndpunkt, att han intet kunde göra utan närmare instruktioner från sin kunglige herre. Om läget i Stettin kunde han emellertid anse sig tillräckligt upplyst; han torde endast hafva misstagit sig i sin uppfattning, att Meijerfeldts hållning vore simulerad och att denne gärna ville draga sig ur spelet, så snart förevändning bjödes.¹

Det är naturligt, att Stettins invånare i sin rysskräck trots allt anropade Preussens hjälp och därvid vände sig till Schlippenbach, som befann sig i omedelbar närhet; Holstein-Gottorp var ju i militäriskt afseende vanmäktigt, och Bassewitz uppehöll sig utom räckhåll i Berlin. Schlippenbach fick det intrycket, att man önskade uteslutande preussisk besättning och alltså icke ville höra talas om någon gottorpsk², men förmodligen voro meningarna i det afseendet delade. I hvarje fall mottog Bassewitz (i midten af sept.) från Stettin en påstötning att icke alldeles inställa sina ansträngningar för sekvesterplanens genomförande; de närmare omständigheterna

Inviter till
Bassewitz.

¹ Schlippenbachs depech af Podejuch 15 sept. 1713. *Berl.* 66. Hans kunskapare hade i Stettin bland annat erfarit, »dass vor wenig Tagen acht von der Bürgerschaft sich zusammen rottiret und mit ihrem Gewehr auf den H. Gouverneur angelegt.» Detta är emellertid obestyrkt. Fru Olthoff hade regeringens uppdrag att försäkra, »dass diese mit der Bürgerschaft völlig übereinstimmete, und wan sie nur wüste, dass Ew. K. M. dero hohen Schutz ihnen nicht versagen würden, wolte sie nebst der Bürgerschaft den Gouverneur zur Übergabe bringen und Ew. K. M. sich submitiren.» — Då DROYSEN (s. 55) med användande af samma källa säger, att enligt kunskaparna förbittringen »gegen die schwedische Regierung» vore utomordentlig, så refererar han ej korrekt. Man måste göra en skarp skillnad mellan generalguvernören och regeringen i dess helhet.

² Schlippenbachs cit. depech af 17 sept.

därvid äro visserligen något mysteriösa. Han uppsöktes af en kapten Rosenholz, som från svensk tjänst öfvergått i preussisk, men som i Stettin hade många förbindelser; denne berättade, att han kort efter Bassewitz' afresa från Stettin mottagit kallelse att inställa sig hos Meijerfeldt och, ehuru han icke känt sig alldeles säker för arrestering, följt denna maning. Generalguvernören hade i början skarpt förehållit honom, att han sökt anstifta myteri inom borgerskapet, men hade sedan anslagit en mild ton och sagt sig äfven i det följande gärna vilja tala med honom om möjligheterna att rädda staden; det egentliga hindret för sekvestern hade han sett i kejsarens och Hollands afvisande hållning. Sedan Rosenholz lämnat Stettin, hade han sändt efter honom en auditör och bedt honom söka förmå Bassewitz att icke uppgifva sekvesterplanen, en maning som dock naturligtvis icke finge hetas vara kommen från generalguvernören. — Hela denna historia framstår i ljuset af Meijerfeldts tidigare och senare hållning som föga trovärdig; det förefaller sannolikare, att Rosenholz på uppdrag af borgerliga kretsar i Stettin ånyo sökte få Bassewitz i rörelse och ansåg nödigt att uppmuntra honom med mer eller mindre diktade uppgifter om generalguvernörens nyvagnade förhandlingsvillighet. I hvarje fall tillmätte Bassewitz dessa meddelanden en stor betydelse, och han bad Rosenholz söka utforska, hur Meijerfeldt numera ställde sig till sekvesterplanen.¹

Fredrik Wilhelm själf stod tydligen ganska handfallen inför den nya situationen i Stettin, sådan den tedde sig enligt Schlippenbachs rapporter. Han befann sig för tillfället icke i Berlin och kunde alltså icke rådgöra med sina ministrar; han hade emellertid en känsla af att han icke kunde göra något oberoende af den gottorpska diplomatin och beslöt därför att till Bassewitz rikta ett par frågor, som denne med skäl fann »monstruösa» och som Ilgen häpen mottog till vidare befordran. Konungen ville för det första veta, om Bassewitz kunde garantera, att han, för det fall att han lade preussiska trupper i Stettin, skulle få behålla denna fästning jämte Pommern intill Peene. Han ville för det andra också skaffa sig visshet, huruvida Bassewitz ville medverka till en dylik sekvester, utan att konungen afgåfve något slags skriftlig förbindelse eller tvunges till något penningoffer och under förutsättning, att *endast* preussiska trupper in-

Preussisk råd-
villhet.

¹ Bassewitz' depech af Berlin 16 sept. 1713. *Old.* 10. — Frisendorffs bref t. Vellingk af 13 sept. 1713 (F:s registr.) visar, att också F. något förhandlat med Rosenholz, liksom ock, att denne haft vissa förbindelser med Flemming.

lades i fästningen. — Den naiva egoism, som dikterade dessa frågor, faller utan vidare i ögonen, men konungens hänvändelse torde i någon mån förklaras däraf, att ryktet om Karl XII:s död¹ syntes ställa i utsikt Preussens stöd åt de gottorpska tronföljdsanspråken, och dessutom förnekade konungen ju icke sin skyldighet att genomdrifva det gottorpska restitutionskravet. Bassewitz kunde dock naturligtvis icke uppgifva Holstein-Gottorps rätt till andel i sekvestern och hänvisade också för öfrigt i sitt svar till bestämmelserna i traktaten af den 22 juni; han använde därvid, så godt han kunde, Görtz'argument och fraseologi. Den åtrådda besittningen af Stettin kunde konungen vinna endast genom att göra Sverige tjänster värdiga en sådan belöning; från sekvestern kunde det furstliga huset så mycket mindre låta utestänga sig, som det genom en ny uppgörelse med Preussen endast skulle ådraga sig svenskarnas misstro och därmed förspilla sina successionsutsikter.² — Vid närmare besinning fann konungen det rimligt, att också gottorpska trupper inlades i Stettin, men han ville icke släppa krafvet, att stadens guvernör skulle bero endast af honom; några penningar ville han icke släppa till, förrän staden verkligen öppnat sina portar.³ Den preussiska ståndpunkten blef sedan definitivt formulerad i nya instruktioner för Schlippenbach (den 25 sept.): konungen önskade alltjämt *einen Fuss in Stettin*, men ville ej riskera krig med den ena eller andra parten eller offra penningar på ovissa utsikter; de olika borgaredeputationernas inviter erbjöde icke tillräckligt fast grund att bygga på; en förutsättning för hvarje uppgörelse vore Mensjikovs gillande.⁴

¹ Jfr ss. 70, 84.

² Konungens frågor och Bassewitz' svar, Berlin 18 sept. 1713. Ilgen t. kon. 19 sept. Kop. *Berl.* Ilgen finner, att Bassewitz talar »un langage un peu obscure», men hans muntliga kommentar hade varit desto tydligare. — Bassewitz t. Callisen, Berlin 18 sept. *Old.* 10. »Ich hätte mir sonst eingebildet, dass der Herr von Ilgen oder sonst wer dergleichen Intriguen gespielet, selbiger aber war auch darüber nicht wenig consternirt und wies mir des Königs Hand». — Bassewitz t. Görtz 19 sept. *Old.* Bassewitz rådgjorde om saken med Le Coq, och båda trodde i början, »qu'il y avoit quelque anguille sous roche, c'est à dire quelque negociation entre cette Cour cy et Meijerfeld pour livrer la ville aux Prussiens et nous frustrer par là de nos peines et de nos frais. D'ailleurs ces questions avoient tous l'air d'avoir été faites pour servir d'excuse tant bonne que mauvaïse dans la suite». Le Coq t. Flemming, Schwedt 21 sept 1713. *Dr.* 3.

³ Fredrik Wilhelm t. Ilgen s. 1. 19 sept. 1713. *Berl.* Jfr DROYSEN, s. 56.

⁴ Schlippenbach torde själf förstå, »dass es uns gar nicht zu raten sey, auf der Bürgerschaft blosses Begehren Trouppen in die Stadt zu werfen und

Schlippenbach borde därför uppsöka denne och först efter hans gifna samtycke fortsätta förhandlingarna med myndigheterna i Stettin; han kunde därvid följa den redan tidigare öfverenskomna planen för sekvesterns organisation och handla i samråd med Bassewitz.¹ Denne hade i själfva verket redan begifvit sig från Berlin till det ryska högkvarteret (den 19 sept.) fast beslutet att mota hvarje preussiskt försök att utestänga Holstein-Gottorp från sekvestern; han hade uppmuntrats därtill både af Frisendorff och Bretton, hvilken senare bemyndigade honom att försäkra Meijerfeldt om Englands sympatier för sekvesterplanen.² Han mottog kort därpå ett meddelande från Ilgen, att konungen önskade samarbete med Holstein-Gottorp på grundval af traktaten af den 22 juni och att man afvaktade närmare meddelanden från Bassewitz om situationen.³

Bassewitz anlände den 22 sept. 1713 till Mensjikovs hufvudkvarter och fann denne alltjämt välvilligt stämd mot Holstein-Gottorp, hvars medverkan till en sekvestrering han icke afböjde; men samtidigt lät fursten förstå, att han redan offrat mycket penningar och folk på fästningens kufvande, som numera icke skulle kosta så stora ansträngningar. Om han vid sådant förhållande läte det komma till en sekvestrering, som räddade garnisonen och skyddade orten mot plundring, menade han sig berättigad att fordra icke blott de 500,000 rdr af Preussen, utan också ersättning i lämplig proportion från Holstein-Gottorps sida.⁴ Bassewitz, som hoppats kunna nedpruta den preussiska ersättningssumman, var naturligtvis icke angenämt berörd af detta anspråk, som han dock icke utan vidare synes hafva afvisat; han sökte emellertid skrämma Men-

uns dadurch die Indignation des Czaaren, welcher den Ort mit seinen Trouppen wirklich eingeschlossen hat, auf den Hals zu ziehen».

¹ Fredrik Wilhelm t. Schlippenbach, Berlin 25 sept. 1713. *Konc. Berl.*

² Bassewitz' cit. bref t. Callisen af 18 sept. »Indessen hoffe nächst Gott, das ich es ihnen schon so spielen wil, das nichts ohne uns zum Stande kommen soll, sie mögen so klug seyn wie sie wollen; und wo Meyerfeld nicht toll im Kopf und nur in etwas hören wil, sollen sie hier ganz anders pfeifen . . .» — Bretton t. Bassewitz, Berlin 18 sept. Kop. *Old.* 10. — Christ t. Görtz, Berlin 23 sept. *ib.* — Frisendorff t. Meijerfeldt, Berlin 9 sept. [g. st.] 1713. Kop. *Ups.* F 196. — Bassewitz' depeesch af Berlin 17 sept. *Old.* Han anhåller om fullmakt, som ger honom fria händer, helst också bemyndigande af Vellingk att tillvarataga Sveriges intressen.

³ Ilgen t. Bassewitz, Berlin 20 sept. 1713. *Konc. Old.*

⁴ Bassewitz' depeesch af hufvudkvarteret vid Stettin 24 sept. 1713. *Old.*

Bassewitz till
ryska högkvar-
teret.

Bassewitz' för-
handlingar
med Mensji-
kov.

Preussens
ståndpunkt.

sjikov med antydningar, att denne genom för långt gående kraf kunde gå miste om hvarje ersättning: preussarna kunde göra upp saken med Meijerfeldt bakom Mensjikovs och Bassewitz' rygg, och preussiska trupper skulle sedan öfver det (19 sept.) återeröfrade Damm¹ kunna indragas i fästningen.² Det framgår icke, hvilket intryck detta argument gjorde på Mensjikov; i hvarje fall fick han efter Schlippenbachs ankomst klart för sig, att Preussen icke hade sådana afsikter. Men det må anmärkas, att ombud från Damm verkligen hade hänvänt sig till Schlippenbach med ett förslag i af Bassewitz antydd riktning; de hade hemställt, att preussiska trupper omedelbart skulle besätta staden, som ryssarna utrymt och som svenskarna icke tänkte behålla.³

*Bassewitz' in-
viter till
Meijerfeldt.*

För Bassewitz var den närmaste uppgiften att komma i förbindelse med Meijerfeldt och i den nya situationen pröfva verkningarna af sin öfvertalningskonst, understödd af Brettons och äfven Frisendorffs påtryckningar. Han föreslog Meijerfeldt en konferens, som skulle medföra stillestånd mellan de stridande; generalguvernören svarade i kylig ton, att om Bassewitz icke kunde framföra sitt ärende skriftligen, han icke ville vägra att mottaga denne i Stettin; något stillestånd kunde dock icke komma i fråga för en sådan saks skull, och Bassewitz borde utan något större följe taga sig in i staden vattenvägen.⁴ — Meijerfeldt höll sig sålunda alltjämt stram, ehuru demoralisationen i Stettin vid denna tid tog sig nya uttryck: den 25 sept. hade deputerade af stadens råd och borgerskap företrädde hos regeringen och ingåfvö memorial, som utvecklade deras bekymmer för stadens betryckta läge; Zastrow förde deras talan och sade sig hoppas, att regeringen ville göra allt för att »rädda det fattiga borgerskapet och deras slätta och fattiga hyddor». Meijerfeldt förklarade sig nödsakad att alltjämt fasthålla vid konungens uttryckliga order, men han ville icke förmena borgerskapet att sända en deputation till senaten i Stockholm och ville därtill foga egna föreställningar. Regeringen bad de deputerade att för öfrigt gifva sig till tåls ett par dagar i afvaktan på Bassewitz' andragande.⁵

¹ Jfr s. 84. — *BidrNKrH*, V, s. 87.

² Bassewitz säger sig på förhand skola använda detta argument. Depesch af Schwedt 22 sept. 1713, bref t. Görtz samma dag. *Old.*

³ B. Schack och T. Cuhno t. Schlippenbach, Kolbatz 20 sept. 1713. *Berl.*

⁴ Bassewitz t. Meijerfeldt 22, 24 sept. 1713. *Ups.* F 196. Meijerfeldts svarsbref af Stettin 24, 25 sept. *Kop. Old.*

⁵ »Extractus Protocolli Regiminis die 25 sept. 1713 hora pomerid.» *Ups.*

Vid konferensen mellan Meijerfeldt och Bassewitz, som ägde rum i Stettin den 26 sept., visade sig den förre alltjämt fasthålla vid sin dittills häfdade ståndpunkt¹, men Frisendorffs meddelande, att Vellingk mottagit en kunglig befallning om stillestånd för de tyska provinsernas del, syntes honom beaktansvärdt, och han förklarade sig gärna se, om han på det sättet med bibehållen heder kunde komma ur sitt svåra läge. Han bad därför Bassewitz att af Mensjikov söka utverka en vapenhvila, tills han från Vellingk hunnit inhämta pålitlig upplysning, hur det förhölle sig med denna påstådda kungliga befallning. Bassewitz åtog sig detta uppdrag, men Mensjikov visade sig icke tillmötesgående: väderleken vore för tillfället gynnsam för belägringsoperationerna, men kunde hastigt försämras, och Meijerfeldt skulle till sist alltid kunna förklara, att konungens befallning icke rättfärdigade en sekvester.² Under sådana förhållanden kunde Bassewitz endast sätta sig ned och i ett bref till Meijerfeldt på nytt sammanfatta argumenten för en sekvester, under särskildt betonande af dennes stora ansvar³, men han torde icke själf hafva öfverskattat verkan af denna hänvändelse till en man, som han fann så besatt af *caprice* och *fierté*.²

*Förhandlingar
mellan Basse-
witz och Mei-
jerfeldt.*

Den 27 sept. öppnade Mensjikov bombardement mot Stettin⁴ och fortsatte det följande dag; staden började brinna på olika håll, och försvaret hindrades betydligt af den panik, som grep borgerskapet. Zastrow sändes i spetsen för en deputation till krigsbefälet och skildrade i upprörda ord stadens förtviflade läge; borgerskapet kunde icke taga på sitt ansvar att förkasta det enda medel, som kunde skydda invånarna från massaker och fångenskap, och yrkade därför på antagande af Vellingks traktat med det gottorpska huset; om generalguvernören alltjämt ställde sig afvisande, måste man nedlägga vapnen och endast tänka på sin egen konservation.

*Stettin bom-
baraderadt.*

¹ Bassewitz: »Wenn er sich gegen der Macht, mit der er zu thun hätte, zu defendiren vermeynte, wolte ich kein Wort mehr von der Sache sprechen». — Meijerfeldt: »Was soll ich thun, denn meine ordres seind nicht anders als mich bis auf den letzten Mann zu wehren?»

² Bassewitz' depesch af hufvudkvart. vid Stettin 27 sept. 1713. *Old.* Jfr Bassewitz t. Ilgen samma dag. *Berl.*

³ Bassewitz t. Meijerfeldt, samma dag. *Kop. Old.*

⁴ Jfr *NORDBERG* II, s. 335; *BidrNKrH*, V, s. 88; *WEHRMANN*, s. 333 f.

Detta yrkande upprepades gång på gång af både borgerskap, råd och klerus; man begärde till och med en parlamentär, som skulle föra en borgardeputation till Bassewitz; man hoppades nämligen genom denne kunna utverka bombardementets upphäfvande; men denna begäran blef af Meijerfeldt afslagen.¹ Under tiden hade Bassewitz, som mycket riktigt räknade med ett myteri från borgerskapets sida, fått Mensjikovs tillåtelse att rida in i Stettin och återupptaga förhandlingarna med Meijerfeldt; han begaf sig alltså (på e. m. den 28 sept.) in i staden, företrädd af en rysk parlamentär. Han framförde till Meijerfeldt en försäkran af Mensjikov, att fientligheterna skulle upphöra, om staden i enlighet med traktaten af den 10 juni öfverlämnades till det gottorpska huset; men generalguvernören vägrade alltjämt heroiskt att anlita denna utväg. Bassewitz lyckades emellertid af Mensjikov utverka bombardementets inställande från den 28 sept. kl. 5 e. m. till den 29 kl. 12 m.; han berömde sig sedermera af att därmed hafva skyddat staden från fullständig tillintetgöring genom beskjutning och brand.² Meijerfeldt samman kallade den 29 på morgonen ett krigsråd, i hvilket situationen dryftades; generalguvernören själf sade sig hoppas, att officerarna trots borgerskapets hållning alltfort ville göra manligt motvärn, men officerarnas utlåtande kom att gå i helt annan riktning. De påvisade garnisonens och artilleriets svaghet, det allmänna missnöjet och arbetsovilligheten inom manskapet, som vid flera tillfällen brustit i subordination; de tillstyrkte därför en uppgörelse, som kunde rädda staden och garnisonen: ett försök att slå sig igenom de belägrande skulder endast medföra, att den senare råkade i rysk fångenskap.³ — Meijerfeldt fann alltså på intet håll stöd för den ståndpunkt, som han dittills häfdat; han hörde endast folkets knot och högljudda rop på fästningens uppgifvande till de väntande neutrala makterna. Trycket blef honom för starkt, och det öppna myteriet hotade; han beslöt sig äntligen att anlita den utväg, som det gottorpska partiet så länge rekommenderat. Bassewitz kom just då från Mensjikov med ett erbjudande, som anknöt till Meijerfeldts tidigare ståndpunkt: fursten erbjöd stillestånd, tills generalguvernören hunnit af Vellingk inhämta kunskap om konungens omtvistade senaste

¹ Protokoll vid krigsrådet, Stettin 29 sept. 1713. *Ups.* § 196.

² Bassewitz' depech af Stettin 2 okt. 1713. *Old.* 10.

³ Cit. krigsrådsprotokoll af 29 sept.

befallning, men endast på det villkor, att ryssarna finge under tiden besätta ställningen utanför Neuthor och bevaka denna med en mindre styrka.¹ Meijerfeldt föredrog att göra pinan kort; han afgaf den 29 sept. en förklaring, att han ställde sig traktaten af den 10 juni till efterrättelse och åt administratören öfverläte alla ytterligare åtgärder, som betingades af stadens sekvestrering på hans och en annan neutral macts händer. Han hade därigenom åtminstone undvikit hvarje direkt uppgörelse med Sveriges fiender, men han hade onekligen under omständigheternas tryck måst frångå Karl XII:s ännu ej återkallade order. — Mensjikov å sin sida afgaf därefter (19/30 sept.) en motsvarande försäkran, att den utmarscherande garnisonen ej skulle på något sätt ofredas, utan i säkerhet kunna taga vägen till Stralsund och sedan vidare till Sverige; de allierade skulle öfver hufvud inställa alla fientligheter i Pommern.²

Situationen erbjöd ännu efter den principiella uppgörelsen vissa svårigheter, som visserligen varit förutsedda och debatterade redan i juni 1713: hvarken Holstein-Gottorp eller »den andra neutrala makten» hade alldeles inom räckhåll trupper, som kunde aflösa den svenska garnisonen; de preussiska voro väl icke långt aflägsna, men Mensjikov vägrade bestämdt att låta dem besätta Stettin, innan bindande aftal träffats med Preussen om ersättning till Ryssland och Sachsen för belägringsutgifterna och om garanti mot hvarje svenskt anfall från Pommern. Man kom öfver ens att tills vidare ordna saken så, att den svenska garnisonen omedelbart marscherade ut med undantag af två bataljoner, som Bassewitz tog i det gottorpska husets tjänst; sedan detta skett (den 1 okt. 1713), öfvertog Bassewitz det militära befälet i staden såsom dess »guvernör». Han hade för öfrigt betingat sig rätt att vid första tecken till fientliga afsikter från rysk sida mot den utanför Stettin kamperande svenska garnisonen omedelbart ånyo öppna stadsportarna för dessa.³ Misstron mellan svenskar och ryssar kunde i själfva verket icke med

Meijerfeldts
förklaring af
29 sept. 1713.

Svenska batal-
joner i got-
torpsk sold.

Bassewitz som
Stettins »gu-
vernör».

¹ Le Coq t. Flemming, lägret vid Stettin 1 okt. 1713. *Dr.* 3.

² NORDBERG, II, s. 335 f.

³ Bassewitz' cit. depech af 2 okt. Le Coqs cit. bref af 1 okt. — Le Coq skrifver: »J'aprens dans ce moment que le soldat murmure et fait difficulté de jurer. Cependant cela s'apaise, et un bataillon a déjà prêté le serment, l'autre jure actuellement.»

ens häfvas; Mensjikov var trots allt mycket oroad af den utmarscherade garnisonens närhet och ville snarast möjligt hafva den aflägsnad. Han var ett ögonblick betänkt att trots den träffade uppörelsen besätta Stettin, och han kräufde, att man från svensk sida skulle medelst gisslan gifva säkerhet för att man icke skulle ånyo rycka in i staden.¹ Men trots all misstro blef lugnet icke stördt, och aftalet blef beståndande. Förhållandet mellan Bassewitz och det svenska öfverbefålet, Meijerfeldt och Stuart, syntes arta sig till det bästa, och de båda senare tyckas med ens hafva blifvit ganska angelägna om det gottorpska husets vänskap och gunstbevis. Generalguvernören, som dittills afvisat hvarje försök att med guld förmå honom svika sin soldatplikt, ansåg sig numera oförhindrad att göra anspråk på en årlig pension från gottorpsk sida och ställde sig icke oförstående gent emot Bassewitz' antydningar, att han i sådant fall måste öfvergå till Karl Fredriks parti. Stuart gjorde sig förhoppning att af administratörn blifva utnämnd till den gottorpska garnisonskontingentens befälhafvare med förhöjd militärisk grad.²

Stettin var utrymdt af svenskarna, och Bassewitz satt som dess guvernör — därhän hade sålunda händelserna utvecklat sig, utan att den sachsiska eller preussiska diplomatin haft något ord med i laget; Bassewitz kunde med viss rätt betrakta sig som situationens herre. Le Coq uppehöll sig visserligen i det ryska lägret, men han saknade instruktioner, och Mensjikov gaf honom endast allmänna lugnande försäkningar. Schlippenbach anlände först den 1 okt. och blef högst öfverraskad, att händelserna gått i så hastig takt; Bassewitz' ifver föreföll honom misstänkt, och han skyndade att erinra Mensjikov om Preussens intressen i sekvesterfrågan. Han fick af fursten mottaga försäkningar, att Bassewitz ingalunda skulle

¹ Le Coqs »journal», bil. hans depesch af Stettin 9 okt. 1713. *Dr.* Man förhandlade härom den 3 och 5 okt. Stuart och ett par magistratsmedlemmar synas mellan dessa dagar hafva varit som gisslan i lägret. — Le Coq meddelar också en betecknande detalj (under 3 okt.): »Le Prince avoit été invité à diner dans la ville chez M. de Bassewitz mais le voisinage des Suédois fit peur au Prince de sorte qu'il n'y alloit point» — Dagen förut hade Meijerfeldt besökt Mensjikov i hans läger och dinerat hos honom. Le Coqs depesch af lägret vid Stettin 2 okt. *Ib.*

² Bassewitz' cit. depesch af 2 okt. och bref t. Görtz samma dag. Det synes mig omöjligt att underkänna detta vittnesbörd i sak, äfven om ordalagen kunna vara för kategoriska.

tillåtas handla i strid med dessa, men han kunde icke hindra, att samtalet hastigt leddes öfver till de fem tunnor guld, som fursten motsåg af Preussen i ersättning för belägringens omkostnader.¹ Däremot var denne nog finkänslig att icke beröra detta ämne, då han samtidigt genom ett bref inbjöd den preussiske konungen att komma till Stettin för att bese den ryska armén, som efter lyckligt slutad belägring snart skulle marschera bort; men det var tydligt, att han afsåg förhandlingar om den preussiska sekvestern.²

Bassewitz tänkte aldrig på allvar söka utestänga Preussen från sekvestern, ehuru han för oförutsedda händelser synes vilja haft ett par sachsiska bataljoner till hands; en gottorpsk-sachsisk sekvester i enlighet med projektet af den 20 aug. stred ju mot den af Meijerfeldt godkända traktaten af 10 juni, och denne hade också bestämdt afvisat förslaget om sachsiska truppers inläggande.³ Oberoende af Mensjikovs inbjudan till den preussiske konungen föreslog Bassewitz samtidigt Ilgen att komma till Stettin och förhandla om en definitiv uppgörelse⁴; några dagar tidigare hade han i första hettan själf tänkt resa till Berlin.⁵ — Fredrik Wilhelm och hans rådgifvare hade icke förutsett händelsernas snabba utveckling, men för alla eventualiteter fasthållit vid sin ståndpunkt, att Preussen ingenting

Bassewitz' inviter till preussarna.

¹ Schlippenbachs depescher af lägret vid Stettin 1, 2 okt. 1713. *Berl.* 67. Kostnaderna anlog Mensjikov till 8—9 tunnor guld, men denna summa ville han »in Ansehung Ew. K. M. auf 5 Tonnen Goldes moderiren, und falls solche Summe auf einmal abzuführen incommode fallen mögte, zufrieden seyn, wan nur erstlich hundert tausend Rthl, der Rest aber in commoden und leidlichen Terminen ausgezahlt werde, mit inniglicher Versicherung, dass die vormalige Tractaten in ihrer völligen vigueur verbleiben und Ew. K. M. die Oberhand haben solten». — Bassewitz t. Görtz, Stettin 2 okt. 1713. *Old.* »Diese Tage über hat der H. Gr. Schlippenbach einen Zuseher von dem passirten abgeben und nicht das geringste vor seinen Augenmerk erreicht, sondern wann Preussen nun die Hände mit im Spiel haben will, muss man zu uns hernach darumb kommen».

² Mensjikov t. kon. Fredrik Wilhelm, *ib.* 2 okt. 1713. *Berl.*

³ Le Coqs cit. journal under 5 okt.: »Je fis instance auprès du Général Hallart pour faire hâter la marche des deux bataillons Saxons, Bassewitz m'ayant promis de les faire entrer.» — Bassewitz' cit. depesch af 2 okt. ». . . Sächsische Troupen wolte der H. Meyerfeldt absolutement nicht hineinlassen.»

⁴ Bassewitz' cit. bref t. Görtz 2 okt.

⁵ Le Coqs cit. bref t. Flemming 1 okt.

borde företaga sig utan Mensjikovs vetskap och samtycke.¹ Dennes inbjudning och Schlippenbachs rapporter gjorde klart för konungen, att ögonblicket att handla var kommet; han föredrog emellertid ett möte med fursten i Schwedt framför en resa till Stettin, förmodligen emedan en sådan anordning bättre öfverensstämde med hans kungliga värdighet. Han underrättade Mensjikov därom och begaf sig skyndsamt med Ilgen och Printz till mötesplatsen², dit han anlände den 4 okt.; fursten och Bassewitz inställde sig först följande dag, som det tyckes åtföljda af Le Coq och Hallart.

Förhandlingarna började omedelbart och ledde förvånande hastigt till ett resultat; man kan visserligen säga, att månaders förarbeten stodo till förfogande. För Mensjikovs del synes det hafva varit af en viss betydelse, att konungen lofvade honom ett stort preussiskt gods såsom ärftligt län; åtminstone såg Le Coq däri ett talande argument *pour rendre le Prince plus facile*.³ Ilgen tog tydligen ledningen af förhandlingarna och hade redan den 6 okt. uppsatt ett traktatutkast, vid hvilket Mensjikov och Bassewitz icke hade mycket att erinra; Le Coq, som alltjämt stod utan fullmakt och instruktioner, hade från början måst inskränka sig till att lägga fursten de sachsiska intressena på hjärtat. Mensjikov hade å de nordiska allierades vägnar egentligen endast ett oeftergifligt kraf af större politisk betydelse: Preussen borde åtaga sig, i så bindande form som möjligt, att hindra svenskarna från att använda Stralsund och kringliggande område som strategisk operationsbas.⁴ Sedan man från preussisk sida gifvit tillfredsställande förklaringar i detta afseende⁵, beredde egentligen endast frågan om penningersättningen till Ryssland och Sachsen någon svårighet. Det blef därvid af största betydelse, att Bassewitz redan tidigare, vid kapitulationsförhand-

¹ Printz och Ilgen t. kon. Fredrik Wilhelm [Berlin] 1 okt. 1713. Ilgen t. Bassewitz samma dag. Konc. Berl. 66.

² Konungens ifver speglas i Borcks bref t. Ilgen, Massin 3 okt. 1713. Berl. 67. Jfr DROYSEN, s. 58 n. 2.

³ Le Coqs cit. journal. Jfr konungens befallning t. generalfinansdirektoriet af Berlin 17 okt. 1713. Konc. Berl. 67.

⁴ Detta kraf hade Le Coq sedan kapitulationsförhandlingarnas början med styrka gjort gällande inför Mensjikov.

⁵ »Und hat es bey dem Könige nicht die geringste Schwürigkeit gesetzt, die hinc inde geforderte Garantie völlig zu übernehmen.» Bassewitz' depeesch af Schwedt 6 okt. 1713. Old.

lingarnas början, gifvit Mensjikov åtminstone halft löfte, att Holstein-Gottorp skulle bidra till denna ersättning med 200,000 rdr, som skulle anskaffas genom pantsättning af gottorpskt område till Hannover. Han hade därvid ledts af den synpunkten, att Preussen efter ett alltför stort penningoffer skulle visa sig ovilligt att göra något väsentligt för det furstliga husets restitution, och han synes rent af tänkt sig möjligheten, att Holstein-Gottorp skulle åtaga sig att gälda *hela* ersättningssumman.¹ I hvarje fall bekräftade han i Schwedt sin utfästelse i fråga om de 200,000; det må lämnas osagt, om man från preussisk sida annars ämnat söka att utan vidare göra upp sekvesteraffären med Mensjikov utan Holstein-Gottorps medverkan²; man åtog sig emellertid att förskottera summan. Förhandlingarna artade sig sedan till ett köpsläende om Preussens bidrag till ersättningen: Mensjikov fordrade i det längsta 300,000 rdr, preussarna bjödo i början endast 100,000; kompromissen erbjöd sig själf i ett belopp af 200,000. Svårigheterna voro därmed undanröjda; den definitiva uppgörelsen kom till stånd den 6 okt. 1713.³

Denna uppgörelse nedlades i två formellt af hvarandra oberoende fördrag, det ena mellan Preussen och Ryssland, det andra mellan Preussen och Holstein-Gottorp. *Det förra*⁴ är i vissa afseenden oformligt nog: Mensjikov ingår förpliktelser icke blott å tsarens, utan å samtliga nordiska allierades vägnar, men någon fullmakt därtill hade han icke å återropa; bestämmelserna om sekvestern formuleras, såsom om den anförtröddes åt Preussen ensamt, ehuru Holstein-Gottorp redan med båda de fördragslutande parternas goda minne inlagt trupper i sekvestrationsområdet. I båda fallen spårar man Ilgens hand: det måste för Preussen vara af vikt att grunda sin rätt till Stettin på ett aftal med samtliga allierade, och det var från preussisk synpunkt åtminstone onödigt att fastslå Holstein-Gottorps medbesittningsrätt i ett fördrag med en tredje part. Å andra sidan kunde det visserligen också för Mensjikov vara angenämt att i den definitiva uppgörelsen icke direkt inlåta sig med en

¹ Bassewitz' cit. bref t. Götz af 2 okt.

² Bassewitz påstår åtminstone detta i sin cit. depeesch af 6 okt.

³ Le Coqs cit. journal. — Andra källor rörande dessa förhandlingar äro de båda af mig använda torde svårigen kunna uppletas. Preussiska saknas alldeles; jfr *Preussens Staatsverträge*, s. 18 n.

⁴ Tr. i *Preussens Staatsverträge* som n:o 7 (s. 28 ff.). Om äldre tryck se *ib.*

makt, som trots allt inför den allmänna opinionen stod som en svensk vasallstat — låt vara att han senast vid kapitulationsförhandlingarna intimt samverkat med denna. Traktaten, som inledningsvis angaf sig åsyfta återställandet af lugnet inom det tyska riket, började med en förklaring, att de nordiska allierade ämnade fullfölja sin sträfvan att frångå Sveriges alla dess befästa platser på tysk mark, dock utan att på något sätt ofreda preussiskt territorium (art. 1). Som tsaren icke önskade göra några eröfringar i Tyskland, upplåte han det numera af svenskarna utrymda Stettin åt konungen af Preussen, som omedelbart borde låta sina trupper besätta staden (art. 2); denna skulle först vid det nordiska krigets slut återställas till Sverige (art. 3). Samma anordning skulle vidtagas beträffande Stralsund och Wismar, vare sig dessa frivilligt gäfv sig eller betvingades med vapen, och sedan Sveriges befästa platser sålunda betvingats och sekvestrerats, skulle de allierade utrymma Pommern och icke vidare ofreda denna landsända. Å andra sidan förpliktade sig Preussen att, i nödfall med vapenmakt, förhindra hvarje svenskt anfall från Pommern mot Polen, Sachsen eller Schleswig-Holstein liksom hvarje försök att använda de pommerska fästningarna till stödjepunkt vid en reträtt; det skulle också söka förhindra hvarje svenskt försök att ånyo transportera trupper till Tyskland och skulle i detta afseende göra gemensam sak med de allierade (art. 4—6). Preussen skulle för öfrigt vid sekvesterns handhafvande fullfölja sin dittills iakttagna stränga neutralitet och på intet sätt visa sig partiskt för Sverige. För det fall att Stralsund med Rügen, till hvilka orter de allierade städse skulle äga fritt tillträde för sina stridskrafter, icke blefve betvingade och sekvestrerade, skulle Preussen likafullt vara pliktigt att på nyss angifvet sätt hindra Sverige från att använda Pommern i offensivt eller defensivt syfte (art. 7). Om man från svensk sida mot förmodan toge sekvestern till anledning att börja fientligheter mot Preussen, skulle de allierade med all makt bistå detta och vid freden skaffa det tillbörlig satisfaktion (art. 8). Till sist stadgades, att de fördragsslutande parterna gemensamt skulle bemöda sig att öfvertyga de europeiska makterna, särskildt kejsaren, Frankrike, England och Holland om det uppriktiga och fredsälskande sinnelag, som besjälade dem vid denna uppgörelse, och att särskildt kejsaren och Hannover skulle inbjudas att garantera densamma

(art. 9).¹ Mensjikov förband sig att inom 2—3 månader anskaffa tsarens och hans allierades ratifikation. — I en hemlig artikel fastslogs det, att traktatens bestämmelser rörande Stettin i själfva verket skulle gälla också hela området mellan Oder och Peene med Demmin, Anklam och Wolgast. I en annan separat artikel nedlades bestämmelserna om Rysslands och Sachsens ersättning för belägringskostnaderna; den fastställdes till 400,000 rdr, hvaraf Preussen och Holstein-Gottorp hvardera skulle gälda hälften, visserligen egentligen i form af ett förskott, som i det följande borde godtgöras af svenska (närmast pommerska) medel. Preussen skulle till Mensjikov utbetala 100,000 rdr omedelbart och en lika stor summa vid jultid; i fråga om Holstein-Gottorps motsvarande förpliktelse gent emot Sachsen hänvisades till särskildt aftal. Tsaren förpliktades att i utbyte vid blifvande fredsslut på allt sätt söka förmå Sverige att till Preussen afstå Stettin jämte området mellan Oder och Peene; om detta icke kunde genomdrivas, skulle han åtminstone skaffa det ersättning af Sverige för alla af sekvestern förorsakade kostnader. — *Det andra fördraget*, dateradt Schwedt 7 okt. 1713², innebar en närmare öfverenskommelse mellan Preussen och Holstein-Gottorp om delandet af den till Ryssland och Sachsen utgående ersättningssumman. Under hänvisning till traktaten af 22 juni framhölls inledningsvis i starka ordalag, att denna penningtransaktion var enda medlet att afvända Stettins och Pommerns fullständiga förödelse³; för öfrigt fastställdes det, att Preussen med hänsyn till situationen i de furstliga länderna vore beredt att förskottera den summa, som Holstein-Gottorp hade att erlagga till Sachsen. Tills hela ersätt-

¹ Om denna bestämmelses ursprung yttrar kon. Fredrik Wilhelm senare i bref t. Löhlhoffel, Berlin 28 nov. 1713. (Konc. Berl. 68): »In unserm mit dem Prinz Menschikoff wegen Stettin auferrichtetem Tractat befindet sich zwar ein passus wegen der Garantie, die man über selbigen Tractat bey dem Kayser und dem Churfürsten von Braunschweig suchen wolte, und hat der Fürst von Menschikoff, auf dessen Erinnerung diese Clausul dem Tractat inseriret worden, sich eingebildet, dass man dadurch an beyden Orten, zu Wien und Hannover, seine Cour überaus wol machen würde». — Det framgick snart nog, att han bedrog sig. Se s. 118. — Jfr *ArchKnKur*. IX, s. 158 f.

² Tr. i *Preussens Staatsverträge* som n:o 9 (s. 36 ff.).

³ Det heter därvid, att »annoeh gestriges Tages kaum zu behinderen gewesen, dass nicht mit dem Bombardement wirklich wieder angefangen». Bassewitz' och Le Coqs uppgifter lämna intet stöd åt detta påstående, men det är ju möjligt, att något hotfullt yttrande af Mensjikov verkligen fallts.

ningssumman och öfriga kostnader gäldats af Sverige, skulle de båda makterna med gemensamma krafter häfda sin besittning af Stettin; för den af Preussen förskotterade summans återbetalning skulle hertig Karl Fredrik ansvara icke blott som presumtiv svensk tronföljare, utan ock som hertig af Holstein-Gottorp. — Till dessa båda fördrag anslöt sig en särskild preussisk försäkran¹, att Sachsen skulle få den aftalade försäkringssumman utbetalad i två omgångar, hälften efter 6, andra hälften efter 12 månader.

Preussiska
trupper i Stet-
tin.

Omedelbart efter den stora uppgörelsens avslutande bröto Fredrik Wilhelm och Mensjikov upp från Schwedt och togo gemensamt vägen till Stettin; konungen aflade ett besök i staden, samtidigt med att två preussiska bataljoner, som ställdes under generalmajor Borcks kommando, ryckte in i densamma (den 7 okt.). De båda svenska bataljoner, som Bassewitz tagit i Holstein-Gottorps tjänst och inlagt i Stettin, ställdes under befäl af öfverste Ture Horn, som därvid naturligtvis på samma sätt svor det furstliga huset trohet. Den preussisk-gottorpska sambesittningen af Stettin hade därmed tagit sin början; den skulle äga bestånd länge nog, men icke utan slitningar. Den preussiske konungen, som följande dag åsåg den ryska härens öfningar, var för tillfället vid det ljusaste lynne; han såg sin käraste önskan förverkligad. Mensjikov hugnades som ytterligare tecken på hans erkänsla med ett diamantsmycke; Bassewitz fick mottaga de välvilligaste försäkringar om Preussens obrottsliga traktattrohet.² Den ordensutmärkelse, som något senare kom Görtz till del, var också ett uttryck för denna stämning.

¹ Tr. i *Preussens Staatsverträge* som n:o 8 (s. 35).

² Le Coqs cit. journal. — Bassewitz' depesch af Stettin 10 okt. 1713. *Old.* 10. »Der König in Preussen ist desselbigen Tages, da seine Troupen eingezogen, auch hier gekommen und hat sich bey mich in das Commendantenhaus logiret; ist noch alhier und über den glücklichen Ausgang dieser affaire ganz vernüget, hat auch so wohl gegen mich als den Gen. Gouv. Meierfeldt selbst sich so weit herausgelassen, dass es den Tractat gänzlich adimpliren wolte, wenn er auch darüber Krieg anfangen und zum Bettler werden solte.» Sammanhanget gör det visserligen ej klart, om härmed afses traktaten af 22 juni eller den af 6 okt. Att det förra är fallet framgår af Görtz' s. 120 n. citerade uttalande. — Konungens stämning får också belysning af Ahlefeldts uttalande i hans depesch af Berlin 14 okt. *Köp.* 2 a: »Le Roy est très content du Prince Mensikoff et luy a donné un baillage auprès de Francfort sur l'Oder. Il le témoigna hier avec des expressions fortes au Comte de Gallofskin et le pria demander au Czar combien il luy portoit d'obligation et qu'il ne l'oublieroit de sa vie». — Jfr också *ArchKnKur.* IX, s. 155.

För Preussens del var den pommerska frågan afgjord, för Rysslands hållning svarade åtminstone tills vidare Mensjikov; men Sachsens ståndpunkt kunde endast Flemming formulera, och Bassewitz' tolkning af de gottorpska intressena kunde vänta en revision från Görtz' sida. Ingenting var därför ännu ovissare än Schwedttraktatens förbindande kraft och politiska betydelse.

Flemming anlände till Stettin först den 9 okt. 1713¹ och var sålunda ställd inför en *fait accompli*, som han för öfrigt måste betrakta med mycket blandade känslor. För sin personliga del hade han ju anledning att med en viss triumf se sina förutsägelser om Preussens politik besannade, och han försummade icke att framhålla sin egen skarpblick i motsättning till de sachsiska geheimerådens blindhet. Med en ton af triumf blandad med bitterhet kunde han också göra gällande, att hans framtungna resa till hofvet och de långvariga öfverläggningarna i Warschau skapat en situation, som Preussen raskt utnyttjat; geheimerådens politik hade därmed kommit i en allt annat än smickrande belysning. Då Flemming icke utan malis bad dessa om nytt råd i saken, sökte de dock behålla god min: händelsernas snabba utveckling hade varit omöjlig att förutse, och en gottorpsk-preussisk sekvester måste alltjämt framstå som mindre äfventyrlig än en gottorpsk-sachsisk.² En särskild besvikelse måste Flemming känna, då han erfor de finansiella bestämmelserna i traktaten; han hade alltid förespeglat sig själf och konung August, att ersättningssumman skulle uppgå till 300,000 taler, och förargelsen öfver dess reduktion till Sachsens nackdel fann ingalunda någon lisa i betraktelser öfver att Preussen köpt Stettin hälften billigare än man trott. Däremot synes han icke från början hafva tagit någon anstöt däraf, att de båda svenska bataljonerna öfvergått i Holstein-Gottorps tjänst, och han betygade uttryckligen sin tillfredsställelse öfver det furstliga husets andel i sekvestern; Bassewitz lät nämligen förstå, att en uppgörelse mellan Mensjikov och Preussen utan hänsyn till någon annan syntes ligga inom möjlighetens gräns. Sådan

Flemmings
stämmingar
gent emot
Schwedtraktaten.

¹ Han hade lämnat Warschau 4 okt. och mottog följande dag en kurir från Mensjikov med underrättelse, att Stettin »börjat kapitulera» 28 sept. Han påskyndade sin resa så mycket som möjligt, men kom naturligtvis ändå för sent. *Briève déduction de l'affaire de Stettin.* Dr. 9.

² Flemming t. geheimeråden, Schwedt 12 okt. 1713 (konc.); t. Werthern, Berlin 19 okt., instr. för Ranzau samma dag. Hoym t. Flemming, Leipzig 16 okt. Dr. 4 b

saken nu en gång var, ansåg han protester och sura miner från sachsiska sida alldeles gagnlösa: man borde göra en dygd af nödvändigheten och acceptera uppgörelsen, ty man hade dock vunnit hvad som alltid stått såsom hufvudsaken, Preussens garanti mot hvarje svenskt försök att använda Pommern som operationsbas.¹

Flemming fick i hvarje fall tillfälle att med Preussen och Holstein-Gottorp träffa de närmare aftal, som traktaten af den 6 okt. gjorde nödvändiga; han följde konungen och Bassewitz tillbaka öfver Schwedt till Berlin. I Schwedt kom det till nya förhandlingar, i hvilka också Görtz deltog; om deras förlopp är intet närmare bekant, men de resulterade i en försäkran af Bassewitz (af 11 okt. 1713)², att den Sachsen tillkommande ersättningssumman skulle utbetalas inom ett års tid. Denna utfästelse, för hvilken konungen i enlighet med fördraget af den 6 okt. gick i borgen, innebar uppenbarligen, att Sachsen i detta afseende blef sämre ställt än Ryssland, men Flemming förstod att af konungen utverka åtminstone ett muntligt löfte, att betalningsterminen skulle förkortas.³ Denna fråga och andra, som sammanhänge med fördraget af den 6 okt., skulle emellertid i det följande blifva föremål för nya invecklade förhandlingar — och därvid måste Flemming taga hänsyn också till konung Augusts synpunkter och stämningar, icke blott till sina egna ingifvelser.

Denne hade visat den största tillfredsställelse vid första budskapet om Stettins fall; han hade omedelbart låtit de små kanonerna på slottet Odevos, där han för tillfället befann sig, skjuta glädjesalut, och han hade icke försummat att gifva hofvets sköna damer särskild underrättelse om de allierades triumf; endast tröttheten efter en glad fest hade afhållit honom från att genast egenhändigt lyckönska Flemming.⁴ I ett afseende var han dock från första stund missbelåten med det skedda: det måste oro honom, att två svenska bataljoner såsom legda af Holstein-Gottorp skulle stanna i fästningen, och han förklarade sig beredd att i stället erbjuda det furstliga huset två

¹ Flemmings depeesch af Schwedt 13 okt. 1713. *Dr.* 4 b.

² Tr. i *Preussens Staatsverträge* n:o 10 (s. 38 f.).

³ Jfr s. 106. — Görtz framhåller i sitt memorial af 22 okt. 1713 (*Berl.* 67) till de preussiska ministrarna, att konungens löfte i detta afseende ej motsvaras af någon skyldighet för Holstein-Gottorps del, men att allt beror på Preussens goda vilja att uppfylla fördraget af 22 juni.

⁴ Werthern t. Flemming, Warschau 7 okt. 1713. *Dr.*

sachsiska. Stralsunds betvingande syntes honom för öfrigt alltjämt vara de allierades förnämsta uppgift, och han hoppades i det längsta, att Mensjikov skulle kunna eggas att kasta sina stridskrafter mot denna ort; för egen del var han icke ohågad att med sitt artilleri bidra till en aktion, ehuru en transport till sjöss måste synas äfventyrlig.¹ Han var sålunda framför allt angelägen, att Mensjikov med sina trupper skulle stanna kvar i Pommern; därför talade för öfrigt också andra synpunkter, såsom turkarnas ovilja mot en rysk inmarsch i Polen och de polska malkontenternas respekt för en rysk härsstyrka vid Polens gränser. De sachsiska geheimeråden delade denna uppfattning och menade, att äfven en mindre rysk kårs kvarstannande i Pommern skulle medföra stort gagn; till allt annat skulle också de svenska truppernas transport till Sverige påskyndas, och Stralsund skulle kanske kunna skrämmas att följa Stettins exempel.²

Då konung August erfor, att Flemming i sista stund förgäfves gjort ett försök att kvarhålla Mensjikov, stegrades hans oro öfver det skedda, och den underblästes icke blott af Danmarks representant vid hans hof, utan också af hans polska omgifning, den kvinnliga inberäknad. Dessa hans polska rådgifvare, stordignitärer eller oansvariga intriganter, hade svårt att förlika sig med tanken på en ny maktutvidgning för den forne vasallen; om denne blefve alltför mäktig och själfmedveten, skulle han blifva ännu mer obenägen att köpa konungatitelns erkännande af den polska republiken. Man har här alltså ett exempel på, att de polska intressena sökte göra sig gällande vid sidan af de dynastiskt-sachsiska — men man ser också, hur tillbakaträngda de voro.³ I hvarje fall, tanken på att

¹ Gaultier t. Flemming, Warschau 7 okt. 1713. *Dr.*

² De sachsiska geheimeråden t. Flemming, Dresden 21 okt. 1713. *Dr.*

³ Le Coq t. Flemming, Warschau 5 nov. 1713. *Dr.* 1. »Les premiers [les Polonais] s'aperçoivent qu'ils seront dans l'obligation de menager la Cour de Prusse plus que jamais par où ils voyent à regret leurs espérances détruites d'arracher quelques sommes de cette Cour pour la recognition à quoy le ministre de Prusse ne contribue pas peu par des railleries froides et par des vanteries hors de saison». Den polska oppositionen (särskildt Tarlo) omtalas också i flera andra bref. Jfr Gaultier t. Flemming 26 okt. *Dr.* 1. Den polske storkanslern förklarade, att konungen med all makt borde stödja Danmark mot Preussen; annars vore republiken beredd att tråda i hans ställe. Då Werthern framförde dessa yttranden till konungen, anmärkte denne »que c'étoit ridicule que ces Messieurs voulaient parler de ce que la

Polska inflytelser.

Konung August vid Stettins fall.

Konung
Augusts be-
kymmer.

svenskarna ännu hade fast fot i Stralsund och på Rügen ansatte konungen som en mara; han misstänkte, att både Preussen och Hessen-Kassel (hvilket från denna tid allt oftare nämnes i sammanhang med svenska restaurationsplaner)¹ voro i hemligt förstånd med Sverige och att till våren en storm skulle blåsa upp, som skulle komma att hota både Sachsen och Polen.² Han grubblade alltjämt öfver medel att få bort svenskarna från Stralsund; han var icke obenägen att söka Görtz' medverkan till en ny sekvestertransaktion, som i anslutning till konventionen af den 20 aug. skulle afse att skaffa Sachsen i gemenskap med Holstein-Gottorp besittningen af Stralsund och Rügen. Men han tänkte sig samtidigt möjligheten, att Preussen skulle kunna lockas med detta byte eller att danskarna skulle kunna förmås till väpnad hjälp i ryssarnas ställe; han hemställde till Flemming, om denne icke med de sachsiska trupperna, som tillsvidare borde kvarhållas i Pommern, skulle kunna hindra Stettins garnison från att förstärka Stralsunds.³ Han drefs sålunda öfver

République pourroit faire en cette rencontre, ne connoissant que trop la faiblesse de la dite République et qu'elle n'étoit pas capable de mettre six mille hommes en campagne.» Werthern t. Flemming, Warschau 19 nov. 1713. *Dr.* 4 b. — Den danska diplomaten sökte i detta sammanhang närmare beröring med de polska statsmännen, såsom framgår af Wibes bref t. Szembek, Köpenhamn 18 nov. 1713. Or. i *Krakau*, Mus. Czart. nr 466 (äfvén i *Köp.* 1.). Det erinras i detta bland annat om att Danmark förlorade suveräniteten öfver det gottorpska Schleswig som följd af att det hjälpte Polen mot Sverige. Man väntar nu, att den sachsisk-polska härsmakten demonstrerar vid Preussens gränser.

¹ Det var naturligtvis den hessiske prinsens planer på giftermål med Ulrika Eleonora, som gäfvö näring åt detta rykte.

² Werthern t. Flemming, Warschau 22 okt. 1713. *Dr.* 4 b. — Le Coq t. Flemming, samma dag. *Dr.* 1. Då konungen fick veta, att icke också Stralsund skulle utrymmas af svenskarna, utbrast han: »Je suis donc la dupe de l'affaire». Då Le Coq hänvisade till Preussens garanti, fortsatte han: »Qui nous répondra de la Cour de Prusse? J'ay des avis que le Roy de Suède traite secrètement avec cette Cour et qu'il compte plus sur cette Cour que sur aucun autre. Le projet de ce Prince, continua-t-il, est de mettre une armée de 25,000 hommes en campagne l'année prochaine. Cette armée doit être composée de troupes Prussiennes, de troupes Hessoises, données en vertu du mariage du jeune Landgrave avec la Princesse de Suède, et des garnisons de Stettin et de Wismar sans compter les transports que la Suède pourra faire, la porte luy restant toujours ouverte en conservant Stralsund et l'île de Rugen».

³ Kon. August t. Flemming, Warschau 26 okt., 3 nov. 1713. *Dr.* 4 b.

till opposition mot hela sekvestertransaktionen,¹ och han yttrade sig om Mensjikov med en bitterhet, som nästan kunde täfla med danskarnas;² han öfvervägde också, om han icke borde inför tsaren formligen besvära sig öfver den själfrådighet, som dennes gunstling visat. Han lät dock öfvertyga sig, att han därigenom endast skulle skaffa sig en mäktig fiende, och beslöt i stället söka förmå Mensjikov att trots allt återvända med sin här till Pommern; det var en nästan förödmjukande utväg, men konungen lyssnade icke till sina rådgifvares föreställningar därom.³ Han gaf Pauli i uppdrag att resa efter Mensjikov, som dock vid den tiden redan passerat Danzig, och att till det yttersta pröfva sin öfvertalningsförmåga; men då sachsaren anlände till Königsberg, hade den ryske fursten redan för fyra dagar sedan lämnat staden bakom sig⁴ — och sedan var intet mer att göra.

Flemming hade under tiden haft att i Berlin lämpa sitt uppträdande efter situationens kraf och sin kunglige herres något skiftande stämningar. Han fäste icke något större afseende vid dennes farhågor i fråga om de svenska betaljoner, som Holstein-Gottorp tagit i sin tjänst, men han framställde dock förslag om att dessa skulle utbytas mot två *sachsiska*. Från preussisk sida afböjde man naturligtvis misstroget denna invit och tog sig i stället anledning att hemställa till Görtz, om icke alla parter vore bäst betjänta med att de ersattes med två *preussiska*; men för denna synpunkt visade sig hvarken Görtz eller Flemming mottagliga, och allt förblef vid status quo.⁵ I enlighet med konung Augusts önskan beslöt Flemming vidare att trots preussarnas sura miner låta de sachsiska trupperna stanna kvar i Pommern, mera som en påtryckningsåtgärd än i något militäriskt syfte; han visste emellertid allt för väl, att provianteringssvårigheterna snart skulle tvinga dem till uppbrott. Denna åtgärd hade så när ledt till en brytning mellan Flemming och den hetlefrade preussiske konungen, som fick för sig, att han alldeles ville

¹ Meyers depesch af Warschau 29 okt. 1713. *Köp.* 4.

² Werthern t. Flemming, Warschau 28, 29 okt. 1713. *Dr.*

³ Det heter i brevet t. Flemming af 3 nov. »Voilà donc trois années de travail dont le fruit n'est autre que d'avoir mis Stettin entre les mains de la Prusse et d'être obligés de recommencer à nouveaux frais pour obtenir la seureté qui nous est nécessaire».

⁴ Pauli t. Flemming, Königsberg 7 okt. 1713. *Dr.*

⁵ Printz och Ilgen t. kon. Fredrik Wilhelm. Berlin 19 okt. 1713. *Berl.* 67.

Försök att
kvarhålla Men-
sjikov.

Flemmings
förhandlingar
i Berlin.

utestänga preussarna från de mindre pommerska städerna; Flemming lugnade honom emellertid med en förklaring, att han aldrig afsett annat än gemensam besättning af sachsiska och preussiska trupper.¹ I fråga om den i traktaten fastställda penningersättningens utbetalning hade konungen, såsom förut är nämnt,² från början visat stort tillmötesgående: han hade muntligen lofvat Flemming likvid omedelbart, men begärde senare anstånd till nyåret 1714; hans ministrar åter hade varit böjda att draga så mycket som möjligt ut på tiden. Under hänvisning till detta löfte begärde Flemming att få mottaga en anvisning på beloppet i fråga, och han kräde samtidigt också särskild förbindelse från konungens sida att i enlighet med Schwedttraktaten hindra hvarje svenskt anfall från Pommern mot Polen eller Sachsen. Dessa fordringar, som Flemming satte som villkor för Pommerns utrymmande, kunde man naturligtvis från preussisk sida icke finna annat än skäliga, men då han ånyo väckte frågan om en eventuell ekvivalent åt konung August, förklarade man afvisande, att Preussens penningoffer måste låta detta förslag framstå som högst obilligt. Konung August hade för sin del gärna önskat, att man kunnat begagna situationen till att söka afprässa Preussen den åtrådda *via regia* öfver Krossen, och han hade icke varit obenägen att till och med gifva någon ersättning i penningar eller land, men Flemming, som fann en diplomatisk aktion i denna riktning alldeles utsiktslös, synes icke ens hafva väckt frågan på tal inför preussarna.³ Konung August måste till sist bestämma sig för att ratificera Schwedttraktaten⁴ utan att betinga sig någon egentlig fördel utöfver dem, som Mensjikov funnit för godt att å hans vägnar kräfvat; han kunde endast i någon mån finna tröst i tanken, att han med

Konung August ratificerar Schwedttraktaten.

¹ Flemmings depeesch af Berlin 24 okt. 1713. *Dr.* Printz och Ilgen t. kon. Fredrik Wilhelm, Berlin samma dag. *Berl.* 67. — På en konferens mellan Ilgen, Görtz, Flemming och Golovkin den 3 nov. yrkade I. på de sachsiska truppernas bortmarsch; Flemming och Golovkin åter kräde garanti för att ingen del af Stettins (eller Wismars) garnison skulle insläppas i Stralsund. Protokoll i *Berl.* 68.

² Se s. 102.

³ Werthern t. Flemming, Warschau 5, 19 nov. 1713. *Dr.* 4 b, c. Fleming t. Werthern, Berlin 11 nov. *Dr.* Flemmings memorial af Berlin 22 okt. 1713. *Berl.* 67.

⁴ Kon. August t. Flemming, Warschau 2, 16 nov. 1713. *Dr.* 4 c. — Fleming gillade alldeles denna plan (bref t. Werthern, Berlin 21 nov. *Dr.* 8). — Kon. August t. Friedrich Wilhelm, Warschau 12 nov. 1713. *Berl.* 68.

det preussiska guldet skulle kunna köpa sig goda tjänster vid det ena eller andra europeiska hofvet; det skulle sålunda användas till systematisk korrupktion (närmast i England).¹ Hans oro öfver att svenskarna ännu hade fast fot i Tyskland lugnades också endast i någon mån af den preussiske konungens skriftliga förklaring, att allt skulle göras för att utsträcka sekvestern till Wismar och skyndsamt skaffa Stettins förra garnison öfver till Sverige, men att, om ansträngningarna icke ledde till något resultat, konung August städe skulle hafva rätt att återupptaga krigsoperationerna i Pommern.² Han hade alltjämt också *Stralsund* i tankarna, och han befallde Flemming att genom Preussens och Holstein-Gottorps förmedling söka förmå svenskarna att lämna denna stad i sekvester på samma villkor som tidigare Stettin.³ För att påskynda den stettinska garnisonens öfverskeppning till Sverige lät han Debrosses hos den danska regeringen anhålla, att sjöpass omedelbart måtte utställas.⁴ Den preussiske konungen hade emellertid förekommit honom, och man hade från dansk sida redan tillmötesgått den framställda begäran; konung August hade i onödan visat sin nervositet.⁵

Sekvestertransaktionen, i den mån Preussen och Sachsen därpå berördes, tycktes vara definitiv; det syntes vara blott en tidsfråga, när ratifikationen och penningleveransen skulle följa. Men allt kom att ånyo sättas i fråga, då tsar Peter i dec. 1713 för sin del eftertryckligt protesterade mot traktaten af den 6 okt., ehuru han redan uppburit hälften af den fastställda penningersättningen. Hur det kom därhän, skall framgå af en redogörelse för Danmarks och Rysslands hållning gent emot den sekvesterpolitik, som ledt till uppgörelsen i Schwedt.

¹ Ännu den 5 nov. kunde Meyer i en depeesch förespegla konung Fredrik »qu'on ne ratifiera jamais ce traité qu'il [Menschikoff] a fait si légèrement avec la Cour de Prusse». Den 9 nov. är han öfvertygad om motsatsen och gör den reflexionen, att »la sincérité est presentement tout à fait hors d'usage à cette Cour». *Köp.* 4.

² Förklaringen, daterad Berlin 14 nov. 1713, är tryckt i *Preussens Staatsverträge* n:o 12, s. 42. — Görtz utställde en liknande förklaring daterad Berlin 20 nov. 1713. *Dr.* 4 c.

³ Kon. August t. Flemming, Warschau 9 nov. 1713. *Dr.*

⁴ Dens. t. dens., Warschau 19 nov. 1713.

⁵ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Köpenhamn 7 nov. 1713. (*Köp.* 1), t. kon. Fredrik Wilhelm 11 nov. (med passen, *ib.*).

Ahlefeldt inför
Schwedtraktaten.

Från Danmarks sida kunde de preussiska statsmännen förutse mycket sura miner i anledning af den slutna traktaten. Deras politik var sedan juni 1713 icke afsedd att behaga denna stat, men de ville icke i onödan uppkalla den till opposition mot det nya sekvesterverket — framför allt emedan hvarje ord i Köpenhamn lätt kunde få ett eko i Petersburg. Ilgen gjorde gent emot Ahlefeldt hvad han kunde för att dölja sin andel i sekvestern; han framställde Mensjikov som dess upphofsman och talade vanvördigt om *ce galimatias de traité*, som hvarken kunde tillfredsställa honom själf, Görtz eller Flemming. Han gick ännu längre: han bad Ahlefeldt att liksom af egen drift protestera mot de svenska bataljonernas öfvergång i gottorpsk sold och i stället föreslå, att det furstliga huset skulle öfvertaga franska trupper. Denna begäran, som Ahlefeldt icke utan kunglig order ville uppfylla, var visserligen något mer än repliken i en komedi; man har pålitliga vittnesbörd om att Ilgen snarast möjligt ville se den siste svenske knekten lämna Stettin.¹ — Ahlefeldt var i själfva verket benägen att liksom Flemming taga sekvestern som en *fait accompli* och på bästa sätt inrätta sig därefter; han tänkte sig genast möjligheten, att Stettins handel under de nya förhållandena skulle skänka Danmark ökade tullinkomster i sundet. Han hörde visserligen redan antydningar från preussisk sida, att man alltfört ämnade för dess del häfda den svenska tullfriheten, men han svarade med att antecipera dennas upphäfvande i ett kommande fredsslut.² Det skulle snart nog visa sig, att de preussiska statsmännen hade sin uppmärksamhet fäst vid denna sak — liksom tsar Peter i fråga om Riga och Reval ännu *efter* fredsslutet 1721.

Danska regeringens hållning.

Om Ahlefeldt sålunda helst velat spara sin indignation, tills frågan om Wismar blifvit aktuell, önskade den danska regeringen omedelbart gifva sitt missnöje till känna, under fasthållande vid den ståndpunkt, som nedlagts i deklarationen af den 29 juni 1713.³ Ahlefeldt ingaf därför till Ilgen en protest mot den utan hans kunglige herres vetskap slutna traktaten, särskildt med hänsyn till Wismar, hvars läge gjorde Danmark framför andra intresserad af dess framtida öde.⁴ Ilgens förslag om de svenska bataljonernas utbytande

¹ Ahlefeldt t. Sehested, Berlin 8 okt. 1713. *Köp.* 2 a.

² Dens. t. dens., Berlin 11 okt. 1713.

³ Wibe t. Ahlefeldt, Gottorp 9 okt. 1713. *Köp.* 1.

⁴ Ahlefeldts not af 16 okt. 1713. *Berl.*

mot franska väckte af lätt insedda skäl ingen anklagning i Köpenhamn; man önskade hellre ryska eller till och med sachsiska.¹ Ahlefeldt fann det dock icke löna mödan att framställa något förslag härom; de ryska trupperna hade redan lämnat Pommern, och konung August åtnjöt i Berlin icke sådant förtroende, att man skulle önska med honom dela besittningen af Stettin.² Däremot frambar han ett annat danskt kraf, som något senare formulerades: konung Fredrik menade sig lika väl som sina allierade kunna göra anspråk på ersättning för sin medverkan i den pommerska aktionen, i det han erinrade om den danska eskaderns roll.³ Från preussisk sida ställde man sig oförstående mot detta kraf och hänvisade Ahlefeldt till Mensjikov och Flemming;⁴ den senare blef i själfva verket tvungen att diskutera saken med den danske diplomaten. Han afvisade anspråket som obefogadt, men synes visserligen hafva misstolkat det därhän, att det skulle äsyfta pommerskt territorium; han påminte bland annat om den hjälp, som danskarna fått af sachsiskt artilleri vid stiftet Bremens besättande.⁵ I Köpenhamn synes man aldrig hafva väntat sig något erkännande af detta penningkraf, men uppehöll det alltjämt såsom ett lämpligt kompensationsobjekt i det politiska spelet.⁶ Hvad förhållandet mellan Danmark och Preussen angår, trängdes dock hela frågan om sekvestern hastigt i bakgrunden af det gottorpska restitutionskrafvet, som Fredrik Wilhelm efter Stettins utrymning stödde med långt större allvar än förut.⁷

De danska protesterna mot traktaten af den 6 okt. fingo en särskildt bitter anstrykning, då de riktades till konung August, och det diplomatiska fälttåget mot dennes gunstling och förförare fortsattes med ökad energi. En tid kunde man i Köpenhamn med skäl hoppas, att konung August skulle ogilla traktaten och att Flemming därmed skulle lida ett moraliskt nederlag, kännbart nog ehuru han icke hade någon direkt andel i denna; men stämningen slog snart

Dansk bitterhet mot Flemming.

¹ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Köpenhamn 14 okt. 1713. *Köp.* 1.

² Ahlefeldts depeesch af Berlin 21 okt. 1713. *Köp.* 2 a.

³ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Köpenhamn 21 okt. 1713. *Köp.* 1. — Ahlefeldts not af 28 okt. *Berl.*

⁴ Ahlefeldts depeesch af Berlin 28 okt. 1713. *Köp.*

⁵ Flemmings depeesch af Berlin 31 okt. 1713. *Dr.* 4 b.

⁶ Sehested t. Ahlefeldt, Köpenhamn 4 nov. 1713. *Köp.* 1. Debrosses depeesch af Köpenhamn 28 nov. 1713. *Dr.* 6.

⁷ Se s. 122.

om; gunstlingens råd segrade öfver konungens betänkligheter.¹ Redan vid första underrättelsen om Mensjikovs och Bassewitz' förhandlingar med Meijerfeldt hade man lagt märke till Le Coqs närvaro vid dessa och därpå slutit, att sekvesterplanen gynnades också från sachsisk sida. Genom Westphal hade man skyndat att på förhand delgifva konung August sina bekymmer och sin indignation öfver hvad som förehades,² och vid det sachsiska hofvet talade Meyer hela tiden i samma anda. Han fick särskildt i uppdrag att göra sig till tolk för den danske konungens missnöje med Flemming och undanbedja sig ett af ryktet utlofvadt besök af denne i Köpenhamn. Konung August förklarade å Flemmings vägnar, att denne skulle söka rättfärdiga sitt uppträdande, och han lät i sammanhang därmed förstå, att han aldrig för någon af sina ministrar ämnade uppföra vänskapen med sin danske allierade.³

Sedan Westphals ställning blifvit rubbad på grund af hans intriger mot Görtz,⁴ framförde konung Fredrik själf sina klagomål i ett bref till sin sachsiska allierade; han framhöll särskildt, hurusom alla utomstående måste få ett intryck af att den nordiska ligan hölle på att upplösas; han besvarade sig också öfver den ryska härens bortmarsch från Pommern och öfver Rügens ifrågasatta utrymmande. Han uttryckte sin förhoppning, att konung August skulle söka råda bot på hvad som skett och i hvarje fall icke tillåta Wismars besättning med gottorpska trupper; danska eller andra nedersachsiska trupper borde i stället intagas. Med särskild häftighet vände han sig mot Flemming med anledning af ett hans från Berlin inrapporterade yttrande, att han under alla förhållanden skulle skaffa konung Augusts ratifikation af traktatens bestämmelse om Rysslands och

¹ Se s. 106.

² Westphals depesch af Schleswig 2 okt. 1713. *Dr.* 6. »M. de Wibe chez qui je suppai quand les lettres arrivèrent me dit à ce sujet: — Quoi, M. Westphal, les alliés du Roy mon maître admetteroient la maison de Gottorff, unie d'intérêt qu'elle est avec la Suède, et dans le temps qu'elle est en pleine rupture avec nous, en leur alliance et à se pouvoir mesler publiquement de notre guerre contre la Suède — et tout cela sans notre participation! Ce seroit nous rompre en visière et nous déclarer qu'on se moque du Roy mon maître et de son intérêt et qu'aux traités futures on n'en fera pas moins. Non, dit-il, je n'en crois rien de cette nouvelle à moins que je ne voudrais croire en même temps ce que je viens de vous dire.»

³ Meyers depesch af Warschau 16 nov. 1713. *Köp.* 4.

⁴ Se s. 84.

Sachsens *bona officia* för Holstein-Gottorps del.¹ — Då konung August mottog detta bref, hade han redan bestämt sig för att bita i det sura äpplet och utlofva traktatens ratifikation; han nöjde sig därför med intetsägande välvilliga försäkringar och ett löfte att pröfva de nya klagomålen mot Flemming.²

Det föll närmast på den särskildt affärdade Debrosses lott att söka skingra de danska statsmännens misstro och förstämning,³ men detta visade sig vara en mycket svår uppgift. Flemming beslöt sig för öfrigt att sända ett särskildt ombud till Köpenhamn för att jämte ett förbindligt bref öfverlämna handlingarna angående Schwedttraktaten och därmed bevisa, att fältmarskalken icke hade någon andel i dess tillkomst; hans val föll på öfverste Ranzau. Dennes viktigaste uppdrag var dock att söka bana vägen för en vänskaplig uppgörelse mellan Danmark och Holstein-Gottorp; den af Preussens rustningar framkallade krisen trängde äfven på detta håll sekvesterfrågan i bakgrunden.⁴ Ranzau märkte från första stund, att de danska statsmännens hållning i mycket berodde af den ryske ambassadören, som i de häftigaste ordalag anklagade den sachsiska politiken för att i samförstånd med Preussen sätta Danmark knifven på strupen och söka tvinga det till en ofördelaktig uppgörelse med Holstein-Gottorp. I sammanhang därmed omnämnde Dolgorukij också den sachsisk-gottorpska konventionen af den 20 aug., som han fann vara direkt riktad mot Danmarks och Rysslands intressen, och han utpekade Flemming och Mensjikov såsom ett slags medbrottslingar.⁵ Den sachsiska fältmarskalken vägrade att i denna anklagelse se mer än *une misérable rapsodie inventée par malice*, och han sökte bortförklara konventionen i fråga,⁶ det obehagliga intrycket förstärktes i hvarje fall af ett svarsbref från konung Fredrik, hvilket andades en isande kyla.⁷ Den avslöjade

Flemmings försvar inför danskarna.

¹ Kon. Fredrik t. kon. August, Köpenhamn 31 okt. 1713. *Dr.* 6.

² Meyers depesch af Warschau 19 nov. 1713. *Köp.*

³ Se s. 83.

⁴ Flemmings instruktion (konc.) och kreditiv (kop.) för Ranzau, Berlin 5 nov. 1713. *Dr.*

⁵ Ranzau t. Flemming, Köpenhamn 18 nov. 1713. *Dr.*

⁶ Flemming t. Ranzau, Berlin 28 nov. 1713. *Köp.* — Kon. August ålade Debrosses genom en kabinetsorder af Warschau 29 nov. (*Dr.* 6) att dementera påståendet om en dylik traktat.

⁷ Dat. Köpenhamn 25 nov. 1713. *Dr.* 4 c. Det lyder i sin korthet: »Les interests du Roy votre maître ayant naturellement tant de connexion avec

uppgörelsen mellan Flemming och Görtz framkallade nya danska klagomål hos konung August mot den förre; man använde därvid så starka uttryck som att det skadliga tilltaget borde gifva anledning till råfst och bestraffande af den skyldige.¹

Dansk ovilja
mot Mensjikov före
Schwedtraktaten.

Då man från dansk sida sökte efter medel att motarbeta sekvesterpolitiken och det gottorpska restitutionskravet, fäste man först och sist blicken på tsar Peter, hvilkens stora inflytande i Berlin var tillräckligt väl känt. Det var oundvikligt att öppna ett diplomatiskt fälttåg mot Mensjikov, ehuru man icke synes vågat föra det med samma hänsynslöshet som det parallella mot Flemming. Redan före avslutandet af Schwedttraktaten hade man tagit anstöt af Bassewitz' vistelse i Mensjikovs läger och sökt förmå tsaren att inskrida däremot; i sammanhang därmed hade man utbedt sig en deklARATION, att tsaren äfven gent emot det gottorpska huset ville göra gemensam sak med sin danske allierade.² Tsaren visade sig emellertid benägen att försvara sin gunstling och utlämnade i stället Flemming som offer åt danskarnas förbittring; både han och Golovkin invände för öfrigt, att konung Fredrik å sin sida icke dragit sig för att mottaga Görtz på Gottorp; om Bassewitz skulle afvisas, borde detsamma gälla Görtz. Man bemödade sig förgäfvades från dansk sida att uppvisa det inkommensurabla i de båda anförda fallen.³

Tsar Peters
ståndpunkt i
sekvesters-
frågan.

Tsar Peters ståndpunkt i sekvestersfrågan, sådan den formulerades före Schwedttraktatens avslutande, framgår ganska tydligt af ett par bref till Mensjikov, hvilka dock icke hunno utöfva något inflytande på dennes hållning.⁴ Tsaren, som trodde, att Karl XII

les miens, j'ay lieu d'espérer, Monsieur le Comte de Flemming, que vous mettrez en exécution les assurances que vous m'avez données dans votre lettre apportée par le Colonel Rantzau, de vouloir prendre mes interests à coeur. Les preuves réelles que vous promettez de me donner sur ce sujet pour m'en convaincre m'en pourront éclaircir.» — Sehested kunde senare (i bref t. Falck af Köpenhamn 20 febr. 1714. *Köp.* 1, b) med skäl yttra, att brefvet var »couchée dans des termes fort froids et indifférens». Flemming skulle emellertid hafva utgifvit det för ett bevis på konungens vänliga stämning mot honom.

¹ Kon. Fredrik t. Meyer, Köpenhamn 26 dec. 1713. *Köp.* 1.

² Kon. Fredrik t. tsar Peter, Gottorp 7 aug. 1713. *Köp.* 1.

³ Falcks depescher af Petersburg 12, 25 okt. 1713. *Köp.* 6. Kon. Fredrik t. Falck, Köpenhamn 18 nov. *Köp.* 1.

⁴ De äro daterade 19 och 21 sept. 1713 och i utdrag tryckta hos SOLOVIEV IV, s. 316 f. Jfr GOLIKOV V, ss. 519 f., 525. 528.

lofvat Preussen Stettin som lön för ett ingripande i kriget på Sveriges sida, ansåg det vara klokt att efter stadens eröfring låta Fredrik Wilhelm mottaga den ur ryssarnas händer, antingen i sekvester eller kanske hellre i oinskränkt besittning. I utbyte skulle man endast betinga sig, att Preussen skulle hindra hvarje svenskt anfall på Polen och eventuellt också med en mindre kår bistå konung August mot en turkisk offensiv. Men förutsättningen för hvarje sådan transaktion måste vara, att den ägde konung Augusts gillande, ty denne ägde traktatsenliga anspråk på Pommern. Gent emot holsteinarna, Mensjikovs »nya vänner», vore försiktighet att tillråda; tsaren ville icke förneka, »att en Saulus kunde blifva en Paulus», men han ställde sig tillsvidare i det afseendet som Tomas; han kunde icke glömma deras roll vid Tönningens öfverlåtande till svenskarna. Man kunde väl i största allmänhet lofva dem hjälp till vinnande af Sveriges krona för den unge hertigens räkning, men de borde då på förhand i utbyte göra några verkliga tjänster; om de gäfvade blott goda ord, skulle man visa dem en nådig min, men icke förtro sig åt dem. Med danskarna hade man visserligen ingen anledning att vara belåten, de handlade i blindo och ofta illa nog, men man vore beroende af deras hjälp, särskildt till sjöss, i kriget mot Sverige, och man måste därför alltjämt hålla sig väl med dem. — Som man finner, lade tsaren sitt tunga ord som motvikt till Mensjikovs gottorpskvänliga politik, men han slutade med att (såsom konung August i motsvarande fall gent emot Flemming) öfverlämna åt gunstlingen att handla efter konjunkturerna; denne skulle därvid särskildt tänka på att skona hären. Då tsaren något senare, samtidigt med budskapet om Sternschanzes fall, fick underrättelse om konventionen af den 28 aug., dolde han icke för Mensjikov sin uppfattning, att Flemming lyckats föra denne bakom ljuset. Han hyste i själfva verket en stark misstro till den sachsiske fältmarskalken och trodde sig bland annat veta, att denne i hemlighet arbetade för en separatfred med Sverige under fransk bemedling. Han ansåg en sachsisk-gottorpsk sekvester försvarlig endast för det fall, att svenskarna godvilligt utrymde Stettin, och han ålade i stränga ordalag Mensjikov att i annat fall själf besätta staden, så att man sedan kunde diktera villkoren för dess upplåtande åt Preussen.¹

¹ Tsar Peter t. Mensjikov 30 sept. (g. st.) 1713. GOLIKOV V, s. 534 ff. *K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XVIII: 1.*

Dansk förbit-
ring mot
Mensjikov
efter Schwedt-
traktaten.

Mensjikov handlade efter konjunkturerna och efter sina »nya vänners» ingifvelser — och hans andel i sekvestertraktaten af den 6 okt. 1713 gaf konung Fredriks regering anledning att ånyo, i skarp tonart, uppträda som hans anklagare inför tsaren. Konungen själf vände sig omedelbart med ett bref till tsaren, i hvilket han betecknade Holstein-Gottorp som sin argaste och farligaste fiende och klagade öfver Mensjikovs och Flemmings hänsynslösa uppträdande; traktaten hade slutits bakom hans rygg, och den för Stettin afsedda gottorpska truppkontingenten kunde icke betraktas annat än som svensk. Man hoppades dock, att tsaren skulle föreskrifva Mensjikov ett annat uppförande: denne borde, om Danmark från något håll skulle anfallas, på konungens rekvisition ställa hela sin pommerska armé till hans förfogande.¹ Ämnet varierades något i ett senare bref (nov. 1713): konungens bekymmer för ett preussiskt anfall hade ökats, en del af hans stridskrafter vore tagna i anspråk för de svenska fångarnas bevakande och vid det blockerade Tönningen; det vore så mycket angelägnare, att tsaren både i London och särskildt i Berlin läte förklara, att hvarje angrepp på Danmark skulle anses riktadt mot hela den nordiska ligan. Om konungen såge sig öfvergifven af sina allierade och alltjämt ställd inför Preussens krigshot, som understöddes af Englands subsidier,² kunde en separatfred med Sverige komma att framstå som den enda räddningen. Han vore för öfrigt benägen att så långt som möjligt tillmötesgå de af Preussen stödda gottorpska anspråken och fasthölle ännu vid de till Görtz senast meddelade villkoren.³ — Denna ståndpunkt utvecklades samtidigt, i något förgrofvad form, muntligen för tsarens ambassadör i Köpenhamn; i hotet om en separatfred ansåg man sig tydligen hafva funnit ett särskildt starkt påtryckningsmedel, och man sökte göra troligt, att Sverige i sista hand afsett en så-

¹ Kon. Fredrik t. tsar Peter, Gottorp 9 okt. 1713. *Köp.* I. Jfr SOLOVIEV IV, s. 318 f. Det heter bland annat om det gottorpska huset, att konungen i detta ser »meinen ärgsten in der Mitte meiner Länder situirten Feind», och vidare: »Meines Orts sehe ich dieses alles als ein von dem Fürsten von Menschikoff und Grafen von Flemming zu meinem Nachtheil angesponnenes Werk an, und es ist nicht das erste Mahl, dass diese beede ihr gegen mich habendes wiedriges Gemüt bezeiget».

² Man återopar ett rykte, att dessa skulle uppgå till 80,000 rdr i månaden.

³ Kon. Fredrik t. tsar Peter, Köpenhamn 11 nov. 1713. *Köp.*

dan, då det upplåtit Stettin åt preussarna.¹ Dolgorukij lånade de danska klagomålen ett villigt öra och gjorde hvad han kunde för att knyta banden mellan hofven i Köpenhamn och Petersburg fastare;² bland andra fick också den sachsiska diplomatien göra obehagliga erfarenheter af hans danskvänlighet.³

Dolgorukijs rapporter från Köpenhamn funno ett mångstämmigt eko i uttalanden af tsarens representanter på andra håll; Kurakin vittnade om generalstaternas missnöje och skarpa uttalanden af Bothmer;⁴ Matvejev, hvilken lika litet som Kurakin var Mensjikovs vän, inberättade naturligtvis de kejserliga ministrarnas högdragna klander.⁵ I Petersburg var det därför ingen otacksam uppgift för Falck att söka öfvertyga storkanslern om skadligheten af Mensjikovs själfrådiga diplomati. På en konferens den 16 nov. uttryckte Golovkin sitt beklagande öfver Danmarks undanskjutande vid de definitiva sekvesterförhandlingarna och förklarade kategoriskt, att tsaren ogillade och aldrig skulle ratificera bestämmelsen om Holstein-Gottorps andel i sekvestern; icke heller dennas utsträckning till Stralsund och Wismar kunde vara tsaren till behag. Då Golovkin vidare frågade, om Danmark ville acceptera Pommerns sekvestrering, för den händelse Holstein-Gottorp ställdes alldeles utanför, kunde Falck hänvisa till konungens tidigare deklaration (af 29 juni) i denna sak; men då den senare bad storkanslern utverka, att de gottorpska trupperna i Stettin ersattes med ryska eller sachsiska, kunde Golovkin endast taga yrkandet ad referendum. Till sist lät denne förstå, att Mensjikov förmodligen aldrig erhållit tsarens order att lämna trupper i Pommern till Danmarks disposition, och frågade Falck, huru ett sådant missförstånd skulle kunna afhjälpas; men den danske diplomaten genmälte med tydlig skärpa, att han måste lägga detta bekymmer på den, som hade ansvaret för det skedda.⁶ Redan följande dag mottog Falck konungens

Danska påtryckningar i Petersburg.

¹ Dolgorukijs uppteckning af sin konferens med de danska ministrarna den 28 okt. (g. st.) 1713. *ArchKnKur.* VIII, s. 49 ff.

² Dolgorukij t. Kurakin, Köpenhamn 3 nov. (g. st.) 1713. *Ib.* IX, s. 198 ff.

³ Se s. 111.

⁴ Se särskildt hans depesch af Haag 9 okt. (g. st.) 1713. *ArchKnKur.* IX, s. 166 ff.

⁵ Se nedan s. 117 f.

⁶ Protokoll öfver konferensen; bil. till Falcks depesch af 26 nov. 1713.

order (af 24 okt. 1713) att med hänsyn till Preussens hotande hållning söka utverka åtminstone en energisk rysk deklaration till Berlinhofvet. Då han på en audiens hos tsaren (den 17 nov.) utförde detta uppdrag, gjorde denne inga svårigheter i fråga om den äskade deklarationen, samtidigt med att han bekräftade farhågorna, att de ryska trupperna utrymt Pommern och icke kunde tänka på att stanna i Polen.¹ Men någon räfst med Mensjikov ville han icke ställa i utsikt; hans tystnad på denna punkt förmådde Falck icke heller bryta genom att i en skriftlig sammanfattning af sina postulat intaga också detta kraf.² — De ryska utfästelserna, både i fråga om sekvesterns ogillande och den diplomatiska påtryckningen i Berlin, bekräftades (den 24 nov.) af storkanslern på en ny konferens med Falck, hvilken alltså hade vunnit spel, då han utmålade farorna af ett preussiskt angrepp mot Danmark: bakom krafvet på Holstein-Gottorps restitution dolde sig önskan om Sveriges bispringande. Bremen skulle ryckas ur Danmarks händer, och konung Fredrik skulle till sist nödgas lämna sina bundsförvanter utan understöd!³

Mensjikov i
Petersburg.

Under tiden hade Mensjikov själf återkommit till Petersburg (den 18 nov.), och Falck måste till sin ledsnad inberätta, att han mot allmän förväntan fick ett nådigt mottagande; till hans förmån talade icke blott gunstlingens privilegier utan också det guld, som utlofvats i Schwedt, jämte det, som sedan utprätsats af Danzig;⁴ äfven tsarinnan, som Mensjikov hågkom med dyrbara gåfvor, var vunnit för hans sak.⁵ Men å andra sidan hade icke de danska klagomålen och Golovkins kritik varit utan sin verkan, stödda också af den allt inflytelserikare Jaguzjinskijs insinuationer, och tsaren beslöt snart nog att låta senaten granska Mensjikovs politik i sekvesterfrågan; gunstlingens prestige hade redan därigenom lidit ett visst afbräck. De fortsatta danska klagomålen måste under sådana förhållanden göra Mensjikov stora bekymmer, och sedan denne vid ett tillfälle närvarit vid en audiens, på hvilken Falck inför tsaren förnyade sina anklagelser, lofvade han att insända en

¹ Falcks depesch af 26 nov. 1713.

² Kop., dat. 18 nov. 1713, bland Falcks depescher.

³ Protok. öfver konferensen, bil. t. Falcks depesch af 26 nov. 1713. *Köp.*

⁴ Falcks depesch af 26 nov. 1713. — Loss' depesch af 19 nov. *Dr.* 10.

⁵ Loss t. Flemming 3 dec. 1713. *Dr.*

försvarsskrift till den danske konungen.¹ — För den deklaration, som tsar Peter till sin danske allierades glädje afgaf i Berlin den 12 dec. 1713, och för dess inverkan på den nordiska krisen skall redogöras i annat sammanhang.²

Det återstår att något beröra det intryck, som sekvesterpolitiken gjorde *utom* de närmast intresserade parternas krets. Man hade från preussisk sida från början betraktat det som själfklart, att *kejsaren* skulle hållas helt och hållet *utom* sekvesterförhandlingarna; man hade i annat fall haft att befara kejsarliga meningsyttringar, som kunnat betänkligt rubba den preussiska utvidgningspolitikens cirklar. Görtz hade ställt sig på samma ståndpunkt, och först i början af aug. 1713 hade han delgifvit Schönborn innehället af den preussisk-gottorpska traktaten, naturligtvis med undantag af dess separata artiklar. Han lät därvid påskina förvåning öfver att preussarna icke lämnat meddelande om saken till hofvet i Wien och gjorde för öfrigt sitt bästa för att framställa sekvesterprojektet såsom öfverensstämmande med kejsarens och rikets intressen; hans framställning utmynnade i en begäran, att Schönborn inför Ilgen skulle stödja det furstliga husets restitutionsanspråk.³ — Utan hänsyftning på sekvestern hade han för öfrigt redan tidigare (i slutet af juni) inför Schönborn klagat öfver, att kejsaren icke ihågkommit hans herre med något konservatorie- eller protektoriemandat. Då Schönborn med god rätt påpekade, att man icke visat sig särdeles mån om kejsarens beskydd, hade han endast kunnat svara, att dennes representant icke alltid uppehöll sig i Hamburg och att riksständen för öfrigt brukade höra mer af sin herre, då det vore fråga om skatter, än då det gällde hjälp åt en betryckt.⁴ Det politiska system, som Görtz i juni 1713 valt, hade sålunda oundgängligen medfört, att han vanvårdat sitt förhållande till kejsaren; han kom därför från början *en très mauvaise odeur* vid hofvet i Wien, och

¹ Falcks depesch af 9 dec. 1713.

² Se s. 135.

³ Schönborns depesch af Berlin 6 aug. 1713. *Wien.* Jfr dens: s depesch af Hamburg 1 juli (*ib.*): »Sonsten redet weder der Herr Administrator von Holstein, den ich doch sehr oft sehe, weder jemand von seinen Ministris ein Wort von ihrer Berlinischen Negociation, dahero ich auch thue, als wann von nichts wüste.» — Något senare tillsände honom Görtz traktaten med ett i *Theatr. Eur.* XX, s. 615 tryckt bref.

⁴ Schönborns depesch af Hamburg 28 juni 1713. *Wien.*

Sekvesterpolitiken bedömd i Wien.

det kunde (visserligen med någon öfverdrift) påstås, att man där hyste samma förtroendefulla känslor för honom som för — Rakoczy.¹

Schwedttraktaten bedömd i Wien.

Vid det kejsrerliga hofvet väckte budskapet om traktaten af den 6 okt. högst blandade känslor, ehuru man från preussisk sida från början var mån att framställa den som ett ytterst mot den franska riktsfienden riktadt slag och samtidigt erbjöd sig att med kejsaren öfverlägga om svenskarnas fullständiga aflägsnande från Tyskland.² De kejsrerliga ministrarna visade sig föga uppskatta dessa synpunkter och röjde ingen erkänsla för den i traktaten intagna bestämmelsen, att kejsarens garanti skulle eftersträfvast; de uppträdde med markerad kyla både mot den preussiske och den sachsiske residenten, medan däremot Danmarks representant blef föremål för stor välvilja.³ Deras misstro och afund mot Preussen hade fått ny näring, och deras utlätelser till Mörlin buro tydliga spår däraf;⁴ de hotade med efterräkningar från riksdagens sida och läto förstå, att de till tsaren och konung August utbetalade summorna varit bättre använda till rikets krigskassa; de ansågo det nästan som en majestätsförbrytelse, att kejsarens garanti liksom anteciperats.⁵ Missnöjet med konung August härledde sig visserligen icke enbart från hans andel i sekvestern; man förlät honom ännu mindre hans vacklande mellan kejsaren och Frankrike och hans opålitlighet vid rikskontingentens utgörande.⁶ Vid det preussiska hofvet måste naturligtvis denna kejsarens hållning väcka en del

¹ Wackerbarth t. Flemming, Wien 19 juli, 7 aug. 1713. *Dr.* 1. Det heter i det senare: »Cependant cette cour icy se méfie infiniment de celle de Gottorf, et elle luy garde une forte dent dont en tems et lieu elle pourrait bien luy faire ressentir les effects, mais plus encore contre M. de Goertz de qui on ne se défieroit pas moins que de Raggozi, et on prétend avoir des preuves en mains, qui luy confirment dans cette idée».

² DROYSEN, IV: 2, s. 67 f.

³ Weybergs depescher af Wien 21, 28 okt. 1713. *Köp.* 5. Så snart ministrarna fått veta, att konung Fredrik stått utom förhandlingarna, »ist man sehr vertraulich mit mir umgegangen, anstatt dass der Polnische und der Preussische Resident überall eine grosse froideur verspüreten, kurze und trockene Antwort bekamen, auch in den ersten Tagen nicht vorgelassen worden.»

⁴ Mörlins depesch af Wien 14 okt. 1713. *Berl.* 67. Det heter, att kejsaren »aus denen bekanten Maximen» icke gärna unnar Preussen någon accession, »dan so siehet man dieses Werk hier an».

⁵ Kon. Fredr. Wilhelm t. Lölhöffel, Berlin 28 nov. 1713. *Konc. Berl.*

⁶ Weybergs cit. depesch af 21 okt.

bekymmer, särskildt då rykten samtidigt började gå, att man i Wien planlade en *rikssekvester* af Pommern, Wismar och stiftet Bremen. Fredrik Wilhelm ansåg sig berättigad fråga, hvarför Preussens ingripande i Pommern bragte sådan oro åstad, då Hannovers alldeles jämförliga kupp mot Verden förblifvit opåtald.¹

I Hannover var man ingalunda hågad att anlägga denna preussiska synpunkt på sekvestertransaktionen; den nedärfda afunden mot den framåtsträfvande grannstaten fick i stället ny näring, och man kunde framför allt icke försona sig med tanken, att denna enligt programmet skulle sätta sig fast också i Wismar. Förbittringen vände sig icke minst mot Mensjikov, som ansågs uppenbart gynna de preussiska utvidgningsplanerna, och stämningen mot Holstein-Gottorp måste ju i samma mån blifva kyligare. Ett närmande till Danmark var i hvarje fall påkalladt af situationen, och frågan om en öfverenskommelse med denna makt skulle hafva blifvit aktuell, om sekvestertraktaten i denna del blifvit mer än en bokstaf.² — Särskildt hätskt mot Preussen yttrade sig Hannovers representant i Haag, den inflytelserike Bothmer, som i samförstånd med sin danske kollega gjorde allt för att sätta Kurakin i harnesk mot sekvesterpolitiken; han profeterade hotande om en dansk separatfred med Sverige och yrkade på ryska truppdemonstrationer mot Preussen från den kurländska sidan.³

Sekvesterpolitiken bedömd i Hannover.

Det må till sist framhållas, att Schwedttraktaten, som sålunda öfver allt utom Preussen väckte förvirring och opposition, icke heller vann Görtz' obetingade gillande från de gottorpska intressenas synpunkt. Görtz anlände i början af okt. till Berlin och fick där af Ilgen de första underrättelserna om hvad som aftalats i Schwedt. Han blef allt behagligt berörd af de finansiella förpliktelser, som traktaten ålade Holstein-Gottorp, och han lät Ilgen från första stund

Görtz' uppfattning af Schwedttraktaten.

¹ Kon. Fredrik Wilhelm t. Mörlin, Berlin 28 nov. 1713. *Konc. Berl.*

² Holtze t. kon. Fredrik, Görde 26 okt. 1713. *Köp.* 9. »Übrigens ist mit keiner Feder zu beschreiben, wie sehr der Prinz Menschikoff von einem jeden blamiret und gehasset wird». Jfr SCHARTAU, s. 134 f. — Callisen t. Görtz, Wolfenbüttel 14 nov. *Old.* 1. »V. E. ne peut pas croire en quel degré la Cour d'Hannovre doit être fâchée presentement contre nous.»

³ Kurakin t. G. I. Golovkin, Haag 9 okt. (g. st.) 1713. *ArchKnKur.* IX, s. 171 ff. Det var också Bothmer, som delgaf Kurakin traktaten af 22 juni; Kurakin sände den vidare till Petersburg.

förstå, att Bassewitz öfverskridit sina instruktioner.¹ Då de preussiska ministrarna kort därpå mottogo konungens order att möta honom och Flemming i Schwedt, gjorde Görtz dem sällskap, och som också Bassewitz inställde sig, fick han tillfälle att sätta sig in i transaktionens enskildheter. Bassewitz fick säkerligen höra en del hårda ord, ehuru Görtz vid närmare påseende fann, att traktaten af den 22 juni i allt väsentligt lagts till grund för det nya aftalet. Oafsedt de finansiella uppförfingar, som han ansåg Bassewitz i oträngd mål hafva ställt i utsikt, måste han finna det beklagligt, att denne vid denna nya uppgörelse icke afkräft preussarna någon skriftlig förbindelse i fråga om de positiva åtgärder, som de ville vidtaga i och för det furstliga husets restitution. Bassewitz hänvisade till konungens muntliga löften, och Görtz mottog visserligen också för sin del från de preussiska ministrarnas sida upprepade försäkringar, att man snarast möjligt med kraft skulle taga sig an denna sak.²

¹ Görtz' devesch af Berlin 10 okt. 1713. *Old.* 13. I bref till Callisen samma dag (konc. *Old.* 1) säger sig Görtz befara, att Bassewitz handlat »mit zu vieler hardiesse und nicht genugsamer Vorsichtigkeit»; ryktet visste berätta, att han af konungen af Preussen mottagit en ring, värd 5,000 rdr; Görtz hoppades för B:s egen skull, att det ej vore sant. — Jfr Frisendorff t. Vellingk, Berlin 10 okt. 1713. »M. de Göriz est arrivé et s'étonne fort de ce micque-macque qui ressemble à un amphibie. Car ce n'est ni le plan de Holstein ni purement quelque autre . . .»

² Görtz' devesch af Berlin 17 okt. 1713. *Old.* 13. »Wenn ich aber auch meinen Pflichten nach alle bey der Sache eintretende Umstände ohn einiges Zurückhalten melden soll, so kan ich nicht bergen, dass dem Interesse des Hochfürstl. Hauses nicht allerdings so, wie es wohl nötig gewesen wäre und auch geschehen können, prospiciert worden sey, anerwogen der Landrat von Bassewitz zuporderst das Hochfürstl. Haus bey Preussen zum Rückbürgen gesetzt, auf den Fall diejenigen Gelder, welche der Fürst Menzikow und der Feldmarschall Flemming ihren Herren Principalen zu Gutmachung der bey der Belagerung von Stettin aufgewandten Kosten stipuliert und welche S. K. M. in Preussen vorzuschüssen übernommen, von Schweden nicht refundiert werden solten, wie dann dazu wohl keine Hofnung zu machen ist; negst dem auch der Landrat von Bassewitz sich darin versehen, dass er bey dem so wichtigen emergenti mit dem Preussischen Hofe wegen der Hochfürstl. Hauses Sache nichts speciales und positives, was man nemlich ab Preussische Seiten vor dasselbe thun wolle und solle, schriftlich ausbedungen. Der von Bassewitz entschuldiget sich damit, dass nicht nur die Königl. Ministri, sondern auch der König selbst ihm mündlich wegen Restauration der Holsteinischen Sachen theure Versicherungen gegeben und der König unter andern sich der

Han gjorde i sista hand sitt omdöme om Bassewitz' diplomatiska bedrift beroende af frågan, huruvida man skulle låta orden åtföljas af handling — och han beslöt försiktigtvis att tills vidare hålla inne med administratörns ratifikation, öfver hvilken han förfogade *in blanco*. Han satte i början också i fråga, att i en så viktig angelägenhet hans samtliga kolleger i geheimekonseljen skulle afgifva sina skriftliga vota, men ändrade mening och tog som vanligt saken på sitt eget ansvar.¹

Expression gebraucht, er wolle den Tractat mit dem Hochfürstl. Hause erfüllen, solte er auch darüber zum Bettler werden, dahero dann er, der Landrat, gemeynet, er könne auf solchen Erfolg das Fürstl. Haus wohl engagiren».

¹ Görtz t. Callisen, Berlin 21 okt. (Konc.) Callisen t. Görtz, Wolfenbüttel 10 nov. 1713. (Or.) *Old.*

IV.

Förhandlingarna om det gottorpska husets restitution och Tönningens räddande. Preussens påtryckningsförsök gent emot Danmark (okt.—dec. 1713).

Görtz' påtryckningar i restitutionsfrågan.

Det märktes snart, att man i Berlin var mycket angelägen om administratörns ratifikation af Schwedttraktaten, hvarigenom Holstein-Gottorps finansiella förpliktelser skulle blifva definitiva, men Görtz satte som villkor, att Preussen först i enlighet med traktaten af den 22 juni skulle visa allvar i fråga om det gottorpska restitutionsverket.¹ Efter uppmaning från preussisk sida föreslog han själf de åtgärder, som han ansåg nödiga: konungen borde i första hand till Danmark aflåta en allvarlig deklaration, att han med all makt skulle bistå det furstliga huset, om icke fientligheterna mot Tönningen inställdes, och han borde samtidigt ställa en tillräcklig härsfot på fältet. Till England, möjligen också till Hannover och Wolfenbüttel, borde riktas en maning att göra gemensam sak med Preussen; närmare aftal skulle sedermera träffas om deras resp. andel i operationerna. Danmarks allierade borde få mottaga lugnande försäkringar, att konungen ingalunda önskade lägga något hinder i vägen för den nordiska ligans syften;

¹ Printz och Ilgen t. konungen, Berlin 24 okt. 1713. *Berl.* 67. De mena, att »wofern die Fürstl. Gottorfische Ratifikation nicht gefolget, so verlieren Ew. K. M. eine der vornehmsten Sicherheiten, die Sie wegen künftiger Wiedererstattung der an Pohlen und Moscau zahlenden 400,000 Thaler haben». De anföra konungens muntliga löften till Bassewitz om det furstliga husets restitution och fortsätta: »Wir an unserm geringsten Ort wissen aber nicht, ob und wie weit Ew. K. M. allenfalls die Waffen wieder Dennemark in der Holsteinischen Sache werden gebrauchen wollen und weshalb man zum wenigsten die præcautiones dergestalt nehmen müste, damit Ew. K. M. deshalb mit dem Tzaarn in keine Verdrieslichkeit geraten. Den so viel den König in Pohlen belanget, scheinete es wol, dass derselbe in dieser Sache mehr das Haus Gottorf als Dennemark favorisiren dürfte.»

hans aktion skulle vara afslutad inom vinterns lopp.¹ — De preussiska ministrarna visade sig oväntadt medgörliga: i fråga om själfva hufvudsaken ställde de i utsikt, att en här på 20,000 man skulle utrustas för att samverka med Holstein-Gottorps egna trupper, men de betraktade det som en förutsättning, att Hannover med om än aldrig så ringa styrka ville deltaga i expeditionen och att man i form af sekvester eller på annat sätt skaffar sig disposition öfver Wismar. Görtz lofvade att i båda fallen göra sitt bästa genom förhandlingar med kurfursten och med Vellingk och att söka stärka Holstein-Gottorps egen krigsmakt, men han betonade samtidigt, att Preussens förpliktelser gent emot det furstliga huset bestodo oberoende af alla förutsättningar. Han ansåg (i slutet af okt. 1713) de politiska utsikterna så förbättrade, att han i bref till Tönningens kommandant trodde sig kunna lofva undsättning inom sex veckor, och han hade såsom ett i sitt slag glädjande symptom mottagit underrättelser, att konungen erbjöd honom Svarta Örnsorden — med hvilken han kort därpå dekorerades.²

Konungen visade sig i själfva verket personligen än mindre njugg på löften än ministrarna: han uppställde icke som dessa några egentliga villkor och förklarade med stor bestämdhet, att i midten af nov. 1713 en kår på 25—26,000 man skulle vara samlad vid Lenzen; några nya värfningar för Holstein-Gottorps del behöfde icke komma i fråga, men man räknade på medverkan af dess i Flandern stående trupper.³ Det visade sig också omedelbart,

Fredrik Wilhelms löften.

¹ Promemoria af Görtz [Berlin 20 okt. 1713]. Jfr P. M. af 18 okt. *Berl.* 67.

² Görtz' depescher af Berlin 17, 21 okt. 1713. *Old.* 13. Preussarna menade, att Hannover kunde medverka »auch nur gleichsam mit dem blossen Namen und mittelst Hergebung eines oder zweyer bataillons». Kontrollen öfver Wismar vore nödvändig, »als welches gleichwohl eine Vestung wäre, die man in dem Rücken haben würde». De önskade vid operationerna medverkan af en gottorpsk general med lokalkännedom och föreslogo såsom den lämpligaste von Dernath. Görtz hade intet att invända. — Den preussiska dekorationen erbjöds Görtz genom Printz den 16 okt. Han hade enligt sin egen utsago närmast velat afböja den, men fruktade att därmed stöta konungen. — Dekoreringen skedde den 31 okt. Ahlefeldt berättar därom i sin depesch af 1 nov.: »Le Baron de Göriz eut hier l'ordre de l'aigle noir du Roy mais pas avec les cérémonies accoutumées puisque le Roy en sortant avoit le cordon et l'étoile cachés et le fourra au Baron Göriz entre ses habits sans qu'on le vit, et il fut obligé de sortir pour se le faire mettre par Bassewitz».

³ Görtz' depesch af 31 okt. 1713.

Preussiska demonstrationer mot Danmark. att konungen i hvarje fall förberedde en stor militärisk demonstration mot Danmark, om han än innerst alltjämt var emot krig.¹

Trupprörelserna väckte på olika håll stort uppseende och gäfvö Danmarks diplomatiska representanter anledning till andra farhågor; från Hannover kunde von Holze den 5 nov. meddela, att preussiska officerare varit i Lenzen och utstakat ett stort läger och att man ej vidare talade om de gottorpska regementenas öfverlättande åt kurfursten.² Detaljerna skola för öfrigt här lämnas å sido³; det gäller däremot att visa, hur Preussens militäriska dispositioner återverkade på den diplomatiska situationen.

Det gottorpska hofvet i Wolfenbüttel.

Vid administratörns lilla hof glädde man sig naturligtvis hjärtligt åt budskapen från Berlin och beundrade som aldrig förr Görtz' målmedvetna diplomati. Den landsflyktige fursten befann sig sedan början af okt. 1713 som gäst hos hertigen af Wolfenbüttel, men utan att blanda sig i politiken mer än förhållandet varit i Hamburg; han och Callisen nöjde sig i regel med att expediera de officiella skrivelser, som Görtz tid efter annan beställde.⁴ Wolfenbüttel stod i motsats till Hannover tämligen oberördt af den nordiska krisen i dess sista skede, men man diskuterade naturligtvis lifligt utsikterna i ett eventuellt preussiskt-danskt krig, och den allmänna meningen var, att Danmark skulle ligga under. Administratörn och hans trotjänare hoppades naturligtvis det samma, och en antydan af Görtz, att tsaren och konung August

¹ Detta synes framgå af hans hos DROYSEN, s. 69, n. 1 citerade yttrande. — I sin resolution till Görtz af 28 okt. 1713 (*Old.* 4) erkänner konungen sina förpliktelse, men säger sig först vilja försöka »gütliche Handlung»; först där-efter skola andra medel tillgripas.

² Holzes depeesch af Lüneburg 5 nov. 1713. *Köp.* 9. Jfr också A. G. Golovkin t. Kurakin, Berlin 24 okt. (g. st.). *Arch. Kn. Kur.* IX, s. 183 f.

³ Jfr *Bidr. NKrH.* V, s. 123. — Den 1 nov. 1713 hölls en konferens mellan de preussiska och de gottorpska ministrarna rörande frågans finansiella sida. Görtz ville därvid icke lofva mer än »völlige Verpflegung» för trupperna från den tid, då de öfverskridit Holsteins gräns. Protokoll i *Berl.* 68.

⁴ Administratörns ankomst omtalas i Holzes depeesch af Hannover 3 okt. 1713. *Köp.* Ett misslyckadt försök af hertigen att medla mellan Danmark och Holstein-Gottorp omnämner Holze i sin depeesch af Hannover 18 okt. — Sitt arkiv hade administratörn lämnat i Hamburg; han såg sig ur stånd att delgifva hertigen traktaten af den 6 okt. Görtz lugnade honom med, att detta vore onödigt, »weiln der hiesige Hof doch in keinem Stücke bei der Sache concurrirte». Administratörns order, att de i Flandern stående trupperna skulle återvända, afgick den 10 nov. Callisen t. Görtz, samma dag. *Old.* 1.

kunde taga sin allierades parti, slogo de bort med en hänvisning till Mensjikovs och Flemmings inflytande hos sina resp. herrar.¹

Den danske konungens representant i Berlin hade å andra sidan skäl att förvåna sig och oroas öfver det plötsliga omslaget i den preussiska regeringens hållning. Ännu den 14 okt. hade han kunnat se, att både Görtz och de preussiska ministrarna voro absorberade af den pommerska sekvesterfrågan och icke tycktes ägna förhållandena i Schleswig-Holstein någon uppmärksamhet.² Men redan tio dagar senare hade han lagt märke till de begynnande rustningarna och hörde sina gottorpska antagonister anslå en hotfull ton; han misstänkte från början särskildt Flemming för att spekulera i danska panikstämningar.³ Ilgen lät tydligt förstå, att Preussen efter den sista traktatens avslutande fått ett ekonomiskt intresse af Holstein-Gottorps restitution och att Danmark uppställde oskäligen fordringar, då det såsom satisfaktion för dess omtvistade neutralitetsbrott önskade behålla dess område ända till en blifvande nordisk fred. Konungen själf fällde till Flemming och Golovkin yttranden, som icke syntes lämna något tvifvel öfrigt om hans beslut att genomdrifva restitutionskrafvet, om så behöfdes med vapenmakt, och detta hot framfördes till Ahlefeldt. Däremot underrättade man icke denne om konungens samtida förklaring, att han endast i nödfall ville gripa till vapen och därför gärna skulle se en medlingsaktion af Flemming och Golovkin.⁴ Ahlefeldt behöll i det längsta sin kallblodighet och var benägen att i det hela se endast en organiserad diplomatisk påtryckning utan alltför mycket allvar bakom orden; han trodde sig i sista hand kunna räkna på preussarnas ängsliga respekt för tsaren och på den för ett fälttåg otjänliga årstiden. Han spårade också tydligt den vanliga splittringen mellan konungens rådgifvare: Grumkow ville taga alla konsekvenser af ett energiskt uppträdande, medan åter Ilgen och Printz höllo tillbaka och i hvarje fall ville undvika en krigisk brytning.⁵ Men han manade dock sin regering att hålla sig rustad för alla eventualiteter; situa-

Danska farhågor.

¹ Callisen t. Görtz, Wolfenbüttel 10 nov. 1713. *Old.* 1.

² Ahlefeldts depeesch af 14 okt. 1713. *Köp.* 2 a.

³ Ahlefeldt t. Sehested 24 och 28 okt. 1713. *Köp.*

⁴ Golovkins cit. bref af 24 okt. *Arch. Kn. Kur.* IX, s. 182.

⁵ Dohna, som något senare återkom från Preussen, synes hafva sällat sig till Ilgens parti. Ahlefeldt t. Sehested 11 nov. 1713. *Köp.*

tionen kunde lätt blifva allvarlig, om England understödde aktionen med penningar och de svenska trupperna i Pommern öfverlätes åt Holstein-Gottorp; Frankrikes intriger och den unge konungens militäriska handlingsbegär kunde så lätt göra resten. Utåt anslog emellertid Ahlefeldt en mycket käck ton och förklarade både för Flemming och Ilgen, att Danmark skulle veta att möta våld med våld. Då Flemming föreslog, att man under hans och Golovkins medling omedelbart skulle förhandla om en skäligen förlikning, vågade Ahlefeldt dock icke ställa sig afvisande.¹

Flemmings
nådde håll-
ning.

Flemming var i själ och hjärta sympatiskt stämd mot ett preussiskt ingripande till Holstein-Gottorps förmån och han uttalade sig alltjämt mycket skarpt om Danmarks politik såsom förestafvad af ministrarnas enskilda intressen och ligkigtig för ligans sak; han gaf danskarna skulden för att Stralsund och Wismar icke kunde sekvestreras.² Men politisk beräkning förmådde honom att söka dämpa den unge preussiske konungens påstådda krigsifver; han befarade nämligen, att dennes själfkänsla och händelsernas egen logik kunde drifva Preussen från mera oskyldiga demonstrationer till en verklig brytning. Äfven oafsedt sin önskan att icke genom en fortsatt alltför gottorpvänlig politik gifva sina belackare i Dresden nytt vatten på deras kvarn måste han betänka, att Preussens ingripande på ett hörn i kriget kunde medföra komplikationer och till sist blifva Sverige till direkt gagn.³ Med half rätt kunde han påstå, att han i denna situation talade lika ifrigt för Danmark, som om han själf varit dansk⁴; i hvarje fall manade

¹ Ahlefeldts depescher af 28 okt., 1 och 4 nov. 1713. *Köp.*

² Flemmings depesch af 24 okt. 1713. *Dr.* 4 b.

³ Frisendorff menade (br. t. Vellingk 7 nov. 1713), att »l'ostentation des armes de Prusse» föga skulle gagna Holstein-Gottorp, men att »le sérieux Prussien» skulle leda ej blott till dettas, utan ock till hertigdömet Bremens restitution.

⁴ Flemmings depesch af 31 okt. 1713. *Dr.* — Från preussisk sida var man både förvånad och besvärad öfver omslaget i Flemmings uppträdande. Man trodde (och var härvid på alldeles rätt spår), »dass entweder der Graf von Flemming dadurch von der ihm bisher von Dänemark gemachten reproche, als ob er gar zu gut Holsteinisch sey, sich los machen oder auch durch Zurücklassung der Sächsischen Troupen in Pommern Ew. K. M. constringiren will, über die 200,000 Rthl., so Ew. K. M. wegen Holstein an seinen König annoch zahlen wollen, annoch das allemal präterdirte Aequivalent in Quedlinburg, Northausen und Petersberg herauszubringen». Printz och Ilgen t. kon., Berlin 5 nov. 1713. *Berl.* 68.

han preussarna att med hänsyn till ligans intresse icke gå utöfver diplomatiska påtryckningar i Köpenhamn. — Med lifligare ifver tog sig naturligtvis Golovkin an Danmarks sak, men ett vid denna tid ankommande bref från tsaren till den preussiske konungen band i viss mån hans händer; ty om tsaren också i det hela försvarade Danmarks uppträdande, förklarade han sig dock villig att söka utverka, att Tönningen öfverlämnades åt neutrala trupper och att de danska utpressningarna inom hertigdömet upphörde.¹ Flemming fann sålunda en möjlighet till samverkan med Golovkin, men då denne i början ännu tvekade och därför lade sig sjuk², tog han själf i första hand ansvaret; han förmådde sålunda de preussiska och gottorpska ministrarna att sammanträda med honom till en konferens (den 26 okt. 1713), där ligans intressen blefvo konfronterade med de båda restitutionskräfvarnas. Preussarna erkände därvid obetingadt sina på traktaten af den 22 juni (och moraliskt också på sekvestertransaktionen³) grundade förpliktelser, och Flemming fick taga kopia af detta aktstycke; gottorparna yrkade på restitution och skadestånd under framhållande, att alla lindriga medel visat sig fruktlösa; från båda hållen förklarades enstämmigt, att äfven en med våld genomdrifven restitution omöjligt kunde skada ligans intressen, som tvärtom farit illa af Danmarks separataktion mot Holstein-Gottorp. Flemming åter försökte sig i rollen som danskarnas advokat och anförde särskildt Tönningens upplåtande åt Stenbock såsom förklaring till deras uppträdande — ett argument som ingen kunnat vänta från hans mun! Han varnade preussarna att lyssna till Holstein-Gottorps ombud, som talade »af passion», och han yrkade energiskt på en fredlig uppgörelse.⁴ — Görtz kunde icke vara annat än bekymrad öfver Flemmings samverkan med den gottorpskientlige Golovkin, och han gjorde sitt bästa att lugna deras farhågor för ligans del; han fram-

Rysk-sachsisk
medling.

¹ Flemmings cit. depesch af 24 okt. 1713.

² Ahlefeldts depesch af 28 okt. 1713.

³ »Prussi: Sie hätten ihre officia angewendet, es wolle nicht anschlagen; nun komme noch die Sache in Pommern dazu, wodurch sie Holstein noch mehr verpflichtet wären, auf die Erfüllung mehrerwehnten Tractats zu gedenken, als wozu sie auch von andern angereizet würden».

⁴ Protokoll öfver konferensen den 26 okt. 1713. *Dr.* 4 b. Närvarande voro Flemming, Printz, Ilgen, Görtz och Bassewitz. Ahlefeldt och Golovkin sades hafva förhinder. — Fragmentariska anteckn. af Görtz. *Konc. Old.* 4.

höll, att administratören städse betonat restitutionskravets oafhængighet af Sveriges intressen, och han erbjöd sig att låta genom en särskild deklaration kungöra dennes afsikt att fasthålla vid en obrottslig neutralitet i kriget mellan ligan och Sverige.¹ Men denna deklaration gjorde föga intryck på Flemming, som i stället fortsatt sin medlareverksamhet och tillsammans med Golovkin uppgjort ett formligt förslag till preliminär uppgörelse mellan Holstein-Gottorp och Danmark; det var klart, att därvid särskild hänsyn togs till den nordiska ligans intressen.²

Medlingsförslaget.

Detta förslag (af 30 okt. 1713³) innehöll i första hand ett principiellt uttalande, att den blifvande uppgörelsen, som borde ställas under kejsarens, Preussens och andra makters garanti, måste försäkra den nordiska ligan och särskildt Danmark mot hvarje skadligt steg från Holstein-Gottorps sida; Preussen borde åtaga sig att i motsatt fall göra gemensam sak med ligans makter. En hufvudpunkt i den definitiva uppgörelsen skulle vara, att det hertigligen Holstein omedelbart återlämnades till det furstliga huset, medan åter det hertigligen Schleswigs öde skulle bero af fortsatta förhandlingar under konung Augusts, tsarens och den preussiske konungens medling; under tiden skulle Danmark, lämnadt i besittning af Schleswig, afhålla sig från hvarje fientligt steg mot det furstliga huset, medan åter detta skulle inställa sina klagomål hos makterna. Under dessa fortsatta förhandlingar skulle dock Tönningen vara undantaget från Danmarks besittning och upplåtas åt en af neutrala trupper sammansatt garnison, men innan den preliminära uppgörelsen kommit till stånd, skulle fästningen hvar 14:e dag få proviantera. — Görtz förklarade sig vid granskningen af detta förslag icke hafva något emot de allmänna garantier, som äskades i ligans intresse, men för öfrigt kritiserade han hvarje särskild

¹ Görtz t. Flemming, Berlin 31 okt. 1713. *Dr. 4c (Old. 4)*. — Görtz betraktade redan detta bref (och ett mut. mut. likalydande till Golovkin) såsom »eine schriftliche Versicherung». Görtz' devesch af 31 okt. — I *Old. 4* finnes i två redaktioner (den ena daterad 1 nov.) Görtz' utkast till försäkringsakt (Stamkes piktur).

² Jfr Golovkins cit. bref af 24 okt. (g. st.).

³ Orig. (preussisk kanslipiktur) med Görtz' egenhänd. randanmärkingar. *Old.* Flemmings och Golovkins memorial t. kon. Fredrik Wilhelm, Berlin 2 nov. 1713. *Berl.*

punkt af den föreslagna uppgörelsen. Han afböjde hvarje tudelning af det furstliga husets restitutionsanspråk: dess andel af Holstein kunde lika väl som dess andel af Schleswig få stanna i Danmarks besittning, tills en definitiv uppgörelse kunde träffas. Men i utbyte borde en kort frist (fyra veckor) fastställas för dessa förhandlingar, och ingen anledning funnes att Danmark till behag afföra den gottorpska besättningen från Tönningen; man kunde för öfrigt icke under väntetiden nöja sig med provianterande för vissa perioder, utan måste fordra blockadens omedelbara upphäfvande.

Görtz hade i själfva verket så mycket mindre anledning att acceptera detta förslag, som den preussiske konungen alltjämt försäkrade om sitt allvarliga uppsåt att skaffa Holstein-Gottorp rätt mot dess betryckare. Men Flemming och Golovkin fortsatte sina påtryckningar till fredens bevarande och understöddes därvid alltjämt af Ilgen, som kämpade med Grumkow om det afgörande inflytandet hos konungen. Det var en ömtålig sak att därvid välja de rätta tonfallen: alltför skarpa ord kunde reta den unge härskaren, liksom ett alltför tamt uppträdande måste synas minska riskerna af ett fredsbrott.¹ Ett ganska verksamt påtryckningsmedel fann Flemming i sin förklaring, att de sachsiska trupperna icke kunde utrymma Pommern, så länge förhållandet mellan Preussen och konung Augusts allierade tedde sig så hotande; det är en sak för sig, att han därvid i själfva verket mer afsåg den genom sekvesteren skapade situationen och närmast ville lugna de af svensk-skräck angripna sinnena vid det sachsiska hofvet.² Långt känsligare skulle visserligen preussarna hafva varit för ett budskap om att Mensjikov med den ryska hären vändt om i syfte att demonstrera tsarens förbundstrohet, men de mottogo i det afseendet, trots hotande antydningar af Flemming, inga närmare underrättelser från Polen. Alldeles utan betydelse var det å andra sidan icke, att kurfurst Georg just vid denna tid ånyo varnade sin kunglige granne för hvarje åtgärd, som kunde medföra ett krig i Nordtyskland, de franska riksfienterna till gagn; naturligtvis saknades därvid icke uppbyggliga betraktelser om att ett *violentes reme-*

Preussarnas hållning.

¹ Flemmings devesch af 5 nov., Ahlefeldts af 4 nov. 1713. De använda argumenten resumeras af DROYSEN, s. 70.

² Jfr s. 105.

dium i själfva verket icke skulle gagna Holstein-Gottorps behjärtansvärda sak.¹

Konungen, som med förvåning hört Flemming och Görtz tala med så skärande olika röster², måste af allt detta blifva ännu mindre benägen för en våldsamt brytning med Danmark; han lofvade den sachsiska fältmarskalken, som i midten af nov. 1713 för en kort tid lämnade Berlin³, att i hvarje fall icke under hans frånvaro taga något krigiskt steg, och han befallde sina ministrar att prätta Görtz med det sachsisk-ryska medlingsförslaget.⁴ Så länge man icke från dansk sida tagit ståndpunkt till detta, måste situationen dock, oberoende af dennes hållning, te sig synnerligen oklar; men just vid denna tid mottog Ahlefeldt de väntade instruktionerna från Köpenhamn. Dessa innehöllo i första hand, utom skarpa klagomål öfver Preussens ovänliga och hotande hållning, endast en allmän förklaring, att konungen af fredskärlek ville medgifva ett återupptagande af de afbrutna förhandlingarna med Holstein-Gottorp. Men något senare, då man i Köpenhamn fått kännedom om det sachsisk-ryska medlingsförslaget, fann man för godt att visa ytterligare tillmötesgående: konungen ville antaga detta som grund för en uppgörelse, om han samtidigt kunde motse en betryggande försäkran, att det furstliga huset verkligen ämnade hålla en sådan preliminär förlikning och inställa sina klagomål vid de europeiska hofven.⁵

Görtz' påtryckningar.

Det är tydligt, att Görtz måste afvisa det danska anbudet i dess tidigare, sväfvande formulering, och han ingaf den 17 nov. 1713 till de preussiska ministrarna ett memorial, i hvilket han beklagade krigsförberedelsernas afstannande och energiskt yrkade på deras fullföljande. Han hänvisade till ett meddelande från Tönningens kommandant af innehåll, att fästningen svårigen skulle kunna hålla sig längre än till den 10 dec., och han bad enträget om en otvetydig deklaration till Danmark, att dess

¹ Kurfurst Georg t. kon. Fredrik Wilhelm, Görde 7 nov. 1713. *Berl.* 68 — Jfr Ahlefeldts depesch af 14 nov.

² Jfr DROYSSENS cit., s. 69, n. 3.

³ Han reste den 13 nov. till Dresden.

⁴ Kon. Fredrik Wilhelms randanmärkning på ministrarnas inlaga af 5 nov. 1713. *Berl.* 68.

⁵ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt 7, 11 nov. 1713. *Köp.* 1.

fall af Preussen skulle betraktas som *casus belli*.¹ De preussiska ministrarna kände sig irriterade af Görtz' häftiga ton och voro ingalunda benägna för allvarliga krigsförberedelser; de funno för öfrigt en lämplig motvikt till hans ständiga pockande i förargliga frågor, hvad då Holstein-Gottorp å sin sida egentligen åtgjort för att i enlighet med traktaten af Karl XII utverka Stettins afträdande till Preussen.²

Saken kom i ett nytt läge, då Ahlefeldt tillkännagaf sin kunglige herres villighet att ingå en preliminär förlikning på grundval af det sachsisk-ryska medlingsförslaget; Görtz synes nämligen, med hänsyn till den Tönningen hotande faran, redan på förhand hafva principiellt uppgifvit sitt motstånd mot detta.³ Ilgen, Flemming och Golovkin, som omedelbart återupptogo sin verksamhet som medlare, läto Ahlefeldt förstå, att man i nödfall skulle tvinga Holstein-Gottorp att lojalt efterlefva förlikningen; de kunde icke veta, att den danske ministern från början endast afsåg att vinna en utgångspunkt för ett systematiskt förhållande af den definitiva uppgörelsen.⁴ Redan en preliminär öfverenskommelse erbjöd för öfrigt vissa svårigheter; i fråga om orten för de blifvande förhandlingarna yrkade Ahlefeldt i det längsta på Köpenhamn, men Görtz ställde sig afvisande, och medlarna genomdrefvo, att det i stället blef Braunschweig. Å andra sidan hade Görtz alltjämt gärna önskat, att en bestämd frist blifvit utsatt, inom hvilken förhandlingarna borde vara slutförda, men Ahlefeldt ville icke gå med härpå, och medlarna togo i denna punkt hans parti. Den

Dansk förhandlingsvillighet.

¹ Görtz' memorial af 17 nov. 1713, Bassewitz' af Berlin 15 nov. *Berl.* 68. — Konungens utlåtande öfver det senare: DROYSSEN IV: 2, s. 70 n. Han önskar »une lettre forte» till konung Fredrik.

² Dohna, Printz och Ilgen t. konungen, Berlin 16 nov. 1713. *Berl.* Konungen uttrycker sitt gillande med randanmärkningen: »Sehr guht. Ich soll alles tuhn in Hoffenung; das werde gewies aber nit tuhn».

³ Dohnas, Printz' och Ilgens nyss cit. inlaga af 16 nov.

⁴ Ahlefeldt yttrar själf i sin depesch af Berlin 28 nov. 1713 (*Köp.* 2 a), att det måste vara Danmarks intresse »de les amuser et de trainer cette affaire; du moins pendant ce tems on reste tranquille icy, et cette Cour n'a pas l'honneur que toutes ces menaces ayent fait changer les sentiments de V. M. dans la moindre chose mais que ce sont plutôt les offertes un peu plus équitables de la Cour de Gottorp qui y ont porté V. M., et cette affaire étant une fois entamée à Brunsvig, cette Cour n'osera remuer si facilement».

27 nov. 1713 kunde de akter, i hvilka uppgörelse nedlades, utväxlas mellan parterna; de utgjordes af en försäkran af Görtz, en motsvarande af Ahlefeldt och ett vittnesbörd af medlarna. Bassewitz hade för sin del vägrat att underskrifva uppgörelsen tillsammans med Görtz under förebärande, att han icke kunde uppgifva krafvet på utsättande af en bestämd frist.¹

Uppgörelsen
af den 27 nov.
1714.

Uppgörelsen innebar, att tvisten mellan Holstein-Gottorp och Danmark i sin helhet skulle hänskjutas till förhandlingar i Braunschweig under medling af Danmarks båda allierade och öfriga vid kongressen representerade makter; de skulle börja omedelbart efter de utsedda ombudens ankomst², och deras förlopp skulle icke få störas af några fortsatta gottorpska klagomål vid de europeiska hofven. I hertigdömena skulle under tiden allt förblifva in statu quo, och Tönningen skulle under tiden allt förblifva i 14:e dag eller också helt och hållet befrias från blockaden; provianteringen skulle börja omedelbart. Man lofvade dessutom från gottorpsk sida att söka utverka Wismars utrymmande af svenskarna; fästningen skulle sedan besättas, antingen af danska och gottorpska trupper i förening eller, om detta icke kunde genomdrivas, af neutrala makters (närmast mecklenburgska) trupper.³ — Görtz satte dock i sista stund som villkor för dessa utfästelser, att man från dansk sida verkligen skulle visa en allvarlig håg för skäligen uppgörelse, och att man icke skulle gifva det furstliga huset någon anledning till klagomål, och han betingade sig också uttryck-

¹ Görtz' förklaring, dat. Berlin 27 nov. 1713, finnas i orig. i *Dr.* 9 bland papper, som stamma från Debrosses' beskickningsarkiv. Görtz ville nämligen icke öfverlämna den till Ahlefeldt, den sändes i stället till Debrosses för att af denne företes för konung Fredrik. En kopia (dat. 26 nov.) ingår som bil. G. i Ahlefeldts devesch af 28 nov. Aktstycket innehåller på slutet Görtz' nedan omtalade reservation. Den egentliga, tidigare aftalade förklaringen finnes i konc. af Ilgens hand, paraferadt af Flemming och Golovkin, i *Old.* och ingår (i kop.) som bil. E. till Ahlefeldts nyssnämnda devesch. — Ahlefeldts försäkran återfinnes som bil. A. till densamma, Flemmings och Golovkins försäkran t. Görtz som bil. F. Originalen har jag ej funnit. Jfr Ahlefeldts devesch af 28 nov. och Golovkins bref t. Kurakin, Berlin 17 nov. g. st. (*Arch. Kn. Kur.* IX, s. 213).

² Man utgick ifrån, att kongressen skulle börja sina arbeten den 15 dec. 1713, detta i enlighet med kejsarens förklaringar.

³ Preussarna ville hafva mecklenburgska nämnda; de fruktade framför allt hannoveranska. Ahlefeldt t. Sehested, Berlin 28 nov. 1713. *Köp.* 4 a.

ligen, att Tönningens första proviantering skulle äga rum inom 10—12 dagar. Samtidigt fastslog han, att den preliminära uppgörelsen och de blifvande förhandlingarna på intet sätt minskade giltigheten af de garantiförbindelser och andra traktater, som Holstein-Gottorp kunde åberopa — ett förbehåll, som naturligtvis icke minst afsåg Preussens restitutionsförpliktelse.¹

Att Görtz icke ville spela bort detta sitt bästa trumfkort, visade han också omedelbart genom att till konungen ingifva ett memorial (af den 29 nov. 1713), i hvilket han diskuterade möjligheten, att danskarna på de blifvande förhandlingarna i Braunschweig uppställde oantagliga villkor. Han bad konungen redan på förhand deklarerera, om Preussen under sådana förhållanden skulle lämna Holstein-Gottorp väpnad hjälp eller icke, och han anhöll också, att man skulle beräkna den tid, som förberedelserna till ett sådant ingripande kunde kräva.² Konungen infordrade omedelbart sina ministrars utlåtande i denna fråga, och det visade sig då, att dessa trots allt ännu kände sig bundna vid den politik, som fått sitt uttryck i fördraget af den 22 juni 1713. De sågo i Görtz' framställning mindre ett försök att frammana ett krig mellan Preussen och Danmark än en önskan att erhålla ett kraftigt diplomatiskt påtryckningsmedel, som kunde användas gent emot danskarna under förhandlingarna i Braunschweig³, och de ansågo det oklokt och för konungens anseende menligt att under bestående politiska konjunkture stöta Holstein-Gottorp från sig. De fäste naturligtvis också ett särskildt afseende vid de förpliktelser af ekonomisk och annan art, som det furstliga huset i Schwedttraktaten åtagit sig, men som det kunde väntas fritaga sig ifrån, om det icke finge påräknad hjälp af Preussen. Med hänsyn till allt detta föreslogo de konungen att tillmötesgå Görtz med en deklARATION, att man från preussisk sida väl tills vidare ämnade låta förhandlingarna i Braunschweig hafva sin gång, men att om Danmark icke inom två månader gifve efter för det gottorpska

¹ Görtz hade särskildt framhållit det senare på sammanträdet med medlarna den 25 nov.

² Görtz' och Bassewitz' memorial, dat. Berlin 29 nov. 1713. *Berl.* 69.

³ Danskarnas uppfattning af Preussens ditills gjorda militäriska demonstrationer sammanfattas tämligen riktigt i orden: »und wäre alles was von dem March der Troupen bisher debitiret worden nur vor eine blosse grimace und Spiegelfechten zu halten».

Preussen inför
Görtz' fördrin-
gar.

restitutionskrafvet, man skulle sörja för dettas genomdrivande med vapenmakt; fristen skulle dock genom ett hemligt aftal med Görtz utsträckas till fem månader. — Som man finner, hade Görtz lyckats förmå Ilgen att uppfylla det önskemål, som nyss stött på motstånd både af Ahlefeldt och de medlande ministrarna, och han skulle hafva lagt en vacker diplomatisk triumf till sina föregående, om blott konungen velat ansluta sig till sina rådgifvares mening. Men det visade sig i stället, att denne ställde sig mycket betänksam — och inom få dagar skulle det allmänna politiska läget i hög grad hafva förändrat sig till Holstein-Gottorps nackdel.¹

Danska regeringens hållning.

Frågan var närmast, hur statsmännen i Köpenhamn skulle upptaga den preliminära uppgörelse, som Ahlefeldt ansett sig icke kunna undkomma, men som han inför sina öfverordnade försvarade med en hänvisning till att det stod i konung Fredriks fria skön att antaga eller att afböja den. Att Flemming lät de sachsiska representanterna vid det danska hofvet anbefalla den till det bästa, var knappast ägnadt att förekomma en misstrogen granskning, och hans under hand gifna försäkran, att fristen i fråga om Tönningens första proviantering i godo skulle kunna förlängas, lämpade sig nästan till ett hyende för danskarnas förhållningspolitik.² Det visade sig också, att man ansåg Ahlefeldt hafva gått till väga *un peu vite* och att man i vissa delar önskade en omformulering af Görtz' förbindelse, men för öfrigt fann man uppenbarligen de danska intressena väl tillgodosedda, och man måste med Flemming inse, att Danmarks så ofta framhållna förhandlingsvillighet dock en gång borde styrkas också i handling. Man hade intet att erinra vid bestämmelserna om Tönningens provianterande och vid den af Görtz betingade korta fristen, och konungen tillsände Ahlefeldt en till blockadtruppernas befälhafvare ställd order, som efter den

¹ Dohnas, Printz' och Ilgens inlaga t. konungen, dat. Berlin 4 dec. 1713; med randanmärkning af denne. *Berl.* 69. — Konungen uppsköt sitt afgörande till sin återkomst till hufvudstaden. Vid den punkt, där ministrarna tala om Holstein-Gottorps ekonomiska förpliktelse, har han gjort den af DROYSEN, s. 75 n. citerade randanmärkningen. Droysens starkt förkortade framställning låter icke den intressanta meningsskiljaktigheten mellan konungen och ministrarna komma till sin rätt.

² Flemming t. Debrosses, Berlin 28 nov. 1713. *Dr.* 6. Det heter: »On a conduit l'affaire tout comme la Cour de Dannemarc aurait pu le souhaiter.»

preliminära förlikningens avslutande skulle kunna direkt från Berlin tillställas dessa. Görtz' försäkran borde oeftergifligen ändras i fråga om Wismars sekvester: det borde bestämmas, att den svenska garnisonen efter fästningens utrymmande skulle transporteras till »Sverige, Blekinge eller Skåne». Det vore dessutom önskvärdt, att den modifierades också i en annan punkt: det borde heta, att hertigdömena skulle förblifva in statu quo och det furstliga huset inställa sina klagomål vid de europeiska hofven, *ända tills lugnet i den nedersachsiska kretsen blifvit fullständigt återställt*; Ahlefeldt skulle dock icke betrakta detta senare som ett oeftergifligt villkor.

Då Ahlefeldt mottog dessa instruktioner, befann sig Görtz Görtz' resa till Hannover. icke längre i Berlin; han hade den 6 dec. begifvit sig öfver Schwerin till Hannover för att åstadkomma en samverkan mellan denna stat och Preussen i restitutionsfrågan, hvilket emellertid icke lyckades; kurfursten bestred till och med på Bernsdorffs inrådan, att hans garantiförbindelse i detta fall kunde åberopas.³ Ehuru Görtz sände Bassewitz fullmakt att föra hans talan, ansåg sig Ahlefeldt kunna använda hans frånvaro som förevändning att tills vidare hålla sig passiv, och Golovkin gillade alldeles en sådan förhållnings-taktik. För öfrigt mottog den senare just vid denna tid instruktioner från Petersburg af sådant innehåll, att den politiska situationen med ens förändrades till Danmarks fördel — dess diplomati hade icke arbetat förgäfvets.

I ett den 12 dec. 1713 dateradt memorial³ formulerade Golovkin tsarens ståndpunkt gent emot sekvesterpolitiken. Efter några inledande fraser om tsarens vänskapliga sinnelag framhölls det i detta aktstycke, att denne icke kunde ratificera den i Schwedt afslutna traktaten, så länge den preussiske konungen kände sig bunden af vissa tidigare förpliktelser, som grundade sig på hans

¹ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt (med bilaga), Köpenhamn 5 dec. 1713. *Köp.* 1. — Debrosses depech af samma dag. *Dr.* 6.

² Görtz' depech af Berlin 27 dec. 1713. *Old.* 13. Holtzes depech af Hannover 15 dec. *Köp.* 9. Görtz anlände enligt denna till Hannover 13 dec. och gjorde omedelbart sin uppvaktning hos kurfursten, »welcher ihm aber so wenig zusprachen, dass es dem ganzen Hof wunder genommen». — Golovkin och Le Coq hade med hänsyn till danskarnas misstänksamhet sökt förmå Görtz att inhibera resan. Le Coq t. Flemming, Berlin 5 dec. *Dr.* 3.

³ Tryckt hos NORDBERG II, s. 339 f.

Tsarens deklara-
tion af den
12 dec. 1713.

traktat med Holstein-Gottorp och som vore stridande mot den senare traktaten. Medan det i denna hette, att de svenska garnisonerna i Stettin och Wismar skulle transporteras öfver till Sverige, hade konungen tidigare öfverenskommit med administratören, att dessa garnisoner endast skulle föras till Stralsund och Rügen, och förbundit sig att skaffa dem fri passering. Medan det i den senare traktaten stipulerades, att konungen, om de allierade skulle vilja angripa Stralsund, hade att medgifva deras truppers fria passering genom Preussen och den sekvestrerade delen af Pommern, hade han gent emot administratören förbundit sig att betäcka Stralsund och Rügen mot fientliga anfall. Dessutom hade konungen i den tidigare traktaten förbundit sig att på allt sätt medverka till det furstliga husets restitution och skaffa det skälig skadeersättning; tsaren hade med förvåning sett honom ingå denna förbindelse, som måste betraktas såsom högst skadlig för den nordiska ligans intressen. De, som förmått konungen till ett sådant steg, kunde endast hafva afsett att rubba det vänskapliga förhållandet mellan Preussen och Ryssland; det vore nämligen väl bekant, att tsaren och konungen af Danmark vore intimt förbundna, och tsaren kände under närvarande konjunkturen så lifligt behovet af detta stöd, att han å sin sida icke kunde öfvergifva sin allierade eller, ännu mindre, tillåta ett anfall mot denne. Danmark skulle nämligen därigenom blifva satt ur stånd att samverka mot den gemensamme fienden, och för öfrigt måste tsaren i själfva den holsteinska tvistefrågan gifva den danske konungen rätt och anse, att administratören själf förskyllt sin olycka. Trots detta hade man från dansk sida i själfva verket lagt i dagen stor moderation, särskildt vid de förhandlingar, som senast förts med Görtz på Gottorp. Endast under förutsättning, att den preussiske konungen i de angifna punkterna afgåfve en skriftlig förklaring, som annullerade de tidigare gent emot Holstein-Gottorp åtagna förbindelserna, vore tsaren beredd att ratificera den af Mensjikov afslutna traktaten.

Deklarationens intryck i Berlin.

Det är tydligt, att denna brutalt formulerade deklaration skulle utöfva en stark verkan på de preussiska statsmännen, som vant sig att taga en nästan ängslig hänsyn till tsarens viljeyttringar; det första intrycket synes visserligen hafva varit indignation öfver dess hänsynslösa och odiplomatiska form. Ilgen beklagade

sig mycket öfver denna *stile du Nord*, som icke skydde sådana uttryck som att *annullera en traktat*; han fann det hela direkt förolämpande för sin kunglige herre och beskyllde Ahlefeldt och Golovkin för att tillsammans utan bemyndigande hafva satt dessa tirader på papperet. Men det var från början tydligt, att både konungen och hans ministrar togo saken mycket allvarligt och sågo hela sitt politiska system hotadt¹; de hade just vid denna tid enat sig om, att Preussen med undvikande af all krigsrisk borde fasthålla vid sekvesterpolitiken och för öfrigt se tiden an. Bassewitz hade nyss mottagit försäkringar, att man icke ville lämna Holstein-Gottorp i sticket, utan tvärtom i enlighet med Görtz' senaste yrkande kungöra Preussens afsikt att, om det visade sig nödvändigt, efter en viss tid draga restitutionsfrågan från förhandlingarna i Braunschweig till väpnadt afgörande.² Görtz, som vid denna tid umgicks med planen att låta hertig Karl Fredrik lämna Stockholm och eventuellt förklara honom myndig³, hade föreslagit, att denne för en tid skulle välja Berlin till residens, och man hade från preussisk sida ställt sig mycket tillmötesgående till denna kombination, som ju var ägnad att ytterligare framhäfva konungens roll såsom det gottorpska husets skyddsherre.⁴ — Om Ilgen i början mer eller mindre uppriktigt kunde säga sig förmoda, att Golovkin öfverskridit sina instruktioner, skingrades allt tvifvel genom ett bref från tsaren till konungen, hvilket i allt väsentligt var af samma inne-

¹ Ahlefeldts depesch af 12 dec. 1713. *Köp.* 2 a. Det heter där: »Malgré toutes les gasconades que M. d'Ilgen me dit, il est très sûr cependant qu'on est terriblement embarrassé. On ne veut pas choquer le Czar et on ne sait comment s'expliquer.» — Bassewitz' depesch af samma dag. *Old.* 10. På tal om uttrycket *annullera traktaten*: »Der H. von Ilgen hält dieses auf gut teutsch so viel gesaget: der König müste sich auf das Maul schlagen, welcher dann sehr chagrin darüber war... Der König ist selbst ungemein embarassiret und weiss nicht wie die Sache recht anzufangen...»

² Bassewitz' depesch af Berlin 10 dec. 1713. *Old.* 4.

³ Se nedan, kapitlet »Den gottorpska politiken och den svenska rådsregeringen 1713—1714».

⁴ Dohnas, Printz' och Ilgens cit. inlaga af 4 dec. *P. S.* Ministrarna framhålla, att därigenom skulle »zum wenigsten die Beschuldigung einiger-massen wegfallen, als ob alles was Ew. K. M. vor gedachtes Fürstl. Haus thun, blos zum faveur der Schweden geschehe». Konungen skrifer i marg.: »Werde gerne sehen, so wierd braf Geld in Berlin deparcieret(!). Das Fürstenhaus soll ihm angeboten werden».

håll som memorialet af den 12 dec.¹ De preussiska statsmännen stodo alltså inför den oafvisliga nödvändigheten att räkna med Ryssland såsom Danmarks pålitlige bundsförvandt både i fråga om sekvestertransaktionen och i hvad som rörde den dansk-gottorpska tvisten. Hur de under sådana förhållanden formulerade sin ståndpunkt gent emot tsarens, skall närmare belysas i annat sammanhang, på tal om Schlippenbachs beskickning till Ryssland. Det må dock framhållas, att de ännu tänkte sig möjligheten, att Mensjikov, om hvilkens förhållande till tsaren olika rykten gingo, skulle med bibehållen maktställning lyckas stämma sin herre gynnsammare gent emot Holstein-Gottorp.

Deklarationens intryck på gottorparne.

I det gottorpska lägret väckte naturligtvis den ryska deklARATIONEN stort bekymmer. Bassewitz måste se, hur Ahlefeldt genast började uppträda stramare, och hade ingen tröst att hämta af Golovkins förklaringar, att tsaren gärna såge en vänskaplig uppgörelse mellan Danmark och det furstliga huset². Administratören och Callisen blefvo mycket nedslagna³, och Görtz måste söka intala dem mod; han ansåg icke saken ohjälplig, men förbisåg icke dess inverkan på danskarna och karakteriserade den som *un diable de contrecoup*.⁴ — Frågan var i första hand, hur den skulle inverka på de sväfvande dansk-gottorpska förhandlingarna. Vid det danska hofvet hoppades man, att Ahlefeldt skulle förstå att hålla inne med alla medgifvanden och afbryta allt meningsutbyte under hänvisning till Görtz' frånvaro⁵, och den danske ministern valde också i början denna förhållningstaktik. Men han hade varit

Ahlefeldts hållning.

¹ Det är dateradt Petersburg 16 nov. (g. st.) 1713. *Berl.* 69. Det innehåller en begäran att konungen ville behaga »die obangeregte wiedrige Puncten, so mit dem Hause Gottorf aufgerichtet, zu verwerfen und sich schriftlich dahin zu engagiren, dass sie die obgedachte Puncten nicht accompliren werden.» Å andra sidan lofvar tsaren att söka förmå Danmark till »behörige Moderation» och »friedliche Wege» gent emot Holstein-Gottorp.

² Bassewitz' depeesch af Berlin 16 dec. 1713 och hans cit. bref t. Görtz af 12 dec. *Old.* 10. Sachsaren Le Coq mottog liknande försäkringar. Le Coq t. Flemming, Berlin 12 dec. 1713. *Dr.* 3.

³ Callisen t. Görtz, Lübeck 16, 20 dec. 1713. *Old.* 1.

⁴ Görtz t. Callisen, Hannover 16, 19 dec., Berlin 26 dec. 1713. *Konc. Old.* — I *Old.* 4 finnes ett af Stamke uppsatt, af Görtz egenhändigt rättadt »raisonnement» angående tsarens »déclaration véhémente», men man ser ej, att det kommit till användning i Berlin.

⁵ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt 16 dec. 1713. Sehested t. dens. 23 dec. *Köp.* 1.

nog oförsiktig att på olika håll omtala, att han mottagit nya instruktioner från Köpenhamn, och Görtz yrkade från Hannover på förhandlingarnas återknytande; man började därför både från preussiskt och sachsiskt håll att ansätta Ahlefeldt med frågor under framhållande, att en öfverenskommelse om Tönningens provianterande skulle befria Preussen från dess mest trängande förpliktelse gent emot Holstein-Gottorp. Ahlefeldt måste också märka, att man både från preussisk och gottorpsk sida alltjämt räknade med Mensjikovs inflytande i Petersburg och därför icke utan vidare ville sträcka vapen i den diplomatiska fejden, och han fann ännu ett skäl att icke spänna bågen för högt i vissa omständigheter, som voro förknippade med arfprinsens af Hessen besök i Berlin. Detta, sedt i sammanhang med den svensk-hessiska giftermålsplanen, gaf anledning till allehanda politiska kannstoperier, och Ahlefeldt trodde sig veta, att konungen af arfprinsen frestades med ett anbud på 10,000 man hjälptrupper, för det fall att han ville taga Sveriges parti. Under intryck af dessa omständigheter blef Ahlefeldt mindre motståndskraftig gent emot påtryckningarna från preussisk, sachsisk och i viss mån också rysk sida; han bekvämade sig till sist att erkänna Bassewitz som förhandlande part och att meddela innehållet af de från Köpenhamn föreslagna villkoren (af 5 dec. 1713). Såsom var att vänta, vägrade Bassewitz i det längsta att godkänna den klausul, som stadgade status quo, *ända tills lugnet i den nedersachsiska kretsen blivit fullständigt återställt*, men Ahlefeldt gjorde sig ingen brådska att afslöja, hurusom detta villkor i själfva verket icke faststälts såsom oeftergifligt. Tönningens för hvarje dag alltmer kritiska läge talade visserligen för en eftergift, men Bassewitz vågade icke taga en sådan på sitt ansvar, och flere medlingsförslag, som framlades af Dohna och sachsaren Le Coq, afvisades utan vidare af Ahlefeldt. Saken var ännu oafgjord, då Görtz plötsligt återkom från Hannover och utan betänkande förklarade sig antaga de danska villkoren *en bloc*; hänsynen till Tönningen voro för honom afgörande, och han fann för öfrigt plats för en listig kombination: administratörens ratifikation var ställd på framtiden, men från dansk sida måste man omedelbart uppfylla sin förpliktelse att låta Tönningen proviantera. Uppgårelsen kom till stånd den 23 dec. 1713, hvarvid Bassewitz fortfarande i Görtz' ställe represen-

Uppgårelsen af den 23 dec. 1713.

terade Holstein-Gottorp; hans försäkran affattades i full öfverensstämmelse med det danska förslaget, utom i hvad som rörde den tid, för hvilken fästningen den första gången skulle få proviantera; den braunschweigiska kongressen hade nämligen icke hunnit sammanträda till den 15 dec. Det stipulerades nu i stället, att fästningen skulle omedelbart få proviantera till den 24 jan. 1714 och sedermera, efter kongressförhandlingarnas början, hvar 14:e dag; det förutsattes sålunda, på tämligen osäkra grunder, att kongressen verkligen skulle hafva sammanträdtt till angifna tidpunkt. Bassewitz förband sig att inom 14 dagar anskaffa administratörns ratifikation eller Görtz' underskrift på öfverenskommelsen, Ahlefeldt åter att omedelbart sända provianteringsordern till den danska blockadstyrkans befälhafvare, så att dessa skulle hafva mottagit den inom 5 dagar. Görtz' förbehåll i fråga om giltigheten af de garantiförbindelser och andra traktater, som Holstein-Gottorp kunde åberopa, upprepades icke af Bassewitz; man hade från preussisk sida med en viss ifver betonat, att en sådan klausul vore alldeles onödig.¹

Tönningens
provanterings-

I enlighet med aftalet sände Ahlefeldt omedelbart konungens provianteringsorder till blockadkårens befälhafvare, som mottogo densamma den 27 dec. 1713² och efter ett par dagar underrättade Wolf om saken.³ Konventionens bestämmelser och konungens följande order i saken missförstodos af general Scholten; fästningen blef försedd med proviant för 14 dagar först den 5 jan. 1714.⁴ Görtz besvarade sig visserligen öfver att en del nödvändighetsartiklar undantagits från leveransen och kräde omedelbar rättelse; han menade sig i annat fall löst från sin förbindelse.⁵

¹ Ahlefeldts depesch af Berlin 24 dec. 1713. *Köp.* 2 a. Bassewitz' depescher af Berlin 19, 23 dec. (2 st.). *Old.* 10, 4. Le Coq t. Flemming, Berlin 23 dec. *Dr.* De till uppgörelsen hörande aktstyckena finnas i kopior i *Old.* 4.

² Hertigens af Würtemberg och Scholtens receptis, Itzehoe 27 dec. 1713. *Köp.* 2 a.

³ *Wolfs journal* under 29 dec. 1713.

⁴ Scholten t. Eickstedt, Itzehoe 16 jan. 1714. Kneyl t. Eickstedt, Oldeswort 23 jan. *Köp.* 11. *Wolfs journal* under 5 jan. 1714. Jfr *BidrNKrH V*, s. 151 ff.

⁵ Scholten t. Eickstedt, Itzehoe 23 jan. 1713. *Köp.* 11.

På dansk sida var man besluten att icke låta fästningen få någon proviant efter den 24 jan. 1714, i beräkning att svälten sedan hastigt nog skulle bryta besättningens motståndskraft.¹ Det hade blifvit tydligt, att kongressförhandlingarna i Braunschweig icke skulle hafva börjat vid denna tidpunkt, och uppgörelsens ordalag kunde sålunda gifva ett visst formellt stöd åt den danska ståndpunkten. Görtz torde icke hafva blifvit öfverraskad af den vändning saken tog; han hade redan i dec. 1713 under vistelsen i Hannover, innan ännu uppgörelsen blifvit definitiv, hört rykten, att den danska regeringen ämnade hålla sig strängt till dess bokstaf och icke tillåta proviantering före kongressens början.² Den andra provianteringen ägde i själfva verket rum först den 23 jan. efter samma beräkningsgrund och med samma inskränkningsgrunder som den första³, men därmed var det också slut med fästningens nådefrist. Danskarna fingo samtidigt en välkommen förevändning att tillgripa också vapenhot mot denna.

Danska
utsvältnings-
planer.

Holstein-Gottorps minister i London grefve von Dernath hade nämligen lyckats förmå engelska köpmän att befrakta några fartyg till Tönningen, och dessa voro bevärade för att med vapenmakt kunna bryta blockaden. Det våghalsiga företaget misslyckades dock helt och hållet, ehuru den danska bevakningsflottiljen utanför Eideren befann sig i sämsta skick; de engelska skeppen gjorde i det stormiga vädret haveri, och besättningen måste gifva sig åt danskarna. På framställning af den engelske ministern i Köpenhamn blef visserligen manskapet snart åter frigifvet, men den danska regeringen behöll hvad som kunde räddas af lasten, och den hade framför allt fått tillfälle att inför de utländska makterna ånyo beskärma sig öfver gottorpsk trolöshet. Den ansåg sig äga rätt att betrakta uppgörelsen af den 23 dec. 1713 såsom bruten och hade därmed fria händer mot Tönningen.⁴

Gottorpskt
utsvältnings-
försök.

För att så mycket lättare vinna sitt spel hade danskarna uppsatt en falsk skrifvelse från Görtz till kommandanten och insmugglade denna i fästningen. Den innehöll ett bemyndigande till kapitulation för det fall att danskarna på allvar syntes vilja anfalla och

¹ *BidrNKrH V*, s. 153.

² Görtz t. Bassewitz, Hannover 14 dec. 1713. *Old.* 11.

³ *BidrNKrH V*, s. 153 f.

⁴ *BidrNKrH V*, s. 154 ff.

fästningen icke hade utsikt att hålla sig mer än fyra veckor; man borde endast betinga sig, att garnisonen finge fritt aftåg till Eutin och att Wedderkop sändes till Helgoland såsom gottorpsk statsfånge. Den sistnämnda punkten hade med fin beräkning insatts för att liksom gifva falsariet Görtz' personliga signatur, men det är visserligen outredt, om kommandanten verkligen trodde på dess äkthet. Inför danskarnas förberedelser till en stormning och den tilltagande bristen inom fästningen gjorde denne i hvarje fall inga svårigheter att inleda underhandlingar om kapitulation, och den 7 febr. 1714 undertecknades instrumentet om fästningens uppgifvande. Garnisonen erhöll fritt aftåg med vapen och fanor till Eutin, men för öfrigt gjordes från dansk sida inga större medgifvanden. Frågan om fästningens öde efter kapitulationen hänsköts till konungens afgörande, och det måste således stå denne fritt att låta demolera den; kommandantens begäran, att Wedderkop skulle sändas till Helgoland, afslogs utan vidare, och det stipulerades uttryckligen, att statsfången skulle oskadd och med sina ägodelar lämnas kvar i fästningen. — Fästningen utrymdes också under de närmast följande dagarna i enlighet med de fastställda villkoren.¹

Tönningens
kapitulatien.

Arkivfyndet.

Uppgörelsen innehöll äfven den bestämmelsen, att de i fästningen förvarade statspapperen skulle öfverlämnas åt danskarna. Trots kommandantens försök att utsmuggla sitt arkiv kom detta också i danskarnas händer, och dessa gjorde vid dess inventering ett fynd, som kom dem till pass i den fortsatta diplomatiska agitationen mot det gottorpska huset. De hittade till sin glädje en rad aktstycken, som belyste Görtz' tvetydiga handlingssätt vid Tönningens upplåtande åt Stenbocks här i febr. 1713, bland annat den unge hertigens förfalskade befallning till fästningens kommandant.² Därmed hade de erhållit ett länge åtrådt verkligt bevis på att det gottorpska huset med berådt mod brutit sin neutralitet till fromma för Danmarks uppenbara fiender. De komprometterande aktstyckena till-sändes omedelbart Danmarks representanter vid de främmande hofven³, och man skyndade att kommentera dem i en utförlig stats-

¹ *Bidr NKrH V*, s. 164 ff.; kapitulationsinstrumentet, s. 166 ff. Jfr *Sv Kr*, s. 285.

² *Bidr NKrH V*, s. 173 ff.

³ *Bidr NKrH V*, s. 175 f. Reskript till ministrarna vid de främmande hofven 3 mars 1714. *Köp.* 1, 6.

skrift, som trycktes i flere upplagor och utdelades genom de danska beskickningarnas försorg.¹ Man hade därvid som källa användt äfven kommandanten Wolffs under belägringen förda journal, som senare likaledes befordrades till trycket.²

Glädjen på den danska sidan måste vara stor — både i följd *Danskt jubel.* af Tönningens fall och med anledning af det lyckliga arkivfyndet. Konungen själf hade icke haft en gladare stund sedan krigets början³, och folkets känslor tolkades af en lojal poet i en »De Danskes Fryde-Sang»⁴, som bland annat apostroferar gottorparne med följande rader: »Eders faste Stad I hafde, Svensken I forlod Jer paa, Er spoleret, ødelagde, Intet kand I self formaa!» Och i en annan dikt, skrifven i samma anda, men ägnad särskildt arkivfyndet⁵, erkänner en furstlig soldat »Gottorps tredske Nick och Sverrigs gamle Strege» och karakteriserar det furstliga husets politik med följande strof: »Lad Stenbock ind i Tøngen gaa, Og sig der reterere, Neutralitæt og Ræt lad staa Tilside og fallere». — Till allt annat hade man haft tillfredsställelsen att befria Görtz' dödsfiende Wedderkop, som skyn-

¹ Dess titel är »Wahrhafte und gründliche Nachricht . . .» (WARMHOLTZ n:o 5763, *Sv Förh FrM*, s. 349 f.). Ahlefeldt utdelade den i Berlin redan i slutet af mars (Vossius' devesch af 31 mars 1714, *Wien*), men det är ovisst, om dessa exemplar tryckts på preussiskt område (jfr *Bidr NKrH V*, s. 176 n. 3). En upplaga trycktes i Dresden (Meyer t. Senested, Dresden 30 mars, t. kon. Fredrik 3 apr. *Köp.* 4), en annan i Hamburg (Schwartz t. Sehested, Hamburg 23 mars. *Köp.* 3), en tredje i Haag (fransk öfvers., Stöcken t. Sehested, Haag 17, 28 apr. *Köp.* 8. Petkums devesch af Haag 5 maj. *Old.* 15). Det var meningen att upplägga skriften också i Wien, men detta mötte svårigheter. Universitetet, som i sådana fall handhade censuren, gjorde svårigheter, och de högre administrativa instanserna gjorde gällande, att då man tidigare förbudt tryckningen af svenska och gottorpska statsskrifter, samma förbud måste drabba detta opus. De danska diplomaterna trodde sig veta, att motståndet ledde sitt ursprung från en högre kejsarlig ämbetsman, som trots sin katolska tro var Sverige blindt tillgifven. Skriften trycktes till sist hos en boktryckare i Mähren. Hohenmühles devescher af Wien 7, 28 apr., Weybergs af Braunschweig 9 maj. *Köp.* 5, 12.

² WARMHOLTZ n:o 5765, *Sv Förh FrM*, s. 349 f. Den trycktes först i Köpenhamn, men upplades ånyo i Hamburg; den 29 maj var denna upplaga »noch nass vom frischen Druck». Schwartz t. Sehested, Hamburg 20 mars 1714. *Köp.* 3.

³ *Bidr NKrH V*, s. 173.

⁴ *Biblioteca Danica*. III, s. 294.

⁵ *Ib.* III, s. 294.

dade att betyga konungen sin tacksamhet och mottog försäkran att få åtnjuta dennes gunst, om han ville tjäna Danmark med samma trohet som tidigare det gottorpska huset.¹ Äfven hans befrielse blef särskildt firad i en dikt med titeln »Erlösung der gefangenen Unschuld»², som naturligtvis formade sig till ett angrepp mot Holstein-Gottorps hela politik under Görtz' ledning. Detta framkallade visserligen ett rimadt svar från någon af Görtz' anhängare³, som bland annat erinrade om, att Holstein-Gottorp äfven under Wedderkops tid burit krigets plåga, och som för öfrigt på tal om arkivfyndet målade dess allmänna politiska läge i följande rader:

Vergeblich ist der Fund. Was soll man viel verheelen?
Was uns begegnet ist, war uns längst zugezehlt.
Hier halff nicht kluge Wahl, hier war gar nichts zu wehlen,
Wie wir es auch gemacht, so hätten wir gefehlt.
Von allen Zeiten her ist unser Loss gewesen,
Dass, wann in Norden Krieg und Schweden unterliegt,
Der Dän uns allemahl zum Tummel-Platz erlesen
Und, es mit Recht zu thun, uns Schweden beygefügt.

— — — — —
Der Wolf hat immer recht und nimmer was begangen,
Das Schaaf, das schwache Schaaf, wie uns die Fabel sagt,
Hats allemahl versehn und Händel angefangen,
Ob es gleich unbewehrt und sich an keinen wagt.

Gottorpska
stämningar.

På gottorpsk sida måste Tönningens fall och arkivfyndet kännas som ett hårdt slag, äfven om man haft tid att bereda sig på det inträffade. Görtz, som mottog underrättelsen om fästningens uppgifvande under ett besök i Braunschweig, där ännu i midten af febr. 1714 endast kejsarens representanter inställt sig, uttalade sin förhoppning, att denna händelse skulle sporra Holstein-Gottorps vänner till nya ansträngningar.⁴ För öfrigt var han beredd på allehanda

¹ Sehested t. Wedderkop, Köpenhamn 20 febr. 1714. *Köp.* 1. — W. skref också till administratören, Schleswig 22 febr. (*Zeitschr Schl HLG* VI, 1876, Beil., s. 64), men torde ej fått något svar. Callisen t. H. Reventlow, Lübeck 7 mars. *Old.* 14.

² *Biblioteca Danica* III, s. 826. Redan den 7 mars 1714 sänder Callisen detta »pasquillantische Versmacherei» till H. Reventlow med ett bref från Lübeck. *Old.* 14.

³ Ib. s. 826. Bilagdt Burchards depesch af Hamburg 10 juli 1714. *Berl.* 74. Jfr *Berliner geschriebene Zeitungen*, s. 158.

⁴ Görtz t. Fabrice, Braunschweig 14 febr. (konc. *Old.* 3), t. Banér 16 febr. 1714 (konc. *Old.*).

intriger från den frigifne Wedderkops sida och måste känna sig obehagligt berörd af underrättelsen, att denne ämnade besöka både Köpenhamn och Stockholm. Han kunde dock finna en viss tröst i det förhållandet, att Wedderkop icke ägde någon kunskap om det furstliga husets politik och statshemligheter under de fyra senaste åren och därför icke egentligen kunde komma med några farliga afslöjanden.¹ Men han måste frukta, att den hatade rivalen skulle gifva ett verksamt stöd åt de planer, som Königstein och andra hade smidt emot honom; det var därvid närmast tal om att genomdrifva hertig Karl Fredriks myndighetsförklaring, att anordna en räfst med förmyndareregeringen och att aflägsna administratörns rådgifvare, främst naturligtvis Görtz. Tanken på en separatfred mellan Sverige och Danmark, afsluten på administratörns bekostnad, hade också framkommit i sammanhang därmed. Den till Stockholm affärdade Hagen fick i uppdrag att motverka alla sådana ingifvelser och att söka förhindra hvarje förtroligt närmande mellan Wedderkop och den unge hertigen. Därom skall vidare ordas i ett annat sammanhang.²

Det återstår att något beröra frågan, hur budskapet om Tönningens fall upptogs vid de i den nordiska frågan intresserade hofven. I Dresden väckte det olika känslor: inom Flemmings krets visade man sig *plus embarrassé que joyeux*, men konung August själf föreföll Meijer känna uppriktig glädje öfver det skedda och tillrådte uppregade gånger fästningens omedelbara demolerande; på samma sätt också kejsarens och generalstaternas ministrar.³ Det var betecknande för situationen, att Sachsens representant i Köpenhamn icke utan uttrycklig order ansåg sig kunna lyckönska till kapitulationen; då man från dansk sida yttrade missnöje häröfver, sände konung

Intrycket i
Dresden.

¹ Görtz t. Hagen, Berlin 24 febr. 1714. *Konc. Old.* 3 (bland brefven t. Fabrice!); t. dens., s. 1. 12 mars 1714. *Konc. Old.* 8.

² Se nedan, kapitlet »Den gottorpska politiken och den svenska rådsregeringen 1713—1714».

³ Meyers depescher af Dresden 16/26 febr. 1714. *Köp.* 4. — Flemming skrifver t. Loss. (s. 1. 9 mars 1714. *Dr.* 10.), att han fruktar, att för stor hänsynslöshet från danskarnas sida skall skada ligans intressen. »Il faudra voir si les Danois seront plus utiles à la ligue qu'ils ne l'ont été par le passé; au moins n'auront-ils plus le prétexte de la crainte pour la maison de Gottorp et par conséquent du côté de la Prusse que le Czar et nous avons apaisé pour ne pas augmenter le nombre de nos ennemis».

August visserligen en gratulationsskrivelse.¹ När Meyer något senare företedde de i Tönningen funna papperen, visade endast Lövendal en oförställd och mycket förklarlig glädje; Werthern och konungen själf voro betydligt mer reserverade, något som uppenbarligen sammanhänge med de vid denna tid förnyade danska angreppen mot Flemming, den enes vän och den andres gunstling.²

Intrycket i
Wien.

Från Wien kunde Weyberg inberätta, att hvarken kejsaren eller hans ministrar visade något missnöje vid budskapet om Tönningens kapitulation, men att Wackerbart icke kunnat dölja en viss sinnesrörelse.³ De kejsarliges alltjämt lefvande ovilja öfver den gottorpska politikens *veränderliche und seltsame conduite* intygas vid samma tid af Preussens representant i Wien, hvilken icke fäste alltför stort afseende vid deras deklamationer om att kejsaren i kraft af sitt höga kall ville skaffa hvarje betryckt riksstånd rättvisa; han betvivlade högeligen, att de på allvar skulle söka hindra Tönningens raserande.⁴ Då de något senare fingo kännedom om det i fästningen gjorda fyndet, ville de först icke tro på aktstyckenas autenticitet, men läto sig öfvertygas och fälde sedan skarpa ord om det furstliga husets oförsvärliga handlingssätt.⁵

Också förhållandet mellan Holstein-Gottorp och Ryssland skulle påverkas af Tönningens fall och de afslöjanden, som det medfört.

¹ Debrosses depeesch af Köpenhamn 20 febr. 1714. *Dr.* 11 a. Kabinetts-order t. Debrosses, Dresden 12 mars. *Id.*

² Meyers depescher af Dresden 19, 23 maj 1714. *Köp.* — I en kabinetts-order t. Manteuffel af Dresden 10 mars heter det: »Quant à l'affaire de Tonninge, le Roy ordonne au Baron Manteuffel d'en parler avec beaucoup de modération et de n'épouser aucun parti». *Dr.* 4 d.

³ Weybergs depeesch af Wien 3 mars 1714. *Köp.* 5.

⁴ Mörlins depescher af Wien 21 febr., 7/17 mars 1714. *Berl.* 71. Enligt den första kunde riksvizekanslern icke dölja »einige innerliche Freud» vid budskapet om Tönningens fall.

⁵ Weybergs depeesch af Wien 24 mars 1714.

V.

Negeleins och Bassewitz' beskickningar till Ryssland.

Bassewitz' äfventyrliga beskickning till Ryssland och den därpå följande brytningen mellan honom och Görtz utgöra en af de sedan gammalt mest uppmärksammade episoderna under den nordiska krisen 1713—1714. Händelsernas stundom dramatiskt tillspetsade förlopp, giftermålsintrigen och den skandalösa trätan mellan de båda gottorpska diplomaterna hafva verkat tilldragande särskildt på historieskrifvare af FRYXELLS kynne¹, och sakens allvarliga politiska betydelse tvingar en hvar att närmare sysselsätta sig med densamma.² Hufvudkällan har hittills varit Bassewitz' egna senare uppteckningar³, som dock helt naturligt hvarken äro uttömmande eller i allo tillförlitliga. De hafva knappt gjort det möjligt att gifva beskickningen dess rätta historiska bakgrund: man har ensidigt framhållit giftermålsprojektet och misskänt de allvarliga politiska motiv, som förmådde Görtz att hänvända sig till tsar Peter. Jag skall i det följande, på grundval af ett fylligare och mer pålitligt material⁴, söka framställa händelsernas verkliga sammanhang.

* * *

Redan i en framställning af den 21 okt. 1713 hade Görtz meddelat administratören, att Mensjikov föreslagit honom att affärda ett ombud för det furstliga huset till tsaren och nämnt Bassewitz såsom lämpligast för detta uppdrag. Bassewitz själf hade redan

Uppslaget till
Bassewitz' be-
skickning.

¹ Jfr dennes *Berättelser ur svenska historien*, d. 25, kap. 26.

² Jfr MALMSTRÖM, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, I (Stockholm 1893), s. 22 f.

³ *Eclaircissemens sur plusieurs faits relatifs au règne de Pierre le Grand*, tryckt i BÜSCHINGS *Magasin für neue Historie und Geographie*, IX (Hamburg 1775).

⁴ Bassewitz' brevväxling med administratören och Görtz, *Old.* 11. Nedan citerade bref äro, då ej annat angifves, hämtade ur denna samling.

tidigare utbredd sig om sitt inflytande hos fursten och särskildt framhållit, att han med denne dryftat önskvärdheten af ett giftermål mellan hertig Karl Fredrik och en rysk prinsessa.¹ Görtz fann en sådan beskickning vara af behovet påkallad och hade icke heller något att erinra mot personvalet, men som han tills vidare ansåg sig för egen del behöfva Bassewitz' tjänster, hade han betingat sig uppskof under framhållande, att man först måste skaffa sig visshet, om tsaren öfver hufvud ville mottaga en holstein-gottorpsk minister. Han hade emellertid skickat efter sekreteraren Negelein, som kunde sändas i förväg till Petersburg för att skaffa formligt besked därom; denne vore särskildt lämpad för ett sådant uppdrag, emedan hans broder, borgmästare i Königsberg, hade goda förbindelser i den ryska hufvudstaden.² — Några dagar senare hade han underrättat administratören om Bassewitz' förestående beskickning till Mecklenburg³, men samtidigt uttryckt sin mening, att denne omedelbart efter där aflagdt värf borde affärdas till tsaren; Mensjikov hade kort före sin afresa från Pommern ånyo påmint om detta ärende.⁴ — Administratören hade som vanligt litat på sin förste ministers goda omdöme och i princip bifallit beskickningen till Ryssland lika väl som den till Mecklenburg, ehuru Görtz' motivering i båda fallen varit den knapphändigaste; på Bassewitz' lämplighet för dessa diplomatiska värf synes han icke hafva tviflat.⁵

Mensjikovs
och Görtz' af-
sikter.

Det är lätt att förstå Mensjikovs motiv, då han så ifrigt yrkade på Bassewitz' affärdande: han hade på eget ansvar inlåtit sig i vänskapliga förbindelser med det gottorpska huset, men förutsåg illvilliga utläggningar af sina fiender i tsarens omgifning; dess angelägnare måste han vara att vinna tsaren för samma politik och därvid äga stödet af en gottorpsk diplomats öfvertalningskonster. Giftermålsplanen och andra projekt, som han dryftat öfver bågaren med Görtz och Bassewitz, skulle därvid taga fastare form, och furstens egen ställning skulle vinna i styrka i samma mån som förbindelserna med det gottorpska huset blefvo intimare. — Ännu på-

¹ Bassewitz t. Görtz, vid Stettin 24 aug. 1713. *Old.* 10.

² Görtz' depesch af Berlin 21 okt. 1713. *Old.* 9.

³ Den rörde frågan om Mecklenburgs delaktighet i Wismars eventuella sekvester.

⁴ Görtz' depesch af 31 okt. 1713.

⁵ Callisen t. Görtz, Wolfenblüttel 10 nov. 1713. *Old.* 1.

tagligare är Görtz' intresse af ett närmande till tsaren; det var godt och väl, att Mensjikov lika väl som Flemming fångats i hans nät, men tsaren själf afgjorde i sista hand Rysslands politik, som dittills väsentligen bestämts af hänsynen till den danske allierade. En välvilligt neutral hållning från rysk sida gent emot Holstein-Gottorp var emellertid en förutsättning för att Preussen skulle våga skänka detta ett verkligt aktivt stöd mot Danmark, hvars tredska i längden måste påkalla användandet af tvångsmedel.¹ Med stöd af Mensjikovs inflytande och med skickligt användande af hertig Karl Fredriks svenska successionsanspråk som lockbete kunde den holstein-gottorpska diplomatien hoppas att göra en bräcka i den rysk-danska vänskapen och häfva det ryska trycket på Preussen.

I det följande, sedan Bassewitz' beskickning afslöjat sig som ett stort missgrepp, sökte Görtz i apologetiskt intresse att vidlyftigt utveckla de motiv, som ledt honom vid det ödesdigra afgörandet; men det är tydligt, att sådana uttalanden måste underkastas en mistrogen kritik med stöd af säkrare källor. Han sökte därvid äfven uppvisa, att endast två invändningar från början kunnat göras mot denna diplomatiska aktion: dels att den kunde väcka oro och missnöje hos det furstliga husets pålitliga vänner och då närmast i Sverige, dels att uppdraget i hvarje fall ej bort anförtros åt en person med Bassewitz' extravaganta läggning. Men på det förra argumentet svarade Görtz med oskyldig min, att en vän icke brukar illa upptaga tjänster af en annan, helst då båda parterna däraf hafva fördel, och mot det senare kunde han med viss rätt anföra, att valet icke legat hos holsteinarna, utan hos Mensjikov, med det malitiösa tillägget, att denne helt säkert hos Bassewitz funnit sidor, som särskildt väl förlikte sig med ryssarnas okultiverade seder och särskildt deras dryckenskap.² I en annan framställning erinrade Görtz, hurusom Bassewitz själf, efter aftal med Mensjikov, ifrigt pådrifvit sitt affärdande; Görtz hade väl skenbart gifvit sitt bifall härtill, men i det längsta dragit ut på saken och genom Nege-

Görtz' senare
apologier.

¹ Görtz skriver i sin cit. depesch af 21 okt.: »Was sonst dem hiesigen, Hofe hauptsächlich Bedenklichkeit gemacht, ist die Reflexion auf den Czaar gewesen».

² »Discussion de la question si la mission de Bassewitz à la Cour Czarienne était absolument necessaire ou non.» *Old.* 11 (tryckt i *Abdruck der an S:e Czaarische Majest ... geschehenen Propositionen*, Amsterdam 1715, WARMHOLTZ no: 5830).

leins beskickning sökt vinna sina syften utan att anlita Bassewitz.¹ — Hur i denna exeges sanning och dikt äro blandade, framgår delvis redan af det ofvan sagda; här må endast tilläggas, att Görtz i själfva verket ingalunda blef öfverraskad af det intryck, som hans egendomliga väntjänst kom att göra i Sverige; han skref nämligen i dec. 1713 till en förtrogen: *«Il y aura sans doute bien des raisonnemens parmi Mess. les Suédois sur cette mission mais quel moyen de contenter tout le monde?»*²

Negeleins instruktion.

I första hand gällde det att genom Negelein träda i förbindelse med Mensjikov och förbereda de framställningar, som Bassewitz senare med större auktoritet skulle kunna göra hos tsaren. I början af nov. 1713 hade sekreteraren inställt sig i Berlin, där han af Görtz mottog sin instruktion.³ Enligt denna skulle han i Petersburg uppvakta Mensjikov och öfverlämna ett bref från Görtz, hvilket på samma gång skulle tjäna honom till kreditiv; han skulle därefter gifva furster en allmän föreställning om afsikten med Bassewitz' snart följande beskickning. Såsom första punkt skulle han därvid anföra det furstliga husets benägenhet att träda i närmare vänskap med tsaren och förhoppning, att denne skulle visa sig besjälad af motsvarande känslor. Tsarens eget intresse hänvisade honom i själfva verket till en mot Holstein-Gottorp välvillig hållning och borde kunna förmå honom att genom sina bona officia bidra till dess restauration. Ty erfarenheten hade gifvit vid handen, att konungen af Danmark, sedan han lagt våldsamt hand på de gottorpska besittningarna, lämnat sina allierade föga eller intet understöd; han hade samlat sina omsorger kring frågan, hur han skulle kunna stadga sitt nya välde, och då han måste vara på sin vakt mot ett ingripande af det furstliga husets vänner, sattes han ur stånd att tjäna den nordiska ligans intressen. Men sedan hans tvist med det furstliga huset en gång blifvit bilagd, skulle han sakna hvarje förvändning att undandraga sig sina dithörande förpliktelser, och hans allierade skulle med eftertryck kunna göra sina intressen gäl-

¹ Wahrer Zusammenhang der Veranlassung zur Abschickung des v. Bassewitz . . . *Old.* 9.

² Görtz t. Banér, Berlin 3 dec. 1713. *Konc. Old.* 15. Det är visserligen sant, att han tillägger: *«On trouvera toujours au bout du compte que nos intention ont été droites et bonnes».*

³ Dat. Berlin 6 nov. 1713. Orig. med Görtz' underskr. och sig. *Old.* 7.

lande. För öfrigt borde dessa besinna, att det furstliga huset, om det blefve drifvet till det yttersta, kunde blifva nödsakadt att öfverväga, om det icke genom vissa uppoffringar gent emot Danmark borde söka att åtminstone skaffa Sverige någon lättnad; Danmark skulle nämligen utan svårighet kunna förmås till en separatfred, om det gjorde en vinst på den gottorpska sidan. — Vidare skulle Bassewitz komma att framlägga vissa förslag till en fredsuppgörelse¹ och jämväl till ett förbund mellan Holstein-Gottorp och Ryssland, hvaraf det senare åtminstone *ratione commercii* skulle kunna vinna märkliga fördelar. Han skulle också komma att föreslå ett gemensamt handlingsprogram i den svenska successionsfrågan och inleda öfverläggningar, om icke vänskapen mellan de båda regerande husen borde befästas genom en giftermålsförbindelse. — Genom särskilda order till Negelein af 14 och 16 nov. ålade honom Görtz att omedelbart efter sin ankomst till Petersburg anmoda tsaren om en deklaration af innehåll, att Ryssland hvarken direkt eller indirekt ville motverka det furstliga husets restitution, utan fastmer genom sina bona officia hos den danska konungen befordra densamma.

Det bref från Görtz till Mensjikov, som i instruktionen omnämndes², berörde icke de blifvande förhandlingarnas realiteter; som skäl till uppskofvet med Bassewitz' beskickning anfördes dennes värf i Wismar, och för öfrigt hänvisades till Negeleins muntliga framställning. Dessutom bilade Görtz en kopia af sin till Flemming och Golovkin öfverlämnade försäkringsakt och meddelade, att konungen af Preussen vore beredd att afgifva en motsvarande deklaration.

Negelein, som tog vägen öfver Königsberg, Kurland och Lifland, ankom till Petersburg den 20 dec; han anmälde sig ofördröjligen hos sekreteraren Veselovskij och bad denne utverka audiens hos Mensjikov. Då fursten de närmaste dagarna var upptagen hos tsaren, fick Negelein först den 23 dec. den begärda audiensen; sedan han öfverlämnat Görtz' bref, som togs om hand af Veselovskij för att öfversättas, frågade honom fursten, om Bassewitz snart vore att förvänta. Negelein begagnade då tillfället att i enlighet med sin instruktion redogöra för hufvudpunkterna i Bassewitz' kommande framställning. Mensjikov åhörde välvilligt

Negelein i Petersburg.

Audiens hos Mensjikov.

¹ Formuleringen är i denna punkt ytterst allmän: *«2.do wäre der Herr von Bassewitz instruiert, einige Vorschläge zu einem Frieden zu thun».*

² Dat. Berlin 6 nov. Kop.

detta andragande, men förklarade omedelbart, att det borde öfverlämnas i skriftlig formulering; han ville sedan låta öfversätta det för att närmare kunna öfverväga dess innehåll. Negelein måste känna sig något förvånad öfver denna begäran, men han upptog den i första hand endast som ett bevis på att fursten icke helt förstått hans yttranden; han drog därför icke i betänkande att efter hemkomsten nedskrifva den önskade promemorian.¹ Då han följande dag ville öfverlämna denna, men trots ihärdigt uppvaktande icke lyckades träffa fursten, hänvände han sig till Veselovskij, men denne vägrade att taga någon befattning med saken; hans därvid anförda motivering var för öfrigt ägnad att väcka Negeleins undran och bekymmer: han lät förstå, att de holsteinska angelägenheterna så när kostat honom ära och lif, ehuru han i själfva verket intet förskyllt. Den 25 dec. lyckades Negelein emellertid att träffa Mensjikov och till denne öfverlämna promemorian, som Veselovskij omedelbart tog för att öfversätta; han begagnade tillfället att föreställa fursten, hurusom han egentligen icke hade fullmakt till någon skriftlig framställning och att han med så mycket större skäl måste bedja fursten hålla den undan missgynnarens blickar.²

Stämningen i
Petersburg.

I själfva verket hade Negelein redan fått klart för sig, att stämningen i Petersburg icke öppnade några gynnsamma utsikter för de holstein-gottorpska inviterna. Innebörden af Veselovskijs yttrande hade han visserligen icke till fullo förstått, men han hade äfven för öfrigt svårt att förlika dennes ytterliga förbehållsamhet med det faktum, att fursten dock genomgående anlidade hans biträde i denna sak; äfven furstens eget uppträdande var ägnadt att ingifva honom betänkligheter, ty han hade icke kunnat aflocka denne annat än allmänna och intetsägande fraser.³ Han började få ett allmänt intryck af, att man inom de inflytelserika kretsarna var genomgående danskt sinnad, och vid ett samtal med den sachsiska ministern von Loss, som för öfrigt betygade sina sympatier för Holstein-Gottorps sak, hörde han denne uttala sig i liknande

¹ Negelein t. Görtz, Petersburg 25 dec. 1713. *Old.* 7.

² Dens. t. dens., Petersburg 27 dec. 1713. *Ib.*

³ »Es kommet mir sehr verdächtig vor, dass der Secretaire Wessoloffsky mit mir aus der Sache nicht sprechen will und doch gleichwol vom Fürsten alles was drinnen gethan wird, alleinig in die Hände krieget; ja selbst in I. Dhl. wollen sich niemals nicht herauslassen, sondern antworten nur immer: es ist gut, ich weis es wol und dergleichen.» Negeleins cit. bref af 27 dec.

anda: det furstliga husets fiender hade lyckats åstadkomma en omkastning af den politiska kursen, särskildt genom att misstänkliggöra den preussiske konungens afsikter, och det hade därför varit önskvärdt, att Bassewitz kunnat inträffa tidigare.¹

Då Negelein den 28 dec. ånyo inställde sig hos Mensjikov, fick han i Veselovskijs närvaro mottaga ett slags svar på sin inlaga, men detta var icke ägnadt att tillfredsställa honom: han fick veta, att Mensjikov gifvit tsaren del af hans framställning och att denne förklarar sig vilja afvakta Bassewitz' ankomst för att sedan närmare dryfta de berörda frågorna; det lämnades åt Negelein själf att afgöra, om han ville stanna i Petersburg eller resa Bassewitz till mötes. Då fursten icke lät detta meddelande åtföljas af några som helst kommentarier, utan lät Negelein omedelbart taga afträde, uppsökte denne på kvällen Veselovskij för att om möjligt erhålla närmare upplysningar. Han framhöll, att han icke hade någon annan att vända sig till, och bad Veselovskij fråga fursten, om icke denne ville besvara Görtz' bref och om icke tsaren kunde förmås att redan före Bassewitz' ankomst afgifva den äskade förklaringen; det vore *periculum in mora*, och Bassewitz vore enligt senaste underrättelser ännu upptagen af sin negociation i Wismar. Veselovskij visade sig i början fortfarande obenägen att yttra sig i frågan och hänvisade Negelein till fursten själf, men han lät därefter förstå, att man på rysk sida väntade på närmare meddelanden om de utfästelser, genom hvilka det gottorpska huset ville göra sig förtjänt af det åtrådade vänskapsbeviset; han antydde också, att man misstänkte detsamma för att vilja medla en separatfred mellan Sverige och Danmark. Negelein sökte uppvisa det förhastade i sådana farhågor, men använde tillfället att i enlighet med sin instruktion framhålla, att det furstliga huset i ett fall kunde komma att söka sig denna utväg: om det nämligen måste alldeles förtvifla om tsarens hjälp och denne lämnade Danmark ett obetingadt stöd.²

Äfven följande dagar uppvaktade Negelein hos Mensjikov, men han märkte då ännu tydligare, att både denne och Veselovskij

¹ Negeleins cit. bref af 27 dec. — I en despatch från Falck af samma dag heter det: »Le secrétaire Gottorpien Negelein qui arriva icy le 20 de ce mois se tient toujours à la cour du Pr. Menzikof sans s'adresser à la Chancellerie. Je fais tout mon possible pour découvrir ses menées mais comme il se tient trop caché, je n'ay pas encore réussi.» *Köp.* 6.

² Negeleins cit. bref af 27 dec. 1713.

Fortsatta för-
handlingar
med Mensji-
kov.

Mensjikovs
förbehållsam-
het.

undveko honom, och då han vid ett sammanträffande med öfverste Bruckendal bragte denna sak på tal, fick han ändtligen i klara ord veta lösningen på gåtan — den opposition, som Mensjikovs holsteinska och pommerska politik ådragit honom, och den försiktighet, som han med anledning därpå måste ålägga sig. Det vore visserligen sant, att fursten förstätt att rättfärdiga sitt handlingsätt inför tsaren och återvunnit dennes gunst, men å andra sidan hade han måst taga intryck af det skedda, och stämningen vore ännu orolig med hänsyn till de vidtgående planer, som man misstänkte bakom den preussiske konungens uppträdande i den holsteinska saken. — Inför dessa upplysningar, som ju bestyrktes af hans egna erfarenheter, måste Negelein säga sig, att Mensjikov förmodligen helst varit kvitt hela hans beskickning, men i sakens dåvarande läge ansåg han sig i hvarje fall böra söka ett nytt tillfälle att påverka honom. Han träffade honom också i ett sällskap och gjorde honom ungefär samma föreställningar som han gjort Veselovskij, under särskildt framhållande af den fara som hotade Tönningen; men fursten lät sig icke drivas ur sin position och anförde lugnande, att Bassewitz enligt senaste underrättelser från Golovkin redan tagit afsked från denne i Berlin. För öfrigt visade han ett vänligt ansikte och sade sig med glädje motse den holsteinske ministerns ankomst.¹ — En vecka senare hugnades Negelein ändtligen med en inbjudning till furstens taffel, och denne utlät sig därvid i de artigaste ordalag om Görtz, hvarjämte Negelein fick veta, att tsarens posthästar i Riga skulle ställas till Bassewitz' förfogande.² För öfrigt talades icke om politik, och det snart inträdande ryska nyåret bannlyste sedan för en tid alla allvarsamma affärer från de ryska herrarnas samkväm.³

Nya order från
Görtz.

Vid denna tid hade Negelein mottagit nya order från Görtz, som underrättade honom om den politiska situationens utveckling i Berlin. Han meddelade bland annat, hurusom hans förhandlingar med den danske ministern varit på god väg att leda till ett resultat, då Golovkin skämt det hela genom sin deklaration af den 12 dec. Görtz hade förgäfves sökt hålla honom tillbaka, och deklarationen hade genast visat sina onda följder därutinnan, att man från dansk sida uppställt nya och orimliga villkor. Förhandlingarna om Wis-

¹ Negelein t. Görtz 1 jan. 1714. *Old.* 7.

² Dens. t. dens. 8 jan. 1714. *Ib.*

³ Dens. t. dens. 15 jan. 1714. *Ib.*

mars sekvester syntes däremot lofva en god utgång. Negelein anbefalldes att delgifva Mensjikov och andra inflytelserika personer dessa nyheter,¹ och han fick snart tillfälle att därvid använda en kanal, som erbjöd vissa fördelar.

Negelein hade tidigare upprepade gånger besökt den kände baron von Löwenwolde, med hvilken hans broder (borgmästaren i Königsberg) hade gamla förbindelser, men politiska ärenden hade icke egentligen varit på tal dem emellan, och Negelein hade trott sig veta, att Löwenwolde sedan en tid icke åtnjöt tsarens gunst. Han hade emellertid omsider erfarit, att denne i alla fall användes af storkanslern Golovkin i utrikes angelägenheter, och han beslöt därför vända sig till honom i de frågor, som Görtz senast berört. Löwenwolde visade sig särskildt intresserad af den wismarska angelägenheten och lofvade att bringa det meddelade till storkanslerns kännedom; hvad de nya danska krafven anginge, måste han känna sig förvånad öfver deras framkomst: han menade sig veta, hur långt tsaren vore sinnad understödja sin danske allierade; om Danmark spände bågen för högt, kunde den brista. Han bestyrkte vidare Negeleins förmodan, att denne icke för egen del skulle kunna uträtta något hos storkanslern; för att vinna företräde hos den senare skulle han behöfva ett till tsaren ställt kreditiv, och dessutom vore förhållandet mellan Mensjikov och storkanslern icke det bästa.² — Vid ett senare besök hos Löwenwolde fick Negelein veta, att denne talat med storkanslern både om den wismarska saken och om den ryska deklarationen i Berlin; men Golovkin hade under tecken till dåligt humör afvisat hela ärendet med den anmärkningen, att han måste förvåna sig öfver holsteinarnas metoder: Negelein hade sändts till Petersburg utan hvarje kreditiv till tsaren eller honom själf och tycktes dock vilja afhandla politiska angelägenheter. Löwenwolde gaf Negelein samtidigt mer ingående upplysningar om den mellan Golovkin och Mensjikov härskande misstämningen, men lät också förstå, att den senare efter den utstådda stormen åter börjat komma i nåd och snart skulle hafva återvunnit sitt tidigare inflytande.³

¹ Görtz t. Negelein 26 dec. 1713. *Ib.*

² Negelein t. Görtz 22 jan. 1714. *Ib.*

³ Dens. t. dens. 2 febr. 1714. Jfr Loss t. Flemming 6 febr. (*Dr.* 10): »Le Prince Menczikow paroit assez bien rétabli dans les grâces du Czar; je m'aperçois cependant qu'il marque beaucoup d'indifférence pour les affaires des Holsteinois.»

Löwenwoldes
förtroenden.

Rykten om
Bassewitz'
annalkande.

Negelein hade vid denna tid redan mottagit bref från Bassewitz, från Königsberg, och i afvaktan på hans snara ankomst hyrt bostad för honom i Petersburg; för egen del inställde han hvarje diplomatisk verksamhet¹, men hoppades i sinom tid kunna gifva Bassewitz nyttiga upplysningar om situationen. Denne dröjde dock beklagligt länge, och i slutet af febr. kommo oroande rykten till Negeleins öron: det hette visserligen ena stunden, att Bassewitz med sin preussiske kollega Schlippenbach haft audiens hos tsaren i Riga — denne hade nämligen i början af månaden begifvit sig på en resa i Östersjöprovinserna — men andra stunden talades det om att tsaren skulle hafva omedelbart gifvit holsteinaren respass tillbaka. Det senare ryktet vederlades visserligen snart, men Negelein hade i alla fall haft tillfälle att lägga märke till det intryck, som det framkallat i Petersburg: att den danske ministern Falck visat en triumferande min, var ju i sig själf naturligt och mindre att fästa sig vid, men att nästan alla inom den härskande ryska magnat- och uppkomlingskretsen lade alldeles liknande känslor i dagen, var mer oroande ehuru icke heller alldeles oförutsedt.²

Den danske
diplomat.

Negelein hade naturligtvis hela tiden haft klart för sig, att Falck motarbetade honom och sökte förhindra Bassewitz' mottagande, men några enskildheter hade icke kommit till hans öron. Den danske diplomaten hade i själfva verket varit mycket verksam, och de politiska konjunkturen, som skapats genom räfsen med Mensjikov, voro ju ägnade att gifva honom trumf på hand.³ Under ett samtal med tsaren i början af jan. 1714 hade han ånyo tolkat sin konungs betänkligheter mot en gottorpsk ministers mottagande och särskildt framhållit, att man redan haft tillräckligt

¹ Den 3 mars skrifver Negelein på tal om Mensjikov: »Falls ich nicht irre, muss mit diesem abermals etwas passiret seyn und zwar der Affairen wegen, massen der Secret. Wessollofsky eine Zeit her wieder kaum mit mir reden geschweige haben wollen, dass nur die geringste Erwehnung davon gethan».

² Negelein t. Görtz 3 mars 1714.

³ Falck skrifver i sin depeesch af 7 jan., *Köp.* 6, om Mensjikov: »Quant au premier, quoy que ses actions montrent assez qu'il est plein de mauvaize intention et voudra achever ce qu'il a commencé, je suis pourtant persuadé qu'il pense plus à faire oublier le passé qu'à se faire des nouvelles affaires. Il est seur, Sire, que ce Prince n'est plus ce qu'il a esté et quoy que le Czar luy fait toujours bonne mine, l'on voit pourtant son autorité se diminuer de jour en jour».

obehagliga erfarenheter af Bassewitz' diplomatiska konst. Men tsaren hade alltjämt visat sig förhärdad mot dessa föreställningar: han sade sig icke fatta, hur man i Danmark kunde med ovilja se, att han mottoge en främmande minister, vore det ock en svensk, vid sitt hof; man kunde ju dock vara öfvertygad, att tsaren aldrig skulle lyssna till framställningar, som lände konung Fredrik till förfång, och han lofvade för öfrigt att gifva denne del af deras innehåll. Vid nämmandet af Bassewitz' namn inföll han med någon hetta, att man måste göra någon skillnad mellan furst Mensjikov och honom själf, och efter en paus tillade han: »*Ich bin ein redelicher Mann; ich lasse mich nicht betriegen und will den König von Dänemark nicht betriegen*». Då Falck af fruktan att väcka tsarens vrede modererade sitt yrkande därefter, att Bassewitz' vistelse i Petersburg åtminstone skulle göras så kortvarig som möjligt, svarade tsaren med en lakonisk vändning på holländska: »*Ik kan hem hooren, dann ja of neen, en so vaar wel.*»² — I enlighet med nya order hemifrån hade Falck efter några veckor (28 jan.) upprepat sina föreställningar och särskildt sökt göra gällande, att Bassewitz' beskickning innebure ett försök af den nordiska ligans fiender att utså oenighet och misstro mellan dess medlemmar: det bästa beviset härför kunde man finna i de holsteinska ministrarnas framträdande nit att sprida ut innehållet af Bassewitz' blifvande propositioner, som funnit sin väg ända till tidningarna. Tsaren förklarade sig sakna all kännedom därom och fasthöll för öfrigt vid sin ståndpunkt: man borde på den danska sidan vara lugn och besinna, att om tsaren också mottoge Bassewitz, så vore han ingen skälm och skulle aldrig bedraga sin förbundsbroder. — Äfven hos storkanslern uppvaktade Falck med liknande föreställningar (29 jan.), men fann inför denne ett nytt argument: han ville hemställa, hur tsaren på sitt håll skulle upptaga en underrättelse, att man i Köpenhamn ville mottaga en svensk minister, som hade att föreslå ett giftermål mellan prinsessan Ulrika Eleonora och en dansk prins? Golovkin lyssnade säkerligen med större sympati än tsaren till de danska protesterna, men han var bunden af sin herres meningsyttningar och kunde endast upprepa det gifna löftet, att Falck skulle få kännedom om de holsteinska propositionerna.³

¹ Härmed syftas naturligtvis på sekvesterförhandlingarna.

² Falcks depeesch af Petersburg 7 jan. 1714. *Köp.* 6.

³ Falcks depeesch af Petersburg 1 febr. 1714. *Ib.*

För öfrigt hade Falck på förhand sökt erfara några närmare detaljer om de holsteinska projekten och dessutom sökt utforska, af hvilka hemliga krafter dessa eventuellt kunde komma att vinna stöd. Som för de flesta andra var giftermålsprojektet för Falck det väsentliga i de holsteinska planerna, och han inbillade sig hafva upptäckt, att det endast gick ut på svek: frieriet gällde i själfva verket icke någon af tsarens brorsdöttrar, såsom det ännu troddes, utan hans egen dotter Anna; men hon var endast åtta år gammal, och man skulle med hänsyn därtill vid det ryska hofvet snart genomskåda hela spegelfäkteriet! Att Mensjikov länge varit vunnin för en politisk kombination af denna art, var Falck väl bekant, men han spårade också tsarinnans inflytande och anade hennes dynastiska äregirighet. Men han fruktade i grunden icke någondera och trodde sig kunna försäkra sitt hof, att Danmarks vänskap var tsaren alltför värdefull, för att han skulle vilja äfventyra den för kombinationer, som han måste genomskåda såsom osäkra eller rent af bedrägliga.¹ — Sakens utgång skulle gifva den danske diplomaten rätt.

Görtz' missnöje med Negelein.

Görtz hade icke haft anledning att glädja sig åt gången af Negeleins förhandlingar, och i ett afseende hade han uttalat sitt skarpa missnöje med dennes uppträdande: han ansåg honom hafva öfverskridit sin instruktion och äfven i sak handlat ovist, då han ingifvit sin promemoria af 23 dec. 1713; endast i fråga om den äskade ryska deklARATIONEN hade en skriftlig framställning varit tillåtlig.² Frågan var, om Bassewitz skulle visa sig som en bättre diplomat och förmå använda sina personliga förbindelser med Mensjikov till främjande af sin herres intressen.

Bassewitz' instruktion.

Bassewitz hade enligt sin instruktion³ att efter ankomsten till Petersburg uppvakta furst Mensjikov; han skulle till denne öfverlämna en skrifvelse från administratören och ansöka om hans förord till ernående af snar audiens hos tsaren. Inför denne skulle han betyga sin herres lifliga åstundan att komma i ett allt närmare vänskapligt förhållande till Ryssland; det vore med hänsyn därtill så mycket beklagligare, att tsaren betraktade Holstein-Gottorp såsom partiskt för Sveriges intressen. Denna missuppfattning hade med

¹ Falcks cit. depech af 1 febr.

² Görtz t. Negelein 23 jan. 1714. Konc. och orig. *Old.* 7.

³ Instruktionen, gifven af Görtz i administratörens namn, Berlin 2 jan. 1714. *Old.* 11.

fört, att tsaren icke gillat Mensjikovs och Flemmings deklARATIONER i den holsteinska saken, utan i stället gifvit Danmark rätt i dess våldsamma aktion och till och med lofvat det bistånd, för den händelse dess nya besittningar skulle hotas. Det vore visserligen sant, att Holstein-Gottorp både af tacksamhet och på grund af intresse-gemenskap måste önska Sveriges välfärd, men å andra sidan hade administratören att i främsta rummet tänka på sitt eget lands konservation och för öfrigt besinna, att hans maktmedel icke vore tillräckliga för att lämna Sverige verksamt understöd mot dess mäktiga fiender. Och då man också från svensk sida endast kräft en obrottslig neutralitet, hade det furstliga huset inrättat sin politik därefter, ställt sig helt neutralt, i förhoppning, att en allmän fred snart skulle komma till stånd. Men samtidigt kunde Bassewitz försäkra, att det aldrig tänkt på att medla en separاتفred mellan Sverige och Danmark; rykten därom kunde hafva kommit till tsarens öron, men de hade i så fall varit af danskt ursprung och afsett att upphetsa Ryssland mot Holstein-Gottorp. Det vore för öfrigt i sig själf tydligt, att det senare icke kunde hysa någon sådan afsikt: Danmark skulle icke vilja sluta en dylik separاتفred utan att göra någon vinst, och denna skulle det närmast söka på Holstein-Gottorps bekostnad. Men administratören hade hvarken lust eller rätt att bortgifva något af sin myndlings länder för att skaffa Sverige fred; att betrakta den svenska tronföljden som en möjlig kompensation för dennes del skulle vara att bygga på en osäker grund. Hur fjärran medlingstanken låge administratören, framginge för öfrigt bäst däraf, att han gjorde så stora ansträngningar för att vinna andra maktens bistånd mot Danmark. I detta sammanhang kunde Bassewitz erinra om det från dansk sida framkomna förslaget, att det furstliga huset mot uppgifvande af sina besittningar i Schleswig och Holstein skulle transplanteras till Bremen, Oldenburg och Delmenhorst; Danmark hade varit villigt till en separاتفred på detta villkor, men administratören hade ställt sig alldeles afböjande. Skulle emellertid det furstliga huset till sist se sig beröfvadt allt hopp om restitution, bland annat därigenom att tsaren alltfört skänkte Danmark sitt stöd, kunde det trots allt blifva nödsakadt att med vissa uppoffringar medverka till en dylik separاتفred, som man på den danska sidan städse var beredd att acceptera. Till stöd för denna uppfattning af det politiska läget kunde man åberopa också fältmarskalken Flemmings aukto-

ritet: som konung August hade samma intresse som tsaren att hindra Danmarks affall från ligan, skulle aldrig hans minister, med sin djupa inblick i den europeiska politiken, kunna förorda en mot Holstein-Gottorp välvillig hållning, om man hade skäl att från dettas sida vänta något svek till ligans förfång. — Af alla dessa argument borde tsaren kunna öfvertygas, att han icke af hänsyn till Danmark måste uppgifva den ståndpunkt, som Mensjikov lika väl som Flemming intagit i den holsteinska frågan. Bassewitz skulle betrakta det som hufvudändamålet med sin beskickning att förmå tsaren till en förändrad hållning i denna punkt och till en formlig deklaration, att han med sina bona officia ville jämte andra makter söka förhjälpa det furstliga huset till dess rätt. För att ytterligare pådrifva tsaren och jämna vägen för en sådan deklaration skulle Bassewitz kunna låta förstå, att det furstliga huset kunde vara tsaren till hjälp vid fredsverket och för öfrigt icke vore obenäget att träffa aftal med honom om den svenska successionen och om en sådan giftermålsförbindelse, som man från rysk sida syntes önska; tsaren hade endast att närmare gifva till känna sina tankar i detta afseende. Bassewitz skulle också vara befullmäktigad att, på därom från rysk sida uttalad önskan, eventuellt afsluta en formlig traktat rörande sistnämnda frågor, men han måste betrakta det som ett oeftergifligt villkor, att tsaren först afgifvit den äskade deklarationen.¹ — Om under förhandlingarnas lopp frågan om svenskarnas insläppande i Tönningen bragtes på tal, skulle Bassewitz försvara det furstliga husets hållning med de argument, som han utan vidare instruktion kände, och särskildt också anföra ett precedensfall. Han skulle ej heller försumma att erinra, hurusom administratörens regering omedelbart efter de svenska truppers insläppande erbjudit sig att förmå dem till kapitulation, hvilket också lyckats; det vore däraf uppenbart, att man icke afsett att rädda Stenbocks armé.

*Biinstruktion
för Bassewitz.*

I ett senare bihang till instruktionen², hvilket med sekreteraren Christ sändes efter Bassewitz, modifieras i viss mån de gifna förhållningsreglerna. Görtz försökte efter brytningen med Bassewitz göra gällande, att detta bihang utgjorde en helt ny instruktion,

¹ Denna passus blef i det följande särskildt återopad af Bassewitz, då han ville rättfärdiga sitt uppträdande i Petersburg.

² Dat. Berlin 8 jan. 1714. *Old.* 11. Tryckt i *Abdruck* ... (WARMHOLTZ no: 5830).

som i sig själf annullerade den tidigare, och att han valt denna utväg för att binda sitt ombuds handlingsfrihet, men dock förekomma diskussion och protester vid uppdragets gifvande.¹ Själfva det nya aktstyckets namn och formuleringar gifva dock icke stöd åt denna Görtz' exeges; Bassewitz måste i hvarje fall anses vara ursäktad, om han ansåg instruktionen ligga innefattad i *båda* aktstyckena, jämförda med hvarandra. Biinstruktionens viktigaste punkt rörde frågan om ett aftal mellan det furstliga huset och Ryssland om den svenska successionen; Görtz hade ändrat sin mening därhän, att en sådan uppgörelse måste anses högst betänkelig och därför borde lämnas ur räkningen. Ett svenskt fredsinitiativ kunde tänkas uppbytt endast af rådsregeringen, bakom hvilken då folkmeningen osplittrad måste ställa sig, men ingenting skulle vara mer ägnadt att väcka partistrid i Sverige än en fientlig makts inblandning i den sväfvande successionsfrågan. Om Görtz sålunda i sin argumentering vädjade endast till intresset för fredsverket, har han innerst säkerligen mer tänkt på den fara, som en rysk inblandning kunde medföra för det gottorpska successionsintresset i Sverige. Beträffande fredsverket framhölls vidare, att Frankrike och de båda sjömakterna icke kunde utestängas såsom medlare och att man på kongressen i Braunschweig, där åtskilligt stode att hoppas för Holstein-Gottorps intressen, på sin höjd skulle kunna ena sig om *orten* för förhandlingar om fred i hela Norden. Bassewitz ålades för öfrigt att söka egga Schlippenbach till ett fast uppträdande och att umgås förtroligt, ehuru utan onödig ostentation, med den sachsiske ministern Loss; endast allt hvad som rörde giftermålsplanen borde han obrottsligt behålla för sig själf. Beträffande denna plan nöjde sig Görtz för öfrigt med att inskräpa, att den påtänkta förbindelsen tillgodosåg båda parternas intressen och att man från gottorpsk sida skulle med glädje hälsa hvarje dithörande invit.

Görtz fick naturligtvis ingen närmare upplysning, hur långt den preussiske konungen i och med Schlippenbachs beskickning var beredd att stödja de holsteinska anspråken och i hvad mån han fullföljde sina egna intressen; en ingående kännedom därom, som närmast står att vinna ur Schlippenbachs instruktion², är i hvarje

*Schlippen-
bachs instruk-
tion.*

¹ *Wahrer Zusammenhang* ... *Old.* 9.

² Dat. Berlin 16 dec. 1713. *Konc. Berl.* 69 (undert. af Dohna, Printz och Ilgen). Jfr *DROYSEN* IV: 2, s. 81.

K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XVIII: 1.

fall nödig för bedömandet af den holsteinska politikens utsikter och vanskligheter vid tiden för Bassewitz' beskickning. Därvid kan alldeles bortses från konungens planer på Kurland, hvilka hans ombud på genomresan hade att söka gynna med allehanda intriger; den preussiska politikens tyngdpunkt låg naturligtvis på ett annat håll. Schlippenbach kunde efter ankomsten till Petersburg i första hand motse ett upptagande af diskussionen om de båda sekvestrakterna, och han bemyndigades till en formlig deklaration, att den senare, med Mensjikov afslutna traktaten skulle vara konungen till rättesnöre äfven i de punkter, som betecknade afvikelser från den tidigare. Å andra sidan hade Schlippenbach att äska en förklaring, om tsaren ville ratificera den nämnda traktaten; i motsatt fall såge sig konungen föranlåten att icke blott innehålla den resterande hälften af ersättningssumman, utan också återkräfvade den redan utbetalade. Tills vidare ville han i hvarje fall, i enlighet med traktaten och till den nordiska ligans båtnad, af Sverige kräfvade Wismars utrymmande och de i holsteinsk tjänst stående svenska truppernas utbytande mot rent holsteinska. För öfrigt ville han hålla Wollin, Usedom och Peenefloren så starkt besatta, att svenskarna icke skulle kunna tänka på att utbreda sig i Pommern. Om tsaren väckte på tal frågan, hur den svenske konungen ställde sig till sekvestern, skulle Schlippenbach meddela, att hans herre skrivit till denne med begäran om ersättning af det belopp, som han förbundet sig att förskottera tsaren och konung August; när svar inkommit, skulle det delgifvas tsaren. I sådant sammanhang borde Schlippenbach låta förstå, att hans herre i den pommerska frågan vore beredd att ständigt handla *de concert* med tsaren, i den skäligen förhoppningen, att Preussen vid ett nordiskt fredsslut i hvarje fall kunde påräkna Stettin och Pommern intill Peene som vinst. Schlippenbach borde söka utforska, om tsaren hade någon benägenhet att sluta fred med Sverige, och därvid framhålla, hurusom det vore i Rysslands intresse att låta det komma därhän, innan fredsuppgörelsen mellan kejsaren och Frankrike kommit till stånd; ty sedermera skulle båda dessa parter och andra mindre makter vilja inblanda sig i de nordiska förvecklingarna. Schlippenbach skulle söka erfara tsarens anspråk och villkor för ett fredsslut; därvid borde han låta förstå, att en viss moderation bäst förberedde en varaktig uppgörelse, men han skulle dock undvika att uppträda på

minsta sätt partiskt för Sverige. — Hvad den holsteinska frågan anginge, syntes tsarens sympatier bestämdt vara på Danmarks sida; Schlippenbach borde därför icke väcka hans misshag genom att närmare inlåta sig på frågan, om den ene eller den andre af de tvistande hade rätt; all sådan advokatyr kunde öfverlåtas till Bassewitz. Konungen hade ingalunda för afsikt att för Holstein-Gottorps skull låta det komma till krig med Danmark, ehuru han visserligen icke ville förneka, att han lofvat taga sig an dess sak och medverka till det furstliga husets restitution; icke heller tsaren kunde väl anse billigt, att detta skulle för evigt vara beröfvadt sina besittningar, och själfve konungen af Danmark hade icke framställt en sådan pretention. I fråga om sättet för en dylik restitution ville konungen gärna handla i samförstånd med tsaren; denne kunde närmast söka påverka sin danske allierade på den förestående kongressen i Braunschweig, hvilken borde kunna medföra en lösning, så mycket hellre som Görtz å sin sida lofvat allt tillmötesgående. — Schlippenbach skulle för öfrigt noga iakttaga, i hvad mån Bassewitz skulle lyckas afkyla tsarens danska sympatier och hur denne upptog Preussens och andra makters föreställningar till Gottorps förmån; konungen vore nämligen i själfva verket icke hågad att för det furstliga husets skull låta det komma till någon brytning med Ryssland. Med samma intresse borde Schlippenbach söka följa de hemliga förhandlingar, som Bassewitz efter vissa tecken att döma hade sig ålagda: särskildt syntes det furstliga huset söka tsarens understöd för hertig Karl Fredrik i hans rivalitet med prinsessan Ulrika om den svenska successionen och därvid som lockmedel föreslå ett giftermål mellan hertigen och en rysk prinsessa. Slutligen ålades Schlippenbach att träda i förbindelse med Mensjikov, om denne ännu åtnjöte tsarens gunst, och särskildt söka utforska, om han hade några planer på Kurland.

Som man finner, var denna instruktion ingalunda affattad från en ståndpunkt, som på något sätt identifierade Holstein-Gottorps intresse med Preussens; snarare kunde den sägas förbereda den preussiska politikens emancipation från det holsteinska inflytandet och dess nya orientering åt en förbindelse med tsaren. I dess formuleringar speglas inverkan både af Golovkins deklarationer och af Ilgens ljumma vänskap för Görtz; om trots detta Schlippenbach kom att stödja Bassewitz under förhandlingarna i Petersburg, så berodde detta säkerligen i viss mån af hans personliga sympatier.

Bassewitz' resa till Petersburg.

Bassewitz lämnade Berlin den 2 jan. 1714 och var den 9 i Danzig, där han upphanns af Schlippenbach, som sedangjorde honom sällskap.¹ Den 17 befunno sig de resande i Königsberg, där Bassewitz genom borgmästaren Negelein fick underrättelser från Petersburg, som han ansåg tyda på, att han där vore lifligt efterlängtd.² Efter en besvärlig färd i Kurland anlände de båda diplomaterna till Mitau 1 febr.; därifrån reste sekreteraren Christ i förväg till Riga för att draga försorg om fordon, men möttes hos guvernören af den oförmodade underrättelsen, att tsaren själf väntades till staden och att alla hästar måste tagas i anspråk för högstdensammes räkning. Samtidigt fick Christ af en person i guvernörens omgivning höra vissa nedstämmande antydningar, att Bassewitz tills vidare icke skulle vara särdeles välkommen i Riga och han därför gjorde klokast i att stanna i Mitau för att afvakta händelsernas utveckling.³ De båda diplomaterna läto emellertid icke afspisa sig med detta besked, så mycket hellre som Schlippenbach på förhand från Löwenwolde mottagit en försäkran, att de ryska myndigheterna allt ifrån Riga skulle draga försorg om de resandes befordran; de fortsatte sålunda färderna till Riga och beredde sig att nödtorftigt ordna resan till Reval, som tsaren närmast hade att besöka, men den 7 febr. bekräftades nyheten om tsarens snara ankomst till Riga, och de beslöto då att invänta honom i denna stad. Bassewitz hade emellertid svårt att gifva sig till tåls; han hade trott sig kunna hoppas att i Reval sammanträffa med furst Mensjikov och bereda marken för sina blifvande diplomatiska framställningar⁴; han hade också tänkt sig möjligheten att om icke annat hinna fram till Petersburg, innan tsaren kommit tillbaka från sin resa, och där sammanträffa med sin dryckesbroder och gynnare.⁵ Snart kom emellertid sekreteraren Ostermann med det vissa budskapet, att tsaren på väg till Riga redan passerat Pernau, men samtidigt erfor Bassewitz till sin förtret, att Mensjikovs inflytande var stadt i tillbakagång och att fursten

¹ Bassewitz t. Görtz, Danzig 10, 12 jan. 1714. Egenh. *Old.* 11. Schlippenbachs depesch af 13 jan. *Berl.* 70. Görtz t. Banér, Berlin 5 jan. *Old.* 15.

² Bassewitz t. Görtz, mellan Königsberg och Memel 22 jan. 1714. Schlippenbachs depesch af Königsberg 19 jan.

³ Christ t. Görtz, Riga 3 febr. 1714.

⁴ Bassewitz t. Görtz, Riga 7 febr. 1714. Christ t. dens., samma dag.

⁵ Bassewitz t. Görtz, Riga 11 febr. 1714.

stämts inför senaten med anledning af sina åtgärder i den pomerska sekvesterfrågan.¹

Den 16 febr. 1714 höll tsaren ändtligen sin infärd i Riga, under salut och klockringning, med garnison och borgerskap uppställda till parad. Han mottog Schlippenbach¹ och efter honom Bassewitz i en första, rent formell audiens; den förre fick dessutom tillfälle att på en middagsbjudning hos en köpmansmagnat samtala med tsaren i politiska angelägenheter. Samtalet föll på den svenske konungen och hans vistelse i Turkiet, och Schlippenbach ledde det vidare till frågan om en eventuell fredsuppgörelse mellan Ryssland och Sverige. Han framkastade en fras om att konungen måhända skulle stanna hos de okristne ända tills fred blifvit sluten; tsaren svarade med en fråga: menade Schlippenbach, att han kunde förhandla om fred med någon annan än konungen själf? Den preussiske diplomaten lät då förstå, att prinsessan Ulrika och rådet kunde önska att inleda förhandlingar, om konungen i förhärkelse afvisade både tanken på hemresan och billiga fredsanbud, men tsaren förklarade utan vidare, att så länge Sverige styrdes af en konung, måste denne representera riket i sådana förhandlingar; valde svenskarna en annan konung eller ändrade sin regeringsform, så hade tsaren att rätta sig efter den nya situationen, men det vore deras ensak.²

Bassewitz hade redan på den första audiensen velat bringa sitt ärende på tal, men blifvit ombedd att i stället inlämna ett skriftligt memorial; han afböjde detta och sökte utverka nytt företräde, af mindre formell natur, hos tsaren. Men han fick nu en första allvarlig känning af den köld och förbehållsamhet, som i viss mån präglad redan guvernementsmyndigheternas uppträdande. I tsarens omgivning fann han nästan uteslutande fiender till furst Mensjikov och anhängare af den traditionella danskvänliga politiken; då dessa sökte göra hela hans mission misstänkt hos tsaren, afsågo de samtidigt att afstyra hvarje politisk kursförändring, som kunde komma den halft störtade gunstlingen till godo. I denna svåra situation måste Bassewitz lita till sin preussiske kollegas diplomatiska tjänster, och dennes instruktioner voro ju på intet sätt i vägen för hans hjälpsamhet; tack vare Schlippenbachs bemedling erhöll Bassewitz sålunda ny audiens den 21 febr. 1714. Man anmodade honom emeller-

¹ Dens. t. dens., Riga 15 febr. 1714.

² Schlippenbachs depesch af Riga 18 febr. 1714. *Berl.* 71.

Möte med tsaren i Riga.

Ryssarnas köld och förbehållsamhet.

Bassewitz i
audiens hos
tsaren.

tid att medföra åtminstone en kort promemoria med nedskrift af hufvudpunkterna i hans diplomatiska uppdrag; han var visserligen illa berörd af denna enträgenhet, men menade, att han skulle göra sina missgynnare en tjänst, om han ställde sig afvisande. Med det begärda papperet inställde han sig till audiensen, enligt eget vittnesbörd mycket ängslig för sakens utgång; han repade dock någorlunda mod, då han icke fann någon annan än Ostermann, som han trodde sig hafva vunnit genom »vissa löften», vara kallad till deltagare i konferensen.

Tsaren åhörde med vänlig uppsyn hans inledande fraser om administratorns uppriktiga sinnelag gent emot Ryssland och hans fullständiga oskuld i allt hvad danskarna ville lägga honom till last; han sökte för öfrigt påvisa, att äfven tsarens intressen lede af den ouppgjorda holsteinska trätan. Tsaren, som under samtalet använde holländska språket, afbröt honom med en halft otålig, men icke ogünstig vändning: om holsteinarna voro oskyldiga, skulle intet ondt vederfaras dem, men de måste framför allt handla ärligt med honom; på hvad sätt ville de nu söka och vinna hans vänskap? — Bassewitz lät som svar i första hand förstå, att man hoppades kunna bidra till stiftande af fred med Sverige, och då han erinrade sig tsarens kort förut till Schlippenbach fällda yttrande, sökte han öfvertygande argument för sitt påstående, att den svenska rådsregeringen måste erkännas som fördragsslutande part; han menade i sammanhang därmed, att de svenska ständerna vid tillfälle själfva skulle framkomma med krafvet på suveränitetens inskränkande. Administratören vore för öfrigt benägen att samråda med tsaren om den svenska tronföljden och ville gärna vinna hans garanti för den unge hertigens anspråk; för den händelse emellertid, att prinsessan Ulrika blefve konungens efterträderska, borde hertigen vara närmast att öfvertaga de från Sverige eröfrade provinserna. Genom en sådan anordning skulle tsaren undgå den *jalousi*, som en eröfringspolitik måste väcka, och den furste, hvilkens storhet han sålunda skapat, skulle lämpligen befästa sin förbindelse med tsaren genom att taga till äkta en prinsessa af hans hus. I fråga om dessa förslag återopade Bassewitz furst Mensjikovs välvilliga utlåtelse vid tillfällen, då man gemensamt afhandlat rysk-holsteinska framtidsperspektiv.

Tsaren hade med nådig min åhört Bassewitz' framställning; vid tillfälle hade han gjort några annotationer eller ställt några frå-

gor; bland annat hade han önskat besked om den unge hertigens ålder och om Preussens ställning till successionsfrågan. Sedan Bassewitz slutat sitt andragande, yttrade han endast, att om han lofvade holsteinarna sin vänskap, kunde de också lita på den; för öfrigt kunde meningsutbytet fortsättas i Petersburg.¹ — Ehuru tsaren sålunda undvikit hvarje egentlig diskussion af de gottorpska förslagen, hade han å andra sidan icke ställt sig afvisande, och detta hjälpte Bassewitz öfver den misströstan, som annars af flere anledningar kunde hota att öfvermanna honom. Han märkte alltjämt på många håll en utpräglad motvilja, och det var honom kanske icke minst kännbart, att medan Schlippenbach inbjöds till det ena dryckeslaget efter det andra, han själf tycktes vara alldeles bortglömd.

Den gottorpske ministern kunde sålunda endast hoppas att göra det bästa af de dåliga konjunkturerna vid det ryska hovet; från sitt hemland mottog han emellertid på själfva audiensdagen en olyckspost, som knappast kunde tagas för ett obestyrt rykte: Tönningen sades hafva fallit i danskarnas händer, Rigas postmästare framförde nyheten såsom ett glädjebudskap till tsaren, då denne med Schlippenbach satt på ett gästabud. Bassewitz erfor senare, att tsaren skulle mottagit underrättelsen med en häpnad, som efterträddes af en tämligen mulen stämning. Han hade emellertid på stående fot skrivit en biljett till Schlippenbach och anmodat denne att omedelbart föreställa tsaren, hur trolöst danskarna handlat, om de i strid med tidigare löften användt våld mot fästningen. Schlippenbach använde i själfva verket tillfället att dryfta den uppseendeväckande nyheten och bad tsaren att genom föreställningar hos den danske konungen åtminstone söka afstyra fästningens raserande. Tsaren sade sig ännu tvifla på nyheten, eftersom han icke erhållit något meddelande från konung Fredrik; om den besannade sig, ville han från Petersburg rikta en hemställan i ärendet till denne;

¹ S:e Czar. Mit höreten dieses mit grosser Attention und sehr gnädiger Mine an, setzten sich etliche mahl nieder und annotierten etwas selbst, quæstionierten mich über ein und anderes, insonderheit ob wir uns auf solchen Fall auf Preussen zu verlassen, wie alt mein Herr wäre und dergleichen. Zuletzt antworteten sie mir auf holländisch: »Ihr könnet versichert seyn, bin ich euer Freund, so bin ich es recht. Haltet euch stille und kommet mir nach nach Petersburg; da sollen wir weiter sprechen»; gab mir darauf die Hand zu küssen und klopfete mich auf die Schulter, sagend: »Ich sehe und weiss schon, dass Ihr ein ehrlicher Mann seyd».

Budskapet om
Tönningens
fall.

om administratören verkligen ärligt sökte hans vänskap, skulle han veta att skaffa rättelse.¹

Bassewitz i
Petersburg

På kvällen samma dag (21 febr.) reste tsaren till Petersburg, dit de båda diplomaterna något senare följde honom; de ankommo till den ryska hufvudstaden den 4 mars, då tsaren firade årsminnet af sin förmälning med en stor assemblé, till hvilken de omedelbart inbjödos. Bassewitz hade icke anledning klaga öfver det bemötande, som därvid kom honom till del, och han hade tillfälle att träffa furst Mensjikov, som lofvade att följande dag mottaga honom. Mindre glädje hade han af mötet med den danske ministern Falck, hans diplomatiska motspelare, med hvilken han dock icke försummade att utbyta vänskapsförsäkringar. Den politiska situationen har sällan ställt sådana i en mer ironisk belysning.¹

Bassewitz hos
Mensjikov.

Den 5 mars fick Bassewitz det efterlängtade tillfället att med sin förnämde gynnare och dryckesbroder afhandla utsikterna för det gottorpskt-ryska närmande, om hvilket man tidigare så gärna kannstöpt. Mensjikov låtsade föga om den halfva onåd, i hvilken han måste anses lefva; han lofvade att tala med tsaren om de holsteinska förslagen, och det förefaller sannolikt, att denne lånade fursten sitt öra i detta ärende för att dess bättre blifva upplyst om de gottorpska inviternas verkliga innebörd. Från tsaren härrörde troligen hans till Bassewitz uttalade önskan, att denne åtminstone genom en promemoria utan underskrift skulle precisera sina önskemål och förslag; som förut afböjde holsteinaren detta under förklaring, att han måste afvakta det ryska hofvets förklaring i restitutionfrågan. Under samtalet ordades för öfrigt vidt och bredt om giftermålsprojektet och successionsfrågan, och Mensjikov lät förstå, att tsarens inflytande och Preussens förord med lätthet skulle kunna säkerställa hertigens anspråk vid ett allmänt fredsslut, äfven om prinsessan Ulrika tills vidare skulle behålla sitt säte i rådsregeringen; för det fall, att konungen då ännu vore vid lif, kunde hertigen förnöjas med några af de från Sverige eröfrade provinserna. Fursten uppmanade emellertid Bassewitz att icke inviga någon annan än rikskanslern Golovkin i dessa sväfvande projekt. — Bassewitz å sin sida måste naturligtvis med glädje höra Mensjikov smeka hans förhoppningar, men Tönningens fall hade medfört en vändning i den politiska situationen, och han hade ännu icke

¹ Bassewitz' depesch af Riga 22 febr. 1714.

från Görtz mottagit de upplysningar och förhållningsorder, som kunde låta honom orientera sig i denna. Han kunde därför icke uppträda med den säkerhet och själfmedvetenhet, som varit ägnade att motväga ryssarnas vid alla tillfällen framträdande politiska *fierté*.¹

Mer pröfvande för Bassewitz, än samtalet med Mensjikov varit, kunde den första konferensen med Golovkin väntas blifva; den hölls den 6 mars, och Bassewitz hade på förhand ånyo uppmanats att medtaga sina propositioner i skriftlig affattning. Han var liksom förut föga benägen att efterkomma denna begäran, och han inskränkte sig till att uppsätta ett memorial, hvori han yrkade på tryckningar på den danske konungen i syfte att åtminstone förhindra Tönningens raserande. Golovkin visade sig föga benägen att mottaga denna inläga och hade gärna velat locka den gottorpske diplomaten till förtroenden, men till sist åtog han sig att föredraga memorialet för tsaren. Konferensen blef sålunda föga gifvande, och Bassewitz beslöt hålla sig tillbaka, tills han mottog besked på sin inläga.

Bassewitz hos
Golovkin.

Bassewitz hade funnit sin i sig själf svåra ställning ännu outhärdligare därigenom, att han icke mottagit några meddelanden eller instruktioner från administratören eller Görtz, sedan »bihanget» till den ursprungliga instruktionen öfverlämnats till honom i Königsberg, och han hade icke försummat att klaga öfver denna isolering. Han hade ingen möjlighet att officiellt kommentera eller dementa nyheten om Tönningens fall eller de ånyo uppdykande ryktena, att rådsregeringen i Stockholm hos kejsaren ansökte om *venia ætatis* för den unge hertigen och att sålunda administratörens regering stode inför slutet; han kunde endast hoppas, att detta var ett påhitt af danska nyhetsmakare.² I midten af mars mottog han ändtligen ett par bref från Görtz med underrättelser, som i stället bekräftade hans farhågor; han kunde i alla fall känna en viss tillfredsställelse öfver att hans förbindelse med denne var återställd. Budskapet om Tönningens fall bekräftades och likaså ryktena om intriger kring den unge hertigens person; samtidigt omnämnde Görtz en mellan Danmark och den svenska rådsregeringen aftalad plan att avsluta separاتفred, sedan prinsessan Ulrika uppsatts på sin broders tron; den unge hertigen skulle förklaras myndig för att

Underrättelser
från Görtz.

¹ Bassewitz' depesch af Petersburg 6 mars 1714.

² Bassewitz t. Görtz, Petersburg 6 mars 1714.

kunna förfoga öfver de holstein-gottorpska områdena såsom lämpligt kompensationsobjekt vid uppgörelsen. Bassewitz beordrades att delgifva tsaren denna plan och samtidigt föreställa denne, att Rysslands intresse snarare än Sveriges fordrade det furstliga huses restitution på administratörns händer: Danmark skulle där-
 efter sakna en kär förevändning att icke med kraft biträda sina allierade mot Sverige. De gottorpska krafven visade sålunda rätt tydligt, att administratörns regering icke identifierade sin sak med Sveriges; det stode i de allierades skön att ånyo drifva den öfver på den svenska sidan.¹

Bassewitz'
villrådighet.

Bassewitz fann sålunda i Görtz' meddelanden ingen egentlig ledtråd för sina fortsatta underhandlingar; han måste i stället med bekymmer fråga sig, om icke de kring den unge hertigen spunna intrigerna äfventyrade hela hans ålagda uppdrag, som konjunkturerna äfven för öfrigt så föga gynnade. Skulle tsaren öfver hufvud vilja inlåta sig på något slags aftal, då den nye hertigen efter sin myndighetsförklaring kunde väntas vägra sin ratifikation, prisgifven som han var åt svenska ingifvelser? Bassewitz ansåg sig böra inhämta nya råd af Görtz i därmed sammanhängande frågor, innan han afslöjade de nya inviter, som han ställt i utsikt; det kändes å andra sidan visserligen påkostande att afvisa tsarens ministrar, då dessa inställsamt bådo honom afslöja sina hemligheter — giftermålsprojektet var ett trumfkort, som han gärna lagt fram på bordet. Tiden kunde också sägas vara dyrbar, konjunkturerna kunde ytterligare försämrans, onda tidender kunde besanna sig; på sista tiden hade Bassewitz framför allt varit oroad af vissa rykten, att danskarna vid Tönningens besättande kommit öfver aktstycken, som voro ägnade att i hög grad kompromettera administratörns regering inför de styrande i Petersburg. Bassewitz anhöll att blifva upplyst, hur härmed förhölle sig, men han måste samtidigt meddela, att man inom kort tid väntade kopior af dessa aktstycken till Petersburg.² — Då Bassewitz i enlighet med Görtz' order sökte förmå tsarens ministrar till en förklaring, att deras herre icke ville motsätta sig det afgörande, som den Braunschweigska kongressen skulle fatta, afspisade man honom i stället med det ovälkomna beskedet, att alla förhandlingar i detta ärende måste inställas, tills man fått klarhet

¹ Görtz t. Bassewitz, Braunschweig 16 febr., Berlin 24 febr. 1714.

² Bassewitz t. Görtz, Petersburg 17 mars 1714.

om de af danskarna beslagtagna akternas innebörd.¹ Vid samma tid måste Bassewitz bevittna en danskvänlig demonstration, som var direkt sårande för en Holstein-Gottorps representant: under en dopfest hos furst Mensjikov höjde tsaren sitt glas för att lyckönska sin allierade, konungen af Danmark, till Tönningens eröfring, som nyss blifvit honom officiellt notificerad, och kanonernas glädjesalut gaf offentlighet åt demonstrationen. Det var mindre underligt, att Bassewitz genom furst Mensjikov både muntligen och skriftligen beklagade sig öfver denna; hans föreställningar understöddes af hans preussiske kollega, som till storkanslern Golovkin uttalade sin undran, hur den rimmade med tsarens redan i Riga afgifna förklaring, att han ej kunde gilla den danske konungens våldsamma åtgärder.²

Tsarens
danskvänliga
demonstration.

Schlippenbach hade öfver hufvud stött Bassewitz, naturligtvis utan att försumma de speciella preussiska intressena, och det hade från första stund varit tydligt, att man tillmätte hans ord en långt större vikt än hans gottorpske kollegas. Då man både från Riga och Petersburg hänvände sig till det danska hofvet med vänliga föreställningar mot hvarje extrem åtgärd i den holsteinska tvistefrågan, lät man Bassewitz icke otydligt förstå, att detta närmast skedde den preussiske konungen till behag³; man hade ju intet skäl att särskildt framhålla, hur angeläget det i sig själf var för Ryssland, att Preussen icke tvangs till öppna fiendligheter mot Danmark. Då emellertid Schlippenbach liksom Bassewitz anhöll att få taga del af dessa hänvändelsers formulering, ansåg man icke lämpligt att visa preussaren större tillmötesgående än holsteinaren. Den förre tolkade afslaget såsom en öfverdrifven månhet om den danska alliansen, och han fick från början liksom Bassewitz ett starkt in-

Schlippen-
bachs uppträdande.

¹ Dens. t. dens., Petersburg 20 mars 1714.

² Dens. t. dens., Petersburg 24 mars 1714. Schlippenbachs depesch af samma dag. Loss t. Flemming, *ib.* samma dag. Dr. Falcks depesch af samma dag. *Köp.* Det heter i den senare om Bassewitz: »Ce Seigneur eut là le plaisir de voir tout le monde me féliciter sur la reddition de la dite ville et s'efforça de faire bonne mine au mauvais jeu mais toute sa publique se dérangea lorsqu'on luy portoit en cérémonie un grand verre à la dite reddition. Comme ce calice luy étoit trop amère, il n'en voulut absolument pas goûter mais se plaignit de l'affront qu'on luy fit, sans pourtant trouver consolation chez personne.»

³ Bassewitz' cit. bref af 10 mars.

tryck af dennas fasthet midt i tillfälliga slitningar; Danmarks flotta visade sig vara en klenod, som tsaren icke för något köp ville bortbyta. För öfrigt sökte man under konferenserna med Schlippenbach utleta, hur intima de preussisk-holsteinska förbindelserna vore; framför allt var man nyfiken, om en hemlig öfverenskommelse rörande den svenska tronföljden förefanns, och man antydde för den preussiske ministern, att man i sådan händelse icke vore obenägen att låta tsaren blifva tredje man i uppgörelsen. För att prassa Schlippenbach till förtroenden sökte man, ovisst om med skäl, göra troligt, att Bassewitz anspelat på en dylik hemlig traktat, men preussaren förnekade hvarje vetskap om aftal i detta ärende, och de ryska underhandlarna förklarade, att frågan vid sådant förhållande måste förfalla.¹ Denna episod gaf för öfrigt anledning till vissa förklaringar mellan Schlippenbach och Bassewitz, och dessa blefvo naturligtvis mindre behagliga för den senare.² — Sedan Schlippenbach anmält de ryska inviterna till sin kunglige herre i Berlin, förklarade denne för sin del, att han väl kunde vara benägen att öfverenskomma med tsaren om den svenska tronföljdens ordnande, men måste afvakta närmare propositioner i saken från rysk sida.³ I själfva verket skulle de båda härskarna snart finna andra intressen, som kunde förena dem, och mer direkta vägar till en samverkan.

Den danska
diplomatins i
Petersburg.

Medan Bassewitz och Schlippenbach sökte främja sina herrars endast halft sammanfallande intressen, höll sig deras antagonist, Falck, långt ifrån overksam, och tsaren med sina ministrar gjorde allt för att gifva honom trumf på hand i det diplomatiska spelet. Med obetydliga förbehåll gafvo de honom del af förhandlingarnas gång; han fick läsa Bassewitz' memorial, dock utan att få kopiera det, och han erfor ändamålet med Schlippenbachs beskickning; men då man tillfredsställde hans nyfikenhet i fråga om svaret på de gottorpska inviterna, gaf man ett skäligen färgadt referat af detta, öfverdrifvande sina danskvänliga manifestationer, och anteciperade därmed händelsernas senare utveckling.⁴ De officiella glädjeyttringarna efter notifikationen om Tönningens fall gafvo

¹ Schlippenbachs desesch af Petersburg 6 mars (n. st.) 1714. *Berl.*

² Loss t. Flemming, Petersburg 10 mars 1714.

³ Fredrik Wilhelm t. Schlippenbach, Berlin 27 mars 1714. *Konc. Berl.*

⁴ Falck t. Sehested, Petersburg 13 mars 1714. *Köf.*

emellertid redan ett tydligt uttryck åt tsarens förbundstrohet, och Falck kunde hoppas, att de i Tönningen funna aktstyckenas öfverlämnande skulle gifva dödsstöten åt Bassewitz' diplomati.

Falck mottog aktstyckena i slutet af mars och skyndade att lämna kopior både till tsarens ministrar och till de främmande sändebuden i Petersburg; han tyckte sig därvid märka, att äfven de minst danskvänliga kände sig öfvertygade om Görtz' dubbelspel, och tsaren yttrade för sin del, att han kände gottorparna såsom goda svenskar. Men den väntade effekten, att Bassewitz skulle erhålla omedelbart afsked, dröjde att infinna sig, och Falck erfor till sin förvåning, att tsaren i stället beviljat den gottorpske ministern en ny enskild audiens den 27 mars.¹ — Bassewitz' och Schlippenbachs föreställningar mot tsarens danskvänliga demonstration med anledning af Tönningens fall hadé i själfva verket framkallat ett slags ursäkt från tsarens sida och ett löfte, framburet af Mensjikov, att han i hemlighet ville unna Bassewitz ett enskildt samtal i furstens hus. Bassewitz kunde med viss rätt tyda detta såsom ett tecken på att man trots allt icke ville bryta med administratörens regering, men hans glädje minskades i viss mån däraf, att man ånyo anmodade honom att medföra sina projekt i skriftlig formulering. Han drog sig i det längsta för ett sådant steg, och äfven Christ synes hafva afrådt det, men då man från rysk sida satte det som villkor för underhandlingarnas fortsättande, gaf han till sist efter. Själf angaf han bland annat som motiv farhågan, att man annars lätteligen skulle komma att betrakta honom som en svensk spion, utan allvarligt diplomatiskt värf.² Som han hyste en viss grundad misstro till tsarens afsikter, ville han dock icke gärna ingifva projektet såsom ett undertecknad memorial; han synes i första hand hafva tänkt sig, att tsaren skulle underteckna ett exemplar och han själf sedan i utbyte lämna ett annat, underskrifvet af honom själf, men

Arkiofyndets
återverkan i
Petersburg.

Bassewitz'
hemliga möte
med tsaren.

¹ Falcks desesch af Petersburg 31 mars 1714. *Köf.*

² Jfr hans senare uttalande (i bref t. Görtz, Petersburg 14 apr. 1714): »Ew. Exc. werden hoffentlich meine vorige propositiones nicht anderst angesehen haben als dass solche nur pro forma geschehen, die Declaration dadurch herauszubringen, welche sonst vor impracticable gehalten und vieler Umstände halber, sonderlich da man die Intrigue gespielet und bey I. Cz. M. mich angiessen wollen, dass ich hier zu spionieren gekommen wäre, mich dazu höchstgenötiget befunden.»

då tsaren naturligtvis icke ville inlåta sig härpå, företedde han det såsom en promemoria utan underskrift. Mötet kom sålunda till stånd i Mensjikovs hus den 27 mars, och tsaren visade den orolige holsteinaren ett nådigt ansikte utan att för öfrigt gifva näring åt hans illusioner: först sedan projektet varit föremål för närmare pröfning, skulle besked följa. Då Bassewitz upptog frågan om den danskvänliga demonstrationen, lät tsaren förstå, att denna kunde betraktas som en revanche för svenskarnas insläppande i det nu fallna Tönningen; men därmed kunde saken vara glömd och han själf blifva det furstliga husets gode vän. Bassewitz fick sålunda det allmänna intrycket, att tsaren icke vore obenägen att, under förutsättning af Preussens medverkan, garantera den unge hertigen Sveriges krona; de gottorpska arflanden skulle däremot tillfalla administratorm, men Danmark borde helst icke blifva alldeles lottlöst. Bassewitz invände, att hertigen icke borde gå miste om sitt arfland och att administratorm lämpligen borde försörjas med Bremen och Verden; bland annat skulle också Frankrike göra gällande sitt intresse, att Sveriges makt inom tyska riket icke blefve i alltför hög grad försvagad. Med trots allt nyväckta förhoppningar lämnade Bassewitz konferensen, sedan han lämnat promemorian i tsarens händer; denne hade för öfrigt lofvat att återställa den, så snart sekreteraren Veselovskij öfversatt den till ryska.¹

Bassewitz' promemoria.

Hvad innehöll denna Bassewitz' promemoria, som i det följande blef så beryktad, en inledning både till hans egen temporära ofärd och till hans mästaress fall från en visserligen redan skakad diplomatisk maktställning? Under formen af ett första traktatutkast innehöll den å ena sidan vissa förpliktelser för tsarens del: denne skulle förhindra Tönningens demolerande och inom fyra månader efter bästa förmåga söka åstadkomma det furstliga husets fullständiga restitution; i det följande skulle han lämna detta fria händer mot Danmark och på intet sätt understödja denna makt. Han skulle vidare vid ett före fredsslutet inträffande tronskifte i Sverige söka förhjälpa den unge hertigen till dess krona; om den svenske konungen återvände till sitt rike och allmänna fredsförhandlingar komme till stånd, skulle han se till hertigens bästa och bringa det därhän, att alla provinser, som tsaren eröfrat men hvarken själf kunde behålla eller ville återlämna till Sverige, tilldelades denne och

¹ Bassewitz t. Görtz 31 mars 1714.

ingen annan. Men därutöver skulle han alltfört bevaka hertigens intressen och framför allt, om den svenske konungen aflede utan lifsarfvingar, i samråd med det furstliga huset söka förskaffa hertigen den lediga kronan, och han skulle jämväl låta de furstliga arfländerna förblifva på dennes hand. Å andra sidan innehöll utkastet vissa artiklar, hvilka betecknades såsom utfästelser för Holstein-Gottorps del: man ville med tsaren avsluta ett evigt förbund och låta bekräfta detta genom ett giftermål mellan den unge hertigen och tsarens äldsta dotter, och man ville icke som villkor fastställa, att de nämnda förpliktelserna i händelse af tronskifte eller fredsslut först verkligen blefve uppfyllda. Man ville icke ställa giftermålet på en oviss framtid, men måste dock som förutsättning fordra, att tsaren utfäste en skälig hemgift och uppfyllde det nämnda krafvet på det furstliga husets restitution; vidare borde han med det gottorpska huset aftala det kanalbygge på dess område, som skulle draga handeln mellan Nord- och Östersjön från Öresund. Man var dessutom beredd till ett löfte, att hertigen, om han komme på Sveriges tron, ovägerligen skulle till tsaren afträda Ingermanland och Karelen intill Viborg eller alternativt Estland och Lifland; på samma sätt skulle han afstå Wismar till hertigen af Mecklenburg, som lämpligen borde förmålas med tsarens brorsdotter, och slutligen skulle Bremen och Verden användas till administratorms försörjande. Genom en sådan anordning skulle Sverige, äfven om det förenades med de gottorpska arflanden, blifva i den mån försvagadt, att tsaren icke skulle behöfva vidare frukta det såsom granne. Såsom garanti för traktatens uppfyllande från gottorpsk sida skulle tsaren äga att inlägga en besättning i Tönningen och behålla denna fästning i sekvester, tills den unge hertigen blifvit myndig och konjunkturerne möjliggjort de aftalade åtgärderna. Konungen af Preussen skulle senare inbjudas att biträda traktaten, i hvad den rörde successionen i Sverige, mot löfte att få sina skäliga anspråk uppfyllda. Uppgörelsen skulle hållas strängt hemlig; de invigda ministrarna på båda sidor skulle förpliktas därtill vid vite af ära och lif.¹

Då Bassewitz meddelade Christ, att han lämnat från sig promemorian, blef denne enligt sitt eget vittnesbörd mycket bekymrad, men hans herre sökte lugna honom med upplysningen, att tsaren

Bassewitz' spegelfäktteri gent emot Loss och Schlippenbach.

¹ Referatet är gifvet efter den (chifferade) kopia, som Bassewitz insände till Görtz med sin depesch af 31 mars.

dyrt lofvat att icke visa den för någon utom öfversättaren. Kort därefter inställde sig både Schlippenbach och den sachsiske ministern Loss för att anhålla om kopia af framställningen, en något osedvanlig begäran, som Bassewitz väl utan vidare kunnat afvisa, men som han i stället begagnade till en mystifikation. Medan han uppsköt att lämna den preussiske ministern en autentisk kopia, tills han hunnit delgifva Görtz sin framställning, lät han dennes sachsiske kollega mottaga ett aktstycke, som väl i allmänhet återgaf promemorians innehåll, men i vissa punkter förfalskade dess anda och formulering. Så talades där om det gottorpska husets beredvillighet att, i den mån det kunde bestämma Sveriges hållning, låta också tsarens allierade behålla gjorda eröfringar samt för öfrigt deltaga i Tönningens sekvester; hela giftermålsprojektet var uteslutet, och punkten om Wismars afträdande till Mecklenburg var något modifierad.¹—Då Loss till Flemming insände det egendomliga aktstycket, sålunda något tafatt lämpadt efter den sachsiska politikens smak, förutsåg han icke ännu tsarens beslut; han afvisade icke möjligheten, att de gottorpska inviterna kunde leda till en uppgörelse, särskildt med hänsyn till tsarinnans välvilliga hållning. Han anhöll om Flemmings anvisning, huruvida han inför tsarens ministrar alltjämt skulle ställa sig okunnig om dessa projekt, som man från rysk sida aldrig bragte på tal.²—Flemming hade redan vid underrättelsen om tsarens danskvänliga demonstration och om de åtföljande ursäkterna börjat misstänka, att denne dref ett öfverdådigt och illistigt spel med båda de konkurrerande parterna, Danmark och Holstein-Gottorp. Bassewitz' promemoria fann han vara något sällsam, men han ansåg det icke heller för sin del uteslutet, att tsaren skulle finna sitt intresse betjänt af en uppgörelse med det gottorpska huset om den svenska successionen.³

Varningar
från Görtz.

Kort efter promemorians öfverlämnande mottog Bassewitz från Görtz en varning, som vittnade om onda aningar hos den senare. Ilgen hade meddelat honom vissa rykten, att hans ombud i Petersburg hängaf sig åt vidtöfvande planer och bland annat föreslagit tsaren att öfverlämna Lifland och vissa andra områden till den unge hertigen. Med anledning häraf varnade honom Görtz för att bygga

¹ Bassewitz t. Görtz, Petersburg 31 mars 1714.

² Loss t. Flemming, Petersburg 31 mars 1714. *Dr.*

³ Flemming t. Loss, Leipzig 14(?) apr. 1714. *Ib.*

luftslott, då han hade att göra med en så nyktert tänkande härskare som tsaren; det skulle endast kosta honom hvad han kunde äga af förtroende hos denne.¹—Då Bassewitz mottog denna erinran, ansåg han sig ännu i vanlig själfmedvetenhet kunna svara med en anhållan, att Görtz icke ville låta oroa sig af utomståendes lösa tal om obetänksamheter från hans sida; den medsända promemorian vittnade bäst därom, att han aldrig sökt vinna tsaren för chimärer!

Om de öfverläggningar mellan tsaren och hans ministrar, som Bassewitz' promemoria till äfventyrs föranledde, är intet närmare bekant; det är troligt, att Mensjikov i förening med tsarinnan gjorde ett sista försök att stämma tsaren gynnsamt mot de gottorpska projekten, men från början af april lade sig fursten sjuk för att komma ifrån hela den delikata frågan.² I Bassewitz' framställning förspörjes ju icke minsta fläkt af Görtz' snärjande och bedärande politiska dialektik, och den ger på sin höjd en karikatyr af hans djärfhet och rikedom på uppslag; hur kunde hans ombud öfver hufvud hoppas att med ett så på en gång torftigt och öfverspändt projekt förmå tsaren till brytning med hela sitt politiska system? Det var oklokt att spänna fordringarna långt utöfver det af Görtz formulerade krafvet, att tsaren icke skulle till Danmarks förmån öfva tryck på Preussen i den holsteinska restitutionsfrågan; det var stötande att framställa giftermålsförslaget närmast som en grace af det gottorpska hofvet, värd att köpas af tsaren till högsta pris. Det hela gjorde intryck af en sträfvan att tillbyta sig reella och omedelbara fördelar mot utfästelser, som sväfvade i mycket aflägsset perspektiv, och det tafatt anbragta kanalprojektet var mer beräknadt på furst Mensjikovs något öfverspända idéer än på tsarens nyktert realpolitiska sinne. Men för öfrigt må det erkännas, att de politiska konjunkturerna skulle erjudit äfven en mer drifven diplomat nästan oöfverstigliga svårigheter, och det kan med något skäl misstänkas, att tsaren vid förslagens inforande närmast önskade ett tillfälle att på ett uppseendeväckande sätt proklamera sin trohet mot en allierad, som han haft anledning att en tid hålla i spänning. Som bidragande till tsarens ovilliga hållning anförde Bassewitz själf i främsta rummet det komprometterande fyndet i Tönningen och

Omdöme om
Bassewitz'
promemoria.

¹ Görtz t. Bassewitz, Berlin 13 mars 1714. *Konc.*

² Falck t. Sehested, Petersburg 3 apr. 1714. *Köp.*

K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XXI: 1.

dessutom det icke alldeles osannfärdiga ryktet, att Görtz genom Fabrice föreslagit den svenske konungen en allians med Preussen och Sachsen—Polen emot Ryssland.¹ En lika viktig roll spelade kanske i själfva verket den utsikt, som Schlippenbachs inviter tycktes öppna, att draga Preussen öfver på den nordiska ligans sida, att garantera dess konung den faktiska besittningen af Stettin, sedan Karl XII vägrat att godkänna Holstein-Gottorps själf-rådiga öfverlåtelse. Ty hur litet betydde icke utan Preussens stöd det furstliga husets anbud eller hotelser, och hur nära till hands låg det icke att genom en förbindelse med detta rike söka häfva det tryck, som hindrade Danmark från att bekämpa Sverige med splittrade krafter! För bedömande af tsarens politiska motiv i det ögonblick, då hans fattade sitt afgörande gent emot de gottorpska inviterna, är det sålunda viktigt att kasta en blick på hans ställning till de preussiska.

Schlippenbachs första konferenser.

Vid sin första konferens med storkanslern den 5 mars hade Schlippenbach mött krafvet, att han i sin konungs namn skulle afgifva en förklaring af samma innehåll som dennes sista bref till tsaren, något som han dock tills vidare afböjde såsom en onödig, om misstroende vittnande formalitet. Han grep tillfället att framhålla, hurusom hans kunglige herre i hvarje fall då som motprestation borde kunna fordra en deklaration, att tsaren icke ville sluta fred med Sverige, med mindre Preussen försäkrades om Stettin med tillhörande del af Pommern. Golovkin lät i sitt svar förstå, att tsaren gärna skulle se Preussen i evig besittning af nämnda landsända, men för det fall att vid blifvande fredsunderhandlingar uppgörelsen skulle hota att stranda på denna fråga, kunde han naturligtvis icke utan vidare förplikta sig att i Preussens intresse fortsätta kriget; en utväg vore visserligen, att konungen afslöte ett evigt off- och defensivförbund mot Sverige!² — Ett uppslag till fortsatt diskussion var därmed funnet, och från rysk sida aktade man sig för att tappa tråden; man antydde emellertid olika projekt med det gemensamma syftet att indraga Preussen i den nordiska ligan. Det hette vid tillfälle rätt blygsamt, att det åtminstone borde betala kostnaderna, om tsaren för dess skull blefve tvingad att bryta Sveriges sista motstånd med vapen-

¹ Bassewitz t. Görtz 3 apr. 1714.

² Schlippenbachs depesch af Petersburg 6 mars 1714. *Berl.* 71.

makt; med dristigare fantasi talade man stundom om den blifvande fredens garanterande af ett stort maktförbund, i hvilket utom ligans medlemmar också kejsaren, Preussen och Hannover borde inträda; Schlippenbach lade öfver hufvud märke till, att sistnämnda stat börjat spela en roll i tsarens politiska planer. En viss misstro mot konung August var tydligt märkbar på rysk sida, och Schlippenbach ansåg, att denna omständighet ökade värdet för tsaren af Preussens vänskap och att denne därför icke skulle fordra ett alltför obilligt pris för ett samtycke till Stettins förvärf.¹ Det artade sig emellertid till en formlig köpslagan: den 3 april förklarade Golovkin för Schlippenbach, att tsaren vore beredd garantera hans kunglige herre besittningen af Stettin, om denne gjorde honom motsvarande tjänst i fråga om Karelen och Ingermanland — men skulle han utsträcka sin garanti till det öfriga sekvestrerade området, måste konungen för sin del medtaga Estland och Viborg under motsvarande förpliktelse.² — Schlippenbach var visserligen ingalunda bemyndigad att utlofva någon garantiförbindelse, och han kunde sålunda tills vidare endast taga de ryska förslagen *ad referendum*. Men tsaren torde dock redan vid denna tid hafva fått det allmänna intrycket, att en ömsesidig garantitraktat låg inom räckhåll, och den preussiske konungen hade uttryckligen förklarat, att han icke ville ingå någon förbindelse, som skulle lända den nordiska ligan till förfång. Under sådana förhållanden måste de gottorpska inviterna framstå såsom dess mer distraherande, och genom att eftertryckligt afvisa dem skulle tsaren kunna vinna ett dubbelt mål: dels gifve han sin danske allierade ett bevis på förbundstrohet, som kunde anmälas med anspråk på återtjänst, dels gifve han den preussiske konungen en fingervisning, att denne bäst bevakade sina intressen i Petersburg, om han icke sammanblandade dem med obekväma skyddslingars.

Ännu den 31 mars hade Bassewitz ansett sig trots alla motigheter kunna hoppas på en gynnsam utgång af förhandlingarna och särskildt nämnt Löwenwolde såsom verksam i gottorpskt intresse, men den 3 april hade han i förtroende blifvit underrättad, att tsarens resolution skulle gå honom emot. Han hade in i det

Frågan om ömsesidig rysk-preussisk garantitraktat.

Bassewitz' sista ansträngningar.

¹ Schlippenbachs depesch af 10 mars 1714.

² » » » af 3 apr. 1714.

sista förgäfvades, äfven på bakvägar, sökt verka för sin sak och bland annat anlitat kvinnlig hjälp. Han tänkte sig visserligen ännu en möjlighet: att draga ut på tiden och söka vinna tsaren genom eftergifter, medan ett parallellt försök gjordes att komma till vänlig uppgörelse med Danmark. Annars skulle endast ett eftertryckligare språk från preussisk sida kunna upphjälpa det gottorpska husets försämrade utsikter; bland dess vedersakare inom den ryska diplomatin hade för öfrigt särskildt den i Hannover residerande Schleinitz på sistone varit verksam.¹ — Bassewitz' onda aningar gingo hastigt i uppfyllelse: då han den 5 april på kallelse infann sig hos storkanslern, mottog han af denne tsarens resolution på hans ingifna promemoria, hållen i så afvisande ton som möjligt, samt dessutom sitt rekreditiv, åtföljdt af ett muntligt förtydligande, att han numera saknade anledning att uppehålla sig i Petersburg!

*Tsarens svar
på Bassewitz'
promemoria.*

Hvad innehöll närmare angifvet denna tsarens resolution, som var afvaktad med sådan spänning icke blott af den arme Bassewitz, utan också af Schlippenbach och af de nordiska allierades ministrar? I sin formulering anslöt den sig punkt för punkt till promemorian, först behandlande de holsteinska fordringarna, där-efter de såsom det furstliga husets utfästelser framträdande förslagen. I fråga om Tönningens raserande erinrades, att tsaren vändt sig till den danske konungen med föreställningar däremot, men för öfrigt kunde man icke taga parti *emot* en allierad makt, emedan oafsedt frågan om det politiska intresset en åtagen förpliktelse måste efterleivas; den som förspillede andras tilltro förspillede allt. Den unge hertigens anspråk på Sveriges krona vore tsaren icke obenägen att vid inträffande tillfälle understödja, och han förmodade från sina allierades sida en liknande hållning, men hvarje närmare aftal därom förutsatte medverkan af den preussiske konungen. Vid kommande fredsunderhandlingar ville tsaren söka skaffa hertigen Finland såsom besittning, men tydligen borde denne på sitt håll verka för en sådan plan. Att på förhand genom en traktat med det gottorpska huset förbinda sig till gemensam aktion i den svenska successionsfrågan funne tsaren olämpligt; den svenske konungens ålder syntes icke påkalla bekymmer för hans snara bortgång. Af liknande skäl måste tsaren afböja den artikel, som uttalade önskvärldheten af att de gottorpska arflan-

¹ Bassewitz' cit. depesch af 3 apr.

den förblefve under hertigens spira, ännu sedan han blifvit svensk konung. — För den erbjudna vänskapen och alliansen vore tsaren tacksam, men det föreslagna giftermålet måste med hänsyn till prinsessans ungdom ställas på framtiden. Någon förbindelse att taga Holstein-Gottorps parti mot Danmark kunde tsaren under sådana förhållanden icke åtaga sig, så mycket hellre som han med gladare mod skulle se sig öfvergifven af sina allierade än själf lämna dem i sticket; själfva tvistemålet berörde för öfrigt föga tsarens intressen, och det kunde lämpligen tagas till afgörande på kongressen i Braunschweig.¹ Det alternativa erbjudandet, att hertigen såsom Sveriges konung skulle afstå antingen Ingermanland och Karelen eller Estland och Lifland, toge icke hänsyn till tsarens aftal i samma fråga med sina allierade och innebure en för knappt tillmätt eftergift åt hans rätt och intressen. Ingermanland och Karelen vore uråldriga ryska provinser, som först Jakob de la Gardie eröfrat för Sveriges räkning, sedan han inkommit i landet under sken af att vilja bringa hjälp mot polackerna. Dessutom, om tsaren skulle få behålla allenast Ingermanland och Karelen, skulle svenskarna från Reval och Helsingfors kunna behärska den smala Finska viken och därmed hålla ryssarna i beroende; om åter Estland och Lifland, men icke Ingermanland förblefve under tsarens spira, så vore de förra provinsernas förbindelse med det egentliga Ryssland afskuren. Projektet att anvisa Bremen och Verden åt administratören och sålunda underkänna Danmarks anspråk måste tsaren betrakta såsom ett försök att söndra honom från hans allierade, särskildt om han såge det i sammanhang med krafvet, att de gottorpska arflanden skulle förenas med Sverige under samme härskare; hur skulle icke hela världen sedan kunna anföras det betryckta Danmark såsom ett exempel på tsarens handlingssätt mot bundsförvanter!² Förslaget att deltaga i en sekvester af Tönningen måste tsaren afböja med hänsyn till sin åtagna förpliktelse att icke utan samråd med de allierade företaga några operationer i Tyskland. Krafvet på ömsesidig sekretess i fråga om alliansförhandlingarna

¹ Kanalprojektet, som i detta sammanhang bort omnämnas, är alldeles ignoreradt.

² Projektet om en närmare förbindelse med Mecklenburg ignoreras alldeles — hvilket icke betyder, att tsaren skulle varit främmande för en sådan plan.

måste framstå som mycket egendomligt, då tsaren redan före Bassewitz' ankomst varit upplyst om innebörden af de förslag han sedan framlagt. Om dessa förslag måste för öfrigt till sist sägas, att de ingalunda förestafvats af uppriktiga afsikter; holsteinarnas numera afslöjade beteende vid Stenbocks insläppande i Tönningen utgjorde ett tydligt vittnesbörd om deras sinnelag. Bäst därför, att de åter skrinlade sina framställda propositioner. — Till yttermera visso mottog Bassewitz som bilagor till detta besked afskrifter af de i Tönningen funna aktstyckena.

Det är möjligt, att storkanslern just vid detta tillfälle bland motiven till Bassewitz' afvisande anfört vissa yttranden, som denne kort förut skulle fällt i det obetänkta syftet att därmed framdrifva ett gynnsamt besked. Han skulle i själfmedveten ton hafva påstått, att om tsaren icke ville förhjälpa det furstliga huset till dess rätt, Frankrike och England skulle anmäla sig att öfvertaga detta värf, visserligen icke till båtnad för tsarens egna intressen. Bassewitz hade troligen vissa obetänksamheter i detta afseende på sitt samvete¹, men han fann lämpligt att neka i målet och samtidigt klaga öfver missgynnares stämplingar.

Dagen efter konferensen med Golovkin erhöll Bassewitz afskedsaudiens hos tsaren (6 april); denne, som mottog honom hos senatens president furst Dolgorukij, gaf afskedet en kylig och rent formell karaktär.² Holsteinaren klagade öfver, att hans uppriktiga afsikter blifvit af hans belackare ställda i skef belysning; tsaren å sin sida meddelade honom, att man ville formulera ännu några spörsmål till honom, men detta innebar säkerligen mindre en sista gunstbevisning än ett sista försök att aflocka honom alla hans hemligheter. Samma dag framställdes dessa spörsmål till honom genom Osterman; det första var en förfrågan, om han hade i uppdrag att inleda förhandlingar rörande en allmän nordisk fred; det andra

¹ I hans cit. despatch af 3 apr. heter det: »Auch weiss ich nicht, ob Ew. Exc. Versicherung haben von Frankreich, dass man hier ein wenig prahlen und durch die Vorstellung, wie man dorther sich einer Flotte versichert halten könne, einige Furcht einjagen möge, umb nicht also difficil zu seyn und raisonnable conditiones einzugehen». Det ligger ytterst nära till hands att antaga, att Bassewitz icke afvaktat Görtz' meddelande, innan han börjat använda dylika argument.

² Falck skrifer till Sehested 7/17 apr.: »L'audience fut fort courte à ce qu'on me dit car, le Sieur Bassewitz ayant fait une révérence, S. M. le Czar dit le seul mot d'adieu et le quitta». *Köp.*

Bassewitz' afskedsaudiens.

Ytterligare frågor till Bassewitz.

hade formen af en reflexion, att om han hade något att för öfrigt andraga, detta lämpligast borde vara fotadt i den närvarande situationen och icke endast gå ut på framtidsplaner: hade man väl enat sig om den förra, skulle det vara lättare att tala om de senare; det tredje innebar åter en öppen fråga, hvad hans herre tänkte om enväldet i Sverige, om han ansåg det under vissa eventualiteter böra bibehållas. Bassewitz gaf muntligt besked i alla dessa punkter. För det första menade han, att en allmän fred icke kunde för närvarande afhandlas i Petersburg, men om tsaren ville inlåta sig på en sådan, äfven för det fall att konungen af Sverige afvisade planen och endast senaten för sin del, påverkad af andra utländska makter, upptog densamma, så vore administratören villig att genom sina bona officia medverka till en dylik påtryckning. För det andra gjorde han gällande, att man från holsteinsk sida just af den närvarande situationen tog sig anledning att eftersöka tsarens vänskap och allians; man vore beredd till en förpliktelse att aldrig Sverige till behag företaga något mot Ryssland eller dess allierade; af tsaren åter begärde man endast, att han ville låta det holsteinska tvistemålet afgöras på kongressen i Braunschweig och undandraga Danmark sitt stöd, om detta vägrade efterkomma kongressens utslag. Till framtidsperspektiven räknade man å andra sidan den svenska successionsfrågan, rörande hvilken Bassewitz medförde fullmakt att träffa aftal med tsaren; om Preussens biträde i denna angelägenhet kunde man vara försäkrad, och äfven Polen kunde lätt ställas till freds; Danmark åter måste man vara betänkt att hålla utanför. Hvad slutligen anginge frågan om enväldet i Sverige, måste man säga sig, att vid ett tronskifte stämningen i detta rike skulle vara afgjort fientlig mot detsamma, och med hänsyn därtill, liksom också för att komma tsaren och hans allierade till mötes i denna angelägenhet, vore det furstliga huset benäget att medgifva en förändring.¹

Det är lätt att uppaga tsarens intresse vid dessa frågors formulering och att skymta hans lifliga omsorg om Sveriges blifvande regeringssätt; det är svårare att rättfärdiga Bassewitz' hastiga nedprutning af det furstliga husets anspråk. I hvarje fall ledde det nya meningsutbytet icke till några återknutna fruktbarande förhandlingar, och Bassewitz hängaf sig i det fallet icke åt några fåvitska

¹ Cit. bref af 7 april.

Bassewitz' svar.

Bassewitz' besvikelse.

förhoppningar. Han hade ändtligen blifvit öfvertygad, att tsaren från början endast afsett att med svek aflocka honom hans hemligheter och att Mensjikov måst låna sitt biträde härtill; han insåg för sent, att han icke ett ögonblick kunnat tala i förtroende med någon vid tsarhofvet, utan att han måst spela med öppna kort i ett ojämnt parti, där Golovkin med de dansksinnade hade alla trumfen. Hans egen oskicklighet hade visserligen kunnat skämma långt bättre utsikter.

*Nya inviter
till Bassewitz.*

Bassewitz hade sålunda redan börjat göra förberedelser till sin afresa, då hans sak helt plötsligt tycktes få en gynnsam vändning: den 14 april blef han af Golovkin kallad till senaten och mottogs med en markerad höflighet, som de ryska herrarna tidigare icke slösat på honom. Man lät honom förstå, att tsaren i själfva verket icke var obenägen att i anslutning till hans ingifna förslag träffa af-tal med det furstliga huset om successionen i Sverige, om man blott kunde finna en utväg att bilägga dess tvist med Danmark; tsaren kunde nämligen icke utan vidare öfvergifva sin bundsförvant eller deklarerera sin afsikt att göra det. Bassewitz tog sig af dessa inviter anledning att å nyo bringa den gottorpska restitutionfrågan å bane, och han kunde därvid begagna sig af ett uppslag, som ett bref från Görtz nyss förut ställt till hans förfogande.¹ Han hade nämligen fått veta, att den från Danmark återvändande Jaguzjinskij i Berlin kungjort den danske konungens erbjudande att, om han blott blefve uttryckligen försäkrad från den preussiska sidan, deltaga i det stundande fälttåget med en mot Skåne dirigerad armé på 25,000 man, och att den ryske diplomaten föreslagit två medel att häfva alla danska betänkligheter i sådant afseende. Antingen måste den preussiske konungen förmås att uppgifva Holstein-Gottorps sak mot de allierades garanti af hans i sekvesterns form förvärfvade pommerska besittningar (ev. utsträckt till hela Pommern), eller också måste Holstein-Gottorp söka försoning med Danmark på sådana villkor, som i sista hand kunde visa sig antagliga för detta rike: det gottorpska Holsteins restitution, Tönningens sekvester på neutrala händer och de öfriga tvistemålen hänskjutande till en kommande uppgörelse. Görtz hade icke ansett sig böra alldeles afvisa det senare uppslaget, så mycket hellre som Hagens beskickning till Stockholm och den behandling han därvid rönt just vid

¹ Görtz' depesch af Berlin 19 mars 1714.

denna tid till fullo afslöjat den svenska rådsregeringens skarpa missstämning gent emot det gottorpska huset, och han gaf Bassewitz ett direktiv att höra sig för om rysk medling i denna sak. Denne härledde Golovkins senaste vänliga invit från en motsvarande meningsyttring af Jaguzjinskij och från det allmänna intryck, som den i Rastadt slutna freden mellan kejsaren och Frankrike måst göra vid tsarhofvet; han försummade icke heller att framhålla de utsikter, som därigenom öppnades för den gottorpska diplomatin. Mycket tycktes honom tyda på, att de allierade ville afvakta Frankrikes och öfriga maktens nya ställningstagande till den nordiska frågan och att årets planlagda stora attack mot Sverige skulle blifva inställd; tsaren skulle under sådana förhållanden icke behöfva stöd af Danmarks flotta, och hans hänsyn till denna makt skulle i samma mån afknappas, det gottorpska huset till båtad. Men på samma gång Bassewitz sålunda på olika håll sökte näring för sina förhoppningar, hängaf han sig icke åt alltför rotlösa illusioner; han hade fått ett förblifvande intryck af de dansksinnades öfvervikt och lade Görtz på hjärtat att framför allt värda det goda förhållandet till Preussen: utan dess stöd betydde Holstein-Gottorp icke mycket i Petersburg, men Schlippenbachs förord hade redan verkat hvad det kunde.¹ — Då Bassewitz sedermera förgäfves fick vänta på en förnyad hänvändelse från rysk sida, sökte han i fortsatta danska bearbetningar orsaken till tsarens ånyo markerade kyliga hållning.² Ur hans danske motspelares depescher kan man emellertid icke ens bestyrka, att denne blifvit underkunnig om de sista ryska inviterna till holsteinaren³; man finner i stället, att Falck lade märke till en viss förbehållsamhet från rysk sida, då han begärde fortsatt upplysning om sakernas läge. Golovkin förklarade sig oförhindrad att meddela honom innehållet af Bassewitz' propositioner och tsarens svar, men dock först *efter* holsteinarens afresa; Falck kunde å sin sida trösta sig med sin visshet, att förbehållet ej var betingadt af

¹ Bassewitz t. Görtz, Petersburg 14 apr. 1714.

² Dens. t. dens., Petersburg 17 apr. 1714.

³ Schlippenbach skrifver visserligen i sin depesch af 17 apr.: »Ob der von Bassewitz von diesem Hofe zur weitem Negociation gerufen werden mögte, stehet dahin, wiewohl der hiesige Dähnische Minister mit Hand und Fuss dawieder arbeitet».

någon ömhet om Bassewitz och att dennes afresa stod omedelbart för dörren.¹

Den arme holsteinaren hade gripit efter ett halmstrå för att hålla sig flytande; han tycktes bida ett nytt under och ansåg sig i hvarje fall kunna göra någon nytta i Petersburg genom att vid tillfälle söka dementera onda rykten och motarbete arga ingifvelser, som bland annat kunde komma från ovänligt stämnda ryska diplomater.² Han fick emellertid icke tillfälle att vidare öfva sig i dylika konstigheter; den 20 april mottog han en mycket tydlig »compliment» af innehåll, att han utan dröjsmål borde anträda återresan. Det var omöjligt att lämna en sådan påstötning obeaktad, och Bassewitz måste sålunda på fullt allvar utsätta resdag, ehuru årstiden och väderleken gjorde saken ännu obehagligare³; han tänkte sig först endast en veckas uppskof, men i själfva verket fördröjdes affärden till den 1 maj.

Afskedets smälek och bitterhet hade i någon mån mildrats af Mensjikovs försäkringar, att situationen åno hastigt kunde förbättras och föranleda Bassewitz' återkallande, liksom också af Löwenwoldes in i det sista framträdande relativa välvilja.⁴ Äfven Schlippenbach visade sitt deltagande, och Bassewitz ansåg sig kunna med en viss tillförsikt anmoda denne att bevaka de holsteinska intressena i Petersburg; han lät också Görtz förstå, att den preussiske diplomaten lämpligen kunde användas som språkrör för fortsatta holsteinska inviter.⁵ I viss mån var också ett sådant förtroende berättigadt, men om Bassewitz' diplomatiska gissningsgåfva varit

¹ Falcks devesch af 21 apr. 1714. *Köp.*

² Bassewitz' cit. devesch af 17 apr. 1714.

³ Bassewitz t. Görtz 21 apr. 1714.

⁴ Falcks devesch af 1 maj: »La conduite de S. E. de Lewenwolde a été assez singulière dans ce qui concerne le dit Sieur car malgré le mauvais accueil que S. M. le Czar et tous les grands Seigneurs luy ont fait, ce Seigneur a pourtant jugé à propos de le combler de civilités et caresses jusqu'au dernier jour de son départ. Il l'a sans doute fait pour plaire au Prince Menzikoff et j'ay toute raison de croire qu'il a eu en commission d'agir en faveur du Sieur Bassewitz, le Prince Menchikoff n'osant pas se déclarer publiquement.» — Detta uttalande torde emellertid vara prägladt af någon öfverdrift.

⁵ Bassewitz' cit. devesch af 21 apr. Jft Falcks yttrande i nyss cit. devesch: »Les ministres de Prusse et de Pologne sont fort fâchés de perdre leur cher amy, davantage de voir triompher la bonne cause».

mer utvecklad, skulle han dock kunnat ana, att Schlippenbach och tsarens ministrar voro på god väg mot en ny politisk orientering. Hur händelserna i det fallet utvecklades, skall i det följande antydast; här må endast framhållas, att den preussiska diplomatin vid tiden för Bassewitz' snöpliga affärd från Petersburg alltjämt fullföljde sina protester mot Danmarks holsteinska politik. Ännu vid utgången af april, i anslutning till en ny order från Berlin, uttalade Schlippenbach inför tsaren sin tillförsikt, att denne ogillade Tönningens raserande, och sin förhoppning, att han ville mana den danske konungen till moderation och tillmötesgående i restitutionsfrågan. Tsaren lät i sitt svar förstå, att denne själf finge svara för sina motiv; rasingen hade företagits i strid mot tsarens råd, men å andra sidan vore det numera uppenbart, att administratören handlat såsom Danmarks fiende och att hans tilltag lätt kunnat åsamka de allierade svår förtret. Till all lycka hade de holsteinska anslagen strandat, men i alla händelser vore Sverige och Holstein-Gottorp att betrakta såsom politiskt identiska. Då Schlippenbach, undvikande frågan, hvar skulden till trätan vore att söka, påminte tsaren om dennes tidigare uttalanden, att »den stackars oskyldige unge hertigen» i hvarje fall icke borde få umgälla hvad som felats, anslog tsaren en mer försonlig ton: just med hänsyn till hertigens intressen hade han sökt förekomma Tönningens demolerande, och han ämnade alltfort verka i samma riktning. Hans egna intressen måste för öfrigt göra det önskvärdt, att danskarna droge sig tillbaka från Holstein och använde sina resurser till kamp mot Sverige, och han ämnade göra eftertryckliga föreställningar i sådan riktning. Då Schlippenbach invände, att man måhända icke komme långt med danskarna, om man läte det stanna vid förmaningar i den ena eller andra frågan, svarade tsaren med den reflexionen, att andra medel icke stode honom till buds: tvinga sin bundsförvant kunde han icke, och att stöta honom för hufvudet vore oklokt, eftersom Ryssland alltjämt oundgängligen behöfde Danmarks bistånd. Med ett ord, hans danske broders vänskap vore honom nödvändigare än det gottorpska husets, om han också med särskild hänsyn till konungen af Preussen gärna såge, att Danmark visade all möjlig moderation; men ännu kärare skulle det vara honom, om den preussiske konungen ville taga sig de ryska intressena lika nära till hjärtat som de holsteinska. Udden i den sista frasen var tydlig nog, och Schlippen-

Preussiska föreställningar till Holstein-Gottorps förman.

bach skyndade att betyga de varma känslor, som hans kunglige herre hyste för tsaren; han antydde samtidigt, att om denne förtroligt ville yppa sina fordringar vid ett eventuellt fredsslut, man lätt skulle kunna komma till ett fullständigt samförstånd. Därmed hade meningsutbytet förts in på frågan om »den mutuella garantin», och de holsteinska bekymren lades tills vidare å sido.¹ — Bassewitz' afresa medförde väl icke någon tvär omkastning i den preussiska diplomatins uppträdande, men redan efter ett par veckor kunde konung Augusts ombud i Petersburg inberätta, att Schlippenbach icke längre toge sig an Holstein-Gottorps sak med samma nit som tidigare.²

Tsarens intresse hade för öfrigt allt mer samlat sig kring den nya uppgörelse med Danmark, som Bassewitz' snöpliga afskedande i sin mån afsett att främja, men som för öfrigt erbjöd många svårigheter. I slutet af april hade Jaguzjinskij återkommit från sin beskickning till Köpenhamn och bestyrkt sina tidigare rapporter, att den danske konungen endast på två villkor ansåg sig kunna med sin flotta och en landstigningskår medverka i den blifvande kampanjen: han måste äga pålitliga garantier mot ett angrepp från preussisk sida, och han måste göra anspråk på betydliga ryska subsidier. Hur tsaren trots en viss misslynthet fortsatte förhandlingarna med dessa villkor såsom basis, är här icke platsen att utreda, men till belysning af partiförhållandena inom den i Petersburg härskande kretsen af magnater och uppkomlingar förtjänar det anföras, att furst Mensjikov med sina anhängare visade sig mycket belåten öfver de svårigheter, som mött Jaguzjinskij i Köpenhamn och tills vidare förhindrat en uppgörelse.³

* * *

Efterspelet till
Bassewitz' be-
skickning.

Bassewitz' beskickning till Petersburg, som sålunda med utgången af april 1714 var afslutad, fick ett efterspel i form af en konflikt mellan den urspårade diplomaten och hans ansvarskräfvande förman, mellan Bassewitz och Görtz, och denna konflikt blef i sin tur den yttre anledningen till den holstein-gottorpska politikens fullständiga desorientering och hotande bankrutt. Äfven i denna

¹ Schlippenbachs deusch af 1 maj 1714. *Berl.* 72.

² Loss t. Flemming den 19 maj 1714. *Dr.*

³ Falck t. Sehested den 28 maj 1714.

del har händelsernas yttre sammanhang sedan gammalt varit känt, men det lönar mödan att också här söka komma till en mer ingående kunskap och till noggrannare formuleringar; Bassewitz' apologetiska framställning måste konfronteras med Görtz' anklagelser och Christs förtroliga rapporter.

Frågan blir i första hand, hur Görtz uppfattat förloppet af Bassewitz' underhandlingar och i hvad mån han ansåg sig kunna ställa denne till ansvar för deras snöpliga resultat; att han vid tillfälle icke sparat på tadel och varningar, har i det föregående antydts. Under loppet af mars och april 1714 hade han upprepade gånger inskräp, att Bassewitz icke vare sig muntligen eller ännu mindre skriftligen borde uppvakta tsaren med några lösliga projekt af det slag, som han dess värre redan nedlagt i sin ingifna promemoria. Han hade endast att söka förmå tsaren till verksamma påtryckningar gent emot Danmark i restitutionsfrågan eller åtminstone till den begärda deklARATIONEN, att Ryssland på intet sätt ville stödja Danmark, om Preussen såge sig föranledt till ett energiskt ingripande till Holstein-Gottorps förmån. I detta sammanhang gjorde Görtz med tvifvelaktig rätt gällande, att Bassewitz' instruktion ingalunda inneburet någon fullmakt för honom att börja förhandlingar om sådana frågor, som han i sin promemoria berört. I hvarje fall borde han enligt Görtz' tolkning hafva afvaktat de bestämda åtgärder och förklaringar från tsarens sida i restitutionsfrågan, som kunnat betyga en allvarlig åstundan om närmande till det gottorpska huset.¹ Görtz' allt skarpare framträdande misstämning hade samtidigt funnit näring i hans mer eller mindre uppriktiga öfvertygelse, att vissa diplomatiska utgjutelser, som Bassewitz låtit komma sig till last särskildt i Wismar, blifvit bekanta i Stockholm och föranledt rådsregeringen att varna Sveriges representanter i ut-

Görtz' var-
ningar till
Bassewitz.

¹ Görtz t. Bassewitz, Berlin 24, 27 mars 1714. — Ställningen belyses af ett bref från Manteuffel [t. Flemming], Berlin 25 mars 1714 (*Dr.* 4 d.), där det heter: »... M. de Goerz est fort malcontent de Bassew[it]z. V. E. sait sur quel pied G. souhaittoit que celui -ci traitât les affaires à Petersbourg. Mais au lieu de cela il est entré tout de bon et vivement en tout. Il se fait par exemple une negociation serieuse du mariage que le Czar a proposé, et il a assuré que cette Cour ci non seulement en seroit contente mais souhaittoit même qu'il se fit... G. n'est pas le seul qui en est en colère (il lui a écrit hier au soir une très forte mercuriale) mais M. le Baron d'I[gen] en est aussi très malcontent et embarrassé.»

landet för alla gottorpska ingifvelser.¹ Men hans förebråelser i sådant afseende modereras redan genom andra af hans samtida uttalanden, som härleda rådsregeringens animositet närmast från en inrotad misstro gent emot de gottorpska successionsanspråken och ett förutfattadt beslut att hos den svenska nationen svärta det gottorpska husets afsikter eller åtminstone förringa dess inlagda förtjänster.² I själfva verket var det Görtz' hela politik, för hvilken han ensam bar ansvaret, och senast de åt Bassewitz och Hagen anförtrodda negociationerna, som förmått Arvid Horn och hans kolleger att så skarpt markera sin misstro gent emot det gottorpska hofvets afsikter.

Görtz' missnöje med Bassewitz.

I början af april hade Görtz äfven i en framställning till administratören gifvit uttryck åt sitt missnöje med Bassewitz och, samtidigt med att han insändt sitt sista varningsbref till denne, hemställt hos sin furstlige herre, att denne i ett särskildt reskript skulle också för sin del läsa lagen för den släte diplomaten i Petersburg. Han betonade därvid, att han sett många tidigare bevis på Bassewitz' omdömeslöshet och måst anse honom hardt när oförbätterlig; det hade endast varit på det preussiska hofvets uttryckliga önskan, som han låtit honom åtfölja Schlippenbach i ett så maktpåliggande värf. I Berlin hade man därvid ledts af den beräkningen, att Bassewitz' vänskap med furst Mensjikov skulle vara en trumf på hand för den preussiska diplomatin, då den sökte afprässa tsaren den önskade lugnande deklARATIONEN.³ — Man finner sålunda, hur Görtz i tid söker afskudda sig ansvaret för en politisk åtgärd, som höll på att afslöja sig som ett allvarligt missgrepp; det har emellertid redan ofvan antydts, att åtminstone icke hela sanningen bragtes i dagen genom en sådan dialektik.

Christ's försök att draga sig ur spelet.

Om Görtz sålunda med prisgifvande af Bassewitz var angelägen att rädda sin egen prestige, hade samtidigt också en annan person, sekreteraren Christ, sökt rädda sig undan från det sjunkande skeppet. Det har redan antydts, att denne, Bassewitz ovetande, i midten af april öppnat en förtrolig brefväxling med Görtz och från sin synpunkt förklarar de omständigheter, som varit förknippade med

¹ Görtz' cit. bref af 31 mars, 13 apr. 1714.

² Görtz t. Bassewitz 10 mars.

³ Görtz' depesch af Berlin 7 apr..

den famösa promemorians ingifvande. Han betonade därvid från första stund, att han förutsett den ogynnsamma vändning, som denna gifvit sakerna, och att han önskat större återhållsamhet och initiativets öfverlämnande åt tsaren. Endast ogärna hade han lånat sin penna till dess uppsättande; han hade emellertid måst besinna, att han var underordnad Bassewitz och saknade hvarje fullmakt att kritisera dennes åtgöranden. Hans framställning blef därför icke heller, åtminstone formellt, någon skarp vidräkning med Bassewitz, i hvilkens uppträdande han närmast såg en till godtrogenhet hastigt urartande naivitet.¹ Men han lät med det snaraste tydligt förstå, att Görtz kunde räkna på ett långt drifvet tillmötesgående från hans sida, om det skulle gälla att låta Bassewitz bära det tunga, odelade ansvaret för den misslyckade beskickningen. Och detta måste vara så mycket värdefullare för Görtz, som Bassewitz visade en uppenbar obenägenhet att taga på sig ansvarets börda och vissa oroande tendenser att vädja i målet, om icke annat så för att få de förmildrande omständigheterna erkända; men hvar skulle han finna opartiska domare?

Spänningen mellan Görtz och Bassewitz trädde i ett kritiskt stadium, då den senare i slutet af april mottog sin förmans bannbref af den 7 i samma månad. Hans svar blef en i ganska skarpa ordalag hållen apologi, som på sina ställen vände en tydlig udd mot Görtz själf. Han börjar med uttryck af förvåning öfver de hårda uttrycken i brefvet och menar sig själf hafva anledning till besvär: bland annat hade man lämnat honom i okunnighet om det verkliga förloppet vid Tönningens öfverlämnande till svenskarna, och han hade därigenom blifvit beslagen med falska uppgifter. Därefter häfdar han med eftertryck och med anförande af *verba formalia*, att hans instruktion verkligen bemyndigat honom till traktatsförhandlingar, så mycket hellre som Negelein redan tidigare inlämnat de enskilda punkterna i skriftlig formulering. Omständigheterna vid promemorians ingifvande rekapituleras, Mensjikovs delaktighet och tsarens löfte om förtrolig behandling framhållas, och dessutom

Bassewitz' första apologi.

¹ »...Ich beklage indessen, das sein Hertz fast gar zu ehrlich ist und meinert, wer sich seinen Freund rühmet und also gegen ihn bezeigt, sey es auch in der That also, da doch die Welt voller List stecket und man unter dem Schein der Freundschaft am ersten hintergangen wird...» Christ t. Görtz 30 mars/10 apr. 1714.

lägger Bassewitz särskild vikt vid det faktum, att promemorian ej varit underskrifven och sålunda endast en *chartèque* utan förbindande karaktär. Men oafsedt detta, hade det icke varit att hälsa med tillfredsställelse, om man genom förespeglade af ovissa fördelar i ett aflägsset perspektiv för egen del vunnit påtagliga resultat? Tsaren hade i själfva verket icke varit ogynnsamt stämd, men allt hade skämts af nyheten om de i Tönningen funna papperen; det furstliga husets fiender hade därefter haft lätt att framställa dess afsikter såsom falska och trolösa. För öfrigt vore de styrande i Petersburg af naturen misstroga och förstockade äfven gent emot de mest grundade framställningar¹, och Bassewitz' svåra läge hade förvärrats därigenom att han saknat fortlöpande instruktioner. I detta sammanhang gör Bassewitz den insinuationen, att Görtz efter fyndet i Tönningen ansett utsikterna i Petersburg alldeles hopplösa, och han tillägger, att han själf, om han på förhand känt hemligheten, skulle afböjt tanken på en beskickning till tsaren. — I fråga om de oförsiktiga utlåtelse om svenska förhållanden, som Görtz lade honom till last, vore han för egen del alldeles lugn: man kände i Sverige tillräckligt hans nit om detta rikets bästa, och han vore för öfrigt beredd att från Königsberg taga vägen till Stockholm, där han skulle hafva lätt att rättfärdiga sig. Han afvaktade i det afseendet administratörens och Görtz' mening, men han begärde i hvarje fall permission från sin tjänst, då han icke hade något vidare att uträtta; sina papper ämnade han lämna i kopior till Christ, men originalen ansåge han sig böra deponera i Königsberg. Trots de hårda förebräelserna, som Görtz till råga på småleken förtrott åt en sekreterares penna, försäkrade sig Bassewitz alltjämt i denne se sin nådige herre och uppriktige vän. . . Slutligen lämnade Bassewitz i brefvet en del upplysningar om det allmänna politiska läget, särskildt om Danmarks villkor för sin flottas öfverlåtande till ligans tjänst; han förmenade, att tsaren ingalunda kände sig uppbyggd

¹ »... Kenneten Sie hier die Leute und deren verfluchte mefience, dabey die grosse Dumheit, indem sie alle Lieder aus einen Thon singen, und man mag sie so viel raisons sagen, wie man wil, so hilft solches alles nicht. Dem Zaaren bekömt fast kein Mensch zu sprechen als bey Gelagen und Gesöffen, und da hat sich einer sehr vorzusehen, wie mir dan es einmal bald übel gegangen wäre. Die Consideration vor grosser Puissencen ministres ist so schlecht als möglich; was können dan wir wohl begehren?»

öfver danskarnas hållning och att de till den braunschweigska kongressen affärdade sändebuden skulle gynna Holstein-Gottorps sak.¹

Samtidigt med Bassewitz' ordrika apologi mottog Görtz nya förtroliga meddelanden från Christ, som bestyrkte den afdankade diplomatens upprörda stämning och sakernas kritiska läge. Christ refererade därvid ett samtal med Bassewitz, hvilket för öfrigt gaf honom tillfälle att ånyo framhålla sina egna tidiga betänkligheter mot promemorian ingifvande. Han hade för öfrigt redan fått kändedom om Bassewitz' planer att skaffa sig permission och resa öfver till Sverige, dit den senare redan hade skrivit i syfte att förbereda sin ankomst; han hade också skriftligen vänt sig till Vellingk och sökt inför denne urskulda sitt uppträdande. Inför dessa utsikter framkastade Christ tanken, att han skulle söka korsa Bassewitz' resplaner genom att själf begifva sig till Sverige, där han skulle kunna framställa hela det ryska äfventyret på ett med Görtz' syften öfverensstämmande sätt; inför Bassewitz kunde han gifva sig sken af att vilja sondera ställningen och efterhöra, om denne vore välkommen. Om Bassewitz finge fullfölja sin afsikt, kunde man däremot befara allvarliga olägenheter: stämningen i Sverige skulle genom de nya afslöjandena blifva ytterligare upphetsad, och sakens vändning kunde medföra en ogynnsam återverkan också i Berlin; sina farhågor i sistnämnda afseende vågade Christ emellertid icke anförtro åt papperet. För öfrigt hemställde han, om icke Görtz gjorde klokast i att tills vidare lägga band på sin misstämning mot Bassewitz, fortsätta de vänskapliga förbindelserna med denne och spara uppgörelsen, tills han personligen inställt sig. Slutligen meddelade han, att han på Bassewitz' anmodan till denne utlämnat Görtz' samtliga bref rörande den olyckliga beskickningen; dock hade han undansmugglat ett postscriptum (af 10 mars), som han ansåg i dåvarande konjunkturer kunna missbrukas af den missnöjde adressaten.²

Det dröjde naturligtvis några veckor, innan Görtz mottog dessa råd, som vittnade lika mycket om godt politiskt förutseende som om en långt ifrån skrupulös tjänstaktighet; det var tydligt, att Christ var beredd att köpa Görtz' fortsatta nåd till hvad pris som helst, men att han ännu icke var lugn för sitt eget skinn. Under tiden

¹ Bassewitz t. Görtz, Petersburg 26 apr. 1714 (egenh.).

² Christ t. Görtz, Petersburg 28 apr. 1714. Jfr *Eclaircissemens*, s. 307. Brefvet säges vara skrivet »in höchster Eile und versthöhlener Weise».

K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XXI: 1.

hade Görtz haft tillfälle att öfverväga vidden och konsekvenserna af den diplomatiska motgång, som han alltfört lade Bassewitz ensam till last. I slutet af april hade han den dechiffrerade kopian af dennes memorial i sin hand och därmed det nakna beviset på hans utsägligt tafatta diplomati; det är mindre underligt, att Görtz, mästaren inför den obegåfvade lärjungen, fann nya uttryck för sin kritik. Han sade sig bevisa Bassewitz den bästa tjänsten genom att öfver hufvud icke lägga memorialet under administratorns ögon, och han bad honom att för sitt eget goda ryktes skull desavuera sin framställning; han kunde göra det med visst skäl, eftersom han icke underskrifvit den och tsaren heligt lofvat att tåga. Det mest förvånande vore nästan, att han gifvit Schlippenbach och Loss afskrifter af aktstycket; i hvarje fall kunde han icke hoppas att uträtta något i Petersburg och borde därför snarast i höfligaste former begära sitt afsked. Sina papper borde han antingen bränna eller sända dem i förväg med Christ.² — I det följande varierades förebräelserna: Bassewitz' projekt hade öfver allt väckt uppseende och prostituerat både honom själf, ministären och administratorn; han hade för öfrigt kanske ändtligen själf insett, att man från rysk sida endast afsett att lura och kompromettera honom? Han yppade alldeles i oträngdt mål bekymmer öfver de gottorpska intressenas tillgodo-seende på andra håll och särskildt på kongressen i Braunschweig; om han för sin del skött dem med samma nit, som af andra ägnades dem, skulle han bland annat haft tillfredsställelsen att icke så snart blifva afvisad från Petersburg.³

*Görtz' taktik
gent emot
Bassewitz.*

Men om Görtz sålunda icke sparade på uttrycken af sitt missnöje, måste han å andra sidan med någon oro fråga sig, om Bassewitz undergifvet skulle inställa sig för att aflägga räkenskap och utan advokatyr bekänna sig skyldig, eller om han skulle söka vädja från Görtz till annan domstol. Ännu innan Christs varningar och Bassewitz' uppstudsiga apologi inlupit, hade Görtz i själfva verket förutsett den farliga vändning saken kunde taga och sökt någon utväg att frånhända den senare hans anfallsvapen — de för Görtz eventuellt komprometterande papperen. Han hade därför, såsom nyss antydts, i ett bannbref till Bassewitz insmugit en anmodan att an-

¹ Dechiffreringen har verkställts mellan 24 och 28 apr.

² Görtz t. Bassewitz 28 apr. 1714.

³ Dens. t. dens. 5 maj 1714.

tingen bränna papperen eller sända dem i förväg med Christ. Förmodligen väntade han dock icke mycket af denna vädjan och var betänkt på andra utvägar: han litade till Christs tjänstaktighet, innan han ännu hade de skriftliga bevisen på denna i sin hand. Han sökte framför allt afskräcka Bassewitz från att begifva sig till Berlin eller Stockholm för att urskulda sig eller rent af erbjuda sina tjänster. Han lät den urspårade diplomaten veta, att man vid det preussiska hofvet vore mycket missnöjd med denne; man hade illa upptagit hans antydningar i Petersburg om ett aftal mellan Preussen och Holstein-Gottorp rörande den svenska successionen. På samma sätt vore man i Stockholm allt annat än uppbyggd af ryktena om hans inviter till tsaren i samma fråga; administratorn ansåge emellertid lämpligt, att han i det afseendet finge själf försvara sitt handlingssätt på vederbörlig ort, och ämnade därför sända honom på en beskickning till Sverige för att aflösa von Dernath. För inhämtande af närmare instruktioner hade Bassewitz emellertid att förfoga sig raka vägen till Hamburg, och då Görtz alltså icke skulle få tillfälle att afhöra hans muntliga redogörelse för sitt utförda värf, önskade han att genom Christ blifva underrättad om alla dess enskildheter; denne borde förty snarast inställa sig i Berlin eller på den ort (ev. Braunschweig eller Hannover), där Görtz för tillfället vistades.¹ — Det är lätt att genomskåda de baktankar, som Görtz inlade i detta förfogande. Bassewitz skulle förhindras att på eget bevåg resa till Berlin eller Stockholm, där han kunde väntas göra farliga afslöjanden; han skulle smickras med hoppet om en beskickning till Sverige, men det skulle i sinom tid naturligtvis icke saknas förevändningar att helt och hållet inställa denna! Om Bassewitz' papper hade Görtz denna gång försiktigtvis icke talat, men att denna fråga låg honom om hjärtat, framgår med stor tydlighet af hans samtida hemliga instruktioner till Christ. Under hänvisning till nyssnämnda förfoganden beordrade han denne att Bassewitz ovetande sätta sig i besittning af alla instruktioner och skrivelser från Görtz och medföra dem på sin anbefallda resa.

Det drog långt ut på tiden, innan Bassewitz och Christ mot-togo dessa Görtz' bref; det till Christ adresserade kom denne till handa först i Königsberg den 18 juni, medan åter Bassewitz erhölet sitt några dagar tidigare före ankomsten till nämnda stad. Resan

¹ Görtz t. Bassewitz 8 maj 1714. Jfr *Eclaircissement*, s. 307.

*Görtz' hemliga
beräkningar.*

*Bassewitz' och
Christs hem-
resa.*

från Petersburg hade gått långsamt men förlupit utan äfventyr; vägen hade tagits öfver Riga och Mitau, och från denna stad, där några dagars uppehåll gjordes, hade Bassewitz riktat ett nytt bref till Görtz. Han uttryckte sig i underdånigare ordalag än tidigare, men sökte för tillfället inga andra ursäkter för sitt handlingssätt än ryssarnas bedrägliga sinnelag och vissa farhågor att blifva sänd till Sibirien¹; för öfrigt talade han ånyo om sin önskan att resa till Sverige för att rättfärdiga sig, men han ville afvakta administratörns och Görtz' tillåtelse, angelägen att på allt sätt göra sig förtjänt af deras nåd. Samtidigt insände han en tablå öfver sina legationsräkenskaper, som afsåg att visa, att han måst sätta till mycket af egna medel; han framhöll därvid, att han i Petersburg skulle råkat i stort trångmål, om icke hans goda vänner skaffat honom kredit.² Någon vecka därefter mottog han Görtz' bref af den 8 maj och anmodade i enlighet därmed Christ att resa i förväg till Berlin, men han anhöll samtidigt för egen del att utfå resten af legationspapperen, däribland också koncepten till både sina egna och Christs depescher. I saknad af instruktioner från Görtz stod den senare något handfallen inför denna fordran, och ännu efter ankomsten till Königsberg (den 15 juni) förblef han i övisshet om Görtz' afsikter; hans brefkommissionär, borgmästaren Negelein, var nämligen för tillfället bortrest. Förmodligen anade han på förhand innehållet af Görtz' order af den 8 maj, som han (den 18 juni) dagen före sin utsatta afresa ändtligen mottog, men han hade då redan lofvat att lämna efter sig de nämnda papperen, förvarade i en kista, till hvilken Bassewitz skulle erhålla nyckeln. I sista stund måste han uttänka ett sätt att rädda situationen, öfvertygad som han måste känna sig, att Görtz långt hellre skulle förlåta honom ett skälmsstycke än en för långt drifven hänsynsfullhet gent emot Bassewitz. Natten före sin afresa tog han alltså alla papper ur den nämnda kistan och lade dem i sin kappsäck; på morgonen, vid afskedet från Bassewitz, lämnade han denne en nyckel, som icke passade till kistan, och reste sedan med gladt mod sin väg med postvagnen, när-

Christs skälmsstycke.

¹ »... Übrigens hoffe, dass Ihro Exc. mehr und mehr mir excusiren und das was geschehen unumbgänglich halten werden, dan ich warhaftig keine Lust, Zobel zu fangen. Ich danke Gott so, das aus ihren Händen, dan es ein Volk, so auf das äusserste betriegerisch und nicht zu trauen.»

² Bassewitz t. Görtz, Mitau 3 juni 1714 (egenh.).

mast till Danzig. Men innan han ännu anländt dit, skulle han upplefva ett obehagligt äfventyr.

Bassewitz hade säkerligen länge misstänkt, att Christ spelade under täcke med Görtz, och han hade vid tillfälle frågat honom, om han icke sändt några bref till denne; de nekande svaren hade icke kunnat lugna honom. Hans misstankar hade förstärkts, då han sett Negelein efter sin återkomst till Königsberg begära ett enskildt samtal med Christ; det låg nära till hands för honom att antaga, att någon hemlig order från Görtz därvid tillsmugglats denne. Christ själf menade sig efteråt hafva vid själfva afskedet lagt märke till en viss misstänksam förbehållsamhet i Bassewitz' uppträdande.¹ För öfrigt var den senare ånyo ytterst uppretad mot Görtz, emedan han i Königsberg icke funnit den penningremiss, som han väntat; detta gaf honom anledning till ett nytt bref, fullt af lamentationer öfver den ovärdiga behandling, för hvilken han vore utsatt, och af påminnelser om alla hans tjänster och umbäranden. Han motsägo med tillfredsställelse beskickningen till Sverige, där han hoppades kunna ställa Holstein-Gottorps afsikter i den rätta dagern, men han måste tills vidare stanna i Königsberg i afvaktan på resepenningar.²

Dagen efter Christs afresa förgick, utan att Bassewitz genomskådat det svek, för hvilket han varit utsatt³, men följande natt ville han sätta sig till att skriva en ny apologi och behöfde därför tillgång till sina koncept. Då den kvarlämnade nyckeln icke befanns passa till kistan, anade han genast oråd och lät väcka en lässmed, och när denne brutit upp låset, blef sveket med ens uppenbart. Bassewitz var emellertid för en gångs skull situationen vuxen: han skaffade sig genast fordon jämte ett par medhjälpare och satte efter den förrädiske sekreteraren, innan ännu ett dygn förflutit från dennes afresa. Han upphann också postvagnen 8 mil från Danzig, tvang postiljonen att stanna och kräfde tillbaka papperen af Christ. Det kom till ett ytterst häftigt uppträde; Christ sökte urskulda sig genom att tala om ett beklagligt misstag, men Bassewitz öfverhopade honom med förebräelser och nöjde sig icke, förrän han fått sekreterarens kappsäck och handskrin i sitt våld. Förskräckt och kanske också

Bassewitz reser efter Christ.

Bassewitz får papperen i sitt våld.

¹ Christs nyss cit. relation.

² Bassewitz t. Görtz, Königsberg 19 juni 1714. Egenh.

³ Enligt *Eclaircissemens*, s. 308, hade han nyss fått underrättelse om sin faders bortgång, och sorgen häröfver skulle tagit honom helt i anspråk.

slagen af sitt samvete måste Christ stå och höra, hur Bassewitz inför de öfriga passagerarna beskyllde honom för tillgreppet af papperen, af hvilka den förbittrade diplomaten sade sin hela framtid bero; han anklagades också för att hafva undansnillat en samling juveler, som han i själfva verket hade i kommission att föra till Berlin. Sedan Bassewitz skaffat öfver resgodset på sin vagn, bad han Christ draga sina färde, men denne vägrade och följde honom ridande tillbaka mot Königsberg; plats i vagnen hade Bassewitz icke velat upplåta. Efter några mils resa lät denne göra halt vid ett värdshus. Christ trodde, att det gällde någon timmes rast för byte af hästar, och då han var uttröttad och dessutom led af kolik, begagnade han tillfället att något hvila ut och taga till sig läkemedel. Men då han kom ut och såg sig om efter sitt ressällskap, var detta redan försvunnet; hans kappsäck och handskrin befunnos öppnade, papper och juveler voro borta. Den arme Christ gaf spelet förloradt och fortsatte resan till Danzig, dit han anlände den 22 juni, medan Bassewitz med sitt byte snart åter var i Königsberg. — I en utförlig relation till Görtz skyndade Christ att redogöra för det obehagliga äfventyret, hvars allvarliga konsekvenser han förutsåg. Han sökte på allt sätt urskulda sitt handlingssätt och vädja till sin herres medlidande, därvid naturligtvis icke glömmande sina strapatser och sin kolik. Sedan hans skälmstycke så snöpligt misslyckats, vågade han emellertid icke ens för Görtz yppa alla dess detaljer: nyckelns bortbytande framställde han som ett verkligt misstag, och på samma sätt sökte han göra troligt, att endast brist på tid hindrat honom från att utverka Bassewitz' tillåtelse till konceptens medtagande. Det vanskligaste med sakens nya vändning låg däri, att Bassewitz fått i sina händer icke blott sina egna koncept, utan också Christs och därjämte det tidigare undansnillade postscriptum samt Görtz' sista hemliga order till sekreteraren, hvilka sistnämnda aktstycken i den nya situationen kunde anses skäligen komprometterande. Christ förutsåg tadel från Görtz' sida för det att han icke uppbränt dessa aktstycken och därmed för alla eventualiteter undanskaffat dem, men han sökte försvara sig genom att framhålla, att han på det sättet skulle kunnat komma i en tvetydig situation gent emot Görtz: hur skulle han kunnat bevisa, att han icke spelat aktstyckena i Bassewitz' händer, om han icke kunnat förete dem för Görtz? Och hur kunde han för öfrigt ana, att Bassewitz, på sätt som skett,

Christs rapport till Görtz.

skulle resa efter honom och, icke nöjande sig med att affordra honom de papper, som han visste om, rent af bryta upp hans bagage för att söka efter hemliga handlingar och röfva också dem, som endast rörde Christ? Men oafsedt dessa ursäkter sökte Christ intala sig själf och Görtz, att Bassewitz, äfven om han begåfve sig till Sverige med de röfvade papperen, icke skulle kunna göra någon större skada. Han skulle blifva tvungen att förete också de bref, i hvilka Görtz varnat honom för lösa projekt, och vissa punkter i hans egna relationer skulle illa passa för hans syften; för öfrigt skulle man i Stockholm snart nog lära sig att uppskatta hans myckna tal till dess rätta värde. Görtz' senaste order till Christ skulle visserligen göra honom förbittrad, men Görtz kunde lätt finna argument till sitt rättfärdigande på ort, där det behöfdes: det kunde ju icke sägas vara underligt, att man velat taga vissa försiktighetsmått mot indiskretioner af Bassewitz vid andra hof, och dessutom hade ju Christ med skäl kunnat begära att få använda legationsakterna vid afläggandet af sin slutredogörelse inför Görtz. — Det är för öfrigt tydligt, att Christ ännu var mycket oviss, hur Görtz skulle ställa sig i den nya konflikten och om den mäktige ministerns vrede skulle i främsta rummet gå ut öfver Bassewitz eller honom själf. Han ansåg det mindre troligt, att Görtz skulle vilja alldeles bryta med Bassewitz, och han lät förstå, att den senare icke skulle vara obenägen för en vänskaplig uppgörelse; därvid vore administratorn närmast att medlande tala försoningens ord. Faran för Christ var, att en sådan uppgörelse delvis skulle köpas på hans bekostnad, och inför möjligheten, att Bassewitz ånyo skulle blifva tagen till nåder, anhöll han på förhand, att Görtz och administratorn ville inlägga ett godt ord för honom hos denne. För öfrigt kände han sin ställning tills vidare såsom till den grad prekär, att han sade sig i Danzig vilja afvakta besked från Görtz, om denne lofvade honom förlåtelse och fortsatt nåd; han dolde icke sin föresats att i annat fall hålla sig alldeles undan och antydde till och med möjligheten, att han då kunde känna sig drifven till någon »desperat resolution».¹ — I ett par senare bref till Görtz varierade Christ sina ursäkter och lamentationer, men han hade då redan ett nytt ämne för bekymrade utgjutelser: han tänkte

Christs bekymmer.

¹ Christ t. Görtz, Danzig 23 juni 1714.

sig möjligheten, att Bassewitz helt enkelt skulle förneka hvarje delaktighet i öfverfallet och lämna åt sin antagonist att förebringa bevisning, eller att han åtminstone skulle bestrida Christs relation om bagagets öppnande på värdshuset. Inför en sådan eventualitet hade Christ skrivit till borgmästaren Negelein och anmodat denne undersöka, om ej Bassewitz på sin nattliga utfärd medtagit en smed från Königsberg, samt i sådant fall fastställa dennes personalier, så att rättsligt förhör i händelse af behof skulle kunna anställas. Christs medpassagerare åter hade fortsatt resan till Breslau, och han måste afstå från att anlita deras vittnesmål. För öfrigt omtalade han, att han stått i begrepp att skriva till Bassewitz och förklara sitt uppträdande; han hade därvid också ämnat återfordra Görtz' sista order under framhållande, att Bassewitz visserligen kunde göra honom olycklig och draga öfver honom Görtz' vrede, men att detta föga skulle gagna honom själf. Men han hade icke kunnat besluta sig för att afsända detta bref, emedan det i sammanhang med andra omständigheter kunde bibringa Bassewitz den öfvertygelsen, att man anlagt en stor konspiration emot honom, och emedan det för öfrigt endast skulle afslöja Christs pinsamma dilemma. För att ställa både sig själf och Görtz i bättre dager hemställde han till denne, om han icke borde tillåta sig ett nytt litet svek: han kunde förebära, att han i sista stund fått en ny order från Görtz af innehåll, att han borde låta Bassewitz behålla sina instruktioner och koncept; han hade naturligtvis ställt sig denna order till efterrättelse, och Bassewitz hade alltså haft så mycket mindre anledning till sin kupp. . .! — Efter fortsatta grubblerier öfver det skedda fann Christ till sist tröst i den filosofiska reflexionen, att ingen undgår sitt öde och att han icke vidare borde pina sig med frågan, hur han skulle kunnat undgå det. För öfrigt upprepade han sin bön om gunstigt besked och förlåtelse, samtidigt med att han sökte beveka Görtz till medlidande genom skildringar af sitt rubbade hälsotillstånd och fortsatta medicinerande.²

Christ gör i dessa bref öfver hufvud ett rätt ömkligt intryck: han fann sig fången i ett nät af lögnar och intriger, vid sina försök att rädda sin ställning såg han ingen fast punkt, han planlade hjälplöst nya små svek, som måste göra härfvan ännu mer tilltrasslad. Han

¹ Christ t. Görtz, Danzig 27 juni 1714.

² Christ t. Görtz, Danzig 30 juni, 3 juli 1714.

visste icke, om han gent emot Bassewitz skulle taga minen af en förörrättad trogen medhjälpare eller af en värdslös tjänare, som bad om tillgift; han var pinsamt oviss, hur långt han skulle våga bekänna sanningen inför Görtz. Han hade kunnat känna en viss indignation, då Bassewitz utmålade honom som försnillare och juveltjuf, men han måste hafva darrat på handen, då han i brefven till Görtz kallade sig själf »ein ehrlicher Kerl».

Brytningen mellan Bassewitz och Görtz var ohjälplig, och den förre beslöt att närmast ställa sig under den preussiske konungens beskydd¹; han kände naturligtvis väl den animositet, som rådde mellan Görtz och Ilgen. Hans beräkningar visade sig i själfva verket väl grundade.

Bassewitz anlände till Berlin den 28 juni och hade genast en konferens med Ilgen och senare en audiens hos konungen; då den senare efter ett par dagar bröt upp från hufvudstaden för att resa till Cleve, för Bassewitz efter honom till Potsdam. Intet är bekant om den form, i hvilken Bassewitz gjorde sina afslöjanden²; han hade i hvarje fall på förhand vunnet spel både inför konungen och inför Ilgens koteri; den förlupne diplomatens ankomst hade på sina håll vid hofvet väckt en glädje som annars blott budskapet om en vunnna batalj.³ Han var välsedd såsom Görtz' dödlige fiende och säker på all protektion mot denne; men en annan fråga var, i hvad mån man ville inlåta sig på att stödja hans egna politiska planer. Dessa speglas endast ofullständigt i ett till konungen i Potsdam ingifvet memorial⁴; han begärde i hvarje fall ett rekommendationsbref till

¹ Beslutet måste hafva fattats plötsligt. Ännu i ett bref t. Fredrik Wilhelm af Königsberg 18 juni (*Berl.* 63), som för öfrigt är hållet i krypande ordalag, säger Bassewitz, att han ej kan hoppas att få träffa konungen, eftersom han ämnar sig till Stockholm öfver Hamburg.

² Vossius berättar i sin depesch t. kejsaren af 30 juni 1714 (*Wien*), att Bassewitz på sin hemliga audiens hos konungen (26 juni) berättat denna hela sammanhanget med sin ryska beskickning, »welcher so frembd und wunderlich befunden worden, dass der König darüber zum öftern überlaut zu lachen angefangen». Uppgiften härrör troligen från Bassewitz.

³ . . . Je ne suis pas moins persuadé que B[assewitz] est animé par certaines gens d'ici. Je les ai même reconnu par l'air gai que je leur ai vu ce matin à la cour. On diroit qu'ils ont reçu nouvelle d'une bataille gagnée, tant ils sont remplis de joie de cette avantage». Manteuffel t. Flemming, Berlin 30 juni 1714. *Dr.* 1.

⁴ Or. med konungens egenh. preliminära resolution. *Berl.* 74.

Bassewitz söker preussiskt beskydd.

den unge hertigen och eventuellt en preussisk titulärsyssla, som bäst kunde skydda honom mot hvarje eventualitet i Sverige; han föreslog också, att konungen i rekommendationsbrevet skulle inrycka en direkt inbjudning till den unge hertigen att komma till Berlin. Konungen ställde sig mycket välvilligt till denna ansökan, men infordrade dock sina ministrars utlåtande, och dessa afstyrkte endast förslaget, att protektionsförhållandet rent af skulle uttryckas genom Bassewitz' formella anställande i preussisk tjänst; detta kunde ådraga konungen ett obehagligt ansvar, om man i Sverige trots allt gäfvade Bassewitz orätt.¹ Man lyckades emellertid få denne själf att afstå från sin begäran i denna punkt, men för öfrigt fick han rekommendationsskrifvelsen affattad efter sin önskan.²

Bassewitz'
resa till
Sverige.

Från Berlin gick Bassewitz' väg till Sverige öfver Stralsund³, där han blef synnerligen väl mottagen af Dücker: han fann villiga öron för sina afslöjanden hos denne Vellingks och Görtz' vedersakare, som omedelbart lät dem gå vidare till Demotika.⁴ På en till hans förfogande ställd fregatt reste han sedan öfver till Ystad och därifrån till Karlskrona, där han hade en konferens med Meijerfeldt, som naturligtvis med ännu större tillfredsställelse än Dücker lyssnade till hans deklamationer mot Görtz och gaf honom goda råd, hur han i Stockholm bäst skulle intrigera mot den store intrigören. Och Meijerfeldt ledsagade honom på den fortsatta resan med en af hjärtat gående välönskan, som dock ingalunda var uttryck för verklig tillförsikt: »der liebe Gott bringe das unterdrückte Recht ans Licht!»⁵ Ingenting var naturligare än att Bassewitz på vägen stannade ett par dagar också i Linköping hos Lillienstedt⁶, hvilkens antagonism

¹ Dohnas, Printz' och Ilgens utlåtande, Berlin 7 juli 1714. Konc. Berl.

² Daterad Berlin 7 juli 1714, men i själfva verket undertecknad åtskilligt senare af konungen i Cleve, måste den sändas efter Bassewitz.

³ Han synes visserligen hafva stannat en tid på sina gods i Mecklenburg.

⁴ Dücker t. Meijerfeldt 1 aug. 1714. Ups. F. 181.

⁵ Bassewitz t. Ilgen (?), Ystad 4 aug. 1714. Berl. 75. Afresan till Karlskrona skedde samma dag. Om Meijerfeldt heter det, att han är »ein veritable Freund von mir, der Herr Graf Horn sein Schwager und sonst viele Freunde im Senat, welcher mir dann nachdrücklich zu recommendiren nicht unterlassen wird». — Meijerfeldt t. Löwenheim, Karlskrona 30 juli/10 aug. 1714. Ups. F. 198. »... H. Bassewitz ist 1/2 Tag hier gewesen.»

⁶ Schreiber t. kurf. Georg, Stockholm 7/18 aug. 1714. Konc. Hann. Källan är naturligtvis icke oanfäktbar i fråga om en sådan uppgift, men därtill kommer den stora inre sannolikheten.

mot Görtz var till och med äldre och djupare rotad än Dückers och Meijerfeldts; samtalsämnet var öfverallt detsamma och meningsbrytningen säkerligen öfverallt den minsta möjliga! Då Bassewitz anlände till Stockholm (den 5/16 aug. 1714), var han i hvarje fall långt bättre rustad med både rekommendationer och taktiska anvisningar, än han skulle varit, om han ett par månader tidigare valt den direkta öfverfarten dit från Königsberg.

VI.

Görtz' förhållande till Karl XII från våren 1713.
Fabrices verksamhet i Turkiet.

Innan den svenska rådsregeringen fick en ny auktoritet genom Ulrika Eleonoras inträde i dess krets och innan ständerna gjort min af att vilja taga Sveriges öde i egen hand, fäste Görtz helt naturligt tämligen ringa afseende vid stämningen i Stockholm, ehuru han ständigt misstänksamt bevakade särskildt Horns hållning i alla frågor, som rörde den unge hertigen och den i Tönningen fångne Wedderkop. Afgörandet i alla viktiga ärenden var alltjämt förlagd till kungahofvet i Turkiet, och Fabrices verksamhet där var alltjämt lika maktpåliggande.

Planen på
separatfred
mellan Karl
XII och
konung
August.

Fabrices svåraste uppgift under hela 1713—1714 års politiska kris var att söka vinna Karl XII för sin mästars stora plan, det nordiska fredsverkets inledande genom en separat uppgörelse mellan Sverige och Sachsen—Polen, genomdrifven på Stanislaus' bekostnad. Görtz kände sig särskildt kallad att medla en sådan uppgörelse: han förfogade öfver den gottorpska diplomatins traditionella inflytande på Sveriges politik, och han hade under våren 1713 förvärfvat Flemmings vänskap och beundran.¹ Han visste, att den sachsiske fältmarskalken i tsar Peters makttillväxt såg en fara för konung Augusts polska rike, och han kunde senare tala om en politisk maxim, för hvilken denne låtit vinna sig — *qu'on ne songe-*

¹ I bref t. Fabrice af 8 aug. 1713 (*Old.* 3.) kallar Görtz Flemming för »mon intime ami». — Den familjära ton, som stundom härskar i deras brefväxling, kan man studera i G:s bref t. F., Hannover 16 dec. 1713 (*Dr.* 1.) F. har skänkt den förre en vagn. G., som använt denna på en resa, skriver: »Il est pourtant étonnant que ce carosse ait pu résister à la rudesse des chocs que la brutalité et l'ignorance lui ont fait essuier. Il n'a pas mal symbolisé en cela l'amitié à laquelle je dois cette acquisition.»

rait pas à l'entière destruction de la Suède mais qu'on tâcherait plutôt de la conserver pour l'opposer un jour au Czar. För att vara tillräckligt starkt skulle Sverige få behålla Lifland, och konung August skulle alltså nedlägga sina anspråk på denna provins, men å andra sidan skulle Karl XII naturligtvis öfvergifva sin polske skyddsling; en sådan uppgörelse skulle enligt Görtz med ens göra Flemmingskunglige herre till *maître de la paix du Nord*.¹ Görtz behöfde icke göra några större ansträngningar för att hålla sin sachsiske vän fången vid detta politiska system; den småningom allt skarpare tillspetsade fiendskapen mellan denne och de danska statsmännen gjorde honom i det fallet bättre tjänster än till och med hans egen dialektik. Långt svårare var det att vinna Karl XII för den stora planen, äfven om Vellingk i detta fall som andra stod till den gottorpska diplomatins tjänst och också Müllern var lätt vunnin.

Redan i april 1713 hade Görtz ålagt Fabrice att på allt sätt söka bryta den svenske konungens motstånd på denna punkt och att samtidigt söka vidmakthålla Stanislaus' benägenhet för en fredlig uppgörelse²; i det följande återkom han sedan ständigt till denna fråga. Det fanns visserligen också andra angelägenheter, som vid denna tid måste komma inför Karl XII:s domvärjo och därvid kräfdes en skicklig advokat, främst den gottorpska diplomatins tvetydiga arbete intill den Stenbockska härens kapitulation. Görtz försummade icke att ställa en utförlig relation härom till Fabrices förfogande, och denna gick naturligtvis ut på att ådagalägga, att det furstliga huset från början till slut offrat sina egna intressen för Sveriges; en Stenbocks kortsynthet och en Lillienstedts *vergiftete insinuationes* måste därigenom framstå i så mycket egendomligare ljus!³ För Görtz' argumentation skall här ej närmare redogöras, men det må dock framhållas, att i detta sammanhang hertig Karl Fredriks svenska successionsanspråk ånyo blefvo skarpt betonade. De åberopades nämligen bland motiven för det furstliga husets offervilja, och samtidigt denuntierades de intriger, som man på senaste tiden tyckt sig spåra från det motsatta partiet, prinsessan

Görtz' första
instruktioner.

Stenbocks
kapitulation.

Karl Fredriks
successions-
anspråk.

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 24 febr. 1714. *Dr.* 4 d. Görtz har omtalat detta såsom ett gammalt aftal med Flemming.

² Görtz t. Fabrice, Husum 25 apr. 1713. *Konc. Old.*

³ »Pro informatione des H. Envoié v. Fabrice», Hamburg 19 maj 1713. Renskrift. *Old.*

Ulrikas anhängare. Dessa talade allmänt om en testamentarisk disposition till prinsessans förmån, och många började redan i egen nytligt intresse att eftersöka hennes gunst. Det är intressant att i detta sammanhang finna Meijerfeldt nämnd — han skulle i det följande befinnas mycket ohågad att samarbeta med den gottorpska diplomatin. Fabrice ålades naturligtvis att bevaka det furstliga husets rätt i denna dess *allerwichtigste Sache* och särskildt för konungen framhålla, hur utsägligt hårdt det skulle vara för den unge hertigen, om han efter alla offer för Sveriges bästa skulle se sig beröfvad sin af Gud och naturen gifna förhoppning på Sveriges krona.

Fabrice som
Görtz' språk-
rör.

Görtz' kurir anlände med dessa instruktioner till Adrianopel den 11/22 juni, och tre dagar senare hade Fabrice tillfälle att under en långvarig audiens uppträda såsom sin mästares språkrör inför konungen, som uppmärksamt åhörde både hans muntliga apologi och de samtidigt upplästa aktstyckena. Han hade redan på förhand det intrycket, att konungen innerst var missnöjd med Stenbock, ehuru han som vanligt behärskade sig inför offentligheten, och han förutsåg också, att konungen oförbehållsamt skulle stödja det gottorpska restitutionskravet, men för öfrigt ställa sig afvisande mot Görtz' inviter.¹ I själfva verket lät också konungen utan svårighet öfvertyga sig af de från gottorpsk sida framburna argumenten, i den mån de rörde katastrofen i Schleswig. Han yttrade upprepade gånger, att Stenbock genom att tidigare lyssna till Görtz' medlingsanbud hade kunnat erhålla långt gynnsammare kapitulationsvillkor, och Fabrice hyste intet tvifvel om, att fältmarskalken förlorat konungens gunst, medan åter den holsteinske ministern rönte allt erkännande för sitt handlingssätt.² Samtidigt försäkrade konungen,

¹ Fabrice t. Görtz (P. S.) 24 juni 1713. *Old.* 2.

² Görtz yttrar därom i sitt svar t. Fabrice (Berlin 8 aug. 1713. *Konc. Old.* 3.): »J'ay été ravi d'apprendre que le Roy a approuvé ma negociation avec le Comte Stenbock. La raison me l'avoit fait espérer. Mais il y a pourtant eu des gens qui faisoient de sinistres augures à cet égard.» — Senare (i början af aug.) anlände öfverste Bassewitz t. Adrianopel och lämnade ytterligare meddelanden om kapitulationen. Han får af Fabrice det vitsordet, »dass er von dem, was in Holstein passiret, gar raisonnablement beim König selbst geredet und gedachten H. Grafen v. Stenbock conduite ganz und gar nicht approbiret». Fabricés depesch af Adrianopel 28 aug. 1713. *Old.* 2. Jfr *Anecdotes*, ss. 271, 273.

att han alltjämt betraktade det furstliga husets intressen såsom sina egna och vid ett fredsslut icke skulle lämna dem å sido; han sade sig hafva sört för nya instruktioner till sina ministrar i Haag och London, som ålades att för Holstein-Gottorps del göra anspråk både på restitution och skäligt skadestånd. Fabrice hade klart för sig, att konungens gunstiga hållning i icke ringa mån berodde på Vellingks ingifvelser, och han lade i det följande Görtz på hjärtat att icke i otid misstänka dennes afsikter, utan i stället på allt sätt söka bevara det goda förhållandet mellan honom och det furstliga huset. För öfrigt vågade Fabrice också att under audiensen beröra frågan om den svenska tronföljden på sätt som Görtz antydte; konungen afsvor då hvarje disposition till prinsessans förmån och förklarade, att successionsordningen vore stadgad i rikets lagar. Men därutöfver kunde han icke förmås att gifva något besked: holsteinaren sökte förgäfvets häfda, att så dunkla lagstadganden nödvändigt kräfdes en närmare förklaring; konungen svarade icke, utan började tala om annat. Fabrice fick af detta samtal det intrycket, att konungen var om möjligt ännu mer förhärdad mot tanken på hvarje disposition om tronföljden än mot planen på en uppgörelse med konung August.

Karl om tron-
följdsfrågan.

Om sålunda den svenska arméns olycksöde i Schleswig på intet sätt lades det furstliga huset till last af dess kunglige beskyddare, kunde Fabrice trots allt ännu hysa en svag förhoppning, att hans egna föreställningar rörande den polska frågan omsider skulle kunna förhjälpas de svenska kansliherrarnas motsvarande projekt till seger öfver konungens storstilade förhärdelse. Vid sin audiens bragte han också denna angelägenhet på tal och sökte på allt sätt öfvertyga konungen om fördelen af en förening med konung August, om turkarnas opålitlighet, om nödvändigheten af en snar hemresa; men hans dialektik sattes därvid på ett hårdare prof än i fråga om Stenbocks missöde, och han smickrade sig icke med en motsvarande framgång.¹ Müllern måste på sitt håll göra samma nedslående erfarenhet², men efter öfverläggningar mellan dem båda, Poniatowski³ och Ranck ingaf Fabrice den 29 juni/10 juli ett memorial, som med stort eftertryck formulerade den

Fabricés ar-
gument för
separatfreds-
planen.

¹ Fabrice t. Görtz, Karagats 26 juni 1713. *Old.* 2.

² *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 208 f.

³ Om dennes ingripande se *ib.*, s. 221.

gottorpska politikens ståndpunkt i den polska frågan, och som på förhand var försäkradt om hofkanslerns lifliga understöd vid föredragningen. Uppgårelsen med konung August (på Stanislaus' bekostnad) framställdes såsom en förutsättning för fred med Danmark, af hvilken Holstein-Gottorp för sin del väntade full restitution jämte skadeersättning; i första hand hoppades det, att Sverige skulle göra gemensam sak med det furstliga huset i påtryckningen på grannstaterna. Konung August vore böjd för en separatfred, särskildt emedan han tröttnat på »det moskovitiska oket»; för att definitivt afkasta detta skulle han sedan utan tvifvel gå med i ett offensivförbund mot Ryssland och göra allt för att vinna också Preussens medverkan. För den afgörande kampen skulle Sverige efter freden med Danmark kunna sända en ny här till Tyskland och skulle sedan, med hjälp af sina nya allierade och kanske också af turkarna, hafva de bästa utsikter att af tsaren tilltvinga sig fullständig restitution och skadeersättning; efter den betan skulle Ryssland för flere sekler vara oskadliggjordt. Om konungen afvisade en uppgörelse med konung August, skulle de allierade icke draga sig för att dela Sveriges tyska besittningar, och för öfrigt kunde det väntas, att turkarna förr eller senare skulle bringa Stanislaus att gifva efter. För att gifva konung August tillfälle att draga sig ut ur ligan borde Sverige förklara sig villigt till allmänna fredsunderhandlingar under Frankrikes och Englands medling. Därigenom skulle man vederlägga talet om konungens krigslystnad och sätta vänligt sinnade makter i stånd att göra något för Sverige; i hvarje fall skulle man kunna draga ut på förhandlingarna och därmed rädda Pommern från undergång. Vellingk betecknades som lämpligt ombud vid en sådan kongress, och det förutsattes, att han skulle uppträda i samförstånd med administratörn.¹ I själfva verket tänkte sig Fabrice också möjligheten, att Görtz själf skulle blifva Sveriges ombud vid sådana förhandlingar, och Müllern hade vunnits för denna plan.²

De närmast följande dagarna gjorde hofkanslern sitt bästa

Müllern
understöder
Fabrice.

¹ Redogörelsen gifven efter Fabricés memorial af Adrianopel 26 juli n. st.) *Holsat. Af Anecdotes*, s. 257 f., framgår, att detta är en dubblett af det tidigare i samma månad ingifna, som konungen icke låtsades om.

² *Anecdotes*, s. 258.

för att hos konungen understödja de gottorpska inviterarna, men konungen motstod äfven denna stormlöpning; han hade nyss förut låtit Poniatowski förstå, att han hellre ville försona sig med tsaren än med konung August, och han väntade sig föga äfven af allmänna fredsunderhandlingar under det utmattade Frankrikes och det misstrodda Englands medling.¹ I sådan riktning gick också det besked, som Müllern den 9/20 juli hade att framföra till Fabrice; om någon uppgörelse med konung August var icke tal, och konungen groll mot England kom tydligt till uttryck, men han var icke ovillig att mottaga dess medverkan till ett ettårigt stillestånd, om det också endast komme att gälla det tyska rikets område.

Det är bekant, att konjunkturerna vid denna tid börjat att ånyo gynna den politik, som Karl XII sålunda försvarade mot en koalition af rådgifvare och förtrogne: turkarnas nyss slutna fredstraktat med Ryssland syntes på väg att upprivas, och både från höga porten och från kanen mottog Stanislaus nya försäkringar, att de icke ville låta hans sak falla. Om dessa utsikter väsentligen bestämde Karl XII:s hållning, hindrade de å andra sidan icke Fabrice från att under hand (genom Tarlo) alltjämt bearbeta Stanislaus i samma riktning som förut.² Han befann sig därvid i bästa öfverensstämmelse med Görtz, som samtidigt för egen del gjorde Stanislaus liknande föreställningar.³ För tillfället måste denne vara okänslig för dylika påtryckningar: han trodde på de tatarisk-turkiska förespeglingarna och befann sig i början af aug. (g. st.) på väg mot den polska gränsen med sina gynnare, den krimske kanen och ståthållaren i Bender. Det är emellertid bekant, att en plötslig vändning inträdde i den turkiska politiken: samtidigt med att Sveriges minister utvisades från Konstantinopel, inställdes vid Prut de turkisk-tatariska truppernas marsch, och den arme Stanislaus förpassades tillbaka till Bender.⁴ Orsakerna till detta omslag kunna icke här undersökas; det utgjorde i hvarje fall en svår motgång för Karl XII:s polska restaurationspolitik, och det måste gifva Fabrice och hans vänner i det

Fabrice be-
arbetar
Stanislaus.

¹ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 222 f.

² Fabrice t. adm. 6 aug. 1713. *Old.* 2.

³ Görtz t. Fabrice 28 juli, 18 aug.

⁴ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 230 f. *Anecdotes*, s. 277 f.

K. Hum. Vet. Samf. i Uppsala. XXI: 1.

*Fabrices och
Müllerns nya
påtryckningar
på Karl.*

svenska kansliet anledning att med förstärkt energi och kanske icke utan en viss skadeglädje ånyo söka påtvinga konungen den så länge ratade uppgörelsen med konung August. Då hofkanslern den 19—23 aug. (g. st.) gjorde sitt nya anlopp mot konungens segt försvarade position, kunde han åberopa icke blott ett nytt memorial af Fabrice, utan också den efter det sista äfventyret deprimerade Stanislaus' föreställningar, som framfördes af den i sådant ärende affärdade Törnsköld.¹ Fabrice framhöll för sin del med eftertryck omslaget i höga portens hållning som ett bevis, att turkarna i förhållande till Stanislaus alltid blott tänkt på sin egen fördel och velat fiska i grumligt vatten; en vänskaplig uppgörelse med konung August måste därför framstå som enda utvägen att komma ur den politiska »labyrinten». Sverige och Polen ägde ett gemensamt intresse att motarbeta tsarens maktutveckling, och det vore allt skäl att tillmötesgå konung Augusts iniviter² i tid; fortsatt kallsinnighet skulle stöta bort denne och omintetgöra hans fredsvilja, särskildt om turkarna icke längre hotade honom.³

Karl XII kunde icke dölja för sig, att situationen erbjöd fredspolitikens talmän vägande argument, men han förskansade sig bakom en förklaring, att han icke ville fatta något beslut, innan han mottagit den preussiske konungens svar på hans senaste förbundsförslag.⁴ Då budskapen från Konstantinopel alltjämt tydde på en svenskfientlig kurs och då Poniatowski ånyo gjorde gemensam sak med Müllern och Fabrice, förklarade sig konungen till sist principiellt godkänna planen om en uppgörelse med konung August. Men han ville icke utse vare sig Vellingk eller Görtz till sin förtroendeman i denna sak, utan föredrog att anlita den med Stanislaus nära llerade Törnsköld⁵; värfvet som medlare var han böjd att anförtro åt den krimske kanen. Därmed afböjde han den genaste diplomatiska vägen, och planens snabba och säkra utförande måste sägas äfventyradt; en annan fråga är, om man utan

¹ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 231 f.

² Fabrice åberopar framställningar från Flemming genom Görtz och från konung August genom Spiegel. Se därom *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 235.

³ Fabrices memorial af Adrianopel 3 sept. (n. st.) 1713. *Holsat.*

⁴ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 232. *Anecdotes*, s. 278.

⁵ Se om dennes person Fabrices i sin korthet målande karakteristik, *Anecdotes*, s. 308 f.

*Karl synes
acceptera
separatfreds-
planen.*

vidare bör följa Müllern, då han bakom konungens hållning spårar en hemlig afsikt att göra hela planen om intet.¹ Konungens tydligt framträdande misstro mot Vellingk och Görtz och hans samtidigt ådagalagda obenägenhet att anlita Preussens medling få i hvarje fall sin naturliga förklaring i det intryck, som de pommerska sekvesterförhandlingarna gjort på honom.

Då underrättelserna om den stettinska sekvesterplanen och Meijerfeldts afvisande hållning började anlända till Adrianopel, måste Fabrice taga ställning också till denna fråga, ehuru han en tid framåt saknade förhållningsorder från Görtz. Meijerfeldt lät för konungen framlägga sina synpunkter genom den i sådant ärende särskildt affärdade sekreteraren Löwenheim, sedan han redan förut skriftligen förklarat sin hållning. Det låg i sakens natur, att Fabrice ifrigt skulle försvara den gottorpsk-preussiska öfverenskommelsen, äfven om han ännu icke kände dess detaljer, och han understöddes därutinnan af den från Vellingks sida påverkade Müllern.² Han förmådde dock intet uträtta: Karl XII igenkände i Meijerfeldts handlingssätt sin egen soldatanda och uttalade omedelbart sitt gillande; endast konungens egen skriftliga och tydliga order kunde öfver hufvud rättfärdiga en fästnings öfverlämnande.³ Müllern fick i uppdrag att i ett bref till Vellingk närmare motivera konungens ståndpunkt; denne misstänkte med skäl, att Preussen efter Stettins sekvestrerande under alla förhållanden skulle finna en förevändning att behålla fästningen, och han betraktade sekvesterplanen som tillkommen genom Mensjikovs och Flemmings intriger: då dessa såge sig ur stånd att utan dansk hjälp eröfra Stettin och kände sig oroade af turkarnas hotande hållning, hade de velat anlita Preussen för att beröfva Sverige denna stödjepunkt.⁴ — För Vellingk ännu mer än för Görtz

¹ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 234 ff.

² Fabrices despatch af Adrianopel 28 aug. 1713. *Old.* »Ob ich nun zwar von dieser affaire gar nicht instruiert bin, indem ich seit Capitain Baumans Ankünfft gar keine Nachricht aus Holstein erhalten, so lasse doch nicht, den geschlossenen Tractat bestmöglichst zu apuyiren und zu remonstriren, dass fast alles vor Sweden verloren, wan man den geschlossenen Tractat nicht ratificiren solte». Jfr *Anecdotes*, ss. 274, 276, 288, 291. — *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 230.

³ Karl XII t. Meijerfeldt, Timurtasch 10 aug. (g. st.) 1713. *NORDBERG*, II, s. 330 f. (Or. *Ups.* F. 178.)

⁴ Müllern t. Vellingk, Timurtasch 8/19 aug. 1713. *St.* Det heter därvid »que si cette cour [la Prusse] n'envisageoit pas principalement cette acquisi-

*Karl inför
den pom-
merska
sekvester-
frågan.*

*Karl gillar
Meijerfeldts
hållning.*

betydde denna Karl XII:s hållning ett kännbart politiskt nederlag, och det är naturligt, att de icke omedelbart kunde vänta något förtroendeuppdrag från hans sida.

Instruktion
för Törn-
sköld.

I hvarje fall utfärdades den 8/19 sept. 1713 i största hemlighet fullmakt och instruktion för Törnsköld. Här är icke platsen att redogöra för de villkor, på hvilka Karl XII ursprungligen var redo att sluta fred med konung August.¹ Det må endast framhållas, att de inrymde också en punkt, som direkt berörde Holstein-Gottorps intressen: konung August borde förbinda sig att i samförstånd med Sverige, om så påfordrades med maktmedel, förmä Danmark att gå in på full restitution och skadeersättning såväl för det furstliga husets del som för Sveriges kronas.² Törnsköld skulle i Bender först underställa Stanislaus detaljerna i sitt fredsförslag och sedan träda i förbindelse med konung Augusts ombud; möjligen tänkte man sig allt från början, att Kamieniec var en lämplig mötesplats. I hvarje fall kom Törnskölds afresa till följd af penningbrist att uppskjutas till den 5/16 okt.³ — och saken hade då i viss mån kommit i ett nytt läge därigenom att nya inviter gjordes i Görtz' namn af Fabrice. Görtz sände sitt ombud för det första en utförlig framställning af sekvesterpolitikens motiv jämte de till uppgörelsen hörande aktstyckena; Meijerfeldt blef naturligtvis i det sammanhanget icke skonad. Görtz, som bad Fabrice delgifva konungen också de till traktaten af den 22 juni hörande separata artiklarna⁴, betonade särskildt, att han

Törnskölds
resa upp-
skjuten.

Görtz' nya
inviter.

tion sous le prétexte spécieux de sauver nos places, elle n'auroit eu qu'à se servir du commissorium de l'Empereur et de déclarer qu'en vertu de cela elle ne pourroit pas s'empêcher d'employer ses forces contre ceux qui voudront continuer des hostilités dans l'Empire, d'autant que les ennemis de la Suède n'avaient plus aucun prétexte d'agir contre elle en Allemagne, celui de ruiner le corps de Crassau, lequel les avoit fait entrer en Pomeranie, ne subsistant plus après la reddition de l'armée Suédoise en Holstein».

¹ Instr. liksom kredit. finnas bland Törnskölds beskickningshandlingar, *Polen*. Jfr NORDBERG II, s. 410. Fredsvillkoren innehållas i en särskild promemoria (»Conditions»...). Se om deras innehåll CARLSON, *Fredsunderhandlingarne*, s. 53 f.

² Punkt 18 i nämnda »Conditions». ³ *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 240.

⁴ »Vous ne devez avoir aucun scrupule de produire devant S. M. les articles séparés de notre traité avec la Prusse. Mais vous ferez connoître qu'il ne falloit pas moins de cette leurre pour faire mordre à l'hameçon, Quant au cas de la succession, il faut faire remarquer que nous ne donnons rien à la Prusse à moins que nous avons besoin d'elle.»

genom sekvestern velat aflägsna ryssarna från Tyskland; deras närvaro där måste ständigt utöfva ett tryck på de makter, som annars vore vänligt stämda mot Sverige, närmast Preussen, Frankrike och England. Vid det preussiska hofvet rådde en afgjord stämning för krig med Ryssland¹, men en aktion vore otänkbar, så länge icke Karl XII försonat sig med konung August; både Preussens och Polens krafter behöfdes nämligen i en sådan kamp och skulle också stå till buds. Man måste locka Preussen med förhoppningen att en gång vinna Stettin, man behöfde ingalunda bortskänka denna fästning, hvars betydelse för Sverige man dock å andra sidan icke finge öfverskatta; den kostade riket årligen stora summor och skulle alltid vara dess grannar en nagel i ögat — hvarför då icke försona sig med tanken att afstå den mot en så riklig politisk kompensation? Görtz själf vore alltjämt villig att i samråd med Vellingk förbereda en fredlig uppgörelse med konung August; det vore honom så mycket lättare, som han stode i ett nära vänskapsförhållande till Flemming. På turkarnas vänskap borde den svenske konungen icke bygga, men det kunde visserligen vara gagneligt att alltjämt söka hetsa dem emot Polen; konung August skulle därigenom blifva så mycket mer benägen för fred med Sverige. Fabrice borde göra sitt bästa för att bibringa Karl XII denna uppfattning af situationen. — Samtidigt skref Görtz också till Stanislaus i samma anda; denne ansågs närmast att öfvertala sin gynnare, då det gällde att offra 1704 års politik.²

Till att öfverbringa detta budskap och andra muntliga hälsningar utsågs icke en vanlig kurir, utan sekreteraren Hahn, hvilken i viss mån personifierade det politiska samarbetet mellan Görtz och Flemming. Vid Tönningens kapitulation hade han stått i Stenbocks tjänst³, men (troligen på Görtz' rekommendation) af Flemming antagits till sachsisk »stabssekreterare». Om hans verksamhet som sådan är intet närmare bekant; i aug. 1713 afreste han i hvarje fall till Adrianopel i Görtz' uppdrag och med pass som *gottorpsk* tjänsteman. I Wien erhöill han genom den svenska och gottorpska diplomatiens förmedling ett kejsarligt pass, som ut-

Hahn såsom
Görtz' och
Flemmings
ombud.

¹ Jag har flerstädes framhållit, att den motsatta tesen är riktigare.

² Görtz t. Fabrice, [Berlin] 8 aug. 1713. Med 3 postscripta. *Konc. Old.*

³ Det var han, som förde krigsrådsprotokollen i maj 1713.

ställdes till kaptenen i *gottorpsk* tjänst *v. Grund*.¹ Efter ankomsten till Adrianopel uppträdde han också hela tiden som gottorpsk tjänsteman; i själfva verket var han alltjämt Flemmings tjänare och skref rapporter också till denne. Säkerligen har han också mottagit instruktioner af den sachsiske fältmarskalken, men hur långt hans befogenhet sträckte sig, är icke rätt klart.

Hahns och
Fabrices öfver-
läggningar.

Hahn bröt upp från Berlin den 14 aug. 1713 och anlände till Adrianopel den 22 sept. Under de förtroliga öfverläggningarna mellan honom och Fabrice synes man hafva kommit öfverens att inför Karl XII utmåla den önskade uppgörelsen med konung August i de ljusaste färger, som optimismen kunde ställa till förfogande; man hade ju att göra med »ein difficiler Herr», och man måste förhindra, att denne afvisade den nya inviten med ett kort nej.² Till en början nöjde man sig med att göra muntliga föreställningar och förespeglingar, men för att kunna utkräfvä ett bestämdt svar beslöt man sedermera att låta dem få skriftlig form, och då endast Fabrice var ackrediterad hos konungen, blef det denne, som kom att föra pennan.

Fabrices me-
morial af den
22 sept./3 okt.
1714.

Fabrice ingaf sålunda ett memorial³, i hvilket han under hänvisning till tidigare framställningar talade om de »avantageuse conditions», som konung August nu erbjöde, men som kanske snart skulle tagas tillbaka; det vore därför *periculum in mora*. I en bilaga utvecklades närmare de fördelar, som uppgörelsen skulle medföra dels för Sverige och Holstein-Gottorp, dels också för Stanislaus; Fabrice följde därvid ett utkast af Hahn, hvare han gjorde blott en

¹ Uppgifterna äro hämtade ur Hahns bref t. Flemming, Strelitz 27 maj 1715 och Adrianopel 6 okt. (n. st.) 1713. *Dr.* 1. Enligt det senare igenkändes han af öfverste Bassewitz, som anmälde, att han gått i sachsisk tjänst. Han svarade emellertid, att detta skett pro forma och för att han lättare skulle erhålla afsked ur Stenbocks tjänst. Jfr för det följande också den P. M., som är bilagd Müllerns bref t. Törnsköld, Demotika 14/25 juni 1714. *St.* — Hahns enda legitimationshandling var ett af Görtz utfärdadt kreditiv till Fabrice.

² Jag följer här Fabrices redogörelse i hans »promemoria» t. Görtz af Adrianopel 22 juni 1714 jämförd med hans bref t. Görtz af Demotika af 16 juni (*Old.* 2, jfr *Anecdotes*, s. 307 ff.). F:s uppgifter hafva visserligen karaktären af en apologi och måste användas med försiktighet i allt, som rör F:s och Hahns inbördes mellanhafvande. Så uppger den oriktigt, att F. först efter några veckor, ansatt af H. som önskade resa hem, ingaf sitt nedan omtalade memorial.

³ Dat. Adrianopel 3 okt. 1713. *Holsat.* Fabrice t. administr., Adrianopel 6 okt., t. Görtz samma dag. *Old.* Jfr NORDBERG (tyska uppl.) III, ss. 534, 538.

ändring.¹ Sverige skulle återfå sina tyska besittningar och äfven de af tsaren eröfrade provinserna; dessutom skulle det kunna räknas på det polska Lifland med Kurland och på en krigsskadeersättning af tsaren. Dessa vinster skulle det ernå därigenom att Karl inginge ett off- och defensivförbund med konung August, i hvilket också Preussen lätt kunde förmås att deltaga; en sådan koalition skulle Ryssland icke kunna motstå. Äfven Danmark skulle på sådant sätt tvingas att bjuda Sverige en fördelaktig fred, som samtidigt skulle tillförsäkra Holstein-Gottorp restitution och skadeersättning. Stanislaus skulle få behålla sin kungliga titel och tillförsäkras successionsrätten efter konung August; han skulle återfå sina polska gods och erhålla årligt underhåll, hvarjämte en amnesti skulle säkerställa hans anhängare. Om Karl ginge med på en sådan uppgörelse, förpliktade sig Fabrice och Hahn att inom två månader skaffa honom ett egenhändigt bref från konung August, hvilket skulle innehålla alla upptänkliga »Avancen und Versicherungen» i antydd riktning, och att utverka ett omedelbart inställande af fiendligheterna i Pommern. Denna förpliktelse och talet om »avantageuse conditions» syntes önekligen gifva vid handen, att det var fråga om redan gjorda medgifvanden från sachsisk sida, ehuru Fabrice senare sökte göra gällande, att man allenast ställt alla dessa politiska fördelar i utsikt. Det hela var i själfva verket ett något frivolt försök att *amorcer le roi de Suède*, men hur ansvaret därvid skall fördelas mellan Fabrice och Hahn, är icke möjligt att utreda, då de i det följande fingo intresse af att hvar för sig taga den passiva rollen i anspråk. Man kan i hvarje fall tro Fabrice på hans ord, då han säger, att framställningen skulle fått ett annat utseende, om man ej måst räkna med Karls hårdnackhet — eller om man vetat, att den med tiden skulle komma under konung Augusts ögon. Med stöd af detta Fabrices memorial sökte Müllern på allt sätt rubba konungens beslut att föredraga den tatarisk-turkiska medlingen framför den från gottorpsk sida erbjudna, men han hade lika litet för sina ansträngningar i detta fall som för sina försök att öfvertyga konungen, att man åtminstone vid invitens framförande till Flemming borde anlita Görtz' biträde.² I hvarje fall erhöi icke

¹ Han uteslöt punkt 8 i Hahns utkast, som lyder: »Von der Crohn Polen sofort zu einer ansehnlichen summa Geldes, so zu einer honorablen sortie aus diesen landen durch Polen employiret werden kau».

² *Kar. Kr. Dagb.*, IV, ss. 238, 241.

Müllerns
nya påtryck-
ningar.

Fabrice del af hemligheten; konungens misstro mot Holstein-Gottorp tog sig däri ett nytt uttryck, och äfven Müllern ålade sig i denna fråga nödig förbehållsamhet gent emot den holsteinske ministern.¹ Då man genom en resolution af den 19/30 okt. ändtligen meddelade denne det officiella svaret på hans tvenne senaste memorial, uttalade man sig endast allmänt och undvikande om de gottorpska inviterna, i den mån de rörde uppgörelsen med konung August: konungen sade sig betrakta dem som ett kraftigt bevis på administratörns tillgifvenhet och vänskapliga nit, men som saken på grund af sin vikt kräde ett moget öfvervägande, kunde han icke ännu fatta ett definitivt beslut. För öfrigt bekräftade han sina tidigare löften, att han icke ville sluta fred med Danmark, om icke samtidigt det furstliga huset tillförsäkrades restitution och skadeersättning, och att han alltfört ville påverka Traventhalfredens garantier till dess förmån.²

Med ett sådant besked var Fabrice måttligt belåten, och han kommenterade det med frasen: *c'est penser longtemp's pour ne rien dire*; han fällde samtidigt i ett bref till Flemming sin dom öfver Karl XII: *c'est un prince qu'il faut absolument tromper pour son propre intérêt*.³ Han hade i själfva verket länge öfvervägt en plan att den svenske konungen oåtsporad genomdrifva en förlikning mellan Stanislaus och konung August; sedan denna blifvit ett fullbordadt faktum, skulle Karl XII inbjudas att följa sin polske skyddslings exempel, men om han alltjämt förhärdade sig, ämnade Fabrice frammana krafter svårare att trotsa än hans egna, Poniatowskis och Müllerns gemensamma påtryckningar. Han tvekade icke att i sådant fall inviga den svenskfientlige storvisiren i planen och lämna åt denne att utfinna de tvångsmedel, som skulle bryta »järnhufvudets» motstånd. Han hade naturligtvis klart

¹ Däremot invigde Müllern som bekant Vellingk i hemligheten (CARLSON, *Fredsunderhandlingarne*, s. 54, n. 1). — Fabricés otålighet öfver dröjsmålet med svaret speglas i hans bref t. Müllern af Karagats 17 och 29 okt. 1713. *Holsat*. I bref t. dens. af Karagats 13 okt. framkastar han tanken, att Karl åtminstone skulle kunna låtsas reflektera på planen, hvarigenom tid skulle kunna vinnas och Pommern räddas.

² Resol. finnes i orig. bland Fabricés bref. *Old*, 2.

³ Fabrice t. Flemming, Adrianopel 2 nov. 1713. *Dr.* 12 d. I ett bref t. dens., Adrianopel 6 okt. (*ib.*) hade Fabrice omnämnt sina framställningar till Karl och lofvat kopior med Hahn.

Resolution på
Fabricés me-
morial.

Fabricés plan
på direkt upp-
görelse mellan
Stanislaus
och konung
August.

för sig, att han därvid måste börja ett högt spel och att en sådan intrig måste för alltid störta honom från hans plats i konungens gunst; han var också beredd att draga sig undan till Konstantinopel, hvarifrån han ämnade bedrifva sina stämplingar mot sin höge gynnare, i hvilken han numera såg blott *un prince désespéré dont il ne faut plus rien attendre*.¹ Sedan han på förhand invigt Stanislaus i planen, sände han omedelbart efter den intetsägande resolutionens mottagande sekreteraren Hahn till denne i och för muntlig uppgörelse; resans ändamål afslöjade han endast för Poniatowski, med hvilken han alltjämt samarbetade. Meningen var, att Hahn sedan skulle fortsätta till Berlin och genom Flemming söka utverka konung Augusts bemyndigande för Fabrice att medla en separatuppgörelse mellan denne och Stanislaus; en till Bender medföljande janitschar skulle i Konstantinopel möta Fabrice med Stanislaus' svar. Samtidigt underrättades Flemming om planen, som också underställdes Görtz' ompröfning.²

Hahn anlände till Bender några dagar efter Törnasköld, om hvilkens hemliga mission han alltjämt var okunnig. Ingenting närmare är bekant om hans öfverläggningar med Stanislaus, men man finner, att han efter några dagar fortsatte resan medförande ett bref från den senare till Görtz. Det innehöll allmänna försäkringar, att Stanislaus alltjämt ville söka förmå Karl XII att försona sig med konung August, och en förhoppning, att om denne gäfvade påtagliga vittnesbörd om sina ärliga afsikter, den svenske konungen å sin sida skulle visa sig förhandlingsvillig.³ Stanislaus synes alltså hafva afvisat Fabricés äfventyrliga plan eller åtminstone ställt sitt samtycke på framtiden, och Fabrice själf, som i början af dec. 1713 afreste till Konstantinopel, hade ju tills vidare att afvakta Görtz' utlåtande i frågan.

Fabrice, som Karl XII alltjämt önskade behålla hos sig i Turkiet, förebar växelaffärer och passbekymmer som anledning till sin resa, men försäkrade, att han skulle återvända för att taga afsked och erhålla sitt rekreditiv.⁴ Han sökte blanda bort korten

¹ Fabricés uttryck i bref t. Görtz, Adrianopel 25 okt. 1713. *Old*.

² *Anecdotes*, s. 285 f. *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 245.

³ Dat. Bender 8/19 nov. 1713. *NORDBERG* (tyska uppl.), III, s. 535 f. Görtz t. Fabrice, Berlin 24 jan. 1714. *Konc. Old.* Jfr *Anecdotes*, s. 289.

⁴ Fabrice t. Müllern, Karagats 29 nov. 1713.

Hahn sänd till
Stanislaus.

Hahn hos
Stanislaus.

Fabricés resa
till Kon-
stantinopel.

i fråga om sin intrig genom att försäkra Müllern, att Hahn på eget bevåg tagit vägen öfver Bender för att bedja Stanislaus förnya sina föreställningar hos Karl XII.¹ Men ehuru Müllern lydigt framlade denna version för konungen², ville denne icke tro på Fabrices oskyldiga min, men hans missnöje gick icke ut öfver den senare, utan närmast öfver Hahn³. Det är i hvarje fall tydligt, att hela denna episod icke var ägnad att häfva hans misstro gent emot den gottorpska diplomatien och det var därför mindre underligt, att Fabrice alltjämt lämnades i okunnighet om det verkliga sammanhanget med Törnskölds beskickning. När han efter en tid lyckades erfaras, att denne sändts för att göra sachsarna vissa inviter, förblef han i hvarje fall öfvertygad, att han uppträdde endast å Stanislaus' vägnar.⁴

Görtz' ståndpunkt.

Görtz åter hade många möjligheter att komma sanningen på spåren och visste snart, i hvilkens ärenden Törnsköld reste. Han måste därför finna den af Fabrice uttänkta planen åtminstone för tillfället onödig; han var annars böjd att, med blicken öppen för dess risker, erkänna den som *un bon pis aller*.⁵ För öfrigt blef han något bekymrad öfver de uttolkningar, som Hahns beskickning till Bender kunde föranleda vid Karl XII:s hof, och yttrade ett visst missnöje öfver Fabrices resa till Konstantinopel; han ansåg sig behöfva en ständig advokat i konungens närhet, icke minst med hänsyn till de pommerska angelägenheterna.⁶

Törnsköld hos Stanislaus.

Under tiden hade Törnsköld utfört sitt värf i Bender och under äfventyrliga omständigheter fullföljt sin diplomatiska mission. Från Stanislaus' hof, dit han anländt i slutet af okt. 1713, hade han kunnat inberätta, att denne hälsade Karl XII:s beslut med största

¹ Dens. t. dens., Schali 9 dec. 1713.

² Dens. t. dens., Pera 18 dec. 1713.

³ *Anecdotes*, s. 290.

⁴ *Ib.*, ss. 296, 308.

⁵ Görtz t. Fabrice, Berlin 24 jan. Braunschweig 14 febr. 1714. *Konc. Old.* 3. Det heter i det senare brevet: »L'affaire est très délicate, de sorte que vous devez user de bien de circonspection. Car vous jugerez bien qu'un accommodement entre les Rois Stanislas et Auguste sans la participation du Roi de Suède feroit d'un côté manquer à ce Prince son but et que de l'autre il n'en résulteroit aucun avantage pour lui.»

⁶ Görtz' cit. bref af 14 febr. — Också Vellingk hade tidigare framhållit som nödvändigt, att Fabrice stannade i Turkiet. Callisen t. Görtz, Hamburg 11 aug. 1713. *Old.* 1.

tillfredsställelse och endast i medlingsfrågans ordnande fann anledning till betänkligheter. För honom liksom för Müllern voro turkar och tatarer ledda blott af egennyttans beräkningar, och han erbjöd sig därför i stället att *själf* uppträda som medlare, så snart hans mellanhafvande med konung August hunnit ordnas.¹ Det gällde i hvarje fall att först komma i förbindelse med denne och att ytterligare sondera sachsarnas afsikter, innan man *officiellt* afslöjade Karl XII:s villighet att låna handen till en uppgörelse; den försiktighet, som Törnsköld därvid ådagalade, vann den senares obetingade gillande. *Under hand* gaf man visserligen alla nödiga försäkringar i saken: medan Törnsköld ännu stannade i Bender, sändes Adlerfeldt med Stanislaus' kreditiv till Kamieniec, där Lagnasco för tillfället residerade; han fick i uppdrag att (med uttryckligt återopande af det genom Hahn meddelade projektet) betyga Karl XII:s liksom Stanislaus' villighet att förhandla. Lagnasco borde utverka konung Augusts reciproka bemyndigande, och dennes ombud borde sedan inställa sig i Bender, hvarvid han lämpligen kunde utgifva sig för en såsom kurir resande svensk officer.² Adlerfeldt, som den 6 nov. ankom till Kamieniec, framförde sitt uppdrag till Lagnasco och omnämnde därvid både Törnskölds resa till Bender³ och Karl XII:s obenägenhet att betjäna sig af det gottorpska husets medling. Lagnasco, hvilken i början betraktade ordandet om Karl XII:s förhandlingsvillighet närmast som en förevändning för Stanislaus' hänvändelse, sväfvade i fullständig okunnighet om Flemmings genom Hahn gjorda inviter, och han kunde därför endast i största allmänhet belysa sin konungs villighet till en rättvis och billig fredsuppgörelse. För öfrigt ville han icke höra talas om några förhandlingar i Bender, utan föreslog i stället Kamieniec; han kunde därvid med en viss rätt framhålla, att turkarna icke lofvat ett sachsiskt ombud lejd och att de till äfventyrs skulle finna sitt intresse i att för världen afslöja hvad som förehades, men troligen fann han också sitt förslag bättre förenligt med sin kunglige herres värdighet. Att utan vidare afvisa den gjorda inviten ansåg han oklokt: det kunde under alla

¹ Törnskölds deusch af Bender 2 nov. 1713.

² Stanislaus' kreditiv och instr. för Adlerfeldt, Bender 29 okt. 1713. Kop. bil. t. Lagnascos deusch af Kamieniec 7 nov. 1713. *Dr.* 13.

³ Törnskölds namn synes han visserligen ej hafva uppgifvit; Lagnasco talar endast om »un de ses gentilhommes fort affidé».

Adlerfeldt
sänd till
Lagnasco.

förhållanden vara nyttigt att äga den svenska konungens propositioner; om de befunnes obilliga, kunde man dock använda dem till att stifta ovänskap mellan denne och turkarna. Han lät därför Adlerfeldt resa tillbaka med en hälsning till Törnsköld, att han motsåg ett besök snarast möjligt af denne och Adlerfeldt.¹ Han ämnade sedan söka förmå dessa att i hans sällskap uppsöka konung August, som för tillfället uppehöll sig i Warschau. Hur händelserna sedan utvecklade sig är omöjligt att i detalj utreda; saken drog i hvarje fall ut på tiden längre än man tänkt sig, hvad än orsaken därtill må hafva varit. Lagnasco synes icke hafva inväntat Törnsköld i Kamieniec, utan i stället ensam rest för att träffa konungen i Warschau; men han sände ett par ombud att möta den svenske kammarherren och föra honom till konungens residens. Denne, som i december flyttade till Dresden, dit Lagnasco reste efter honom, skulle gärna hafva sett, att Törnsköld uppsökt honom i den sachsiska hufvudstaden. Han var för öfrigt alldeles ense med Lagnasco om, att man icke borde afvisa den svenska inviten, men alla framställningar skulle tills vidare blott tagas *ad referendum*.²

Konung Augusts ståndpunkt.

Törnsköld och Bieber i Breslau.

Törnsköld, som fick sekreteraren Bieber (och icke Adlerfeldt) med sig såsom ombud för konung Stanislaus, ankom öfver Lemberg till Breslau den 2 febr. 1714; han hade tydligen afböjt inbjudningen till Dresden, och Lagnasco hade funnit sig i att underhandlingarna förlades till kejsrerligt område.³ Man har sig intet bekant om de skriftliga eller muntliga instruktioner, som Lagnasco medförde från Dresden; konung August hade i hvarje fall redan tidigare låtit honom förstå, att han borde förebära okunnighet om de genom Hahn framställda propositionerna.⁴

¹ Lagnascos cit. degesch.

² Lagnascos degesch af Warschau 23 dec. 1713. — Kon. August t. Lagnasco, Warschau 17 nov., Dresden 30 dec. Konc. Dr. Det heter i brefvet af 18 nov.: »tousjours il ne faut pas rebuter le Roy de Suède, plutôt faire venir celuy qui est chargé de ses commissions et témoigner être prêt d'écouter et de prendre ad referendum tout dont on vaudra s'ouvrir à vous... Cependant vous prendrez bien garde de n'entrer en aucun détail ni engagement, surtout avec Stanislas».

³ Biebers »Extrait du journal depuis notre arrivée à Bresslau». *Polon.* Törnsköld t. K. M. 1711—1720. Hufvudkälla också för det närmast följande.

⁴ Kon. Augusts cit. bref t. Lagnasco af 17 nov.

Sedan han den 19 febr. anländt till Breslau, kunde närmast följande dagar de första konferenserna hållas, naturligtvis i största hemlighet. Törnsköld uppträdde därvid såsom *konung Stanislaus'* ombud, men Lagnasco genomskådade naturligtvis denna diplomatiska maskering och lät också Törnsköld förstå detta. En nästan oundviklig formell konflikt kom till utbrott, då Lagnasco vägrade att gifva Stanislaus konungatitel, något som Törnsköld energiskt fordrade; skiljaktigheterna mellan parterna (därmed visserligen sammanhörande) reella ståndpunkter trängde dock omedelbart denna fråga i bakgrunden. Så länge Törnsköld endast ordade om den för Sverige och Polen gemensamma ryska faran, yttrade sig Lagnasco försiktigt instämmande, men då han (den 21 febr.) lät denne få del af de Hahnska propositionerna, visade sig ett samförstånd omöjligt. Lagnasco förklarade, att hvarken han eller konung August ägde någon kännedom om de öfverenskommelser i denna riktning, som Flemming och Görtz kunde hafva träffat; däremot erinrade man sig väl de på sin tid i konseljen refererade förhandlingarna mellan Stanislaus, Stenbock och Flemming på hösten 1712¹, och man betraktade dessa alltjämt som möjlig grund för en uppgörelse. Sedan Lagnasco fått mottaga en afskrift af de Hahnska propositionerna och tagit närmare kännedom om deras innehåll, förmådde de honom till utbrott af våldsam indignation: Fabrice måste hafva tappat förståndet, innan han kunnat sätta dylikt på papperet, och den som utgifvit det för konung Augusts tankar, förtjänade att blifva ett hufvud kortare. Man kände alltför väl Sveriges betryckta läge för att icke göra sig räkning på helt annorlunda beskaffade erbjudanden.

Lagnasco hade därmed definitivt formulerat sin ståndpunkt, och förhandlingarna voro afbrutna, ehuru både han och Törnsköld ännu en tid stannade i Breslau; den senare hade kommit till den öfvertygelsen, att man från sachsisk sida endast hade bedrägliga afsikter, och han ansåg konung August mindre farlig som fiende än som *ami mal reconcilié*.² Till Törnskölds och Biebers stora missnöje ägnade Lagnasco sin tid åt försök att vinna en del inflytelserika anhängare af Stanislaus, hvilka samtidigt uppehöll sig i staden; han hade därvid hjälp af Hahn, som efter en äfventyrlig

Lagnasco desavuerar Hahn.

Förhandlingarna i Breslau afbrutna.

¹ Om dessa förhandlingar ANNERSTEDT, s. 240 ff.; *Bidr NKr* H IV, s. 98 ff.

² Törnsköld t. Müllern, Breslau 22, 26 febr.; t. Frisendorff 4 apr. 1714.

resa genom Moldau och Ungern passerade Breslau på väg till Berlin.¹ Törnsköld försummade icke att inför Görtz beklaga sig öfver den sistnämndes uppträdande och då han fick till svar, att man vid det gottorpska hofvet icke kunde tro Hahn om annat än godt, vände sig hans misstro och förbittring mot Görtz själf: han fann dennes uppträdande *ni trop sincère ni irréprochable*.²

Görtz' missbelåtenhet.

Görtz hade från början varit missbelåten med att förhandlingarna i Breslau anförtrotts åt den danskvänlige Lagnasco, och han uttalade sin förvåning öfver att Flemming låtit sitt val falla på en antagonist. Han befarade också, att Lagnasco icke var bemyndigad att förhandla med Törnsköld, och han trodde sig i det hela spåra en ny orientering af den sachsiska politiken i strid med Flemmings tidigare ståndpunkt.³ Då han kort därefter erfor, att förhandlingarna i Breslau afbrutits, och (troligen genom Flemming) fick del af de af Törnsköld öfverlämnade Hahnska propositionerna, frånsade han sig allt ansvar för dessa och karakteriserade dem som *une production crue et précocée*.⁴ För öfrigt gjorde han allt för att åstadkomma förhandlingarnas återknytande under gynnsammare auspicer. Han sände Reventlow till Törnsköld med uppdrag att söka förmå denne att antingen komma till Berlin eller åtminstone i Breslau hålla sig beredd på nya sachsiska inviter; han smickrade sig därvid med förhoppningen, att Flemming skulle befinnas villig att inträda i Lagnascos ställe. Han hade för afsikt att resa till Dresden för att afhandla denna sak med den sachsiske fältmarskalken⁵, men stämningen vid konung Augusts hof var vid denna tid så kylig mot det gottorpska huset, att Flemming för tillfället höfligt undanbad sig Görtz' besök.⁶ Det ena hindret

¹ Dens. t. dens., Breslau 8 och 15 (g. st.) mars 1714.

² Dens. t. dens., Breslau 15/26 mars 1714. Görtz t. Törnsköld, Berlin 18 mars.

³ Manteuffel t. Flemming, Berl. 24 febr. 1714. *Dr.* Törnsköld uppträder i detta bref under namnet *Dornflict*. — Görtz t. Hagen, Berl. 28 febr. *Konc. Old.* 8. »L'on a procédé trop crument en Orient à cette negociation, l'aiant fait entamer à notre insu bien que l'affaire ait uniquement passé par nos mains et c'est ce qui y apporte beaucoup de difficultés. L'on a été obligé d'y employer Lagnasco qui n'est pas bien intentionné, étant ennemy du Comte Fleming».

⁴ Görtz t. Fabrice, Berl. 10 mars 1714. *Konc. Old.* 3.

⁵ Görtz' cit. bref af 28 febr.

⁶ Manteuffel t. Flemming, Berl. 27 febr. 1714. Flemmings svarsbref, *Konc. Dr.*

kom till det andra: Törnsköld vägrade att resa till Berlin, och då Görtz bad honom att åtminstone möta på halfva vägen, i Frankfurt eller Krossen, möttes han af ett lika kallt afslag. Törnsköld, hvilkens misstro mot Görtz ständigt fann ny näring, hänvisade denne i första hand till Frisendorff, men sände honom senare ett chiffer i och för en förtroligare korrespondens; därmed ansåg han sig hafva uppfyllt all rättfärdighet.¹ Han ställde sig döf för det råd, som Vellingk i skrufvade vändningar gaf honom, att icke afvisa hjälp af *une main tierce et fort affectionnée*.² Det är ganska naturligt, att han efter allt detta för Görtz kom att stå som Meijerfeldts vederlike i politisk insikt och att man från gottorpsk sida anklagade honom inför Müllern; det är mer anmärkningsvärdt, att den senare, om än i milda uttryck, klandrade Törnsköld för ovis stramhet gent emot Görtz' inviter.³ I sitt svar på dessa förebråelser gaf Törnsköld en avslutande karakteristik af sin gottorpske antagonist; denne var för honom *un homme qui promet et revoque, dit et dédit, assure et nie tour à tour*.⁴ Han kunde för öfrigt i detta sammanhang med en viss triumf återropa de anklagelser, som rådsregeringen i Stockholm genom sitt cirkulär af 10 mars riktade mot den gottorpska politiken.⁵

Törnskölds misstro gent emot Görtz.

I sin förargelse öfver Törnskölds uppträdande i Breslau uttalade Görtz en önskan, att Karl XII skulle bemyndiga Vellingk eller Frisendorff att i hans ställe fullfölja de hemliga förhandlingarna med konung August⁶, och han lät undfalla sig sådana yttranden som att den sak, man lagt sig vinn om i Breslau, på tre dagar skulle kunnat ordnas i Berlin.⁷ Karl gick i viss mån denna önskan till mötes, om det också af många omständigheter är uppenbart, att han i likhet med Törnsköld var böjd att betrakta sachsarnas förhandlingsvillighet som falskt spel. Han var därför beredd att på annat sätt utnyttja, hvad som inträffat: Törnsköld och Frisendorff mottogo

Görtz föreslår Vellingk eller Frisendorff såsom underhandlare med konung August.

¹ Törnsköld t. Müllern, Breslau 8 mars, 25 mars/5 apr. 1714 (bilagor: Görtz t. Törnsköld, Berl. 3, 7 mars. *Polon.*) Frisendorff t. Törnsköld, Berlin 31 mars 1714 (bilagd hans br. t. Müllern, Berlin 9 apr.).

² Törnsköld t. Müllern, Breslau 8/19 apr. 1714. *Ib.*

³ Müllern t. Törnsköld, Demotika 1/12 juni 1714.

⁴ Törnsköld t. Müllern, Breslau 12/23 juli 1714.

⁵ Törnskölds cit. bref af 8/19 apr. — Jfr om denna sak kap. VII.

⁶ Görtz' cit. bref t. Hagen af 10 mars.

⁷ Frisendorff t. Müllern, Berlin, 6 mars (n. st.) 1714. *Boruss.*

visserligen befallning att ånyo höra sig för, om sachsarna ville förhandla på grundval af de Hahnska propositionerna, men samtidigt ålades Frisendorff att, om denna invit afböjdes, lämna Ahlefeldt och Golovkin meddelande om förhandlingarna, naturligtvis i syfte att underblåsa den danska och ryska misstron mot konung August.¹ Något senare, då konungen fått veta, att både Flemming och Görtz afsvurit hvarje andel i Hahns framställningar, lät han efter föreställningar af Müllern och under påtryckning också från hessisk sida² förmå sig att gifva Törnsköld nya order, som icke afskuro möjligheten till en uppgörelse. Törnsköld borde i Stanislaus' namn höra sig för om sachsarnas villkor och för öfrigt låta förstå, att Karl vore villig medgifva uppgörelsens hemlighållande 2—3 månader efter ratifikationen, så att August finge tid att »med godt manér» taga afsked från sina förra bundsförvanter. Frisendorff blef likaså ålagd att medverka till en uppgörelse, men förhandlingarna finge visserligen icke äga rum »under preussiska hofvets ögon», och hvarje inblandning från gottorpsk sida skulle undvikas.³

Frisendorffs
uppfattning.

Frisendorffs ståndpunkt i frågan var en annan än Törnskölds och sammanföll nära med den af Görtz och Vellingk företrädda; den senares åsikter hade han tillfälle att inhämta på en i sådant syfte företagen resa till Hamburg (i apr. 1714).⁴ Han förklarade sig öfvertygad om konung Augusts ärliga afsikter och såg i de Hahnska förslagens desavuering från sachsisk sida endast följderna af att hemligheten icke blifvit tillräckligt strängt bevarad: konung August hade helt naturligt måst rentvå sig inför sina allierade. Frisendorff hade gärna själf velat träda i förhandling med Flemming, men han betonade samtidigt nödvändigheten att pruta af något på de från början uppställda villkoren.⁵ Först i juli 1714 fick han tillfälle att genom Görtz sondera Flemming, som då ånyo

¹ Dens. t. Törnsköld, Demotika 12 mars 1714; t. Frisendorff samma dag. Jfr *Kar. Kr. Dagb.*, IV, ss. 255, 260 f.

² *Kar. Kr. Dagb.*, IV, s. 268 f.

³ Karl XII t. Törnsköld, Demotika 1 juni 1714. *Polom.* T. Frisendorff samma dag.

⁴ Frisendorffs depeesch af Hamburg 10/20 apr. 1714.

⁵ Frisendorff t. Müllern, Hamburg 8 maj (n. st.) 1714. *Boruss.* Enligt F:s bref t. M. af 10/20 mars hade Manteuffel vid denna tid låtit Görtz veta, att Flemming var villig återknyta förhandlingarna.

ankom till Berlin. Det befanns därvid, att fältmarskalken alltjämt ville förhandla på grundval af det program, som framgått ur öfverläggningarna med Stenbock hösten 1712, men att han för öfrigt icke hade något emot ett anfallsförbund mellan Sverige och Polen mot Ryssland; det gällde endast att finna någon makt, som i Preussens ställe kunde deltaga i aktionen.¹ Hvarken Stanislaus själf eller Karl XII visade sig emellertid hågade att uppgifva den förres anspråk på titel och succession, och då Bieber just vid denna tid å sin herres vägnar bestämdt häfdade denna ståndpunkt gent emot Flemming, såg sig denne föranlåten att med ytterlig skärpa i motsats därtill fastslå sin egen; han gjorde därvid gällande, att Stanislaus vid förhandlingarna år 1712 gått längre i eftergifter.² Frisendorff fann i hvarje fall ingen anledning att, på sätt som Karl XII tänkt sig, för danskar och ryssar afslöja hvad som förevarit i Breslau; han liksom Görtz och Vellingk ville ingalunda upprifva alla bryggor, som kunde leda till en uppgörelse med konung August. Sedan han mottagit konungens nya befallning att medverka till en uppgörelse, blef det hans uppgift att sondera den sachsiska diplomatin; Görtz fick han icke längre anlita som mellanhand, och denne hade för öfrigt redan lämnat Berlin efter sin brytning med det preussiska hofvet.³ Då också Flemming rest sin väg, vände han sig till Manteuffel, som redan hörde till de invigda, och denne lofvade att underrätta Flemming om den svenske konungens förhandlingsvillighet. Det visade sig emellertid, att Flemming icke ville höra talas om någon annan grund för uppgörelsen än Stanislaus' medgifvanden år 1712, medan åter Frisendorff tills vidare ansåg sig böra förutsätta, att Karl höll fast vid Hahns redan desavuerade förslag. Under Frisendorffs fortsatta konversationer med Manteuffel tycktes visserligen ibland parternas stridiga intressen samlade kring den tämligen menlösa frågan, om Stanislaus skulle få behålla titeln *konung af Polen* eller endast

¹ Frisendorffs depeesch af Berlin 11/21 juli 1714.

² Bieber t. Flemming, Breslau 7 juli 1714; Flemming t. Bieber 16 juli. Kop. (bil. till Törnskölds bref t. Müllern af 12/23 juli). Flemming skriver om B:s bref: »Je vous assure qu'en la lisant j'ai presque craint que l'armée Suédoise ne fût encore en Saxe et comme depuis ce tems là je me suis désaccoutumé de recevoir de semblables lettres, j'ai perdu de même l'habitude d'y répondre».

³ Denna episod behandlas nedan i annat sammanhang.

titeln *konung*. Men Frisendorff stannade i ovisshet om Karls verkliga afsikter och tänkte sig för öfrigt möjligheten, att Flemming var lika ifrig att anlita Görtz' medling som den svenske konungen visat sig att undvika »den tredjes mellankomst».¹ Det hela blef en diplomatisk blindbockslek, som i längden blef tröttande och meningslös.

¹ Frisendorffs depescher af Berlin 18/28 juli, 1/11 aug. 1714. *Boruss.* Dens. t. Müllern 18/28, 21/31 aug., t. Vellingk 8/15 sept. — Manteuffel t. Flemming, Berlin 30 aug. *Dr.* 1.

VII.

Den gottorpska politiken och den svenska rådsregeringen 1713—1714.

Om det också var Karl XII själf, som i sista hand afgjorde de stora politiska frågorna, och om också Görtz därvid litade mest på Vellingks stöd och Fabrices smidiga diplomati, låg det i sakens natur, att rådsregeringen i Stockholm vid tillfälle kunde fatta afgöranden, som nära berörde det gottorpska husets intressen. I frågor, som icke tålde att uppskjutas, hade den vant sig att på eget ansvar (om också med så litet ansvar som möjligt) värna om Sveriges intressen, och konungens ofta först efter månader anlända resolutioner kunde vanligen icke göra ändring i hvad som skett. För öfrigt var ju rådets främste ledamot hertig Karl Fredriks guvernör, som ansåg sig böra vaka både öfver dennes person och egendom, och rådet häfdade för Karl XII:s del obestämda protektions- och förmyndareanspråk. Görtz åter satte sig sedan gammalt emot hvarje försök af rådsregeringen att inblanda sig i det furstliga husets inre angelägenheter. Slitningar kunde under sådana förhållanden icke uteblifva — och de ledde småningom till öppen brytning.

* * *

Sedan Tönningen blockerats af danskarna, blef Görtz angelägen att om möjligt erhålla den svenska flottans hjälp för tryggande af dess förbindelser till sjöss; han tänkte därvid både på tillförseln af lifsmedel och på eventuell transport af de gottorpska trupper, som tjänt i Holland men efter fredsslutet ånyo stodo till landsherrens disposition. Vellingk gjorde sig villigt till tolk för detta önskemål; han räknade fästningens konservation som »en af Sveriges rikets förnämsta angelägenheter» och vände sig både till rådsregeringen och direkt till viceamiralen grefve Lewenhaupt med en begäran, att

Görtz' begäran om hjälp till Tönningen.

några fregatter från Göteborg skulle sändas till farvattnen kring Helgoland.¹ Rådet synes i början hafva velat gynna planen under åberopande af Sveriges egna intressen, och Lewenhaupt ansåg intet hinder möta, om blott en del extra manskap ställdes till hans förfogande. Men snart nog gjorde sig en annan mening gällande i rådsregeringens krets: man ansåg sig icke säker för ett danskt anfall mot västkusten och ville därför hålla flottan samlad till dess värn; denna mening kom också att diktera afgörandet i saken.²

Det var bland annat för att ytterligare drifva denna angelägenhet, som Görtz kort därpå beslöt sig för att sända ett särskildt ombud till Stockholm. Men administratörns finansiella betryck synes dock hafva varit mer afgörande: Görtz återkom till sin plan från år 1710 att söka få tillgång till den unge hertigens värdesaker och sedan erhålla medel genom att belåna dessa. Minnet af rådets tidigare hållning i denna fråga var visserligen icke uppmuntrande, men årets händelser, danskarnas ockupation af det furstliga husets territorium, kunde förse honom med nya argument. Det var för öfrigt knappast en tillfällighet, att uppdraget ånyo anförtroddes åt Reventlow, som tre år tidigare pröfvat sin dialektik i kamp med Horns. Om de instruktioner, som han erhöll, är intet närmare bekant³, men han synes i hvarje fall, vid sidan af sina båda viktigaste uppdrag, haft att utveckla Görtz' ståndpunkt i den pommerska sekvestersfrågan, möjligen också att göra den framställning i Steffens' sak, som i det följande skall omtalas.⁴

Reventlow synes hafva anländt till Stockholm i midten af juli 1713⁵, och den 23 juli gjorde han en rad skriftliga framställningar hos rådsregeringen; särskildt frågan om flottexpeditionen föranledde vidlyftiga öfverläggningar inom denna. Krafvet på utläm-

¹ Vellingk t. rådsreger., Hamburg 30 maj, 6 juni 1713, t. Lewenhaupt samma dag.

² Rådsreger. t. Lewenhaupt 6, 16 juni, t. Vellingk 26 juni 1713.

³ Jag har icke funnit dem i *Old.* lika litet som några hans depescher.

⁴ Dessutom hade han tydligen att förhandla om vissa handels- och sjöfartsfrågor; det gällde närmast att häfda de holstein-gottorpska undersåtarnas rätt att bedriva handel med Danmark utan intrång af svenska kapare. Denna sak, som beröres i ett af Reventlows memorial (af 23 juli 1713) och senare föranledde en del åtgärder af rådsregeringen, äger knappast politiskt intresse, och jag lämnar den därför å sido.

⁵ Om de närmare omständigheterna därvid: Kommerskollegii prot. 20 juli, rådsreger. t. kommerskoll. 21 juli 1713.

nande af hertigens värdesaker framställdes däremot icke till rådet, som ju enligt Görtz' doktrin icke hade något att göra med det gottorpska husets *inre* angelägenheter, utan blef endast föremål för muntliga förhandlingar mellan Reventlow och Horn.¹ Den senare synes därvid hafva ställt sig på samma ståndpunkt som år 1710: han framhöll, att värdesakerna befunno sig *sous la protection du Roi, propre oncle du prince* och att han därför ej vågade disponera öfver dem; dessutom berörde han vådorna af en transport, som alltid måste hotas af fientliga fartyg.²

Då Reventlows memorial om hjälpsändningen till Tönningen föredrogs i rådet, gjorde särskildt Renstierna och Tessin gällande, att man visserligen hade att i Holstein-Gottorp se »en på hvarjehanda sätt kär allierad», men att man framför allt måste tänka på de egna gränsernas försvar. Man erinrade om att Stenbock lämnats utan undsättning, och man ordade om kejsarens och Hollands skyldighet att hjälpa det furstliga huset i dess betryck. Nils Gyllenstierna var i ohjälplig minoritet, då han förde de gottorpska synpunkternas talan och tillstyrkte den begärda expeditionen; Horn synes hafva varit af samma mening, men han deltog icke i öfverläggningen. Man stod fast vid det besked, som redan tidigare gifvits åt Lewenhaupt — och Reventlows mission medförde alltså i denna del en missräkning.³

Reventlow hade icke bättre lycka i en annan fråga, som också i det följande spelade en betydelsefull roll i meningsutbytet mellan det gottorpska huset och rådsregeringen. Vid de furstliga områdenas ockupation af danskarna hade en kopist i den gottorpska kammaren vid namn Steffens lyckats undanskaffa dennas arkiv och deponerat det i Hamburg. Som han af någon anledning sällade sig till Görtz' fiender, vägrade han sedermera enständigt att utlämna det till administratörn och begaf sig själf till Stockholm för att söka den unge hertigens och Horns gunst. Han synes från början hafva utmålet Görtz' regemente i de mörkaste färger, och det undansnillade arkivet gaf honom möjlighet att närmare undersöka dennes penningförvaltning, som enligt hans framställning varit långt ifrån renhårig. Görtz

¹ Detta behöfver ej bevisas med något *argumentum e silentio*; se *Hist. Handl.* XI, s. 304. — Reventlows tre memorial, dat. 23 juli. *Holsat.*

² Jag följer Horns uppgifter i hans bref till administratörn af Stockholm 13 jan. 1714. Kop. *Dipl. aktst.*

³ Rådsprot. 28 juli 1713.

Frågan om
hjälp-sändning.

Steffens' roll.

Reventlows be-
skickning till
Stockholm.

hade i hvarje fall anledning att känna sig oroad och förbittrad öfver hans afvikande, och administratörns regering kunde med fog göra gällande, att den behöfde arkivet för finansärendenas tillbörliga skötsel. Då Reventlow erfor, att Steffens alltjämt uppehöll sig i Stockholm, skyndade han att genom ett särskildt memorial¹ kräfva dennes utlämnande, och han åberopade därvid allmänt gällande grundsatser i fråga om förrymda tjänstemäns behandling. Men Horn lät icke förmå sig att tillmötesgå denna begäran, officiellt emedan han betraktade Steffens som den unge hertigens trogne tjänare, men i själfva verket lika mycket emedan han kände en allt mer utpräglad ovilja mot Görtz och dennes politiska system.

Rådsregeringen om sekvesterpolitiken.

Reventlows framställning af sekvesterpolitikens syften och svårigheter² synes hafva lämnat rådsregeringen tämligen oberörd, och man synes i Stockholm hafva varit tveksam, hur hela denna angelägenhet skulle bedömas. Man hade vetskap om konungens befallning till Meijerfeldt att icke utan särskild order uppgifva fästningarna till någon främmande makt, och man kände en viss lättnad vid tanken på att Meijerfeldt och Vellingk, oberoende af rådets hållning, delade ansvaret i denna sak. Man synes hafva varit tämligen enig om att Sverige borde samla sina ansträngningar på Stralsunds bevarande, »på det man i all händelse måtte vara säker om en fästning och en fast fot på tyska botten», och man satte äfven Wismar framför Stettin i fråga om militärisk betydelse.³ Men samtidigt yppade man en utpräglad misstro till den preussiska politikens afsikter: man anade efterräkningar för sekvestern och befarade, att Stettin skulle vara lättare att förlora än att återvinna, om icke till äfventyrs sjömakterna skulle vilja garantera dess restitution. Man var också glad att icke på grund af Vellingks anmälan om Meijerfeldts motspänstighet behöfva utöfva något slags påtryckning på den senare.⁴ Däremot ansåg man god diplomati fordra, att man genom Frisendorff framförde en tacksägelse till den preussiske konungen för hans omsorg om Pommerns konservation, och märkligt nog glömde man i det sammanhanget icke heller administratörns ådagalagda »ömhet och bekymmer» för Sveriges intressen.⁵ Det kan

¹ Dat. Stockholm 23 juli 1713. *Holsat.*

² Memorial af Stockholm 23 juli 1713. *Holsat.*

³ Rådsprot. 4 juli 1713. Det citerade uttalandet fälldes af Renstierna.

⁴ Rådsprot. 18, 21, 22 juli.

⁵ Rådsreger. t. Frisendorff, Stockholm 2 aug. 1713. *Senatens registr.*

därför sägas, att Reventlow åtminstone i denna angelägenhet lyckades afvinna rådsregeringen en meningsyttring, som måste vara Görtz till behag — men i öfrigt kan dennas hållning gent emot sekvesterpolitiken karakteriseras som skäligen passiv.

På hösten 1713 väcktes från rådsregeringens sida en fråga, som var ägnad att ytterligare tillspetsa dess förhållande till Görtz, och därvid spelade Steffens en framträdande roll. Görtz synes i början af sommaren hafva utverkat en befallning af administratören till Tönningens kommandant att, om fästningen en gång komme att stå inför sitt fall, icke låta Wedderkop lefvande falla i danskarnas händer. Detta blef snart allmänt bekant, och danskarna försummade icke att använda saken till Görtz' och administratörns diskrediterande. Liksom år 1709 intervenerade konung Fredrik till Wedderkops förmån och gjorde Wolf personligen ansvarig för dennes säkerhet¹, och samtidigt lät han sina ombud vid utländska hof framställa denna blodsdöm såsom *eine grausame und bei der christlichen Welt nie erhörte Action*.² Man kunde samtidigt göra gällande, att då administratören alltjämt visade sig hysa ett sådant förtroende för Wolf, denne näppeligen sin herre ovetande insläppt svenskarna i Tönningen. Denna danska denuntiation synes verkligen hafva gjort ett visst intryck åtminstone i Wien och i London³, medan åter den preussiske konungen, under intryck af sin allmänna misstämning mot Danmark, förklarade sig anse administratörns åtgärd naturlig och försvarlig.⁴ — Då man i Stockholm erfor saken, måste man naturligtvis erinra sig den tidigare interventionen från svensk sida år 1709, men man nöjde sig med att förnya den *i den unge hertigens namn*; därvid gjorde man sig visserligen ingen brådska. Först i sept. 1713 reste Steffens med ett bref från hertigen till Wolf, och först den 7 okt. anlände han till Tönningen; hvad som därefter förhand-

Dödsordern angående Wedderkop.

Steffens i Tönningen.

¹ *Wolfs journal* under 19 och 22 juli.

² Sehested t. envoyéerna i Wien, London, Haag och Berlin 18 juli 1713. *Köp.* 1.

³ Weybergs depesch af Wien 5 aug., Rosenkrantz' af London 24 juli, 14 aug. 1713. *Köp.* 5, 7.

⁴ Ahlefeldts depesch af Berlin 25 juli 1713. *Köp.* 2 a. Konungen yttrade: »que s'il étoit dans la place d'un Prince qui n'avoit qu'une seule forteresse et dans laquelle il faisoit garder un criminel accusé du crime dont Wedderkop l'étoit et qui savoit tous les secrets de la maison et que cette place fût assiégée, il donneroit les mêmes ordres».

lades mellan honom och kommandanten, är emellertid svårt att utreda. Enligt Wolfs egen uppgift skulle han hafva bemött Steffens med stor misstro och till och med tviflat på brevets autenticitet; danskarnas villighet att lämna Steffens tillträde till fästningen skulle hafva skärpt misstankarna, och denne, som ville diskutera den politiska situationen både med borgare och soldater, skulle hafva hållits under noggrann uppsikt.¹ Steffens åter meddelade efter återkomsten till Stockholm, att Wolf yppat stort missnöje med Görtz' regemente och sagt sig hoppas på Karl Fredriks snara myndighetsförklarande; när administratörns maktbefogenhet upphört, skulle han gärna frigifva Wedderkop.² Ingenting af dessa versioner förtjänar utan vidare tilltro: Wolf kunde i sin officiella journal icke våga omnämna de förtroliga samtal, som han till äfventyrs haft med Steffens i en så ömtålig fråga; Steffens åter hade all anledning att framställa Wolf som helt vunnit för de politiska sträfvanden, som han själf representerade. Det är i hvarje fall antagligt, att Wolf nämnde majoreniteteten som en förutsättning för Wedderkops frigifvande, och han kan ju också hafva haft kritiska utlåtelse om Görtz; han aktade sig emellertid för att gifva något skriftligt rörande denna sak och kunde därför vid behof desavuera Steffens.

Steffens' förbindelse med Königstein.

Steffens synes under sin resa också hafva trädt i förbindelse med inflytelserika danska kretsar, främst Königstein och Wibe, och han synes med dessa hafva haft privata storpolitiska öfverläggningar. Särskildt Königstein visade sig därvid helt vunnit för planen om Karl Fredriks myndighetsförklarande, och han skall till och med hafva vågat försäkra, att Tönningens blockad skulle häfvas, så snart planen verkstälts; öfver hufvud skulle Königstein och Wedderkop sedan gemensamt arbeta för Holstein-Gottorps bästa, bland annat i förlitan på Englands och Hollands stöd. — För öfrigt skaffade sig Steffens också ett utlåtande af lärda vid universitetet i Kiel angående majorenitetsfrågan, och detta gjorde naturligtvis gällande, att intet rättsligt hinder mötte, äfven om för Holsteins del kejsarens *venia aetatis* borde utverkas.

Steffens' anklagelser mot Görtz.

Samtidigt med att Steffens delgaf Horn dessa uttalanden, gaf han en i bjärta färger hållen skildring af Görtz' missregering och fal-

¹ Wolfs journal under 7 okt.

² Steffens t. Horn, Stockholm 5/16 nov. 1713. Kop. Bil. t. rådsregeringens bref t. Karl XII af 26 nov.

sarier, ehuru han icke fått tillfälle att ur det i Hamburg deponerade arkivet hämta några bestyrkande bilagor. Horn synes hafva tagit starkt intryck af Steffens' framställningar och i dem fått näring för den misstro gent emot Görtz, som han af andra anledningar kan hafva fattat; däremot saknade han all kännedom om ett par inlagor i samma anda, som den holsteinska adeln enligt Steffens' uppgift afsändt till Stockholm. I hvarje fall ansåg han sig böra i rådsregeringen, där Ulrika Eleonora nyss tagit säte, anmäla Steffens' denuntiationer och i sammanhang därmed väcka frågan om den unge hertigens majorenitetsförklaring. Han styrktes i detta beslut af ett bref från Stenbock, som menade sig hafva fått kännedom om farliga intriger mellan Görtz och den danska regeringen; det var tydligen bland annat Görtz' besök i Gottorp¹, som väckt hans misstänksamhet. Han framställde Görtz såsom fången i danskarnas garn och gjorde till sitt Steffens' förslag, att Karl Fredrik skulle förklaras myndig och omgifva sig med en helt ny ministär.² I hvad mån detta bref äger direkt sammanhang med Steffens' samtidiga besök i Schleswig och förhandlingar med de danska statsmännen, låter sig icke med visshet afgöras, men man kan förmoda, att trådarna på någon punkt korsat hvarandra.

Vid öfverläggningen i rådet, som omgafs med särskild sekretess, uttalades från olika håll, att saken icke kunde betraktas som tillräckligt utredd, och bland andra beklagade prinsessan, att den holsteinska adelns inlagor icke kommit fram. Tessin och Horn voro principiellt för majorenitetsförklaringen, och den förre anförde särskildt, att rådsregeringen ägde åtminstone lika stor rätt att taga sig an Karl Fredriks sak som administratörn haft att draga försorg om Sveriges fästningar i Tyskland; men de kände sig tveksamma, då de besinnade, att man icke ägde tillräckliga resurser för att framgent kunna stöda sin skyddsling mot hans fiender. Horn betonade, att denne kunde blifva nödgad att hålla sig till de makter, som vore minst ömma om Sveriges bästa, och han dolde icke heller, att man måste vara på sin vakt mot förslag, i hvilka Königstein och Wibe hade ett finger. Man enade sig om att öfverlämna saken till Karl XII:s afgörande och att samtidigt genom Frisendorff sondera det preussiska hofvet, såsom Holstein-Gottorps nye beskyddare, om

Rådsregeringen om majorenitetsfrågan.

¹ Se s. 63 ff.

² Stenbock t. rådsreger., Flensburg 8 okt. 1713. Jfr Rådsprot. 2 nov.

dess ställning till frågan.¹ — I brevet till konungen² lämnades med bestyrkande bilagor en framställning af Stenbocks och Steffens' denuntiationer, hvarvid den senare erhöi det vackraste vitsord för trohet och nit gent emot »sin rätte herre». Önskvärdheten att behålla Tönningen framhölls såsom ett särskildt skäl att påskynda saken, men samtidigt betonades de danska löftenas tvifvelaktiga värde; man erinrade också om att fästningen syntes kunna räddas genom Preussens ingripande. Ehuru denna framställning hade objektivitetens sken, är det uppenbart, att den i sig själf innebar ett partitagande för de gottorpska malkontenterna emot Görtz.

Görtz' bitterhet mot rådsregeringen.

Görtz fick först småningom ovissa underrättelser om majorenitetsplanen, men det bemötande, som Reventlow hade rönt i Stockholm, gaf honom tillräckliga bevis på rådsregeringens kyliga stämning. Han utgöt sig inför Fabrice i bittra klagomål öfver den *traitement indigne*, som kommit administratören till del, och han bestred rådsregeringens rätt att taga sig härskarelater gent emot den unge hertigens laglige förmyndare.³ Han hade gärna omedelbart sändt ett annat ombud till Stockholm för att göra nya föreställningar särskildt i fråga om juvelernas utlämnande och räfsken med Steffens; hans val föll på Banér, som var väl anskrifven i den svenska råds-kretsen och därför kunde väntas uträtta något mer än Reventlow. Men Banér undanbad sig mycket bestämdt detta uppdrag, icke minst med hänsyn till den ömtåliga successionsfrågan, och Görtz förmådde icke bryta hans motstånd; beskickningen uppsköts därför på obestämd tid.⁴

Planer på en ny beskickning.

Görtz lät i stället administratören genom ett särskildt bref till Horn beklaga sig öfver rådsregeringens afvisande hållning; det skedde i värdiga men skarpa ordalag. Frågan om hertigens ju-

¹ Rådsprot. 19 nov. 1713. — Rådsreger. t. Frisendorff, Stockholm 26 nov. 1713. *Senatens registr.* Brevet ansluter sig noga till rådsdiskussionen. Frisendorffs svar (Berlin 23 jan. g. st. 1714) varnar för danskarnas hemliga beräkningar i majorenitetsfrågan, framhåller de juridiska svårigheter, som tala mot planen och upprepar Görtz' argument för hertigens utresa.

² Dat. Stockholm 26 nov. 1713. *Hist. Handl.* XI, s. 282 ff. Jfr Rådsprot. 21 nov. 1713. Brevet sändes med Lieven. Jfr *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 257.

³ Görtz t. Fabrice, Berlin 19 okt. 1713. *Konc. Old.* 3. — I jan. 1714 misstänkte Görtz Steffens för intriger i Stockholm och Köpenhamn. Bref t. Banér, Berlin 23 jan. 1714. *Konc. Old.* 15.

⁴ Görtz' depeesch af Berlin 27 aug. 1713. *Old.* 13. Görtz t. Banér, Gottorp 27 sept., 2 okt. *Konc. Old.* 15.

veler ställdes i främsta rummet, och det antyddes, att man ännu kunde reparera skadan genom att utlämna dem, menför öfrigt var hvarken flottexpeditionen eller Steffens glömd; i sista hand vädjade administratören till konungens skiljedom.¹

I jan. 1714 återupptog Görtz sin plan att skicka ett nytt ombud till Stockholm, och då Banér icke kunde påräknas, utsåg han Hagen till detta svåra värf. Denne var redan affärdad, då Görtz genom Frisendorff erfor, att de gottorpska malkontenterna vändt sig till rådsregeringen med klagomål öfver det system, som bar hans namn. Man har måhända att däri se endast försenade rykten om Steffens' intriger; i hvarje fall styrktes Görtz i sin öfvertygelse, att hans diplomati hade kräfvande uppgifter också i Stockholm.²

Hagen ålades genom sin instruktion (af 8 jan. 1714) att i främsta rummet söka utverka rådsregeringens tillstånd för den unge hertigen att lämna Sverige och resa öfver till Tyskland; han skulle framställa detta som en förutsättning för det furstliga husets restitution och särskildt åberopa, att konungen principiellt gillat planen och endast velat hafva garantier för hertigens säkerhet. Om Horn gjorde svårigheter, skulle han erinras om det ansvar, som han därigenom ådroge sig; hertigens hela timliga välfärd måste sägas bero af denna plans realiserande. För öfrigt skulle han låta förstå, att om också Horn icke i längden kunde behålla sitt guvernörskap efter hertigens utresa, man dock icke vore ovillig att låta honom njuta en årlig pension; såsom en annan möjlighet antyddes, att hertigen skulle få återvända till Sverige, sedan restitutionssaken ordnats och öfver hufvud lugnare förhållanden inträdt. Om man från svenskt håll som en svårighet anförde, att omkostnaderna för resan skulle blifva för stora, borde han möta detta argument med en förklaring, att hertigens svit kunde tåla väsentliga inskränkningar. Han skulle för öfrigt söka förmå hertigen att själf understödja det framställda krafvet och att därutöfver drifva sitt intresse i fråga om utlämnandet af hans i Stockholm förvarade pretiosa; hertigen borde därför få klart för sig, att han utan denna tillgång kunde komma i förlägenhet efter utresan. — Den andra hufvuddelen af Hagens uppdrag innebar, att han för rådsregeringen skulle framlägga Görtz' utrikes-

Hagens beskickning till Stockholm.

Hagens instruktion.

¹ Administratören t. Horn, s. l. 31 okt. 1713. *Dipl. aktst.* Horns svar föreligger i det ofvan, s. 228 n. 2 n. cit. brevet af 13 jan. 1714.

² Görtz' depeesch af Berlin 27 jan. 1714. *Old.* 13.

politiska program, sådant denne ville hafva det uppfattadt i Stockholm, och begära dess utlåtande om två framställda alternativ för det stora krigets afvecklande. Han skulle börja med en apologi för sekvesterpolitiken och framhålla både Meijerfeldts ovisa förstockelse och de tunga förpliktelser, som det furstliga huset i den senaste traktaten åtagit sig. Efter betygande af dettas åhåga att hjälpa Sverige ur dess trångmål skulle han vidare utveckla, på hvilka vägar Görtz ansåg fred möjlig att vinnas. I första hand och med gifvet företräde kunde man fästa sina förhoppningar vid ett samladt ingripande af Preussen, England och Frankrike, hvarvid den förstnämnda maktens roll måste blifva den mest framträdande; för att vinna dess medverkan vore det nödvändigt att locka den med Stettins förvärf och att i en traktat nedlägga de närmare villkoren. Rådsregeringen måste därefter, med hänsyn till konungens aflägsna vistelseort, taga sig myndighet att för Sveriges del bifalla planen på en allmän fredskongress, där de nämnda tre makterna skulle lämna dess intressen nödigt stöd, och att i sinom tid också utse ombud till densamma. Om så blefve nödigt, skulle man med väpnad hand göra upp räkningen med den nordiska ligan: först skulle man vända sig mot Danmark, hvarvid den holsteinska frågan gäfvade den bästa förevändning, sedan skulle man lätt kunna vinna Polen och med dess bistånd bryta tsarens makt. En andra utväg kunde man finna i anslutning till de från dansk sida stundom framkastade transplantationsplanerna, men instruktionen gaf där- om endast allmänna antydningar: Danmark skulle genom en sådan kombination vinnas för en separatfred, men denna skulle samtidigt tillförsäkra Sverige hjälp emot tsaren; äfven enligt detta alternativ förutsattes det, att fred med konung August kunde vinnas utan svårighet eller offer. Hagen borde söka utverka rådsregeringens förklaring, om den gillade något af dessa förslag eller om den funne någon annan utväg; det furstliga huset önskade framför allt klarhet.¹ — Som bilagor till instruktionen medförde Hagen fullt utarbetade förslag dels till en separatfred mellan Sverige och Danmark, dels till en i sammanhang därmed stående uppgörelse mellan Danmark och

¹ Instruktionen, dat. Berlin 8 jan. 1714, finnes i konc. *Old.* 8 Hagen medförde kreditivbref dels från administratörn t. änkedrottningen, prinsessan och Horn, dels från Görtz t. Karl Fredrik och Horn, de förra daterade Lübeck 3 jan. 1714, de senare Berlin 28 dec. 1713. Kop. bland *Dipl. aktst.* Senare

Holstein-Gottorp. Det torde vara onödigt att närmare redogöra för det förra¹; det senare åter innehöll ett par punkter, som måste vara ägnade att väcka rådsregeringens misstänksamma intresse, om de skulle komma till dess kännedom. Det hette, att hertigdömena Bremen och Verden jämte Oldenburg och Delmenhorst skulle ingå i den komensation, som det furstliga huset skulle mottaga för afståendet af sina schleswig-holsteinska besittningar. I sammanhang därmed stod en ännu märkligare klausul: om efter Karl XII:s död den svenska kronan tillföлле Karl Fredrik, skulle sistnämnda område återfalla till Danmark, men å andra sidan skulle konung Fredrik förbinda sig att på allt sätt understödja hertigens svenska successionsanspråk liksom att hjälpa Sverige vid försvaret af dess besittningar i Tyskland.²

*Karl Fredriks
successions-
anspråk.*

Det är tvifvelaktigt, om Görtz på detta sätt velat insmyga hertigens successionsanspråk såsom något själfallet i en framställning, som skulle läggas under den svenska rådsregeringens ögon; han hade kort förut inför administratörn betonat, att man icke borde irritera de misstänksamma sinnena i Sverige genom att på något sätt drifva successionssaken, innan man fått hertigen ut ur Sverige.³ Senare uttalar han sig visserligen på ett sätt, som tyder på att Hagen icke medfört traktatutkastet enbart till sin egen information.⁴

I sammanhang med Hagens beskickning lät Görtz administratörn till Horn rikta ett bref⁵, som närmare utvecklade nödvändig-

*Frågan om
Karl Fredriks
utresa.*

(med bref af Berlin 26 jan. 1714) sände Görtz ett »raisonnement», som skulle sätta Hagen i stånd att bevisa den pommerska sekvesterns fördelar för Sverige.

¹ Det är tryckt i *Hist. Handl.* XIV, s. 71 ff.

² *Ib.*, s. 78 ff. (särskildt art. 11, s. 83.)

³ Görtz' devesch af Berlin 27 dec. 1713.

⁴ I sin devesch af Berlin 14 apr. 1714 P. S. (*Old.* 13) framhåller Görtz, att det varit bäst, om Hagen i enlighet med sin instruktion icke ingifvit någon kopia af det dansk-gottorpska traktatprojektet. Men han tillägger icke desto mindre: »Weil aber auch wol zu besorgen war, Dennemark möchte durch die Königsteinische Bande davon dem Senat Eröffnung geben lassen, da dann der Senat nur mehrern Argwohn über das fürstl. seiths davon gemachte Secret würde geschöpft haben, so habe ich geglaubt, am besten seyn würde, dass man dem Senat keine mystère davon machte». I Sverige borde man dock förstå, att administratörns regering icke skulle handlat så öppet i denna sak, om någon illistig plan legat bakom.

⁵ Administratörn t. Horn, Lübeck 3 jan. 1714. Kop. *Dipl. aktst.*

heten af den unge hertigens resa till Berlin. Administratören gjorde i detta fullt riktigt gällande, att Preussen närmast af tsarens deklamationer lät hindra sig från att sätta makt bakom ordet gent emot Danmark, men hans argumentering blef mer ihålig, då han påstod, att tsaren endast på grund af Karl Fredriks vistelse i Sverige betraktade Holstein-Gottorp som Sveriges allierade. Under hänvisning till den fara, som hotade Tönningen, begärde han enträget, att man skulle fråntaga tsaren denna förevändning genom att låta hertigen resa till Berlin; därvid var han nog artig att ifrågasätta, om icke Horn alltjämt ville behålla sin plats som guvernör och medfölja på resan. — Då Horn föredrog detta bref i rådet, betonade han från början, att administratörens påstående om tsarens förevändning icke bekräftades af i Stockholm mottagna underrättelser.²

Hagens memorial inför rådsregeringen.

Om gången af Hagens beskickning är man icke lika väl undermåttad som om von Dernaths senare förhandlingar. Han öfverlämnade i hvarje fall ett par skriftliga framställningar, af hvilka den ena upprepade administratörens argument för den unge hertigens utresa, medan den andra rörde sekvesterns utsträckande till Wismar. Märkligare var ett ounderteckadt memorial, som vidlyftigt utvecklade Görtz' båda utrikespolitiska alternativ, hvilka för öfrigt belystes af de båda bilagda traktatutkasterna.⁴ Ehuru Hagen icke muntligen berörde successionsfrågan, väckte dennas omnämnande i det dansk-gottorpska traktatutkastet stor sensation inom rådsregeringens krets; man hade fått påtaglig bekräftelse på de rykten, som tid efter annan kommit från utlandet om Görtz' intriger. Horn väckte saken på tal i rådet⁵: holsteinarna ville fastställa successionen i Sverige, medan ännu konungen lefde, och sökte undkomma det »odrägliga ansvar», som en gång skulle utkrävas för administrationen; därvid måste man visserligen skilja mellan ministären och administratören, hvilken vore »en from och redlig herre». Det vore

² Rådsprot. 19 jan. 1714. — Görtz återkommer i bref t. Hagen, Berlin 24 febr. 1714 (konc. *Old.* 3) till krafvet, att Karl Fredrik skall få resa till Berlin. Han fordrar »une résolution prompte et positive».

³ Jag har icke i *Old.* funnit några depescher från honom.

⁴ Memorialen, det sistnämnda ett af Görtz' vanliga »raisonnements», bland *Holsat.*

⁵ Jag utgår ifrån, att Horn redan den 9/20 febr. ägde kännedom om Hagens framställning, ehuru denna först den 10/21 »presenterades i senaten».

därför påkalladt att mana Sveriges ministrar vid främmande hof till vaksamhet gent emot gottorpska inviter, och särskildt borde de motarbeta alla successionsintriger. Detta yrkande understöddes af Renstierna och Tessin, och de båda Gyllenstiernorna, som annars visade sig vänligt stämda mot Görtz, hade icke heller något att invända; Horns förslag blef rådets enhälliga beslut.¹

Då Hagens memorial följande dag föredrogs i rådet, framhöll Horn det »djärfva» och »grofva» i att under konungens lifstid bringa successionsfrågan på tal, och han yrkade på en skälig näpst, ehuru han såsom ett slags förmildrande omständighet anförde, att Hagen åtminstone icke muntligen rört vid denna sträng. Vid uppläsningen af memorialet med dess bilagor fäste han sig naturligtvis särskildt vid den punkt i den tilltänkta dansk-holsteinska transplantations-traktaten, som omtalade hertigens successionsrätt såsom själffallen. Han sade sig själf böjd för en separatfred med Danmark, men aldrig med ett dylikt villkor: han ville hellre taga till värjan och blifva soldat igen än gå med på slikt; riket hade för eventualiteten af konungens bortgång sin lag och successionsordning. Då Cronhielm i samma anda yrkade, att Hagen utan vidare skulle visas bort, ansåg sig kanslipresidenten böra häfda, att han dock borde såsom vederbörligen ackrediterad få ett åtminstone formellt svar; för öfrigt borde konungen underrättas om det oerhörda tilltaget. Meijerfeldt anslag en ännu skarpere tonart: under beklagande att han själf en gång låtit Bassewitz återvända från sin beskickning till Stettin, föreslog han, att Hagen skulle tagas i arrest. Detta yrkande vann understöd af Horn, Tessin och Renstierna, hvilken senare kallade Hagen för spion och ansåg honom som ombud för »ett suspect hof»; med sin vanliga hetsighet tillade han, att de holsteinska förslagen vore ägnade att göra uppror i landet. Moderationens talan fördes af Karl och Nils Gyllenstierna, som gjorde gällande, att en så allvarlig åtgärd icke borde beslutas i hastigt mod och att kanslikollegii utlätande borde inhämtas; ehuru Horn mottog detta förslag med en sur min, blef det också rådsregeringens beslut.²

I kanslikollegium berodde afgörandet närmast på Horn och Cronhielm, som dock assisterades af Lejonstedt; alla voro ense om det »horribla» i holsteinarnas uppträdande, men särskildt Cron-

Hagens sak inför kanslikollegium.

¹ Rådsprot. 9 febr. 1714.

² Rådsprot. 10 febr. 1714.

hielm gjorde sig till tolk för betänkligheterna mot en arrestering. Han dröjde därvid icke så mycket vid *sacrum ius legationis* som vid farhågorna, att en arrestering icke skulle visa sig nog effektiv: äfven satt under bevakning skulle holsteinaren finna utvägar att meddela sig med utomstående. Då Cronhielm därjämte erinrade, att dennes anstötliga propositioner dock icke vore underskrifna, invände Horn, att handstilen i hvarje fall talade ett nog tydligt språk; men han tog för öfrigt starkt intryck af de framförda betänkligheterna, och kollegiets hemställan gick ut på, att en arrestering icke vore tillrådlig.¹ På rådssammanträdet samma dag (den 11/22 febr.) förfäktade Horn denna nya ståndpunkt emot Renstierna, som alltjämt i Hagens uppdrag såg ett försök att åstadkomma tronskifte och uppror; äfven Gyllenstiernorna och Cronhielm talade för moderation, och den senare framhöll särskildt, att Hagen i successionsfrågan icke gått längre än tidigare Fabrice, som föreslagit konungen att nämna hertigen till tronföljare.² För dagen kom man icke till något definitivt afgörande, om också yrkandet på arrest tycktes slaget till marken, och då diskussionen återupptogs den 13/24 febr., kunde det meddelas, att enligt Hagens uppgift de omstridda propositionerna ett par månader tidigare sändts också till konungen; holsteinaren hade tillagt, att han under sådana förhållanden måste förvåna sig öfver den oro de tycktes väcka inom rådsregeringen. Det anmärktes redan från början (af Carl Gyllenstierna), att man efter inhämtandet af denna upplysning icke kunde besluta något, som föregrepe konungens afgörande, och det visade sig, att rådets medlemmar, som denna dag formulerade sina definitiva vota, i allmänhet delade denna mening. Skarpast yttrade sig alltför Renstierna, som särskildt gjorde gällande, att *ius gentium* icke kunde åberopas till förmån för sådana, som komme till ett land för att stifva oro och rubba dess fundamentallag; med hänsyn till rikets svaga maktresurser måste man dock undvika att stöta särskildt Preussen, och man hade därför

¹ Kanslikoll. protok. 11 febr. 1714.

² Rådsprotok. 11 febr. 1714. — Följande repliker hafva sitt särskilda intresse. Nils Gyllenstierna: »Ständerne skulle ombrageras deröfver, at en minister hitkommer med proposition om fred och skulle sättas i arest». Renstierna: »Der är många ibland ständerne, som raisonera om successionen». — Bland *Dipl. aktst.* finnes ett på tyska affattadt vidlyftigt betänkande, som diskuterar frågan om tillåtligheten af en arrestering. Dess proveniens är oviss; det bär anteckningen: »Præsent. i Kungl. Senaten d. 11 Febr. 1714».

skäl att visa Hagen oförtjänt skonsamhet. Dock borde denne inställas för rådsregeringen och tvingas att erkänna författarskapet till det icke underskrifna memorialet, och man borde samtidigt tillspörja honom, om han ingifvit detta på order af administratorn. Därefter borde han tillsägas att inom en viss tid begifva sig ur landet, vid äfventyr att man annars träffade anstalt för hans bortskickande; för öfrigt borde man icke gifva honom annat besked än att hans propositioner berodde af konungens pröfning.¹ Till samma slut hade Meijerfeldt och Tessin kommit, med den modifikation att de icke yrkat föreläggande af en viss tid; särskildt den senare hade betonat hänsynen till Preussen. Med Renstierna instämde Fersen och Stromberg. Cronhielms votum sammanföll närmast med Tessins; Horn åter framhöll i ett längre yttrande särskildt de folkrättsliga hänsynen och anförde till Hagens förmån, att denne på intet sätt gjort propaganda försina framställningar, utan nöjt sig med att skriftligen ingifva dem. Men om han sålunda borde få fritt återresa, kunde man afskeda honom i former, som läte honom och administratorn förstå, att man »haft äckel att höra» hans ärenden; med särskild hänsyn till Preussen borde man dock icke lämna dessa obesvarade, men nöja sig med en hänvisning till konungens kommande afgörande. Kanslipresidenten hemställde vidare, om han borde säga Hagen, att man aldrig väntat dylika projekt från hans herresida, och rådsregeringen fann detta vara lämpligt; i det följande beslöt man till och med skärpa denna admonition: Hagen borde få veta, att man för framtiden icke önskade motse några försök till inblandning i Sveriges inre angelägenheter. Man hade sålunda i hufvudsak blifvit enig i den kinkiga frågan: från de båda Gyllenstiernornas sida hördes endast en erinran, att holsteinarens *consilium abeundi* borde meddelas i höfliga ordalag.

Det skriftliga svaret på Hagens framställning gafs genom ett brev från Horn till administratorn; dess formulering blef föremål för närmare öfverläggningar i kanslikollegium.² Horn vände sig i brevet särskildt mot administratorns påstående, att tsaren använde

Svaret på Hagens propositioner.

¹ I ett senare yttrande hemställde Renstierna »om administratören ej borde begära lof för den han vill sända hit i sådana tider som nu äro». Horn genmälte, att han ej kunde »värre hantera honom än H. M. själf», och man borde »afvänta, huru Fabrice blir undfägnad».

² Kanslikoll. protok. af 23 febr. 1714.

hertigens vistelse i Stockholm som förevändning för sin fientliga hållning gentemot Holstein-Gottorp; han menade, att Karl Fredrik efter en flyttning till Berlin måste anses för lika nära förbunden med Sverige som under dittillsvarande ordning. Frågan måste i hvarje fall hänskjutas till konungen, särskildt emedan man hade att taga hänsyn också till änkedrottningens och prinsessans känslor; för öfrigt hoppades man, att konungen af Preussen oberoende däraf skulle besinna, hvad hans goda namn och anseende kräfde. De båda utrikespolitiska alternativen omtalades endast i korthet och i något dunkla vändningar; äfven beträffande dem ville man afvakta konungens afgörande. Frågan om successionen, som bragt så mycket oro å stad, berördes märkligt nog icke i detta sammanhang.¹

Utöfver detta bref synes Hagen hafva mottagit endast muntligt besked, som för öfrigt icke på någon punkt innebar något tillmötesgående, och det förefaller, som om brevet sändts efter honom till Ystad, sedan han omkring den 10 mars lämnat Stockholm. Möjlig valdes detta tillvägagångssätt, emedan det stred mot vanlig diplomatisk höflighet; Hagens långa uppehåll i Stockholm torde åter närmast förklaras af regeringens rådvillhet om svarets stilisering. Efter någon tid synes man för öfrigt, närmast under intrycket af de svenska vapnens motgångar i Finland, hafva ångrat det kärfvä sätt, på hvilket man besvarat Görtz' inviter, och detta synes hafva stått i sammanhang med en vaknande insikt, att Sverige alljämt måste bygga på Preussens goda vilja och att vägen till det prussiska hofvet bevakades af Görtz; möjligen kände man också en ökad oro för efterräkningar från konungens sida.² I hvarje fall sände man en kurir till Ystad för att återhämta Hagen, och då denne befanns redan hafva afrest, skref Horn ett nytt bref till administra-

¹ Horn t. administratorm, Stockholm 23 febr. 1714. Kop. Bil. t. rådets bref t. konungen af 27 mars. Görtz (i br. t. Hagen, Berlin 2 apr., konc., *Old.* 8) kallar Horns bref »une lettre fort piquante». — Bland *Dipl. aktst.* finner man ett bref från Karl Fredrik t. Görtz, dat. Stockholm 17 febr. 1714 (kop.), utgörande svar på ett bref af 28 dec. 1713. Det är utan tvifvel författadt af Horn. Det heter, att man ingalunda svårtat G. inför hertigen, som öfver hufvud icke ännu befattar sig med statsaffärer.

² Schreiber i br. t. kurfurst Georg, Stockholm 28 mars (n. st.) 1714 (*Hann.*) uppger, att rådet efter att med ständerna hafva öfverlagt om fredsverket önskade taga närmare kännedom om Hagens fredsförslag. I en senare devesch (af 4 apr. n. st.) uppger han, att rådet framför allt önskat ändra ett uttryck, som kunde anses sårande för konungen af Preussen.

torn, hållet i en helt annan ton än det tidigare.¹ Kanslipresidenten bad i förbindliga ordalag administratorm att på allt sätt söka hålla Preussen kvar på Sveriges och Holstein-Gottorps sida; för hvarje Sverige visad tjänst kunde det räkna på *une reconnaissance proportionnée*. Då Horn i det sammanhanget utlofvade, att administratorm i sina bemödanden att vinna detta mål kunde räkna på den svenska diplomatins medverkan, måste han med något bryderi hafva erinrat sig rådsregeringens tidigare, hastigt tillkomna cirkulär af den 10 febr.

I detta hade rådsregeringen ålagt sina ombud att på bästa sätt söka afstyra den gottorpska ministärens »oförsvarliga intriger».² Under hänvisning till Hagens memorialer omtalades i allmänna ordalag dess »vidlyftiga och farliga förslag», dess inblandning i Sveriges inre angelägenheter och särskildt dess försök att efter sitt eget godtycke »reglera och stadfästa» successionen i riket, ehuru konungen alltjämt vore i lifvet. Ministrarna ålades att med nödig försiktighet söka förebygga, att dylika ingifvelser från gottorpsk sida vunne något beaktande hos Sveriges utländska vänner.

Denna varning upptogs naturligtvis af de svenska diplomaterna olika allt efter deras ställning till den gottorpska politiken. Vellingk måste vara känsligast för dess udd, och hans svar till rådsregeringen bar också vittne därom: han ordade vidlyftigt om *dansknarnas* försök att på allt sätt misstänkliggöra Holstein-Gottorp och han betygade för egen del sitt förtroende till dess »förhållande in publicis»; han menade sig därvid äga ryggsöd hos konungen själf. Han lät förstå, att han för sin personliga del hade skäl till missnöje med vissa medlemmar af administratorms konselj, men prisade samtidigt deras skicklighet och nit; endast förfarandet mot

¹ Horn t. administratorm, Stockholm 24 mars 1714. Kop. Bil. t. rådets bref t. konungen af 27 mars. Jfr det senare (*Hist. Handl.* XIV, s. 70) och Rådsprot. 19 mars. — Görtz var oviss, om planen att hämta Hagen tillbaka härrörde »aus guter oder böser Absicht». Görtz' devesch af Berlin 13 apr. 1714. *Old.*

² *Senatens Registr.* — Andra bevis på rådsregeringens afvoghet mot Görtz föreligga i dess bref t. Cronström 5 febr. och t. Stiernhök samma dag. (*ib.*) Det gällde därvid å ena sidan att afhålla Frankrike från att anlita Görtz' diplomatiska tjänster, å andra sidan att motarbete dennes planer att pantsätta ett par holsteinska amt.

Rådsregeringens varning till Sveriges ministrar i utlandet.

Vellingks erinringar gent emot varningen.

Wedderkop syntes honom alltjämt förkastligt. Han fann det knappast möjligt att ställa sig rådets maning till efterrättelse utan att samtidigt förklara administratören för Sveriges uppenbare fiende, och han anhöll att blifva förskonad från hela uppdraget särskildt med hänsyn till sin släktskap med Banér.¹ — Rådet besvarade denna protest med ett nytt bref, i hvilket det fasthöll vid sin ståndpunkt och antydde, att Vellingk icke syntes äga vetskap om den gottorpska ministärens *alla* åtgärder, men samtidigt betygade man, att man alltid gjort en skillnad mellan Banér och hans mindre pålitliga ämbetsbröder.² Skärpan i denna politiska motsättning förminskades icke däraf, att Vellingk något senare, alldeles i Görtz' anda, hänvisade till Bassewitz' missöde i Ryssland såsom ett indirekt bevis på Holstein-Gottorps lojalitet; i Stockholm förstod man att anlägga något olika synpunkter.³

Varningens återverkan i utlandet.

Rådsregeringens ingripande gjorde sig hastigt kännbart för den gottorpska diplomatin. Från Paris meddelade Dumont, att Cronström, som redan tidigare vid tillfälle visat sig mycket förbehållsam, börjat ådagalägga en misstro, som till och med gick till löjligen öfverdrifter.⁴ I Braunschweig mottog Reventlow af de kejserliga ministrarna intresserade förfrågningar, hvad som vore anledningen till senatens uppseendeväckande steg.⁵

Ny beskickning till Sverige.

För Görtz måste det vara angeläget att söka skingra rådsregeringens misstro, som tagit sig så tydliga uttryck både i detta cirkulär och i behandlingen af Hagen⁶, och han beslöt att oförtöfvadt sända en representant af högre rang än Hagen till Stockholm; valet föll på von Dernath. Den rätt kortfattade instruktionen för denne⁷

¹ Vellingk t. rådsreger., Hamburg 20 mars 1714. Jfr hans bref t. Höpken samma dag och t. kanslikoll. 30 mars.

² Rådsreger. t. Vellingk 21 apr. 1714. *Senatens registr.* Jfr Rådsprot. 1 apr.: Horn och N. Gyllenstierna framhöllö särskildt, »att Banéren aldrig tramperat i den öfriga ministerens väsende». Horn menade också, att »administratören går mera passive än active till väga och kan alltså ej så mycket beskyllas». Jfr också Kanslikoll. prot. 20 apr.

³ Vellingk t. rådsreger., Hamburg 1 maj 1714.

⁴ Dumont t. Görtz, Paris 20 apr., 1, 15 juni, 20 juli 1714. *Old.* 17.

⁵ Reventlows depesch af Braunschweig 12 apr. 1714. *Old.* 16.

⁶ Om intrycket vid administratörens hof: Banér t. Görtz, Hamburg 13 och 20 mars 1714. *Old.* 15. Banér ansåg, att gottorparna ej skulle varit så illa sedda i Sverige, om de blott haft råd att där argumentera med klingande guld.

⁷ Dat. Hamburg 3 apr. 1714. *Konc.* *Old.* 12.

innehöll en hänvisning till den tidigare för Hagen utfärdade och framhöll som von Dernaths främsta uppgift att söka återställa det hotade politiska samarbetet mellan Sverige och Holstein-Gottorp. Krafvet på den unge hertigens utresa från Sverige skulle han icke vidare urgera, endast förklara det såsom ett uttryck för administratörens omsorg, men han skulle i hvarje fall begära en skriftlig resolution i frågan. Slutligen skulle han, under hänvisning till Karl XII:s redan uttryckta önskan, erbjuda Sverige de från England och Rhen återvända gottorpska truppernas tjänst och i sammanhang därmed begära, att de skulle få sitt underhåll i Pommern.¹ — Om sistnämnda fråga hade han för öfrigt att på vägen underhandla med Dücher.

Instruktion för von Dernath.

Ungefär samtidigt besvarade sig administratören genom en särskild skrifvelse till rådsregeringen öfver dennes uppträdande och lät förstå, att han ämnade kräfvat *eine eclatante Satisfaction*; prinsessan ansåge han ursäktad med sin oerfarenhet, men de kungliga råden borde icke hafva lyssnat på illvilliga angifvare. Han begärde upplysning om dessas namn och om allt, som kunde motivera talet om administrationsregeringens farliga planer.²

Administratörens klagomål.

Vid den tid, då von Dernath mottog sina instruktioner, hade rådsregeringen beslutit sig för en åtgärd, som var ägnad att ytterligare tillspetsa dess konflikt med administratören och som särskildt berörde Görtz på det ömmaste. Det skedde under intryck af den på riksdagen häftigt framträdande stämning, som yrkade omedelbara fredsförhandlingar, icke minst med hänsyn till den från Danmark hotande faran.³ Då frågan om fredsverket upptogs till behand-

¹ Jfr BOVALLIUS: *Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714*, Sv. Ak. Handl. 22 (Stockholm 1847) ss. 241, 254 ff.

² Administr. t. rådsreger., Hamburg 13 apr. 1714. *Holsat.* Jfr Callisen t. Görtz, Hamburg 3 apr. 1714. *Old.* 1.

³ Rådsprotok. 27 mars (g. st.) 1714. — Det må i detta sammanhang erinras, att också successionsfrågan skymtade under riksdagens förhandlingar och att man därvid från oppositionspartiets sida visade tydlig afvoghet mot det gottorpska huset. Då inom sekreta utskottet fråga väcktes (9 apr.), att man som vanligt skulle genom en deputation uppvakta Karl Fredrik på hans födelsedag, menade åtskilliga, att det vore bäst, »om man ginge det curiale förbi». Uppvaktningen beslöts dock, men Leijonmarck betonade, att hertigen hvarken *iure representationis* eller för öfrigt kunde anses jämbördig med prinsessan; saken vore dock ofarlig, »helst emädan desutan ratio naturalis dicerar, at civilitet intet skadar eller præjudicerar någon». Sekr. Utsk. prot. 9 apr. 1714. Jfr BOVALLIUS, s. 291.

Rådsregerin-
gen utser
Wedderkop till
fredsmedlare.

ling i rådet, visade det sig, att Horn på förhand med Fersen och andra dryftat en plan att vid inledandet af separattförhandlingar med Danmark anlita Wedderkops tjänster. Både Horn själf, Tessin och Meijerfeldt yppade höga tankar om dennes »kredit och kapacitet», och man hänvisade till hans svenska adelskap som borgen för hans tänkesätt; han ansågs också stå i godt förhållande till Stenbock, hvilket gjorde honom särskildt lämpad att samarbeta med denne. Då Nils Gyllenstierna yttrade tvifvel om hans pålitlighet, framhöll Horn, att man för alla eventualiteter i hemlighet kunde mana Stenbock att vara på sin vakt mot hvarje misstänkt invit, men kanslipresidenten syntes för egen del fullt öfvertygad, att Wedderkop var den unge hertigen tillgifven och lojalt sinnad mot Sverige. Vid en senare öfverläggning enades man om att i rådets namn tillskrifva Stenbock rörande planen, hvarvid dock prinsessan Ulrika på egen önskan icke skulle nämnas; samtidigt skulle Horn i samma anda skrifva till Wedderkop, allt i största hemlighet. Då det erinrades, att Stenbock var strängt bevakad, menade Horn lugnande, att den danska regeringen gärna kunde få uppsnappa brefven; han betonade för öfrigt alltjämt, att den fångne generalen hade att spela den främsta rollen i de blifvande förhandlingarna.¹

Rådsregerin-
gens hän-
vändelse till
Stenbock.

Rådets bref till Stenbock² återopade Wedderkops försäkran om sin orubbliga trohet mot det furstliga huset och uttalade såsom något själfklart, att administratören icke finge låta sina personliga intressen stå i vägen för Sveriges och Holstein-Gottorps välfärd; den unge hertigen myndighetsförklaring, med hvilken konung Fredriks bevågenhet kunde köpas, vore för öfrigt blott en formalitet, som rådsregeringen skänkte sitt bifall under anteciperande af Karl XII:s. Stenbock borde, i början dock utan att återropa någon fullmakt, söka genom Wedderkop utforska danska hofvets innersta afsikter; han borde emellertid därvid gå till väga med all varsamhet och icke äfventyra vare sig sin egen person eller Sveriges intressen. — Horn framförde samtidigt i sitt bref till Wedderkop³ en försäkran om den unge hertigen orubbade välvilja och meddelade, att rådsregeringen hänvisat Stenbock till hans tjänster; myndighetsförklaringen mötte intet hinder, om en separat fredsuggörelse med Dan-

¹ Rådsprotok. 27 mars och 7 apr. 1714.

² *Hist. Handl.* XIV, s. 200 ff.

³ *Ib.*, s. 203 ff.

mark därigenom kunde underlättas. Äfven i detta bref inskräptes nödvändigheten af försiktighet och sekretess.

Till att öfverbringa dessa viktiga budskap utsåg man den tyske pastorn i Stockholm Lütke mann, som var besvägrad med Wedderkop och stod på väg att resa till Danmark i egna ärenden; han fick Steffens till sällskap. Den senare hade nämligen begärt att få resa till Tyskland för att sköta sina affärer, och rådsregeringen hade icke velat förvägra honom detta; enda sättet att hindra hans afresa hade varit att taga honom i arrest, och man ansåg, att han såsom »en trögen tjänare» snarare borde belönas än sättas under bevakning. Han hade dock först måst gifva en skriftlig försäkran, att han icke skulle utlämna det gottorpska kammarsarkivet åt administratören eller hvem det vara månne; han skulle bevara det för den unge hertigen räkning, medan å andra sidan denne skulle hålla honom skadeslös för alla omkostnader och hafva honom i nådig åtanke efter sin myndighetsförklaring.¹ Hur dessa båda ombud närmare instruerades kan icke bestämdt afgöras; rådsregeringen påstod i hvarje fall senare, att Lütke mann bort till Stenbock öfverlämna jämväl de till Wedderkop adresserade brefven och sålunda till honom öfverlåta det slutliga afgörandet.² Lütke mann hade möjligen missförstått denna anvisning; i hvarje fall öfverlämnade han vid sin ankomst till Köpenhamn (den 7 maj 1714) brefven direkt till Wedderkop och gaf därmed denne tillfälle att bevisa sin obrottsliga lojalitet mot sin nye beskyddare. Han lämnade dem öppnade till konung Fredrik, ett steg som i själfva verket inbragte honom dennes fulla erkännande och gunst. Både Stenbock och Lütke mann togos i förhör, hvarvid den senare bestämdt nekade, att han trädt i förbindelse med den fångne generalen; danskarna voro emellertid öfvertygade om motsatsen, och bevakningen af Stenbock blef af denna anledning skärpt. Saken fick också ett storpolitiskt efterspel: konung Augusts och tsarens representanter i Köpenhamn, som genast fått kunskap om de båda främlingarnas ankomst, hade icke dolt sin oro och sina misstankar, att hemliga förhandlingar mellan Sverige och Danmark

Lütke manns
och Steffens'
afresa.

Wedderkop
förräder råds-
regeringen.

Debrosses' och
Dolgorukovs
oro.

¹ Rådsprotok. 1 apr. 1714. — Steffens' försäkran, dat. Stockholm 2 mars (n. st.) 1714. *KB.*

² Rådsregeringen t. Karl XII, Stockholm 30 juni 1714. *Hist. Handl.* XIV, s. 199.

voro å bane. För danskarna var det så mycket naturligare att, med fullföljande af Wedderkops taktik, begagna det skedda till att uppvisa konung Fredriks orubbliga lojalitet gent emot sina allierade; Debrosses och Dolgorukov fingo därför del af de mottagna brefven och af Lütkemanns muntliga uppgifter. Konungen förklarade, att han i denna svenska invit endast såge ett försök *de le brouiller avec ses alliés* och att han aldrig skulle inlåta sig på någon separatfred.¹

Vellingk och Horn om det diplomatiska tjaskot.

Rådsregeringens diplomatiska initiativ hade alltså afslöjat sig som ett stort missgrepp, och man blef i Stockholm angelägen att så långt som möjligt urskulda sig inför Karl XII; man anförde därvid, i en något dunkel formulering, ett jämförligt fall från Karl X Gustafs tid och ville för öfrigt i det längsta icke erkänna, att hela uppslaget var förfeladt.² Men Vellingk fann ett visst nöje i att obarmhärtigt blotta sanningen för Horn i detta afseende, så mycket hellre som han icke hade minsta del i det skedda; han hade därvid tillfälle att gifva uttryck både åt sina gottorpska sympatier och åt sin afvoghet mot Stenbock.³ Horn fann en svag tröst i tanken, att danskarna i hvarje fall medverkat till att inför hela världen kungöra Sveriges fredsvilja, och han gjorde för öfrigt i det sammanhanget en upplyst och filosofisk reflexion, som icke skulle varit Vellingk ovärdig: *ce n'est pas sans doute la première fois qu'un prêtre ou qu'une courtisane a insinué ce que tout autre n'auroit osé entreprendre.*⁴

Intrycket vid administratörns hof.

Vid administratörns hof ansåg man sig kunna betrakta hela denna episod med ett visst skadeglådligt löje, och Callisen skref spefullt om det brott mot folkrätten, som danskarna tillåtit sig genom att anhålla de båda »extraordinaires ambassadeurs, herr abbé Lütke-
mann och herr kammarspresidenten Steffens»; han menade, att

¹ Debrosses depescher af Köpenhamn 8, 12, 15, 26 maj 1714. *Dr.* 11 b. Jfr ANNERSTEDT, s. 485 f. Enligt D:s uppgifter hade Lütke-
mann och Steffens tagit in hos Wedderkop, som gällde för att vara den unge hertigen tillgifven.

² Rådsregeringens cit. bref af 30 juni. Det talas där om vissa danska fredsinviter »år 1659, då danske Riksrådet Bilde hos Eders Kongl. Maj:tz glö-
wärdigste Herr Faderfader var fången». Troligen föreligger här ett dunkelt minne af — Korfits Ulfeldts roll. Man kunde också tänka på Anders Bille, som ju år 1657 dog i svensk fångenskap, men om någon dennes inblandning i fredsförhandlingar är intet bekant.

³ Vellingk t. Horn, Hamburg 8 juni 1714. Jfr Rådsprot. 12 juni 1714. — Vellingk t. Müllern, Hamburg 9 juni. *Müll. saml.* »J'ai ignoré tout ce
tricotage et je souhaitte qu'il ne nous en revienne pas du déboire».

⁴ Horn t. Vellingk, Stockholm 16 juni 1714. *Vell. saml.*

man i Köpenhamn möjligen kunde ursäkta sig med frågan: *que diable avaient-ils à faire sur cette galère?*¹ Görtz afslutade en redogörelse för det skedda med det ironiska utropet: *voyez la sagesse d'un Senat qui impose tant au monde!*² Fabrice försummade i det följande icke att fästa Karl XII:s uppmärksamhet vid saken; vid minnet af tidigare svenska interventionsförsök till Wedderkops förmån kunde han ju finna ett särskildt nöje i att framhålla, hur denne Görtz' antagonist nu afslöjat sitt verkliga sinnelag.³ Von Dernath å sin sida skulle icke försumma att låta rådsregeringen höra ekot, om icke af de ironiska applåderna så af det missnöje, som låg bakom.

Von Dernath anlände till Stockholm den 1/12 juni 1714 och gjorde omedelbart kanslipresidenten sin uppvaktning⁴; han bragte genast rådsregeringens cirkulär af den 10 febr. på tal och begärde förklaring om anledningen till detta ovanliga steg. Horn förklarade sig icke officiellt kunna afgifva någon sådan förklaring, men lät konfidentiellt förstå, att rådet vid den angifna tidpunkten mottagit under-
rättelser från olika håll om ansatser från det furstliga husets sida att inblanda sig i Sveriges inre angelägenheter; man hade därför funnit en varning påkallad, men ålagt ministrarna att först under-
söka, om ryktena talat sanning. Det kunde vara möjligt, att någon af ministrarna hade missbrukat cirkulärets villkorliga föreskrifter; i så fall hade han att bära ansvaret inför konungen.⁵ Von Dernath sökte göra gällande, att cirkuläret skadat Sveriges egna intressen, men administratörn måste naturligtvis också för egen del betrakta sig som förorättad. Han kräde offentlig upprättelse och vore säker, att konungen skulle skänka honom en sådan, om rådet blott afslöjade de onda ryktenas närmare innebörd och upphofsmän. — Horn afböjde alldeles denna begäran: angifvelserna hade kommit på flere olika vägar, och rådsregeringen hade annat att göra än be-
gynna någon vidlyftig undersökning i denna fråga.

Den gottorpske diplomaten förde därefter diskussionen dju-

¹ Callisen t. Reventlow, Hamburg 30 maj, 2 juni 1714. *Old.* 14.

² Görtz t. Dumont, Berlin 26 maj 1714. *Old.* 17.

³ Fabrice t. Görtz, Demotika 29 aug. 1714. *Old.* 2. Jfr Creutz t. Görtz, Wien 1 dec. *Ib.* 18.

⁴ Hufvudkälla för det följande är v. Dernaths depesch af Stockholm 16 juni 1714. *Old.* 12 (*ib.* finnas öfriga handlingar rörande hans beskickning). Därmed bör jämföras Horns kortfattade referat i rådet. Rådsprotok. 2 juni 1714.

⁵ Som man finner (jfr s. 243), lägger Horn här ett mildt våld på sanningen

Von Dernath i Stockholm. De första förhandlingarna med Horn.

pare in på frågan om skismens reella orsaker och anknöt därvid till Horns yttrande om en holsteinsk inblandning i Sveriges *inre* angelägenheter; han sökte nämligen tillfälle att komma fram med sina klagomål öfver en svensk inblandning i Holstein-Gottorps. Till en början sökte han göra gällande, att det furstliga huset i fråga om sina *yttre* angelägenheter städse fasthållit vid principen att intet företaga utan att inhämta Sveriges råd, som det närmast brukade söka ur Vellingks mun. Senast hade det genom Hagens beskickning vänt sig direkt till rådsregeringen, men hade ej fått minsta besked till sin ledning; om man ville visa von Dernath ett större förtroende, kunde denne försäkra, att det furstliga huset alltfört gärna följde alla råd, som lände till Sveriges bästa. Hvad vidare Sveriges *inre* förhållanden anginge, hade administratorns regering aldrig vare sig direkt eller indirekt inblandat sig i dessa, och detta gällde också tronföljden i Sverige; ty det kunde väl aldrig utläggas såsom någon förmätn inblandning, att man vid tillfälle erinrat konungen själf om de faror, för hvilka han utsatte sin höga person, och om önskvärdheten af successionens ordnande för hvarje eventualitet. För öfrigt hade man lämnat saken åt hans eget afgörande, och som han aldrig illa upptagit sådana erinringar, kunde man med fog hoppas, att rådsregeringen för sin del icke uttydde dem såsom brottsliga. Rådsregeringen däremot hade icke med motsvarande lojalitet lämnat det furstliga husets *inre* angelägenheter åt administratorns afgörande, utan särskildt i den afvikne Steffens' sak ingripit i dennes sfär; trots Reventlows föreställningar hade man skänkt flykten sin protektion. Om det furstliga husets sak redan därigenom lidit en oersättlig skada, hade Sveriges eget intresse satts på spel genom det senaste öfvergreppet, hänvändelsen genom Lütke mann till Wedderkop. Von Dernath uttryckte sin förhoppning, att sådana försök till intrång på administratorns beslutanderätt åtminstone för framtiden måtte upphöra. Då Horn i fråga om Steffens sköt ifrån sig ansvaret på rådsregeringen och för öfrigt hänvisade dels till den edliga försäkran, som Steffens måst afgifva, att väl vårda arkivet och ej utlämna det till någon obehörig, dels till den korta tid, som återstod till hertigens myndighetsförklaring, genmålte von Dernath med någon hetta, att den sista synpunkten vore alldeles irrelevant: om också endast några dagar återstode af administratorns regeringstid, måste denne alltjämt häfda sin myndighet öfver det

Holstein-Gottorps lojalitet.

Svenska öfvergrepp i Holstein-Gottorps inre angelägenheter.

furstliga husets alla underordnade. Horn hade svårt att i detta fall ytterligare urgera sin ståndpunkt; den misslyckade fredsinvitnen förklarade han med en hänvisning till ständernas påtryckning. — Kort efter detta samtal reste Horn för en tid på landet, hänvisande von Dernath till Cronhielm som sin ställföreträdare samt till Tessin för mer förtroliga meddelanden.¹

Von Dernaths audienser hos änkedrottningen och prinsessan förlöpte i vanliga artiga former. Med den unge hertigen sökte han komma i ett förtroligare samtal och berörde den misstro, som man från svensk sida visat administratorn, men han möttes med det förmodligen inlärdade svaret, att hertigen för sin del aldrig satt tro till några onda rykten och att det vore rådets sak att utforska deras upphof. För öfrigt gjorde han utan dröjsmål både Cronhielm och Karl Gyllenstierna sin uppvaktning och gjorde dem samma föreställningar som tidigare kanslipresidenten; men de båda herrarna svarade honom endast med några artiga fraser. Cronhielm fann därvid en vändning, som klingade ganska hjärtligt: det kunde väl stundom komma till missförstånd mellan *amant* och *maîtresse*, men det visade sig aldrig svårt att bilägga den lilla trätan.

Von Dernath visste tydligen icke, i hvad mån han kunde bygga på kanslipresidentens och de kungliga rådens till synes försonliga och vänliga hållning. Han tyckes från första stund hafva befarat uppskofstaktik från rådsregeringens sida, och med hänsyn därtill hemställde han redan i sin första depesch från Stockholm, om icke administratorn genom en till rådsregeringen ställd skrifvelse borde framlägga sina besvär och kraf; det skulle sedan vara lättare för hans ombud att pådrifva svarets afgifvande. Därvid borde han å ena sidan besvara sig öfver det intrång, som en viss faktion, med förgreningar både i Sverige och Holstein-Gottorp, i egennyttigt intresse gjorde på hans myndighet, och å andra sidan begära tillåtelse för den unge hertigen att utresa; utan en dylik skriftlig framställning kunde man aldrig vänta ett uttryckligt skriftligt besked i den senare frågan. Von Dernath hade af Horns uttalanden om den snart stundande myndighetsförklaringen fått det intrycket, att man på

¹ Enligt Horns uppgift (Rådsprotok. 2 juni) har v. Dernath redan vid detta tillfälle berört Bassewitz' väntade afslöjanden med orden: »I lären fatta misstankar af den narren Bassewitz, hvilken är i en slätt reputation hos ministären».

Von Dernath hos de kungliga.

Von Dernath yrkar på en framställning af administratorn.

visst håll i Sverige ännu umgicks med planer att påskynda den, och han hemställde, om man icke i tid borde låta förstå, att administratören aldrig skulle afstå kuratelet utan den unge hertigens personliga närvaro och medverkan.¹

*Von Dernath
hos Tessin.*

I afvaktan på närmare instruktioner från Görtz höll sig von Dernath emellertid naturligtvis icke överksam, och i första hand uppsökte han efter Horns anvisning Tessin i och för ett förtroeligare dryftande af tvistefrågorna. Samtalet fick sin utgångspunkt i holsteinarens förnyade klagomål öfver den ogrundade misstro, som visats administratören, och då Tessin insinuerade, att man trodde denne om allt godt, men kunde hafva skäl att vara på sin vakt mot vissa af hans ministrar, skyndade von Dernath att hålla skölden öfver Görtz: det vore alldeles otillbörligt att göra någon skillnad mellan den gottorpska ministären och administratören, som själf helt toge ansvaret för sin regering, men förmodligen hade de onda ryktenas utspridare velat rikta udden mot administratören, äfven om de endast nämnt hans ministrar. Han lät samtidigt förstå, att hela intrigen förmodligen kunde ledas tillbaka till Königstein och Wedderkop med deras »canailleuse Adhærenten» och att den i sista hand afsåg att, Danmark till största glädje, stifta fiendskap mellan Sverige och Holstein-Gottorp. Tessin skyndade sig att afböja dessa insinuationer och gick själf till angrepp: om man fått vissa misstan- kar, så härrörde dessa icke från Königstein eller Wedderkop, utan hade framkallats dels af Bassewitz' uppträdande i Petersburg, dels af Hagens egendomliga framställningar. Von Dernath svarade, att administratören vore ansvarig för Bassewitz' handlingssätt, endast så långt detta kunnat låta förena sig med hans instruktioner, och om rådsregeringen ansett sig hafva grundad anledning till missnöje, hade den i hvarje fall i första hand bort vända sig med nödiga föreställningar till administratören. Denne hade för öfrigt själf blifvit öfvertygad om Bassewitz' olämplighet för uppdraget och förty rappellerat honom; det hade visat sig svårt, bland annat på grund af det långt afståndet, att under förhandlingarnas gång hålla denna »übel cultivirten esprit» under nödig uppsikt. I fråga om Hagens memorialer måste man intill sakens närmare pröfning öfverlåta ansvaret åt denne själf; om han bragt successionsfrågan på tal, hade detta till äfventyrs skett under påverkan af några ifriga partimän

Tessins misstro mot Görtz.

Bassewitz' uppträdande i Petersburg.

¹ Von Dernaths depeesch af Stockholm 16 juni 1714.

inom Sverige själf: administratören hade för sin del aldrig velat beröra denna sak annat än i föreställningar till konungen personligen. Den framställda begäran om tillåtelse för den unge hertigen att utresa hade man inom rådsregeringen misstolkat: administratören hade endast velat hafva honom i Berlin för att ytterligare påverka den preussiske konungen i Holstein-Gottorps och Sveriges intresse.

Von Dernath började sedan utveckla sina synpunkter på det allmänna fredsverket och de båda ländernas därvid kongruerande intressen; särskildt bemödade han sig att inskräpa nödvändigheten af ett godt förhållande till Preussen, som lätt skulle kunna förmås att medla en billig uppgörelse mellan Sverige och Holstein-Gottorp å ena sidan och Danmark å den andra, om det blott finge räkna på att behålla den sekvestrerade delen af Pommern. Tessin syntes på det hela taget dela denna uppfattning, men han gjorde gällande, att den preussiske konungen borde göra något mer för att förtjäna denna besittning. Von Dernath sökte göra troligt, att Preussen under intrycket af Görtz' och Sparres föreställningar skulle komma att visa mer tillmötesgående; i hvarje fall vore det rådligt att alltjämt »kokettera» med det preussiska hofvet för att hålla Danmark under fortsatt präss.

Efter Tessin uppvaktade von Dernath också de öfriga kungliga råden och mottogs öfverallt med förbindliga fraser. Men han aktade sig att sätta för mycken lit till de vänliga miner, som mötte honom i något entonig maskering; han hade på omvägar fått veta, att rådsregeringen några månader tidigare inför konungen väckt frågan om den unge hertigens myndighetsförklaring, och han motsåg uppskof och undflykter intill det ögonblick, då konungens resolution anlände. Naturligtvis försummade han icke att i känslan af sin egen vanmakt eftertryckligt varna sin öfverhet för denna intrig, som Görtz visserligen långt tidigare gjort allt för att möta. Samtidigt kunde han också bestyrka, att rådsregeringen utan en direkt kunglig befallning aldrig kunde väntas medgifva den unge hertigens utresa; yttranden både af änkedrottningen och af Horn hade skingrat hvarje tvivel i sådant afseende.¹

Medan Horn ännu var frånvarande, tog sig von Dernath anledning att uppvakta Cronhielm, förmodligen närmast för att åtminstone skaffa sig ytterligare klarhet om stämningen inom råds-

¹ Von Dernaths depeesch af Stockholm 20 juni 1714.

Von Dernath om Preussens vänskap.

Von Dernath hos öfriga kungl. råd. Hans misstro mot dessa.

Von Dernath hos Cronhielm.

regeringen gent emot den sak han hade att förfäkta. I första hand väckte han ånyo på tal den stora principfrågan, om Holstein-Gottorp med hänsyn till sin och Sveriges intressegemenskap borde tills vidare undanskjuta hvarje tanke på en separat uppgörelse med Danmark eller om det i misströstan öfver rådsregeringens hållning borde lyssna till de motsatta råd, som han påstod gifna från kejsarens och Preussens sida. Han fick därigenom Cronhielm att å rådsregeringens vägnar betyga, att man höll fast vid principen om de båda ländernas gemensamma intresse: det enas välfärd betingade det andras, och en separation kunde endast vara af ondo. Då hans sedan förnyade sina klagomål öfver ingreppen på administratörens myndighet, skyndade sig Cronhielm att afsvärja hvarje afsikt till en dylik förkastlig inblandning; han tycktes emellertid icke vilja alldeles bestrida, att Horn på eget ansvar, särskildt i Steffens' sak, företagit sig ett och annat, som hellre borde varit gjort. Själff hade han så mycket mindre del däri, som han en längre tid varit frånvarande i Karlskrona; för öfrigt hade han visserligen såsom sittande i kansliet att handlägga dylika ärenden, men kanslipresidenten brukade vid tillfälle icke draga sig för att handla på eget beråd, något som Cronhielm icke försummat att förhålla honom. — Dessa antydningar väckte naturligtvis den holsteinske diplomatens lifliga intresse, och han försatt naturligtvis icke tillfället att genom ytterligare föreställningar söka vinna Cronhielm för en politik, som markerade en tydligare välvilja för det furstliga huset än den främst af Horn företrädde.

Von Dernaths nya föreställningar till Horn.

Då kanslipresidenten följande dag ånyo befann sig i hufvudstaden, beslöt von Dernath att omedelbart uppsöka honom för att erfaras, om Cronhielms välvilja till äfventyrs speglade en gunstigare stämning inom regeringen öfver hufvud. En sådan var han beredd att genast utnyttja, och han hemställde därför till Horn, om man icke ville utan dröjsmål lämna svaret på hans andraganden. För egen del betonade han, att administratören bestämt honom för en ny beskickning till Berlin och att han trodde sig där kunna uträtta mer till de båda ländernas bästa än genom en förlängd vistelse i Stockholm. Horn lät förstå, att man i första hand väntade hans yrkanden i skriftlig formulering, men holsteinaren hade Bassewitz' och Hagens exempel för ögonen och ville helst undkomma dylika farliga formaliteter. Han afböjde därför inviten med en verkligt diploma-

tisk vändning: om han skulle ingifva ett memorial till rådsregeringen, kunde han icke undgå att beröra den obilliga misstro, som visats hans herre administratören, och ingreppen på dennes myndighet; i båda afseendena kunde han nödgas använda uttryck, som icke kunde vara rådsregeringen behagliga. I sådant sammanhang lät han förstå, hur illa till mods administratören måste vara vid tanken, att man också ingåfve den unge hertigen en dylik misstro mot hans farbroder och dennes ministrar och att sådana insinuationer med tiden kunde alstra ett hemligt och oförsonligt hat, något som i sista hand endast kunde komma de danska intressena till godo. Horn skyndade emellertid att på hedersord betyga, att han tvärtom städse hos hertigen sökt inplanta förtroende och kärlek till hans förmyndare; detta skulle för öfrigt kunna bestyrkas af den unge furstens uppvaktning. Då Horn i samma andetag försäkrade, att, hvad administratörens rådgifvare anginge, hertigen säkerligen hyste fullt förtroende till både Banér och von Dernath, uppfattade den senare genast den dolda undermeningen och grep tillfället att ge ett prof på sin lojalitet¹: han förklarade, att då kanslipresidenten endast nämnde två namn, detta måste fattas som en insinuation, att hertigen fått insupa misstro mot administratörens öfriga rådgifvare, men i sista hand måste sådant återfalla på denne själf. Horn genmälte, att man kunde vara alldeles lugn i fråga om hertigen: ingen tillåtes öfver hufvud att samtala med denne om administrationen eller andra holsteinska ärenden. Äfven för öfrigt, särskildt rörande de befarade ingreppen på administrationen, afgaf han lugnande försäkringar och anförde särskildt, att missnöjda holsteinare visserligen stundom vände sig till honom, men att han alltid afvisade dem med en erinran, att han icke vore *judex competens*. Von Dernath hade sålunda öfver hufvud icke anledning att i ett memorial införa besvär, af hvilka rådsregeringen kunde taga anstöt, och kanslipresidenten uppmanade honom därför ånyo att i en promemoria sammanfatta sina yrkanden. — Utan att afgifva något löfte i sådan riktning tog sig von Dernath anledning att föra samtalet på frågan om den unge hertigens utresa till Berlin; han lät förstå, att administratören icke ämnade urgera saken mot rådsregeringens betänkligheter, men att

Horns misstro mot Görtz.

Frågan om Karl Fredriks utresa.

¹ Det behöfver väl knappt framhållas, att som von Dernaths bref är bestämdt att läggas under Görtz' ögon, denna lojalitet möjligen blifvit något öfverdrifvet betonad.

han i hvarje fall måste yrka på ett skriftligt besked. Horn utlät sig icke närmare därom, men holsteinaren uppfångade med intresse hans antydan, att rådsregeringen hänvänt sig till konungen i alla sväfvande frågor, som anginge den unge hertigen; han fann däri en bekräftelse på sina tidigare yppade misstankar om hemliga intriger från rådsregeringens sida.

Samtalet var därmed afslutadt, och von Dernath kom vid närmare eftersinnande till det resultatet, att han icke borde undandraga sig krafvet på en skriftlig formulering af sina yrkanden; de egentliga klagomålen ämnade han förbehålla för en särskild till Horn ställd promemoria.¹

Rådsregeringen öfverlägger.

Samma dag, som denna konferens hölls, behandlade rådsregeringen på ett sammanträde den holsteinska frågan, närmast i avslutning till Vellingks bref af 8 juni, och därvid upplästes också den af Vellingk bilagda kopian af administratörns sista bref (af 19 april) till konungen. Horn föreslog, att rådet å sin sida borde inberätta sakens sammanhang till konungen, emedan denne annars kunde komma till en oriktig uppfattning, och denna hemställan vann bifall. Samtidigt enade man sig om att icke svara något på administratörns framställningar, eftersom tvistemålet af båda parterna underställts konungen; Horn skulle emellertid »i anständiga termer» förhandla med von Dernath och äfven upplysa Vellingk om sakens vändning.²

Von Dernath hos Horn.

Efter ett par dagar mottog den holsteinske diplomaten kallelse till nytt sammanträde med kanslipresidenten, som genast från början lät honom förstå, att om man dittills kunnat hoppas på återställande af ett godt förhållande mellan rådsregeringen och administratörn, nu åter något hade kommit emellan, som måste ingifva honom bekymmer. Han afsåge administratörns senaste bref till konungen och det svar, som han genom Banér gifvit på rådsregeringens af Vellingk framförda klagomål; det förefölle, som om en och annan ville låta administratörn spela angifvare emot rådet, ehuru detta aldrig visat något misstroende vare sig mot administratörn eller sådana dennes ministrar som Banér och von Dernath. Holsteinaren uppfattade naturligtvis det nya dolda angreppet mot Görtz, och medan han för öfrigt framhöll, att administratörns och

Horns klagomål.

¹ Öfvanstående efter von Dernaths depeesch af Stockholm 12/23 juni 1714.

² Rådsprotokoll 12 juni 1714.

Banér's framställningar tills vidare vore honom obekanta, upptog han den sista insinuationen till besvarande: han ville försäkra, att alla administratörns rådgifvare vore inbördes solidariska, och att denne i sista hand själf toge ansvaret för sina regeringsåtgärder. Horns antydningar kommo honom att tänka på en liknelse: om någon ville förstöra en hel kropp, men funne detta mindre rådligt, låge det nära till hands att angripa någon enstaka lem, hvars förlust skulle hämma det helas motståndskraft. Den dialektiska striden kom alltså att föras med samma fronter som tidigare, men positionerna framträdde tydligare: Horn genmälte, att om han nämnt Banér och von Dernath, hade han därmed ingalunda riktat någon anklagelse mot Görtz och Reventlow. Från andra håll hade väl klagomål mot de senare förekommit, men han ansåge sig icke äga någon rätt att döma i sådana ting; emellertid ville han framhålla, att han med uttrycket »administratörns ministrar» också afsett dennes diplomater; och han nämnde ånyo namnet Bassewitz. Då von Dernath förmenade, att han redan gifvit all nödig förklaring öfver dennes beskickning, invände Horn, att rådsregeringen åtminstone dessförrinnan haft grundad anledning till misstro. Holsteinaren intog då en ny position: för egen del hade han fått kännedom om rådsregeringens varningscirkulär snarare *tidigare* än om Bassewitz' diplomatiska bedrifter, och han måste i hvarje fall antaga, att ryktet om de senare icke ensamt motiverat varningen. Då Horn å sin sida gjorde gällande, att han hade svårt att förklara det tidiga datum på administratörns hänvändelse till konungen, invecklade man sig i en tvist om tidssammanhanget, hvilken von Dernath dock afbröt med en begäran att få del af administratörns bref. Kanslipresidenten uppläste då detta och gjorde samtidigt de erinringar mot dess innehåll, som han ansåg påkallade; han upprepade därvid delvis sina tidigare argument. Administratörns person hade man ej nämnt i varningscirkuläret, och vid omnämmandet af hans ministrar hade man kunnat tänka både på Bassewitz och på Petkum. Så mycket mindre skäl hade då administratörn att liksom uppträda som anklagare mot rådet och tala om dess *animositet*. Omständigheterna vid Hagens återskickande vore icke heller riktigt anförda: i själfva verket hade denne genom sina memorial och särskildt sitt förslag om Holstein-Gottorps utbytande mot Bremen och Verden väckt sådan förbittring att man gjort honom en tjänst, då man under hand rådt honom att

Bassewitz' uppträdande i Petersburg.

Hagens beskickning.

afresa. Han hade därvid väl icke fått mottaga någon svarsskrivelse från rådsregeringen, men däremot ett bref från kanslipresidenten, och då han varit ackrediterad endast hos denne, hade han i sådant afseende ej haft att beklaga sig. Horn hade för öfrigt på allt sätt sökt lugna stämningen och därutinnan lyckats så väl, att man kort efter Hagens afresa sändt efter honom en kurir för att kalla honom tillbaka; om icke omständigheterna förhindrat ett återknytande af förhandlingarna, skulle Hagen efter denna sakens vändning kunna medföra ett tillfredsställande svar.¹ — Von Dernaths replik på dessa erinringar tillförde icke diskussionen några nya argument, dock betonade han särskildt administratörns tillfredsställelse att kunna hänvisa till ett sådant vittne som Vellingk i fråga om sina trohjärtade afsikter. För öfrigt uttalade han sin förvåning, att kanslipresidenten, som dock måste känna administratörns vänskapliga sinnelag, tagit intryck af illasinnade angifvare, och han betonade därvid särskildt, att Horn genom sin ämbetsställning måste anses närmast bära ansvaret för rådsregeringens holsteinska politik. Horn nämnde då själf namnen på de »illasinnade», som närmast kunde komma i fråga, Ovens² och Fritz, för att samtidigt försäkra, att han hade minsta möjliga beröring med dessa; särskildt efter Lütkemanns misslyckade beskickning hade han afbrutit förbindelsen med den förre. Då von Dernath af denna samtalets vändning tog sig anledning att beklaga rådets hänvändelse till Wedderkop, fick Horn tillfälle att så godt sig göra lät förklara denna sak: hans argument därvid öfverensstämde med rådets förklaring till Karl XII.² Holsteinaren var i sitt stilla sinne icke alldeles öfvertygad om uppriktigheten af dessa försäkringar, men han ansåg kanslipresidentens hela uppträdande kunna tydas därhän, att det icke

Ovens och
Fritz.

¹ Se s. 242.

² Om Ovens' roll är intet närmare bekant. Hans andel i de mot administratörn och Görtz riktade intrigerna framgår emellertid af ett bref från Lillienstedt, Görtz' gamle vedersakare, till Horn (Linköping 18 apr. 1714. *Link.*, H 81). L. sänder ett bref från Erik Sparre, som klagat öfver dålig behandling af »dem som makten hafva»; han ber samtidigt H. att »hvad Her Secreteraren Ovens munteligen läser E. Exc. anbringa, hålla för sig allena, så att vissa personer, som äro af annan böjelse och ännu, iag wet icke genom hwad förkiussning, hålla med det andra rör Hans Durchl. Hertig Carl Friderich så skadeliga parti, ey måge sådant erfara». Jfr s. 280 n. 4.

skulle visa sig omöjligt att återställa ett godt förhållande mellan det furstliga huset och rådsregeringen.¹

Under tiden hade von Dernath fått en ny anledning att afordra kanslipresidenten förklaringar öfver frågan, om den unge hertigen verkligen uppfostrades till lojalitet gent emot sin förmyndare: han hade hört bestämda rykten, att hertigen från missnöjda i Holstein mottagit bref, som endast kunde fattas såsom angifvelser mot administratörn. Han skyndade att fästa Horns uppmärksamhet vid saken under framhållande, att man där hade ett nytt bevis på Wedderkops intriger, men han möttes af en bestämd dementi, som dock icke fullständigt öfvertygade honom: Horn förklarade, att några dylika angifvelser icke afhörts och att hertigen icke hade några holsteinska förbindelser, som kunde förefalla administratörn misstänkta. — Redan följande dag såg emellertid von Dernath i den unge hertigens förmak en person, af hvilkens angifvelser han icke väntade sig något godt, den ofvan nämnde sekreteraren Ovens, och han kunde iakttaga, att hertigen visade denne ett mycket vänligt ansikte, om han också icke såg dem samtala. Då han dessutom fick veta, att ett par svenska officerare² i de kungligas närvaro yttrat sig tadlande om administratörns regering, gjorde han Horn nya föreställningar, och denne hade att ånyo lugna honom: han sade sig själf hafva förvånats öfver Ovens' dristighet och redan genom kamartjänaren Röpstorff gifvit honom en skrapa, och hvad officerarnas yttranden anginge, måste man dock tilltro hertigen någon urskillning. Om denne visat Ovens en viss uppmärksamhet, kunde sådant knappast vara ett tecken till någon förtrolighet, utan snarare förklaras däraf, att Ovens stått i den aflidna prinsessan Hedvig Sofias tjänst. Horn sade sig för öfrigt kunna försäkra, att om också främlingar från Holstein tillåtits att göra hertigen sin uppvaktning, de dock aldrig utan vidare fått fortsatt tillträde till hans person.

De holsteinska malkontenterna.

Ovens hos Karl Fredrik.

I sitt till rådsregeringen ingifna memorial³ väckte von Dernath liksom tidigare Hagen frågan, om denna alltjämt höll på principen om Sveriges och Holstein-Gottorps solidaritet utåt. Han begärde vidare att få veta de illasinnade angifvarnes namn, så att dessa måtte kunna befordras till skälig näpst. I fråga

Von Dernaths memorial.

¹ Von Dernaths devesch af Stockholm 15/26 juni 1714.

² Generalmajor Patkul och öfverste Schlippenbach.

³ Dat. Stockholm 18/29 juni 1714. *Holsat.*

om den unge hertigens utresa formulerade han administratörns ståndpunkt i full öfverensstämmelse med sin instruktion.

Majorenni-
tetsfrågan.

I sammanhang med öfverlämnandet af sitt memorial väckte von Dernath ånyo frågan, om icke Horn vore redo att mottaga också skriftliga föreställningar rörande de öfverklagade ingreppen i administratörns kompetenssfär. Kanslipresidenten svarade, att han såsom vän måste afråda hvarje sådant steg: då hela saken närmast anginge den Wedderkopska affären, kunde måhända vissa erinringar hafva varit på sin plats tre månader tidigare, men sedan Wedderkop numera knutit sitt öde till Danmark, vore han både för den unge hertigen och öfver hufvud i Sverige en död man. Von Dernath genmälte, att den ännu icke glömda planen att göra hertigen myndig för hvarje opartisk måste taga sig ut som en aktion också till Wedderkops, Königsteins och deras anhangs förmån; vid en fredsförhandling med Danmark skulle den förre naturligtvis hafva sett dessa intressen till godo. Horn värjde sig mot denna attack med en förklaring, att man från svensk sida aldrig kunde vilja söka fred med Danmark, utan att administratörn samtidigt finge tillfälle till en förmånlig uppgörelse, och i fråga om myndighetsförklaringen betygade han, att rådsregeringen väl visste, hurusom afgörandet i denna fråga tillkomme kejsaren och administratörn, och att man för öfrigt icke kunde väcka den utan uttrycklig befallning från konungen — hvadan man också redan hänvänt sig till denne. Med denna förklaring hade Horn (måhända oöfverlagdt) bekräftat holsteinarens misstankar om mot administratörn riktade intriger, och von Dernath försummade icke att fästa sin herres uppmärksamhet på denna sak. För tillfället förklarade han gent emot Horn i energiska ordalag, att administratörn just af omtanke för sin myndling skulle motsätta sig hvarje försök att maskera enskilda intressen med i otid väckta anspråk för dennes räkning. Men samtidigt förklarade han sig i mycket försonliga ordalag vilja följa kanslipresidentens råd och icke ingifva någon skriftlig föreställning mot de öfverklagade ingreppen, visserligen i förhoppning att de för framtiden skulle upphöra. Horn svarade med de vid ett sådant tillfälle öfliga diplomatiska fräserna, men insmög därvid några dunkla antydningar, att hans egen ställning såsom hertigens guvernör vore hotad af vissa i konungens omgifning verksamma krafter. Von Dernath hann för tillfället icke närmare utfråga honom därom, men

konstruerade på egen hand en förklaring: administratörns fiender kunde, medvetna om det kyliga förhållandet mellan Horn och Vellingk, hafva intalat den förre, att man från holsteinsk sida yrkade på hertigens utresa för att sedan låta Vellingk intaga hans plats såsom guvernör.¹

Under de närmast följande veckorna begärde von Dernath upprepad gångter svar på sitt memorial, men saken uppsköts under förevändning, att man måste afvakta den för tillfället bortreste Cronhielms återkomst; holsteinaren misstänkte emellertid, att man i stället ämnade inrätta sig efter det besked, som Lieven snart väntades hemföra från konungen.² Sedan Cronhielm återkommit, togs memorialet till behandling i rådkammaren, och man ställde ett gynnsamt svar i utsikt, men som nu Horn i sin tur reste på landet, gjorde sig von Dernath beredd på fortsatt dröjsmål.³ Under tiden hade han insamlat nytt material till klagomål och föreställningar, med hvilka han undfagnade särskildt Höpken; därvid kommo frågor att debatteras, som taga sig ut såsom rena obetydligheter, men som visserligen också kunde betraktas från mer principiell synpunkt. Så hade Höpken nyligen utfärdat pass till utlandet för en holsteinsk skraddare, som åtnjöt Horns protektion, och därvid utan vidare tillagt honom titeln af furstlig holsteinsk kammartjänare och hofskraddare; det var i von Dernaths ögon en förmätenhet, som uppfordrade till kraftiga protester. Han förklarade sig anse denna titelförläning alldeles oafsedt formen innebära ett direkt ingrepp i administratörns rättigheter, så mycket mindre befogadt som personen i fråga hos von Dernath väl väckt hofskraddartiteln på tal, men aldrig yppat anspråk på plats som kammartjänare! Denna nya episod måste väcka misstro till försäkringarna, att man icke vidare skulle usurpera administratörns myndighet, och den erinrade om vissa äldre metoder, särskildt förknippade med Feiffs namn, att locka det furstliga husets tjänare till Sverige och i egenlyttigt intresse sälja till dem allehanda gunstbevis. I själfva verket kunde en förnuftig ordning komma till stånd endast därigenom, att alla supplikanter, som anmälde sig hos hertigen, principiellt och utan att erhålla några rekommendationsbref hänvisades till administratörn;

Von Dernaths
nya klagomål.

Den holstein-
ska hof-
skraddare-
titeln.

¹ Von Dernaths depesch af Stockholm 23 juni/4 juli 1714.

² Dens:s depesch af Stockholm 7/18 juli 1714.

³ Dens:s depesch af Stockholm 14/25 juli 1714.

därvid vore det naturligtvis hertigen och hans omgivning obetaget att under hand göra sitt förord gällande. Om emellertid den skadliga trafiken fortsattes, kunde administratören se sig nödsakad att principiellt afvisa alla supplikanter, som gått vägen öfver Stockholm, äfven om deras ansökningar för öfrigt vore behjärtansvärda, och att dessutom anmäla förhållandet för den svenske konungen. — Då von Dernath samtidigt fått veta, att den kringflackande Steffens lät kalla sig för kabinettssekreterare, begagnade han tillfället att fråga Höpken, om denne till äfventyrs förvärfvat denna titel på liknande sätt.

Höpken lät sig naturligtvis angeläget vara att afsvärja hvarje tanke på usurpation af administratörens myndighet och kunde i fråga om passet för den nybakade hofskräddaren anföra, att det utfärdats, icke i hertigens namn, utan af det svenska kansliet och alltså på intet sätt afsåge att tillägga honom nya titlar med förbigående af administratören; man hade förledts till åtgärden af ett enskildt förord. Om Steffens' antagna titel hade sig Höpken intet bekant, men han försäkrade, att denne i hvarje fall icke kunde åberopa någon utnämning af hertigen. — Dessa i foglig ton hållna förklaringar tillfredsställde emellertid icke von Dernath, som var benägen att upptaga dem endast såsom undflykter.¹

*Karl Fredriks
hofhållning.*

För öfrigt afhandlade von Dernath med Höpken också vissa ekonomiska frågor, som stodo i sammanhang med den unge hertigens hofhållning. Han gjorde därvid gällande, att denne under fortfarande onda konjunkturer för det furstliga huset måste lita till understöd af svenska medel, så mycket hellre som Stenbock på sin tid, då man öfvervägt riskerna (äfven från gottorpsk synpunkt) för inmarschen i Holstein, hade ställt sådant i utsikt. Äfven om man icke skulle känna sig bunden af detta löfte, vore det i hvarje fall billigt, att man återbetalade de summor, som Stenbock vid samma tid fått till låns af holstein-gottorpska medel; därmed skulle den unge hertigen tills vidare vara försörjd. Von Dernath fick emellertid det intrycket, att man från svensk sida under nödlägets tryck icke ämnade erkänna några dylika förbindelser, och han ansåg sig också kunna misstänka, att man inför hertigen till det värsta uttydde uteblifvandet af penningremisser från Holstein och framställde administratören och hans ministrar såsom giriga och egennyttiga förvaltare.

¹ Von Dernaths depeesch af Stockholm 7/18 juli 1714.

Han lät det tills vidare bero vid de muntliga föreställningarna till Höpken, men han hemställde till administratören, om han icke i det följande borde ingifva ett memorial i ärendet till rådsregeringen.¹ — Något senare bestämde han sig i själfva verket för ett sådant steg och erinrade därvid äfven om Fabrices obetalda penninglån till konungen; han hemställde, att dessa lån småningom borde gäldas genom anslag till den unge hertigens hofhållning.²

Då von Dernath kort därpå begagnade sig af kanslipresidentens inbjudning och tillbragte ett par dagar på dennes gods, hade han tillfälle att bringa samma fråga på tal. Som han då nyss från Höpken fått mottaga ett skriftligt öfverslag af de medel, som administratörens regering utbetalat till hertigens underhåll, kunde han inför Horn bevisa, att i motsats till dennes tidigare antydningar intet resterade af 1712 års anslag och att äfven för olycksåret 1713 öfver 10,000 rdr verkligen remitterats till samma ändamål. Sedan han därmed ådagalagt administratörens goda vilja, frågade han Horn liksom tidigare Höpken, om icke Sverige nu kunde träda hjälpande emellan. Men kanslipresidenten vidhöll, att ytterligare ansträngningar bort och kunnat göras från gottorpsk sida, och hvad anginge anspråken på den svenska statskassan, ville han fråga: kunde man i en tid, då ofta icke 100 rdr stode att disponera för rikets angelägnaste intressen, äfven med den bästa vilja i världen tillmötesgå ett sådant önskemål? Von Dernath tog illa vid sig af denna antydning om oanvända gottorpska resurser; han förklarade, att administratören själf icke kunde utfå sitt apanage och att Görtz och andra det furstliga husets diplomater icke ens fått sina resekostnader ersatta. Då han under åberopande af Stenbocks förpliktelser frågade Horn, hur ett memorial rörande denna fråga skulle upptagas, fick han till svar, att kanslipresidenten själf väckt den på tal inom regeringen, men att en fortsatt aktion skulle tjäna föga till.

I det följande förde Horn, med tydligt aggressiv tendens, diskussionen öfver till den gamla tvistefrågan om den unge hertigens juveler.³ De utgjorde, förklarade han, en liten men säker tillgång, som med tiden skulle komma hertigen väl till pass, och äfven om

*Von Dernaths
memorial af
30 juli/10 aug.
1714.*

*Frågan om
Karl Fredriks
juveler.*

¹ Von Dernaths depeesch af Stockholm 11 juli 1714.

² Memorial dat. Stockholm 30 juli/10 aug. 1714. *Holsat.*

³ Så framställes saken åtminstone i von Dernaths depeesch. Det kunde annars förefalla naturligare, om denne först bragt saken på tal.

Horn för sin del skulle låtit öfvertala sig, hade aldrig hertigen själf eller änkedrottningen velat samtycka till deras utlämnande. Och i själfva verket skulle dessa juveler förmodligen hafva gått förlorade lika väl som hertig Fredriks, kanske rent af användts till present åt furst Mensjikov! Von Dernath svarade, att administratören i det furstliga husets intresse måst taga vara på alla möjligheter att skaffa kredit, och han bemötte också insinuationen om de förskingrade juvelerna: det vore sant, att administratören under fälttåget i Holstein måst göra allt för att afvända en brytning, som skulle utlämnat hans länder åt moskoviternas barbari, och det låge nära till hands att antaga, att han därvid måst använda mycket »reella medel», men konseljprotokollen kunde bäst visa, att han icke litat till de resurser, som Horn insinuerade. Då denne genmälte med en antydning om den dyrbara jordglob, som man förärat tsaren och som alltså afhändts den unge hertigen¹, undrade holsteinaren med ett leende, om Horn såsom soldat icke visste, att den, som gjort sig till herre i ett land, utan vidare lade sig till med ett eller annat vackert föremål.

Posten som
Karl Fredriks
guvernör.

Kanslipresidentens misstämning hade sålunda under detta meningsutbyte redan tagit sig tydliga uttryck, och von Dernath menade sig troligen beröra ett af dess dolda motiv, då han i detta sammanhang bad Horn närmare förklara, hvad han egentligen afsett med sina tidigare antydningar om vissa försök att hos konungen undergräfvat hans ställning som hertigens guvernör.² Horn gaf då också tämligen klart besked: han trodde sig veta, att man från gottorpsk sida arbetat på att få denna plats besatt af en annan person, hvarvid mindre Vellingk själf än dennes måg Banér varit på tal. Han hade själf visserligen icke klart för sig, hvilken väg detta afslöjande gått, och han menade sig för öfrigt känna Banér tillräckligt för att vara öfvertygad, att denne aldrig skulle velat mottaga en sådan roll. Von Dernath skyndade sig att förklara ryktet som ett försök af illasinnade att stifta misstro mellan administratören och Horn och att upphetsa den unge hertigen mot sin farbror.

Steffens' sak.

Till sist väckte von Dernath ånyo på tal frågan om Steffens och yrkade, att om han komme tillbaka till Sverige, regeringen ville godtgöra sin tidigare försummelse och taga honom i arrest; i hvarje

¹ Se J. E. A. HANSEN, *Nogle Oplysninger om de to gottorpske Himmelglobber (Industriforeningens Maanedskrift, Köpenhamn 1879)*.

² Se s. 260.

fall borde man till von Dernath utlämna hans förbindelse att på anfordran lämna ifrån sig det bortsnillade arkivet. Horn lofvade bådadera, men lät förstå, att Steffens kunde falla på den tanken att i hemlighet deponera detta någonstädes; von Dernath svarade, att man i värsta fall finge hota honom med galgen. — Man kan i Horns hela uppträdande spåra något af halfhet, af trögt tillmötesgående och dämpadt missnöje, och den holsteinske diplomaten smickrade sig icke med, att han med sin dialektiska skicklighet skulle lyckats bana väg för fullt samförstånd. Han kunde emellertid knappast ana, att det hastigt skulle komma till öppen brytning — äfven om han den sista tiden allt oftare hört det olycksbådande namnet Bassewitz nämnas.

Horns hållning.

Höpken hade inför von Dernaths sekreterare visat sig känna till den skandalösa tvisten mellan Christ och Bassewitz, och han sade sig också hafva hört, att vissa punkter i Görtz' instruktion för den senare endast illa kunde förlikas med de vänskapliga försäkringar, som det furstliga huset städse gifvit Sverige; slutligen nämnde han konfidentiellt, att Bassewitz själf väntades till Stockholm. Samtidigt hade von Dernath själf från olika håll hört vissa rykten om en brytning mellan Bassewitz och Görtz. Han måste också lägga märke till, att alla dessa rykten, som han själf i största allmänhet sökte dementera, på många håll väckte både tilltro och skadeglädje.¹ Snart fick han underrättelse, att Bassewitz längesedan passerat Danzig för att öfver Königsberg begifva sig till Stockholm, och han ansåg sig då icke böra dröja att hänvända sig till kanslipresidenten i denna fråga, ehuru han måste hafva en obehaglig förnimmelse af att icke själf känna dess rätta sammanhang. Han måste dock hålla god min och förklarade inför Horn kategoriskt, att de af illasinnade utspridda ryktena om innehållet i Bassewitz' instruktion skulle blifva vederlagda, i och med det att denna komme fram i ljuset. Han måste alltså anhålla, att rådsregeringen ville besluta att icke mottaga några som helst *muntliga* framställningar från Bassewitz, utan låta allt komma an på skriftlig bevisning; i det sammanhanget måste han nämna, hur han blifvit obehagligt berörd af att se en mängd framskjutna personer glädja sig åt de nämnda falska ryktena. Horn svarade med en försäkran, att rådsregeringen icke skulle fästa något afseende vid Bassewitz' muntliga uppgifter, men han ansåge det

Bassewitz väntad till Stockholm.

Von Dernaths framställning angående Bassewitz.

¹ Von Dernaths depesch af 1 aug.

onödigt att redan på förhand fatta ett beslut härom. För att liksom bryta udden af Bassewitz' blifvande insinuationer sade sig von Dernath vidare förutse, att denne skulle göra åtskilligt väsen af det förslag som man framställt till Mensjikov, om ett giftermål mellan den unge hertigen och en rysk prinsessa; men Horn skulle lätt kunna öfvertyga sig, att detta endast varit ett lockbete: man hade därmed velat göra ryssarna benägnare att skona det furstliga husets länder och acceptera den pommerska sekvesterplanen. Då Horn torrt svarade, att han intet hört om en sådan plan eller öfver hufvud förutsett sådana förhandlingar, upptog holsteinaren detta yttrande som ett tecken på missnöje och genmälte något aggressivt, att om man till ondo utlade en så oskyldig sak, administratorn åtminstone hoppades på rättvisa af konungen.

*Von Dernath
kräver Stef-
fens' arreste-
rande.*

En annan fråga hade hastigare blifvit aktuell: Steffens hade plötsligt åter uppträdt i Stockholm, och von Dernath framställde då omedelbart begäran, att han skulle tagas i arrest och tvingas utlämna sina arkivalier. Horn låtsades i början icke veta om Steffens' ankomst och förklarade sig sedan obenägen för en så sträng åtgärd som arrestering. Det hjälpte icke, att von Dernath erinrade om det tidigare meningsutbytet i denna sak; kanslipresidenten utlofvade icke några tvångsåtgärder, och holsteinaren måste ingå till rådsregeringen med ett särskildt memorial i ärendet.¹ Betecknande nog förutsåg han ett ogint besked och betraktade sin åtgärd som gagnelig närmast från den synpunkten, att man i det följande skulle inför konungen kunna utlägga denna sak såsom ännu ett bevis på rådsregeringens obilliga behandling af Holstein-Gottorps folkrättsligt välgrundade kraf.

*Von Dernaths
memorial af
28 juli/7 aug.
1714.*

*De gottorpska
malkontenter-
nas fram-
ställningar.*

Samtidigt tog sig von Dernath anledning att gå Horn tämligen skarpt på lifvet i en fråga, som han redan förut ofta berört: de försök, som gjordes af missnöjda i Holstein att i Stockholm diskreditera administratorn och dennes ministrar. Han hade nämligen från administratorn fått sig tillsändt afskrift af ett i sådan anda hållet memorial, förmodligen ställt till den unge hertigen, hvilket insändts till Stockholm, och han klagade med anledning därpå öfver, att icke Horn såsom hertigens guvernör visste att förhindra sådana ansatser att upphetsa denne mot hans förmyndare. Då Horn svarade, att han aldrig läte sådana inlagor komma för hertigens ögon, var holstei-

¹ Dat. Stockholm 28 juli/7 aug. 1714. *Holsat.*

naren i själfva verket öfvertygad om riktigheten häraf, men han sade sig åtminstone veta, att muntliga upphetsningsförsök hade förekommit; så mycket angelägnare vore det, att hertigen finge upplysning om de verkliga förhållandena i Holstein, och det borde öfvervägas, om icke en sakkunnig person borde i sådant syfte anställas vid hertigens hof. Udden i detta förslag stack tydligt nog fram, och Horn genmälte afvärande, att en sådan information skulle för mycket inkräkta på hertigens tid och att man borde vänta därmed, tills han själf öfvertog regeringen. — Bakom detta yttrande låg måhända en hemlig tanke på den af rådsregeringen förordade myndighetsförklaringen; i hvarje fall hade von Dernath vid samma tillfälle ett meddelande att göra från administratorn i just denna fråga. Denne förklarade i ett reskript af 2 juli, att han icke ville lägga minsta hinder i vägen för myndighetsförklaringen, när han funne en sådan gagnelig för hertigen själf och hans land, men å andra sidan vore han icke sinnad att utan föregående meningsutbyte i frågan låta skilja sig från administrationen och måste förbehålla sig att personligen, vare sig i Sverige eller på annat håll, få öfverlämna regementet åt hertigen. Det var en formulering, som lämnade allt afgörande i administratorns hand, och då Horn, som uppmärksamt lyssnande lät punkten föreläsas för sig två gånger, menande upprepade dess första del, skyndade von Dernath att framhålla, hurusom helt naturligt ingen bättre än administratorn själf kunde bedöma en sådan fråga. På Horns begäran öfverlämnade han också samma besked skriftligen, och om han också därvid anade, att rådsregeringen på något sätt skulle försöka använda förklaringen såsom trumf i sitt spel *mot* administratorn, kände han sig lugnad och kanske också något skadeglad vid tanken på, att konungen ogillade hela aktionen i denna sak.¹

*Administra-
torn om majo-
rennitets-
frågan.*

Då von Dernath allt tydligare kände spänningen i sitt förhållande till kanslipresidenten, var det ganska naturligt, att han ånyo trädde i förbindelse med Cronhielm, hos hvilken han från början

*Von Dernath
hos Cron-
hielm.*

¹ Där om heter det i adm:s reskript af Hamburg 2 juli 1714 (*Konc. Old.*): »S. M. der König können dem Senat desfalls keine ordres beygelegt haben, indem dieselbe sich ausdrücklich geüssert, dass sie des Senats demarches wegen der Majorennitat ganz nicht approbiren. Hingegen liegt der nachtheilige effect davon vor das beyderseitige interesse nur ganz zu klar am tage». Von Dernath menade, att Horn ännu icke var upplyst om konungens ståndpunkt.

trott sig förmärka en välvilligare stämning.¹ Då han inför denne till det bästa rekommenderade sitt ingifna memorial rörande Steffens, hade han för öfrigt att framföra nya klagomål öfver dennes uppträdande: Steffens hade redan hunnit att fälla otillständiga yttranden om administratören och hans ministrar, och om regeringen efter vederbörlig bevisning icke skulle vilja beifra detta, ämnade von Dernath själf genom sitt husfolk gifva smädaren kännbar upptuktelse. Samtidigt vidrörde han också försiktigt Bassewitz' väntade avslöjanden, närmast det ryska giftermålsprojektet, och sökte naturligtvis framställa saken i oskyldigaste dager. Han nämnde emellertid, att han vid samtal därom med »en viss hög herre» sparat åtskillig misstro på denna punkt, något som måste taga sig ut som en sträfvan att *à tort et à travers* söka sak med Holstein-Gottorp. Cronhielm inskränkte sig till att besvara dessa inviter med några välvilliga allmänna fraser; måhända låg det dock en särskild reservation i hans yttrande, att giftermålsprojektet icke kunde hafva så mycket att betyda — om icke också andra saker varit å bane.

Von Dernath hade hela tiden känt ett stort obehag af att icke själf vara underrättad om de närmare omständigheterna vid Bassewitz' beskickning eller äga autentiska aktstycken, som kunde bestyrka hans apologier. Han hade bedt administratören att snarast tillställa honom bådadera och samtidigt framställt det som önskvärdt, att Vellingk kunde förmås yttra sig om saken både till konungen och till rådsregeringen; han hade för öfrigt därvid lämnat den betecknande upplysningen, att Vellingks fiender skadeglådligt omtalade denne såsom inblandad i den komprometterande affären.² Före Bassewitz' ankomst till Stockholm mottog von Dernath i själfva verket de viktigaste aktstyckena, i första hand bihanget till Bassewitz' instruktion och dennes ingifna memorialer, senare också de af Görtz författade apologetiska uppsatserna²; han öfversände alltsammans till Horn. I dennes frånvaro uttalade Cronhielm i starka ordalag sin förvåning öfver, att man från gottorpsk sida

¹ Se s. 254.

² Von Dernaths depesch af 8 aug. — Det sista bestyrkes af Löwenheims bref t. Meijerfeldt, Stockholm 7/18 aug. 1714 (*Ups.*): »... Es glaubet S. Exc. Tessin, dass V[ellingk] gewiss mit ins Spiel kommen werde, und wären bereits einige Ministers, sonderlig Frisendorff, bange davor; man könnte aber noch nicht recht hinter das Licht kommen, indem Frisendorff noch sehr kaltsinnig in seinem Briefe wäre. So viel habe ich wohl von Florin gemer-

Aktstyckena
rörande Basse-
witz' sak.

kunnat för tsaren framlägga ett sådant förslag som det Bassewitzska traktatutkastet, och han lät von Dernath förstå, att han ansett sig böra bringa denna sak till prinsessans kännedom. Von Dernath å sin sida förklarade sig hafva svårt att förstå, hur man kunde tilltro administratören och hans ministrar upphovet till ett så narraktigt projekt; men han fick i det följande erfara, att Cronhielms (i själfva verket felaktiga) uppfattning blef den inom styrande kretsar allmänna.¹ Så mycket angelägnare blef det för honom att genom en fullständigare bevisning så vidt möjligt söka rentvå sina principaler från de hopade nya misstankarna; i sådant syfte ingaf han i augusti till regeringen ett memorial, bland hvars bilagor han medtog jämväl de af Görtz uppsatta apologierna. Men med hänsyn till den redan ganska upphetsade stämningen i Sverige ansåg han sig böra göra vissa mindre uteslutningar. Då han inlämnade detta memorial till Cronhielm, anhöll han, att det till skingrande af redan öfverklagade missförstånd snarast möjligt måtte föredragas i senaten, och han uttalade samtidigt sin förhoppning, att man med hänsyn till Bassewitz' grofva försyndelser icke skulle gifva honom ett nådigt mottagande, innan han rättfärdigat sitt uppträdande. Det vore för öfrigt en angelägen sak, att man vid pröfningen af hela denna omstridda fråga icke fäste ensidig vikt vid något särskildt aktstycke, utan sökte utreda sammanhanget genom planmässig genomgång af hela materialet. Cronhielm lofvade en skyndsam behandling, men i fråga om Bassewitz' mottagande gaf han ett intetsägande svar och lät för öfrigt tydligt förstå, att han skulle få rätt svårt att öfvertyga sig om administratörens och hans rådgifvares oskuld i denna sak. — Samtidigt lade von Dernath också den unge hertigens hofbetjäning på hjärtat att i hvarje fall tills vidare, innan Horn återkommit och gifvit närmare förhållningsorder, icke låta den väntade Bassewitz få företräde.²

ket, dass ihm nicht wohl bey der Sache zu Muhte, dann er ist, nachdem Bassewitz in Schweden gekommen, ganz scheu gewesen...» Florin var en af Vellingks förtrogn i Sverige.

¹ »Diese eingennommene verkehrte Meynung des H. Grafen Cronhielm wegen dieser Bassewitzschen Preliminairpunten ist so weit gegangen, dass alle und jede in denen collegiis und überall alhier in der Stad davon præoccupiret, als ob fürstl. seits dieses schendliche Project am Czarischen Hofe übergeben worden».

² Ofvanstående efter von Dernaths depesch af 4/15 aug. 1714.

Von Dernaths
apologi för
Görtz mot
Bassewitz.

Horn, som senast, vid underrättelsen om ryssarnas rörelser i Finland, tillsammans med Tessin och Fersen rest för att inspektera flottan, återkom till Stockholm den 5/16 aug. 1714, och samma dag anlände också den af så stor sensation föregångne Bassewitz. Om dennes första samtal med herrarna i regeringen är intet bekant; för öfrigt anmälde han sig hos von Dernath, men utan att blifva mottagen; hos den unge hertigen åter fick han företräde dagen efter sin ankomst, hvarvid också Horn var närvarande. Audiensen afbröts emellertid af den hastigt tillskyndande von Dernath, och Bassewitz tog omedelbart sitt afsked, sedan han öfverlämnat den preussiske konungens rekommendationsskrifvelse, af hvilken Horn lät också von Dernath taga del.¹ För öfrigt begagnade den senare tillfället att bedja kanslipresidenten om snar behandling af sitt senast ingifna memorial rörande Bassewitz. Därvid sade han sig förstå, att de kungliga råden på förhand voro gynnsamt stämda mot denne: man hade sett dem hälsa honom med en värme, som icke kunnat vara större, om han kommit som öfverbringare af budskapet om allmänt freds slut!² Samtidigt fäste han Horns uppmärksamhet vid vissa i staden löpande upphetsande rykten, som i sista hand skulle kunna sätta den unge hertigens säkerhet på spel: det hette, att om ryssarna skulle våga en landstigning i Sverige, tiden helt visst skulle anses mogen för ett förverkligande af planen att med rysk hjälp sätta hertigen på tronen! Det vore tydligt nog, att de illvilliga utspridarna af slika rykten arbetade med tanken fäst vid en ännu aflägsen situation³; i hvarje fall hade Horn såsom hertigens guvernör en ny anledning att vaka öfver dennes umgänge med Bassewitz. Vidare erinrade han Horn om sin ännu obesvarade ansökan rörande Steffens och det undanstuckna arkivet, och han lät förstå, att han till allt annat misstänkte den senare för något hemligt uppdrag å de holsteinska malkontenternas vägnar. — Horn svarade för det första, att man i rådkammaren vore öfverhopad med viktiga ärenden och alltså något måste uppskjuta behandlingen af von Dernaths memorial; antydningarna om Bassewitz' hjärtliga mottagande förbi-

¹ Den upplästes sedermera (13/24 aug. 1714) i rådet samtidigt med att det i hertigens namn afgifna svaret bestämdes. *Rådsprot.*

² Man erinre sig, att Manteuffel i liknande ordalag beskrifvit intrycket af Bassewitz' ankomst till Berlin. Se s. 201, n. 3.

³ Von Dernath menar tydligen, att man önskade diskreditera hertigen med hänsyn till ett blifvande tronskifte.

gick han med tystnad. Då von Dernath invände, att Bassewitz på det sättet finge så mycket lättare att föra regeringens medlemmar bakom ljuset, blef kanslipresidenten något mer tillmötesgående och sade sig vilja påskynda saken; han skulle också se till, att memorialet med bilagor på förhand kommunicerades hvar och ett af de kungliga råden. Hvad anginge hertigens umgänge med Bassewitz, kunde man svårligen hindra den senare att uppvakta sin herre, och i fråga om Steffens ville Horn göra troligt, att han icke mer än en enda gång talat vid denne och då frågat honom om arkivet; Steffens hade emellertid svarat, att han icke för närvarande kunde utlämna det, men i sinom tid skulle återställa det oskadadt till hertigen!

Då von Dernath trots nya påminnelser icke mottog den utlovade resolutionen, måste han känna sig illa berörd; han förmodade icke utan skäl, att man under intrycket af Bassewitz' afslöjanden ämnade ändra svaret i fientlig anda. Han fick samtidigt höra talas om en af den senare uppsatt anklagelseskraft, som framför allt skulle vara riktad mot Görtz och mindre röra beskickningen till Ryssland än intrigerna under Stenbocks fälttåg i Holstein och vid Stettins sekvestrerande; lösa rykten talade för öfrigt om, att Bassewitz hölle på att i Stralsund låta trycka en redogörelse för sin ryska beskickning. I fråga om dennes taktik erfor von Dernath vidare, att han på sina gynnares inrådan icke ämnade ingifva någon formlig anmälan till rådsregeringen, som därigenom skulle nödgas fatta ställning till administratörns kraf på hans afvisande, utan att han i stället ville fullfölja sin aktion hos den unge hertigen. Då von Dernath dessutom lyckades göra sig underrättad om tiden för Bassewitz' nästa audiens hos den senare, beslöt han att förekomma sin fruktade antagonist. På utsatt dag infann han sig i god tid på Karlberg, där han utom hertigen fann både Horn och Cronhielm; de visade alla genom sitt sätt, att hans närvaro vid detta tillfälle föll sig mycket oväntad och oläglig. Då Bassewitz kort därpå (sedan de kungliga råden afträdt) verkligen inställde sig, hälsade hertigen på denne med markerad hjärtlighet, men i von Dernaths närvaro kunde de endast samtala om likgiltiga ting; i sådan mån hade alltså den senare vunnit sitt syfte. Vid audiensens slut rönste han emellertid ett nytt prof af hertigens kyliga sinnesstämning: medan han vanligen i Horns frånvaro fått leda hertigen vid armen, gjorde denne nu ingen sådan

Von Dernath,
Bassewitz och
hertigen.

invit, och då han ändå vågade sig fram, möttes han af hertigens fråga: »tron I icke, att jag kan gå på egen hand?»

Något senare (den 9/20 aug.) lyckades Bassewitz att utan von Dernaths vetskap erhålla ny audiens hos hertigen, och det synes hafva varit vid detta tillfälle, som han till denne öfverlämnade den af von Dernath omtalade anklagelseskriften. Denna var försedd med flere dokumentariska bilagor, däribland Bassewitz' eget famösa traktatutkast, och utmynnade för öfrigt i en hemstäl- lan till hertigen »att behaga antaga sig majorenniteten». Von Dernath visste ännu icke, hvad han skulle tro om ett dylikt traktat- utkast; han vågade icke utan vidare häfda, att det endast innehölle Bassewitz' egna lösliga konstruktioner, men han uttryckte sin för- vissning, att administratören i hvarje fall inhämtat Vellingks råd och att man närmast afsett att genom lämpliga förespeglingar hålla Mensjikov kvar vid Holstein-Gottorps parti. För öfrigt dolde han icke för sig, att detta nya avslöjande, liksom Bassewitz' allmänna agitation inom Stockholms politiska värld, måste vara ägnadt att ytterligare upphetsa stämningen mot Görtz och att uppmuntra dem, som arbetade för hertigens myndighetsförklaring. Med så mycket större ifver lade han ånyo sin furstlige herre på hjärtat att i tid göra alla nödiga föreställningar hos Karl XII själf och på- kalla dennes ingripande mot rådsregeringens öfverilade planer.¹

Bassewitz' anklagelseskrift jämte alla bilagor blef den 12/23 aug. uppläst i rådet, och åtminstone de senare voro ägnade att göra sensation. Majoriteten var Bassewitz tacksam för att han gifvit »en stor upplysning uti affärerna» och ansåg, att han ej borde »irri- teras»; endast Cronhielm gjorde gällande, att man icke borde tro hans oskyldiga min och att han hade andra motiv än »affektion för Sverige».²

Följande dag (den 13/24 aug.) tog rådsregeringen under behand- ling von Dernaths yrkande, att man skulle konfiskera och till honom öfverlämna Bassewitz' samtliga papper, och därvid upplästes också de som bilagor ingifna apologetiska uppsatserna. I detta

Rådsregerin-
gen öfver-
lägger om
Bassewitz'
sak.

¹ Von Dernaths depesch af 22 aug. 1714. — Rådsprotok. (konc., Carlson) 12 aug. e. m. Bland bilagorna till anklagelseskriften märkas utom traktat- utkastet instruktionerna för Bassewitz af 2 och 8 jan. 1714, Görtz' order af 24 febr., tsarens resolution m. m.

² Cit. rådsprot. af 12 aug.

sammanhang togos också Bassewitz' inlagor under diskussion, och det anmärktes redan från början, att denne framlade skriftliga bevis för sina påståenden, medan åter hans motpart endast komme med uppsatser af tvifvelaktig autenticitet¹ och åberopade sina goda intentioner, som dock Gud allena kunde känna. Betecknande nog fann man genast en angreppspunkt mot Vellingk, som ju enligt von Dernaths uppgift yttrat, att han i oviljan mot administratörens regering endast kunde se ett utslag af intriger eller okunnighet; det beslöts, att man skulle infordra Vellingks förklaring öfver detta yttrande och samtidigt anmäla saken för konungen. Då man för öfrigt diskuterade frågan om von Dernaths behandling kände man sig i mycket bunden af hänsynen till konungen, hvilkens beslut i denna fråga man icke kunde förutse och närmast måste motse med vissa farhågor. Å andra sidan ville man ogärna släppa tillfället att demonstrera sitt misshag öfver administratörens eller rättare Görtz' diplomatiska konst, och som von Dernath vid sidan af sitt egentliga uppdrag gjort sig till part i den Bassewitzska saken, ansåg man sig icke skyldig hans person öfverdrifven hänsyn. Att rent af taga honom i arrest ansågs mindre lämpligt med hänsyn till folkkrättens bud, som måste anses skydda en officiellt ackrediterad minister, äfven när han kommit i odiöst ärende, men samma be- tänkligheter menade man sig icke behöfva göra gällande mot den särskildt af Tessin förordade åtgärden att afvisa honom från hofvet. Man blef också ense om, att han därigenom äfven måste anse sig afskuren från direkt förbindelse med hertigen, emedan denne bodde tillsammans med prinsessan Ulrika; annars hade man knappast till- trott sig att dekretera också ett sådant förbud. Man dolde visser- ligen icke för sig, att den föreslagna åtgärden måste betraktas som en halfmesyr, men man visste själf icke rätt, om man borde önska, att von Dernath snarast möjligt reste bort och därmed afskure sig från möjligheten att intrigera i Stockholm eller att han trots allt stannade — för att eventuellt göras till föremål för längre gående repressalier. Efter en vidlyftig diskussion hade man blifvit enig om att utfärda förbudet sedan dock först också änkedrottningen

¹ Så anförde Renstierna, att aktstycket »Raisonnement sur la mission de Bassewitz» vore »et löst chartequé efter det icke är underskrifvit och man ej vet, hvareifrån det kommer».

åtsports¹; prinsessans godkännande gafs omedelbart vid själva sammanträdet, och man ansåg, att hon framför andra måste känna sig illa berörd af Görtz' spekulationer i den svenska tronföljden.² Endast Horn formulerade med vanlig försiktighet sitt votum såsom ett slags seservation: han menade, att förbudet innebure ett bestraffande af det gottorpska hofvet och att rådsregeringen icke heller i denna sak borde föregripa konungens afgörande; men å andra sidan stode det visserligen änkedrottningen och prinsessan fritt att i konungens frånvaro meddela ett sådant förbud. — För öfrigt begagnade man också tillfället till tankeutbyte om von Dernaths öfriga propositioner och öfver hufvud Sveriges ställning till Holstein-Gottorp; särskildt Tessin betonade, att både »landet, förvantskapet och situationen» påkallade en intressegemenskap, men samtidigt gaf han uttryck åt sin misstro gent emot administratörens ministär, och Horn menade i samma anda, »att ett får icke kan betro sig åt ulfvar».³

Von Dernath
förvisas från
hofvet.

Följande dag erhöi von Dernath genom ett par hofjunkare meddelande från änkedrottningen och prinsessan, att han i det följande borde hålla sig borta från hofvet och icke söka umgänge med någon af dess damer eller herrar; anledningen till detta förbud vore honom själf nogsam bekant. Von Dernath genmälte, att han

¹ Änkedrottningens svar inhämtades omedelbart och innehöll, att det »gör henne ondt, at han är beträdd med så grofva saker, men [är] väl nöjd med Hennes Kongl. Höghets och Deras Excellencers resolution, at han så alfvarsamt mötes och at det skier ju förr ju heller». Rådsprot. — Von Dernath blef illa underrättad i denna fråga; han tror sig veta »wie die gute Königin nicht einmahl gewust, dass mir dergleiches Compliment i ihrem Nahmen gemacht, bevor es geschehen, da sie sich dann wohl hat gefallen lassen müssen was geschehen; und glaube, wann man sie vorhero gefragt, dieselbe darin nicht würde consentirt haben». Depesch af 18/29 aug.

² Denna synpunkt kommer fram både vid detta tillfälle och vid sammanträdet den 19 aug. (jfr nedan). Renstierna yttrade (13 aug.), att »som... saken är sensible för Hennes Kongl. Höghet, som är af alle Sveriges ständer erkiändt för arsprintzessa till Rijket, så kunde Hennes Kongl. Höghet för hela verden visa, at hon drar misstycke härtill.» Prinsessan genmälte, »at hon mäst är härtill sensible för Konungens skuld». Den 19 aug. yttrade Tessin, att »detta går dock Hennes Kongl Höghet mäst an för successionen skull». Prinsessan genmälte: »det som angår min bror, så rör det mig, men vidare icke». — Ulrika Eleonora intar sålunda en konsekvent reserverad ställning i successionsfrågan.

³ Rådsprot. 13 aug. 1714.

i detta som andra fall ville ställa sig drottningens och prinsessans önskemål till efterrättelse, men som han omöjligen kunde känna orsaken till en så hård åtgärd, måste han anhålla att få sig denna meddelad antingen från resp. hofmarskalkar, Tessin och Carl Gyllenstierna, eller från de kungliga personerna själfva. Till yttermera visso sände han genast sina sekreterare till de nämnda kungliga råden med samma förfrågan och tillade därvid, att han ju kunnat förbryta sig antingen i egenskap af administratörens minister eller såsom enskild person; så mycket angelägnare måste han vara att vinna klarhet. Tessin svarade i undvikande ton, att förbudet utgått från de kungliga personerna och att rådsregeringen icke hade något att därmed skaffa; vidare kunde han icke yttra sig i en så delikat sak. Gyllenstierna sade sig förmoda, att den Bassewitzska affären gifvit anledning till det skedda; han hade emellertid legat sjuk och hörde därför icke till de närmare invigda. Samma dag gjorde von Dernath själf ett besök hos Horn, som i likhet med Tessin påpekade, att ärendet icke anginge kansliet utan hofvet¹; om motiven ville han icke närmare yttra sig, men bad von Dernath tänka efter, om icke prinsessan hade anledning att taga anstöt af den Bassewitzska affären; för öfrigt vore han icke ovillig att vid följande råds-sammanträde framföra von Dernaths förfrågan till prinsessan och sedan meddela hennes svar. Rådsregeringen hade för sin del beslutit att tills vidare icke på något rätt inblanda sig i Bassewitz' mellanhafvande med administratören, utan afvakta konungens resolution i frågan. Von Dernath svarade med ett beklagande, att man trots alla hans föreställningar och upplysningar syntes vilja skänka Bassewitz' utsagor blind tilltro, men Horn afböjde denna förebråelse med en ny försäkran om rådsregeringens neutralitet: afgörandet hvilade hos konungen, som skulle få sig tillstånd alla von Dernaths memorial och som hade att resolvera också angående öfriga af denne väckta frågor. Holsteinaren lät förstå, att han under sådana förhållanden icke hade anledning att förlänga sin vistelse i Stockholm, och kanslipresidenten lofvade honom ett visserligen blott formellt svar på de ärenden han förebragt.² För öfrigt öfver-

Von Dernath
hos Horn.

¹ Som man finner, intogo både Tessin och Horn i detta fall den ståndpunkt, som kanslipresidenten formulerat under diskussionen den 13 aug.

² Von Dernaths depesch af Stockholm 29 aug. 1714. Rådsprot. (konc. Carlson och Salin) 14 aug. 1714.

lämnade von Dernath också skriftligen till Horn sin begäran att få veta orsaken till afvisandet från hofvet och att snart blifva af-färdad, men han synes icke hafva fått något skriftligt svar. Han skref också till den unge hertigen ett bref, hvars innehåll icke är bekant, och detta blef också öfverlämnadt till adressaten; man ansåg dock inom rådet, att hertigen icke behöfde besvara det, utan kunde nöja sig med att i sinom tid önska von Dernath lycklig resa.¹

Ytterligare öf-
verläggningar
i rådet om von
Dernath.

Man öfvervägde inom rådsregeringen, om det inte vore bäst att tills vidare hålla von Dernath kvar i Stockholm såsom ett slags gisslan. Å andra sidan förbisåg man icke, att denne därigenom fick tillfälle att »göra faktitioner», men det var svårt att utan kränkning af folkrätten inskränka hans rörelsefrihet utöfver det redan meddelade förbudet. På en sammankomst den 19/30 aug. öfverlade rådsregeringen om denna fråga, hvarvid Horn formulerade situationens dilemma: man måste antingen släppa von Dernath ur händerna eller ock sätta honom under bevakning. De folkrättsliga betänkligheterna mot den senare åtgärden framhöllos särskildt af Renstierna och af Cronhielm, som bland annat betonade, att den vore liktydig med att förklara administratören för fiende. Man uppsköt afgörandet på en dag; på mellantiden hade Horn ett nytt samtal med von Dernath, som yrkade på sitt omedelbara affärdande med utlofvad resolution. Under den nya öfverläggningen gjorde särskildt Cronhielm gällande, att holsteinaren kunde göra större skada genom intriger i Sverige än i utlandet, och Horn, som sammanfattade diskussionen, framhöll i samma anda, att man i alla fall icke kunde hindra Görtz från att intrigera och att von Dernath måste få åtnjuta folkrättsligt skydd: »när en minister kommer med kreditiv, så kan man icke uppehålla honom, och när han något obehageligt anbringar, så kommer det icke på honom, utan går det på herren». Prinsessan hade anslutit sig till samma mening, och man beslöt alltså att tillställa von Dernath hans pass.²

Von Dernath hade, enligt eget uttryck *um die Masse voll zu messen*, frågat Horn, om han icke trots förvisandet från hofvet kunde skriftligen få taga afsked från änkedrottningen och prinsessan, men svaret blef efter öfverläggning i rådet, att han hälst borde underlåta detta. I fråga om orsakerna till förvisandet ansåg man

¹ Rådsprot. (konc. Salin och Carlson) 16 aug. 1714.

² Rådsprot. 19 och 20 aug. 1714.

det inom rådet vara bäst att ingenting svara; Horn nöjde sig med att ånyo erinra om att åtgärden utgått från hofvet och icke från rådsregeringen, som för öfrigt ville afvakta konungens resolution angående de Bassewitzska afslöjandena. Han antydde dock samtidigt, att om de från svensk synpunkt mycket skadliga förhandlingarna med Ryssland verkligen endast varit spegelfäkteri, det dock vore högst anmärkningsvärdt, att rådsregeringen icke bevärdigats med ett ord om hela denna sak. Von Dernath invände, att om rådsregeringen ansåge Bassewitz' i Petersburg framlagda förslag skadliga och allvarligt menade, hade den bort taga Bassewitz för hufvudet, men icke behandla von Dernath på det sätt som skett. Horn svarade, att von Dernath tagit administrationsregeringens parti och därför finge skylla sig själf; det hade varit bättre, om han ej hade gjort sig till part i målet.

Von Dernath gjorde för öfrigt afskedsbesök hos alla de kungliga råden utom Renstierna, till hvilken han hade ett särskildt horn i sidan; han visste nämligen, att denne ifrigast hade yrkat på hans arresterande. Sedan han den 21 aug./1 sept. äntligen fått mottaga resolution på sitt första memorial och bref från den unge hertigen och Horn till administratören, lämnade han två dagar senare Stockholm.¹ Resolutionen hade icke fått den form, som i början hade afsetts; rådsregeringen hade ändrat den under intryck af de Bassewitzska afslöjandena.

I det tidigare utkastet² refereras först von Dernaths framställning angående nödvändigheten af intressegemenskap mellan Sverige och Holstein-Gottorp, och det betygas sedan, att rådsregeringen alltjämt är angelägen om det gottorpska husets restitution och välgång. Man vore öfvertygad, att konungen alltjämt fasthölle vid principen om de båda staternas intressegemenskap, men ansåge dock viktigast att hänskjuta frågan därom till hans eget afgörande. I afvaktan på hans svar skulle man icke inlåta sig på något förslag, som kunde lända det furstliga huset till skada, utan fastmer befordra dess intressen. Detta skedde i öfvertygelsen, att administratören

¹ Von Dernaths depech af Ystad 10 sept. 1714. Rådsprot. (konc. Salin och Carlson) 16 aug.

² Såsom bil. till rådets bref till konungen af 13 aug. 1714 (*Hist. Handl.* XIV, s. 224 ff.) är det dateradt 6 juli, men i Senatens registr. är det infördt under 30 juli.

Von Dernath
afresa.

Svaret till von
Dernath, det
första utkastet.

icke skulle söka någon separat uppgörelse med Danmark, som aldrig kunde skänka någon verklig fördel, utan i stället hålla fast vid Sverige och vid gynnsamma konjunkturen arbeta på en varaktig fred. Gent emot administratören personligen hade rådsregeringen aldrig hyst någon misstro, men det vore mindre underligt, att den förväntat sig öfver det sätt, på hvilket vissa af hans tjänare hade uppträdt, som det tycktes i strid mot gifna instruktioner, och att den med anledning däraf vidtagit vissa försiktighetsåtgärder. Däremot hade den icke för vana att lyssna till angifvare och ville allra minst frångå sin princip till det furstliga husets förfång. I fråga om den unge hertigens utresa erinrade den om konungens råd till administratören att uppgifva hvarje sådan plan, och därvid borde det så mycket hellre bero, som det preussiska hofvets hållning på sistone undergått en märklig förändring och man från gottorpsk sida icke längre kunde hoppas på någon vändning i Rysslands politik gent emot det furstliga huset.

Svaret till von Dernath; den definitiva formuleringen. Den definitiva resolutionen¹ var långt mer kortfattad, och tonen var mer kylig. Det betygas, att rådsregeringen, öfvertygad om Sveriges och Holstein-Gottorps intressegemenskap, alltjämt skulle söka främja det senares restitution och välgång, men frågan om *sättet* måste öfverlämnas till konungens ompröfning. Den beklagade därefter, att omständigheter kommit i dagen, som illa förlikte sig med dess sedan gammalt betygade förtroende och välvilja gent emot det gottorpska huset; den ville emellertid liksom administratören hänskjuta också denna sak till konungen och trodde för öfrigt icke, att von Dernath vidare skulle behöfva spörja om angifvarna och de framkomna beskyllningarnas art. I fråga om hertigens utresa hänvisades helt kort till det faktum, att konungen bestämdt afrådt ett sådant steg.

Horns bref till administratören. Horns bref till administratören² är prägladt af stel höflighet och innehåller en försäkran, att han sökt göra von Dernath alla de tjänster, som hans plikt och konjunkturen tillåtit, och att han var ytterst smärtsamt berörd af de ovälkomna händelser, som stört det goda förhållandet mellan Sverige och det gottorpska huset.

¹ Dat. Stockholm 6 juli 1714. Or. (underskr. af Höpken »auf gnädigstem befehl») i *Old.* 12. Äfven som bil. till rådets nyss cit. bref t. konungen af 13 aug.

² Dat. Stockholm 30 juli 1714. *Old.* 12.

Han lofvade i hvarje fall att göra sitt bästa för att hos den unge hertigen stärka *les justes sentiments*, som denne alltid hyst gent emot sin farbror.

Man hade inom rådet blifvit ense om att hertigen borde skriva *Karl Fredriks bref till administratören.* »ett höfligt bref» till administratören såsom svar på ett bref, som von Dernath hade medfört, men att konflikten mellan rådet och den senare ej borde vidröras. Man lade i hertigens mun ett tack för den skildring af Holstein-Gottorps visserligen sorgliga yttre och inre läge, som von Dernath hade gifvit, och lät honom uttala sin förvisning, att administratören icke vidare yrkade på hans utresa från Sverige; det gällde uppenbarligen att vänta, tills konjunkturen förbättrats.¹

För öfrigt mottog icke von Dernath något skriftligt svar på sina olika framställningar; sedan han förvisats från hofvet, synes man hafva ansett det själfallet, att han skulle få nöja sig med ett kort svar på sitt viktigaste andragande.² Hans memorial angående medel till den unge hertigens underhåll³ hade föranlett öfverläggningar i rådet, hvarvid man under konferens med en tillkallad statskommissarie ansåg sig nödgad konstatera, att »staten förökas årligen och inkomsterna aftaga», hvadan några medel ej funnes att tillgå. Man lät Höpken sätta upp ett utkast till resolution, i hvilken det hette, att man gärna ville bispringa hertigen och återbetala den af Fabrice utlånade summan, men dock främst måste tänka på försvarets kraf; man hoppades, att administratören under sådana förhållanden ej skulle lämna sin brorson i sticket.⁴

Något senare anmälde Horn i rådet, att intet funnes till underhåll åt hertigens »betjante, lakejer och pager», och man blef ense om, att nöden icke hade någon lag: man måste tillgripa hans guld- och silfverklenoder. Sedan man inhämtat änkedrottningens sam-

¹ Rådsprot. (konc. Salin) 14 aug. 1714. Brevet är dat. Stockholm samma dag. *Old.* 12.

² Rådsprot. 13 aug. »Cronhielm frågade, hvad svar han skall få på de andre ährender. Renstierna: det faller af sig sielf.» — (Konc. Salin). »H[ennes] K[un]gl. H[ö]ghet: huru wida den kan få swar, som är hofwet förwist. R[en]stierna: gie honom först brefwet och sedan det andra. Han får ej swar på sitt ansökande ang. Bassewitz.»

³ Se ofvan s. 263.

⁴ Rådsprot. 7 aug. 1714 (äfven konc. Adlerberg). Resolution under samma dato i Senatens registr.

tycke, uttogos i hertigens närvaro åtta fint utförda guld- och silfverpjeser ur slottshvalfvet, hvarefter de synas hafva blifvit pantsatta eller försålda i och för hertigens »Notdurft und Schuldbezahlung».¹

Von Dernaths
resa.

Med detta besked lämnade alltså von Dernath Stockholm under omständigheter, som erinrade om Hagens affärd några månader tidigare; han kom den 28 aug./8 sept. till Ystad och anlände den 9/20 sept. till Stralsund; nio dagar senare kunde han uppvakta administratören i Hamburg.²

Von Dernaths
slutintryck.

Från Ystad skref von Dernath till Müllern ett bref³, i hvilket han ger en intressant sammanfattning af sina intryck från förhandlingarna i Stockholm i, den mån de hade afseende på majorennetetsplanerna. Han trodde sig veta, att man inom rådsretsen räknade på Preussens och Hannovers stöd för dessa planer och att man genom Lillienstedts förmedling också vunnit Schönborn för desamma. Lillienstedt, som kommit till Stockholm kort före von Dernaths afresa, skulle närmast sändas till tsaren i och för fredsinviter, men hettes designerad också till en beskickning till Tyskland i syfte att ordna majorennetetsfrågan.⁴ Det kannstöptes redan om

¹ Rådsprot. 13 aug. och (konc. Salin och Carlson) 16 aug. 1714. Hertigens förklaring, Stockholm 10 sept., att han och Tessin föregående dag uttagit pjeserna, med specifikation af dessa. *KB.*

² Dateringarna efter v. Dernaths bref. Callisen t. Görtz, Hamburg 29 sept. 1714. *Old. 1.* Ett i Hamburg cirkulerande rykte, att v. Dernath på resan genom Sverige af fruktan för »bönderna» utgifvit sig för general Ranck (Burchards depeesch af Hamburg 28 sept. 1714, *Berl. 77*), äger ej stöd af gottorpska källuppgifter.

³ Dat. Ystad 12. sept. 1714.

⁴ Att Lillienstedt alltjämt tillhörde Görtz' vedersakare framgår tydligt af hans bref till Horn af Linköping 29 juli 1714 (*Link. H. 81*), där det heter:

»E. Excellence lärbrer numehra noggsamt vara bekant, genom hvad destin den masque omsider affallit, under hvilken det Gottorfiske ministerium nu i så lång tid sig betäckt för mången, spelt een hoop skadelighete och dierfveligen förolämpat Kongl. M:tz trognaste bäst menande tienare samt vunnit derwijd mångens bijfall och medhåld. E. Excellence är bäst kunnigt, huru ljitt eller alzintet iag mig blandat uthi deras saker, ehuru bekante de mig ock woro, alt sedan det dem lyckades att eloignera mig ifrån deslije affairer, men så tillåter lijkwähl intet min undersäteliga plicht så och den devotion iag bär för hans Furstl. Durchl. den unge hertigen, med mindre iag nu E. Excellence nu beder att efter des höga lumières vara omtänkt, genom hwad medel och wägar ett å alle sijder så skadeligit ministerium må komma ifrån affairerne och det numehra ruinerade samt högst missnögd landets styrsel, så att det

den unge hertigens blifvande ministär: man utpekade Lillienstedt, Fritz och Bendix Ahlefeldt såsom de kommande männen. Von Dernath framkastade i sammanhang därmed tanken på en opartisk kommission, tillsatt af främmande furstar, med uppgift att granska administrationsregeringens förvaltning; först sedan den slutat sitt värf och gifvit Holstein-Gottorps fordringsägare säkerhet för att deras kraf skulle betraktas såsom rättmätiga, skulle administratören nedlägga sitt höga ämbete. Hvarken kejsaren eller den svenske konungen borde hafva något att erinra mot tillsättandet af en sådan kommission. För öfrigt talade von Dernath om rådets försök att i sin gottorpfientliga politik skjuta änkedrottningen framför sig och insinuerade, att man aldrig skulle vågat handla som man gjort, om man icke trott på ryktet, att Karl genom ett utmanande uppträdande gent emot sultanen gjort sig till dennes fånge ända till fredsslutet. Slutligen uttalade han sin öfvertygelse, att man grundligt misstog sig, då man smickrade sig med att konungen var fylld af misstro gent emot administrationsregeringen och att han betraktade Fabrice rätt och slätt som en spion. — Von Dernath hade från Stockholm också korresponderat med Frisendorff, men ett hans bref till denne blef uppsnappadt af danskarna, som använde det till att ytterligare diskreditera den gottorpska politiken såsom falsk och oneutral; von Dernath talade nämligen om det gottorpska husets städse ådagalagda tillgifvenhet för Sveriges intressen, hvarigenom han ville gifva rådsregeringens otacksamhet så mycket skarpare relief.¹

Vid administratörns hof hade von Dernaths rapporter i början väckt en förhoppningsfull stämning, och man hade i allo gillat hans olika framställningar. Man hade särskildt byggt på Cronhielms välvilliga hållning och kunde för öfrigt alltjämt vara säker,

Von Dernaths
bref till Fri-
sendorff.

Stämningar
vid admini-
stratörns hof.

ey ytterligare måtte förblifwa i tillstånd trompera samt förfördela så wäl Sverige som Holstein. Om E. Excellence hade någon ledig stund att taala allena med den i Stockholm warande Holstenske Secreteraren Ovens och låta honom raisonnera frijdt om ett och annat, så kunde E. Excellence taga deraf det som E. Excellence sielf kunde finna skähligt och giörligt.»

¹ Brevet dat. Stockholm 18 aug. 1714. Särskildt tryckt (utan titelblad) »å Altona le 12me Sept. 1714»; bil. t. Burchards depeesch af Hamburg 14 sept. *Berl. 76.* Jfr *Warhafter Abdruck des in Handen habenden Original-Tractats*, Bil H. — Callisen t. Görtz, Hamburg 15 sept. *Old. 1.* Weyberg var särskildt belåten med fyndet, se hans depeesch af Wien 27 okt. *Köp. 5.*

att Vellingk stod till tjänst såsom det furstliga husets advokat. Man åberopade, att denne alldeles ogillade Bassewitz' uppträdande, men det är karakteristiskt för hans ställning till rådsregeringen, att han icke ville yttra sig om tvistefrågorna utan direkt anmaning från denna. För öfrigt hade man naturligtvis tid efter annan gifvit von Dernath nödigt material för ytterligare föreställningar, särskildt i den Bassewitzska saken, men allt hann icke framkomma i tid.¹

Då man något senare fick veta, att von Dernath blifvit förvisad från det svenska hofvet, måste budskapet verka ganska nedslående; administratören blef »gewaltig frappiret», och de dansksinnades triumferande miner gjorde icke saken bättre. Man kunde dock glädja sig åt att ryktena om von Dernaths arrestering icke bekräftades, och man kunde med skäl hoppas, att konungen skulle bedöma sakerna på annat sätt än rådet.² Då von Dernath äntligen anlände, gladde man sig åt hans obrutna andliga spänstighet och ägnade åt hans diplomatiska ansträngningar i Sverige ett beröm, i hvilket eftervärlden har skäl att instämma.³ I Hamburg synes han emellertid hafva tagit ett slags hämnd på rådsregeringen genom att rätt öppet tala om det förvirrade och tröstlösa tillståndet i Sverige och särskildt om oenigheten mellan de kungliga råden.⁴ De budskap han öfverbragte voro för öfrigt från gottorpsk synpunkt nedslående; brevet från Horn var ju hållet i höfvisk och nästan vänlig ton, men Görtz anmärkte genast, att dennes handlingar stodo i dålig samklang med hans ord och att man endast fått ett bevis på hans bristande uppriktighet mot det gottorpska huset.⁵

¹ Administr. t. von Dernath, Hamburg 10 juni, 20 juli, 23 aug., 3 sept. 1714. Konc. *Old.* 12.

² Callisen t. Görtz, Hamburg 5, 8, 12, 19 sept. 1714. *Old.* 1.

³ Dens. t. dens., Hamburg 29 sept. 1714.

⁴ Schwartz t. Sehested, Hamburg 2 okt. 1714. *Köp.* 3. Burchards de pesch af samma dag. *Berl.* 77. — Man jämföre ett omdöme ur det motsatta lägre; Löwenheim skriver t. Meijerfeldt, Stockholm 11/22 aug. 1714 (*Ups.*): »Im Senat ist zwar, wie es jederzeit gewesen, eben keine harmonie, doch schläget es nicht zu einer Uneinigkeit aus. Zwischen dem Senat aber und denen Herren Generalen ist keine gute Verständnüs, und zwischen denen Commandeuren der Flotte soll viel Disput seyn. Das maiste aber, so denen Leuten den Muht benimt, ist dieses, das sie gar keinen Betrieb bey diesen gefährlichen Conjunctionen sehen . . .»

⁵ Görtz t. Fabrice, Wien 24 sept. 1714. Konc. *Old.* 3.

Den fortsatta aktionen mot Bassewitz hade, om förhållandet tillät det, kunnat stödas på de afslöjanden, som Christ gjorde vid ett med honom anställt förhör i Hamburg den 31 aug. 1714.¹ Denne hade bland annat medgifvit, att den egentliga afsikten med Bassewitz' beskickning måst anses vara försöket att få tsarens resolution af den 12 dec. 1713 återkallad och att för öfrigt den senare biinstruktionen bort äga vitsord framför den ursprungliga. Bassewitz hade för öfrigt sagt sig föga akta på Görtz' instruktioner, då han hölle sig för lika god som denne och hade »ganz andere und höhere Dinge» i sitt hufvud. Han hade för öfrigt afhandlat diplomatiska hemligheer inför hvem som ville höra på, och hans narraktiga själfförhåfvelse hade bland annat tagit sig uttryck i hans fråga vid ett tillfälle till Christ, hvad denne väl skulle säga, om han en gång blefve guvernör i Riga.

Rådsregeringen hade redan före von Dernaths afresa dragit en praktisk konsekvens af Bassewitz' afslöjanden: den hade beslutit att, liksom tidigare i sammanhang med Hagens beskickning, varna de svenska ministrarna för gottorpska intriger. Cronhielm yrkade, att man också skulle gifva dem »en kort och succinct relation» om hvad som förefallit, men Horn ansåg detta vara onödigt, då Bassewitz själf gifvit sina afslöjanden spridning och åtminstone Frisendorff hörde till de invigda; det vore också olämpligt att för mycket »gravera posten». För öfrigt synes ingen meningsskiljaktighet hafva rådt, och ett nytt varningscirkulär till ministrarna utgick sålunda den 14/25 augusti 1714. I detta åberopades Basse-

Christ om Bassewitz' uppträdande i Ryssland.

Rådsregeringens nya varning till de svenska ministrarna.

¹ Protokollet i *Old.* 11. Callisen och Stryke t. administr., Hamburg 1 sept. 1714. *Ib.* Jfr Callisen t. Görtz 5 sept. *Old.* 1. — Christ hade återkommit till Hamburg den 16 juli. Callisens omdöme om honom lyder: »Es mag wohl derselbe, wie ich glaube, ein ehrlicher Mann seyn. Es ist aber nicht mit im Garten gewesen, sonsten er seine Sachen ganz anders anfangen und uns des ietzigen verdriesslichen Lermens überheben können». Callisen t. Reventlow, Hamburg 18 juli 1714. *Köp.*

² Rådsprot. (konc. Salin, Carlson) 14 aug. 1714. Cirkuläret under samma dato i Senatens registr. I Kanslikoll. prot. samma dag heter det, att kollegiet på Cronhielms förslag resolverade, att ministrarna borde »instrueras angående osämian emellan Bassewitz och Görtz». I rådet hade nämligen beslutats, att koll. skulle höras i ärendet. Det förefaller emellertid, som om Horns åsikt sedan definitivt hade segrat, ty någon »succinct relation» påträffas icke. I cirkuläret talas endast i korthet om de aktstycken Bassewitz företett, och det hänvisas för öfrigt till privata kommunikationer och tryckta handlingar.

witz' afslöjanden, som enligt rådsregeringens mening hade bekräftat den länge närda misstanken om den gottorpska ministärens »otillbörliga och skadliga förhållande emot Sverige.» Med hänsyn därtill borde vederbörande ministrar »med all försiktighet och sekretess» hålla ett vakande öga på dennas åtgöranden, så att de icke lände Sverige »till största skada och nackdel». — Som naturligt var, underrättade man icke gottorparne om denna förtroliga varning, och icke heller Vellingk blef invigd, men de fingo naturligtvis snart nog på indirekt väg kännedom om rådsregeringens åtgärd.¹ Märkligast är, att man icke ansåg sig behöfva underrätta konungen om varningscirkuläret, ehuru man samtidigt skref till honom om de Bassewitzska afslöjandena.

Rådet till konungen om Bassewitz' afslöjanden.

Man hade nämligen inom rådskretsen utan meningsskiljaktighet bestämt sig för att till konungen hänskjuta den slutliga domen i målet mellan Bassewitz och administrationsregeringen, ehuru man samtidigt faktiskt hade satt sig i domarsätet. Man hade sig bekant, att de komprometterande aktstyckena redan tillställts konungen genom Dücher, och man kunde därför inskränka sin anmälan till det nödvändigaste. Rådets bref till konungen, dateradt den 13 aug. 1714², omtalar att ett svar på von Dernaths första memorial redan varit uppsatt, då underrättelse ingick, att Bassewitz var på väg till Stockholm för att meddela »åtskilliga angelägna saker» om sitt värf i Petersburg, hvarför svaret tills vidare inhiherades.³ Af Bassewitz' afslöjanden och von Dernaths remonstrationer hade rådet till sin stora förvåning erfarit, att den gottorpska ministären både i sammanhang med Bassewitz' negociation och i öfrigt hade »företagit många grofva och mycket skadliga saker» emot Sveriges intressen. Rådet hänvisade i detta afseende till de af Dücher kommunicerade aktstyckena, men bilade von Dernaths apologi af den 18/29 juni. Det förklarade sig hänskjuta saken till konungens afgörande och omtalade till sist, att det ämnade gifva von Dernath »ett kort svar» och att denne af drottningen och prinsessan blifvit anmodad att hålla sig borta från hofvet.

¹ Administratör t. Görtz, Hamburg 12 sept. 1714. *Old.* Görtz t. Fabric, Wien 24 sept. *Konc. Ib.* 3.

² *Hist. Handl.* XIV, s. 224 ff. Brevet bär kanslianteckn. »Ank. i Pitest d. 20 okt. 1714». Jfr Rådspot. 13 aug. och 14 aug. (*konc. Salin och Carlson*) och 16 aug. (*konc. Salin och Carlson*).

³ Denna passus infördes på yrkande af Cronhielm. Rådspot. 13 aug. 1714.

Det kan tyckas, att Bassewitz, sedan von Dernath lämnat Stockholm, borde haft tillfälle att utan besvärlig kontroll uppvakta den unge hertigen och de kungliga råden med sina afslöjanden och sina projekt, men så blef icke utan vidare förhållandet; den misstro, som åtminstone Cronhielm tidigt hade yppat, smittade af sig inom rådskretsen. Såsom redan antydts, hade han först vänt sig till hertigen och både muntligen och skriftligen sökt framställa Görtz såsom en förrädare mot Sveriges rike och sig själf såsom dess och hertigens trogne tjänare. Han förnekade icke det olyckliga traktatutkast, som han i Petersburg hade uppsatt, men framhöll dess karaktär af »une pure chartèque» och tillskref sig förtjänsten af att det icke, såsom Görtz hade afsett, kommit att få ett ännu förgrifligare innehåll; den senare hade ju låtit förstå, att revolutionen stod för dörren i Sverige! Han påpekade också Görtz' i instruktionen nedlagda erkännande, att han vid Tönningens upplåtande åt Stenbock minst af allt tänkt på att rädda dennes här, och han fann däri anledning till nya deklamationer.¹ Hans memorial är i det hela ett ganska svamligt aktstycke, men för Horn och hans kolleger var det i hvarje fall af största intresse att få taga del af dess bilagor, främst hans första instruktion och några af Görtz' senare order.

Med stöd af sina afslöjanden yrkade Bassewitz ifrigt på att den unge hertigen skulle förklaras myndig; han kände naturligtvis de planer i sådan riktning, som gjort sig gällande i rådskretsen, och han smickrade sig med en så mycket säkrare förhoppning, att Görtz snart skulle vara störtad och han själf upphöjd till den nye hertigens främste rådgifvare. Han ingaf till rådsregeringen ett memorial², i hvilket detta förslag närmare utvecklas under åberopande af både juridiska och politiska argument. Det framhålles bland annat, att kejsaren, som i vissa afseenden haft att beklaga sig öfver administrationsregeringen, icke kunde hafva något emot att meddela *venia aetatis*, men att för öfrigt fall hade förekommit, då tyska furstar förklarat sig myndiga i förtid utan att tillspörja honom. Det förutsattes, att hertigen efter myndighetsförklaringen

Rådsregeringens hållning gent emot Bassewitz.

Bassewitz påyrkar majoritetens förklaring.

¹ Bassewitz' memorial t. Karl Fredrik, Stockholm aug. 1714. Vidim. kop. *Kommiss. ang. Holsteins administration. 1716. I.* — Jfr för det följande de kortfattade notiserna i *Eclaircissemens*, s. 308.

² Dat. Stockholm 1 sept. 1714. Kop. *Diplom. aktst.*

alltjämt skall stanna i Sveige och att det goda förhållandet mellan detta rike och Holstein-Gottorp med ens skall återställas i och med regeringsskiftet, som naturligtvis skall betyda Görtz' fall från sin maktställning. Mot Görtz riktas naturligtvis skarpa beskyllningar för egennyttan och intriger, för en vidtsväfvande och hållningslös politik, som aldrig kan bringa det furstliga huset någon fördel; alla hans åtgöranden dikteras af »Stolz, Vermessenheit, Geiz und Ambition». I det sammanhanget antydes, att administratören lätt kan blifva frestad att köpa en uppgörelse med Danmark genom att, den unge hertigen oåtspord, offra ett eller annat af de gottorpska amten.

Bassewitz för-
bjudes att be-
söka Karl
Fredrik.

Mycket är icke bekant om de öfverläggningar, som Bassewitz' framställningar föranledde inom råds-kretsen, men det är uppenbart, att man alltjämt betraktade honom med en viss misstro och noga bevakade hans göranden och låtanden. Då Horn fick höra, att Bassewitz sökte förmå den unge hertigen själf till aktion i majorennetetssaken, skyndade han sig att varna den senare; det vore »illa och oanständigt» att lyssna på en person, som drifven af hämndlystnad ville brådstörta afgörandet i frågor, hvilka fordrade rådsregeringens och konungens mogna betänkande. Inom rådsregeringen gjorde visserligen särskildt Fersen och Renstierna gällande, att man icke kunde förbjuda Bassewitz att besöka hertigen i enrum, men Horn lyckades dock att genomdrifva ett beslut i motsatt riktning, och von Dernath underrättades därom före sin afresa. Förbudet medförde emellertid icke, att också prinsessan och råds herrarna stoppade till sina öron för Bassewitz' förslag och angifvelser, men denne hade i hvarje fall anledning att klaga öfver att man icke »hade lika brådt» som han själf.¹

Vellingk och
Frisendorff ta-
ga Görtz i för-
svar.

Görtz' vänner utom Sverige försummade icke att söka påverka rådsregeringen i hans intresse, men deras bemödanden kunde icke leda till något egentligt resultat. Vellingk hade att förklara sig öfver de mot Görtz' fiender försmädliga uttryck, som von Der-

¹ Rådsprotok. 19 aug. 1714. — Von Dernaths depeesch af Ystad 10 sept. Schreiber t. kurfurst Georg, Stockholm 29 sept. (n. st.) 1714 (*Hann.*): »Dem von Bassewitz machet man äusserlich noch gute Mine, sein vorhin gehaber credit aber ist, nachdem man seinen caractere kennen lernen, ziemlich verfallen.»

nath tillskrifvit honom¹, och han begagnade detta tillfälle att ånyo uppträda som Görtz' apologet. Han åberopade särskildt, att denne ingalunda var väl anskrifven vid danska, ryska och preussiska hofven; han vore tvärtom »till ära, lif och all timlig välfärd persecuterad» från dessa håll, och man anklagade honom särskildt för att hafva sökt indraga Preussen i kriget på Sveriges sida. Görtz' inflytande kunde också spåras i oenigheten mellan ligans makter, i konung Augusts overksamhet och öfver hufvud i det aftynande, som präglade årets krigföring på de allierades sida.² Sådana erinringar saknade ingalunda ett visst berättigande, men råds-kretsens statsmän hade vant sig att betrakta Vellingk såsom det furstliga husets handgångne man och lyssnade därför endast förströdt och misstroget till hans framställningar. Äfven Frisendorff ingrep till Görtz' förmån och kunde därvid måhända räkna på något större uppmärksamhet och tilltro. Då han besvarade rådets varnings-bref af den 14/25 aug., tog han visserligen icke utan vidare den gottorpska ministären i försvar, men riktade i stället ett anfall mot Bassewitz: han erinrade om att denne hade ett drygt ansvar för sekvesterpolitiken och icke dragit sig för att låta en hemlig artikel om den svenska successionen inflyta i det preussisk-gottorpska fördraget af den 22 juni 1713. Medan han nu befunno sig i Sverige, borde man därför icke försumma att afkräfvat honom »en egentlig och grundlig berättelse» om hans tidigare förhandlingar med Sveriges uppenbara fiender och egennyttiga vänner.³ I sitt svar på ett bref från Bassewitz sökte han på samma sätt få denne att intaga platsen som anklagad och icke som anklagare.⁴

¹ Han skulle hafva yttrat: »... da indessen von des H. Grafen von Vellingks Exc. die Versicherung geschehen, dass das Misstrauen und mecontentement in Schweden aus lauter particulier intriguen und einiger Leute ignorance oder malice herrührt, woran aber das Fürstl. Haus sich nicht zu kehren, sondern seinen geraden Weg fortgehen müsse». Rådsregeringen hade med anledning häraf tillskrifvit honom den 14 aug. Senatens registr. Rådsprot. 13 aug. (konc. Salin) och 14 aug. (konc. Salin och Carlson). Jfr ofvan s. 273.

² Vellingk t. rådsregeringen, Hamburg 11 sept. 1714. Vellingk kommenterar detta sitt svar i bref t. Müllern 12 sept. — Brevet upplästes i rådet 2 okt. (f. m.) Horn kallade det därvid »et curieust bref». Rådsprotok.

³ Frisendorff t. rådsregeringen, Berlin 7/17 sept. 1714.

⁴ Frisendorff t. Bassewitz, Berlin 7/17 sept. 1714 (Kop., bil. t. F:s bref t. Vellingk 18 sept.). Jfr Frisendorff t. Müllern 18 sept. (n. st.) och 22 sept.

Rådet till konungen om majorennitetsfrågan.

Resultatet af rådets öfverläggningar i majorennitetsfrågan blef, såsom var att vänta, en hänvändelse till konungen.¹ Man åberopade därvid Bassewitz' memorial, men också den unge hertigens egna meningstrytningar och formulerade därvid den icke alldeles obestriddliga tesen, »att hertigen vore sin egen herre, så snart han det ville vara, och att åtminstone här ingen vore, som honom därtinnan kunde hindra». På särskildt framställda frågor hade hertigen förklarat, att han själf önskade blifva myndig, men dock ville afvakta konungens hemkomst; endast för det fall att denna droge för långt ut på tiden, såge han gärna, »att rådet sig med detta ärendet skulle befatta». Man hade så mycket hellre i enlighet med hertigens önskan velat öfverlämna afgörandet till konungen, som man i närvarande »förvirrade konjunkturer» icke kände sig säker för »inconvenientier och svårigheter» af en myndighetsförklaring; å andra sidan behjärtade man visserligen till fullo det olyckliga läge, i hvilket hertigens undersåtar blifvit försatta genom administrationsregeringen.

Bassewitz' plan att utbsocka Karl XII.

I rådets skrifvelse nämndes intet om att Bassewitz omedelbart ämnade uppsöka konungen för att fortsätta sin process mot administrationsregeringen vid högsta instans, men något aftal därom synes i hvarje fall hafva ingåtts mellan honom och de ledande inom rådsaktsen. Han utrustades af den unge hertigen med kreditiv både till Müllern, Feif och Fabrice² och fick för öfrigt resällskap med Steffens, som vid tillfälle skulle stå honom till tjänst; han erhöi i sammanhang därmed hertigens uppdrag att taga hand om det af Steffens på utländsk ort deponerade gottorpska kammararkivet.³ Han ämnade ställa kosan närmast till Berlin och erhöi därför ett af hertigen till den preussiske konungen ställdt kreditiv⁴, i hvilket hertigen utbad sig Fredrik Wilhelms fortsatta understöd i och för sin restitution och för öfrigt hänvisade till Bassewitz' muntliga framställningar. I ett måhända redan tidigare afskickadt bref till konungen⁵, som utgjorde svar på dennes skrifvelse af

¹ *Hist. Handl.* XIV, s. 282 ff.

² Dat. Stockholm 27 sept. 1714. *Dipl. aktst.*

³ Karl Fredriks order t. Bassewitz, Stockholm 2 okt. 1714. Kop. viderad af not. publ., bland Hagens memorial, *Holsat.*

⁴ Dat. Stockholm 27 sept. 1714. *Berl.* 78.

⁵ Dat. Stockholm 13 aug. 1714. *Berl.* 76. Jfr Rådsprot. samma dag.

7 juli, hade man låtit hertigen försäkra, att konungens rekommendation för Bassewitz ytterligare stärkt hans förtroende för denne och att han hoppades på ännu vänskapligare förbindelser, sedan nu vissa personers skadliga förehafvanden blifvit afslöjade. Bassewitz hade ännu ett diplomatiskt uppdrag: från Berlin ämnade han resa till Wien för att söka utverka kejsarens *venia ætatis* för hertigens räkning, och han har sålunda säkert också medfört ett till kejsaren ställdt kreditiv. Om han i Wien fick ett preliminärt svar i gynnsam riktning, ämnade han resa vidare till Karl XII för att begära dennes bifall till planen, men detta skulle dock ske endast för formens skull, och en vägran skulle icke hindra honom från att ytterligare drifva saken inför kejsaren. Han umgicks också med planen att erbjuda denne det gottorpska Schleswig såsom rikslän; i utbyte borde kejsaren skänka hertigen sitt beskydd och äfven förhöja hans rang inom rikshierarkin.¹ — Reventlow stod emellertid beredd att motarbeta alla Bassewitz' framställningar, och äfven Stiernhöök var besluten att, om denne väckte majorennitetsfrågan på tal, söka förmå kejsaren att uppskjuta hvarje afgörande, tills Karl hade uttalat sig. Då han underrättade Vellingk om denna sin ståndpunkt, erinrade han till yttermera visso om en af Wienhofvets egenheter, som i detta fall kom det gottorpska intresset till pass: *on est sans cela fort lent ici à se déterminer dans des affaires d'importance.*²

¹ Vossius' depesch af Berlin 10 nov. 1714. *Wien.* — Bassewitz hade för öfrigt från Sverige till Schönborn skrifvit ett bref, som öfverflödade af anklagelser mot Görtz. Burchards depesch af Hamburg 14 sept. 1714. *Berl.* 76.

² Stiernhöök t. Vellingk, Wien 1 dec. 1714 (egenh.).

VIII.

Görtz' restitutionspolitik i början af år 1714. Kongressen i Braunschweig intill juni 1714.

Medan Görtz afvaktade resultatet af Bassewitz' beskickning i förhoppning att tsaren skulle kunna förmås att uppgifva den politik, för hvilken Golovkins deklaration af den 12 dec. 1713 varit uttryck, hade han att bestämma den hållning, som han tills vidare borde iakttaga gent emot sina ljumma vänner i Berlin. Det gällde för honom att icke släppa det fasta grepp, som han trots allt hade i den preussiska utrikespolitiken; det gottorpska husets bästa diplomatiska trumfkort fick under inga förhållanden spelas bort. Tills vidare kunde det visserligen icke vara tal om att söka genomdriva någon krigisk demonstration mot Danmark; Golovkins deklaration gjorde en sådan omöjlig, och Holstein-Gottorp hade ju för öfrigt förpliktat sig att söka komma till en vänskaplig uppgörelse med sin antagonist under de blifvande kongressförhandlingarna i Braunschweig. Det fanns ingen annan utväg än den, som inneslöts i formeln *aller piano dans les affaires d'Holstein*.¹

Görtz' program för den preussiska politiken dec. 1713.

Görtz utvecklade sitt program för den preussiska politiken i ett vidlyftigt memorial, som han inlämnade den 15 dec. 1713.² Utom vissa önskemål, som hastigt nog realiserades genom Schlippenbachs beskickning till Petersburg, betonade han nödvändigheten att till kommande vår förbereda en krigisk aktion mot Danmark; tills vidare finge man afvakta hvad som kunde uträttas på diplomatisk väg i Braunschweig. Det gällde sålunda att sända ombud till den planlagda kongressen och att visa kejsaren all nödig uppmärksamhet; detta vore viktigt med hänsyn både till

¹ Görtz' uttryck i nedan cit. memorial af 15 dec. 1713.

² Det finnes i *Berl. Görtz' egenh. konc. i Old. 4.*

den pommerska sekvesterfrågan och till det gottorpska husets intressen. På samma sätt borde man söka hålla det hannoverska hofvet vid godt lynne; en vänskaplig uppgörelse med detta skulle vara till gagn för båda de sist nämnda frågornas lösning. Görtz lofvade för sin del att sända ett ombud till Stockholm för att söka vinna rådsregeringen för den pommerska sekvesterpolitiken; i sammanhang därmed skulle han påvisa, att Sverige borde offra Stettin och Pommern intill Peene för att med Preussens hjälp taga skadan igen på annat håll. Hagens beskickning var i själfva verket vid denna tid en afgjord sak.

Det är i själfva verket uppenbart, att Görtz tänkte sig möjligheten af en gemensam diplomatisk aktion till Holstein-Gottorps förmån af kejsaren, Preussen och möjligen Hannover och att denna aktion skulle taga form under förhandlingarna i Braunschweig. Han trodde sig i detta fall icke behöfva frukta något motstånd från Petersburg, där den upprörda stämningen tvärtom skulle lugnas, och han hoppades, att Preussen skulle handla med större kraft, om det visste sig äga ryggstöd från kejsarens och rikets sida. Han tänkte sig i sista hand en riksexekution, närmast anförtrodd åt Preussen och Hannover, såsom medel att bryta danskarnas tredska, och han skulle därmed också kunna rädda Sverige undan hotet af en dansk landstigning.¹ Han sökte förmå den preussiske konungen att till våren förbereda en mot Danmark riktad krigisk aktion, genom hvilken denne i riksexekutionens form skulle inlösa sina traktatsenliga förpliktelser. Hufvudsaken var visserligen icke, att aktionen företogs i kejsarens och rikets namn; om man gjorde svårigheter i Wien och Hannover, var han beredd att söka stöd på annat håll; Frankrikes guld var i själfva verket mer värdt än kejsarens alla kommissorier och dehortatorier! Han höll också följande alternativ i beredskap: af Fredrik Wilhelm skulle han endast kräfvat 12,000 man, som formellt skulle träda i Holstein-Gottorps tjänst, men hären skulle kompletteras med 4,000 man gottorpska, 3,000 man hessiska, 2,000 man mecklenburgska och 5,000 man svenska trupper (från Wismar); den skulle stå under befäl af en gottorpsk general, och Frankrike skulle bekosta det hufvudsakliga af dess underhåll. I sådan form med-

Görtz' planer på en riksexekution.

Görtz' andra alternativ: understöd från Frankrike.

¹ Görtz t. Hagen, Berlin 22 febr. 1714. *Konc. Old. 8.* Vossius' despatch af Berlin 7 apr. *Wien.*

delade Görtz sina planer till den sachsiska diplomatin¹, och de voro därvid tydligen lämpade efter den senares smak: Görtz visste, att konung August vid denna tid närmat sig Frankrike, och han räknade alltid med att man i Dresden afundsjukt och misstänksamt bevakade Preussen och ogärna ville gifva Fredrik Wilhelm ensam äran af någon stor aktion.

Fredrik Wilhelms löften.

Också i Berlin hade man blicken öppen för sist antydda synpunkt, men den verkade naturligtvis där i motsatt riktning, och Görtz blef för en gångs skull bönhörd öfver hötvan från den preussiske konungens sida. Denne gaf honom personligen vissa långt gående löften, som han visserligen ville hafva hemlighållna gent emot sina egna ministrar. Görtz kunde glädja administratören med en försäkran, att konungen i maj 1714 skulle samla en här på 30,000 man vid Lenzen, hvarigenom också hvarje dansk plan att landstiga i Skåne skulle omintetgöras. Konungen, som ansåg sin ära kränkt af danskarnas fortsatta demolering af Tönningen, bemyndigade Görtz att gifva Sveriges och Frankrikes regeringar del af denna plan.²

Preussens närmande till Frankrike och Sachsen.

Det finnes knappast anledning att betvifla riktigheten af Görtz' uppgift om konungens utfästelse, som enligt holsteinarens uttryck var *un grand coup pour la Suède et pour nous*³; den förklaras af den preussiska politikens allmänna orientering vid denna tid. Freden mellan kejsaren och Frankrike stod för dörren, och den franska diplomatin skulle snart med förnyad kraft göra sig gällande i den nordiska politiken. Sedan slutet af år 1713 hade man i Berlin börjat att på allvar öfverlägga om en sammanslutning af Preussen, Sachsen och Frankrike till återställande af fre-

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 24, 27 febr. 1714. *Dr.* 4 d. Flemming bad i sitt svar (Dresden 28 febr., *ib.*) Manteuffel framhålla för Görtz, att planen syntes mycket riskabel: »on ne va pas seurement quand on commence une guerre avec des troupes allies; au moindre revers ils vous abandonnent. . .» Hvarken M. eller F. trodde för öfrigt, att Görtz skulle erhålla 12,000 man af preussarna. — Frågan om den utlovade hessiska hjälpen förtjänade en närmare utredning. I bref t. Reventlow af Berlin 7 maj (*Old.* 16 c) säger Görtz: »Dass Hessen-Cassel behuef der Restauration der Schwedischen Sachen 6,000 Mann seiner Troupen offeriret, solches ist wahr».

² Görtz' devesch af Berlin 25 febr. 1714. *Old.* 13. Bref t. Hagen samma dag och 3 apr. 1714. *ib.* 8.

³ Det cit. brefvet t. Hagen af 25 febr.

den i Norden; man var misslynt öfver kejsarens sura miner mot Preussen, man väntade, att förhandlingarna mellan Karl XII och August skulle leda till en separatfred, och man hoppades, att Sverige, pådrifvet af Frankrike, skulle visa sin erkänsla för en vänskapstjänst genom att definitivt afträda Stettin med tillhörande område.¹ Karl XII:s bref till Fredrik Wilhelm rörande den pommerska sekvestern hade i själfva verket varit så diplomatiskt affattadt, att man i Berlin kunde tolka det såsom rätt uppmuntande, ehuru det å andra sidan icke lämnade något bestämt på hand.² Ett annat diplomatiskt initiativ från den svenske konungens sida, som i det följande skall omnämnas, var dock ägnadt att rubba dessa cirklar.³

Vid öfverblickandet af den politiska situationen i febr. 1714 ansåg sig Görtz öfver hufvud kunna urskilja två olika linjer, efter hvilka den gottorpska politiken kunde gå fram. Den ena innebar en fortsatt vädjan till kejsaren, Preussen och Hannover att genom samfällda bemödanden, formellt i enlighet med de tyska rikslagarnas anvisningar, skaffa Holstein-Gottorp hjälp och upprättelse. Af kongressen i Braunschweig trodde sig icke Görtz kunna hoppas mer än en restitution af det gottorpska Holstein; först sedan både kejsaren och Frankrike fått händerna fria genom ett fredsslut, vågade han hoppas på fullständig restitution, och först af den fred, som avslutade det nordiska kriget, väntade han den begärda skadeersättningen. Den andra linjen betecknades af en fortsatt vädjan till Preussens, Frankrikes och Englands bistånd oberoende af alla tyska rikslagar; fullständig restitution

Den gottorpska politikens två alternativ.

¹ Se DROYSEN, IV: 1, s. 71 ff.; LUNDBERG, s. 118 f.

² *Dat.* Demotica 19 dec. 1713 (rec. 6 febr. 1714, *Berl.* 70; *NORDBERG* II, s. 342). I ett uttalande af kabinettsministrarna af 8 apr. (konc. *Berl.* 71) heter det, att Karls svar »nach seiner bekanten humeur noch gut genug lautet», ehuru det å andra sidan synes »fast gar nichts sagen». Då Fredrik Wilhelm den 3 mars 1714 (konc. *ib.*) till rådsregeringen öfversände kopior af sina bref, hette det om samma svar, att Karl visat sig »ganz begnügt» öfver Preussens omsorg om Sveriges bästa. — Frisendorff i bref t. Müllern, Berlin 3/13 febr. 1714 meddelar, att konungen visat sig »assez content» med Karls bref; i hans omgifning anse somliga, att denne ej kunnat svara annorlunda, andra däremot, att han endast önskar »procrastiner et payer d'incertitude». F. behandlades vid denna tid med långt större courtoisie än tidigare. Se hans devesch af Berlin 6 febr. (n. st.) 1714.

³ Se nedan s. 298 f.

jämte skadestånd skulle därvid utkrävas omedelbart och i ett sammanhang. Det är uppenbart, att den senare utvägen måste sägas föra mer direkt till målet, och den stod också i bättre öfverensstämmelse med den politik, som Görtz inaugurerat i juni 1713. Den kunde för öfrigt ensam skapa förutsättningen för en stor aktion mot Ryssland och Danmark till lättande af Sveriges betryck, men det gällde då också att på förhand veta, om Sveriges högsta målsmän, konungen och rådsregeringen, ville göra denna politik till sin och offra något för att vinna Preussens bistånd. Hagens beskickning till Stockholm hade icke minst afsett att skapa klarhet i detta afseende.¹ Tills vidare bemödade sig Görtz att hålla båda vägarna öppna; han ville draga största möjliga fördel af kongressen i Braunschweig, ehuru denna i viss mån kom att beteckna en separation mellan Holstein-Gottorps politik och Sveriges, men han släppte aldrig tanken på Frankrike och England.²

Görtz' arbete för en koncert mellan Preussen och Hannover.

I den mån det förstnämnda alternativet kom i fråga, måste Görtz vara särskildt angelägen att åstadkomma en samverkan mellan Preussen och Hannover till det furstliga husets fromma. Vid sitt besök i Hannover i dec. 1713 hade han arbetat i denna riktning, men icke lyckats afprässa kurfursten ens erkännandet, att Hannover vore skyldigt att prestera garantin för Traventhalfreden.³ De hannoverska statsmännen voro framför allt behärskad af sin afund och misstro gent emot Preussen, Holstein-Gottorps skyddsmakt, och voro icke obenägna att i nödfall lämna Danmark stöd mot de preussiska påtryckningarna. Görtz sökte därför åstadkomma en vänskaplig uppgörelse mellan Preussen och Hannover rörande alla gamla tvistefrågor och stridiga politiska önskemål; därmed skulle grunden vara lagd också till en samverkan till Holstein-Gottorps bästa. Görtz afgaf i det sammanhanget en formlig förklaring, att Preussen med en sådan samverkan, till hvilken det visserligen hade att lämna det största bidraget, skulle anses hafva uppfyllt alla de förpliktelser, som det påtagit sig genom fördraget af den 22 juni 1713. Alla Görtz' ansträngningar blefvo emellertid fruktlösa; Preussens och Hannovers rivalitet var allt-

¹ Se ofvan s. 235 f.

² Se särskildt Görtz' bref t. Hagen, Braunschweig 14 febr. 1714. *Konc. Old.* 8.

³ Se ofvan, s. 135

för djupt rotad för att någon uppgörelse skulle kunna komma till stånd i en så hastig vändning.¹

Gynnsammare tycktes utsikterna vara för ett närmande mellan kejsaren och Preussen, hvarigenom arbetet för Holstein-Gottorps intressen på kongressen i Braunschweig skulle i hög grad underlättas. Dohnas beskickning till Wien (febr. 1714)² syntes återställa det goda förhållandet, om det också icke är rätt klart, hvad som därvid var verklighet och hvad som var endast sken. De kejsarliga ministrarna kunde i hvarje fall antagas hafva blifvit något villigare att lyssna till de föreställningar, som från preussisk sida ånyo gjordes till Holstein-Gottorps förmån.³ Men deras misstro till den gottorpska politikens *veränderliche und seltsame conduite* tog sig just vid denna tid vissa uttryck, och på deras försäkningar, att kejsaren i kraft af sitt höga ämbete skulle skydda det furstliga huset mot oförrätter, syntes icke mycket vara att bygga. Det är visserligen troligt, att de hade ett särskildt nöje af att häckla Görtz, då de talade med den preussiske konungens ombud; skyddsherren skulle icke hafva alltför mycket heder af sin skyddsling!⁴ Till Görtz själf talade de i en annan ton: kejsaren kunde visa öfverseende och välvilja mot ett riksstånd, som efter sina försyndelser dock till sist funnit vägen till hans tribunal. — För den gottorpska politiken var ett annat faktum af betydelse: Dohna fick i Wien ett starkt intryck af det kejsarliga hofvets svenskfientlighet och blef själf smittad af denna stämning. Han hade förut bildat en motvikt till Ilgen genom att med relativ välvilja lyssna till de framställningar, som kommo både från svenskt och från gottorpskt håll, men efter besöket i Wien ansåg sig Görtz icke kunna lita på honom i sådant afseende.⁵

Preussens förhållande till kejsaren.

¹ Görtz' memorial t. de preuss. kabinetsministrarna af Berlin 17 och 19 jan., hans deklARATION af 28 jan. 1714. *Berl.* 70. Jfr DROYSEN IV: 1, s. 91. Ahlefeldts depesch af Berlin 3 febr. (*Köp.* 2 a): »Le Baron de Göritz a travaillé à composer les différens entre cette Cour et celle d'Hannovre et a réussi à terminer l'affaire de Nordhausen; du moins luy en attribue-t-on le succès quoy'que d'autres disent qu'elle a été finie par le résident d'Hannovre qui est icy».

² DROYSEN IV: 1, s. 85 f.

³ Fredrik Wilhelm t. Mörlin, Berlin 24 febr. 1714. *Konc. Berl.* 70.

⁴ Mörlins depescher af Wien 7 och 17 mars 1714. *Berl.* 71. Jfr ofvan s. 146.

⁵ Görtz' depesch af Berlin 10 apr. 1714. *Old.*

Vellingk om
Sveriges för-
hållande till
kejsaren.

Vellingk, som i högre grad än någon annan företrädde det politiska samarbetet mellan Sverige och Holstein-Gottorp, hade gjort hvad han kunnat för att skingra kejsarens misstro, men Karl XII:s afvisande hållning gent emot de kejsrerliga kongressplanerna voro icke ägnade att stöda hans argument i hvad Sverige angick. Under sina samtal med den kejsrerlige residenten i Hamburg sökte Vellingk bestrida, att konungen och han själf kunde räknas såsom Frankrikes vänner; Karl hyste tvärtom *eine eingeborene Aversion gegen die Franzosen* och hade under sin vistelse i Sachsen stoppat till öronen för alla franska locktoner, liksom han under hela den tid han vistats i Turkiet icke avslutit en enda traktat med Frankrike. För öfrigt sökte Vellingk göra troligt, att han själf vid avslutandet af konventionen med administratören den 10 juni 1713 ingalunda tänkt på Preussen såsom den neutrala makt, som jämte Holstein-Gottorp skulle deltaga i sekvestern, utan tvärtom skulle hafva föredragit hvarje annan makt i Preussens ställe; i de följande förhandlingarna hade han icke haft minsta andel!¹

De kejsrerliga
kongresspla-
nernas ur-
sprung.

För att man rätt skall kunna förstå Görtz' och Karl XII:s hållning gent emot de kejsrerliga kongressplanerna är det nödigt att erinra om deras ursprung och syfte. Tanken på neutral medling i det nordiska kriget var gammal, men den hade ånyo tagit form under sommaren 1713. Frankrike och England, som efter freden i Utrecht vid tillfälle kunde räcka hvarandra handen för uppnående af gemensamma politiska syften, betraktades båda såsom Sveriges och Holstein-Gottorps vänner, ehuru de visat sig tröga nog att uppfylla sina traktatsenliga förpliktelser mot dessa makter. Holland däremot intog en utprägladt vänlig hållning gent emot de nordiska allierade, ehuru dess politik alltjämt stod i starkt beroende af England. Så länge kriget mellan Frankrike och kejsaren fortfor, kunde den franska diplomatin nästan ingenting uträtta till Sveriges fromma, men det antogs allmänt, att den omedelbart efter freden skulle ingripa i de nordiska förveckling-

¹ Kurzrocks depescher af Hamburg 9 dec. 1713, 6 jan. 1714. *Wien*. — Vossius refererar i sin depesch af Berlin 28 apr. (*ib.*) uttalanden af åtskilliga »reichsständische ministri» (hessiska? mecklenburgska?), som gjort gällande, att Karl XII af den gamle grefve Oxenstierna uppfostrats i principen att icke understödja Frankrikes intriger inom tyska riket, och han hade hittills också följt denna princip. Men som kejsaren syntes hafva öfvergifvit Sverige, kunde han känna sig frestad att lyssna till franska inviter.

arna.¹ För Sverige måste detta vara önskvärdt icke blott med hänsyn till den traditionella vänskapen mellan de båda rikena, utan också emedan Frankrike hade garanterat både westfaliska freden och Olivafreden, på hvilka Sverige till väsentlig del stödde sina territoriella rättsanspråk.² För den nordiska ligans makter blef det i samma mån ett intresse att utestänga Frankrike från fredsverket, och de voro icke heller särskildt angelägna om Englands deltagande. Deras program blef därför: en kongress snarast möjligt under kejsarens medling.

På sommaren 1713 började, under intrycket af Stenbocks kapitulation, nya förhandlingar mellan sjömakterna angående det nordiska fredsverket; de voro som vanligt hufvudsakligen förlagda till Haag. Det väckte från början uppmärksamhet, att kejsaren icke som förut deltog i dessa förhandlingar eller i de nya inviterna till de krigförande; i Wien, där man hade sjömakternas separatfred i friskt minne, hade man anledning att känna sig illa berörd och anade genast franska intriger, som afsågo att utestänga kejsaren från det nordiska fredsverket.³ Samtidigt mottogo de danska statsmännen från London underrättelser, som tydde på att England och Frankrike stodo i hemligt förstånd med hvarandra rörande den nordiska frågan och sökte draga ut på tiden med fredsverket, tills Frankrike skulle få händerna fria.⁴ Frankrike gjorde sig lika väl som England påmint i Köpenhamn och Dresden med förfrågningar, om man icke ville acceptera dess medling i det nordiska kriget.⁵

Kejsaren beslöt sig hastigt för att korsa de fransk-engelska intrigererna genom ett själfständigt diplomatiskt initiativ; redan den 25 juli 1713 undertecknade han det »kommissionsdekret», hvarigenom han till de nordiska allierade och till Sverige framställde förslag att dryfta fredsverket under hans ledning på en kongress i Braunschweig. Denna skulle icke blott söka återställa freden i nordens; dess uppgift skulle också vara att häfva misshälligheterna

¹ *Arch.Kn.Kur.* IX, ss. 23, 52.

² *Hist. Handl.* XI: 2, s. 295.

³ *Arch.Kn.Kur.* IX, s. 22 ff.

⁴ Rosenkrantz' depesch af London 18/29 aug. 1713. *Köp.* 7.

⁵ Kon. Fredrik t. Wernicke (i Paris), Friedrichsburg 24 juli 1713. *Ib.* 1. *Arch.Kn.Kur.* IX, s. 54.

Sjömakternas
medlings-
planer.

Kejsarens
initiativ.

inom det tyska riket, närmast tvisten mellan Danmark och Holstein-Gottorp, hvilken ju till en del rörde besittningen af ett tyskt rikslän. Valet af kongressort berodde ingalunda af en slump: under förhandlingarna mellan sjömakerna och de nordiska allierade hade både Haag, Hamburg, Lübeck, Danzig och Breslau varit nämnda, men kejsaren föredrog en mindre tysk stad, där man kunde bäst skydda sig mot obedda franska agenter.¹

Kejsarens initiativ väckte naturligtvis ovilja i Paris liksom i Haag och London²; de nordiska allierade däremot, åtminstone Danmark och Ryssland, dolde icke sin tillfredsställelse. De hade alltid misstrott Englands medling, bakom hvilken Frankrikes redan tycktes skymta, och de litade icke på Hollands förmåga att frigöra sig från det engelska förmynderskapet; kejsaren åter kunde icke misstänkas för att vilja gynna Frankrikes skyddsling i nord.³ Man finner det under sådana förhållanden mindre underligt, att Karl XII icke kände sig lockad att utan vidare antaga det kejsarliga medlingsanbudet; den formel, med hvilken han afböjde Müllerns råd att acceptera sjömakernas medlingsinbjudningar, ägde i ännu högre grad tillämpning gent emot kejsaren: »allmän handling under misstänkta medlares hand synes allsintet gagna».⁴ De preussiska statsmännen ansågo det sannolikt, att kejsaren på kongressen skulle arbeta för en rikssekvestering af Sveriges samtliga tyska provinser, och beredde sig att försvara besittningen af Stettin mot dylika anspråk.⁵ Kejsarens inbjudning framfördes muntligen af residenten Fleischmann och sedermera genom en särskild skrifvelse af den 27 nov. 1713; svaret gafs genom ett i flere afseen-

Karl XII:s svar till kejsaren.

¹ *Theatrum Europaeum* XX (1713) s. 636 f., jfr s. 119. *Arch.Kn.Kur.* IX, ss. 64 ff., 82 f. och passim. *N Alb St* II, s. 104.

² Jfr *Recueil des instructions*, XVI, s. 296. CHANCE, *George I and the Northern War*, s. 41.

³ *Arch.Kn.Kur.* IX, s. 109.

⁴ CARLSON, *Fredsunderhandlingarne*, s. 61. Jfr *Kar. Kr. Dagb.* IV, ss. 250, 255, 258, 265. — Äfven inom rådskretsen gjorde sig liknande synpunkter gällande. Då ständerna (närmast Hamilton i sekreta utskottet) beklagade, att konungen »afslagit kejsarens mediation» och alltså ej tycktes »wilia hafwa freden», framhöll Horn, att »det wore til vår största prejudice i werlden at göra fred, där våra wänners ministrer ei kommo såsom i Brunsvig»; kongressen afsågo för öfrigt blott »at stilla oron i Tyskland», och »dessutom lär det bli omoget hwad där skier». Rådsprotok. 26 febr. 1714.

⁵ Fredrik Wilhelm t. Mörlin, Berlin 2 jan. 1714. *Berl.* 70.

den märkligt memorial från den svenska kommissionssekreteraren Stiernhöök till den kejsarliga regeringen. Konungen beklagade, att han med hänsyn till Frankrike, som garanterat traktaterna af 1648 och 1660 och redan tidigare erbjudit sin medling, måste afvakta fredsslutet mellan kejsaren och konung Ludvig, innan han kunde antaga den förres anbud; han skulle sedan vara oförhindrad att antaga också den senares. Men samtidigt begärde han af kejsaren, att denne i kraft af sitt ämbete skulle hjälpa Sverige att återfå sina förlorade tyska områden, äfven Stettin, som Preussen och Holstein-Gottorp konungen oåtspord hade tagit i besittning.¹ — Denna vädjan måste göra ett godt intryck i Wien, där man alltid var mån om kejsarens myndighet och auktoritet, men måste verka så mycket mer oroande i Berlin, där man i det längsta hade velat tro, att den svenske konungen åtminstone tacite gillade sekvestern. Görtz måste betrakta Sveriges vädjan som ett missgrepp och en taktlöshet: Preussen hade blifvit misstänksamt och kunde mindre än någonsin tänka på en allians med Sverige, och Holstein-Gottorp hade i högtidlig form anklagats inför rikets öfverhufvud.²

Den gottorpska diplomatin intog icke någon konsekvent hållning till frågan om Sveriges deltagande i kongressen. Görtz, som ju väntade Sveriges räddning af en uppgörelse med konung August och Preussen, hoppades länge i det afseendet ingenting af kejsaren; han trodde liksom de preussiska statsmännen, att denne gärna skulle se Sverige fullständigt krossadt. Fabrice befarade visserligen, att om Sverige icke blefve representeradt i Braunschweig, man skulle söka att förfoga öfver dess bo af egen myndighet.³ Efter någon tid anslog också Görtz en annan ton: han

Görtz' om Sveriges hållning gent emot kongressinbjudningen.

¹ Kejsarens bref och Karl XII:s svar i *Theatrum Europaeum* XX (1713), s. 637 f. Jfr *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 248.

² Görtz t. Hagen, Braunschweig 14 febr. 1714 (*Old.* 8); t. Fabrice samma dag (*ib.* 3). Frisendorff t. Müllern, Berlin 3/13 febr. 1714. Jfr *Recueil des instructions* XVI, s. 302.

³ Görtz t. Fabrice, Berlin 5 dec. 1713. *Old.* 3. »Vom Kayser ist vor Schweden kein Beystand zu hoffen, und ausserdem dass der Kayser den Czaar wegen der Türken zu menagiren hat, so würde derselbe in der That nicht ungerne sehen, wann Schweden durch den gegenwärtigen Krieg gänzlich abimiret würde. Von Holland hat Schweden ihm ebenfals nicht die geringste Hülfe zu versprechen.» — *Anecdotes*, s. 291.

fann det önskligt, att Sverige sände ett ombud till kongressen, och sökte påverka både Karl XII och rådsregeringen i sådan riktning.¹

Den danska diplomaten gjorde hvad den kunde för att påskynda kongressens sammanträde, men synes därvid i likhet med den ryska hafva ansett det som själfklart, att sjömakterna icke skulle hållas utanför.² I London och Haag väntade man emellertid förgäfvnes på en formlig inbjudning från Wien och dolde icke sitt missnöje öfver kejsarens separatpolitik; det hette från engelsk sida som svar på danska förfrågningar, att drottningen så mycket mindre kunde skicka något ombud till Braunschweig, som detta kanske rent af skulle blifva afvisadt. Den engelska ståndpunkten formulerades för öfrigt därhän, att Haag var den enda lämpliga förhandlingsplatsen och att Frankrike icke borde utestängas; åtminstone Strafford talade ifrigt i denna anda.³ Kejsaren bekymrade sig emellertid icke om sjömakternas sura miner; i början af nov. 1713 lät han utarbete instruktion för sina ombud och ställde i utsikt, att kongressen skulle kunna taga sin början i midten af december; senare förlängdes dock fristen med en månad.⁴ Det torde då redan hafva stått klart för alla intresserade parter, att Karl XII icke ämnade sända något ombud, men blickarna voro samtidigt fästa på rådsregeringen, af hvilken mången väntade ett själfständigt fredsinitiativ. Oafsedt detta fick emellertid kongressen en annan uppgift, som formulerades genom uppgörelsen af den 23 dec. 1713⁵: biläggandet af den dansk-gottorpska tvisten.

De direkta förhandlingarna mellan kejsaren och Holstein-Gottorp angående kongressen erbjuda knappast större intresse och

¹ Görtz t. Reventlow [Berlin 22 maj 1714]. *Old.* 16 c.

² Kon. Fredrik t. kejsaren, Köpenhamn 21 okt.; t. Weyberg, Köpenhamn 21 okt., 14 nov. 1713. *Köp.* 1. *Arch.Kn.Kur.* IX, ss. 127, 221 f.

³ Se särskildt *Arch.Kn.Kur.* IX, s. 194 f. Rosenkrantz' depescher af London 27 nov., 18 dec., 1/12, 11/22, 15/26 dec. 1713. *Köp.* 7. Gersdorff's depesch af Haag 27 febr. 1714 (*Dr.* 14): Strafford har klagat öfver kongressens förläggande till Braunschweig, men G. har erinrat om Altonakongressen, dit sjömakterna sändt ministrar utan att vara inbjudna.

⁴ Weybergs depescher af Wien 4 och 11 nov. 1713. *Köp.* 5. Kejsar Karl t. k. Fredrik, Wien 27 nov. Den senares svarsbref af Köpenhamn 13 jan 1714. *Id.* 14.

⁵ Se ofvan s. 139 f.

måste i hvarje fall här lämnas å sido.¹ Men det förtjänar omnämnas, att det furstliga huset hade inledt en aktion också vid den tyska riksdagen, som vid tiden för kongressens sammanträdande verkligen hunnit behandla ärendet och, till hvad kraft och verkan det hafva kunde, skänkt Holstein-Gottorp sitt moraliska stöd mot inkräktaren. Från gottorpsk sida hade man redan den 12 juli 1713 till riksdagen ingifvit ett besvärsmemorial i detta ärende, och då man i okt. 1713 i likhet med Preussen officiellt under rättade denna om de pommerska sekvesterförhandlingarnas utgång, lät man framställningen utmynna i en förnyad begäran om hjälp mot den danske förtryckaren.² Situationen hade onekligen förändrats genom uppgörelsen af den 23 dec. 1713, och Danmarks representant vid riksdagen kunde med visst fog yrka (jan. 1714), att det gottorpska restitutionskravet icke skulle tagas under behandling, innan det blifvit klart, om förhandlingarna i Braunschweig ledde till något resultat eller icke. Kurfurstekollegiet visade sig också böjdt att låta nöja sig med en allmänt hållen vädjan till kejsaren, att denne på kongressen skulle söka förlika de tvistande, men furstekollegiet ville i långt högre grad gå de gottorpska anspråken till mötes: det önskade, att de nedersachsiska kretsmyndigheternas ingripande skulle påkallas, att den westfaliska freden skulle nämnas såsom rättsgrund för restitutionen och att denna skulle omfatta äfven det gottorpska Schleswig. Man enade sig till sist om ett »Reichsgutachten» (af den 20 febr. 1714), genom hvilket kejsaren, under hänvisning till den westfaliska freden och andra riksgrundlagar, anmodades att på allt sätt stödja det gottorpska husets restitutions- och ersättningsanspråk. Närmast skulle detta ske på kongressen i Braunschweig, men om förhandlingarna där visade sig fruktlösa, borde han icke lämna det gottorpska huset skyddslöst, utan förhjälpa det till dess rätt

¹ Holstein-Gottorp var i Wien representeradt af sekreteraren Morhoff, om hvars depescher jag icke kunnat taga närmare kändedom. Jfr *NAIbSt* II, passim.

² *Theatrum Europæum* XX (1713), s. 629. — Det gottorpska besvärsmemorialet, dat. Regensburg 12 juli 1713 och öfverlämnadt af den gottorpske ministern C. W. Eyben, är tryckt och ligger såsom bilaga till Storrens bref t. rådsregeringen af Regensburg 7 aug. 1713. Det är försedt med flere bilagor (A—G).

Holstein-Gottorps hänvändelse till tyska riksdagen.

Reichsgutachten till Holstein-Gottorps förmån.

Sjömakternas misslythet.

Görtz' första resa till Braunschweig. genom andra af rikslagarna förutsedda medel.¹ Sedan de utsedda kejsrerliga kongressministrarna, Metsch och Schönborn, hade anländt till Braunschweig, företog Görtz (i febr. 1714) en resa dit för att sondera dessa och pröfva situationens möjligheter. Han trodde sig kunna förutsäga, att kejsaren icke blott ämnade yrka på det furstliga husets restitution, utan också, i full öfverensstämmelse med hans egna intentioner, skulle söka åstadkomma en sammanslutning mellan den nedersachsiska kretsens starkaste makter (Preussen och Hannover) i sådant syfte, och han fann de kejsrerliga ministrarna dela hans mening, att en preussisk minister snarast möjligt borde affärdas till kongressen.² Han torde visserligen hafva bedömt situationen alltför optimistiskt; Schönborn, som kom att spela den ledande rollen och som i egenskap af kejsrerligt sändebud i den nedersachsiska kretsen var väl förtrogen med de dansk-gottorpska tvistefrågorna, kunde minst af allt gälla som det gottorpska husets vän, och hans utnämning hade också väckt bekymmer i administratörns närmaste omgivning.³

Görtz' instruktioner till Reventlow. Till det furstliga husets ombud hade Görtz utsett sin svåger Reventlow, hvilken han också successivt instruerade i fråga om den diplomatiska taktik, som borde komma till användning.⁴ Det gällde bland annat att göra klart för sig, om man skulle vädja till kejsaren såsom rikets öfverhufvud och konungens af

¹ *Theatrum Europæum* XX (1714), s. 40 ff. Den nämnda »Reichsgutachten» finnes tryckt också på andra håll. Jfr Görtz' memorial t. den preuss. regeringen, Berlin 28 febr. 1714 (*Berl.* 70): den preussiske representanten vid riksdagen bör påverka kurfurstekollegiet i önskad riktning.

² Görtz desch af Magdeburg 18 febr. (*Old.* 13); bref t. Hagen, Berlin 22 febr. 1714 (konc. *ib.* 8). I br. t. Fabrice 14 febr. (konc. *Old.* 3) säger sig Görtz af kongressen hoppas det gottorpska Holsteins restitution, men icke mera; man kan vidare möjligen vänta »la restauration du repos dans les provinces d'Allemagne». — Tiden för G:s uppehåll i Braunschweig kan ungefärligen bestämmas genom dateringen af två bref t. Flemming resp. Kirchmann (Braunschweig 8 och 13 febr. 1714. *Dr.* 1, 15).

³ Callisen t. Reventlow, Lübeck 17 mars, Hamburg 28 mars 1714. *Old.* 14. Weyberg [t. Sehested], Braunschweig 28 juni 1714: Schönborn ligger sjuk i magkramp; »s'il mourroit, le Roy fairoit une perte irréparable, et ce seroit le plus grand bonheur qui pourroit arriver au Baron de Görtz».

⁴ Någon instruktion har jag ej påträffat. Kreditivet finnes i 2 redaktioner, dat. Lübeck 12 dec. 1713 och 28 febr. 1714. *Konc. Old.* 16. Reventlow åtföljdes af Creutz såsom legationssekreterare.

Danmark länsherre eller om man skulle betrakta honom allenast såsom en medlare, hvilken i denna egenskap principiellt icke kunde äga andra befogenheter än hvarje annan medlande potentat. I det förra fallet kunde han tala i en långt myndigare ton och kunde anses förpliktigad att vid behof med maktspråk skaffa helgd åt sitt utslag, men å andra sidan ägde han såsom kejsare ingen befogenhet att pådrifva det hertigliga Schleswigs restitution. I det senare fallet kunde han väl söka öfvertala den danske konungen att restituera både Schleswig och Holstein, men han kunde icke under exekutionshot åberopa sin kejsrerliga makt och myndighet. Görtz afvisade från början med stort eftertryck tanken på ett kejsrerligt ingripande endast i form af medling, och han framhöll gent emot Reventlow, att man utan vapenhot ingenting skulle vinna, medan ett kejsrerligt maktspråk åtminstone kunde väntas genomdrifva Holsteins restitution; sedan Danmark i denna fråga tvingats till underkastelse, skulle dess motstånd i fråga om Schleswig lätt kunna brytas genom bistånd från Traventhalfredens garantier. Man kunde icke finna det orimligt, att kejsaren i första hand endast använde goda ord och öfvertalning, men han borde dock från början låta danskarna förstå, att de icke kunde för mycket få draga ut på tiden och att om nödigt skarpare medel måtte komma till användning.¹ I öfverensstämmelse med denna åskådning inskärpte Görtz, att Reventlow icke finge låta locka sig till någon egentlig diskussion med de danska ombuden, genom hvilken det gottorpska rättskrafvet blefve liksom satt i fråga; han hade endast att åberopa den kända rättsregeln *de spoliato restituendo* och behöfde förty endast framhålla det ostridiga faktum, att administratörns egendom blifvit honom afhänd.² — Man

¹ Görtz t. Reventlow, Berlin 7 apr. 1714. *Old.* 16 c.

² Dens. t. dens., Berlin 29 mars 1714. *ib.* I full öfverensstämmelse härmed stå Görtz' uttalanden till den kejsrerlige ministern Vossius i Berlin: det gottorpska huset hade skilt den holsteinska restitutionsfrågan från den schleswigska, »und würde also die Restitution des ersten [Holsteins] als eines im Reich gelegenen Fürstenthumbs hinführo ex capite spoli, die wiederherstellung aber Schleswicks ex capite garantiae . . . bitten und urgiren, auch nach Anleitung des in Rechten bekannten axiomatis: spoliatus ante omnia restituendus sich mit Dennemark, wenn selbige Cron etwa die Restitution durch viele remonstraciones und facta zu frustriren sich solte angelegen seyn lassen, vor würllicher Räumung des Herzogthumbs Holstein in keinen Disput ein-

finner af Reventlows uppträdande på kongressen, att han i det hela ställde sig dessa Görtz' anvisningar till efterrättelse.

Görtz ansåg det självklart, att Preussen på kongressen skulle stödja de gottorpska anspråken, ehuru han naturligtvis icke ville inskränka dess på traktaten af den 22 juni 1713 grundade förpliktelser till en sådan diplomatisk aktion. Under loppet af jan. och febr. 1714 påminte han upprepade gånger om denna sak och anmälde också sin önskan att få del af det utsedda ombudets förhållningsorder.¹ Det är ovisst, om man tillmötesgick detta önskemål; i hvarje fall utfärdades den 3 mars instruktion för F. W. von Posadowski², som utan särskild diplomatisk karaktär hade att i Braunschweig bevaka konungens intressen både vid det nordiska fredswerket och enkannerligen i den gottorpska frågan. Han skulle särskildt söka utforska, om man från kejsarlig sida afsåg att taga Sveriges återstående tyska besittningar i sekvester, men visa sig förbehållsam i fråga om allt, som sammanhänge med traktaten i Schwedt. I enlighet med den preussiska politikens tillfälliga orientering skulle han för öfrigt söka samförstånd med Hannovers representant; för att vinna denne skulle han bland annat betyga sin konungs önskan att gynna kurfurstens planer på den engelska kronan. I den gottorpska frågan skulle han göra allt för att skaffa det furstliga huset fullständig restitution och satisfaktion; han skulle därvid handla i samråd med kejsarens, Hannovers och Braunschweigs ombud och särskildt yrka på en gemensam hemställan till konung Fredrik att icke demolera Tönningen. De kejsarliga borde erinras om, att de danska öfvergreppen, i sig själfva menliga för riksofverhufvudets auktoritet, kunde förmå det ena eller andra

lassen, sondern an der platten Restitution sich platterdings halten». Vossius' depesch af Berlin 7 apr. 1714. *Wien*. — Om den återopade rättsregeln *de spoliato restituendo* (jfr nedan s. 314) se mitt arbete *Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl* (Göteborg 1916), s. 56.

¹ Görtz' memorial af Berlin 7 jan., 28 febr. 1714 (dateringarna af Ilgen). *Berl.* 70. — Redan den 9 dec. 1713 hade visserligen fullmakt utfärdats för v. Lüdecke att resa till kongressen (*Berl.* 69), men detta uppslag fullföljdes icke. Posadowski omnämnes i Ahlefeldts depesch af Berlin 30 jan. 1714 (*Köp.* 2 a) såsom »un Silésien de la régence de Magdeburg». Jfr *Berliner geschr. Zeit.*, s. 108.

² Dat. Berlin 3 mars 1714. *Konc. Berl.* 71. Bestämmelserna om den gottorpska tvisten äro nedlagda i en biinstruktion.

riksståndet att tillbakahålla sin kontingent i kriget mot Frankrike. Preussen vore för öfrigt villigt att med vapenmakt bidraga till det danska öfvermodets kväsande, om det kunde påräkna bistånd af kejsaren och Hannover. — Något senare, då danskarna redan börjat demolera Tönningen, mottog Posadowski en ny maning att eftertryckligt stödja Holstein-Gottorps anspråk.¹

Den danska regeringen hade redan den 5 dec. 1713 utsett ombud till kongressen, ehuru personvalet sedan undergick en förändring och instruktionerna blefvo färdiga först i febr. 1714. Den lät representera sig af två af sina förnämsta diplomater, Rosenkrantz, som hemkallades från London, och Weyberg, som hemkallades från Wien.² Vid fastställandet af dessas instruktioner³ betecknade den såsom självklart, att någon skillnad ej skulle göras mellan det gottorpska Schleswig och det gottorpska Holstein, ehuru det senare såsom tillhörande tyska riket onekligen intog en egenartad ställning på en af kejsaren ledd kongress. Hvarje yrkande från det gottorpska husets sida på dess restitution skulle endast tagas *ad referendum*, och i sammanhang därmed borde ombuden ådagalägga rättmätigheten af Danmarks politik. De borde också kraftigt framhålla, att Danmark aldrig kunde finna sig i Sveriges och Holstein-Gottorps förening under Karl Fredriks spira, men å andra sidan gärna ville räcka handen till en skäligen uppgörelse med det furstliga huset. Denna skulle i första hand sökas på grundval af den så ofta omtalade bytestransaktionen: konungen vore beredd att därvid afstå hertigdömet Bremen och att till detta lägga också Oldenburg såsom yttersta bud. Om man från gottorpsk sida afvisade detta projekt, vore en annan uppgörelse tänkbar: det furstliga huset skulle återfå sina länder, men uppgifva hvarje politisk förbindelse med Sverige och finna sig i, att dess ställning till Danmark underkastades en ny reglering i enlighet med Rendsburgrecessen af år 1675 och med den rättsordning,

¹ Fredrik Wilhelm t. Posadowski, Berlin 3 apr. 1714. *Konc. Berl.* 71.

² General Dewitz hade ursprungligen varit utsedd till Rosenkrantz' kollega. Neve blef legationssekreterare. Sehested t. Dewitz, Köpenhamn 5 dec. 1713, t. Weyberg 13 febr. 1714, t. Neve samma dag. *Köp.* 1.

³ Dat. Köpenhamn 17 febr. 1714. *Köp.* Jag har ingen anledning att ingå på denna instruktion, i den mån som förhållandet till Sverige och Hannover beröres.

som varit rådande före frederna i Roskilde och Köpenhamn. — Något senare betonade konungen för sina ombud, att uppgörelsen med Holstein-Gottorp dock i hvarje fall icke finge framstå som det främsta syftet med förhandlingarna, utan mera som ett *accessorium* i förhållande till fredsslutet med Sverige, hvar man hade att se *causa principalis*.¹ Som emellertid Karl XII knappast kunde väntas hågad att låta representera sig på kongressen, måste denna ståndpunkt följdriktigt leda till en dansk förhållningspolitik gent emot Holstein-Gottorp — och de danska ombuden inrättade sig från första stund efter detta syfte. De gjorde sig för öfrigt ingen brådska att inställa sig i Braunschweig; kongressen tog formellt sin början före deras ankomst.

Frågan om
Rysslands re-
presentation i
Braunschweig.

Från dansk sida hade man visat sig angelägen, att också Ryssland i tid skulle låta representera sig på kongressen.² Tsar Peter hade omsider till sitt ombud utsett sin minister i Haag furst B. I. Kurakin och befallt denne att inställa sig i Braunschweig, så snart någon svensk minister anländt dit; det framställdes visserligen som önskyärdt, att också England, Holland, Danmark och Sachsen-Polen vore representerade. Kurakins uppdrag skulle dock gälla endast allmänna fredsunderhandlingar; om åter endast den gottorpska frågan komme till behandling, ämnade tsaren i stället utse Golovkin (sin minister i Berlin) till ombud.³ Då man något senare i Petersburg oroades af ryktena om hemliga svensk-sachsiska fredsförhandlingar, ändrade man sina dispositioner: Kurakin ålades att resa till Braunschweig, äfven om intet svenskt ombud afhördes, och att utan officiell karaktär öfvervaka särskildt konung Augusts diplomati. I den gottorpska frågan borde han ställa sig på danskarnas sida, men dock göra hvad han kunde för att afstyra alltför långt drifna anspråk.⁴ Kurakin var långt ifrån belåten med denna nya order; han hade börjat få klart för sig, att kongressförhandlingarna skulle löpa ut i sanden, eftersom

¹ Kon. Fredrik t. Rosenkrantz och Weyberg, Köpenhamn 24 mars 1714. *Köp.* 1.

² Falcks protokoll öfver konferens med storkanslern Golovkin, Petersburg 24 nov. 1713. *Köp.* 6. Svaret hade då varit, att tsaren ansåg detta onödigt med hänsyn till Karl XII:s afvisande hållning.

³ *Arch.Kn.Kur.* IX, s. 245 f.; jfr X, ss. 24 f., 32, 61.

⁴ *Arch.Kn.Kur.* X, s. 18 f.

hvarken Karl XII eller rådsregeringen syntes vilja sända något ombud; han ansåg också tsarens ära kräfvä, att icke en så framskjuten rysk minister sändes att vänta på en svensk. Som han dessutom ansåg sig vara outhärlig i en så viktig diplomatisk medelpunkt som Haag, hemställde han, att i stället Schleinitz, som hade en mer blygsam ställning, skulle sändas från Hannover till Braunschweig för att tillvarataga tsarens intressen.¹ Dessa synpunkter vunno också tsarens gillande: Kurakin fick tillåtelse att kvarstanna i Haag, tills ett svenskt ombud inställt sig eller ock kejsaren bestämdt förklarat, att man skulle förhandla utan Sverige och sedan påtvinga detta en fred; Schleinitz skulle tills vidare bevaka Rysslands intressen i Braunschweig och, hvad den gottorpska frågan anginge, handla efter den tidigare till Kurakin gifna anvisningen.² — Denna förhållningsorder kom emellertid Kurakin till handa först i maj 1714³, sedan han i enlighet med tsarens tidigare uttryckta önskan och under påtryckning från dansk sida aflagt ett besök i Braunschweig.⁴ Han anlände dit den 25 apr. och stannade ungefär en vecka, »sorglösa dagar utan något att göra»; han hade därvid endast en sammanstötning med Flemming, som förgäfves bad honom vederlägga de på rysk sida spridda ryktena om separatförhandlingar mellan Sachsen och Sverige.⁵ Kurakin hade lärt sig att i Flemming se en farlig intrigmakare och »framför andra en uppenbar fiende till Rysslands intressen»⁶; han kom därutinnan väl öfver ens med Rosenkrantz och Weyberg, som förgäfves sökte förmå honom att stanna längre i Braunschweig.⁷

Från dansk sida hade man varit angelägen, att konung August i god tid skulle sända ombud till Braunschweig⁸, men då dennes val föll på Flemming och Wackerbarth⁹, måste man känna sig mycket obehagligt berörd. Meyer hade vid årsskiftet 1713—1714

Frågan om
Sachsens re-
presentation i
Braunschweig.

¹ *Arch.Kn.Kur.* X, s. 73 ff.

² *Ib.* X, s. 102 ff.

³ *Ib.* X, s. 127.

⁴ *Ib.* X, s. 101 f.

⁵ *Ib.* X, s. 114 f.

⁶ *Ib.* X, s. 29.

⁷ Rosenkrantz' och Weybergs depesch af Braunschweig 5 maj 1714. *Köp.* 12.

⁸ Kon. Fredrik t. Meyer, Köpenhamn 26 dec. 1713. *Köp.* 1.

⁹ Meyers depesch af Leipzig 15 jan. 1714. *Köp.* 4.

trott sig märka, att Flemming höll på att förlora sin plats i konungens gunst, och hade med välbehag återgifvit ett rykte, att han ämnade taga afsked från vissa af sina höga förtroendeposter¹; vid tiden för utnämningen hade han dock måst iakttaga, att gunstlingen i hvarje fall börjat återvinna sitt inflytande.² Öfver konung Augusts personliga hållning hade han icke att klaga³, och både af Werthern och Hoym liksom af Lövendal mottog han allmänna försäkringar, att konungen på kongressen skulle taga sig an Danmarks intressen⁴; liknande uttalanden gjordes för öfrigt också af Flemming.⁵ Men misstron mot denne kunde icke söfvas af endast goda ord, och man hade naturligtvis från dansk sida helst sett, att konung August valt någon annan (exempelvis Lagnasco⁶) till sitt ombud i Braunschweig. Man ansåg icke mödan värdt att göra direkta föreställningar i saken; man tog i stället omvägen öfver Petersburg, där Falck å sin herres vägnar upprepade gånger väckte saken på tal.⁷ Det blef därvid af betydelse, att tsaren stod under intrycket af ryktena om Flemmings hemliga separatförhandlingar med Sverige; han gjorde sig så mycket hellre till talmän för konung Fredriks önsknings och hemställde, visserligen i behärskade ordalag, att en annan representant skulle utses.⁸ Då den ryske ministern i Dresden röjde någon tvekan, om han verkligen genom brevets framlämnande skulle taga standpunkt mot en *fait accompli*, skyndade sig Meyer att uppmuntra honom

Dansk aktion
mot Flemming.

¹ Meyers desesch af Warschau 9 dec. 1713, Leipzig 6 jan. 1714. *Ib.* Det heter i det förra om k. August: »La réception froide qu'il a faite hier au Comte de Flemming à son arrivée marque assez le mécontentement qu'il a de sa conduite, et autant qu'on a pu remarquer, le chagrin a paru sur le visage de ce dernier aux yeux de toute la cour».

² Meyers desesch af Leipzig 15 jan. 1714. *Ib.*

³ Vid ett samtal på en maskerad yttrade konungen »qu'il remarquoit bien que l'accommodement avec la maison de Gotorp recommençoit à s'embroïller sans pourtant montrer le moindre chagrin là dessus, mesme au contraire...» Meyers desesch af Dresden 9 febr. 1714 (jfr dep. af 12 febr.). *Ib.*

⁴ Meyers cit. desesch af 15 jan. Meyer t. Sehested, Dresden 19 febr. 1714.

⁵ Meyers desesch af Dresden 26 febr. 1714. *Ib.*

⁶ Denne gällde för utprägladt danskvänlig. Se t. ex. Meyers bref t. Sehested, Dresden 22 jan. 1714. *Ib.*

⁷ Kon. Fredrik t. Falck, Gottorp 5 okt. 1713. *Köp.* 1. Falcks P. M. t. tsaren af 18 nov. och protok. öfver hans konferens med storkanslern 24 nov. *Ib.* 6.

⁸ Tsar Peter t. kon. August, Petersburg 11 jan. (g. st.) 1714. *Dr.* 11 a. Falcks desesch af Petersburg 1 febr. *Köp.* Jfr BANTYSJ-KAMENSKIJ III, s. 210.

därtill.¹ Denna hänvändelse kunde naturligtvis icke föranleda någon ändring i konung Augusts dispositioner; denne gaf i stället ett ganska skarpt svar, innehållande en erinran om de tjänster, som Flemming gjort Danmark under de senaste förhandlingarna i Berlin.² Flemming åter sökte bryta udden af tsarens intervention genom att i ett bref till denne något sofistiskt tolka den som ett bevis på, att tsaren i hvarje fall icke utan vidare ställde sig solidarisk med danskarna i deras hets.³ Han ansåg dock nödigt att genom en omständig skriftlig deduktion söka rättfärdiga sitt handlingssätt gent emot de fortsatta danska angreppen, och denna sändes i konungens namn till Debrosses för att delgifvas hans allierade i Köpenhamn.⁴

Danskarna fingo för öfrigt ett nytt bekymmer, då ett rykte spred sig, att konungen ämnade taga i sin tjänst — Görtz och möjligen rent af anlita hans tjänster vid kongressförhandlingarna i Braunschweig. Redan utsikten, att den farlige holsteinaren skulle göra ett besök i Dresden, hade förmått Meijer att göra ifriga föreställningar hos konungen, och senare protesterade han på sin regerings uppdrag mot hvarje plan att gifva honom någon sachsisk anställning. Konung August kunde med godt samvete vederlägga detta rykte, som i hvarje fall antyder, hur man på sina håll uppfattade den intima vänskapen mellan Flemming och Görtz.⁵

Äfven Hannover lät representera sig på kongressen, och Görtz hoppades på dess diplomatiska stöd i restitutionfrågan, men han hade icke skäl att gläda sig åt den hannoveranska regeringens personval; dess utsedde minister, Joh. Ludw. Fabrice, ansågs vara utprägladt danskvänlig.⁶ Reventlow, som synes

Hannovers
kongressom-
bud.

¹ Meyers desesch af Dresden 5 mars, bref t. Sehested 13 mars 1714. *Köp.* 4.

² Dat. Dresden 9 mars 1714. BANTYSJ-KAMENSKIJ III, s. 211.

³ Flemming t. tsar Peter, Dresden 10 mars 1714. *Konc. Dr.* 18.

⁴ Kabinettsorder t. Debrosses, Dresden 11 apr. 1714. *Dr.* 9. Den omfattade »ce qui s'est passé dans le cours des quatre ou cinq années entre la Cour de S. M. et celle du Roi de Danemarck». Det tillägges: »Si après cette information il se trouve encore quelque un à la cour de Danemarck qui blâme la conduite du Comte de Flemming, ce sera certainement à tort». — Debrosses omnämner dess öfverlämnande i sin desesch af Köpenhamn 1 maj 1714. *Dr.* 11 b.

⁵ Meyers desescher af Leipzig 28 apr., 3, 6, 21 maj 1714. *Köp.* 4. Kon. Fredrik t. Meyer 1 maj. *Ib.* 1.

⁶ Callisen i bref t. Reventlow, Lübeck 3 mars 1714 (*Old.* 14) säger sig hafva hört, att Fabrice är »Danois de cap en pied». Görtz skrifer sènare

hafva anländt till Braunschweig i början af mars 1714, fick af Görtz i uppdrag att resa till Hannover för att söka förmå kurfursten till samarbete med Preussen i restitutionsfrågan, men blef tämligen kyligt emottagen. Man lät honom förstå, att Hannover icke ville göra Danmark till sin fiende, kanske *auf ein halbes seculum und länger*, och att det icke önskade föregripa kejsarens afgörande. Dokumentfyndet i Tönningen hade också bevisat, att Holstein-Gottorp bar skulden för brytningen med Danmark, och kurfursten kunde därför icke erkänna, att *casus garantiae* förelåg. Emellertid hade Fabrice fått i uppdrag att stöda det gottorpska krafvet på Holsteins restitution.¹ — Huset Braunschweig-Wolfenbüttel, i hvars hufvudstad kongressen sammanträdde, var däremot vänligt sinnadt mot Holstein-Gottorp och understödde dess anspråk efter råd och lägenhet.²

Kongressens
konstituering.

Medan Reventlow ännu befann sig i Hannover, uppgjorde de i Braunschweig närvarande sändebuden en arbetsordning för kongressen³, och den 21 mars hölls så det första konstituerande sammanträdet på stadens rådhus. Samma dag återkom Reventlow, och den 23 mars ingaf han till kongressen ett memorial, som innehöll Holstein-Gottorps kraf i en första, allmänt hållen formulering. Under återopande både af riksdagsbeslut och af garantifördrag ansökte det furstliga huset hos kejsaren och öfriga representerade furstar om deras kraftiga medverkan därhän, att Danmark utan uppskof förmäddes återställa de besatta områdena, gifva billig skadeersättning och ställa tillräcklig säkerhet *ratione futuri*.⁴ — Så länge inga danska ombud infunnit sig, kunde en diskussion af dessa kraf icke tjäna mycket till, och envisa rykten visste berätta, att man från dansk sida skulle vägra deltaga i

(Braunschweig 3 aug., konc. *Old.* 3) till F. E. Fabrice: »M. votre frère fait icy le zélé partisan de la Cour de Danemarck. Je vous laisse, Monsieur, de le rectifier à votre retour.» — Se också *Bidr NKrH* IV, s. 239, n. 4.

¹ Reventlows depech af Braunschweig 23 mars 1714. *Old.* 16 a.

² Posadowskis depech af Braunschweig 8 maj 1714. *Berl.* 72.

³ Det skedde på en sammankomst hos Schönborn den 17 mars. Sammanträden skulle hållas på rådhuset onsdag, torsdag och lördag. Protokollet skulle föras af en kejserlig legationssekreterare. Fabrices depech af 19 mars.

⁴ Memor. i afskr. bilagdt Reventlows depech af 23 mars 1714. Görtz hade med bref af Berlin 5 jan. 1714 (*ib.* 16 c) sändt R. ett utkast till ett dylikt memorial.

kongressen, om icke dennas förhandlingar komme att röra hela det nordiska fredsverket och icke endast den gottorpska tvisten. Schönborn hänvisade emellertid till en vid riksdagen i Augsburg den 26 febr. afgifven dansk förklaring af innehåll, att om också konungen hade skäl att afvisa en vänskaplig uppgörelse med det furstliga huset, han dock af fredskärlek ville sända ombud till kongressen med nödiga instruktioner rörande tvistefrågan.¹

De danska ombuden voro i själfva verket på väg till kongressen; Rosenkrantz anlände den 26 mars, Weyberg först den 11 april. Den förre hade tagit vägen öfver Hannover, där han i allmänhet funnit stämningen gynnsam för ett närmande till Danmark; endast Görtz hängde fast vid Gottorp, men fyndet i Tönningen hade skämt hans planer.² Weyberg åter stannade på vägen några dagar i Dresden och medförde därifrån färska intryck af Flemmings obrutna, för Danmark städse ogynnsamma makt öfver konungen. På en middag hos Flemming kom det till en storpolitisk dispyt: Weyberg beskyllde öppet fältmarskalken för partiskhet gent emot Danmark och frågade, om man någonsin från dansk sida uppmuntrat konung Stanislaus' parti och därmed förskyt konung Augusts vänskap för administratorn. Flemming åter sökte betyga sin opartiskhet och drog fram en vidlyftig skriftlig deduktion rörande sitt förhållande i den gottorpska frågan³; till själf försvar anspelade han också på konung Fredriks af tsaren förmedlade begäran, att han icke skulle sändas som ombud till Braunschweig.⁴ — De båda danska ministrarnas personliga erfarenheter hade sålunda bestyrkt tillvaron af två af de politiska fakta, med hvilka Danmark på denna tid hade att räkna: Hannovers benägenhet att med ligans makter dela det sönderfallande svenska östersjöväldet och konung Augusts ljumma och tvetydiga vänskap, som särskildt i den gottorpska frågan tagit sig så irriterande uttryck. Rörande Preussens hållning saknade de tills vidare klarhet, men

De danska
ombudens resa.

¹ Fabrices depech af 22 mars 1714. *Han.*

² Rosenkrantz t. Sehested, Hannover 23 mars, Braunschweig 27 mars 1714.

³ Detta aktstycke, »eine geschriebene Deduktion von ohngefehr 2 Buch Papier in folio sambt allen Beylagen von Briefen, ordres und Vollmächten, so er nach dem schwedischen in Pommern geschehenen Transport empfangen hat», är tydligen icke identiskt med med den ofvan s. 309 omnämnda.

⁴ Weybergs depech af Leipzig 6 apr. 1714.

Weyberg hade på sin resa, vid ett tillfälligt sammanträffande med den preussiske ministern Posadowski, kunnat märka en viss kyla i dennes yttranden om Holstein-Gottorp.¹

Danmarks
taktik.

För de danska statsmännens realpolitiska sinne stod det från början klart, att man med jämnmod kunde låta pappersstriden i Braunschweig hafva sin gång, om man endast lyckades göra upp sin affär med Hannover, försäkra sig om dess välvilliga hållning i kretsdirektoriet och om dess eventuella stöd emot en ny preussisk aktion i den gottorpska frågan. Förhandlingarna i detta ärende inleddes med stor sekretess i Braunschweig mellan Rosenkrantz och Fabrice; på deras förlopp kan ej här närmare ingås, men det må erinras, att de mötte stora svårigheter i Hannovers kraf på både Bremen och Verden för egen räkning och på Oldenburg som satisfaktion åt administratörn för Schleswigs afstående; Danmark afvisade dessa hårda villkor, och ännu på sommaren 1714 skulle uppgörelsen stå som ett aflägsset mål.² Preussens allt mer markerade passivitet i den gottorpska frågan minskade visserligen risken af en sådan vändning, men kongressförhandlingarna i Braunschweig måste dock få en allvarligare innebörd, när man måste räkna men Hannover såsom eventuell exekutor af ett kejsarligt restitutionsmandat.

Dansk-hannoverska separatförhandlingar.

De danska ombudens fullmakt.

De danska ombuden ansågo det från början betänkligt att inlåta sig i förhandlingar om den gottorpska frågan oberoende af hela det nordiska fredsverket och önskade därför afvakta ankomsten af ombud för ligans öfriga makter samt Sverige. Det hade ju i själfva verket dittills varit Danmarks öppna eller hemliga fiender, Görtz och Flemming, som velat betrakta dess brytning med Holstein-Gottorp såsom en omotiverad och distraherande separataktion. Som emellertid de från regeringen komna fullmakterna voro (i olika exemplar) ställda på förhandlingar dels med Sverige, dels med Holstein-Gottorp, måste de danska ombuden begära nya instruktioner och eventuellt en fullmakt, som vore ställd på förhandlingar med Sverige och Holstein-Gottorp.³ I själfva verket öfverensstämde denna ståndpunkt med regeringens

¹ Rosenkrantz' och Weybergs depesch af 14 apr. 1714.

² Se därom närmare S. SCHARTAU, *Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715*, s. 141 ff.

³ Rosenkrantz' depesch af 27 mars, hans och Weybergs af 28 apr.

egna betraktelser¹, och något senare mottogo ombuden en ny fullmakt med den önskade omformuleringen. Men icke heller med denna ansågo de sig kunna vara nöjda: den använde på tal om Holstein-Gottorps uppträdande mot Danmark ett så neutralt uttryck som *Striidigheder*, medan den danska diplomatin för öfrigt icke skytt att tala om dess ådagalagda *fiendskap*; endast med den senare motiveringen kunde man rättfärdiga Tönningens raserande och sin afsikt att behålla Schleswig såsom en med krigets rätt gjord eröfring.² Äfven dessa erinringar vunno regeringens bifall, och en ny fullmakt utfärdades med de nödiga ändringarna.³

Medan danskarna sålunda bestämde sin taktik och med framgång sökte förhåla tiden, öfverlade de kejsarlige med Reventlow om de gottorpska krafvens räckvidd och sättet för deras framställande. De föreslogo honom att till kongressen ingifva en fullständig »plan», som formulerade anspråken i detalj och angaf sättet för restitutionens verkställande; samma förslag hade framställts till danskarna. Reventlow gjorde också ett utkast till en sådan »plan», som han utan närmare bemyndigande öfverlämnade till de kejsarliga ministrarna i slutet af april 1714. Dessa gillade den i det hela, men föreslogo Reventlow att göra vissa modifikationer, innan den framlades för danskarna. I det följande skall redogöras för innehållet, sådant det blef definitivt fastställt. Reventlow sökte för öfrigt att afprässa de kejsarliga ministrarna en förklaring, att deras herre skulle tillgripa eftertryckliga åtgärder emot Danmark, om vänlig öfvertalning icke hjälpte, men han fick till svar, att de ännu icke mottagit några instruktioner i sådan riktning.⁴

Förhandlingar mellan Reventlow och de kejsarlige.

Vid ett samtal den 12 maj gjorde Reventlow hos Schönborn kraftiga föreställningar mot stillaståndet i kongressens arbete,

Reventlow mot förhållningstaktiken.

¹ Se ofvan s. 306.

² Rosenkrantz' och Weybergs depesch af 16 maj.

³ I *Köp.* 1. finnes under 5 maj en fullmakt, som tydligen är den definitiva; man har tydligen ej velat registrera den på sändebudens yrkande kaserade, men bibehållit dateringen. Det talas i denna ej om »Striidigheder» utan om »den nu imellem Oss, Cronen Sverrig og det Førstelige Schleswig-Holsteen-Gottorpische Huus værende Kriigs og Feydes Uphævelse og een sicker og bestandig Freds Oprettelse» liksom också en skäligen satisfaktion.

⁴ Reventlows depescher af Braunschweig 24 apr. och 1 maj 1714.

som lände både Holstein-Gottorp och kejsaren till förfång. Schönborn sökte i början förskansa sig bakom frasen, att uppskofvet snarare skulle visa sig gagna än skada det furstliga huset, men försäkrade sedan lugnande, att han låtit danskarna förstå, hvad deras frid tillhörde; bland annat hade han framhållit, att det furstliga huset kunde blifva tvunget att vädja till riksdagen och att man där kunde fråga sig, om kejsaren verkligen läte lura sig af danskarna och läte saken dragas ut i det oändliga. Då Schönborn tillade, att trots allt saken alltmer mognade till afgörande, invände Reventlow, att man i hvarje fall icke märkte någon frukt af förhandlingarna, och då den kejserlige ministern beskärnade sig öfver att icke också Sverige sökte sin räddning i kejsarens beskydd och medling på kongressen, kunde holsteinaren med något fog genmäla, att dennas hittills nådda resultat och kejsarens framträdande partiskhet för Danmark icke voro ägnade att pådrifva ett sådant beslut. För öfrigt frågade Schönborn, hur man från gottorpsk sida ville ställa sig till ett förslag, att Danmark i första hand endast skulle restituera det gottorpska Holstein, medan frågan om Schleswig uppsköts på några månaders tid. Reventlow svarade, att han måste taga ett sådant projekt ad referendum; för egen del vore han öfvertygad, att administratören med tacksamhet mottog all kejserlig hjälp, men att man i hvarje fall ej kunde skilja frågan om *restitution* från krafvet på *satisfaktion*. Diskussionen var därmed förd in på det juridiska området: då Schönborn erinrade, att hvarje satisfaktion förutsatte *cognitio causæ*, invände Reventlow, att man i första hand endast hade att åberopa regeln *spoliatus cum omni causa restituendus*, och äfven om det sedermera mot förmodan skulle befinnas, att det furstliga huset måste betraktas såsom den angripande parten och förty vore skyldigt till skadestånd, hade Danmark icke haft rätt att uppträda såsom sin egen domare, och sist anförda rättssats behölle äfven då sin giltighet.¹

Schönborns ordande om sina påtryckningar hos danskarna var icke endast löst tal², och sedan kongressen firat pingstferier, lät han dem ånyo förstå (27 maj), att kejsaren blefve allt otåligare öfver deras uppskofstaktik; han började tro, att de antingen öfver

¹ Reventlow t. adm. 14 maj, t. Görtz 13 maj 1714. *Old.* 16 a, b.

² Rosenkrantz' och Weybergs depech af 2 och 5 maj.

hufvud icke mottagit någon fullmakt eller att de med all gevalt ville förbereda en inblandning från fransk sida. De danska diplomaterna vågade då icke längre draga ut på tiden och lofvade att utan dröjsmål legitimera sig, men i sista stund restes nya formella svårigheter — och nu typiskt nog från kejsarens sida! Då Schönborn fick veta, att den nya fullmakten var affattad på danska, ehuru man förberedde en tysk öfversättning som bilaga, måste han nämligen erinra sig, att det tyska språket enligt häfd borde användas i alla det tysk-romerska rikets angelägenheter; det kejserliga kånsliet hade för hans del iakttagit detta bruk, ehuru han medfört också en latinsk fullmakt, afsedd till förhandlingarna om det allmänna fredsverket! Då Rosenkrantz i enlighet med sin tidigare ståndpunkt betonade det intima sambandet mellan dessa båda frågor, framhöll Schönborn, att man i hvarje fall måste utan dröjsmål taga de tyska tvistefrågorna under behandling; han erinrade därvid ännu en gång om de fortskridande förhandlingarna i Baden.¹ — Han hade i själfva verket beslutit att skjuta undan sina formella betänkligheter och åtminstone provisoriskt godkänna den danska fullmakten. Han gjorde icke heller stor sak af en anmärkning, som han framställt mot formuleringen af Reventlows kreditiv: det hette i detta, att kongressen kommit till stånd *auf gewisser Puissancen Veranlassen*, ehuru kejsaren ensam tagit initiativet i fråga, och det talades endast om de representerade makternas garantiförbindelser, icke om kejsarens riksvårdande ämbete.²

De kejserliga ministrarnas medgörlighet i dessa formfrågor berodde både af instruktionerna från Wien och af Reventlows upprepade föreställningar; den senare inställde sig den 1 juni ånyo hos Schönborn, visserligen närmast för att fästa dennes uppmärksamhet vid danskarnas planer på Wismar. Där om blef icke mycket taladt; i stället uppläste Schönborn konfidentiellt delar af ett nyss mottaget kejserligt reskript, som innehöll försäkringar om kejsarens fortsatta benägenhet att taga sig an Holstein-Gottorps sak och att på kongressen i första hand låta drifva det furstliga husets restitutions- och ersättningsanspråk. Men samtidigt förmanades detta att icke spänna bågen för högt och att i allt lita

Nya fullmakts-svårigheter.

Kejserliga löften till Holstein-Gottorp.

¹ Rosenkrantz' och Weybergs depech af 28 maj 1714.

² Reventlows depech af Braunschweig 24 apr. 1714.

till kejsarens protektion, och det hette i det sammanhanget, att man från gottorpsk sida borde en gång för alla upphöra att söka andra vägar och medel än de rätta. Detta uttryck erhöi en muntlig kommentar af Schönborn, som menade, att kejsaren därmed syftade på Görtz' senaste förhandlingar med Preussen; Reventlow skyndade sig att däremot invända, att Görtz icke skulle hafva rört på sig, om icke förhandlingarna i Braunschweig hade i månader stått stilla. Därefter gaf Schönborn efter någon tvekan holsteinaren del också af den deklaration, som reskriptet ålade honom att ställa till de danska ombuden, och då Reventlow sade sig förutse, att dessa skulle dröja med svaret lika länge som med legitimationen, sökte Schönborn lugna hans farhågor. Men å andra sidan dolde han icke, att danskarna vid tillfälle sade sig hellre vilja en uppgörelse med Sverige än med administratörns regering, och han frambar med ett visst gillande deras klagomål öfver, att Holstein-Gottorp öfverlätit trupper till svensk tjänst.¹

De danska ombudens legitimation.

Samma dag (den 1 juni) företogs i själfva verket det formliga utbytet af fullmakter mellan de kejsarliga och de danska ombuden, och de senare voro alltså från denna stund medlemmar af kongressen. Att emellertid vägen ännu var lång till fruktbarande förhandlingar, blef omedelbart klart: då Schönborn förnyade sin reservation i fråga om den danska fullmakten, utvecklade Rosenkrantz ånyo den danska diplomatiens åskådning, att den gottorpska frågan icke kunde behandlas oberoende af det allmänna fredsverket. Men den kejsarlige ministern vände sig med ovanlig energi mot denna ståndpunkt och återopade därvid det kejsarliga reskript, af hvilket han nyss gifvit Reventlow del. Det hette i detta, att konungen af Danmark icke finge tyda kejsarens visade tillmötesgående såsom ett medgifvande att tillåta sig *allt* inom rikets gränser och emot dess konstitutioner; kejsaren kunde icke anse sig själf försvarad, om han icke skapade rätt inom den nedersachsiska kretsen med det eftertryck som

Kejsarlig påtryckning mot Danmark.

¹ Reventlow t. Görtz 2 juni 1714. *Old.* 16 b. — Görtz, som insåg, att det kejsarliga hovets gamla misstro mot Holstein-Gottorps och Preussens politiska samarbete blifvit ånyo väckt genom hans energiska deklaration af 20 juni 1714 (jfr s. 339), gaf Reventlow order att förklara, att han med detta steg endast velat förbereda det furstliga husets lösande från de finansiella förpliktelser, som sekvestertraktaten ålagt det. Görtz t. Reventlow, Berlin 12 juli 1714. *Old.* 16 c.

påfordrades. Konungen borde ändtligen gifva till känna, på hvad sätt han ville tillmötesgå Holstein-Gottorps rättvisa anspråk; i annat fall kunde kejsaren blifva nödgad att gripa till andra lagliga men för konungen mindre angenäma medel. Schönborn, som ålades att framföra denna deklaration, äfven om de danska ombuden icke skulle hafva legitimerat sig, erinrade för egen del, att det furstliga huset hade andra vänner än Sverige inom det tyska riket; detta hade tydligt visat sig senast på riksdagen i Augsburg, då så många vota afgifvits till dess förmån. Rosenkrantz och Weyberg invände, att om också biläggandet af de nedersachsiska oroligheterna ingått i kongressens ursprungliga program, Holstein-Gottorps neutralitetsbrott sedan dess blifvit klart bevisadt och att det furstliga huset alltså stode beröfvadt rätten att sig till godo åberopa riks konstitutionernas skyddsbestämmelser; de erinrade i detta sammanhang, att också Danmark vore ett tyskt riksstånd, som gjort kejsaren och riket större tjänster än sin antagonist och därför borde kunna påräkna någon erkänsla. Inför denna hårdnackade dialektik växlade Schönborn plötsligt taktik och antydde leende, att Danmark ingenting förlorade genom att inlåta sig i diskussion i den gottorpska frågan; men kejsaren skulle därigenom blifva befriad från nya påminnelser af riksständerna.¹ Danskarna förklarade sig villiga att inhämta ytterligare instruktioner i frågan.²

Om sålunda i och med de danska ombudens legitimation en formell svårighet var aflägsnad, hade samtidigt från svensk sida tagits ett steg, som särskildt för de kejsarliga ombuden tedde sig såsom en löftesrik inledning till Sveriges officiella deltagande i kongressen. På Vellingks bedrifvande hade Frisendorff afrest till Braunschweig för att öfverlämna ett af den bremiska regeringen underskrifvet memorial, i hvilket man yrkade på kejsarens ingri-

Frisendorffs besök i Braunschweig.

¹ »... Worauf der Graf von Schönborn mit lachendem Munde uns geantwortet: wenn gleich man sich über eine Sache einliesse, würde deswegen dieselbe nicht sogleich abgethan. Der Kayser könne als oberster Lehnsherr und Richter sich in Sachen, so Reichsprovinzien angiengen, fürnehmlich da der Reichsconvent ihn continüirlich pressiret, zum mindesten durch gütliche Wege zu mischen sich nicht entschlagen. Was zum Reiche nicht gehörig, darin melire er sich nicht...»

² Rosenkrantz' och Weybergs depesch af 4 juni 1714. Vid återopandet af innehållet i kejsarens reskript har jag jämfört Reventlows cit. bref af 2 juni.

pande med anledning af danskarnas ockupation af Bremen. Detta besök var emellertid rent tillfälligt, och Frisendorff medförde till sin legitimering endast ett bref från Vellingk; han uppvaktade väl de kejserliga ministrarna, men dessa ansågo sig icke behöfva återgälda visiten. Då han den 29 maj mötte Schönborn och Reventlow och begagnade tillfället att taga afsked, rekommenderade han ånyo sin framställning i den förres åtanke; Reventlow gjorde därvid ett maliciöst inpass: han tillönskade Frisendorff en snabbare behandling af det svenska memorialet än den, som kommit Holstein-Gottorps framställningar till del. Den kejserlige ministern kände sig stucken och genmälte, att de formella bristerna i den gottorpska fullmakten i mycket bidragit till uppskofvet.¹ — Samtidigt anlände också de sachsiska ministrarna Fleming och Wackerbarth på ett tillfälligt besök till Braunschweig; Reventlow försummade icke att uppvakta dem, och han erfor i det följande, att Fleming i enlighet med ett därvid afgifvet löfte gjorde de kejserlige föreställningar till det furstliga husets förmån. Men samtidigt hade Fleming låtit förstå, att dettas vännar med förvåning kunnat märka, hur det trots försäkningar om motsatsen alltjämt uppehölle intima förbindelser med Sverige; ett bevis därpå vore, att den svenske ministern i London (Gyllenborg) samtidigt vore anställd i gottorpsk tjänst.² I ett sådant förhållande kunde danskarna finna ett visst fog för sitt påstående, att man icke kunde skilja Holstein-Gottorps sak från Sveriges, och detta argument utgjorde det enda stödet för deras uppskofstaktik. Reventlow svarade, att endast finansiella svå-

Flemming och
Wackerbarth i
Braunschweig.

¹ Reventlows devesch af 30 maj 1714. *Old.* Fabrices af samma dag. *Han.* — Frisendorff t. Vellingk, Braunschweig 28 maj. Jfr om Frisendorffs besök SCHARTAU, ss. 140, 147. Frisendorff (i bref t. Vellingk af Berlin 5 juni) satte ifråga, att Werwing skulle sättas att bevaka Sveriges intressen på kongressen. »Car dans le fonds c'est fort extraordinaire que quand on n'y traiterait que les affaires de l'Empire où V. E. a maintenant commencé d'exiger bonne justice, nous voudrions plaider sans parler, sans éclaircir et sans repliquer à tout ce qui pourroit exister pour ou contre.»

² Vid sin afresa från London aftalade v. Dernath med Gyllenborg, att denne skulle mottaga administratörns uppdrag att representera också Holstein-Gottorp. G. erhöll därvid det mellan Görtz och v. Dernath använda chiffret. Hans försäkran att icke missbruka detta, dat. London 12/23 jan. 1714, finnes i *Old.* 12.

righeter framkallat en nödfallsåtgärd sådan som den antydda, och han erinrade samtidigt, hurusom Holstein-Gottorp och Mecklenburg hade samma diplomatiska ombud i Wien, utan att för öfrigt någon intim förbindelse kunde sägas bestå dem emellan.¹

En vecka efter de danska ombudens legitimering lofvade Schönborn den otålige Reventlow att omedelbart taga ett ytterligare steg för att drifva danskarna till en ny position; han ville tillstå dem ett memorial af ungefär samma innehåll som det senaste kejserliga reskriptet och samtidigt öfverlämna Reventlows redan omtalade »plan» för den stora uppgörelsen²; de skulle där af tydligt se, att det icke vore fråga om »ein Discurs inter pocula», utan om »ein rechter Ernst». I själfva verket öfverlämnades också de nämnda aktstyckena den 11 juni; danskarna mottogo dem för att icke ytterligare stöta den höge medlaren.

Nya löften af
Schönborn till
Reventlow.

Det gottorpska förslaget innebar, att de besatta furstliga områdena inom en bestämd kort frist skulle med alla inventarier (och indrifna skatter) restitueras och att Danmark skulle ersätta all skedd skada³, hvarvid särskildt Tönningens raserande nämndes och restitutionskrafvet gjordes gällande också för samtliga af konfiskationer drabbade furstliga tjänstemäns och andra undersåtars del; Danmark skulle vidare medgifva, att en ny fästning uppfördes i Tönningens ställe, och hvardera parten skulle förbinda sig att icke taga i sin tjänst den andras undersåtar; uppgörelsen skulle garanteras af kejsaren och öfriga på kongressen representerade makter.⁴ — De kejserliga hade funnit detta förslag erbjuda en skälig uppgörelse och vara lämpligt som bas för fortsatta förhandlingar, och de hade också gillat, att det kringgick den ännu sväf-

De gottorpska
krafven.

¹ Reventlows devesch af 1 juni och bref t. Görtz 2 och 6 juni 1714. *Old.* Görtz blef bekymrad öfver Flemmings misslynta uttalanden och lät Manteuffel höra en apologi för sin politik: så länge Holstein-Gottorp vore så hårdt ansatt af Danmark, kunde det icke öfverge »un ami foible mais seur» sådan som Sverige. M. lugnade honom beträffande F:s hållning, och den senare bekräftade, att hans vänskapliga sinnelag var oförändradt. Manteuffel t. Fleming, Berlin 5 juni; Flemmings svar, Braunschweig 12 juni 1714. *Dr.* 1.

² Se ofvan s. 313.

³ Skadeersättningens belopp var i det ursprungliga förslaget fastställt till 8,000,000 rdr, men på de kejserliga ministarnas inrådan ändrades denna artikel så, att den kom att innehålla kraf på »vollständige satisfaktion».

⁴ Bilaga till Fabrices devesch af Braunschweig 13 juni 1714. *Han.*

vande frågan, om restitutionen skulle gälla samtliga furstliga besittningar eller endast de i Holstein belägna.¹ Danskarna åter togo det endast ad referendum och begärde nya instruktioner från Köpenhamn.²

Afbrott i kongressförhandlingarna.

I afvaktan på Danmarks ställningstagande togo sig kongressministrarna i juni 1714 en tids mindre behöflig hvila; Flemming och Wackerbarth reste till och med tillbaka till Dresden i tämligen fast förvissning, att kongressens diskussioner skulle löpa ut i sanden.³ Reventlow hade godt tillfälle till pessimistiska betraktelser: efter Flemmings afresa kunde han på sin höjd räkna på de wolffenbüttelska ministrarnas understöd, medan åter Hannover och Preussens representanter syntes täfla om att genom passivitet vinna danskarnas bevägenhet. Särskildt Posadowskis hållning var så mycket retsammare, som man i Berlin sökte förklara den som en följd af bristande förtroende från den gottorpska diplomatiens sida. Den arme Reventlow plågades dessutom af farhågan, att Holstein-Gottorp spänt bågen för högt och lätt kunde blifva beskyldt för oresonlighet, och samtidigt nåddes han af de oroande ryktena, att Sverige och Danmark lätt kunde blifva eniga att genomdrifva den unge hertigens myndighetsförklaring och därmed störta Görtz från makten.⁴

Kejsarligt kommissionsdekret till Holstein-Gottorps förmån.

Oafsedt förhandlingarna i Braunschweig hade kejsaren vid denna tid genom en meningsyttring vid riksdagen deklarerat sin ståndpunkt i fråga om den dansk-gottorpska rättstvisten. Han hade genom ett »kommissionsdekret» af den 30 maj 1714⁵ hög-

¹ Fabrices depesch af 13 juni. *Han.*

² Rosenkrantz' och Weybergs depesch af 14 juni 1714.

³ Reventlows depescher af 15, 21, 26 juni, bref t. Görtz af 26 juni 1714.

Det heter i det sista, att intet är att göra, »indem in affaires gar nichts passiret und übrigen fast alle Societet völlig cessiret». — Jfr Werwing t. Er. Benzelius, Hannover 1/12 juni 1714. *Link.* »Brunswijkske Congressen är nu domför nogh, ity alla dijt destinerade ministrer sigh omsider infunnit. On y boit du vin de Hongrie, on joue, on se promène, on se divertit et voilà tout. Mer kan ey uträttas, säya de, så länge wij uteblifwa, som doch äre, leyder!, i detta wärket ganska empfindligen intresserade. Nalkas wår nådige Konung, så torde snart bli annat liud i skiällan och apetiten förgå enom och androm af våra snåla grannar.»

⁴ Reventlow t. Görtz 20, 26 juni 1714.

⁵ Tryckt som bil. C. till *In Facto gegründete umständliche Nachricht* . . . 1714.

tidligen gillat riksdagens »Gutachten» af den 20 febr. och därmed också erkänt rättmätigheten af det gottorpska husets restitutions- och skadeståndsanspråk. Han hade därvid hänvisat till kongressförhandlingarna och särskildt framhållit, att hans ombud redan förut mottagit instruktion att söka skaffa Holstein-Gottorp »reichsbillige Befriedigung».

IX.

Brytningen mellan Preussen och Holstein-Gottorp (maj—juli 1714).

Det har redan i det föregående framhållits, att Görtz vid tiden för Braunschweigkongressens sammanträdande icke ensidigt och obetingadt byggde sina förhoppningar på kejsarens, Preussens och Hannovers samfällda bemödanden att, formellt i enlighet med de tyska rikslagarnas anvisningar, skaffa Holstein-Gottorp hjälp och upprättelse, utan att han också tänkte sig möjligheten af ett ingripande af Preussen, Frankrike och England i samma syfte, men med radikalare medel och tämligen oberoende af rikslagarna. Det har också framhållits, att de preussiska statsmännen och särskildt konungen själf vid samma tid öfvervägde denna politiska plan, som var kombinerad med tanken på ett ingripande af de nämnda makterna, möjligen också af konung August, i syfte att tvinga Ryssland till en fred, som icke i väsentlig grad stärkte hans makt på Sveriges bekostnad. Från preussisk sida måste man naturligtvis därvid uppställa såsom oeftergifligt villkor, att Sverige genom Stettins afträdande till Preussen köpte sig lindring på annat håll. Men man kunde hoppas, att den svenske konungen skulle kunna förmås till ett sådant offer, om han utsattes för påverkan icke blott från gottorpsk sida, utan också från fransk.

*Preussiska
inviter till
Frankrike.*

Initiativet till ett närmande mellan Preussen och Frankrike utgick från Berlin, men underhandlingarna fördröjdes genom en oförutsedd händelse; det ombud, som Fredrik Wilhelm redan i dec. 1713 affärdade till Paris, afled på vägen, och först i slutet af febr. 1714 anlände hans efterträdare, grefve F. N. de Rottembourg, till sin bestämmelseort, sålunda ungefär samtidigt med

Dohnas ankomst till Wien.¹ Han ingaf till det franska hofvet en ganska vidlyftig framställning², som utvecklade de preussiska synpunkterna på den nordiska krisen och den pommerska sekvestersfrågan, i den mån de kunde tänkas göra intryck i Paris. Sveriges läge utmålades såsom tröstlöst: försvagadt af inre split och successionsintriger, hotades det från alla håll af giriga grannar; endast Frankrike och Preussen kunde skänka det hjälp. Men en direkt aktion från fransk sida, väpnadt understöd eller subsidier, kunde knappast föra till målet; endast Preussen kunde i samförstånd med Frankrike skaffa Sverige en fördelaktig fred. Det kände sig starkt genom sina militäriska resurser och genom sitt inflytande på konung Augusts politik; såsom Sveriges allierade skulle det kunna afvända dettas ruin och skänka det tillbaka dess förlorade provinser. Men en sådan allians måste köpas, om ock till billigt pris: Sverige måste till Preussen afstå Stettin, ty sedan den store kurfurstens tid hade denna makt haft sina blickar riktade åt detta håll, och Stettin i svenska händer måste alltid innebära ett farligt hot mot Brandenburg. Frankrike borde så mycket hellre förmå Sverige till detta offer, som det själf skulle vinna både politiska och merkantila fördelar af en sådan förändring.

De franska statsmännen visade sig icke döfva för dessa inviter, om de också hade klart för sig, att Stettin var mer värdt från svensk synpunkt än hvad Rottembourg ville låta påskina; de låto den i fransk krigstjänst anställde Erik Sparre yttra sig både därom och öfver hufvud om det preussiska förslaget.³ De ansågo dock klokheten bjuda, att Sverige icke afvisade det anbud, som tycktes föreligga, och beslöto sig för en stor diplomatisk aktion: Rottembourg sändes tillbaka till Berlin såsom franskt sändebud, och Sparre fick i uppdrag att öfver Berlin begifva sig till den svenske konungen för att beveka denne till eftergift. Rottembourgs instruktion⁴ behandlade utförligt frågan om ett franskt-preussiskt förbund, som skulle hafva sin udd riktad mot kejsaren och mot Ryssland, i viss

*Frankrikes
diplomatiska
aktion.*

*Rottembourgs
instruktion.*

¹ DROYSEN IV: 2, ss. 78, 82. Om Rottembourgs person: *Berl. geschr. Zeit.*, s. 137 f.

² Kop. i *Ups.* F. 158.

³ Sparres utlåtande i kop. i *Ups.* F. 158. Jfr LEIJONHUFVUD, *Erik Sparre och Stina Lillie*, s. 126 f.

⁴ Dat. Versailles 11 mars 1714. *Recueil des instructions* XVI, s. 293 ff.

mån också mot kurfursten af Hannover, Englands blifvande konung, till hvilken de franska statsmännen hyste ett lifligt miss-troende. Förbundet skulle bland annat afse en kraftig aktion till Sveriges räddning, hvartill Preussen i nödfall skulle bidra med militärmakt, Frankrike åter med subsidier; konung Ludvig erkände nämligen fullt ut sin garanti för det svenska statsområdets integritet och unnade hvarken Ryssland eller Danmark någon utvidgning på dess bekostnad. Endast Preussen skulle såsom lön för sin hjälp kunna göra anspråk på Stettin jämte en del af Pommern, och konung Ludvig lofvade att göra allt för att förmå Karl XII till detta offer. I fråga om Holstein-Gottorp måste Frankrike lämna åt England och Holland såsom Traventalfredens garantier att genomdrifva det furstliga husets restitution, men konung Ludvig uttryckte sina sympatier för dess sak och uppmanade Fredrik Wilhelm att allfort bevaka denna sin allierades rätt och intressen; Sverige skulle i samma mån blifva medgörligare i fråga om Stettin. De franska statsmännen hoppades naturligtvis det bästa af Rottembourgs och Sparres beskickningar, men de måste dock tänka sig möjligheten, att Preussen skulle förklara sig vanmäktigt gent emot Ryssland och att Karl skulle vägra att köpslå med Stettin. Rottembourg erhöll för sådant fall genom en binstruktion¹ fullmakt att aftala ett förbund med Preussen alldeles oberoende af det nordiska fredsverket; det skulle därvid närmast gälla att vinna ett ömsesidigt stöd både gent emot kejsarens och den hannoverske kurfurstens politiska expansionssträfvanden. — Sparres uppgift² skulle framför allt vara att göra det preussiska anbudet smakligt för Karl; han skulle emellertid taga vägen öfver Hamburg för att af Vellingk erfaras, om denne hade rådsregeringens fullmakt att göra Preussen någon eftergift, och han skulle sedan i Berlin göra hvad han kunde för att få Sveriges intressen tillgodosedda. Inför den svenske konungen borde han utveckla de skäl, dikterade af *la prudence et la saine politique*, som talade för en vänskaplig uppgörelse med Preussen: Sveriges svaghet och de nordiska allierades maktställning samt icke minst den omständigheten, att Stettin i hvarje fall vore förloradt för Sverige. Det gällde endast att välja: staden kunde antingen öfverlätas åt Preussen

Sparres in-
struktion.

¹ *Recueil des instructions* XVI, s. 313 ff.

² Instruktionen, dat. Versailles 14 mars 1714, i orig. i *Ups. F.* 164.

eller lämnas åt kejsaren under namn af en rikssekvester; i det förra fallet skulle Sverige vinna en värdefull allians, i det senare skulle det icke få det minsta utbyte. Man bör lägga märke till detta argument: afunden mot det österrikiska huset, den franska politikens sekelgamla tradition, tar sig här ånyo ett tydligt uttryck. I fråga om den vinst, som alliansen med Preussen skulle medföra för Sverige, var den franske konungen icke njugg på förespeglingar; Preussen skulle med de medel, som pröfvades lämpligast, åt Sverige återförvärfva de förlorade provinserna, särskildt Petersburg och Ivangorod.

Rottembourg ankom till Berlin den 24 april 1714; Sparre, som tagit vägen öfver Hamburg för att konferera med Vellingk, anlände dit den 29 april¹; den förra hade sålunda att göra de första inviterna. Vid det preussiska hofvet hade man motsett de båda sändebudens ankomst med spänd väntan, och konungen själf hade icke dolt sin otålighet inför Görtz, men då ryktet hade vetat berätta, att de endast hade att erbjuda franska subsidier i utbyte mot väpnad preussisk hjälp åt Sverige, hade man visat sig mycket besviken. Ilgen lät Görtz ännu en gång förstå, att Preussen önskade Stettins förvärf och ämnade förtjäna det genom *éclatante Meriten* gent emot Sverige; penningefrågan måste alltid framstå som en bisak.² Det skulle emellertid snart visa sig, att om man också i Paris icke hade misstagit sig om Preussens afsikter, meningarna voro mycket delade om hvad som skulle förstås med »lysande förtjänster». — Då Görtz fått del af Sparres instruktioner, visade han sig icke alldeles nöjd: han fick ett starkt intryck af att Frankrike ville hålla sig ur spelet och lämna åt Preussen och konung August att göra upp räkningen med Ryssland. Dessutom ogillade han krafvet, att tsaren skulle återlämna också Petersburg; denne skulle utan

Rottembourg
och Sparre i
Berlin.

Görtz om
Sparres upp-
drag.

¹ *Recueil des instructions* XVI, s. 317. Dagen för Sparres ankomst efter Görtz' depeesch af Berlin 1 maj (*Old.* 13) och Manteuffels bref t. Flemming af samma dag (*Dr.* 1). Ahlefeldt (depeesch af samma dag, *Köp.* 2 a) är sämre underrättad. Jfr LEIJONHUFVUD, s. 135 f. — Den ryska diplomatin var på förhand ganska noga underrättad om de franska inviterna. *Arch. Kn. Kur.* X, ss. 98 f., 100 f.

² Görtz' depeesch af Berlin 21 apr. 1714. *Old.* 13. Jfr Ahlefeldt t. Sehested, Berlin 24 apr. 1714. *Köp.* 2 a. Det heter om Sparre: »Je me flatte qu'il ne fera rien et que quelque argent qu'il offrira cela ne mettra pas cette Cour en mouvement, s'il n'y a rien de réel».

tvifvel göra sitt yttersta för att få behålla det, och från svensk synpunkt vore det ingalunda farligt att släppa ryssarna fram till Östersjön, om de blott icke där skapade sig en örlogsbas. Med sin tullfrihet i Öresund skulle svenskarna draga stor vinst af handeln på Ryssland och därvid taga försteget framför holländare och engelsmän.¹

Görtz var för öfrigt naturligtvis högst intresserad i denna diplomatiska aktion från fransk sida och gjorde i det följande hvad han kunde för att skaffa Sparre och Rottembourg gehör hos de preussiska statsmännen. Men han måste säga sig, att kejsaren, på hvilkens välvilja han måste bygga i så hög grad, med ovilja och misstroende såg det inledda närmandet mellan Versailles och Berlin, och han skyndade därför att genom Reventlow försäkra de kejsarliga ministrarna i Braunschweig, att man från gottorpsk sida icke ville inlåta sig med Frankrike längre än som vore kejsaren behagligt. De kejsarliga måste naturligtvis finna denna hänvändelse lojal och prisvärd, men läto samtidigt förstå, att deras herre icke kunde tillåta andra maktens inblandning i tyska rikets angelägenheter.²

Görtz söker lugna kejsaren.

Preussiska synpunkter.

Då man i Berlin skulle taga ställning till de franska inviterna, var det alltjämt den ledande synpunkten, att Stettin kunde vinnas antingen under fransk bemedling genom vänskaplig uppgörelse med Sverige eller genom en direkt uppgörelse med Ryssland och Danmark bakom Sveriges rygg. I och med Rottembourgs första framställningar hade det förra alternativet fått verklig aktualitet; frågan blir, i hvad mån detsamma kan sägas om det senare. De preussiska statsmännen hade icke blott med spänd väntan motsett de franska inviterna; de hade med kanske ännu större intresse tagit del af budskapen från Petersburg, där Schlippenbach haft lätt att göra sig hörd, så snart han upphörde att föra de gottorpska intressenas talan.³ Från rysk sida hade man genast tagit fasta på hans antydningar, att hans kunglige herre räknade på Stettins förvärf i den blifvande nordiska freden; man hade uppkastat frågan, hur han tänkte sig saken, för det fall att fredsverket hotade att stranda på detta kraf. Om tsaren skulle fortsätta kriget endast

Schlippenbachs förhandlingar.

¹ Görtz' depesch af Berlin 1 maj 1714. *Old.* 13.

² Görtz t. Reventlow, Berlin 1 maj 1714. *Old.* 16 c. Reventlow t. Görtz, Braunschweig 10 maj. *Ib.* 16 b.

³ Jfr ofvan s. 161 ff.

för Preussens skull, vore det icke då billigt, att Fredrik Wilhelm åtminstone bidrog till krigskostnaderna?¹ Den 31 mars 1714 hade tsaren själf framkastat tanken på en ömsesidig garantiförbindelse, men därmed inleddes ett långvarigt meningsutbyte rörande proportionen mellan de båda parternas förvärf, i den mån detta skulle innefattas under garantien, och äfven rörande de förpliktelser, som denna skulle anses ålägga. Hur tsaren därvid formulerade allt längre gående anspråk och pressade Schlippenbach till eftergifter, kan icke här närmare skildras²; det behöfver endast framhållas, att de preussiska statsmännen i slutet af april 1714 voro öfvertygade om tsarens villighet att i någon form garantera Fredrik Wilhelm besittningen af Stettin jämte en del af Pommern mot en drygt tilltagen motprestation från hans sida. Det ryska anbudet förelåg sålunda alldeles samtidigt med det franska, och konungen var ställd inför ett *antingen-eller*, som måste pressa honom till ett skickesedigt afgörande. Han affordrade sina ministrar ett rådslag, som efter åtskilliga tveksamma vändningar utmynnade i ett tillstyrkande af de ryska inviterna. Faran af att låta Ryssland blifva alltför mäktigt framhölls som vanligt, och den tycktes större än någonsin inför utsikten, att konung August skulle sluta separatfred med Sverige och därmed gifva tsaren förevändning att definitivt lägga också Livland och Kurland till sina eröfringar. Det kunde synas klokast att icke gå vare sig Rysslands eller Frankrikes ärenden, utan att hålla sig till kejsaren och Hannover och bevaka Preussens intressen vid den väntade generalsekvestern af Sveriges tyska besittningar, men hvarken från Wien eller Braunschweig kom någon bekräftelse på ryktet, att kejsaren sålunda ämnade skaffa Nordtyskland fred på Sveriges bekostnad. Fredrik Wilhelm kom till samma resultat som ministrarna, men han var i motsats till dessa våldsamt positiv i uttrycken för sin ståndpunkt: han frågade icke efter svenskarna, äfven om de kunde räkna på Frankrikes guld och Hessens hjälp; de borde ändtligen drifvas bort från Tysklands jord. Han befallde därför ministrarna att afbryta förhandlingarna med Rot-

De preussiska statsmännen för ett närmande till Ryssland.

¹ Schlippenbachs depescher af Petersburg 6 mars (n. st.) och 10 mars 1714. *Berl.* 71.

² Se C. SCHIRREN, *Zur Geschichte des Nordischen Krieges* (Kiel 1913), s. 161 ff.

tembourg, som snarast möjligt borde lämna Berlin¹; samtidigt gaf han Schlippenbach order att meddela tsaren innehållet af de franska propositionerna och förklara, att konungen ginge med på en ömsesidig garantiförbindelse, blott han icke behöfde taga risken af krig med Sverige. Han skulle för öfrigt gärna se, att garanti-traktaten komme att innehålla någon bestämmelse till Holstein-Gottorps förmån, och närmast en förklaring, att de båda parterna åtminstone vid de blifvande nordiska fredsförhandlingarna skulle söka genomdrifva det furstliga husets restitution.²

Sparre som diplomat.

Både Rottembourg och Sparre stannade trots konungens preliminära afgörande i Berlin, men det blef i själfva verket den senare, som kom att spela den ledande rollen under förhandlingarna; Rottembourg synes i det hela hafva nöjt sig med att stöda hans framställningar. Det kan synas något tvifvelaktigt, om Sparre skötte sitt diplomatiska uppdrag med nödig takt och skicklighet; han var ju enligt sitt eget uttryck *un négociateur novice*, låt vara att han från första stund hade Görtz till förtrogen och rådgifvare.³ Att han uppträdde själfsäkert och fordrande gent emot de preussiska ministrarna, var knappast något missgrepp⁴, men han förstod enligt Manteuffels vittnesbörd icke att välja de rätta argumenten: han utmålade åtminstone i början Frankrike såsom alldeles utmattadt och ovilligt att ens göra några mer betydande penningoffer för den stora planens främjande, men ställde samtidigt långt gående fordringar på Preussen. Det är visserligen uppenbart, att hans tunga var bunden af hans instruktioner och att man från början mötte honom med misstrogn och snärjande frågor.⁵

Sparres förhandlingar.

Sparre fick redan under sitt första samtal med konungen ett starkt intryck af att han seglade i hård motvind. Fredrik Wilhelm

¹ DROYSEN IV: 2, s. 90 ff.

² Fredrik Wilhelm t. Schlippenbach, Berlin 1 och 5 maj 1714. *Konc. Berl.* 72.

³ *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 143. LEIJONHUFVUD, s. 140.

⁴ Jfr Görtz' uttalande i de pesch af Berlin 13 juli 1714 (*Old.* 13), att »alle, die den hiesigen Hof kennen, gestehen werden, dass wann man von selbigem etwas erhalten will, man mehr bruit machen als complaisance und modestie haben und bezeigen müsse».

⁵ Manteuffels de pesch af Berlin 18 maj 1714. *Dr.* — Bref t. Flemming 1 maj. (*ib.* 1): M. hade aldrig trott, att Frankrike skulle inleda en negociation »si grossièrement».

dolde icke för honom, att ett krig med Ryssland syntes erbjuda stora risker, men obetydlig vinst, och efter sin första konferens med ministrarna (den 4 maj 1714) hade Sparre fått klarhet om den förhärskande stämningen vid Berlinhofvet: *l'on aime, respecte et craint le Czar*.¹ Men något var i alla fall vunnet därmed, att förhandlingarna öfver hufvud fortsattes från preussisk sida, och detta synes till god del hafva varit Görtz' förtjänst. Denne förstod att med biträde af Grumkow spela ut Ilgen, som annars ingalunda gick Görtz' ärenden, emot Dohna, som ville inrätta Preussens politik efter anvisningarna från Wien, och konungen, som vid denna tid var förbittrad på kejsaren, befallde sina ministrar att taga Sparres framställningar under behandling. Det är betecknande för den politiska situationen, att konung Augusts representant i Berlin under hand gjorde hvad han kunde för att skaffa Görtz och Sparre gehör.² Samtidigt lyckades Görtz öfvertyga Sparre om nödvändigheten att icke fordra för mycket af Preussen; annars kunde han vara säker att ingenting vinna.³ Genom ett särskildt memorial sökte han påverka den preussiska politikens ledare i önskad riktning: han ville göra gällande, att de genom att antaga de franska inviterna icke skulle ådraga sig krigsrisk eller utsätta sig för någon fara, medan åter ett afböjande skulle innebära, att de för alltid afstodo från möjligheten att vinna Stettin *par une voie légitime*.⁴ Sparre åter sökte pressa dem genom att påvisa, att hans förslag i allt väsentligt öfverensstämde med de framställningar, som Rottembourg tidigare gjort å den preussiske konungens vägnar,

Görtz' ingripande.

¹ *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 140.

² I bref t. Flemming, Berlin 27 maj 1714 (*Dr.* 1) omtalar Manteuffel, att han inbjudit Sparre med några andra diplomater till en fest, sedan Görtz gifvit honom en invit i sådan riktning. Någon dansk vore kanske benägen att tadla honom »d'avoir regalé un Suédois». Det heter vidare: »Breton, Goerz, Ahlfeld, Sparr, Kniphausen et moi nous avons choqué le petit verre après le départ des dames jusqu'à deux heures après minuit et votre santé a été nommée 4 ou 5 fois. Breton et Sparr commencent à se parler fort à coeur dès que le vin les eut un peu echauffé, et le premier ne cacha guère son penchant pour le prétendant quoiqu'il en parla toujours par manière d'équivoque».

³ Manteuffel t. Flemming, Berlin 4 maj 1714. *Dr.* 1.

⁴ Memorialet odat. men ingifvet af Görtz 4 maj 1714. *Berl.* 72.

och då Ilgen försökte slingra sig undan, sade sig Sparre hafva på ett af aktstyckena igenkänt dennes handstil.¹

Preussiskt
svar till Rot-
tembourg och
Sparre.

Det preussiska svaret på Rottembourgs och Sparres inviter gafs den 8 maj 1714 med en resolution², som betygade Preussens villighet att verka som fredsstiftare i norden, men ännu starkare dess obenägenhet att med vapenmakt söka frångå tsaren hans eröfringar för att återlämna dem till Sverige. Det vore icke minsta utsikt till att tsaren godvilligt skulle återställa hvad han eröfrat; han skulle vid Östersjön söka ersättning för de förluster, som Karl medverkat till att åsamka honom vid Svarta hafvet. Det vore godt och väl, att man lofvade Stettin såsom ersättning och ställde franska subsidier i utsikt; någon verklig hjälp hade icke Preussen att påräkna i en kamp med det långt mäktigare Ryssland, ty af de makter, som man på fransk sida tänkte sig såsom deltagare i aktionen, var den ena alldeles obenägen och den andra alldeles maktlös. — Med dessa makter afsågos enligt Ilgens muntliga förklaringar å ena sidan Sachsen-Polen, å andra sidan Hessen, hvilket senare vore *trop gueux pour pouvoir faire marcher deux régiments*.³ Innan resolutionen affattades, hade Manteuffel i själfva verket haft tillfälle att inför Ilgen förklara, att konung August väl kunde tänka sig en uppgörelse med Frankrike (lika väl som med kejsaren) i och för vinnande af fred i norden, men att han aldrig kunde ansluta sig till ett så vidtutseende projekt som det af Sparre framlagda.⁴ Det bör emellertid framhållas, att de preussiska statsmännen knappast skulle hafva gifvit något gynnsamt svar på de franska inviterna, äfven om konung Augusts ombud talat i mer smekande tonfall. De läto åtminstone tidt och ofta förstå, att den sachsiska politiken vore *trop changeant et trop embrouillé*, för att någon skulle skänka den verklig tilltro.⁵ Det var ett omdöme, som kunde räkna på instämmande från Karl XII.

¹ *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 141. Manteuffel t. Flemming, Berlin 9 maj 1714. *Dr.* 1.

² Orig. i *Ups.* F. 164.

³ LUNDBERG, s. 134. Manteuffel t. Flemming, Berlin 13 maj 1714. *Dr.*

⁴ Manteuffel t. Flemming, Berlin 6 maj 1714. *Dr.*; 1. — Flemming uppmanar M. (i ett bref af Leipzig maj 1714 konc. *Dr.*; dagsdatum saknas, men det utgör svar på M:s bref af 1 och 4 maj) att icke på något sätt stöda Sparres förslag, som äro »autant déraisonnables qu'impossibles».

⁵ Dens. t. dens., Berlin 13 maj 1714.

Den preussiska resolutionen hade varit rent negativ och icke lämnat svar på frågan, om Preussen på några andra villkor hade lust att samverka med Frankrike i och för det nordiska fredsverket; både Sparre och Vellingk hade ifrigt önskat en positiv förklaring angående Preussens afsikter.¹ Sparre lät konungen omedelbart förstå, att han ingalunda tänkte resa till Karl XII:s residens med ett så torftigt besked; om han skulle kunna uträtta något hos denne, måste han hafva att framföra ett verkligt anbud från preussisk sida. Men något sådant anbud hördes icke af; Sparre mottog endast nya maningar att resa till Turkiet för att förmå den svenske konungen till en mer fredsvänlig hållning, och man lät honom i sammanhang därmed förstå, att man i Frankrike och Sverige gjorde klokt i att afstå från hvarje tanke på Sveriges *fullständiga* restitution.² De preussiska statsmännen voro beslutna att icke taga Sveriges parti mot den nordiska ligans makter; de voro i stället beredda att köpa Stettin af Ryssland och Danmark.³

Medan Schlippenbach i Petersburg fortsatte sina förhandlingar om den ömsesidiga garantien, hade icke tsarens trogne danske allierade blifvit bortglömd vid den preussiska politikens nya orientering. Redan i jan. 1714, då man i Berlin dryftade de olika alternativen för en aktiv politik, hvars mål framför allt var Stettins förvärf, hade man tänkt sig möjligheten af en ömsesidig garantiförbindelse, som skulle omfatta Stettin för Preussens del och hertigdömet Bremen för Danmarks, ehuru man hellre önskade se det gottorpska huset hållet skadelöst med denna provins och konung Fredrik i okvald besittning af hela Schleswig och Holstein. Ilgen hade till och med bedt Ahlefeldt uppsätta ett traktatutkast i denna anda och låtit förstå, att hans kunglige herre på ett eller annat sätt skulle lyckas att göra sig kvitt sina besvärliga förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp; att förhjälpa detta till dess rätt genom *zulängliche Mittel* vore i hvarje fall icke detsamma

Preussisk-
danska för-
handlingar.

¹ *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 142 f.

² Sparre t. konungen 9 maj, konungens svar af 12 maj. *Ups.* F. 158. Jfr LUNDBERG, s. 138 f. *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 148.

³ Fredrik Wilhelm t. Schlippenbach 13 maj 1714. *Konc. Berl.* 72. »Das gantze Nordische Wesen stehet jetzt in der grössesten crise. Wir werden von den Franzosen und Schweden auf das höchste pressiret, ihre Parthey wieder die nordische Allirte zu nehmen; dieses Anmuhten decliniren wir auf alle Weise. . . .»

som att börja krig med Danmark.¹ De danska statsmännen visade dock en viss kylig misstro gent emot dessa inviter och begärde i hvarje fall påtagliga bevis, att man från preussisk sida menade ärligt och hade rimliga fordringar.² Ahlefeldt måste därför hålla sig tillbaka och ville icke ens förklara, om han ansåge en offensivtraktat eller en defensivtraktat ligga inom möjlighetens gränser; det hjälpte icke, att Ilgen öfverhopade honom med älskvärdheter.³ Planen på en ömsesidig garanti blef sålunda blott ett oanvänt uppslag, men Igens förklaringar om Preussens uppfattning af sina traktatsenliga förpliktelser mot Holstein-Gottorp måste i hvarje fall verka lugnande på Ahlefeldt, som för öfrigt af naturen var begåfvad med goda nerver. Igens hållning efter Tönningens eröfring var också berömvärd från dansk synpunkt; han fann det helt naturligt, att konung Fredrik behöll fästningen, och beklagade icke det gottorpska husets förlust.⁴ Ahlefeldt kunde icke veta, att Görtz af den preussiske konungen fått löften, som illa förliktes med Igens uttalanden, och då de danska statsmännen i april 1714 kände sig oroade af preussiska trupperörelser, sökte han på allt sätt lugna dem med försäkringar, att det endast var fråga om vanliga mönstringar.⁵ Han kunde samtidigt meddela, att Ilgen med nervös ifver varnade honom för Frankrikes rustningar, som måste anses gälla Danmark, och satte i fråga ett gemensamt uppträdande mot dess anslag.⁶ De danska statsmännen hörde emellertid ingenting af franska rustningar, men Sparres beskickning ingaf dem vissa farhågor, och de försummade icke att slå larm i Petersburg, Wien och Dresden.⁷

I samma mån som garantiförhandlingarna i Petersburg framskredo, blefvo de preussiska statsmännen angelägna att ånyo

¹ Ahlefeldts devesch af Berlin 14 jan. 1714. *Köp.* 2 a.

² Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Köpenhamn 20 och 30 jan. 1714. *Köp.* 1.

³ Ahlefeldts devescher af Köpenhamn 3 och 27 febr. 1714. *Köp.* 2 a.

⁴ Ahlefeldts devesch af Berlin 17 febr. 1714. *Ib.* Det heter för öfrigt, att Ilgen »fit la comparaison en même tems des ministres de Gottorp à un enfant qui a une trop longue robbe dans laquelle l'enfant ne pouvoit manquer de tomber s'il alloit plus vite qu'il ne devoit et pouvoit, que les projets de la cour de Gottorp étoient trop vastes et hors de leur portée.»

⁵ Ahlefeldts devescher af Berlin 4, 24, 28 apr. 1714.

⁶ Ahlefeldts devescher af Berlin 21 apr. och 1 maj 1714.

⁷ Sehested t. Falck, Köpenhamn 8 maj; t. Hohenmühle 12 maj 1714; t. Meyer samma dag. *Köp.* 1.

pröfva, om icke också Danmark kunde vinnas för en liknande kombination; först därigenom skulle systemskiftet i den preussiska politiken blifva fullt genomfördt. Sedan de beslutit sig för att afvisa de franska inviterna, förklarade Ilgen rent ut till Ahlefeldt, att Preussen ville komma till samförstånd med Ryssland och Danmark och önskade bädas garanti af Stettins förvärf; Danmark åter borde försäkra sig om stiftet Bremen, vare sig för att behålla det eller för att utbyta det mot de hertigluga delarna af Schleswig och Holstein. Det bästa vore att lägga alla svenska besittningar i Tyskland under kejsarlig sekvester, men i Wien gjorde man sig ingen brådska att taga ställning till denna fråga, och Danmark borde icke tveka att skrida till aktion mot Wismar och Stralsund, som ännu utgjorde en hotande svensk position. I fråga om det gottorpska huset vore den preussiske konungen beredd till en förklaring, att han skulle låta dess anspråk hvila till den blifvande fredsuppgörelsen i nordn och icke i denna sak oroa Danmark på något sätt *par voie de fait*.¹

Ilgen hade bedt Ahlefeldt sätta upp ett traktatutkast, men gaf sig i själfva verket icke till tåls, utan öfverlämnade själf ett dylikt till denne den 15 maj 1714; samtidigt öfversändes det till Schlippenbach för att delgifvas tsaren. Dess innehåll skall här i korthet återgifvas. Konung Fredrik skulle icke sluta fred med Sverige, med mindre detta till Preussen afträdde åtminstone Stettin, Wolgast och största delen af Pommern. Han skulle redan på sommarens angripa eller åtminstone blockera Wismar, Stralsund och Rügen; om dessa besittningar fölle i danskarnas händer, skulle Wismar öfverlämnas åt Mecklenburg, men Stralsund och Rügen åt Preussen. Å andra sidan skulle Preussen på allt sätt gynna de danska och ryska operationerna mot Sverige och finna det naturligt, att Danmark vid fredsslutet skaffade sig skäligen satisfaktion. De båda makterna skulle söka komma till samförstånd med kejsaren och Hannover angående villkoren för den blifvande freden i nordn och i första hand angående svenskarnas bortdrifvande från Tyskland under namn af en kejsarlig sekvester. De skulle också söka förmå konung August att uppgifva tanken på en separatfred med Sverige och att i stället aktivt ingripa mot denna makt. Den gottorpska frågan skulle förblifva hänskjuten till kongressen i Braunschweig, och Preussen skulle under tiden icke företaga några kraft-

¹ Ahlefeldts devesch af Berlin 6 maj 1714.

åtgärder mot Danmark, men konung Fredrik skulle åtminstone vid den nordiska freden medgifva det gottorpska husets fullständiga restitution. I händelse konung Fredrik ville utbyta Bremen och Verden mot de hertigligen delarna af Schleswig och Holstein, skulle man från preussisk sida söka förmå det gottorpska huset att gå med på en sådan transaktion, men man hade också att taga hänsyn till Hannover, som kunde väntas villigt att sälja sin hjälp mot Sverige för ett förvärf i de nämnda landsdelarna. — På förfrågan tillade Ilgen muntligen, att man från preussisk sida trodde sig bäst kunna gynna de danska och ryska operationerna genom att offra penningar och ammunition. Ahlefeldt åter lät från första stund förstå, att de föreslagna bestämmelserna om den gottorpska frågan icke vore tillfredsställande från dansk synpunkt; den preussiska passivitetsförklaringen vore icke tillräckligt uttrycklig, och något löfte om fullständig restitution skulle konung Fredrik svårigen gifva.

Görtz' aktion med anledning af Preussens förhandlingar med Ryssland och Danmark. De preussiska statsmännen misstogo sig, om de trodde, att de skulle kunna fullfölja dessa förhandlingar med Danmark utan obehaglig inblandning från Görtz' sida. Denne fick genast på något sätt veta, att den preussiska politiken förberedde ett närmande till Danmark; han förstod lika väl som Manteuffel, att man förhandlade *au sujet de Stettin et au dépens des Holsteinois*¹, och det dröjde i hvarje fall icke länge, innan han fick kännedom om det preussiska traktatutkastets detaljer.² Manteuffel lät Dohna misslynt förstå, att han kunnat vänta att blifva invigd i förtroendet; Görtz åter, som såg allt stå på spel, gaf luft åt sin indignation i ett vidlyftigt memorial till den preussiske konungen.³ Han erinrade om dennes

Görtz' memorial af 18 maj 1714.

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 15 maj 1714. *Dr.* 1.

² Görtz delgaf Frisendorff dessa, och denne insände utkastet till kansli-koll. med bref af Berlin 12/22 juni 1714 (bilaga med gottorpsk kanslipiktur). Då F. begärde förklaringar af Ilgen, hade denne panna att dementera och förklarade till och med, att Ahlefeldt antingen skulle förneka traktatutkastets existens eller också lämna Berlin! — Frisendorff begärde senare (i bref t. Dohna, Berlin 8 juli, *Berl.* 74), att den i Petersburg slutna traktaten antingen icke skulle ratificeras eller att dess innehåll skulle delgivas Karl XII såsom Preussens allierade.

³ *Dat.* Berlin 18 maj 1714. *Berl.* 72. — Manteuffel sänder den 22 maj en kopia till Flemming och säger memorialet hafva tillkommit »pour rompre les negociations secrètes».

löfte att icke söka vinna Stettin annat än genom vänskaplig uppgörelse med Sverige och såsom lön för visade tjänster, och det vore otvifvelaktigt, att Preussen kunde nå sitt mål på denna väg, som vore den legitimaste, den ärorikaste och den säkraste. Han visste, att trots detta förhandlingarna med Ryssland och Danmark redan vore långt framskridna, och måste nästan misströsta om att kunna hålla konungen tillbaka. Det vore emellertid svårt att förstå, hur dennes förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp kunde förlikas med dessa erbjudanden till Danmark. Hans traktat med administratören, som försäkrat denne om restitution och satisfaktion, hade varit hans första stora regeringshandling, och hela Europa skulle stå slaget af häpnad, om han ryggade sitt ord. Han hade betingat sig anstånd till den 1 juni 1714 i fråga om alla kraftåtgärder, men denna termin närmade sig, och administratören behöfde snar hjälp; kongressförhandlingarna i Braunschweig visade, att Danmark icke önskade en uppgörelse i godo. Om konungen numera bundit sig åt annat håll, borde han åtminstone meddela administratören detta och därigenom häfva en ovisshet, som inskränkte dennes handlingsfrihet.

Det är själfklart, att de preussiska statsmännen icke kunde känna sig angenämt berörda af detta memorial, och Görtz blef genom Ilgen underrättad, att det i hög grad hade misshagat konungen; samtidigt blef han tillfrågad om anledningen till sina farhågor, att Preussen inlätit sig i illojala förhandlingar med Ryssland och Danmark. Görtz svarade, att han aldrig påstod något, som han ej kunde bevisa, och erbjöd sig att förete de handlingar, som legat till grund för hans framställning. Det måste smärta honom, att konungen tagit anstöt af denna, men den hade uppenbarligen blifvit misstolkad, ty den hade icke afsett att i något afseende verka sårande.¹ Sedan Görtz afgifvit denna förklaring, ansåg sig konungen oförhindrad att gifva ett skriftligt svar på hans memorial; han förklarade, att han icke vidtagit någon åtgärd, som kunde anses strida mot hans åtagna förpliktelser mot det gottorpska huset, och att han alltjämt i handling skulle visa sin välvilja, så långt tidens lägenhet medgäfve, ehuru han visserligen vid afslutandet af traktaten af den 22 juni 1713 icke varit underrättad om det verkliga sammanhanget med

Preussiskt svar på Görtz' memorial.

¹ Görtz' memorial till Fredrik Wilhelm af Berlin 22 maj 1714. *Berl.* 72.

Tönningens upplåtande åt svenskarna.¹ För öfrigt lät Ilgen muntligen förstå, att konungen icke skulle binda sig genom något aftal med Ryssland eller Danmark, så länge öfver hufvud någon förhoppning funnes att komma till uppgörelse med Karl XII.² Men hvad de preussiska statsmännen förde i skölden mot Holstein-Gottorp, blir klart af Ilgens förklaringar till Ahlefeldt angående det svar, som han stod i begrepp att öfverlämna till Görtz. Sedan han för Ahlefeldt uppläst Görtz' memorial (af den 18 maj) med några förtrytsamma kommentarier, lofvade han att delgifva honom också svaret, som skulle innebära, att konungen icke längre vore bunden af sin åtagna förpliktelse mot det furstliga huset, emedan fyndet i Tönningen numera ådagalagt dess skuld, men att han icke heller förpliktat sig att öfvergifva dess sak, utan alltjämt skulle pröfva sina *bona officia* i fråga om Schleswigs restitution.³ Några dagar förut hade konungen för öfrigt ålagt sin representant i Wien att icke visa alltför stor ifver för Holstein-Gottorps intressen, då Preussen icke borde ådraga sig kejsarens misshag genom solidaritet med det gottorpska huset, som ansågs för Sveriges och Frankrikes klient.⁴

Konungens resolution lät Görtz ännu bättre förstå, hvad klockan var slagen, och han beslöt att fullfölja sin taktik att pressa de preussiska statsmännen till en kategorisk förklaring, om de erkände sina förpliktelser eller icke. I ett nytt memorial⁵ erinrade han ministrarna, att det icke kunde vara tal blott om konungens välvilliga afsikter, utan om hans traktatsenliga förpliktelser och att det furstliga huset måste protestera mot hvarje antydning *ob sei das Fundament des errichteten Traktats schwächer geworden*. Frå-

¹ Resolutionen, dat. Berlin 26 maj 1714. *Konc. Berl.* 72.

² Görtz' cit. depeesch af 22 maj.

³ Ahlefeldt t. Sehested, Berlin 26 maj 1714. *Köp.* 2 a.

⁴ Fredrik Wilhelm t. Mörlin, Berlin 19 maj 1714. *Konc. Berl.* 72. — Den kejsarlige ministern Vossius refererar i sin depeesch af Berlin 26 maj (*Wien*) ett samtal med Ilgen. Denne hade förklarat, att Preussen hädanefter skulle uppträda »etwas behutsamer» i den gottorpska frågan; konungen befunde sig för öfrigt »zwischen Thür und Angel» och visste ej, om han skulle taga Sveriges eller den nordiska ligans parti; kejsarens råd skulle i det fallet vara afgörande, men I. ville icke förneka, »dass Preussen sich bereits zimlich tief mit Dänemark und Moscau eingelassen»; man hoppades »Pohlen gar bald wieder herbeyzuschaffen» och att få se kejsaren inträda i denna concert.

⁵ Dat. Berlin 29 maj 1714. *Berl.* 72.

gan om de närmare omständigheterna vid svenskarnas insläppande i Tönningen hade icke varit uppe under traktatsförhandlingarna, och man hade från gottorpsk sida bevisat, att Danmark hade skulden för brytningen; de i Tönningen funna dokumenten vore icke autentiska. Administratören hade det största intresse af att veta, om man från preussisk sida vore oviss om traktatens bindande kraft, och Görtz måste därför utbedja sig närmare förklaringar angående innebörden af konungens resolution.

Det var utsagdt men tydligt nog, att Görtz skulle förklara administratören löst från alla sina förbindelser i sammanhang med den pommerska sekvestern, så snart Fredrik Wilhelm satte sina förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp i fråga; för de preussiska statsmännen spökade redan tanken, att han skulle söka beröfva Preussen förvärfvet af Stettin. Görtz lät Manteuffel förstå, att han hade planer i sådan riktning: den gottorpska garnisonen i Stettin kunde en vacker dag gå i Sveriges tjänst, hvarigenom svenskarna åtminstone blefve jämspelta med preussarna, och verket kunde sedan fullbordas antingen af de förra genom *un coup à l'improviste* eller genom ingripande af kejsaren och den westfaliska fredens garanter.¹ Att Preussen samtidigt skulle nödgas uppgifva hvarje tanke att återfå den förskotterade penningssumman², spelade i det sammanhanget ingen större roll. De preussiska statsmännen aktade sig i hvarje fall för att gifva Görtz vapen i händerna genom att tydligare än som redan skett förklara traktaten af den 22 juni 1713 för blott ett stycke papper.

Under loppet af juni 1714 blef det klart, att förhandlingarna i Petersburg om en garantitraktat verkligen skulle leda till en uppgörelse, men först den 30 juni ankom det af Schlippenbach under-tecknade fördraget till Berlin.³ Förhandlingarna med Danmark

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 9 juni 1714. *Dr.* 1. Görtz t. Reventlow 12 juni. *Old.* — I sitt svar t. Manteuffel (Braunschweig 15 juni 1714) afråder Flemming planen; »ces sortes de coups ne sont bons que dans les cas d'extrémité et de désespoir», och det var bättre att söka »rectifier les Prussiens».

² Se ofvan s. 99 ff.

³ SCHIRREN, s. 165. — Då Frisendorff kort därpå pressade de preussiska statsmännen rörande denna sak, ville Printzen vidkännas »ett undertecknad protokoll», men Ilgen endast »ett pourparler». F:s depeesch af Berlin 11/21 juli 1714.

Den preussiska diplomatin öfverger Holstein-Gottorp.

Görtz' memorial af 29 maj 1714.

Görtz' underförstådda hot.

Fortsatta dansk-preussiska förhandlingar.

stodo däremot ännu i ovisshetens tecken; det preussiska traktatutkastets olika artiklar voro föremål för diskussion, och de båda parternas intressen voro icke lätta att förlika. Från dansk sida yrkades bland annat, att Preussen skulle förbinda sig att intill freden hindra hvarje försök till intrång på konung Fredriks besittningsrätt i Holstein; i fråga om restitutionskrafvet förklarade han sig i värsta fall villig att vid freden återlämna det hertigliga Holstein eller gifva skäligen ekvivalent, men i traktaten borde man i denna punkt så mycket som möjligt undvika *verbindliche Expressionen*.¹ I Berlin fann man det förstnämnda krafvet gå för långt och ville icke heller förbinda sig att tvinga det gottorpska huset att nöja sig med en ekvivalent.² För öfrigt sökte man oberoende af traktatförhandlingarna att förmå Danmark till ett verksamt ingripande i sommarfälttåget; det gällde framför allt att förgöra *l'hydre de Pomeranie*, som annars snart kunde hafva hämtat nya krafter.³

Sparrestannar
i Berlin.

Det är tydligt, att de preussiska statsmännen med sådana planer och framtidsutsikter voro döfvare än någonsin för alla inviter från franskt och svenskt håll. Sparre hade efter mottagandet af den preussiske konungens svar (af den 1 maj) öfvervägt, om han icke genast borde afbryta förhandlingarna och låta det komma till en öppen brytning mellan Frankrike och Preussen, men han hade i stället efter samråd med Görtz bestämt sig för att stanna, att sända svaret till det franska hofvet, till Karl XII och till Vellingk och att afvakta deras yttranden i saken. Danmark skulle därigenom alltjämt hållas i spänning och af fruktan för Frankrike och Preussen icke våga deltaga i sommarfälttåget mot Sverige; sådan var Sparres förhoppning, men det behöfver icke framhållas, hur fåvitsk den var.⁴ En svag möjlighet att komma till samförstånd med Preussen tycktes yppa sig, då den franska regeringen bemyndigade sina ombud att förklara, att den ingalunda ville söka drifva Fredrik Wilhelm till krig med tsaren, utan blott ville samverka med Preussen för stiftande af fred i norden. Något kunde vinnas för Sveriges intressen också på denna väg, men den innebar dock ett bestämdt afsteg

¹ Kon. Fredrik t. Ahlefeldt, Jägersburg 22 maj 1714 (med bilagda »monita»). *Köp.* 1.

² Bil. till Ahlefeldts depeesch af Berlin 2 juni 1714. *Köp.* 2 a.

³ Ahlefeldts depeesch af Berlin 24 juni 1714. *Ib.*

⁴ *Handl. rör. Skand. hist.* VIII, s. 145 ff.

från den ursprungliga planen, som varit mindre fredlig, och Sparre ansåg sig böra resa till Hamburg för att öfverlägga med Vellingk om den nya situationen. Hans egentliga motiv för resan var dock alltjämt inbillningen, att danskarna skulle oroas af de till synes ifriga diplomatiska förberedelserna och därför lämna Sverige i fred. Han lämnade Berlin den 27 maj 1714 och återkom först den 14 juni; logis fann han denna gång hos Görtz, och umgänget med denne blef sålunda ännu lifligare än förut.¹

Görtz och Sparre kommo öfverens att genom en stark diplomatisk påtryckning, understödd både från svenskt och engelskt håll, söka hejda den preussiska politikens slutgiltiga orientering åt Ryssland och Danmark. Frisendorff och Bretton voro lätt vunna för denna plan, och Manteuffel betraktade på något afstånd spelet med välvilligt intresse; det var onekligen spännande, men blef för de preussiska statsmännen nästan som en skärseld. Den stora attacken inleddes den 19 juni 1714, då Frisendorff ingaf ett memorial; dagen därpå följde Sparre, Bretton och Görtz hvar för sig hans exempel, och konungens resolutioner gäfvo dem sedermera anledning till nya framställningar. Det kan icke vara fråga om att återgifva innehållet i alla dessa diplomatiska aktstycken, som varierade förut tillräckligt kända yrkanden och synpunkter.² Frisendorff åberopade Preussens traktatfästa skyldighet att gifva Sverige verklig hjälp i dess trångmål, i det att *casus foederis* föreläge åtminstone gent emot Danmark. Samtidigt borde Preussen också uppfylla sina förpliktelser gent emot Holstein-Gottorp genom att skaffa det furstliga huset restitution och skadestånd. Bretton lofvade å den engelska regeringens vägnar, att konungen, om han gäfve Holstein-Gottorp väpnadt bistånd, skulle kunna räkna på dess hjälp mot en hvar, som sökte hålla honom tillbaka. Den vore också villig att samverka med konungen i syfte att stifta fred i norden och hindra Sveriges fullständiga undergång.³

Det största intresset anknyter sig till Görtz' nya memorial³, som var uttryck för samma taktik som de senaste. Han framhöll, att konungens resolution (af den 26 maj) alltjämt lämnade admini-

Sparres, Görtz',
Frisendorffs
och Brettons
stora påtryck-
ningsaktion.

Görtz' memo-
rial af 20 juni
1714.

¹ *Ib.*, s. 152 f. LEIJONHUFVUD, s. 139 f. LUNDBERG, s. 141.

² Jfr LUNDBERG, s. 142 ff. Frisendorffs memorial af 9/19 juni (*Boruss.*), Brettons af 20 juni 1714 (*Berl.* 73).

³ Dat. Berlin 20 juni 1714. *Ib.*

stratorn i ovisshet, i hvad mån man från preussisk sida erkände sina traktatsenliga förpliktelser, hvadan han måste anhålla om klart besked, *när* och *hur* man tänkte uppfylla dessa. Det gottorpska huset måste med säkerhet kunna räkna på Preussens kraftiga hjälp för att å sin sida känna sig bundet af sina förpliktelser i fråga om sekvester och penningsättning. Det vore sant, att tsaren alltjämt hotade att hjälpa Danmark vid en eventuell brytning mellan Preussen och denna makt. Men oafsedt att tsaren därmed på ett ohemult sätt liksom satte sig till doms öfver konungens utrikespolitik, borde konungen under alla förhållanden erinra sig, att hans förpliktelse i fråga om det furstliga husets restitution vore *tout à fait absolu et précis* och icke stode i beroende vare sig af det pommerska sekvesterverket eller af andra makters biträde. Tsarens hotande deklARATIONER förtjänade emellertid så mycket mindre afseende, som både kejsaren och andra makter erbjödo sin medverkan till restitutionsverket.

Brytning mellan Görtz och Ilgen.

Görtz hade sålunda ytterligare skärpt tonen, och det är mindre underligt, att samtalen mellan honom och Ilgen lätt urartade till häftiga dispyter. Ilgen, som själf gärna omtalade Görtz såsom *der Projectenmacher*, beskyllde denne för att hafva förtalat honom; Görtz nekade och sade sig endast hafva sagt rena sanningen: att Ilgen i fråga om det gottorpska huset alltid lofvat, men aldrig hållit sina löften, och att han numera i stället inlåtit sig med dess fiender.¹ Äfven Manteuffel, som aldrig tillhört Ilgens vänner och karakteriserat honom såsom *inégal, changeant, craintif et double*, fann hans uppträdande i denna diplomatiska kris närmast bära ömklighetens prägel.²

Påtryckningsaktionens verkan.

De preussiska statsmännen togo utan tvifvel ett visst intryck af den diplomatiska stormlöpningen, men tänkte aldrig på allvar att ändra den politiska kurs, som redan var så tydligt utstakad. På Frankrike och England ansågo de föga vara att bygga; Sparre och Bretton talade visserligen vidt och bredt om subsidier, trupper och eskadrar, men i skrift hade de nöjt sig med mycket sväfvande utfästelser. De franska subsidierna brukade utbetalas skäligen oregelbundet; de hessiska trupper, som man vinkade med, voro i dåligt skick och kunde icke vara marschfärdiga på 4 månaders tid,

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 23 och 27 juni 1714. *Dr. I.*

² Dens. t. dens., Berlin 24 juni 1714.

och en engelsk eskader behöfde 4—6 veckor för att komma till Östersjön. Frisendorff aktade sig för att nämna något om Stettins afträdande, och Karl XII, som dock var *le premier personnage de la comédie*, bevarade alltjämt sin tystnad.¹ Från Petersburg kunde man hvarje ögonblick vänta budskapet om garantitraktatens avslutande, och man skulle då låta locka sig af franska förespeglingar eller skrämman sig af gottorpska hotelser? Ingenting hade i de preussiska statsmännens ögon varit mera dåraktigt, och denna synpunkt blef också bestämmande för deras svar på de sammansvurna diplomaternas olika memorial. En närmare redogörelse för dessa kungliga resolutioner, som i det hela varierade samma tema, är i detta sammanhang icke på sin plats.² Endast det svar, som Görtz mottog, förtjänar ett utförligare omnämmande.

Denna resolution³ afslöjade tillräckligt de preussiska statsmännens afsikter. Den gjorde gällande, att Görtz icke med fog kunde yrka på omedelbar väpnad aktion; i traktaten talades öfver hufvud icke om väpnadt understöd, utan endast om tjänliga och nödiga medel till genomdrifvande af restitutionen. Dessutom hade

Preussiskt svar till Görtz.

¹ Ilgens uttalanden till Manteuffel. Den senares bref t. Flemming, Berlin 23 juni 1714.

² Jfr LUNDBERG, s. 143 ff. Resolutionen på Sparres memorial (dat. Berlin 26 juni 1714) i orig. i *Ups. F* 164. Det hänvisas till det faktum, att Sparre icke tillbörligen legitimerat sig såsom underhandlare vare sig å Frankrikes eller å Sveriges vägnar. För öfrigt anmodas Sparre att söka förmå Karl till en bestämd förklaring, hur han ställer sig till sekvestern och Preussens ersättningsanspråk. — I resolutionen för Frisendorff (dat. Berlin 25 juni 1714) uttalas tvifvel, om Preussen har någon förpliktelse gent emot Sverige i det *pågående* kriget; Sverige manas till ett resonabelt fredsänbud; i den gottorpska saken skall Preussen handla i samförstånd med kejsaren.

³ Dat. Berlin 26 juni 1714. *Konc. Berl.* 73. — I samma anda uttalade sig Dohna inför Frisendorff. »Men Holsteen vore alztintet bistånd tillsagt utan på det præsupposito, att Czaren skulle dertill samtyckia, hwilket fuller i förstone varit så aftalt emellan Pr. Menzikof och H. Bassewitz, men sedan vore ett fast annat liud kommit i skiällan, som undsagt Preussen med Czarens beifrande, om det ringaste med våld emot Dannemark företoges, hwaruppå och syftades med de termer utaf *zulängliche Mittel*, som finnas uti tractaten». Frisendorff t. kanslikoll., Berlin 15/25 juni 1714. — Konungens löfte om fortsatt stöd på kongressen var icke helt och hållet ett tomt ord. Se hans bref t. Posadowski, Berlin 26 juni. Hans misslynthet öfver att Görtz icke rådgjort med honom om planen tar sig dock tydligt uttryck i bref t. dens., Berlin 23 juni. *Berl.*

hela tvistemålet hänvisats till kongressen i Braunschweig, där det furtliga huset utan samråd med Preussen redan framlagt en plan till uppgörelse. Det skulle väcka anstöt icke minst i Wien, om man nu skulle öfvergifva denna väg och i stället börja ett nytt krig i den nedersachsiska kretsen; det furstliga huset borde uppgifva alla sådana vidtstväfande och farliga planer. Konungen skulle på allt sätt medverka till en lycklig utgång af kongressens arbete; visade sig hoppet bedrägligt, stode han redo att öfverlägga med det gottorpska huset och dess vänner om ytterligare åtgärder.

Görtz' replik.

Görtz var icke sinnad att dölja sitt missnöje öfver denna resolution, i hvilken han hade lätt att spåra Ilgens synpunkter och uttryck, och han ingaf omedelbart till konungen sina »remarques», inledda med en anmärkning, att denne tydligen erhållit ofullständig kunskap om hans yrkanden.¹ Han hade aldrig direkt begärt väpnadt inskridande, utan lämnat åt konungen att välja medlen för att genomdrifva både restitution och satisfaktion. Danmark hade icke hållit uppgörelsen af den 23 dec 1713, och Holstein-Gottorp vore alltså ej bundet af densamma. Det furstliga husets framställningar på kongressen hade varit från preussisk synpunkt oangripliga, medan åter Posadowskis instruktioner icke tyckts vara tillräckligt tydliga och eftertryckliga. Görtz' förslag kunde icke kallas mer vidtstväfande och farliga än de löften af konungen, som han inskränkte sig till att återopa.

Görtz' nya planer.

Samtidigt med att Görtz öfverlämnade dessa erinringar, meddelade han konungen, att han stod i begrepp att resa till Hamburg för att inhämta ytterligare instruktioner af administratören; i själfva verket önskade han framför allt rådgöra med Vellingk. Han hade fått klart för sig, att någon verklig hjälp icke stod att vinna af Preussen, som tydligen höll på att falla Ryssland och Danmark i armarna, och han öfvervägde en ny plan, som gick ut på att Holstein-Gottorp och äfven Sverige oberoende af Preussens hållning skulle söka förmå kejsaren och Frankrike att samverka till deras räddning. Sparre skulle resa till Wien med uppdrag att bland annat framhålla, hurusom de franska inviterna endast återgifvit tidigare uppslag från preussiskt håll och stodo i öfverensstämmelse med den westfaliska freden, till hvars upprätthållande också kejsaren

¹ Memorialet är dat. Berlin 27 juni 1714.

borde medverka.¹ Görtz' förhoppningar återklinga i uttalanden af Frisendorff, som särskildt tröstade sig med tanken, att Frankrike skulle ingripa; det har *les bras diablement longs et commence à être piquée*.² Det är karakteristiskt, att Sparre, som kände de franska statsmännen bättre än han, snarare var böjd att i kejsaren se Sveriges enda tillflykt, och Görtz tänkte sig närmast, att Sparre skulle resa till Wien för att där pröfva sin diplomati; det gällde i första hand att söka utverka, att någon bestämmelse om restitution af Sveriges tyska besittningar blefve intagen i den blifvande riksfreden med Frankrike.³

Görtz ankom till Hamburg den 30 juni och stannade till den 2 juli, då han återvände till Berlin i sällskap med Vellingks son, som enligt faderns önskan skulle åtfölja Sparre till Wien; för planen på en beskickning dit synes nämligen Vellingk på förhand hafva varit vunnin. Om Görtz' öfverläggningar med administratören och Vellingk är för öfrigt intet närmare bekant, men man hör ömtalas långa konferenser, i hvilka också den vid danska hofvet ackrediterade franske sekreteraren Poussin deltog.⁴ Görtz' uppbrott från Hamburg kom öfverraskande plötsligt; man hade väntat, att han åtminstone skulle stanna ännu en dag för att deltaga i firandet af hertiginnans födelsedag. Det skulle ligga nära till hands att söka förklaringen däri, att han från Berlin mottagit den oroväckande underrättelsen om Bassewitz' ankomst och mottagande vid det preussiska hofvet, men så var i hvarje fall icke förhållandet.⁵

De närmare omständigheterna vid Bassewitz' ankomst till Berlin och hans stämplingar mot Görtz hafva skildrats i annat sammanhang⁶; det återstår att nämna, huru de återverkade på förhållandet mellan de preussiska statsmännen och Görtz. Det bör från början framhållas, att dennes ställning hade blifvit ohållbar alldeles oberoende af Bassewitz' afslöjanden; den preussiska poli-

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 27 juni och 8 juli 1714. *Dr.* 1.

² Frisendorff t. Müllern, Berlin 3 juli (n. st.) 1714.

³ LEIJONHUFVUD, s. 143.

⁴ Hagedorns depesch af Hamburg 3 juli 1714. *Köp.* 3. Callisen t. Reventlow 4 juli. *Old.* 14. Jfr LEIJONHUFVUD, s. 144.

⁵ Hagedorns depesch af Hamburg 6 juli 1714. *Köp.* — Christian Augusts gemål, Albertina Friderica af Baden, var född den 3 juli 1682.

⁶ Se ofvan s. 201 f.

Görtz i Hamburg.

Bassewitz i Berlin.

tiken hade nästan fullständigt emanciperat sig från hans inflytande, och hans i tonen allt skarpare memorial, som retat konungen lika väl som Ilgen, skulle måhända i sig själfva kunnat tjäna till förvändning för en begäran om hans rappell.¹ Vid det preussiska hofvet hade man i själfva verket trott, att Görtz i och med sin afresa till Hamburg hade gifvit spelet förloradt och att han rymt fältet för att undgå direkta obehag från konungens sida.² Denna uppfattning och Bassewitz' afslöjanden hade styrkt konungen i beslutet att hos administratören begära Görtz' återkallande, och en skrifvelse af sådant innehåll hade den 30 juni uppsatts och afsändts till Hamburg — samma dag, som ratifikationerna af det rysk-preussiska fördraget sändes till Schlippenbach. Det hette i skrifvelsen, att Görtz icke kunde betraktas såsom *ein bequemes Instrument* för vårdandet af det goda förhållandet mellan de båda hofven, hvadan administratören ombads att icke vidare använda honom i sådant syfte. Samtidigt utgick till ministrarna en skriftlig order att icke vidare inlåta sig på några slags förhandlingar med den gottorpske diplomaten.³ Ett par dagar senare förmälte redan beskäftiga rykten, att Görtz, om han stannat i Berlin, skulle blifvit arresterad och att konungen ämnade återfordra hans preussiska orden.⁴

Först vid återkomsten till Berlin fick Görtz kännedom om dessa åtgärder; han beslöt sig då för ett lugnt och kallblodigt spel. Han fick genast klart för sig, att han hade Ilgen att tacka för det inträffade, och han kom därmed i sitt bästa stridslymne; han hoppades kunna tillfoga sin gamle antagonist ett diplomatiskt nederlag, som skulle blifva farligt för hela hans maktställning; det var en lockande tanke, att han på sådant sätt skulle göra sig kvitt en af Sveriges och Holstein-Gottorps värsta fiender.⁵ Vissa om-

¹ Frisendorff (i de pesch af Berlin 18/28 juli 1714) anser, att ingripandet mot Görtz närmast framkallats af Bassewitz' afslöjanden, men tillägger: »Fuller hafver ock H. K. M. tillföre en eller annan gång förmält sig trötta vid H. Goeritz' margethanda förslag och expediencer, dem han egenteligen kallat intriguer».

² Manteuffel t. Flemming, Berlin 7 juli 1714. *Dr.* 1.

³ Fredrik Wilhelm t. administratören, Berlin 30 juni 1714; t. Burchard samma dag. Konc. Extrakt af konungens bref t. ministrarna, Charlottenburg samma dag. *Berl.* 73.

⁴ *Berl. geschr. Zeit.*, s. 148.

⁵ Görtz' de pesch af Berlin 6 juli 1714. *Old.* 13.

ständigheter kunde också tyckas uppmuntrande nog: konungen hade företagit en resa till Cleve¹, och i hans frånvaro fördes regeringen åtminstone till namnet af drottningen, som aldrig räknats till Ilgens vänner, och dennes kolleger inom ministären tycktes från början icke i allo solidariska med honom. Dohna lät under hand förstå, att han undrade öfver konungens förbud och i hvarje fall tolkade det såsom gällande endast politiska förhandlingar, hvarför hans hus alltjämt stode öppet för Görtz. Printz afböjde icke heller dennes besök och synes hafva yttrat något om att de vidtagna åtgärderna icke vore alldeles befogade och att de närmast framkallats af *l'animosité de quelques particuliers*. Det måste också göra intryck på olika håll, att drottningen mottog Görtz vid hofvet, såsom om ingenting händt.²

Görtz var från början säker på ryggtöd hos sin furstlige herre, liksom han kunde räkna på sympatier af sina kolleger i den diplomatiska kåren; Frisendorff och Sparre, Bretton och Rottembourg, Manteuffel och hannoveranaren Heusch togo bestämdt hans parti emot Ilgen.³ Administratören mottog den 4 juli den preussiske konungens bref af den 30 juni af residenten Burchard, som också muntligen utvecklade skälen till den gjorda framställningen. Denna kom tydligen icke öfverrumplande för administratören, som aktade sig för att gifva Burchard något på hand och på dennes anmärkning, att han numera kunde använda Bassewitz' tjänster i stället för Görtz', med ett leende svarade: »*das ist der rechte Mann, ein gut Glas Wein versteht er trefflich und verschweiget wenig*».⁴ Sitt svar på den preussiska framställningen⁵ formulerade administratören som vanligt i enlighet med Görtz' anvisningar och med biträde af Vellingk. Han sade sig ej kunna förstå anledningen till konungens

¹ *Berl. geschr. Zeit.*, s. 149 f.

² Görtz' cit. de pesch af 6 juli. Manteuffels cit. bref af 7 juli.

³ Manteuffel t. Flemming, Berlin 10 juli 1714. *Dr.* 1. M. talar om Ilgens missnöje. »La raison de cette accusation est merveilleuse. Nous ne voulons pas contribuer à perdre Goerz, nous soutenons que la cour, en le traitant de la manière qu'elle fait, agit contre le droit des gens, que Bassewitz est un sot et que cette cour a tort d'épouser sa querelle. Ergo nous voulons renverser le ministère.»

⁴ Burchards de pesch af Hamburg 6 juli 1714. *Berl.* 74. Hagedorns de pesch af samma dag. *Köp.* 3.

⁵ Dat. Hamburg 13 juli 1714. *Berl.* 74.

Konungen begär Görtz' återkallande.

Görtz' återkomst till Berlin.

Administratörens hållning.

plötsliga missnöje med Görtz, som alltid både i officiella relationer och i privata bref visat sig mycket tillgifven konungens intressen, hvarför han ju också hedrats med en preussisk orden. Administratören afvaktade närmare upplysningar om hvad Görtz förbrutit och hoppades, att konungen skulle lyssna till dennes försvar med samma uppmärksamhet, som han tycktes hafva ägnat hans belackares angifvelser. I fråga om Bassewitz anhöll administratören under åberopande af folkrättens lagar, att konungen skulle sätta honom under bevakning och låta utlämna hans papper till Görtz.

Administratörens hänvändelse till den preussiske konungen fick ingen betydelse för händelsernas utveckling; allt berodde af Görtz' kraftmätning med Ilgen.

*Ilgen under
intrycket af
Görtz' åter-
komst.*

Denne blef i själfva verket alldeles öfverrumplad af nyheten om Görtz' återkomst, sedan han de sista dagarna med en känsla af triumf iakttagit en del förberedelser till dennes definitiva bortflyttning. Han ville knappast tro Manteuffel, som något retsamt framförde budskapet, och han förklarade sedan högdraget, att Görtz' vänner borde råda honom att omedelbart åter afresa; hvarje kommunikation mellan honom, ministrarna och hofvet vore alldeles utesluten. Då Manteuffel bestämdt tog Görtz' parti och åberopade folkrätten till hans förmån, sköt Ilgen framför sig konungens auktoritet och menade för öfrigt, att denne måste äga att bestämma, hvem han ville se vid hofvet. På Manteuffels invändning, att denna sats gällde i fråga om enskilda men ej i fråga om främmande ministrar, genmälte han triumferande, att Görtz aldrig blifvit formligen ackrediterad och alltså vid dåligt uppförande kunde afvisas.¹

Görtz började genast leken: han sände ett ombud till Ilgen

¹ Manteuffel t. Flemming 7 juli 1714. *Dr. 1.* Replikskiftet återges lifligt: Ilgen utvecklar först, att Görtz gjort klokt i att resa sin väg; han skulle annars råkat ut för »des mauvais traitemens». — »Après qu'il eut achevé tout ce récit, je lui dis que je trouvois donc Goertz bien hardi ou bien seur de son fait d'avoir osé revenir ici. — Comment, revenir ici, dit Ilgen en se fachant, je l'en défie. — Ego: Ne l'en défiez pas, il est en vile il y a près d'une heure. — Ilgen: Cela ne se peut, on vient de me dire qu'on emballe tous ses meubles. — Ego: Cela se peut si bien qu'il m'a fait savoir son arrivée. — Ilgen: Ma foi, il a été mal conseillé, et vous lui rendriez le plus grand service du monde si vous vouliez lui faire comprendre qu'il y va de son intérêt de partir entre ci et demain, car nous n'oserions le voir, et il n'osera aller à la cour.» — Om Görtz' saknad af kreditiv jfr ofvan s. 35.

med begäran om en konferens, men möttes af en hänvisning till konungens förbud; han anhöll då om skriftligt på detta besked, men Ilgen sade sig vilja hänskjuta saken till sina kolleger i geheimerådet.¹ Han gick därefter på nytt till anfall, men byggde därvid på ett löst påstående af Bassewitz, att Ilgen skulle lofvat att skriva dennes apologi och sätta Görtz och administratören på de anklagades bänk; Görtz hänvisade till tidigare uttalanden af Ilgen om Bassewitz' opålitlighet och frågade dessutom, med hvad rätt en preussisk minister ville inblanda sig i en suverän främmande furstes inre angelägenheter, särskildt då den senare alltid bemödat sig att främja Preussens intressen.² Det var lätt för Ilgen att skaffa sig en skriftlig dementi af Bassewitz³, och han kunde alltså anlägga den oskyldigt förorättades min; som han icke ville vända sig direkt till Görtz, lät han Frisendorff mottaga dementien och samtidigt en förklaring, att hans vägran att träda i beröring med den gottorpiske ministern berodde på konungens order och gillades af hans kolleger.⁴ Det var i själfva verket sant, att de tre kabinetsministrarna i ett bref till konungen solidariskt företräd Ilgens ståndpunkt i denna fråga; de hade omtalat Görtz' föresats att stanna i Berlin såsom gottorpisk minister och anhållit om konungens ytterligare order.⁵ Emellertid är det troligt, att Printz och Dohna dock inverkat modererande på brevets formulering och öfver hufvud sökt dämpa Ilgens förbittring; denne talade alltjämt om en formlig sammansvärjning mellan Görtz och hans vänner bland diplomaterna i syfte att störta de preussiska ministrarna.⁶ Konungen hade i hvarje fall redan på andra vägar fått kännedom om Görtz' återkomst och den spända situationen i hans hufvudstad; och han hade alltmer börjat betrakta denne såsom en hänsynslös orosstiftare, som till sist kunde lyckas att alldeles tillintetgöra hans betrodda rådgifvares samarbete.⁷ Då han därtill utan att göra subtila folkrättsliga distink-

*Görtz' aktion
mot Ilgen.*

¹ Görtz' devesch af 6 juli 1714.

² Görtz t. Ilgen 7 juli 1714. *Berl. 74.*

³ Bassewitz t. Ilgen samma dag. *Ib.*

⁴ Ilgen t. Frisendorff 8 och 9 juli. (egenh.) återställt på begäran af adressaten). Frisendorff t. Ilgen 8 juli 1714 (egenh.). *Ib.*

⁵ Dohnas, Printz' och Ilgens utlåtande af 7 juli 1714.

⁶ Manteuffel t. Flemming 10 juli 1714. *Dr. 1.* Detta brefs uppgifter måste tagas med försiktighet; Manteuffel var Görtz' förtrogne, men icke Ilgens.

⁷ Jfr Vossius' uttalande (i devesch af Berlin 24 juli 1714, *Wien*): »Dieses

Konungens
utvisnings-
order.

tioner menade, att Görtz genom att handla mot hans order hemfallit under hans disciplinära myndighet, tvekade han icke att sända sina ministrar en befallning om holsteinarens omedelbara utvisning och eventuella arresterande; fristen sattes så kort som möjligt: Görtz hade att lämna Berlin inom 10 timmar och Preussens gränser inom 24.¹ Denna order ankom till Berlin den 21 juli, och Ilgen försummade naturligtvis icke att omedelbart bringa den till Görtz' kännedom; till ombud utsåg han sekreteraren Thulemeier, sin systerson. Görtz lät icke bringa sig ur fattningen: på sekreterarens begäran om kategoriskt svar, huruvida han ville efterkomma utvisningen eller icke, genmälte han endast, att det efter den utsatta fristens förlopp skulle visa sig, hvilket beslut han hade fattat; i hvarje fall hade han icke att taga order af konungen, utan af administratören. Men detta besked måste Thulemeier aflägsna sig — klockan var då 7 på kvällen, och Görtz hade alltså att fatta sitt afgörande före klockan 5 på morgonen! Förberedelser hade i själfva verket redan gjorts för att taga honom i arrest, hvarvid man icke ämnade nöja sig med att sätta hans bostad under bevakning; en sådan åtgärd ansågs icke erbjuda tillräcklig säkerhet.² Görtz förstod utan tvifvel, att Ilgen ämnade till det yttersta använda möjligheten att förödmjuka honom; hans afgörande blef i hvarje fall underlättadt däraf, att han på förhand hade skaffat sig en order från administratören att omedelbart lämna Berlin; hans herre förklarade sig nämligen icke vilja utsätta sin värdighet för de risker, som från det preussiska hofvets sida tycktes hota Görtz' person. Glad att åtminstone kunna hänvisa till denna order, skyndade Görtz att göra afskedsvisit hos drottningen och sina vänner bland

Görtz lämnar
Berlin.

ist gewis, dass zeit des von Göriz' letzteren Anwesenheit das hiesige ministerium in einer erschrecklichen Agitation gewesen. Alle fremde ministri, den Dänischen und Russischen ausgenommen, haben mit dem Ilgen, des von Göriz' argsten Feind, fast öffentlich brechen wollen; dieser ist in den Gedanken gestanden, der Dohna reize ermeldte fremde ministros gegen ihn auf, daher die vordem schon eingewurzelte gelosia immer stärker und stärker geworden.»

¹ DROYSEN IV: 2, s. 95. Ordern är daterad Cleve 17 juli 1714. *Berl.* 74.

² Man ansåg det nämligen omöjligt att hindra kommunikation »wegen der vielen domestiquen, so er bey sich hat, und wegen der Situation des Hauses, in welches man von hinten zu über die Spree kommen kann». Ministrarnas nedan cit. bref af 21 juli.

de främmande ministrarna, som genast betygade sin indignation öfver hans behandling; därefter kallade han till sig Thulemeier och förklarade sig i enlighet med administratörns order vilja omedelbart lämna Berlin. Då han därefter frågade sekreteraren om anledningen till konungens plötsliga befallning, fick han till svar, att man ansåg honom hafva sökt åstadkomma slitningar (»göra *brouillamini*») mellan konungens ministrar. Denna motivering var i själfva verket ordagrant hämtad från den kungliga ordern¹ — men att skänka den till Görtz visade sig vara ett allvarligt missgrepp.² Görtz' egentliga mål vid afresan från Berlin var Braunschweig, men han tog vägen öfver Leipzig, dit han anlände den 24 juli. Ehuru det slag, som drabbat honom, var hårdt, förnekade sig icke heller vid detta tillfälle hans andliga spänstighet: hans tankar kretsade visserligen närmast kring det skedda och kring den *hämnd*, som han ämnade taga på Ilgen, men han fann också andra mer fruktbara uppslag till sin tröst och styrka. Hade han icke på kvällen för sin afresa mottagit ett bref från Fabrice, som åtminstone försäkrade honom om den svenske konungens gunst och hvars hoppfulla stämning tog sig uttryck i satsen *tandem bona causa triumphat*? Och innebar icke det allt vissare ryktet om konungens förestående hemresa, att nya utsikter snart kunde öppna sig för den gottorpska politiken, som så länge saknat stödet af ett segrande svärd? Sannerligen, det fanns ännu ingen anledning att misströsta, och för öfrigt hade också den flyende stunden sina nöjen, som visserligen stucko bjärt af mot diplomatsocietetens lysande fester i Berlin: det fanns i och kring Leipzig vackra trädgårdar, som voro en lämplig skådeplats för tvångsfria pique-niquer, där man såg *de fort jolis visages et de beaux corps de femmes*.³

Görtz i
Leipzig

Görtz ville alltså i första hand skaffa sig hämnd på de preussiska ministrarna — och han gjorde omedelbart utkastet till ett bref till dessa, afsedt att sedermera offentliggöras och att därmed draga öfver deras hufvuden den europeiska opinionens farliga löje. Utgångspunkten erbjöd sig själf i utvisningsorderns motivering,

Görtz' bref till
de preussiska
ministrarna:
olika utkast.

¹ Jfr DROYSEN IV: 2, s. 95 n. 1.

² Görtz' depeesch af Leipzig 25 juli 1714. *Old.* 13. Dohna, Printz och Ilgen t. Fredrik Wilhelm, Berlin 21 juli 1714. *Konc. Berl.* 74.

³ Görtz t. Manteuffel, Leipzig 26 juli 1714 (kop., bil. t. M:s bref t. Flemming af 28 juli. *Dr.* 1.)

att Görtz sökt åstadkomma slitningar inom ministären; därmed hade en mycket ömtalig fråga väckts på tal, och Görtz kunde under skenet af en apologi afslöja hvad han visste om hofintrigerna i Berlin. Han insåg emellertid, att mycket berodde af brefvets stilisering, af en riktig proportion mellan indignation och förakt, och han underställde därför sin vän Manteuffel det första utkastet¹; denne fann det emellertid både för kortfattadt och för sväfvande i formuleringen och sände i stället Görtz ett eget förslag.² Flemming däremot, som också fick del af hemligheten, ansåg sin vän hafva använt en alltför hätsk och obehärskad ton: en viss moderation kunde endast gagna Görtz' sak, hur litet en sådan än låge för hans lynne, och han borde i hvarje fall besinna, att hans egen ställning och hans herres ringa maktmedel icke inbjöde till förhåfvelse; som Flemming emellertid icke heller gillade Manteuffels projekt, satte han själf ett utkast på papperet.³ Görtz hade emellertid då redan, med användande af Manteuffels utkast, gifvit den definitiva formen

¹ Det heter i detta utkast (kop., bil. t. Manteuffels bref t. Flemming af 28 juli 1714, *Dr.*), sedan konungens motivering citerats: »Vous comprendrez facilement, Messieurs, que cette raison vous fera plus de tort qu'à moi auprès du public. Car s'il avoit été de l'interêt de mon maître de vous brouiller ensemble, il auroit été de mon devoir de l'entreprendre et peut-être aurois-je trouvé la besogne toute faite avant de la commencer... Cependant il faut bien que c'est quelques-uns d'entre vous qui vous aient attiré ce blâme et à moi l'injustice qu'on me fait parce qu'il n'est pas à presumer que le témoignage de tout autre auroit pu passer auprès du Roi pour un témoignage assez authentique de servir de fondement à une action d'éclat comme l'est celle-ci. Je vous prie, Messieurs, de ne pas trouver mauvais que je jette mes soupçons sur quelqu'un de vous autres. Vous conviendrez que l'apparence en est grande. Et comme il y a un malheureux et un vautreien dans un corps de ministres que le bon Dieu s'étoit choisi pour lui-même, n'y en pourroit-il pas avoir dans un corps choisi par un homme quel illustre ce corps seroit d'ailleurs.» De båda sista passus fann Görtz själf betänkliga: Ilgen blef ju också nästan direkt utpekad som en Judas.

² Manteuffel t. Flemming 28 juli 1714. *Dr.*

³ Flemming t. Manteuffel, Reussen 1 aug. 1714. — Konc. Reussen 8 aug. 1714. *Dr.* I. Flemming låter Görtz i detta bref bevisa, att han gjort sig förtjänt både af konungens och ministärens gunst: »Si le Roi a été content, le ministère l'a été aussi. J'ai été le héros de M. d' Ilgen, l'intime du Comte Dohna, le familier ami et créancier de M. de Grumbkow, le bein venu chez M. Prinz pendant qu'on ne faisoit aucun cas de Bassewitz contre lequel même on se plaignoit».

åt sitt bref, och han afsände det från Braunschweig, dit han den 1 aug. hade anländt; det var tillräckligt både kvickt och skarpt, ehuru ett par af de häftigaste utfallen hade strukits.¹ Görtz bevisade först, att konungens beskyllning tyngst drabbade hans egna ministrar, vare sig den vore falsk eller sann; ty i det förra fallet hade dessa utan minsta fog tillrädt en grof rättskränkning, i det senare (om Görtz verkligen bragt dem i oenighet) måste man fråga sig, hur de kunde låta en främling få sådan makt öfver dem; måste icke förklaringen sökas i deras egen svaghet och tvedräkt? Det vore i själfva verket tillräckligt känt, att enigheten dem emellan alltid varit den sämsta, men Görtz hade icke haft något intresse af att göra det onda värre; tvärtom hade han vid tillfälle försökt och lyckats stifta fred mellan Dohna, Ilgen och Grumkow. Hur man ville vända saken, hade han alltså lidit en grym oförrätt. — Under tiden hade de i Berlin ackrediterade ministrarna, som sedan gammalt voro Görtz' vänner, också officiellt ställt sig på hans sida i konflikten; de betraktade förfaringssättet mot Görtz såsom ett uppenbart brott mot folkrätten, och de ansågo sig jämväl i eget intresse böra afkräva de preussiska ministrarna en förklaring. Ilgen fick sålunda det tvifvelaktiga nöjet att mottaga föreställningar i detta ärende både af Manteuffel och Frisendorff, både af Englands och Frankrikes ministrar, och han måste inför alla upprepa den olyckliga formeln, att Görtz sökt stifta tvedräkt mellan konungens rådgifvare. Man vågade kanske icke med Görtz svara, att ett sådant mål skulle vara vunnet på förhand, men man kunde i hvarje fall göra gällande, att icke ens en bevisad beskyllning af denna art gäfvade folkrättslig hemul åt utvisningsåtgärden.²

¹ Tryckt af LAMBERTY, Mémoires, VIII, Haag 1730, s. 887 ff. *Berl. geschr. Zeit.* s. 181 ff., jfr s. 172. Jfr DROYSSEN IV: 2, s. 95 n. 1. — Det intryck brefvet gjorde på de lojala preussiska diplomaterna speglas i följande uttalande af Burchard (depesch af 7 sept. 1714, *Berl.*): »Es ist dieser Brief abermal so sanglant, dass jedermann sich wundert, wie eines kleinen Fürsten ministre so unverschämmt in den Tag hinein schreiben und ein ganzes königl. Ministerium so verächtlich nicht allein darf tractiren, sondern auch durch die Divulgirung re quasi bene gesta gleichsam eine gloire sich damit zu wege zu bringen vermeinet».

² Manteuffels depesch af 30 juli 1714. *Dr.* Man ansåg, att en utvisning vore rättfärdigad endast »en cas d'une rupture ouverte ou lorsqu'un ministre public trempe dans des conspirations contre la personne du prince

Görtz' bref till de preussiska ministrarna; den definitiva formuleringen.

Diplomaternas protester mot Görtz' utvisning.

Genom alla dylika steg blef för Görtz intet annat vunnet, än att hans antagonister med Ilgen i spetsen fingo åtskillig förtret, och den preussiske konungen själf, som hade svårt att ånyo komma i jämvikt, sörjde ytterligare för att hans ministrar fingo på sin lott en dryg del af den diplomatiska skandalens obehag. Han hade föresatt sig att hindra ett uppreparande af denna och sökte alltså efter medel att förebygga intriger af samma slag som Görtz' från främmande ministrars sida. Efter sin återkomst till Berlin (den 6 aug. 1714) höll konungen öfverläggningar med sina ministrar om denna fråga; ett förslag, som dock erbjöd endast en tillfällig utväg, var att af resp. suveräner utverka ett ombyte af deras diplomatiska representanter; ett annat, som syftade till en mer principiell förbättring, innebar, att de senares umgänge med konungens ministrar skulle underkastas en sträng inskränkning och kontroll. Konungen bestämde sig för detta alternativ, och så utfärdades en föreskrift, att de tre kabinetsministrarna endast samfällt och på en viss dag i veckan skulle äga att konferera med diplomaterna; för öfrigt skulle hvarje kommunikation vara utesluten och förbudet gälla äfven för ministrarnas fruar! Det var hvad Manteuffel kallade *une espèce de reglement à la Venitienne*, som öfverallt väckte en häpen undran; bestämmelsen omöjliggjorde alla förtroliga underhandlingar och kändes lika besvärlig för båda parterna; mot diplomaternas protester kunde den för öfrigt icke i längden upprätthållas.¹ Men den är i sin mån ett indirekt vittnesbörd om makten af Görtz' dialektik, som tjusade den jämbördige och skrämde den tafatte — och låg icke bakom konungens tafatta åtgärd en farhåga, att man väl kunde drifva bort Görtz själf från Berlin, men icke makten af hans farliga exempel?

Görtz' brytning med Grumkow.

Då det blef tydligt, att Görtz' sak var förlorad, hade Grumkow skyndsamt lämnat sin vän i sticket; han ådrog sig därmed

ou en des rebellions contre le gouvernement». Att bero af härskarens godtycke skulle vara särskildt farligt vid ett hof »où les intrigues regnent tant qu'icy».

¹ Manteuffel t. kon. August 11 aug., t. Flemming 18 aug. 1714. *Dr.* Jfr DROYSEN, s. 95, *Berl. geschr. Zeit.*, s. 166. — Det heter i M:s bref af 18 aug.: »Tout le monde remue ciel et terre pour faire revoquer cet ordre, et l'on dit publiquement que s'il ne l'est pas tous les ministres de Prusse seroit ipso facto fols, traités et cocus».

Manteuffels hårda omdöme, att i denna konflikt ingen uppfört sig mindre hedersamt än han.¹ Görtz drog sig då icke för att kräfva honom på en spelskuld, som Grumkow dock icke gjorde sig någon brådskan att betala, men värre var, att ett yttrande af Görtz till Dohna kom att misstydas såsom en beskyllning mot Grumkow att hafva tagit mutor för att tjäna Holstein-Gottorps intresse. Görtz förklarade genast, att han aldrig yttrat något dylikt, men ett häftigt bref från Grumkow, tillkommet på konungens direkta order, framkallade ett skarpt svar af Görtz, och konflikten var sedan ohjälplig. Det talades genast om duell, och Görtz ville minst af allt komma i vanrykte såsom pultron, men saken drogs ut i månader, och då hederstvistens äntligen (i jan. 1715) skulle afgöras genom ett envig i Neu-Brandenburg, ingrepo både hertigen af Mecklenburg-Strelitz och konungen af Preussen med förbud. Som följd af denna tvist kommo också Grumkow och Dohna i konflikt med hvarandra, och de skandalthungriga hade sålunda rika glädjeämnen.²

Den skandalösa brytningen mellan Görtz och det preussiska hofvet hade för hela världen afslöjat, att den förres roll i Berlin var utspelad, men det framgår tillräckligt tydligt af det redan sagda, att Preussens nya politiska orientering, närmandet till Ryssland och Danmark, varit länge förberedd. Det hade knappast varit en tillfällighet och är i hvarje fall symboliskt, att ratifikationen af den rysk-preussiska garantitraktaten och brefvet till administratören med begäran om Görtz' rappell samtidigt afsändts från det kungliga kansliet i Berlin.³ Formellt sedt hade visserligen Preussen ingalunda brutit med Holstein-Gottorp eller fritagit sig från sina förpliktelser gent emot denna makt; Fredrik Wilhelm hade gjort sig af med en obekvämd främmande minister, men vägrade icke att mottaga en annan representant för administratören och hade icke trots alla förberedelser ingått något af-

Preussens ställning till Holstein-Gottorp.

¹ Manteuffel t. Flemming, Berlin 7 juli 1714. *Dr.* 1.

² Se särskildt *Berl. geschr. Zeit.*, ss. 173 f., 183 f., 192, 195 f., 209, 217 ff., 231 ff., 240, 250 f., 279 ff. Frisendorffs depeesch af Berlin 8/18 aug., Ahlefeldts af 22 juli (*Köp.* 2 a). — Callisen t. Görtz, Hamburg 15 sept. *Old.* 1. »Ce Grumkow fait le brave dès qu'il sçait que V. E. est à trois cent lieues de luy.»

³ Se ofvan s. 344.

tal med Danmark, som stred mot traktaten af den 22 juni 1713. De preussiska statsmännen hade visserligen öfvervägt en åtgärd, som verkligen skulle hafva inneburit en allvarlig kränkning af denna traktat: aflägsnandet af den gottorpska garnisonen i Stettin och dess ersättande med preussiska trupper. Ilgen hade cyniskt nog uppmanat Ahlefeldt och Golovkin att inkomma med framställningar i sådan riktning; man skulle därmed erhålla en förevändning att göra den preussiske konungen till ensam herre i Stettin, hvilket var så mycket angelägnare, som ryktet började tala allt bestämdare om Karl XII:s förestående hemresa. Men konungen ville ännu icke tillgripa en sådan åtgärd; han hölls måhända tillbaka af sin rättskänsla och af hänsynen till kejsaren, med hvilken han numera ville lefva i godt samförstånd.¹ Där-
emot läto de preussiska statsmännen Frisendorff utan omsvep höra, att om han också kunde vara öfvertygad, »att här för ingendera parten lär dragas värjan», han å andra sidan borde veta, att Preussen skulle »hålla sig vid Stettin», tills konungens alla utgifter blifvit gäldade; och det var tydligt, att man vid beräkningen af dessa skulle hitta på många oförutsedda poster.²

Förstärkning
af den preus-
siska garniso-
nen i Stettin.

Det dröjde visserligen icke länge, förrän också den preussiske konungen bestämt sig för en kraftåtgärd gent emot Stettin, ehuru han alltjämt drog sig för att aflägsna den gottorpska kontingenten. Han hade från Karl XII nyss mottagit klart besked, att denne icke gillade sekvesterpolitiken och icke erkände några som helst förpliktelser, som grundade sig på Preussens traktater med Holstein-Gottorp eller den nordiska ligans makter.³ I de svenska värfningarna i Pommern, som visserligen torde hafva öfverdrifvits af ryktet, såg han en legitim anledning att stärka sin ställning i Stettin, äfven om han därvid skulle handla i strid med fördraget af den 22 juni 1713. Från Köpenhamn och Petersburg behöfde han icke befara några invändningar, och äfven i Dresden, hvarifrån han annars visste sig afundsjukt bevakad, hade man blifvit så ängslig vid ryktena om Karl XII:s återkomst, att man rent af påminte Preussen om dess skyldighet att

¹ Ahlefeldt t. Sehested, Berlin 4 och 15 juli 1714. *Köp.* 2 a. DROYSEN IV:2, s. 96.

² Frisendorff t. Karl XII, Berlin 3 juli (n. st.) 1714.

³ LUNDBERG, s. 152.

hålla vaktjänst vid den pommerska gränsen. För svenskarna blef det däremot en obehaglig öfverraskning, att ett helt preussiskt regemente den 25 augusti 1714 ryckte in i Stettin för att stärka den preussiska garnisonen, som sålunda kom att utgöra omkring 2,000 man gent emot 700 man gottorpska trupper.¹ Det hette visserligen från preussisk sida, att åtgärden hade provisorisk karaktär, i det att konungen, som vid denna tid reste till Ostpreussen, ville skaffa sig ytterligare säkerhet i fråga om Stettin under sin frånvaro; men detta var tydligen icke mycket att lita på.² Den svenska rådsregeringen beslöt sig genast för en kraftig protest; den förklarade sig i det skedda se »föga mindre än ett uppsåtligt fredsbrott» och erinrade, att Preussen icke kunde åberopa någon annan »rätt eller prætext» därtill än fördraget med Holstein-Gottorp, som Sverige aldrig hade »gillat eller vederkämt».³ Denna protest, som frambars af Frisendorff, vann naturligtvis icke något gehör, och detsamma gällde de erinringar, som administratorn något senare, då konungen återkommit till Berlin, ansåg sig böra göra i samma sak. Han beklagade, att konungen icke före sin åtgärd rådgjort med honom, så att också den gottorpska kontingenten kunnat förstärkas, men åberopade för öfrigt det redan gifna löftet, att de preussiska trupperna skulle återkallas.⁴ Sådana aktstycken lades utan vidare till handlingarna, men de preussiska statsmännen ansågo sig dock böra inför Karl XII motivera sitt uppseendeväckande steg. I ett bref till denne⁵ beklagade konungen, att hans goda uppsåt i sekvesterfrågan icke vunnit erkännande, men betonade samtidigt, att han på grund af det gottorpska husets insolvens och trolöshet måste vända sig åt annat håll för att vinna säkerhet för sina fordringar. Han

Rådsregerin-
gens protest.

¹ DROYSEN IV: 2, s. 98 f.; jfr LUNDBERG, s. 148 f. *Berl. geschr. Zeit.*, ss. 170, 173. Manteuffels depescher af Berlin 18, 28 och 31 aug. 1714. *Dr.* 16. Dücher t. Meijerfeldt, Stralsund 28 aug. 1714. *Ups.* F. 181.

² Administratorn t. kon. Fredrik Wilhelm, Hamburg 26 sept. 1714. *Konc. Old.* 5.

³ Rådsregeringen t. Frisendorff. Stockholm 28 aug. 1714; t. Vellingk samma dag.

⁴ Administratorn t. kon. Fredrik Wilhelm, Hamburg 26 sept. 1714. *Konc. Old.* 5. Jfr Callisen t. Görtz, Hamburg 29 sept. *Id.* 1.

⁵ Dat. Königsberg 11 sept. 1714. *Theatr. Europ.* XX (1714), s. 383 f. Jfr LUNDBERG, s. 154.

måste hålla sig skadeslös genom att tills vidare häfda besittningen af Stettin med tillhörande område och hade därför måst förstärka sin där inlagda besättning; särskild anledning därtill hade han fått genom det gottorpska husets högst opålitliga uppträdande. — Det dröjde länge, innan Karl XII mottog underrättelsen om hvad som timat i Stettin, och ännu längre, innan han erhöll den preussiske konungens förklaring; han synes icke före ankomsten till Stralsund hafva fått klarhet om det skedda. Men väl hade han misstänkt, att de preussiska statsmännen hade planer i sådan riktning, och han hade genom Fabrice uppmanat administratören att vara på sin vakt mot dessa.¹

¹ *Anecdotes*, s. 333 f.

X.

Holstein-Gottorps närmande till kejsaren. Kongressen i Braunschweig i sitt senare skede.

Efter den definitiva brytningen med Preussen blef det för Görtz angelägnare än någonsin att drifva kejsaren till handling; en samverkan mellan denne, Frankrike och England till det gottorpska husets fromma var alltjämt tänkbar. Drottning Annas död och den hannoverske kurfurstens tronbestigning i England skulle visserligen snart skapa ett nytt faktum i den europeiska politiken och måste återverka också på Holstein-Gottorps ställning. Det var Görtz väl bekant, att det ännu härskande torypartiet med Bolingbroke i spetsen var illa anskrifvet vid det hannoverska hofvet på grund af sina hemliga sympatier för pretendenten, och han förutsåg med oro möjligheten af ett politiskt systemskifte i England. Torypartiet gällde trots sin passivitet i den nordiska frågan för mer svenskvänligt än whigs och var i samma mån mer gynnsamt stämmt mot det gottorpska huset, som trots allt i hela Europas ögon förblef Sveriges politiska klient; den strängt torysinnade Bretons hållning under förhandlingarna i Berlin speglade stämningen inom hans parti. Å andra sidan ansåg Görtz, att kurfursten-konungen, sedan han väl kommit i besittning af Englands tron, icke skulle känna sig bunden af de hänsyn till de nordiska allierade, som han tidigare måst taga af fruktan, att de annars skulle motarbeta hans succession. Det blef för öfrigt snart uppenbart, att Frankrike icke ämnade göra något försök att i pretendentens intresse lägga något hinder i vägen för den hannoverska successionen, utan att förhållandet mellan de båda dynastierna skulle blifva vänskapligt, och Görtz

Tronskiftet i England.

tänkte sig därför möjligheten att genom förmedling af den franska diplomaten påverka den engelska politiken i önskelig riktning.¹ Han amade visserligen icke, att kurfursten-konungen sedan en tid efter preussisk förebild hade inledt ett närmande till Ryssland och Danmark.²

Wien och Braunschweig blefvo i hvarje fall från juli 1714 brännpunkterna för Görtz' diplomatiska verksamhet, om man bortser från den svenske konungens hof, som visserligen också tilldrog sig hans uppmärksamhet i högre grad än förut. Redan före sin utvisning från Preussen hade Görtz beslutit sig för att låta Reventlow lämna Braunschweig, där åtminstone tills vidare ingenting stod att vinna, och i stället begifva sig till Wien, där han och Sparre enligt Görtz' plan skulle inleda en gemensam diplomatisk aktion.³ Reventlow bröt upp från Braunschweig den 24 juli 1714 och anlände till Wien långt efter Sparre, som ankommit dit redan omkring den 20 juni och reste därifrån redan den 29 juni, hvadan det påtänkta samarbetet aldrig kom till stånd.⁴ Görtz ansåg sig efter Reventlows afresa själf böra resa till Braunschweig för att konferera med de kejsrerliga ministrarna, men ingalunda för att representera sin furstlige herre på kongressen; hans resa från Berlin till Braunschweig var i hvarje fall liksom symbolisk för den gottorpska politikens nya orientering. Han ankom till Braunschweig den 1 aug. och stannade till den 4 aug.; han aflade besök hos de närvarande ministrarna med undantag af Posadowski, men hade politiska konferenser endast med Schönborn och Metsch; om gången af dessa är intet bekant. Görtz hade i hvarje fall icke att beklaga sig öfver de kejsrerliga ministrarnas hållning; de läto honom förstå, att de gärna skulle erkänna honom såsom kongressombud, så snart han företedde adminis-

Görtz' resa till Braunschweig.

¹ Görtz' depescher af Hannover 28 och 30 aug. 1714. *Old.* 13. — Hagedorns depesch af Hamburg 21 aug. 1714. *Köp.* 3. »Der Tod der Königin von Engeland hat dem Gottorfischen Hof zimlich descontinenciret, und hat der H. Administrator zum Holländischen Residenten gesaget, dass nunmehr die Nordische Sache gute Ruhe haben dörfte.» — Jfr SCHARTAU, s. 153.

² Se ofvan s. 312.

³ Görtz t. Fabrice, Berlin 14 juli 1714. *Konc.* *Old.* 3.

⁴ LEIJONHUFVUD, s. 144 f.

tratorns kreditiv.¹ Från Braunschweig begaf sig Görtz till Hamburg för att öfverlägga med Vellingk och administratorm; han kom dit den 6 aug. och stannade till den 21 aug.²

Redan före ankomsten till Hamburg hade Görtz beslutit sig för att uppsöka Karl XII, innan denne brutit upp från Turkiet, eller i hvarje fall innan han återkommit till svenskt område.³ Han tänkte närmast resa till Wien och där afvakta ytterligare underrättelser om den svenske konungens planer; under tiden skulle han äga tillfälle att förhandla med de kejsrerliga statsmännen. Både administratorm och Vellingk delade Görtz' öfvertygelse, att han måste uppsöka Karl, innan denne återvändt till Sverige; man såg däri rent af *die einzigste ressource so übrig ist*. Det gällde att i en ytterligt kritisk situation försäkra sig om den svenske konungens fortsatta välvilja och understöd; det gällde att vinna honom för den gottorpska politikens nya program, och det gällde icke minst att motverka Bassewitz' denuntiationer och afslöjanden liksom alla majorennetetsintriger. Vellingk skyndade att genom ett bref till Müllern⁴ ännu en gång i varma ordalag uttala sitt förtroende för Görtz, som ådragit sig Danmarks, Preussens och Rysslands fiendskap endast därigenom att han så ifrigt verkat för Sveriges intressen.

Görtz' plan att uppsöka Karl XII.

På vägen till Wien aflade Görtz i slutet af augusti 1714 ett besök vid det hannoverska hofvet för att utforska dess politiska afsikter; inför kurfursten-konungen lät han visserligen påskina, att han framför allt ville skaffa sig tillfälle att för Karl XII utveckla dennes fredsprogram. Hans uppfattning af de hannoverska statsmännens politik har i det föregående antydts; han trodde dem om för mycket godt, ehuru han räknade med vissa kretsars fiendskap, och gladdes sig åt vissa mycket litet danskvänliga yttranden af Bernsdorff liksom åt löftet, att kurfursten-

Görtz i Hannover.

¹ Stöckens depescher af Braunschweig 2 och 6 aug. 1714. *Köp.* 12. Görtz t. Kirchmann, Braunschweig 4 aug. *Konc.* *Old.* 20.

² Hagedorns depescher af Hamburg 7 och 21 aug. 1714. *Köp.* 3.

³ Jfr för det följande min uppsats »Görtz' resa till orienten år 1714» i *Karol. Förb. Årsskr.* 1911.

⁴ Dat. Hamburg 20 aug. 1714 (präes. Pitest 11 okt. 1714). Att Görtz satte stort värde på denna rekommendation framgår af hans bref t. Banér af Hannover 28 aug. 1714. *Old.* 15.

konungen skulle påverka kejsaren i det gottorpska husets intresse.¹

Görtz i Wien.

Görtz anlände till Wien den 11 sept. 1714²; han stannade där omkring två veckor under ett ifrigt diplomatiskt arbete, som endast afbröts af några dagars sjukdom. Det kom honom väl till pass, att Reventlow hade goda släktförbindelser och en vid umgängeskrets, och han konfererade både med prins Eugen och de öfriga kejsarliga statsmännen.³ Prins Eugen lät honom förstå, att kejsaren trots sin välvilja för det gottorpska huset måst lägga märke till att först den nordiska ligans makter (utom Sachsen-Polen) förklarar det för sin fiende och sedan också den svenska rådsregeringen synts hågad att skilja dess sak från sin; Bassewitz hade nyligen meddelat, att Sveriges representanter i utlandet från Stockholm erhållit ett nytt förbud mot umgänge med de gottorpska ministrarna.⁴ Om Görtz' förhandlingar med kejsarhofvet är för öfrigt intet närmare bekant, men hans åsikter om den diplomatiska taktik, som borde komma till användning, framgår af den under hans vistelse i Hamburg fastställda instruktionen för Reventlow.⁵ Enligt denna skulle Reventlow deklarerat, att det furstliga huset i första hand ville nöja sig med det gottorpska Holsteins restitution, ehuru det icke önskade träffa någon definitiv uppgörelse med Danmark på sådan grundval. Men därutöfver måste det fordra medel till byggande af en ny fästning i Tönningens ställe, och detta kraf stode också i öfverensstämmelse med rikets intressen. Danmarks vidtsväfvande planer hade på sistone kommit till uttryck i dess anslag på Helgoland, det furstliga husets enda återstående besittning⁶; det syf-

Instruktion för Reventlow.

¹ Görtz' cit. depescher af 28 och 30 aug. 1714. Werwing (i bref t. rådsregeringen, Hannover 31 aug., g. st., 1714) meddelar, att Görtz vid sitt besök från konungens sida rönt »en mäktig twär undfågnad» och erhållit »så godt som ingen audience». Åtminstone den sista uppgiften är oriktig, och W. stod öfver hufvud under intrycket af rådets ovilja gent emot Görtz.

² Reventlows depesch af Wien 12 sept. 1714. *Old.* 16 a.

³ Weyberg talar i sin depesch af Wien 29 dec. 1714 (*Köp.* 5) om Reventlows »grosse und vornehme Schwiegerschaft». R. var sedan 1708 gift (för andra gången) med grefvinnan Marie Charlotte v. Althann.

⁴ Görtz t. Fabrice, Wien 24 sept. 1714. *Konc. Old.* 3. — Jfr ofvan s. 283 f.

⁵ Dat. Hamburg 11 aug. 1714. *Konc. Old.*

⁶ Se *Bidr NKrH V*, s. 181 ff.

tade därmed på att underlägga sig handeln på Elbe och Weser, och både Hamburg och Lübeck skulle sedan vara utlämnade åt dess godtycke. Det furstliga huset å sin sida hade lagt sig vinn om en ärlig neutralitet och i sitt betryck sökt kejsarens beskydd; om det samtidigt också erinrat Preussen om dess förpliktelser, hade det därmed närmast blott sökt en anledning att för sin del fritaga sig från skyldigheten att gälda Preussens halfva omkostnader för Stettin. Reventlow fick i uppdrag att söka af kejsaren utverka ett formligt upphäfvande af denna skyldighet; i fråga om den rättsliga motiveringen för en sådan åtgärd nämndes emellertid intet. Om man från kejsarlig sida förebrädde det furstliga huset dess svenskvänliga politik, skulle Reventlow göra gällande, att Sveriges konserveration vore ett villkor för dess egen välfärd, men att dess intressen i sådant afseende ingalunda kunde komma i strid med dess plikt som riksstånd, så länge kejsaren och Sverige icke råkat i konflikt. Slutligen skulle Reventlow också söka utforska, om man från den svenska rådsregeringens sida gjorde något försök att vinna kejsaren för den unge hertigens myndigförklarande, något som han själfvallet borde på allt sätt motarbeta.¹

Görtz lämnade Wien den 27 sept. för att resa Karl XII till mötes² och lämnade sålunda åt Reventlow ensam att bevaka det gottorpska husets intressen. Hans allmänna intryck hade varit, att dess sak icke stod illa och kunde räkna på den engelske ministerns understöd, men att rådsregeringens nya ingripande hade verkat skadligt; så mycket angelägnare blef det att bevisa riktigheten af hans inför de kejsarliga ministrarna gjorda påstående, att Karl tog administratörns parti gent emot rådsregeringen.³ Reventlow hade från början ägt stöd af Stiernhöök, som stod Vellingks åskådning nära och icke ville veta af någon *espèce de separation* mellan Sveriges och Holstein-Gottorps intressen⁴, och

Reventlows verksamhet i Wien.

¹ Instruktionen innehåller också ett par andra punkter: rörande den Quedlingburgska frågan och rörande Wedderkops sak.

² Reventlows depesch af Wien 29 sept. 1714. *Old.* 16 a. — Görtz hade i bref t. Müllern af Wien 15 sept. bedt att få veta konungens reseroute och för öfrigt försäkrat, att han väntade rättvisa af konungen trots rådsregeringens uppträdande.

³ Görtz' cit. bref t. Fabrice 24 sept.

⁴ Stiernhöök t. Müllern, Wien 15/25 sept. 1714. *Germ.*

kunde räkna åtminstone på välvillig neutralitet från den sachsiska ministern Wackerbarths sida.¹ Hans diplomatiska motspelare blef Weyberg, som sålunda återvände till sin gamla post och ankom till Wien den 20 sept. 1714. Weyberg hade liksom Görtz från första stund det intrycket, att det gottorpska huset hade mäktiga vänner i kejsarstaden; man hade särskildt tagit intryck af Danmarks vägran att gifva administratören ett ordentligt underhåll och erinrade i motsats därtill om kejsarens ädelmodiga hållning gent emot det bayerska kurfurstehuset. Kejsaren själf lät också Weyberg förstå, att han icke kunde vara okänslig för alla föreställningar af riksdag och riksfurstar till Holstein-Gottorps förmån.²

Kejsarlig påtryckning gent emot Danmark; kejsarens bref af 9 sept. 1714.

Kejsaren hade i själfva verket redan före Görtz' ankomst beslutit att rikta ett allvarligt maningsord till konung Fredrik; brefvet³ utgick från det kejsarliga kansliet den 9 sept. 1714, ehuru Reventlow först åtskilligt senare fick kännedom om dess innehåll. Kejsaren framhöll däri önskvärdheten, att det kom till en uppgörelse mellan Danmark och Holstein-Gottorp, innan ovänligt sinnade makter finge tillfälle att inblanda sig i saken. Konung Fredrik hade emellertid icke visat sig försonlig, utan tvärtom skridit till åtgärder, hvilka måste sägas syfta till det gottorpska husets *äusserstes Verderben* eller *gänzliche Austilgung*. Konungen borde inse, att sådant kunde medföra skadliga följder för honom själf; det vore *schwer und misslich* att egenmäktigt lägga hand på ett rikslän och göra detta för lång tid oförmöget att uppfylla sina skyldigheter gent emot riket. Kejsaren kunde icke låta det gottorpska huset gå under, så mycket hellre som den oskyldige unge hertigen och det oskyldiga landet icke borde få umgälla hvad administratören och hans ministrar enligt konungens förmenande hade förbrutit. Han förväntade därför, att konungen toge hänsyn till det senaste riksdagsbeslutet i saken och till billighetens fordringar.

¹ Mörlins devesch af Wien 8 sept. 1714. *Berl.* 76. »Von denen Holsteinischen Sachen spricht der Graf von Wackerbart, welchem der Graf von Reventlau fleissig besucht, mit einem nicht geringem penchant vor hochgedachtes Haus.»

² Weybergs devesch af Wien 22 sept. 1714. *Köp.* 12.

³ Dat. Wien 9 sept. 1714. *Köp.* 14.

Reventlow kunde icke förneka, att varningsskrifvelsen var hållen i expressiva ordalag, men riksvizekanslern gjorde sig dock skyldig till en öfverdrift, som på eftervärlden verkar närmast humoristiskt, då han i sammanhang därmed förliknade Danmark vid en anklagad, som lagts på sträckbänken och underkastats högsta graden af tortyr. Och han lät samtidigt förstå, att kejsaren icke kunde gå längre än till allvarliga föreställningar, som dock otvifvelaktigt skulle utöfva sin verkan; att det furstliga huset visade sig otåligt liksom en patient under läkarens behandling, vore mycket begripligt, men det gällde att sätta sin lit till läkaren.¹ Fortsatta konferenser med de kejsarliga ministrarna öfvertygade Reventlow, att kejsaren icke ämnade företaga något ytterligare i den gottorpska saken, innan han mottagit svar från Köpenhamn. Prins Eugen utvecklade fullt riktigt de svårigheter, som måste möta kejsarens aktion: ständerna i den nedersachsiska kretsen hade hvar på sitt håll egna intressen i den nordiska frågan och tänkte sålunda på allt annat än att troget utföra kejsarens mandat; Preussen hade af det gottorpska huset lockats att kasta sina blickar på Stettin, och Hannover erbjöde icke något stöd mot dess expansionstendenser. Det vore lätt att af kejsaren begära, att han skulle efterkomma sina höga riksbetsplikter, men detta skulle innebära, att han måste samla en armé på 60,000 man i den nedersachsiska kretsen och börja ett nytt krig. Detta hade sin risk också från en annan synpunkt: Karl XII, som nu stode i begrepp att återvända hem, skulle kanske visa missnöje öfver kejsarens ingripande och vilja hafva hela saken ordnad på annat sätt.²

Sådana förklaringar voro icke ägnade att spanna Reventlows förväntningar alltför högt, men å andra sidan oroades hans danske antagonist af det varma intresse, som både kejsaren och

¹ Reventlows devesch af Wien 29 sept. 1714. *Old.*

² Reventlow t. Görtz, Wien 12 okt. 1714. *Old.* 16 b. Prins Eugen yttrade vidare: »Man hörete ohnedem so viel von denen Hessischen Absichten, und scheine es, als wen nur ein jedweder in Teutschland neue Kriegsflammen anzuzünden bedacht sey. Umb diese aber und dergleichen Vornehmungen so lange sie reussirten, würden Kays. Majt: von niemanden gefraget, gingen sie aber übel und der Karren befünde sich einmal im Koht, so implorirte man Kays. Mayt: Ambt, und auf diese Art wäre es wohl eine recht artige Sache und Beschaffenheit umb der Kayserlichen Dignität.»

Afkylande kommentarier inför Reventlows.

hans ministrar lade i dagen för den unge hertigen; han hade icke från det hållet väntat vare sig sådana tonfall af medlidande eller någon större hänsyn till svenska intressen. Han bemödade sig från början om att bevisa, att Karl Fredrik hade lika dryg del i ansvaret för det furstliga husets neutralitetsbrott som någonsin administratören och att hans känslor för Sverige voro ännu varmare än dennes.¹

Konung Fred-
riks svar till
kejsaren.

Den diplomatiska »läkekonstens» utöfvare vid kejsarhofvet fingo anledning till nya ordinationer åt den gottorpske »patienten», då de mottogo konung Fredriks svar på kejsarens förmaningsbref.² Konungen medgaf icke rättmätigheten af påståendena, att han visat sig oförsonlig och ville utrota det gottorpska huset, men det kunde icke begäras, att han skulle medgifva dess restitution i Holstein, så länge kriget med Sverige fortginge; han kunde icke hysa *noch einen Feind in dem Herzen unserer Landen*. Han erinrade om att administratören trots allt fått behålla stiftet Lübeck och förklarade sig beredd att gifva den unge hertigen tillräckligt underhåll från Holstein, så snart denne lämnade Sverige och sloge sig ner på någon ort inom tyska riket.³ — Kejsaren förhastade sig som vanligt icke med svaret på denna framställning; riksvizekanslern ålades att i konseljen låta diskutera den med särskild hänsyn till anbudet om underhåll åt den unge hertigen. Ännu vid ingången af dec. 1714 kunde Weyberg med förnöjelse konstatera, att ingenting vidare åtgjorts i den gottorpska saken, ehuru han under konferenserna alltjämt påmintes om kejsarens ståndpunkt, att det furstliga huset måste restitueras i Holstein.³ Han blef icke heller oroad af underrättelsen, att Görtz vädjat också till rikshofrådet i den gottorpska restitutionsfrågan, så mycket hellre som det höga kollegiet endast beslutit *fiat votum ad Imperatorem* och icke fällt det vanliga domslutet *spoliatus ante omnia est restituendus*. Han hoppades till och med, att denna

¹ Weybergs depesch af Wien 27 okt. 17 okt. 1714. *Köp.* 5.

² Dat. Köpenhamn 16 okt. 1714. *Köp.* 1.

³ Weybergs depescher af Wien 17 och 24 nov., 1 dec. 1714. *Köp.* 5. Det heter i den sistnämnda: »Auf Ew. M. Schreiben an den Kayser ist in der Gottorfischen Sache weiter nichts passiret, und werde mich eussersten Fleisses bemühen, dieselbe bis nach dem Kieler Umschlag zu trainsiren, weiln ich weiss, dass der Gottorfische Hof dadurch allen Credit verlieren und Banquetrot machen wird».

vädjan skulle skänka den danska uppskofstaktiken nya argument; man kunde nämligen fråga, om tvistefrågan skulle slitas vid riksdagen, i rikshofrådet, på kongressen i Braunschweig eller genom direkt meningsutbyte mellan kejsaren och konung Fredrik, och man kunde begära att få afvakta dess behandling i någon af dessa olika instanser.¹

Från kejsarens synpunkt var det egentligen oformligt, att förhandlingarna om den gottorpska restitutionsfrågan dragits till Wien, och Reventlow hade också mottagit erinringar, att han borde återvända till Braunschweig.² De icke öfveranstängda kongressministrarnas sommarferier kommo emellertid att sträcka sig långt in på hösten; Rosenkrantz återkom visserligen till Braunschweig redan den 13 sept. 1714, men Schönborn, som aflagt ett besök i Hamburg, anlände först den 27 okt.; Metsch och Fabrice voro däremot närvarande vid Rosenkrantz' ankomst.³ Posadowski, som också varit bortrest, var tillbaka i början af nov. Administratören hade icke gjort sig någon brådska att sända en representant i Reventlows ställe, men den 16 okt. inställde sig Paul Paulssen såsom det gottorpska husets minister.⁴ Hans instruktion⁵ inskräppte särskildt, att riksdagsbeslutet af den 20 febr. och kejsarens godkännande svar af den 30 maj gäfvos det furstliga huset rätt att åberopa *res judicata* och fordra både restitution och skadeersättning; någon ytterligare principiell diskussion om dess rättsanspråk borde icke förekomma. Men nya öfvergrepp från danskarnas sida mot det gottorpska husets undersåtar måste påtalas, särskildt deras obarmhäftiga räfst med alla, som misstänktes för hemliga förbindelser med Tönningens invånare under belägringen, och deras tilltag att draga gottorpska ämbetsmän (särskildt etatsrådet Clausen) inför dansk domstol.⁶

Paulssen utförde sitt uppdrag i denna del och fick också anledning att klaga öfver godsindragningar, som drabbade Reventlow och von Dernath, men han rönt föga uppmuntran; Metsch

¹ Weybergs depesch af Wien 8 dec. 1714. *Köp.* 5.

² Reventlows depesch af Wien 29 sept. 1714. *Old.*

³ Rosenkrantz' depescher af Braunschweig 17 sept. och 31 okt. 1714.

⁴ Paulssens depesch af Braunschweig 19 okt. 1714. *Old.* 19.

⁵ Dat. Hamburg 11 okt. 1714. *Konc.* *Old.*

⁶ Om denna räfst (48 anklagade; domarna afkunnade 9 febr. och 16 maj 1714) se utförliga protokoll i *Köp.* 15.

De fortsatta
kongressför-
handlingarna
i Braun-
schweig.

Paulssen så-
som gottorpskt
ombud.

förklarade, att han hört så många klagomål, *dass ihm der Kopf und Magen wehe täten*, och Fabrice visade sig såsom förut kall-sinnig gent emot gottorpska framställningar.¹ Det förefaller, som om Paulssen på grund af sin blygsammare sociala ställning öfver hufvud hade svårare att göra sig gällande än Reventlow.

Kejsrerlig på-
tryckning gent
emot de
danska kon-
gressombuden.

Om några förhandlingar i själfva hufvudfrågan blef det knappast tal före Schönborns ankomst; denna medförde verkligen en diplomatisk kraftyttring från kejsrerlig sida. Diskussionens utgångspunkt var gifven i kejsarens bref af den 9 sept. och konung Fredriks svar af den 16 okt. 1714, men Rosenkrantz var tveksam rörande vissa punkter i det senare; han hade dock beslutit sig för att fullfölja den bepröfvade förhållningstaktiken. Schönborn väckte genast (den 31 okt.) den holsteinska restitution-frågan på tal; kejsaren måste erinra sig sin plikt såsom den unge hertigens öfverförmyndare och kunde icke förblifva överksam; från dansk synpunkt borde det också vara klart, särskildt med hänsyn till Karl XII:s snart väntade hemkomst, att man minst af allt vunne något genom att draga ut på tiden. Rosenkrantz svarade, att de gottorpska anspråken voro oblyga och att hans kunglige herre själf betraktade sig såsom *pars læsa*, som hade rätt att formulera sina kraf; Danmark måste i hvarje fall vid en uppgörelse skaffa sig garantier mot ett fullföljande af den falska och illasinnade politik, som den gottorpska ministären hade fört. Hvad Rosenkrantz menade, var tydligt nog, och Schönborn ansåg sig böra försäkra, att kejsaren vid första vink från dansk sida skulle kunna bestämma sig för att förklara den unge hertigen myndig.²

Något senare (den 8 nov. 1714) gingo de kejsrerliga ministrarna Rosenkrantz ännu skarpare in på lifvet; Schönborn yrkade enträget på det gottorpska husets restitution i Holstein; kejsaren skulle aldrig uppgifva detta kraf och kunde icke tillåta, att det af konung Fredrik senast formulerade villkoret om hertigens resa till Tyskland användes i syfte att förhåla afgörandet. Rosenkrantz svarade med den danska polemikens kända argument

¹ Paulssens devesch af Braunschweig 19 och 23 okt. 1714. *Old.* 19. Två af P. ingifna memorial, som Schönborn delgaf Rosenkrantz den 8 nov., tyckas hafva rört danskarnas olika öfvergrepp.

² Rosenkrantz' devesch af 31 okt. 1714. *Köp.*

och lät dem särskildt rikta udden mot den unge hertigen: denne vore visserligen omyndig, men hade dock på sitt samvete ordern af den 23 juli 1712 till Tönningens kommandant, och det borde kunna erkännas som en juridisk grundsats, att liksom förmyndare kunde förvärfva egendom för myndlings räkning, han också kunde förlora egendom. Gottorpska trupper hade trädt i svensk tjänst, och det furstliga husets restitution skulle därför vara liktydig med Sveriges förstärkande, som låge hvarken i Danmarks eller tyska rikets intresse.¹ — Frågan om den unge hertigens myndighetsförklaring kom vid detta tillfälle icke på tal, men då en annan gottorpsk minister, Petkum, som passerade Braunschweig på väg till Holland och England, ett par dagar senare hade en konferens med Schönborn, sökte han utforska de kejsrerliges åsikt i denna sak. Schönborn betonade därvid energiskt, att kejsaren vore fullt berättigad till en sådan åtgärd, ehuru han därmed ingalunda ville hafva sagdt, att något vore bestämdt om myndighetsförklaringen. Petkum trodde emellertid fullt och fast, att man från dansk och preussisk sida ifrigt arbetade i sådan riktning², men detta påstående, som var ägnadt att väcka ny oro vid administratörns hof, var utan tvifvel förhastadt. I Wien kunde Reventlow trots sin vaksamhet icke spåra några majorennitetsintriger.³

Den kejsrerliga diplomatiens senaste kraftyttring gent emot Reventlow uttömde för lång tid dess krafter; liksom i Wien kom i Braunschweig stillheten hastigt nog efter en kort storm. Rosenkrantz hade för öfrigt aldrig varit egentligen oroad af de kejsrerliga kraftorden; han kände mer än väl förhållningstaktikens rika möjligheter och mottog för öfrigt lugnande försäkringar af Fabrice och Posadowski, som han sökt skrämman upp genom en erinran om att Holstein-Gottorps restitution skulle kunna åberopas såsom precedens för Bremens och Pommerns. De erkände detta, men framhöllo samtidigt, att Danmark, om det blott komme till fullständig enighet med Hannover och Preussen i den nordiska frågan, kunde taga äfven ett kejsrerligt *mandatum restituendi* med ro — ty dess exekution berodde af kretsdirektoriet, med andra ord

¹ Rosenkrantz' devesch af Braunschweig 10 nov. 1714. *Köp.* Jfr s. 375 f.

² Petkums devesch af Braunschweig 10 nov. 1714. *Old.* 15.

³ Reventlows devesch af Wien 6 okt. 1714. *Old.* 16 a.

af Preussen och Hannover.¹ Vid jultiden 1714 kunde Rosenkrantz i likhet med Weyberg gifva den danska regeringen en glädjande skildring af den gottorpska frågans läge på kongressen: *l'on ne me parle plus de la restitution du Duc de Holstein, et personne ne s'est plaint jusqu'ici de l'occupation de l'évêché d'Eutin.*²

Det nya danska dokumentfyndet.

Den danska agitationen mot Holstein-Gottorp fick vid denna tid nytt material till sitt förfogande: genom listiga åtgärder hade den danska regeringen kommit öfver Stenbocks i Hamburg och på andra håll deponerade papper och bland annat funnit originalet till den konvention, som den svenske fältherren den 21 jan. 1713 hade avslutit med administratorn, jämte några aktstycken, som belyste dess tillkomst.³ Man skyndade att bringa fyndet till de allierade och neutrala regeringarnas kännedom och utgaf äfven aktstyckena af trycket⁴; Weyberg, som under sitt besök i Köpenhamn haft tillfälle att granska de intressanta papperen, nöjde sig icke med de 50 exemplar, han mottog i och för utdelning, utan drog försorg om tryckandet af en ny upplaga. Han skaffade sig audiens hos kejsaren för att till denne öfverlämna den nya anklagelseakten, och han kunde konstatera, att den på olika håll gjorde åsyftad verkan, men det uttryck af förargelse, som flere höga herrar icke kunde dölja, gaf honom anledning till nya reflexioner öfver hur stort och inflytelserikt Sveriges och Holstein-Gottorps anhang var.⁵ Man bör visserligen i detta och liknande fall icke glömma, att en diplomat kan hafva ett visst intresse af att inför sin regering öfverdrifva de svårigheter, som han har att kämpa med och öfvervinna. Afslöjandena förfelade icke heller sin verkan på Schönborn, som aldrig varit böjd att för Holstein-Gottorps del tyda allt till det bästa; Rosenkrantz var öfver hufvud nöjd med det intryck, som de gjorde på kongressministrarna liksom på hofvet i Wolffenbüttel.⁶

¹ Rosenkrantz' cit. depesch af 10 nov.

² Rosenkrantz t. Sehested, Braunschweig 22 dec. 1714. *Köp.*

³ ANNERSTEDT, s. 509 ff; *Bidr. NKrH* V, s. 287 f. CHR. BRUUN, *Fredrik Rostgaards Liv og Levnet*, I (Köpenhamn 1870), s. 171 f.

⁴ Sehesteds cirkulär t. Weyberg och öfriga ministrar, Köpenhamn 24 och 27 nov. 1714. Kon. Fredrik t. Weyberg och t. Rosenkrantz 1 dec. *Köp.* 1. Publikationen bär titeln *Warhafter Abdruck Des in Händen habenden Original-Tractats Nebst den Separat-Articeln*... Kopenhagen (u. å.).

⁵ Weybergs depescher af Wien 8 och 29 dec. 1714. *Köp.* 5.

⁶ Rosenkrantz' depescher af Braunschweig 1, 5 och 12 dec. 1714. *Ib.*

Den danska regeringen ansåg sig efter det nya dokumentfyndet befriad från hvarje rest af hänsyn till administratorn, som onekligen numera stod svårt blottställd, och den drog också en praktisk konsekvens af hvad som inträffat. Den lät danska trupper besätta stiftet Lübeck (Eutin), som administratorn dittills fått behålla till sitt underhåll, och gjorde därmed denne i egentligaste mening till »herre utan land». Weyberg dolde icke sin oro öfver att denna åtgärd skulle göra ett ofördelaktigt intryck på kejsarhofvet¹, men han fick dock tillfredsställelsen att vid årsskiftet sammanfatta sina intryck af dettas hållning i följande ord: *nich kann auch nicht sagen, dass man sich wie vorhin für Gottorp oder dessen Restitution mehr interessire.*²

Danskarna besätta stiftet Lübeck.

Den danska förhållningstaktiken fann för öfrigt vid samma tid ett nytt argument, som på samma gång kunde användas för att ytterligare diskreditera den gottorpska regeringen. Paulssen hade tidigare stått i dansk tjänst och såsom landsfogde i Södra Ditmarschen år 1706 blifvit beskylld för besticklighet och afskedad. Rosenkrantz fick i uppdrag att delgifva kongressministrarna detta faktum och samtidigt förklara, att man från dansk sida vägrade att erkänna Paulssen såsom det gottorpska husets ombud och att mottaga några som helst framställningar från denne.³ Det faller utom ramen för denna afhandling att utreda, hur denna fråga utvecklade sig eller att öfver hufvud följa kongressförhandlingarna utöfver årsskiftet 1714—1715.⁴ Den, som fördjupar sig i dessa, blir för öfrigt icke alldeles obenägen att instämma i NORDBERGS omdöme om kongressen, att den »fick hvarken begynnelse eller ända».⁵

Danska regeringen vägrar erkänna Paulssen som kongressminister.

¹ Kon. Fredrik t. Weyberg 8 dec. 1714. *Köp.* 1. Weybergs depesch af Wien 22 dec. 1714. *Ib.* 5.

² Weybergs depesch af Wien 29 dec. 1714. *Ib.*

³ Kon. Fredrik t. Rosenkrantz, Köpenhamn 31 dec. 1714. *Köp.* 1. Weybergs depesch af Wien 24 nov. *Ib.* 5.

⁴ Rosenkrantz meddelar i depesch af Braunschweig 11 jan. 1715 (*Köp.* 12), att han utfört konungens order beträffande Paulssen.

⁵ NORDBERG II, s. 421.

XI.

**Görtz' resa till orienten och till Stralsund.
Karl XII såsom skiljedomare mellan Görtz
och rådsregeringen.**

Motiven till Görtz' beslut att uppsöka den svenske konungen hafva antydts i det föregående,¹ men förtjäna i detta sammanhang ytterligare uppmärksamhet. Man äger från tiden närmast efter hans besök i Hannover en promemoria, som innehåller en sammanfattning af hans politiska önskemål, dock icke rörande förhållandet mellan Sverige och Holstein-Gottorp, och af de argument, med hvilka han beredde sig att vinna Karl för dessa.²

*Görtz' program
för Sveriges
politik.*

Som en förutsättning för hvarje lyckosam afveckling af det nordiska kriget anger han konungens återresa till Sverige. Som ett första steg till fredlig uppgörelse framhåller han nödvändigheten att sända svenska representanter till kongressen i Braunschweig; först därefter bör man se sig om efter ett tillfälle att splittra den nordiska ligan genom separatfred med någon af dess makter. Därvid riktas blicken i främsta rummet på konung August; det gäller sålunda framför allt att undanrödja Karl XII:s fördom, att en uppgörelse med denne skulle vara på förhand undergräfd genom hans opålitlighet. I syfte att hålla konungen af Preussen tillbaka från en fullständig öfvergång till de allierades parti får man icke betaga honom förhoppningen, att det i sekvester tagna området förr eller senare genom vänlig förhand-

¹ Se ofvan s. 359.

² Se *Karol. Förh. Årsskrift 1911*, s. 223 ff. Görtz åtföljdes på resan af Creutz såsom sekreterare (Hagedorns depesch af Hamburg 11 sept. 1714. *Köp.* 3), och man återfinner i dessa aktstycken dennes piktur.

ling med Sverige kunde blifva hans rättmätiga egendom. För att stärka Sveriges ställning vid den blifvande uppgörelsen måste man söka vinna den nye konungen af England för dess intresse.

Vid hvar och en af dessa hufvudpunkter har Görtz tecknat sig till minnes de ytterligare argument, med hvilka han ville stöda sin framställning till den svenske konungen.

Bland skälen för konungens snara hemresa anför Görtz, utom det inre läget i Sverige, särskildt några uttalanden till honom af den engelske konungen, hvilka gingo ut på, att äfven de mot Sverige allra vänligast sinnade intet väsentligt kunde uträtta till dess bästa, innan Karl XII lämnade Turkiet. Af samma mening som den engelske konungen voro enligt Görtz också det franska hofvet och de tyska furstar, som kunde anses benägna att under vissa förhållanden verksamt uppträda till förmån för Sveriges sak.¹ Dessa omständigheter synes Görtz hafva ansett vara i sig själfva tillräckligt vägande, för att han skulle kunna utesluta en tilltänkt hänvisning till det dåliga intryck, som en kristen furstes så långvariga vistelse bland de otrogna kunde tänkas framkalla.

Då Görtz sedermera samlar sina argument för Sveriges deltagande i den braunschweigiska kongressen, sätter han i främsta rummet nödvändigheten att aflägsna de mot Sverige principiellt vänligt stämde makternas fördom, att Karl XII af krigslystnad och hämndkänslor afböjde det tillfälle, som erbjöde sig, att i godo göra upp den stora tvisten. Därjämte skulle kejsaren, om man från svensk sida ginge honom till mötes i tvistefrågan om platsen för kongressen, blifva mer benägen att å sin sida taga Sveriges parti. Slutligen anser sig Görtz i detta sammanhang böra framhålla för Karl XII, att denne genom ett deltagande i kongressen ingalunda kunde anses uppgifva sin rätt att fortsätta krigsoperationerna och att af Sveriges allierade utkräfva deras traktatsenliga förpliktelser.

Man känner från andra tillfällen de argument, med hvilka Görtz sedan vill söka öfvertyga Karl XII, att tanken på en separatfred med konung August icke ovillkorligen borde afvisas med en hänvisning till dennes diplomatiska opålitlighet. I första hand framhåller han därvid konung Augusts och den polska republikens eget intresse af att motverka de ryska expansionstenden-

¹ Görtz tänker därvid säkerligen närmast på landtgreven af Hessen.

*Görtz' argu-
ment för sitt
program.*

serna, hvilka först i det nordiska krigets senare skede framträdde i sin fulla brutalitet, och han hänvisar också till tsarens uppenbara obenägenhet att i enlighet med tidigare aftal öfverlämna Lifland till Polen. I promemorians följande hufvudstycke, som berör nödvändigheten att åtminstone genom tjänliga förespeglningar hålla Preussen tillbaka från en fullständig öfvergång till de allierade, har Görtz icke sökt någon vidlyftigare motivering än den, som var utsagd i själfva denna politiska maxim. Däremot behandlar han med större utförlighet de fördelar, som man kunde göra sig räkning på, om England kunde förmås att på allvar stödja Sveriges intressen; han framhåller särskildt, att Holland och kanske också kejsaren kunde väntas följa Englands föredöme i denna sak. Och först om dessa makter blefve vunna för Sveriges intressen, skulle deras antagonist i den europeiska politiken, den franska monarkien, våga lämna Sverige ett verkammare stöd än det blott finansiella.

Man finner af andra källor¹, att Görtz icke blott yrkade på konungens snara hemresa, utan också ville råda honom, hur den bäst skulle företagas; han borde mottaga kejsarens anbud och notifiera sin afsikt att taga sin väg genom dennes länder, hvarvid han icke borde tveka att gifva kejsaren den titulatur, som han länge förvägrat.

Det afgörande
motivet för
Görtz' resa.

Det är emellertid otvifvelaktigt, att det afgörande motivet till Görtz' resa icke kommer fram i dylika politiska programuttalanden. Såsom redan antydts, gällde det för Görtz framför allt att häfva krisen i Holstein-Gottorps förhållande till Sverige och förmå Karl XII att taga den gottorpska ministärens parti emot den svenska rådsregeringen. Dennes fiendskap hade på mångfaldigt sätt skadat det gottorpska husets sak: dess redan förut svaga finansiella kredit hade ytterligare försämrats², och den franska utrikespolitikens ledare hade (i aug. 1714) förklarat,

¹ Görtz' depeesch af Wien 26 sept. (konc. *Old.* 13.); bref t. Fabrice, Wien 24 sept. Conc. *Old.* 3.

² Callisen t. Görtz, Hamburg 5 sept. 1714. *Old.* 1. »Unde sumimus pecuniam? ist die Hauptsache, so uns anjezo embarrassiret. Denn, so wahr Gott lebet, leidet der Herzog selber daran Noth». Man misströstar om att kunna få ihop 500 rdr, som behöfvast för att skaffa de gottorpska trupperna från Eutin till Pommern. — Dens t. dens., Hamburg 22 sept. Krediten är förstörd genom rådsregeringens uppträdande mot administratören och de från

att man ingenting kunde uträtta till Holstein-Gottorps bästa, så länge missförståndet mellan rådsregeringen och administratören fortfore. I Wien hade Görtz godt tillfälle att i de kejsrerliga ministrarnas uttalanden spåra verkningarna af rådsregeringens nya varning till de svenska ministrarna i utlandet.¹ Görtz ville alltså taga saken i egen hand, ehuru han i Fabrice haft en smidig talman för sina synpunkter. Det gäller i det sammanhanget att utreda, i hvad mån den senare lyckats vinna Karls öra.

Görtz hade icke försummat att underrätta Fabrice om rådsregeringens ovänliga uppträdande och särskildt om dess plan att genomdrifva den unge hertigens myndighetsförklaring; han berörde i detta sammanhang också dess förkärlek för prinsessan Ulrika och lät hälsa konungen, att endast hans snara hemkomst kunde förhindra utbrottet af *une révolution générale et fort prochaine même*.² Fabrice, som den 30 jan. (n. st.) 1714 återkommit från Konstantinopel till Demotika³, verkade naturligtvis af egen drift i enlighet med sin mästares afsikter, utan att i hvarje fall afvakta dennes uttryckliga order, och han underskattade icke inflytandet af sin dialektik på Karl XII:s tänkesätt. Dennes missnöje med den gottorpska diplomatins roll i sekvesterpolitiken⁴ ansåg han sig hafva skingrat genom en vidlyftig deduktion, som Görtz ställt till hans förfogande och som naturligtvis särskildt riktade sin udd mot Meijerfeldt; dennes liksom tidigare Stenbocks visade misstro gent emot de gottorpska inviterna framställdes såsom ödesdigert från synpunkten af Sveriges egna intressen.⁵ Det var dock icke så lätt att skingra misstankarna: ännu på hösten 1714 fick Fabrice af Müllern mottaga förfrågningar om den traktat angående Pommern, som på sommaren 1713 afslutits genom Görtz och Flemming. Fabrice redde sig ur svå-

Fabrics fort-
sätta verksam-
het hos
Karl XII.

svensk sida utspridda ryktena om hertigens myndighetsförklaring. Man har icke ens medel att bestrida Paulssens resa till Braunschweig och Petkums till England. Jfr dens. t. dens., Hamburg 15 sept.

¹ Görtz' cit. depeesch af 24 sept.

² Görtz t. Fabrice, Berlin 10 mars, 17 apr. 1714. *Old.* 3. Om det intryck, som Görtz' varning för en revolution gjorde på Karl XII, se *Anecdotes*, s. 306.

³ Müllern t. Vellingk, Demotika 21 jan./1 febr. 1714.

⁴ Jfr ofvan s. 211 f.

⁵ Görtz' promemoria, Berlin 23 jan. 1714 (konc., *Old.* 3.), sänd med generaladjutanten v. Dühring. Jfr *Anecdotes*, s. 295. Den ursprungliga P. M. innehöll flere »termes satyriques», som Fabrice uteslöt.

righeten genom att påstå, att det endast varit fråga om *un projet non signé*, hvarmed man velat oroa och sporra Preussen.¹

Fabrics memorial af 23 mars/3 apr. 1714.

Fabrice ansåg därför tillfället vara lämpligt att af konungen framtvunga en förklaring, att denne fortfarande önskade begagna sig af den gottorpska diplomatins tjänster; det är ju tydligt, att en sådan förklaring skulle för Görtz betyda både ett erkännande och en utsikt till ökad inflytande.² Han gaf denna framställning formen af en direkt fråga, som åtföljdes af den gottorpska politikens program: önskade konungen, att man alltfort sökte bana vägen för en uppgörelse med konung August, att man sökte hålla Preussen i vänlig stämning för att drifva det till en mot tsaren och konung Fredrik riktad allians, att man slutligen gemensamt med den svenska diplomatin sökte vinna Frankrike och England för denna plan? Han tillade hotande, att om konungen afvisade denna utväg till Sveriges och Holstein-Gottorps räddning, det senare måste söka att på egen hand komma öfverens med Danmark. Han begagnade för öfrigt tillfället att tala om Görtz' själfupoffrande tillgifvenhet för Sverige och sökte framtvunga konungens erkännande af denna genom en förklaring, att Görtz gärna skulle träda tillbaka från sitt ämbete, om han ådragit sig konungens misshag.³

Karl XII:s svar.

Konungens svar på denna framställning bekräftade hans tidigare förklaringar, att han vid en uppgörelse med Danmark skulle tillgodose Holstein-Gottorps intressen, men mot det framlagda politiska programmet gjordes vägande anmärkningar. Frågan om förlikning med konung August undansköts alldeles under hänvisning till dennes obeständighet⁴; Görtz' bemödanden att behålla Preussen erkändes såsom nyttiga, men tanken på Stettins öfverlättande såsom pris för en allians afvisades, och en sådan förklarades för öfrigt möjlig endast under förutsättning, att Frankrikes och Englands villighet att biträda fullständigt utreddes. I fråga om Görtz' personliga insats nöjde sig konungen med att något kyligt uttala sin tillfredsställelse med Fabrices försäkningar, samtidigt med att

¹ Fabrice t. Müllern, Schumla 20 okt. 1714. Jfr ofvan s. 73 f.

² Jfr *Anecdotes*, s. 295.

³ Fabrics memorial af Demotika 23 mars (g. st.) 1714. *Holsat*. Tryckt *Hist. Handl.* XIV, s. 234 ff. Jfr *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 262.

⁴ Intet nämnes därvid om Törnskölds beskickning, detta i full konsekvens med den gent emot Fabrice ständigt iakttagna sekretessen i denna fråga.

han förklarade sig icke vilja påverka administratören i hvad rörde valet af rådgifvare.¹

Konungen fick vid denna tid tillfälle att visa det gottorpska huset sin välvilja i en annan fråga, som han visserligen också betraktade från synpunkten af sina egna intressen. Han hade aldrig glömt de gottorpska trupper, som stodo i de allierades tjänst, och hade vid tillfälle låtit halft förstå, att han gärna skulle se dem förena sig med den nya svenska här, som han hoppades en gång kunna sätta upp i Nordtyskland. Det skulle i hvarje fall hafva väckt hans lifliga övilja, om det gottorpska huset efter freden i Utrecht hade låtit dem öfvergå i kejsarens tjänst för att kämpa vidare mot Frankrike.² I början af år 1714 hade frågan om dessa truppers vidare underhåll blifvit brännande, då Görtz icke ville afhända sig en sådan militärisk tillgång, och han såg ingen annan utväg än att hos Karl XII låta ansöka om att de skulle få inkvarteras i Pommern. Fabrice ingaf (i mars 1714) ett memorial³ rörande denna sak och återopade särskildt, att det gottorpska huset i några månaders tid underhållit Stenbocks hela armé i Tönningen. Karl visade sig emelleritd långt mer benägen att i stället helt taga dem i sin tjänst och gaf omedelbart Dücher fullmakt att avsluta en konvention af sådant innehåll med administratören. Denne å sin sida gaf von Dernath i uppdrag att begifva sig till Stralsund (apr. 1714) för att underhandla med Dücher, och då von Dernath sedermera på sin resa till Sverige stannade i denna stad (maj 1714), fick han tillfälle att träffa definitiv öfverenskommelse med denne. Det kom i själfva verket (den 15/26 maj 1714) till en uppgörelse, enligt hvilken de disponibla gottorpska trupperna (två kavalleriregementen och en bataljon infanteri) öfverlätos i svensk tjänst; de tekniska detaljerna kunna här lämnas å sido liksom ock de förändringar, som Karl gjorde vid ratifikationen.⁴

Gottorpska trupper tagas i svensk tjänst.

Konventionen af 15/26 maj 1714.

¹ Resolutionen är dat. Demotika 13 apr. 1714. Or. i *Old*. Tryckt *Hist. Handl.* XIV, s. 232 ff.

² Fabrice t. Görtz, Adrianopel 22 juni 1714. *Old*. 2.

³ Dat. Demotika mars (s. d.) 1714, præs. 8 mars. *Holsat*. — *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 259. *Anecdotes*, s. 293 f.

⁴ Jfr ofvan s. 245. Konventionen (med separata artiklar) i or. och ss. bil. till Düchers bref t. Karl XII af Stralsund 5 juni 1714. Düchers fullmakt var daterad Demotika 10 mars, von Dernaths Hamburg 3 apr. Se också von Dernaths depescher af Stralsund 17 apr., 29 maj och 5 juni 1714 (*Old*. 12), Düchers bref t. Karl af Stralsund 6 maj och Karls t. Dücher af Demotika 14

Det förtjänar i stället att framhållas, att denna uppgörelse försatte Karl i ett utmärkt lynne gent emot det furstliga huset; han talade gärna med Fabrice om de nyförvärfvade trupperna, som enligt Dückers omdöme bestodo af utvaldt och väl utrustadt folk.¹ Å andra sidan kunde det skedda af Holstein-Gottorps fiender utläggas såsom ett bevis på dess intima förbindelser med Sverige och på lösligheten af dess neutralitetsförsäkringar.²

*Karl XII om rådets upp-
trädande mot
Hagen och cir-
kuläret af 10
febr. 1714.*

Då underrättelser kommo till hofvet i Demotika om rådsregeringens uppträdande mot Hagen och om dess cirkulär af den 10 febr., blef det Fabrices uppgift att tolka sin furstlige herres indignation öfver det skedda, i hvilket han ville se endast utslag af illvilja eller förutfattad mening. Han framhöll särskildt motsättningen mellan rådets varning till de svenska diplomaterna och konungens upprepade förklaringar, att dessa skulle göra gemensam sak med det furstliga husets ombud; han hade i själfva verket därmed funnit ett argument, som gjorde afsedd verkan. Konungen uttryckte sitt bestämda ogillande af rådets brådstörtade ingripande³ och tadlade också dess uppträdande i Steffens' sak; han lofvade i det sammanhanget att låta herrarna i Stockholm veta sin mening. Genom sitt bref till rådsregeringen af den 19 aug. (g. st.) 1714 uppfyllde han också detta löfte⁴; han betygade därvid sitt förtroende för administratören och sade sig vilja till den unge hertigens dom hänskjuta alla klagomål mot de gottorpska ministrarna, hvilka han tydligen icke utan vidare önskade frikänna. Rådet hade i hvarje fall bort hän-

juni och 19 juli. Fabrices devesch af Adrianopel 28 aug. 1714. *Old.* 2 b. Administratören hade velat skänka konungen det ena kavalleriregementet, men denne afböjde. — Von Dernaths första resa till Stralsund anträdde från Berlin den 10 apr. Görtz' devesch af Berlin denna dag. *Old.* 13. — Jfr *MeddSRA* IV (1897), s. 244.

¹ *Anecdotes*, s. 307.

² Frisendorff (i bref t. Vellingk, Berlin samma dag) framhåller, att konventionen, om den kommer till stånd, bör öfvertyga »tout le monde raisonnable», att gottorparna ej äro illojala mot Sverige. — Jfr s. 367.

³ Fabrice refererar konungens svar: »Ja, ich weiss nicht, wie sie dazu kommen, dan wan sie schon etwas gegen das Fürstliche Haus gehabt, wie sie doch dazu nicht Ursach haben, so hätten sie sich mit dem Herrn Adm[inistratore] darüber expliciren und seinen abgeschickten Ministrium nicht also tractiren, viel weniger an andere Höfe sich über die Holsteiner beschweren sollen».

⁴ Fabrices devesch af Adrianopel 21 juni 1714. *Old.* 2 b. (Uteslutet i *Anecdotes*.)

vända sig till administratören och inhämta hans mening, innan det riktat den omstridda befallningen till Sveriges representanter i utlandet.¹ — I en annan fråga uttalade konungen däremot samtidigt sitt gillande af rådsregeringens handlingssätt: han fann det riktigt, att den icke efterkommit administratörns genom Reventlow uttryckta begäran att i och för pantsättning utfå den unge hertigens juveler.² Den kungliga skrapan förlorade härmed åtminstone något af sin skärpa.

Konungen hade för öfrigt närmast att afgöra frågan om den unge hertigens framtid: rådsregeringens visserligen försiktigt hållna hemställan om hans myndigförklarande³ stod alltjämt mot det från gottorpsk sida resta krafvet, att han skulle få lämna Sverige och ställas under administratörns och den preussiske konungens vård.⁴ Fabrice smickrade sig icke med att i denna sak hafva vunnit Karl XII:s öra, så mycket hellre som den till Turkiet nyss anlände Lieven i förtroende meddelade honom, att änkedrottningen genom honom gjort föreställningar mot hertigens utresa; hon rättade sig i det fallet efter Hedvig Sofias på dödsbädden uttryckta önskan. Müllern lät för öfrigt den gottorpske diplomaten förstå, att om man önskade tillförsäkra hertigen tronföljden, enda sättet vore att låta honom stanna i landet och småningom vinna folkets hjärta.⁵ Men att konungen å andra sidan icke delade rådsregeringens ståndpunkt, blef klart af hans i apr. 1714 gifna svar på dess hemställan. Han förklarade sig icke se någon utsikt till att den ifrågasatta myndighetsförklaringen skulle på något sätt påskynda det furstliga husets restitution: konung Fredrik skulle utan tvifvel anse den myndigförklarade hertigen som fången i Sveriges intressen, såvida denne icke lämnade detta rike. Det senare ansåg emellertid konungen orådligt, och han formulerade därför sitt afgörande därhän, att hertigen, myndig eller omyndig, icke skulle lämna Sverige, så länge kriget med Danmark och i den nedersachsiska kretsen påginge. För öfrigt ansåg han de af rådet refererade klagomålen mot den got-

*Karl XII om
Karl Fredriks
ifrågasatta
myndighets-
förklaring och
utresa.*

¹ *Hist. Handl.* XIV, s. 229 ff.

² *Ib.*, s. 237. Jfr ofvan s. 228 f.

³ Se s. 288.

⁴ Se s. 235 ff.

⁵ Fabrice t. Görtz, Adrianopel 28 mars 1714. *Old.* 2. (Uteslutet i *Anecdotes*.)

torpska ministären icke vara tillräckligt bestyrkta och sade sig vilja hänskjuta deras pröfning till hertigen själf efter dennes myndigförklarande.¹

Fabrice, Lieven och Daldorf.

Ehuru denna resolution samtidigt utgjorde ett svar på Fabrices framställningar i samma fråga, synes den icke hafva delgifvits denne. Men han fick andra vittnesbörd om att konungen icke gillade rådsregeringens uppträdande i myndighetsfrågan, och han lofvade sig mycket godt af den intima förbindelse, i hvilken han trädt med Lieven. Denne hade bekräftat, att det i Sverige rådde en stark misstämning mot den gottorpska politiken, men hade för sin egen del blifvit öfvertygad om dess orättvisa; han synes till och med hafva lofvat Fabrice att efter återkomsten arbeta i gottorpskt intresse.² Å andra sidan lyckades Fabrice till sist omintetgöra det inflytande, som Dahldorff haft hos konungen; åtminstone sedan juni 1714 var han öfvertygad, att denne icke vidare kunde skada det furstliga huset genom sina *petits contes*.³ Det skulle dock i det följande visa sig, att Dahldorff under gynnsamma konjunkturen ånyo skulle kunna bereda Fabrice obehag.

Karl XII inför konflikten mellan Görtz och Bassewitz.

Då ryktena om konflikten mellan Görtz och Bassewitz kommo till Karl XII:s hof, saknades där icke röster, som tydde allt till det värsta för den förre; särskildt Dahldorff fick ånyo tillfälle att utgjuta sin galla öfver sina gottorpska antagonister. Dücher, som allt tydligare framträder såsom en af Görtz' fiender, sände ett särskildt ombud, kapten Axel Löwen, till den svenske konungen med uppdrag att bland annat framlägga och kommentera de aktstycken, med hvilka Bassewitz sökte diskreditera Görtz.⁴ Aftal därom hade träf-

¹ Konungen t. rådet, Demotika 3 apr. [g. st.] 1714. *Hist. Handl.* XIV, s. 99 f. Om konungens allmänna missnöje med rådet: jfr *Kar. Kr. Dagb.* IV, s. 263.

² Fabrices cit. bref af 28 mars. — Jfr *Anecdotes*, ss. 298, 304.

³ Fabrice t. Görtz, Demotika 16 juni 1714. *Old.* (uteslutet i *Anecdotes*.) Det heter karakteristiskt: »Je suis presque persuadé encor que nous serons un jour ses favoris comme je lui ai dit plusieurs fois. Daldorf n'est plus en état de nous nuire par des petits contes; j'ai convaincu à la fin le Roi qu'il est tout passionné. Il a fait sa prix avec Grothouse, et comme sa haine aussi bien que son amitié vont toujours bis ins tausende Glied, ainsi moi, les deux Duhrings et le Comte Dernath en sont le mieux du monde dans son esprit.»

⁴ Jfr ofvan s. 202. Dücher t. Karl XII, Stralsund 28 juli 1714. *Skr. t.*

fats mellan Dücher och Bassewitz under dennes besök i Stralsund på resan till Sverige, och Bassewitz hade fått tillfälle att medsända en särskild anklagelseskraft. Fabrice var naturligtvis icke sen att bemöta dessa angrepp, och han sökte särskildt diskreditera Dahldorff hos konungen; han roade därvid denne med ett af sina vanliga *bon mots*: om djäfvulen skulle förklara sig *emot* Görtz, skulle Dahldorff säkerligen följande dag sluta en off- och defensivallians med denne potentat. Görtz hade naturligtvis försett Fabrice med material, afsedt att öfvertyga konungen om hans redliga afsikter, och hans trogne advokat fann särskildt ett argument i det äfventyr, som Görtz nyss upplefvat i Berlin: denne hade genom sin svenskvänlighet ådragit sig det preussiska hofvets onåd i ett ögonblick, då detta höll på att öfvergå till Sveriges fiender; Bassewitz åter hade valt detta ögonblick för att kasta sig i dess armar. Konungen syntes taga intryck af denna dialektik, och Fabrice kunde med förnöjelse citera hans omdöme om Bassewitz: *dass Bassewitz nicht sollte ein leichtfertiger Vogel sein, daran kann niemand zweifeln*. Men han gjorde dock mot Fabrice gällande, *dass man ein wenig gar zu stark gekünstelt*, och han tadlade, att man icke på förhand underrättat honom om de förespeglningar, med hvilka Bassewitz sändts att locka tsaren.¹ Han dolde icke heller sitt misshag öfver att det gottorpska huset i sitt fördrag med Preussen träffat aftal också angående den svenska successionen.² Man kan af senare uttalanden af Müllern

kon. (intet om Bassewitz' afslöjanden). Fabrices depescher af Adrianopel 28 aug. (*Old.* Löwen anländ »vor einigen Tagen»; F. skall genast resa till Demotika för att utforska hans uppdrag); bref t. Görtz, Demotika 29 aug. *Ib.* Dücker t. Meijerfeldt, Stralsund 10 aug. (*Ups.* F 181): »So bald der H. Graf Wellingk vernommen, dass ich Löwen nach Demotica gesandt, hat er auch Sandberg hingeschickt umb alles contrezucarriren». — Jefferyes depesch af Adrianopel 16 sept. (*Hist. Handl.* XIV: 2, s. 60). Vossius' depesch af Berlin 10 nov. 1714. *Wien. Eclaircissemens*, s. 308 f.

¹ Konungen yttrade: »dass man ein wenig gar zu stark gekünstelt und dass man wohl würde gethan haben, solche chimerique projets, womit man den Czaar leurriren wollen, vorhero hieher zu berichten». Fabrice genmälte på den förre anmärkningen, »dass solches Ministerstriche wären, so an alle ausgenommen am Swedischen Hofe de mise wären»; på den senare hade han intet att svara. Fabrice t. Görtz, Demotika 29 aug. 1714. *Old.* 2.

² Fabrice t. Görtz, Adrianopel 4 sept. 1714. »... Cependant on me reproche toujours 1) que nous n'avons pas fait confidence au Roi ou au moins à Mr. le Comte Vellingk des propositions avec lesquels nous avons voulu

Karl XII om
Hahns be-
skickning.

sluta, att konungen också tog anstöt af Christs försök att afhända Bassewitz legationspapperen, som denne dock behöfde för att kunna rättfärdiga sitt förhållande. Sitt slutliga omdöme uppsköt Karl XII, ledd af sin starka rättskänsla, tills saken kunde blifva allsidigt utredd; det bjöd honom städse emot att döma *auf einseitiges Gericht*.¹ — Ännu bestämdare formulerade konungen sitt tadel af Görtz' handlingssätt vid Hahns beskickning; han erinrade om att Hahn innehaft ett kreditiv af Görtz och ville icke tro, att den senare stått främmande för hans framställda propositioner. Han formulerade gent emot Fabrice följande dilemma: *antingen* hade Hahn öfverskridit sina instruktioner och förtjänade i så fall att sändas till Marstrand för sin återstående lifstid i stället för att alltjämt få stanna i gottorpsk tjänst, *eller ock* hade Görtz funnit lämpligt att efter påstötning af Flemming förneka tidigare utfästelser. Fabrice inskärpte hos Görtz nödvändigheten att skingra konungens misstankar i denna sak², och ännu långt senare hördes Müllern, så välsinnad han än för öfrigt var, behandla den som ett oppgjordt mellanhafvande mellan den gottorpska ministären och Karl XII.³ Ingenting vanns genom Fabrices och Görtz' nära till hands liggande invändning, att konungen befriat den gottorpska diplomatin från hvarje ansvar för sakens utgång, då han i och med Törnskölds affärdande afstått från att anlita dess tjänster. Görtz förklarade sig väl gent emot Fabrice beredd att offra Hahn och var i själfva verket öfvertygad, att Flemming var oskyldig i denna affär; men saken komplicerades däraf, att Hahn ju stod i *sachsisk* tjänst och att denna hemlighet icke borde afslöjas.⁴ För öfrigt var det Görtz' innersta mening, att den outhärlige Fabrice påtagligast

leurrer le Czaar comme nous aurions dû faire puisqu'on ne sçauoit sçavoir presentement qui des deux Partis on a voulu tromper 2) que nous avons fait des Traittés touchant la succession avec des Puissances étrangères comme p. e. avec la Prusse. J'ai beau repondre que ce n'étoit que pour amorcer cette Puissance; on insiste toujours ladessus.»

¹ Creutz t. Görtz, Wien 1 dec. 1714. *Old.* 18.

² Fabrices cit. bref af 29 aug. Flemmings brevväxling med Bieber hade gifvit den närmaste anledningen till frågans återupptagande.

³ Reventlow t. Görtz, Wien 5 dec. 1714. *Old.* 16 b. Jfr s. 383.

⁴ Fabrices cit. bref af 29 aug. — Görtz t. Fabrice, Wien 24 sept. 1714. *Konc. Old.* 3.

försyndat sig genom att icke ordentligt hålla sig till sina skriftliga instruktioner.¹

Äfven i fråga om förhandlingarna mellan von Dernath och rådsregeringen var det naturligtvis för Görtz angeläget att få de gottorpska synpunkterna framlagda för konungen, och han skyndade därför att gifva Fabrice del af von Dernaths fyra tidigaste relationer. Fabrice uppläste dessa in extenso för Karl och ansåg sig kunna vara belåten med det intryck de gjorde: konungen föreföll öfver hufvud kritisk mot rådsregeringens hållning och ogillade särskildt den från gottorpsk sida öfverklagade inblandningen i det furstliga husets inre angelägenheter. I det sammanhanget kunde Fabrice, som i ömtåliga situationer var säker på Dührings och Feifs välvilliga förord hos konungen, med full rätt försäkra Görtz, att majorennitetsintrigerna aldrig skulle förmå Karl att ändra sitt beslut angående den unge hertigens framtid.²

Konungens hållning i denna fråga och öfver hufvud hans stämning gent emot den gottorpska politiken får sin bästa belysning af de bref, som han något senare (den 2 sept. g. st.) aflät till änkedrottningen och till Ulrika Eleonora.³ Han finner det »öfvermåttan väl», att änkedrottningen motsatt sig det gottorpska förslaget, att den unge hertigen skulle få lämna Sverige; för Danmark eller Preussen kan det väl vara önskligt att »bekomma honom i sina händer», men från hans egen och Sveriges synpunkt vore det »alltför äfventyrligt». Frågan om hans myndigförklarande äger ett intimt samband med planen om hans utresa: för hans land skulle det vara nyttigt, om han ju förr dess hellre blefve myndig, men därmed skulle det kanske blifva omöjligt att förhindra hans utresa, hälst om

¹ Görtz t. Kirchmann, Hannover 30 aug. 1714. *Old.* 20. »Fabrice et Hahn sont en dispute pour les propositions qui ont été faites à Breslau. L'un rejette la faute sur l'autre. Mais tant y a que Fabrice a tort de ne s'être pas tenu plus précisément à mes lettres et aux ordres qu'il avait eus par écrit, lesquels auroient dû avoir la préférence pour des discours d'autres.»

² Görtz t. Fabrice, Berlin 14 juli 1714. *Old.* 3. Fabrices depesch af Adrianopel 28 aug. *Ib.* 2 b. Fabrice t. Görtz, Adrianopel 29 aug. *Ib.* 2. Det är fråga om von Dernaths depescher af 16, 20, 12/23 och 15/26 juni 1714. — Med bref t. Müllern af Margarithe 22(?) okt. 1714 sände Fabrice en depesch från von Dernath med begäran, att den skulle delgifvas konungen.

³ Tryckta i *Konung Karl XII:s egenhändiga bref*, det förra s. 353 ff., det senare s. 124 ff.

man från antydt håll lockade honom med utsikten till restitution.¹ I fråga om den gottorpska politikens hållning har man väl anledning att »misstro den förnämste holsteinske ministerns så väl som andra fleres uppriktighet, ty de konstra mycket och hålla sällan rätta vägen.» Men några offentliga beskyllningar kan man knappast framställa, innan man fått »grundligare kunskap och mera bevis till allt»; det blir i sista hand hertigen, som får döma, sedan han tillträdtt regeringen. I hvarje fall kan Sveriges intresse aldrig skiljas från Holstein-Gottorps, vore den gottorpska ministären än aldrig så afvogt sinnad, och administratörns »goda hjärtelag» gent emot Sverige är höjdt öfver tvifvel. — Dessa uttalanden visa, att Karl alltjämt fasthöll vid den princip om oskiljaktigheten af Sveriges och dess skyddsstats intressen, som tagit form på hans faders tid, men att han ingalunda gillade Görtz' diplomatiska metoder och icke utan vidare ansåg sig kunna fria denne för de mot honom framställda beskyllningarna. Det är också uppenbart, att Görtz hade tillräcklig anledning att personligen uppträda inför konungen såsom advokat för sin »konstrande» diplomati och söka uppvisa, att han verkligen »hållit rätta vägen».

Görtz' resa.

Det skulle emellertid dröja, innan Görtz stod ansikte mot ansikte med den svenske konungen. Han tog vägen öfver Ofen, som han lämnade den 29 sept., och anlände till Peterwardein den 4 okt. Han möttes där af budskapet, att Karl den 1 okt. brutit upp från Demotika för att återvända hem öfver Sienbenbürgen, efter någon tvekan bestämde han sig då för att fortsätta resan till Hermannstadt, som han antog i hvarje fall ligga i konungens väg. Dit ankom han också den 19 okt. och erfor, att Karl befann sig i Vallachiet, där han ämnade stanna en vecka för att göra sitt folk beridet och afvakta en trupptransport från Bender. Han beslöt emellertid att icke vänta på konungen i Hermannstadt, utan att öfver Kronstadt begifva sig till Tergoviscea för att redan där kunna börja sitt diplomatiska arbete.² Men redan på närmaste poststation (i Unterfurbach) sammanträffade han med Fabrice (den 20

¹ Senare (i bref t. Ulrika Eleonora, Stralsund 2 maj n. st. 1714, *Konung Karl XII:s egenhändiga bref*, s. 142 f.) uttalar sig konungen med klarare motivering mot majorennitetsplanerna.

² Görtz' depescher af Ofen 29 sept., Peterwardein 5 okt., Hermannstadt 19 okt. 1714. *Old.* 13.

okt.), som befann sig på hemväg från Adrianopel, och erhöi af denne otvetydigt besked, att Karl undanbedt sig diplomatisk uppvaktning under sin resa och först efter sin ankomst till Stralsund vore villig att lyssna till Görtz' framställningar. Då Fabrice samtidigt kunde bekräfta sina tidigare budskap, att konungen var välvilligt stämd mot administratören, hade Görtz så mycket större skäl att tillsammans med Fabrice anträda återresan till Wien, dit de anlände den 28 okt.¹

Görtz stannade i Wien till den 22 nov., då han reste vidare till Braunschweig; han anlände dit den 29 nov. och konfererade med Metsch och Schönborn. Redan den 1 dec. bröt han emellertid upp till Stralsund, dit han ankom den 5 dec.² Det är bekant, att Karl XII efter sin berömda snabbridt anländt dit redan den 22 nov. (n. st.), och Görtz hade sålunda tillfälle att nu äntligen återse den svenske konungen, från hvilken han senast hade tagit afsked den 21 sept. (n. st.) 1707 på gränsen mellan Schlesien och Polen.³

I Wien stannade alltjämt Reventlow för att bevaka de gottorpska intressena. Han fick snart tillfälle att närmare afhandla dessa med Müllern⁴, som anlände till Wien den 3 dec. 1714 och stannade till månadens slut; han introducerade den svenske hofkanslern i Wiens politiska och diplomatiska värld, ehuru denne icke hade något kreditiv till kejsarhofvet. Müllern lät därvid tydligt nog förstå, att han ville gälla som Görtz' och det gottorpska husets vän, om han också uttalade sig kritiskt gent emot den pommerska sekvesterpolitiken och i fråga om Hahns beskickning.⁵

¹ Fabrice t. Müllern, Unterfurbach 9 okt. [g. st.] 1714. — Görtz' depesch af [Wien] 31 okt. *Old.* 13. Stiernhöök t. Vellingk, Wien 31 okt.

² Reventlows depesch af Wien 24 nov. (*Old.* 16 a); Rosenkrantz' af Braunschweig 1 dec. (*Köp.* 12); Görtz t. Reventlow, Stralsund 8 dec. 1714 (*Köp.* 13; konc. *Old.* 16 c.) *Theatr. Eur.* XX (1714), s. 391. NORDBERGS uppgift (II, s. 472) om tiden för Görtz' ankomst är sålunda oriktig.

³ Görtz t. Hedvig Sofia, Breslau 24 sept. 1707. *Köp.*

⁴ Görtz hade för öfrigt i samförstånd med Stiernhöök den 13 nov. sändt Creutz t. Müllern för att med denne förhandla om vissa angelägenheter, som dock Görtz själf snart nog fick tillfälle att framlägga för konungen i Stralsund. Creutz träffade Müllern i Schumla (Schomlo) och var åter i Wien den 26 nov. Stiernhöök t. Vellingk, Wien 14 nov. Reventlows depesch af Wien 28 nov. Creutz t. Görtz, Wien 28 nov. och 1 dec. 1714. *Old.* 18.

⁵ Reventlow t. Görtz, Wien 5, 8 dec. 1714, 2 jan. 1715. *Old.* 16 b. Weybergs depescher af Wien 22 och 29 dec. 1714.

Görtz i Stralsund.

Reventlow och Müllern i Wien.

Administra-
torn i Stral-
sund.

Äfven administratorn hade skyndat den svenske konungen till mötes; han hade den 23 nov. åtföljd af Callisen lämnat Hamburg och anlände till Stralsund den 27 nov.; i Tribsee hade Fabrice slutit sig till sällskapet. Man trodde sig i Hamburg veta, att administratorn kort före afresan mottagit ett bref från Karl, i hvilket denne prisade hans trohet och ställde fortsatt hjälp i utsikt, och mottagandet i Stralsund vittnade också om konungens vänliga känslor. Under den närmast följande tiden sågs administratorn ofta i konungens sällskap; denne brukade besöka honom åtminstone en gång om dagen. Om deras öfverläggningar är intet närmare bekant, men man har icke skäl att misstro uppgiften, att konungen ogillade rådsregeringens uppträdande och kallade Bassewitz *ein fripon und grosser Narr*. Hans hållning måste naturligtvis göra intryck på Görtz' vedersakare, och det är betecknande, att Dücher genast ändrade signaler och sökte komma i godt förhållande till von Dernath och Vellingk.¹ Äfven Görtz blef vänligt mottagen af konungen; han var de två första dagarna gäst vid dennes bord och fick också för öfrigt tillfälle att samtala med honom *en particulier*.²

Karl XII och
Görtz.

Administratorns resa till Stralsund hade stått i full öfverensstämmelse med Görtz' intentioner. Under intrycket af de ovissa budskapen från Turkiet hade Görtz redan tidigt måst tänka sig möjligheten, att han trots allt icke skulle träffa Karl XII före dennes hemkomst, och i ett från Peterwardein den 5 okt. skrivet bref till administratorn³ hade han diskuterat denna möjlighet. Han fann det nödigt, att administratorn under sådana omständigheter själf skyndade den svenske konungen till mötes i Pommern och förde sin talan inför denne; af sina geheimeråd kunde han medtaga Banér och von Dernath på färden. Efter allt att döma har Görtz i sammanhang med denna hemställan ansett sig böra till administratorns ledning i en promemoria⁴ sammanfatta de argument, som han ansåg tjänliga att öfvertyga konungen om det gottorpska husets

Görtz' promemoria till administratorns ledning.

¹ Hagedorns depescher af Hamburg 23 och 27 nov. 1714. *Köp.* 3. Callisen t. Reventlow, Stralsund 2 dec. 1714. *Old.* 13. *NORDBERG II*, s. 472. *Theatr. Eur.* XX (1714), s. 390.

² Callisen t. Reventlow, Stralsund 8 dec. 1714. *Köp.* 13.

³ Konc. *Old.* 13.

⁴ Tryckt i *Karol. Förb. Årsskr.* 1911, s. 228 ff.

martyrskap under rådsregeringens orättvisa förföljelse, och de kraf på upprättelse, som man med hänsyn därtill ansåg sig kunna uppställa. Efter Fabrices lugnande försäkningar ansåg Görtz, att konungen villigt skulle låna sitt öra åt administratorn och att denne icke behöfde njuggt tillmäta den upprättelse, som rådsregeringen med Horn i spetsen skulle tvingas att gifva. Han förutsåg visserligen, att han och hans herre kunde nödgas att ett ögonblick taga plats på de anklagades bänk på grund af Bassewitz' beskickning till Ryssland och möjligen också i fråga om hela sin förmyndareförvaltning, men han rådde administratorn att i det förra ärendet skylla på lättfärdigt öfverskridna instruktioner (annars skulle saken ländt både Holstein-Gottorp och Sverige till båtnad!) och att i den senare frågan erbjuda en opartisk revision under vissa tyska furstars inseende. Det kunde till och med blifva nödvändigt att rättfärdiga den gottorpska politikens andel i de pommerska sekvesterförhandlingarna: äfven i denna fråga kunde Bassewitz göras till syndabocken, och man kunde söka öfvertyga konungen, att holsteinarnas ansträngningar räddat åtminstone Stralsund åt Sverige. Sedan besyllningarna sålunda vederlagts med goda ord och en oskyldig min, skulle man söka förmå konungen att eftertryckligt desavouera de själfrådiga herrarna i senaten. Dessa borde äläggas att visa administratorn och hans ministrar allt förtroende, och de svenska diplomaterna skulle erhålla däremot svarande anvisningar; alla antydningar om Karl Fredriks snara myndighetsförklaring borde tagas tillbaka; Horn borde afsättas från sitt vanskötta ämbete såsom den unge hertigens guvernör, och denne borde af konungen själf upplysas om det orimliga i den misstro mot fränden, som illasinnade ingifvit honom: administratorn borde äga rätt att vid hertigens sida insätta en troman, som kunde tolka förmyndarens afsikter och uppfostra myndlingen att med tiden själf vårda sina intressen.

Utom administratorn och Görtz hade också Vellingk skyndat konungen till mötes; han hade brutit upp från Hamburg redan den 1 nov. och kom sålunda att höra till dem, som kunde hälsa konungen välkommen i Stralsund.¹ Biträdd af von Dernath, kunde han från

Vellingk i
Stralsund.

¹ Hagedorns depesch af Hamburg 2 nov. 1714. *Köp.* 3. *NORDBERG II*, s. 471. — Hvad Karl tänkte om Vellingks politik före sammanträffandet i Stralsund är icke i allo klart. Müllern uttalade sig i hvarje fall rätt skarpt till Re-

första stund föra den gottorpska politikens talan och motverka alla försök att bibringa konungen en motsatt uppfattning. Det är otvifvelaktigt, att han lyckades vinna konungens öra, och i afvaktan på Müllerns ankomst från Wien lät denne honom göra tjänst som utrikesminister.¹ Man gissade på sina håll, att konungen följde hans ingifvelser, då han i bref till rådet undanbad sig uppvaktning i Stralsund af andra än dem, som blefvo särskildt ditkallade; vägen skulle spärras för Görtz' och Vellingks belackare i Stockholm!²

Om de första förhandlingarna mellan Görtz och den gottorpska politikens målsmän är intet närmare bekant. Görtz glömde i hvarje fall icke att bringa Sveriges förhållande till kejsaren och kongressförhandlingarna i Braunschweig på tal, och han ansåg sig kunna meddela Reventlow, att konungen i båda afseendena visade sig försonligt och moderat stämd; han önskade endast att, liksom tidigare Sveriges fiender, blifva rådfrågad rörande lämpliga orten för kongressförhandlingarna och föresloge Hamburg, Lübeck eller Bremen.³ Något senare ingaf han till konungen en i administratörns namn affattad framställning, som utgjorde en vidlyftig apologi för den gottorpska politiken och en anklagelseskraft mot dess belackare.⁴ I denna upptogs först den stundom hörda beskyllningen, att Holstein-Gottorp före 1713 års kris spelat under täcke med Danmark; svaret var, att det furstliga huset genom en försiktig politik måst freda sig mot anklagelsen att vara Sverige alltför tillgifvet och att dess med Danmark afslutna traktater enbart rört landets inre förhållanden. Därefter granskades påståendet, att administratören lockat Stenbock in i Tönningen och sedan bakom hans rygg för-

Görtz' apologi
för den gottorpska politiken.

ventlow om hans roll under sekvesterbefordringarna: »nur wäre vor Gr. Wellingk die Verantwortung desto schwerer, dass er wieder des Königs von Schweden ordre dahin entriret». Reventlow tillägger: »Und merke ich aus allen, dass Graf Welling tübel angeschrieben». Reventlow t. Görtz, Wien 8 dec. 1714. *Old.*

¹ Hagedorns depesch af Hamburg 4 dec. 1714. *Köp.* Jefferyes depesch af Stralsund 4 dec. (*Hist. Handl.* XVI: 2, s. 61). Manteuffels depesch af Berlin 18 dec. *Dr.* 15: alla bref från Stralsund förmäla, att Vellingk är »tout puissant auprès du Roi de Suède».

² Hagedorns cit. depesch af 4 dec. *Hist. Handl.* XIV, s. 353.

³ Görtz t. Reventlow, Stralsund 8 och 9 dec. 1714.

⁴ Dessa »Puncta» jämte »Beilage», dat. Stralsund 18 dec. 1714, finnas i *Holsat.*

handlat med Danmark om kapitulationen; man åberopade till försvar Stenbocks eget erkännande, att han i fästningens upplåtande såg en stor tjänst åt Sveriges krona. I fråga om sekvesterpolitiken och ordandet om att administratören spelat Stettin i Preussens händer gjorde man gällande, att Wismar och Pommern endast på detta sätt kunnat räddas undan en rysk invasion, och erinrade i sammanhang därmed om det faktum, att Mensjikov drabbats af tsarens onåd, emedan han öfvergifvit den ursprungliga fälttågsplanen. Slutligen upptogs också frågan om Bassewitz' beskickning, närmandet till tsaren och det påstådda förslaget om Sveriges delning; man häfdade därvid, att beskickningens syfte ingalunda varit i strid med Sveriges intressen och att Bassewitz' »förvirrade hjärna» ensam bure skulden för hans »narraktiga delningsprojekt» och öfriga oauktoriserade framställningar.

Görtz lade emellertid icke hufvudvikten på denna del af apologin, som sålunda rörde det gottorpska husets »publiq affaires»; hans ton blef aggressivare och framställningen bredare, då han kom in på tvisterna om dess »domestiq sachen». Rådsregeringen beskyldes för att välvilligt och utan minsta kritik hafva lyssnat till allt mot administratören och hans ministrar riktadt förtal; hvarje pliktförgäten gottorpsk tjänsteman hade i Stockholm icke blott strafflöst kunnat nedsvärta dessa inför rådet och den unge hertigen, utan därmed rent af förvärfvat anseende för redlighet och patriotiskt sinnelag. Uppmuntrad däraf hade till sist Bassewitz kommit och lyckats erhålla den unge hertigens uppdrag att i Wien yrka på dennes myndighetsförklaring och administrationens upphörande med eller mot den svenske konungens önskan; och om allt detta hade rådsregeringen icke med ett ord underrättat administratören. Den hade i stället genom ett cirkulär förklarat honom »liksom för fiende» och bemött von Dernath på ett skymfligt sätt. Administratören hade måst vara känslig för en sådan behandling, men hade funnit tröst i konungens vänliga mottagande och visade förtroende. Han måste dock yrka på kraftiga åtgärder mot den in-subordination och de öfvergrepp, som bragt oordning i den gottorpska förvaltningen. Konungen borde förmana den unge hertigen att icke taga intryck af falska angifvelser mot administratören, utan hysa ett orubbadt förtroende för denne. I sammanhang därmed borde vissa förändringar vidtagas i fråga om hans närmaste

omgifning, hvarvid man också borde besinna nödvändigheten att bereda honom till hans kommande regentgärning. Horn borde i anseende till sina andra kräfvande sysslor entledigas från sin befattning, och administratören hemställde, om icke geheimerådet Banér närmast borde komma i fråga såsom hans efterträdare Rådet borde åläggas att icke vidare lyssna till några angifvelser af gottorpska malkontenter, utan hänvisa dessa till administratören. Denne öfverlämnade till konungen att välja formen för den upprättelse, som han och von Dernath ansågo sig kunna begära af rådet. I fråga om hertigens myndighetsförklaring hade han aldrig varit ovillig att låta den inträda före den lagbestämda åldern (18 år), om det blott kunde påvisas, att det låg i dennes intresse; men detta hade icke skett, och konungen borde därför förelägga rådet att upphöra med alla majorennetetsintriger. I sammanhang därmed borde också Sveriges ministrar i utlandet erhålla befallning att göra gemensam sak med det gottorpska husets ombud i allt, som rörde det senares intressen. Vid hertigens regeringstillträde borde konungen eller, om denne så önskade, några vänskapligt sinnade grannmakter anmodas att granska administrationsregeringens förvaltning, och det finge bero af denna granskning, om administratören och hans ministrar skulle ställas till ansvar eller erhålla formlig decharge.

Det dröjde länge, innan konungen formligen besvarade denna framställning¹, och det faller utom ramen för detta arbete att föra skildringen af de svensk-gottorpska förbindelserna utöfver årsskiftet 1714—1715. Det bör emellertid i detta sammanhang erinras, att konungen efter sin ankomst till Stralsund var föremål för bearbetning också från gottorpfientlig sida och att särskildt Ulrika Eleonora gjorde hvad hon kunde för att väcka broderns misstro mot den gottorpska politikens målsmän. I sitt svar på dennes bref af den 2 sept.² lät hon förstå, att man icke kunde lita ens på administratörens »goda hjärtelag för Sverige», då det var fara värdt, att man »förledt honom från hans goda uppsåt», och hon öfversände

Ulrika Eleonora mot administratören.

¹ På Christian Augusts »Puncta» står antecknad »Exp. 17/28 febr. 1715». Åtminstone i Riksregistr. finnes emellertid icke någon resolution under detta datum.

² Dat. Stockholm 27 okt. 1714. E. G. GEIJER, *Acta et litteræ ad historiam Suecanam* (Upsala 1817 o. f.), s. 54 ff.

samtidigt såsom anklagelsematerial mot de gottorpska statsmännen åtskilliga bref, som hon mottagit från Görtz' och Vellingks antagonist Stenbock.

Konungens ståndpunkt i det gottorpska tvistemålet framgår tydligt nog af hans vänliga hållning gent mot administratören, Görtz och Vellingk; det återstår att se, hur den speglades i hans uppträdande mot det andra partiets män, Dahldorff och Bassewitz. Den senare hade den 6 nov. 1714 anländt till Berlin på väg från Stockholm och genast med ifver kastat sig in i det diplomatiska spelet.¹ Några dagar efter det att han passerat Stralsund mottog Dücher ett bref från administratören med begäran, att han skulle taga den kringflackande intrigören i arrest; Dücher var glad att kunna svara, att Bassewitz redan hade rest vidare.² Denne blef efter någon väntan mottagen af den preussiske konungen och fick tvångsfritt konferera med hans ministrar, men om gången af dessa förhandlingar är intet närmare bekant; Preussen spelade ju för öfrigt numera en mindre roll i hans politiska beräkningar än kejsaren och Karl XII. Man nekade honom icke ett rekommendationsbref till kejsaren, men en så fin iakttagare som Manteuffel hade det intrycket, att man behandlade honom ganska kyligt och icke skulle hafva något emot en försoning med Görtz i hopp att kunna begagna sig af denne under förhandlingarna med den svenske konungen.³ Bassewitz försummade för öfrigt icke att uppsöka den kejsarlige ministern Vossius och gaf denne ganska oförbehållsamt del af sina politiska planer. Han lät bland annat förstå, att Ulrika Eleonora var långt ifrån populär i Sverige och att vid ett tronskifte den unge hertigen skulle blifva erkänd såsom konung lika lätt som kurfurst Georg blifvit det i England. Han trodde sig också kunna försäkra, att den svenske konungen skulle skänka honom ett gunstigt mottagande; denne hade genom Dücher fått mottaga aktstycken, som ohjälpligt komprometterat Görtz, och måste vara tack-

Bassewitz i Berlin.

¹ *Berl. geschr. Zeit.*, s. 214. Bassewitz uppsökte bland andra också Frisendorff, men den senares relation om sina samtal med B. (Frisendorffs depesch af 6/16 nov. 1714) äger föga intresse.

² Dücher t. Meijerfeldt, Stralsund 3 nov. 1714. *Ups. F.* 181.

³ Manteuffel t. Flemming, Berlin 17 nov. 1714. *Dr.* 1. Kirchmann t. Flemming, Berlin 20 nov. *Ib.*

Bassewitz när- sam för afslöjandet af sådana intriger.¹ Större intresse än dessa
mar sig Dan- utgjutelser erbjuder hans samtida hänvändelse till Danmarks
mark. representant i Berlin, Christian Reenberg; han drog sig nämligen
icke för att klappa också på arffiendens dörr. Han afslöjade också
inför den danske diplomaten sin afsikt att genomdrifva hertigens
myndighetsförklaring och lät samtidigt förstå, att om detta lyckas,
Danmark kunde vänta *des propositions tres agréables* från hans
herres sida. Han skildrade i bjärta färger dennes prekära ställning:
han hölles i Stockholm bevakad nästan som en fånge och hade stått
i begrepp att rymma i Bassewitz' sällskap; om han kunde vara
säker på *une bonne capitulation*, skulle han icke tveka att rymma
till Danmark! Slutligen anhöll Bassewitz bevekligt, att man från
dansk sida skulle afvisa hvarje förhandling med administratörn
och Görtz. Reenberg skyndade att inberätta detta samtal till
Köpenhamn, där sådana nyheter måste väcka uppseende, men där
man dock ansåg sig böra intaga en misstroget reserverad hållning.
Uppslaget var för godt för att lämnas oanvändt, men Reenberg
ålades att afkräfvat Bassewitz en skriftlig förklaring, på hvilket
sätt flykten skulle kunna verkställas och på hurdana villkor
hertigen erbjöd en uppgörelse med Danmark. Innan Reenberg
mottog detta svar, hade emellertid Bassewitz lämnat Berlin, och
hela saken måste därför ställas på framtiden.²

Bassewitz'
resa.

Bassewitz afreste från Berlin den 13 nov. 1714 med Prag som
närmaste mål³; han träffade där enligt beräkning Dahldorff, som
afvaktade Karl XII:s ankomst. Bassewitz beslöt att följa hans
exempel och uppsköt sålunda sin resa till Wien, men efter ett par
veckors väntan nåddes de båda stallbröderna af underrättelsen,
att den svenske konungen redan anländt till Stralsund.⁴ De bestämde
sig för att gemensamt uppsöka honom och togo vägen öfver Breslau,
där Bassewitz fick tillfälle att uppvakta Flemming. Han sökte
genom hvarjehanda politiska förespeglingar förmå denne att öfver-
gifva Görtz' parti, men hade naturligtvis ingen framgång; konung
Augusts gunstling förklarade med en ironisk vändning, att han i

¹ Vossius' devesch af Berlin 10 nov. 1714. *Wien*.

² Reenberg t. Sehested, Berlin 11 och 20 nov. 1714. *Köp.* 2 a. Sehested
t. Reenberg, Köpenhamn 20 nov. *Ib.* 1.

³ Vossius' devesch af Berlin 13 nov. 1714. *Wien*.

⁴ *Eclaircissemens*, s. 309.

politiken kände hvarken vän eller fiende och att Bassewitz kunde
räkna på full erkänsla, så snart han inlöst sina storartade löften.¹
Till Stralsund anlände Bassewitz, alltjämt i Dahldorffs sällskap,
den 12 dec. 1714, men hans vistelse där blef icke långvarig; han
lyckades trots Dahldorffs rekommendation icke erhålla audiens hos
konungen och reste då samma dag sin väg med oförrättadt ärende.
Enligt hans egen uppgift sökte Görtz förmå Karl att taga honom
i arrest; denne skulle hafva svarat, att han icke kunde förfara så
med en person, som dock var den unge hertigens befullmäktigade
ombud. I själfva verket fick Görtz icke kännedom om hans besök,
förrän han redan åter lämnat Stralsund; annars hade han visser-
ligen gärna skaffat sin dödsfiende *ein sicheres logiment*. Mer sannolik
är Bassewitz' uppgift, att han genom sin frände generalmajor
Bassewitz lät öfverlämna en apologi till konungen; denne skall
hafva läst den med uppmärksamhet, men icke afslöjat det intryck
den gjorde.² Görtz hade i hvarje fall anledning att glädja sig öfver
Bassewitz' snöpliga afvisande, och hans stämning tolkas i följande
ord: »*Der hat dann numehro ausgetobet. Und so wirds mit den andern
allmählich auch gehen*».³ Han skulle vid nedskrifvandet hafva
gladt sig ännu mer, om han hade vetat, att just samma dag en
märklig scen utspelades i Stockholm: Lieven delgaf rådsregeringen
konungens missnöje öfver dess åtgöranden i flera riksviktiga frågor,
som visserligen icke hade något samband men den gottorpska
politiken.⁴

Bassewitz i
Stralsund.

¹ Flemmings devesch af Breslau 7 dec. 1714. *Dr.* 16. Jfr Flemming t.
Manteuffel, Dresden 12 dec., *ib.* 1): »Bassewitz ne voit pas avec plaisir que je
garde Kirchman auprès de moi. Je l'ay vü à Breslau où m'ayant demandé
si j'étois de ses amis, je luy répondis: 'pourquoi non?' mais que cela ne
m'empêchoit pas d'être ami de M. Goertz et de moi même.»

² Görtz t. Reventlow, Stralsund 15 dec. 1714. *Old.* 16 c. Callisen t.
dens., samma dag. *Köp.* 13. *Eclaircissemens*, s. 309. Jfr *Hist. Handl.*
XVI: 2, s. 64.

³ Görtz' cit. bref af 15 dec.

⁴ Rådsprot. (konc. Carlson) 2 dec. 1714.

Personregister.

Registret hänvisar till personerna såsom framträdande i händelsernas sammanhang, icke till deras citerade bref. Då en person icke någonstades framträder såsom handlande, utan nämnes blott i någon not såsom brefskrifvare eller adressat, har det ansetts tillräckligt att angifva hans namn och titel (med ett n.) utan närmare hänvisning. Då ej annat säges, afses med titlarna anställning i svensk tjänst.

- Adlerfeldt, Carl, kammarherre hos konung Stanislaus. 219 f.
- Ahlefeldt, Bendix von, gottorpsk amtman och landträd. 281.
- Ahlefeldt, Hans Adolf von, dansk minister i Berlin. 10, 35, 40 ff., 43 f., 63, 66, 77 f., 81 f., 108 f., 125 f., 130 ff., 138 ff., 224, 329 n. 2, 331 ff., 354.
- Anna, drottning af England. 357.
- Anna, rysk prinsessa. 158.
- August (II), konung af Polen, kurfurste af Sachsen, passim, särskildt 41 f., 78 ff., 102 ff., 106 f., 110 f., 145, 207 ff., 292, 370 ff.
- August Wilhelm, hertig af Braunschweig-Wolfenbüttel. 4, 7, 65 n. 1, 124 f.
- Banér, Johan, friherre, gottorpskt geheimeråd. xxix, xxxiii, xlii, xlvii, 63, 65, 234, 244, 255, 256 f., 264.
- Bassewitz, Henning Friedrich von, amtman, diplomat i gottorpsk tjänst. xxxii, 4 ff., 8 f., 10 ff., 15 ff., 22 ff., 33 ff., 59 f., 62, 71, 78, 86 ff., 89 ff., 102, 120 f., 132, 137 ff., 147 ff., 156, 158 ff., 164 ff., 251 n., 252, 254, 257, 265 f., 270 ff., 283, 284, 285 ff., 287, 288 f., 343 ff., 346 ff., 359, 378 ff., 384, 387, 389 ff.
- Bassewitz, Ulrik Carl von, öfverste, senare generalmajor. 214 n. 1, 391.
- Benzelius, Erik, universitetsbibliotekarie. n.
- Bernsdorff, Andreas Gottlieb von, hannoveranskt geheimeråd. 67, 135, 359.
- Bieber, sekreterare hos konung Stanislaus, 220 f., 225.
- Bolingbroke, Henry St. John, Viscount B., engelsk statsman. 357.
- Borck (Borcke), Adrian Bernhard von, preussisk generalmajor. 19 ff., 39 f., 44, 55, 100.
- Bothmer, Johann Casper von, hannoveranskt geheimeråd, minister i Haag. 115, 119.
- Braun, kabinetssekreterare hos konung August. 81 n. 1.
- Bretton, William, engelsk minister i Berlin. 89 f.; 329 n. 2, 339, 340, 345, 351, 357.
- Breyer, Jakob, gottorpskt justitieråd. xxix.
- Bruckendal, rysk öfverste. 154.
- Brunell, Nils, legationssekreterare i Berlin. 22.
- Burchard, Daniel, preussisk resident i Hamburg. l n., 46 n. 2, 345, 351 n. 1.
- Callisen, Christian August, gottorpsk konseljsekreterare. xxxii, xxxviii, 37 f., 63, 65, 124, 138, 248, 282, 384.
- Carl Rudolf, hertig af Württemberg-Neustadt, dansk general. 140.
- Cederhielm, Germund, lagman, hertig Karl Fredriks lärare. xxix.
- Christ, gottorpsk sekreterare. 15 n. 3, 59, 160, 164 ff., 173, 175 f., 190 ff., 193 ff., 265, 283, 380.
- Christian August, hertig af Holstein-Gottorp, hertigdömet administratör, passim, särskildt xxix, 14 f., 20, 65 n. 1, 124 f., 138, 148, 228 ff., 237 f., 245, 267, 281 f., 343, 345 f., 355, 359, 369, 384.
- Hans gemål Albertina Friderica 343.
- Hans barn l.

- Clausen, gottorpskt etatsråd. 365.
- Creutz, Friedrich Joachim von, jur. dr., i gottorpsk tjänst. xxxii, 302 n. 4, 370 n. 2, 383 n. 4.
- Cronhielm, Gustaf, Grefve, kungligt råd. 12, 239 ff., 251, 253 f., 261, 267 ff., 271, 272, 276, 279 n. 2, 281, 283, 285.
- Cronström, Daniel, svensk minister i Paris. 244.
- Cuhno, N., borgmästare i Damm. 90 n. 3.
- Culeman, W. H., preussisk sekreterare. 37 n. 2.
- Dahldorff, Johan Valentin von, general. xxxv, 378 f., 389 ff.
- Debrosses (des Brosses), Claude, sachsisk öfverste, diplomat. 83 ff., 107, 111 f., 145 f., 247 f., 309.
- Dernath, Gerhard von, grefve, general, gottorpskt geheimeråd, diplomat. xxxii, xxxiv f., xli, 141, 194, 238, 244 ff., 249—281, 282, 284, 286, 318 n. 2, 365, 375, 378 n. 3, 381, 384, 385, 387 f.
- Dewitz, Franz Joachim von, generallöjtnant i dansk tjänst, diplomat. 40 ff., 45 ff., 61, 63 f., 71, 305 n. 2.
- Dohna, Christoph, grefve och borggrefve zu D., preussisk kabinetsminister. 4 ff., 9, 17, 26 n. 1, 38 n. 4, 54, 125 n. 5, 139, 295, 323, 329, 334, 341 n. 3, 345, 347, 351, 353.
- Dolgorukij, Jakov Feodorovitj, furste, rysk senator (senatspresident?). 182.
- Dolgorukij, Vasilij Lukitj, furste, rysk ambassadör i Köpenhamn. 66, 68, 70, 111, 114 f., 247 f.
- Dumont, J. P., gottorpsk resident i Paris. 244.
- Dücher, Carl Gustaf, general, kommandant i Stralsund. 202, 245, 284, 375 f., 379, 384, 389.
- Dührung (Düring), Anna Sabina von, friherrinna (född Grothusen), öfverhofmästarinna hos hertiginnan af Holstein-Gottorp. l.
- Dührung (Düring), Johan Christoffer von, kapten i gottorpsk tjänst, senare öfverlöjtnant i svensk tjänst. 378 n. 3, 381.
- Eickstedt, Valentin von, dansk Overkrigssekreterär. n.
- Eosander, Johan Fredrik, friherre Göthe, preussisk brigadjär och byggnadschef, svensk generalkvartermästare. 73 n.
- Eugen, prins af Savoyen, österrikisk fältherre och statsman. 360, 363.
- Eyben, C. W., gottorpsk minister vid tyska riksdagen. 301 n. 2.
- Fabrice (Fabritius), Friedrich Ernst von, kammarjunkare, gottorpsk minister hos Karl XII. xxxiv ff., 1, 204 ff., 249, 263, 279, 288, 299, 349, 356, 373 ff., 382 f., 384.
- Fabrice (Fabritius), Johann Ludwig, hannoveranskt minister i Braunschweig (1714). 309 f., 312, 320, 365, 366, 367.
- Falck, Peter, dansk minister i Petersburg. 115 f., 156 ff., 168, 172 f., 185, 308.
- Feif, Casten, kansliråd, statssekreterare. xxxvi, 261, 288, 381.
- Fersen, Reinhold Johan von, kungligt råd. 241, 246, 270, 286.
- Fleischmann, Anselm Franz von, kejserlig resident i Konstantinopel. 298.
- Flemming, Jacob Heinrich von, grefve, sachsisk fältmarskalk och geheimeråd. xl, xlii ff., 7 f., 17 f., 20, 40, 41 ff., 44, 47, 49 ff., 54 ff., 73 ff., 80 ff., 101 ff., 105 ff., 126 ff., 130, 131 ff., 159 f., 176, 204 f., 213 f., 217, 221 ff., 307 ff., 311, 318, 320, 337 n. 1, 350, 380, 390 f.
- Florin, Samuel, sekreterare hos Vellingk. 268 n. 2.
- Fredrik (IV), konung af Danmark, passim, särskildt 67 ff., 108 f., 110 f., 114 f., 134 ff., 143, 188, 231, 246 f.
- Fredrik, prins af Hessen. 104 n. 1, 2.
- Fredrik (IV), hertig af Holstein-Gottorp. xxix, 264.
- Fredrik Wilhelm (I), konung af Preussen, passim, särskildt 2 ff., 5 ff., 10, 19, 25 n. 4, 36, 39 f., 47 ff., 52, 87 ff., 95 ff., 100 ff., 105 ff., 119, 123 ff., 130 ff., 133, 137, 187 f., 201 f., 231, 288, 292, 335 ff., 344, 347 ff., 352, 354 ff.
- Freiberg (Freyberg), Christian Friedrich, borgmästare i Stettin. 78 n. 2.
- Frisendorff, Carl Gustaf von, friherre, svensk minister i Berlin. 1 ff., 8 f., 12, 21, 26, 29 ff., 36 n. 2, 37, 38, 53 f., 73 n., 89 f., 223 ff., 230, 233, 235, 268 n. 2, 281, 283, 287, 293 n. 2, 317 f., 334 n. 2, 339, 341, 345, 347, 351, 354, 355.
- Fritz, Johann Christian, gottorpskt geheimeråd, i hertiginnan Hedvig Sofias tjänst. xxix f., 258, 281.
- Gaultier, kabinetssekreterare hos konung August. n.
- Georg Ludwig (Georg I), kurfurste af Hannover (sedermera konung af Eng-

- land. 66 f., 119, 129, 135, 324, 357, 359 f., 371.
- Golovkin, Alexander Gavrilovitj, rysk minister i Berlin. 6, 18 f., 43, 106 n. 1, 125, 127 ff., 131 ff., 135 f., 224, 290, 306, 354.
- Golovkin, Gavriil Ivanovitj, rysk storkansler. 112, 115, 155, 157, 168, 169, 171, 178 f., 180, 184 f.
- Grothusen, Christian Albrecht von, friherre, öfverste. 378 n. 3.
- Grumkow (Grumbkow), Friedrich Wilhelm von, preussisk stats- och krigsminister. 54, 57, 59 f., 125, 129, 329, 351, 352 f.
- Gyllenborg, Karl, grefve, minister i London. 318.
- Gyllenstierna, Karl, grefve, kungligt råd. 239 ff., 251, 275.
- Gyllenstierna, Nils, grefve, kungligt råd. 229, 239 ff., 246.
- Görtz, Georg Heinrich von, friherre, gottorpskt geheimeråd, passim, särskildt xxix ff., 1 ff., 34 ff., 40 ff., 47 ff., 53 ff., 57 ff., 66 ff., 73 ff., 100, 102, 119 ff., 122 ff., 135, 138 ff., 144 f., 147 ff., 154 f., 158, 169, 176 f., 184, 188 ff., 193 ff., 204 ff., 212 ff., 222 ff., 227 ff., 290 ff., 299 f., 302 ff., 316 n., 322, 325 ff., 334 ff., 344 ff., 357 ff., 370 ff.
- Hagedorn, Hans Statius, dansk resident i Hamburg. LI, 44 f.
- Hagen, Samuel Friedrich, gottorpskt hofråd, diplomat. 184, 190, 235 ff., 250, 252, 254, 257 f., 291, 294, 376.
- Hahn, Salomon, svensk auditör, sachsisk stabssekreterare. 213 ff., 217, 380.
- Hallart, Nicolaus Ludwig von, general i sachsisk och rysk tjänst. 96.
- Hamilton, Hugo Johan, friherre, generalmajor. 298 n. 4.
- Hedvig Eleonora, änkedrottning. 242, 251, 253, 264, 274, 279, 281, 381.
- Hedvig Sofia, svensk prinsessa, hertiginna af Holstein-Gottorp. xxix f., 259, 377.
- Heusch, hannoveransk resident i Berlin. 345.
- Hohemühle, dansk legationssekreterare (chargé d'affaires) i Wien. n.
- Holstein, Johan Georg, danskt geheimeråd. n.
- Holtze (Holtzen), Johan Jacob von, dansk resident i Hannover. 67, 124.
- Horn, Arvid Bernhard, grefve, kungligt råd, kanslipresident. xxix, 190, 204, 227, 229, 233, 235 f., 238 ff., 246 ff., 248, 249 ff., 254 ff., 263 ff., 270 ff., 274, 275 ff., 278 ff., 282, 283, 285, 298 n. 4, 385.
- Horn, Ture Sigismund, öfverste. 100.
- Hoym, Adolf Magnus von, grefve, sachsisk kabinettsminister. 82, 308.
- Höpken, Daniel Nielas von, protokollsekreterare, senare statssekreterare. 261 ff., 279.
- Ilgen, Heinrich Rüdiger von, preussisk kabinettsminister (utrikesminister), passim, särskildt 4 ff., 8 ff., 22 ff., 26 n. 1, 43, 47 f., 49 ff., 58 ff., 87 ff., 95 ff., 108, 122 n. 1, 125 ff., 129, 131 ff., 136 f., 176, 201, 329 ff., 340, 342, 344 ff.
- Jaguzjinskij, Pavel Ivanovitj, rysk generaladjutant, diplomat. 116, 184 f., 188.
- Jefferyes, James, kapten, engelsk minister hos Karl XII. n.
- Jessen, Thomas Balthasar von, president i det gottorpska kansliet och i öfverrätten i Schleswig. 71 n. 4.
- Karl (XII), passim, särskildt xxx, 204, 206 ff., 296, 298 f., 341, 356, 373 ff.
- Karl (VI), kejsare, passim, särskildt 117 f., 146, 289, 291, 295 ff., 362 ff.
- Karl Fredrik, hertig af Holstein-Gottorp. xxix, xxxvi, xxxix, 9, 11, 15 f., 28, 94, 100, 137, 148, 149, 166, 169 f., 180, 204, 205 f., 227 f., 231 ff., 237, 242, 245, 251, 255, 263 f., 270, 272, 277, 279, 285, 286, 288, 361, 364, 373, 377 f., 381, 385, 387, 390.
- Katarina, tsar Peters gemål. 177.
- Kirchmann, gottorpskt sekreterare. n.
- Kneyl, Johannes, dansk brigadjär. n.
- Kniphausen (Knyphausen, Cnyphausen), Friedrich Ernst von, friherre, preussisk ämbetsman och diplomat. 329 n. 2.
- Krabbe, Otto, danskt geheimeråd. 70.
- Kurakin, Boris Ivanovitj, furste, rysk ambassadör i Haag. 115, 119, 306 f.
- Kurzrock, Max Heinrich von, kejserlig resident i Hamburg. 296.
- Königstein, Johan Ludwig von Pincier, friherre von K., gottorpskt geheimeråd, senare (1710) danskt geheimeråd. xxix, 145, 232 f., 252, 260.
- Lagerström, Magnus, pommerskt regeringsråd. 32, 59, 86.
- Lagnasco, Peter Robert Taparelli von, grefve, sachsisk general och diplomat. 219 ff., 308.

- Le Coq, sachsisk diplomat. 18, 88 n. 2, 94, 96 ff., 135 n. 2, 139.
- Leijonmarck, Sven, vice president i Åbo hofrätt. 245 n. 3.
- Lejonstedt, Anders, kansliråd. 239.
- Lewenhaupt, Axel Johan, grefve, vice amiral. 227 ff.
- Lieven, Hans Henric von, generalmajor, senare generallöjtnant. 261, 377 f., 391.
- Lillienstedt, Johan, friherre, minister i nedersachsiska kretsen, senare landshöfding i Linköping. xxx, xxxiii, xxxv, 34, 202, 205, 258 n. 2, 280 f.
- Lintelo, Christiaan Karel von, baron, holländsk minister i Berlin. 7.
- Loss, Johann Adolph von, sachsisk minister i Petersburg. 31 n. 1, 152, 161, 176, 188, 194.
- Ludvig (XIV), konung af Frankrike. 323 f.
- Lütkeemann, Timotheus, hofpredikant, pastor vid tyska församlingen i Stockholm. 247 f., 250, 258.
- Löhlhöffel, Georg Friedrich, preussisk resident hos konung August. n.
- Löwen, Axel, kapten. 378.
- Löwendal, Ulrik Frederik Valdemar, baron, general, högste befälhafvare i Norge, sedermera sachsisk öfverhofmarskalk. 146, 308.
- Löwenheim, Carl Ludvig von, sekreterare hos Meijerfeldt. 211.
- Löwenwolde, Gerhard Johan von, sachsisk generaladjutant. 155, 164, 179, 186.
- Manteuffel, Ernst Christoph von, friherre, polsk-sachsisk minister i Berlin. xxxiv, 3 n. 2, 8 n. 3, 17, 18 n. 2, 80, 225, 319 n. 1, 328, 329, 330, 334, 337, 339, 340, 345, 346, 347 n. 6, 350, 351, 352, 389.
- Mardefeld, Gustaf von, friherre, preussisk ämbetsman och diplomat. 64 ff.
- Massow, Caspar Otto von, Oeconomedirector i Hinterpommern. n.
- Matvejev, Andrej Artemovitj, rysk minister i Wien. 115.
- Meijerfeldt, Johan August von, friherre, senare grefve, general, generalguvernör öfver Pommern, kungligt råd. xxxvi, 1, 21, 22 ff., 31 ff., 78 f.; 84 ff., 90 ff., 202, 206, 211, 230, 236, 239, 241, 246, 373.
- Mensjikov, Alexandr Danilovitj, furste, rysk fältmarskalk. xlv ff., 7, 18 ff., 20 f., 39 ff., 44 f., 47, 51 f., 55 ff., 77, 88 ff., 96 ff., 105, 112 ff., 116 ff., 147 ff., 168 ff., 188, 264, 266, 272, 387.
- Metsch, Johann Adolph von, grefve, kejserlig minister i Braunschweig (1714). 302, 358, 365, 383.
- Meyer, Bendix, öfverste, generaladjutant, dansk minister hos konung August. 40 ff., 52, 60, 81, 110, 146, 307 ff.
- Morhof, Fr., gottorpskt agent i Wien. xli, 301 n. 1.
- Müllern, Gustaf Henrik von, hofkansler. xxxvi, 207 ff., 215 ff., 288, 359, 373, 379 f., 383, 386.
- Mörlin, preussisk resident i Wien. 118, 146, 336.
- Negelein, Johann Hieronymus, igottorpskt tjänst, på beskickning i Ryssland 1713 —14. 147 ff., 150 ff., 191.
- Negelein, Ägidius Christoph, borgmästare i Königsberg. 148, 155, 164, 196 f., 200.
- Neumann, magistratssekreterare i Stettin. 78 n. 2.
- Neve, Johan, danskt justitieråd, diplomat. 45 n. 3, 305 n. 2.
- Olthoff, Justus Ludwig von, pommerskt regeringsråd. Hans fru 86.
- Osterman, Heinrich Johann Friedrich (Andrej Ivanovitj), rysk kansliämbetsman och diplomat. 164, 166, 182.
- Ovens, Johann Adolph, gottorpskt sekreterare. xxxi, 258 f.
- Oxenstierna, Bengt, grefve, kanslipresident. 296 n.
- Palmqvist, Johan, minister i Haag. 34 n. 2.
- Patkul, Georg Reinhold, friherre, generalmajor. 259 n. 2.
- Pauli, Christoph Friedrich, sekreterare hos konung August. 105.
- Paulssen, Paul, gottorpskt justitieråd, diplomat. 365 f., 369.
- Peter (I), tsar af Ryssland, passim, särskildt xxxix, 2 f., 107, 112 f., 116 f., 135 f., 156 f., 165 ff., 171, 173 ff., 180 ff., 187 ff.
- Petkum, H. V., gottorpskt resident i Haag. 257, 367.
- Piper, Karl, grefve, kungligt råd och statsråd. xxx.
- Poniatowski, Stanislaw Ciolek, generalmajor i konung Stanislaus' tjänst. 207, 209, 216 f.
- Posadowski, Friedrich Wilhelm von, preussisk minister i Braunschweig 1714. 304 f., 312, 320, 342, 358, 365, 367.
- Poussin, Jean Baptiste, fransk resident i Köpenhamn. 343.

- Printz (Printzen), Marquard Ludwig von, friherre, preussisk kabinetsminister. 3 n. 2, 4, 26 n. 1, 95 ff., 122 n. 1, 125, 337 n. 3, 345, 347.
- Pulteney, Daniel, engelsk minister i Köpenhamn. 141.
- Ranck, Conrad, generallöjtnant i hessisk tjänst. 207, 280 n. 2.
- Ranzau, sachsisk öfverste, diplomat. 111 f.
- Reenberg, Christian, dansk legationssekreterare i Berlin. 390.
- Renstierna (Reenstierna), Jacob, friherre, kungligt råd. 229, 239 ff., 273 n., 274 n. 2, 276, 277, 279 n. 2, 286.
- Reventlow, Christian Ditlef, grefve, dansk general, öfverpresident i Altona. 44 n. 3.
- Reventlow, Heinrich von, grefve, gottorpsk kammarpresident, diplomat. 17 ff., 222, 228 ff., 244, 257, 289, 302 ff., 309 f., 313 ff., 326, 358, 360 ff. Hans maka Marie Charlotte v. Althann. 360 n. 3.
- Rosenholz, f. d. kapten i svensk tjänst. 87.
- Rosenkrantz, Iver, danskt sändebud i London och 1714 i Braunschweig. 305 f., 307, 311, 312 f., 315 f., 365, 366 f., 368 f.
- Rottembourg, Conrad Alexandre de, grefve, fransk officer och diplomat. 322 ff.
- Röpstorff, Johann Adolph, kammartjänare hos hertig Karl Fredrik. 259.
- Sandberg, Olof, sekreterare i krigsförvaltningen. 378 n. 4.
- Schack, Balthasar, borgmästare i Damm. 85 n. 2, 90 n. 3.
- Schleinitz, Hans Christoph von, friherre, rysk minister i Hannover. 180, 307.
- Schlippenbach, Carl Christoffer von, grefve, preussisk Oberschenk och diplomat. 12, 31 ff., 35, 85, 94 f., 161 ff., 165 ff., 171 ff., 176, 178 f., 186 ff., 194, 326, 328, 331, 333, 337, 344.
- Schlippenbach, Christoffer Reinhold von, öfverste. 259 n. 2.
- Scholten, Jobst, dansk general. 140.
- Schreiber, Christian, hannoveransk resident i Stockholm. n.
- Schulenburg, Friedrich Wilhelm von, hannoveransk minister i Köpenhamn. 67, 69 n. 3, 70.
- Schultz (Schoultz) von Ascheraden, Martin, generalmajor, vice guvernör i Wismar. 21, 38.
- Schwartz, dansk legationssekreterare i Hamburg. n.
- Schönborn, Damian Hugo von, grefve, kejslerlig resident i nedersachsiska kretsen. 7, 46 n. 1, 117, 280, 302, 311, 313 ff., 358, 365, 366 ff., 383.
- Schönborn, Friedrich Karl von, grefve, kejslerlig riksvizekansler. 363.
- Sehested, Christian, dansk statsman (utrikesminister). XLVI, 70.
- Sinzendorff, Philipp Ludwig von, kejslerlig hofkansler. 46 n. 1.
- Sophie Dorothea, drottning af Preussen, född prinsessa af Hannover. 345, 348.
- Sparre, Erik, grefve, generallöjtnant i fransk tjänst, diplomat. 253, 323 ff., 338 ff., 358.
- Stamke (Stambke), Andreas Ernst, gottorpsk sekreterare. 64, 71, 138 n. 4.
- Stanislaus (Stanislaw Leszczyński), konung af Polen. XXXVIII, 80, 204 f., 208 ff., 212, 213, 218 ff., 225, 311.
- Steffens, gottorpsk kammarkopist. 228, 229 ff., 247 f., 250, 254, 262, 264 f., 266, 268, 271, 288, 376.
- Stenbock, Magnus, grefve, fältmarskalk, kungligt råd. XXXVIII ff., 68, 205 ff., 221, 225, 229, 233 f., 246 ff., 263, 368.
- Stiernhöök, Johan Carl, chargé d'affaires i Wien. 289, 299, 361.
- Strafford, Thomas Wentworth, earl of S., engelsk ambassadör i Haag. 300.
- Stromberg, Nils, grefve, kungligt råd. 241.
- Stryke, Henrich Christoph, i gottorpsk tjänst. XXXII.
- Stuart, Johan Christoffer, generalmajor, öfverkommendant i Stettin. 32 f., 85, 94.
- Stöcken, Johan Henrik von, dansk legationssekreterare (chargé d'affaires) i Haag. n.
- Tarlo, Adam, vojvod af Lublin. 103 n. 3, 209.
- Tessin, Nicodemus, friherre, sedermera grefve, kungligt råd. 229, 233, 239 ff., 246, 251, 252 f., 270, 273 f., 275.
- Thulemeier, Wilhelm Heinrich von, »Geheimsekretär» vid preussiskastatskansliet. 348 f.
- Trautson, Leopold, grefve, kejslerlig Oberstkämmerer. 46 n. 1.
- Törnsköld, Carl, kammарherre, diplomat. 210, 212, 217, 218 ff., 374 n. 4.
- Ulrika Eleonora, svensk prinsessa. XXXVI, 35, 78, 104 n. 1, 157, 165, 166, 169,

- 204, 205 f., 233, 242, 246, 251, 273, 274, 276, 279 n. 2, 286, 373, 381, 388 f.,
- Vellingk, Mauritz, grefve, kungligt råd, generalguvernör öfver Bremen och Verden. XXXIII ff., 1 ff., 12 f., 20, 21, 31, 37 ff., 67, 71, 193, 207, 208, 211, 227, 230, 243 f., 248, 250, 256, 258, 261, 264, 268, 272, 273, 282, 284, 286 f., 289, 296, 317 f., 324, 325, 331, 338 f., 342 f., 345, 359, 378 n. 4, 384, 385 f., 389. Hans son 343.
- Veselovskij, Jakov (?), rysk sekreterare. 151 ff., 174.
- Voss, B., syndicus i Damm. 85 n. 2.
- Vossius (Voss), Christian Andreas, kejslerlig resident i Berlin. 10 n. 4, 389.
- Wackerbarth, August Christoph von, grefve, sachsisk generalfältmarskalk, diplomat. 81, 146, 307, 318, 320, 362.
- Wedderkop, Magnus von, gottorpsk geheimerådsresident (till 1709). XXIX, 46, 60, 142 ff., 204, 231 f., 244, 246 ff., 250, 252, 258 ff., 361 n. 1. Hans maka XXXIII.
- Wernicke, Christian, dansk legationssekreterare (chargé d'affaires) i Paris. n.
- Werthern, Georg von, grefve, sachsisk kabinetsminister. 82, 103 n. 3, 146, 308.
- Werwing, Johan Gabriel, kommissionssekreterare i Hannover. 318 n. 1.
- Westphal (Westphalen), Hans Georg, sachsisk minister i Köpenhamn. 66, 68, 70, 84, 110.
- Weyberg (Weiberg), Frederik von, dansk minister i Wien och 1714 i Braunschweig. 46 n. 1, 118, 146, 305, 307, 311 ff., 362, 364, 368, 369.
- Wibe, Ditlev, danskt geheimeråd. 110 n. 2, 232 f.
- Wich, Cyril, engelsk minister i nedersachsiska kretsen. XXXIII, XLI.
- Wolf, Zacharias, generalmajor i gottorpsk tjänst, kommandant i Tönningen. XXXIX, 130, 139 ff., 231 f.
- Zastrow, Jacob Albrecht, rådsherre i Stettin. 84 f., 90, 91.

40

HÖLSTEN GOTTORP, SVEIGE OCH DEN NORDBRUKA LIBAN 302

Rättelser och tillägg.

S. 84 ff. *Stettins belägring och kapitulation*. För en utförligare skildring af händelserna finnes något ytterligare material i *St.*, Handlingar rörande nordiska kriget, 2 (1713—1714).

S. 92 n. 1. Läs *Ups. F.* 196.

S. 147. Uttrycket »Bassewitz' egna senare uppteckningar» är vilseledande; de under hans namn gående *Eclaircissemens* utgöra, såsom Büsching meddelar i företalet, »einen Anzug aus seinen hinterlassenen deutschen Papieren», alltså en bearbetning af annan hand.

S. 214, den andra marginalrubriken, läs 1713 i st. f. 1714.

S. 302 n. 2. Läs *Dr.* 1, 5 i st. f. *Dr.* 1, 15.

Biblioteka Główna UMK

300046873413

